

TURUN YLIOPISTON JULKAISUJA
ANNALES UNIVERSITATIS TURKUENSIS

SARJA - SER. C OSA - TOM. 321

SCRIPTA LINGUA FENNICA EDITA

KOULUTETUT MAAHANMUUTTAJAT TYÖMARKKINOILLA

**Tutkimus korkeakoulututkinnon suorittaneiden
maahanmuuttajien työllistymisestä ja
työurien alusta Suomessa**

Henna Kyhä

TURUN YLIOPISTO
UNIVERSITY OF TURKU
Turku 2011

Turun yliopisto
Kasvatustieteiden tiedekunta
Kasvatustieteiden laitos

Tutkimuksen ohjaajat:

Professori Risto Rinne
Turun yliopisto
Kasvatustieteiden tiedekunta

Professori Joel Kivirauma
Turun yliopisto
Kasvatustieteiden tiedekunta

Esitarkastajat:

Dosentti, tutkimusjohtaja Elli Heikkilä
Siirtolaisuusinstituutti
Turku

Professori emeritus Erkki Olkinuora
Turun yliopisto
Kasvatustieteiden tiedekunta

Vastaväittäjä:

Dosentti, tutkimusjohtaja Elli Heikkilä
Siirtolaisuusinstituutti
Turku

ISBN 978-951-29-4783-6 (PRINT)

ISBN 978-951-29-4784-3 (PDF)

ISSN 0082-6995

Painosalama Oy – Turku 2011

TURUN YLIOPISTO, Kasvatustieteiden laitos, väitöskirja, 257 s., 12 liit., joulukuu 2011

KYHÄ, HENNA: KOULUTETUT MAAHANMUUTTAJAT TYÖMARKKINOILLA.

Tutkimus korkeakoulututkinnon suorittaneiden maahanmuuttajien työllistymisestä ja työurien alusta Suomessa

TIIVISTELMÄ

Maahanmuuttajien määrä on Suomessa merkittävämmiin lisääntynyt vasta 1990- ja 2000-luvuilla. Vuonna 2010 Suomessa asui lähes 170 000 ulkomaan kansalaista. Tavalisimmin Suomeen muutetaan avioliiton, palumuuton tai pakolaisuuden vuoksi. Pieni, joskin kasvava joukko muuttaa työn tai opiskelun vuoksi. Myös kansalaisuuksien, koulutustaustojen, ammattien jne. kirjo muuttajien joukossa on suuri. Ulkomaan kansalaisten lisääntyessä Suomessa on jouduttu kohtaamaan monenlaisia maahanmuuttoon liittyviä haasteita, joista työllistymiseen liittyvät kysymykset eivät ole vähäisimpiä.

Tutkimuksessa tarkastellaan lähtömaassaan korkeakoulututkinnon suorittaneiden maahanmuuttajien työllistymistä ja työuran alkua Suomessa. Tutkimuksen tarkoituksena on selvittää, miten korkeakoulutetut maahanmuuttajat ovat Suomessa työllistyneet, minkälaisia heidän työuriensa alut ovat Suomessa olleet ja miten he ovat onnistuneet uudessa maassa hyödyntämään lähtömaassa hankkimaansa koulutusta. Lisäksi tutkimuksessa tarkastellaan, miten maahanmuuttajien lähtömaan erilaiset elämäntilanteet, olosuhteet ja valinnat ovat vaikuttaneet työuran muotoutumiseen Suomessa.

Tutkimuksen aineisto muodostuu kysely- sekä haastatteluaineistosta. Kyselyaineiston (n=99) tarkoituksena on luoda määrällistä kuvaa korkeakoulutettujen maahanmuuttajien työllistymisestä Suomessa. Numerotietojen taakse jää kuitenkin näkymättömiin tieto maahanmuuttajien yksilöllisistä kokemuksista liittyen työllistymiseen ja työuran muotoutumiseen uudessa maassa. Toisena aineistona hyödynnettävän elämäkerrallisen haastatteluaineiston (n=20) kautta on mahdollista tehdä näkyväksi ne tutkittavien yksilölliset työ- ja koulutusuraan liittyvät valinnat, joita maahanmuuttajat ovat tehneet niin lähtömaassa kuin Suomessa sekä ne tilanteet ja olosuhteet, joissa tutkittavat ovat lähtömaassa eläneet ja joiden pohjalta he ovat tulleet Suomeen ja Suomen työmarkkinoille. Aineistossa mukana olevat maahanmuuttajat olivat pääosin avioliiton, palumuuton sekä pakolaisuuden vuoksi Suomeen tulleet. Vain muutama oli tullut työn vuoksi.

Maahanmuuttajien työmarkkina-asemaa selitetään usein maahanmuuttajien resursseilla, kuten kielitaidolla, koulutuksella, työkokemuksella, sosiaalisten suhteiden ja verkostojen laadulla ja määrällä jne. Myös maahanmuuttajiin kohdistuvilla syrjivillä ja ennakkoluuloisilla asenteilla on keskeinen merkitys työllistymisessä. Koulutuksen ollessa yksi keskeisimmistä työmarkkina-asemaa määräävistä tekijöistä, tulisi koulutettujen maahanmuuttajien sijoittua hankitun tutkinnon oikeuttamiin tehtäviin. Tutkimuksessa kuitenkin havaittiin, että työllistyminen oli maahanmuuttajilla vaikeaa hyvästä koulutuksesta huolimatta. Kyselyaineistoon vastanneista vain muutama (6 %) oli työssä heti Suomeen muuttovuoden lopussa, kolme vuotta Suomessa asuttuaan työssä oli runsas kolmannes (35 %) ja aineis-

tonkeruuhetkellä eli vuonna 2004 työssä oli 38 % vastaajista. Työsuhteet olivat tutkittavilla useimmiten määräaikaista ja kestoaltaan lyhyitä. Lisäksi työurat koostuivat runsaasta työttömyydestä sekä koulutukseen osallistumisesta. Myönteistä kuitenkin oli, että mikäli korkeakoulutetut maahanmuuttajat onnistuivat Suomessa työllistymään, vastasi työ usein joko kokonaan tai ainakin osittain hankittua korkeakoulututkintoa. Korkeakoulutettujen maahanmuuttajien työuran alut Suomessa voidaan tyyppitellä kolmeen ryhmään, joista kukin jakaantui vielä kahteen alaryhmään siten, että kaiken kaikkiaan saatiin kuusi erilaista työuran alun tyyppiä: koulutusta vastaava *vakaa* ja *vakiintuva ura*, koulutusta osittain vastaava *sekaura* ja *laskeva ura* sekä koulutusta vastaamaton *sisääntuloura* ja *työttömän ura*.

Haastatteluaineiston kautta tarkastellaan korkeakoulutettujen maahanmuuttajien yksilöllisiä elämänuria lähtien liikkeelle korkeakoulutettujen maahanmuuttajien lähtömaassa tekemistä ura- ja ammatinvalinnoista jatkuen Suomeen muuton kautta aina työuran muotoutumiseen Suomessa. Haastatteluja toisistaan erottelevina keskeisinä teemoina olivat toisaalta pärjääminen Suomessa ja suomalaisilla työmarkkinoilla toisaalta elämän muotoutuminen lähtömaassa ja nimenomaan siellä tehdyt ura- ja ammatinvalinnat ja niihin liittyvät kokemukset ja elämäntilanteet. Näiden kriteerien pohjalta aineisto jakaantui kolmeen ryhmään, jotka nimettiin pärjääjiksi, harhailijoiksi ja sinnittelijöiksi.

Pärjääjien kertomukset muotoutuivat tietyllä tavalla myönteisen kehän kautta: niin lähtömaassa tehdyt ammatinvalinnat kuin työuran muotoutuminen Suomessa tapahtuivat suhteellisen vaivattomasti. Useimmiten työt Suomessa vastasivat lähtömaassa hankittua koulutusta. Omiin uravalintoihin oltiin myöhemmin myös tyytyväisiä. *Harhailijoille* oman paikan löytäminen oli puolestaan hankalampaa. Leimallista tälle ryhmälle oli tietynlainen valintojen vaikeus sekä tyytymättömyys omiin aikaisemmin tehtyihin ratkaisuihin. Jotkut harmittelivat nuorena tekemiään uravalintoja niin, että päättivät Suomessa hankkia kokonaan uuden ammatin. Muutto Suomeen merkitsi useimmille ammatillisen aseman laskua. *Sinnittelijät* kertoivat jo lähtökohdiltaan kahteen muuhun ryhmään nähden hyvin erilaista tarinaa. Tämän ryhmän lähes koko elämä lähtömaassa oli sodan ja levottomuuksien sävyttämää. Tämä näkyi myös ammatinvalinnassa: opiskelupaikka oli saatettu valita esimerkiksi sen perusteella, missä oli milloinkin turvallista opiskella. Myös Suomeen muutto erosi kahdesta aikaisemmasta ryhmästä, sillä lähtö entisestä kotimaasta oli tapahtunut usein hyvinkin yllättäen vailla etukäteissuunnittelua tilanteiden kärjistyttyä nopeasti. Suomessa työelämään pääseminen oli kaikille sinnittelijöille vaikeaa ja haastatteluhetkellä useilla vielä hyvin alkutekijöissä.

Hyväkään koulutus ei aina takaa maahanmuuttajille työtä uudessa maassa, sillä hankittua tutkintoa ja osaamista ei ole helppo siirtää maasta toiseen. Pahimmassa tapauksessa vieraassa maassa suoritettu korkeakoulututkinto voi kokonaan mitätöityä uudessa maassa ja korkeakoulututkinnon myötä hankittu osaaminen menettää täysin arvonsa. Kyse on niin yksilön kuin yhteiskunnankin resurssien tuhlaamisesta tilanteesta, jossa maassa pysyvästi asuvat koulutetut maahanmuuttajat työskentelevät tavalla tai toisella koulutustaan vastaamattomissa epävakaisissa töissä, työmarkkinoiden laitamilla tai ovat kokonaan työmarkkinoiden ulkopuolella.

Asiasanat: maahanmuuttajat, korkeakoulutus, työllistyminen

UNIVERSITY OF TURKU, Department of Education, dissertation, 257 p., 12 app.,
December 2011

KYHÄ HENNA: EDUCATED IMMIGRANTS IN EMPLOYMENT MARKETS.

A study on higher educated immigrants' employment opportunities and career starts in
Finland

SUMMARY

The number of immigrants in Finland did not significantly increase until the 1990s and the early 21st century. Approximately 170 000 foreign citizens were living in Finland in 2010. The most common reasons for moving to Finland are marriage, remigration and refugee reasons. A small, although increasing number of people move due to work or studies. The spectrum of nationalities, educational backgrounds and professions is also large among immigrants. As the number of foreign citizens increases, Finland faces many challenges related to immigration, of which employment questions are not the least significant.

This study focuses on immigrants who obtained higher education in their country of origin, followed by employment and career starts in Finland. The purpose of the study is to determine how well immigrants with higher education have become employed in Finland, what their career starts were like and how they have managed to capitalize on their education in a new country. Additionally, the study observes how the different situations, circumstances and choices in these immigrants' countries of origin have shaped their careers in Finland.

The research data include survey and interview material. The purpose of the survey data (n=99) is to create a quantitative image of employment opportunities of higher educated immigrants in Finland. However, immigrants' individual experiences regarding employment and how their careers are formed remain invisible and hidden behind numerical data. The second set of data, in the form of usable biographical interviews (n=20), makes it possible to visualize those individual career and educational choices that the interviewees have made in their countries of origin and in Finland, as well as the situations and circumstances in which the interviewees lived in their countries of origin, based on which they have arrived in Finland and in the Finnish employment markets. The immigrants in these data came to Finland mainly because of marriage, remigration and refugee reasons. Only a few came because of work.

Immigrants' employment status is usually explained by their resources, such as language skills, education, work experience, the quality and the number of social relationships and networks. Additionally, attitudes of discrimination and prejudice directed at immigrants have a central influence on employment. As education is one of the main factors that determine one's status in the employment markets, educated immigrants should be placed in positions warranted by their degrees. However, the study found that gaining employment was difficult for immigrants despite a good education. Only a few respondents (6 %) gained employment by the end of the year following their move to Finland, about a third (35 %) were employed three years after moving to Finland, and in 2004, when the data were

collected, 38 % of the respondents were employed. Respondents were usually employed temporarily and in the short-term. Additionally, careers comprised substantial periods of unemployment and education. However, a positive finding was that if higher educated immigrants succeeded at finding employment in Finland, the work was usually completely or partially relevant to their degrees. Higher educated immigrants' career starts in Finland can be categorized into three groups, each of which is further divided into two subgroups so that there are altogether six different types of career starts: *stable* and *stabilizing career* corresponding to education, *mixed career* and *declining career* partially corresponding to education, as well as *entry career* and *unemployment*, not corresponding to education.

The interview data are used to observe higher educated immigrants' individual life careers, starting from their career choices and professional choices made in the country of origin and continuing through the move to Finland and the shaping of their careers in Finland. The central themes distinguishing the interviews were managing life in Finland and in the Finnish employment markets, and on the other hand what life was like in the country of origin and specifically what career choices and professional choices were made there, as well as related experiences and circumstances in life. Based on these criteria, the data were divided into three groups, which were named prosperers, meanderers and survivors.

Prosperers' stories were formed via a certain positive cycle: professional choices made in the country of origin as well as the shaping of careers in Finland occurred relatively easily. Usually employment in Finland corresponded to the education obtained in the country of origin. Interviewees were also satisfied with their own career choices at a later date. *Meanderers* found it more difficult to find their own place. Certain difficulties when making choices and dissatisfaction with earlier decisions were distinctive in this group. Some people regretted career choices made at a young age so much so, that they decided to obtain a completely new profession after arriving in Finland. Moving to Finland meant a decline in professional status to most people. Compared to the other two groups, *survivors* told a completely different story, starting from the very beginning. For respondents in this group, most of their lives in their countries of origin were tinged by war and unrest. This was also evident in professional choices: for example, study places were often chosen based on which location was safe at any given time. The process of moving to Finland was also different compared to the other two groups because departure from home usually happened with very short notice and without any advance planning when the situation quickly became critical. It was difficult for survivors to become employed in Finland and at the time of the interview, many were still in the beginning stages.

Even a good education does not always guarantee immigrants work in a new country because an obtained degree or know-how may not be easily transferable from one country to another. In the worst case, a higher degree obtained in a foreign country can be completely annulled in a new country and any acquired know-how based on that degree becomes completely worthless. This is a question of wasting the individual's, as well as the society's, resources in a situation where educated immigrants who reside in the country permanently work either in unstable positions that have little resemblance to their education, in and out of the employment markets, or are completely outside of the employment market.

Key words: immigrants, higher education, employment

ESIPUHE

Valmistuin valtiotieteiden maisteriksi vuonna 2002. Vielä maisteriopintojeni aikana olin lähes vakuuttunut siitä, etten valmistumisen jälkeen löytäisi itseäni ainakaan tutkimustyön parista. Toisin kuitenkin kävi. Valmistumisen aikoihin professori Risto Rinne Turun yliopiston kasvatustieteiden laitokselta tarjosi minulle tutkimustyötä laivanrakennusalaan liittyvästä EU-rahoitteisesta tutkimus- ja kehittämishankkeesta. Olisi tietysti ollut luontevaa ja ehkä vaivattomampaakin tehdä väitöskirja kyseiseen hankkeeseen liittyen. Maahanmuuttajat olivat kuitenkin jo tuolloin Suomessa kuuma puheenaihe, mikä lisäsi entisestään kiinnostustani aihetta kohtaan. Laitoksella ei myöskään vielä tuolloin juuri tehty maahanmuuttajiin liittyvää tutkimusta.

Urakka ensimmäisistä tutkimussuunnitelmista valmiiksi väitöskirjaksi on ollut haastava, mutta opettavainen. Vaikka väitöskirjan tekeminen onkin pääosin ollut yksinäistä puurtamista, ei tämäkään tutkimus olisi valmistunut ilman toisten ihmisten tukea ja kannustusta. Ensinnäkin lämpimät kiitokset tämän kirjan valmistumisesta kuuluvat ohjaajilleni professori Risto Rinteelle sekä professori Joel Kiviraumalle. Kiitän Ristoa siitä, että hän on alusta alkaen kannustanut minua tarttumaan tähän aiheeseen sekä uskonut tutkimukseeni. Riston ohjaus on ollut erittäin tervetullutta ja palaute rehellistä sekä tutkimustani eteenpäin vievää. Viimeisen vuoden aikana hän on luottaen uskonut myös siihen, että saan kirjani kansiin maantieteellisestä etäisyydestä huolimatta. Joelia haluan niin ikään kiittää väitöskirjani ohjauksesta. Mieleeni on jäänyt erityisesti Joelin myönteinen ja ystävällinen ote, joka on merkittäväällä tavalla edesauttanut erityisesti väitöskirjatyöni loppuvaiheessa.

Väitöskirjani esitarkastajiksi minulla oli ilo saada dosentti, tutkimusjohtaja Elli Heikkilä sekä professori emeritus Erkki Olkinuora. Kumpaakin haluan kiittää aidosta kiinnostuksesta aihettani kohtaan sekä paneutumisesta tarkastustyöhön. Kiitän heitä lämpimästi tutkimustani koskevista myönteisistä ja arvokkaista, osin kriittisistäkin, kommenteista ja huomioista. Molemmat tarkastivat aikoinaan myös liseniaattityöni. Kiitos myös liseniaattityöni kommenteista, jotka olivat hyödyllisiä jatkaessani tutkimusta väitöskirjaksi.

Kiitos tutkimustyöni rahoituksesta kuuluu Kasvatuksen, koulutuksen ja oppimisen valtakunnalliselle tohtorihjelmalle (KASVA) sekä Turun yliopiston kasvatustieteiden laitokselle. Kasvatustieteiden laitosta haluan kiittää viihtyisien ja toimivien työskentelyolosuhteiden tarjoamisesta. Viimeisen vuoden ajan työhuoneeni on sijainnut uudessa kotikaupungissani Porissa ja siellä Porin yliopistokeskuksessa. Tästä sydämellinen kiitos kuuluu professori Hannu Jaakkolalle, joka pyyteettömästi järjesti minulle tämän tutkimukseni loppuun saattamisen kannalta ensiarvoisen tärkeän työskentelytilan.

Työtovereitani kasvatustieteiden laitoksella haluan kiittää tuesta, kannustuksesta ja ystävyydestä. Ikimuistoisimmat hetket liittyvät eittämättä päivittäisiin lounastunteihimme,

joiden aikana on jaettu niin työ- kuin vapaa-ajankin ilot ja surut. Kiitos näistä mukavista yhteisistä hetkistämme. Kollegoistani erityisen lämpimästi haluan kiittää Sanna Niukkoa, jonka kanssa aloitimme työt laitoksella samanaikaisesti, lähes ”käsikädessä”. Vierekkäiset työhuoneet laitoksen neljännessä kerroksessa takasivat tiheät vierailut puolin jos toisin. Hyviä keskusteluja on matkan varrella käyty niin tutkimuksesta kuin muistakin elämän tärkeistä asioista. Hanna Norin kanssa ystävyystyimme lähemmin muutama vuosi sitten. Hannan aurinkoinen olemus ja iloinen elämänasenne ovat tehneet monista harmaista päivistäni huomattavasti valoisampia. Elämän ilot ja surut on ollut helppo jakaa kanssasi. Erityinen kiitos siitä, että yhteys on säilynyt etäisyydestämme huolimatta. Kirsi Klemelää kiitän käsikirjoitukseni huolellisesta lukemisesta ja tekstin korjaamisesta. Lisäksi kiitos kuuluu Mari Brobergille paneutumisesta tutkimukseni kyselyaineisto-osioon.

Erityiskiitos kuuluu jokaiselle tutkimukseen osallistuneelle korkeakoulutetulle maahanmuuttajalle. Ilman heitä ei aineistoa ja koko tutkimusta olisi tässä muodossa olemassa. Hannu-Pekka Huttusta haluan kiittää niin aidosta kiinnostuksesta tutkimustani kohtaan kuin merkittävästä avusta maahanmuuttajien tavoittamisessa aineistoa kerätessäni. Ilman Hannu-Pekkaa en olisi omin avuin saanut kohdejoukkoani kasaan. Yhteistyömme ei ole rajautunut pelkästään tutkimuksen tekoon. Kiitos monenlaisesta yhteistyöstä vuosien saatossa, joka toivottavasti jatkuu vielä tulevaisuudessakin.

Kaikkein lähimpiäni, perhettäni, sukulaisiani ja ystäviäni kiitän niin kanssaelämisestä ja kannustuksesta väitöskirjaprosessissani, mutta ennen kaikkea siitä, että aina on löytynyt mukavia yhteisiä hetkiä ja tärkeää vastapainoa työlle. Rakkaita vanhempiani haluan koko sydämelläni kiittää kaikesta tuesta, avusta ja kannustuksesta, jota olen teiltä vuosien varrella saanut. Veljeäni perheineen kiitän monista mukavista yhteisistä hetkistämme. Sukulaisiani ja ystäviäni Porissa haluan kiittää niin tuesta ja kannustuksesta väitöskirjaprosessissani kuin ennen kaikkea perheeni onnistuneesta ”kotouttamisesta” uudelle paikkakunnalle. Eeroa ja Aino-Kaislaa kiitän rakkaudesta. Kiitos Eero kaikesta ymmärryksestäsi, tuestasi ja lämmöstäsi, jota olet minulle antanut. Kanssasi on ollut hyvä elää! Kiitos ihana, reipas Aino-Kaislani, että olet olemassa ja juuri sellainen kuin olet. Väitöskirjan loppumetrieni rinnalla – ja välillä valitettavan varjossa – on kasvanut alkuvuodesta syntyvä toinen lapsemme. Ihanaa, että koko perhe saa taas pian keskittyä siihen, mikä elämässä on lopulta kaikkein tärkeintä!

Omistan tämän kirjan rakkaalle perheelleni.

Kotona Porissa Vääpelintiellä 10.10.2011

Henna Kyhä

SISÄLLYS

1	JOHDANTO	11
2	MAAHANMUUTTAJAT SUOMESSA	18
2.1	Maastamuuttomaasta maahanmuuttomaaksi	18
2.2	Maahanmuuttajaväestön heterogeisuus.....	23
2.2.1	Suomeen muuton syyt	23
2.2.2	Virolaiset ja venäläiset suurimmat maahanmuuttajaryhmät	33
2.2.3	Runsas kuudennes korkeakoulutettuja	35
2.2.4	Maahanmuuttajien määrät Euroopan maissa.....	38
2.3	Maahantulijasta Suomen kansalaiseksi	40
2.4	Tutkintojen tunnustaminen ja rinnastaminen maahanmuuttajien työllistymisen ehtona.....	45
3	KOULUTUS JA SEN ASEMA TYÖELÄMÄSSÄ	51
3.1	Koulutus kvalifioi ja valikoi – kannattaako koulutus?	51
3.2	Työelämä muutoksessa ja koulutus varastona	56
3.3	Koulutus maahanmuuttajien työmarkkinaressurssina	60
4	MAAHANMUUTTAJAT TYÖMARKKINOILLA	66
4.1	Työmarkkinoiden lohkoutuminen ja syrjintä työnhaussa	66
4.2	Maahanmuuttajien työllistyminen Suomessa	71
4.2.1	Työllisyyden kehitys	72
4.2.2	Työllistyminen eri aloille ja ammatteihin	74
4.2.3	Työllisyys vaihtelee eri taustatekijöiden mukaan	77
5	TUTKIMUKSEN TOTEUTUS	83
5.1	Tutkimuskysymykset ja tutkimusasetelma	83
5.2	Kyselyaineisto	88
5.2.1	Kyselyaineiston vastausaktiivisuus	89
5.2.2	Aineiston analysointi	92
5.3	Haastatteluaineisto.....	94
5.3.1	Elämäkerrallinen näkökulma aineistoon	94
5.3.2	Haastattelujen tekeminen ja analyysi.....	97
5.4	Tutkimuksen luotettavuus	104
6	KORKEAKOULUTETTUIEN MAAHANMUUTTAJIEN TYÖLLISTYMINEN JA TYÖURIEN ALKU SUOMESSA	109
6.1	Keitä korkeakoulutetut maahanmuuttajat olivat?	109
6.1.1	Entisestä Neuvostoliitosta tulleet suurin maahanmuuttajaryhmä	109
6.1.2	Lähes puolet lääkäreitä	115
6.1.3	Valtaosalla tutkinto rinnastamatta	120
6.1.4	Maahanmuuttajat lähtöisin koulutetuista perheistä	121

6.2	Työmarkkina-asema	121
6.2.1	Pääasiallinen toiminta Suomessa	121
6.2.2	Työllisyystilanne lähtömaassa.....	123
6.2.3	Keitä työllistyneet olivat?.....	124
6.2.4	Yhteenveto.....	128
6.3	Työllistymisen vakaus	129
6.3.1	Lyhyet ja määräaikaiset työsuhteet.....	130
6.3.2	Pitkät työttömyysjaksot.....	133
6.3.3	Koulutukseen osallistuminen	136
6.3.4	Syitä epävakaalle työllistymiselle	138
6.3.5	Yhteenveto.....	141
6.4	Työllistymisen laatu	142
6.4.1	Työn ja koulutuksen vastaavuus.....	142
6.4.2	Ammatit ja työtehtävät	145
6.4.3	Yhteenveto.....	149
6.5	Työurien alku Suomessa	149
6.5.1	Vakaasta työuran alusta työttömän uraan.....	151
6.5.2	Yhteenveto.....	156
7	TYÖURIEN MUOTOUTUMINEN ELÄMÄKERTOJEN PERUSTEELLA	159
7.1	Pärjääjät: elämän muotoutuminen myönteisen kehän kautta	161
7.1.1	Yhteiskunta, kotiympäristö ja oma kiinnostus ammatinvalinnan taustalla ..	161
7.1.2	Opiskelu ja korkeakoulutuksen merkitys – koulutusmyönteinen asenne ...	168
7.1.3	Vapaaehtoisesti Suomeen – sopeutumisen haasteita	174
7.1.4	Työllistyminen suhteellisen vaivatonta	177
7.1.5	Yhteenveto.....	189
7.2	Harhailijat: vaikeuksia työuran muotoutumisessa	190
7.2.1	Haparointia ammatinvalinnassa ja korkeakouluun sisäänkäydyssä	191
7.2.2	Muutto Suomeen	193
7.2.3	Alan vaihtoa, työtä ja työttömyyttä	194
7.2.4	Yhteenveto.....	205
7.3	Lähtömaastaan selviytyneet sinnittelijät: kohti turvallisempaa elämää.....	207
7.3.1	Uravalintoja, opiskelua ja työtä sodan keskellä	208
7.3.2	Pois sodan jaloista	212
7.3.3	Vaikeuksien kautta ainakin rauhallisempaan elämään.....	216
7.3.4	Yhteenveto.....	223
8	YHTEENVETO JA JOHTOPÄÄTÖKSET.....	225
8.1	Tutkimuskohteen heterogeenisuus.....	225
8.2	Työllistykseen maahanmuuttajan satsattava ”suomalaisuuteensa”	228
8.3	Yksilölliset valinnat ja lähtökohdat työuran muotoutumisen taustalla	234
8.4	Onko Suomella varaa tuhlatella osaamista?	239
	LÄHTEET.....	243
	LIITTEET.....	258

1 JOHDANTO

Vuonna 2010 maassamme asui 167 000 ulkomaan kansalaista ja lähes 250 000 ulkomailla syntynyttä¹. Tavallisimmin Suomeen muutetaan avioliiton, pakolaisuuden tai paluumuuton vuoksi. Pieni, mutta kasvava osuus muuttaa myös työn vuoksi. Vaikka maahanmuuttajien määrät ovat jatkuvasti kasvaneet Suomessa, on ulkomaalaisväestön osuus koko väestöstä vain kolme prosenttia. Osuus on kansainvälisesti tarkasteltuna pieni. Vähäinen ulkomaalaisten määrä johtuu osaltaan siitä, että Suomi on ollut varsinainen maahanmuuttomaa vasta lyhyen ajan. Vielä 1960–70-luvuilla maasta lähtijöitä oli enemmän kuin tänne tulijoita. Tuolloin suomalaisia lähti suurin joukoin ennen kaikkea Ruotsiin töihin. 1980-luvulla maastamuutto kuitenkin väheni ja maahantulijoita alkoi olla enemmän. Suomeen tulijat olivat niin kotimaahansa palanneita suomalaisia ja heidän jälkeläisiään, kuin syntyperäisiä ulkomaan kansalaisia. Suomeen kohdistunut varsinainen muuttoaalto (Suomen mittakaavassa) ajoittuu 1990-luvun alkuun. Tuolloin maahanmuuttajien määrä moninkertaistui muutamassa vuodessa. 2000-luvulle tultaessa maahantulijoiden määrä on jatkanut tasaista kasvuaan. Maahanmuuttajaväestöstä runsaalla kuudenneksellä on korkeakoulututkinto. Eniten korkeakoulututkinnon suorittaneita maahanmuuttajia tulee länsimaista, Venäjältä sekä Kiinasta, vähiten heitä tulee pakolaisia tuottavista maista, kuten Somaliasta ja Irakista. (Työministeriö 2005b; Tilastokeskus 2007; 2011a; 2011b; 2011e; Korkiasaari & Söderling 2007, 262–265.)

Ulkomaan kansalaisten lisääntyessä Suomessa on jouduttu kohtaamaan monenlaisia maahanmuuttoon liittyviä haasteita, joista työvoimapolitiikkaa koskettavat ongelmat eivät ole vähäisimpiä. Työllistymistä on pidetty maahanmuuttajien uuteen yhteiskuntaan kotoutumisen kannalta yhtenä keskeisimmistä indikaattoreista (esim. Liebkind, Mannila, Jasinskaja-Lahti, Jaakkola, Kyntäjä & Reuter 2004). Yleisesti tiedetään maahanmuuttajien työllisyystilanteen olevan huono. Pääministeri Jyrki Kataisen hallituksen yhtenä päämääränä on parantaa maahanmuuttajien tilannetta työmarkkinoilla. Hallitusohjelmassa tavoitteeksi on asetettu maahanmuuttajien työttömyyden puolittaminen. (Hallitusohjelma 2011, 28–29.) Maahanmuuttajien tilanteen työmarkkinoilla on sanottu heijastelevan heidän asemaansa yhteiskunnassa laajemminkin (esim. Forsander 2002). Tässä mielessä ei ole yhdentekevää miten ja millä tavoin maahanmuuttajat onnistuvat pääsemään osaksi suomalaista työelämää. Maahanmuuttajien asema Suomen työmarkkinoilla oli vielä 1980-luvulla yleisesti hyvä. Tuolloin maahanmuuttajat sijoituivat jopa valtaväestöä useammin toimihenkilöasemiin. (Jaakkola 1991; Tilastokeskus 2009c.) 1990-luvulle tultaessa vuosikymmenen alun laman sekä samoihin aikoihin ajoittuneen ulkomaalaisväestön voimakkaan lisääntymisen myötä tilanne heikentyi dramaattisesti. Pahimmillaan ulkomaalaisten työttömyys oli 1990-luvun puolivälissä työttömyysasteen kivutessa yli 50:een prosenttiin. Taloudellisen tilanteen paranemisen myötä myös maahanmuuttajien asema

¹ Erot luvuissa selittyvät sillä, että osa on jo saanut Suomen kansalaisuuden (Tilastokeskus 2011a; 2011b; 2011d; ks. myös tämän tutkimuksen luku 2.2.2).

työmarkkinoilla alkoi kohentua. Silti edelleenkin 2000-luvulla ulkomaalaisten työttömyysaste on yli kaksinkertainen valtaväestöön nähden. (Tilastokeskus 2009c.) Korkean työttömyyden lisäksi maahanmuuttajat päätyvät Suomen työmarkkinoille usein koulutustaan vastaamattomiin niin sanottuihin suoritusasteen töihin. Tilastojen mukaan maahanmuuttajat ovat yhä edelleen yliedustettuina muun muassa siivoojan, myyjän, ajoneuvon kuljettajan ja tarjoilijan ammattiteissa (Tilastokeskus 2006a; Heikkilä & Pikkarainen 2008). Maahanmuuttajien työllistymisen kohdalla puhutaankin usein niin sanotuista lohkoutuneista työmarkkinoista (esim. Castles & Miller 2009), jolloin työmarkkinoita ei ajatella yhtenä kokonaisuutena vaan työmarkkinat nähdään jakaantuneena useammiksi osatyömarkkinoiksi. Vaikea työllistyminen ei välttämättä kosketa pelkästään heikosti koulutuneita maahanmuuttajia, sillä myös korkeakoulututkinnon suorittaneilla maahanmuuttajilla työttömyys on yleistä ja työllistyminen omaa alaa vastaaviin töihin voi olla vaikeaa (esim. Haapakorpi 2004; OECD 2007, 154).

Maahanmuuttajien työmarkkina-asemaa on selitetty muun muassa maahanmuuttajien resursseilla tai niiden puutteilla, lähinnä kielitaidolla, koulutuksella, työkokemuksella, sosiaalisten suhteiden ja verkostojen määrällä ja laadulla jne. Myös yleisen työmarkkinatilanteen on havaittu vaikuttavan maahanmuuttajien työllisyyteen eri aikoina. Lisäksi maahanmuuttajiin kohdistuvilla syrjivillä ja ennakkoluuloisilla asenteilla on oma merkityksensä työllistymisessä. (Esim. Forsander & Ekholm 2001a.) Vaikka maahanmuuttajiin usein viitataan yhtenäisenä joukkona, on kyseessä hyvin heterogeenin ryhmä eritaustaisia ihmisiä, jotka edustavat lukuisia eri kansalaisuuksia, ammatteja, koulutustaustoja jne. Lisäksi maahanmuuttajat ovat muuttaneet Suomeen eri aikoina, eri syistä ja erilaisista lähtökohdista. Osittain näistä asetelmista johtuen myös työllisyystilanteet vaihtelevat eri maahanmuuttajaryhmillä suuresti. Karkeasti jaotellen tutkimuksissa on havaittu kuinka heikoimmassa asemassa Suomen työmarkkinoilla ovat usein kulttuurisesti ja kielellisesti kaukaisemmista maista tulleet, usein pakolaisina maahan tulleet, paremmin taas ovat pärjänneet tutummista ja läheisimmistä maista Suomeen muuttaneet, kuten pohjoismaista ja Euroopasta tulleet. (Esim. Forsander 2002; Joronen 2005b; Jaakkola & Reuter 2007; Tilastokeskus 2007; Heikkilä & Pikkarainen 2008.)

Käsillä olevassa tutkimuksessa keskityn Suomessa vielä melko vähän tutkittuun ryhmään – lähtömaassa korkeakoulututkinnon suorittaneisiin maahanmuuttajiin (ks. Maahanmuuttajien integroituminen 2009, 17–19). Tutkimuksen tarkoituksena on osaltaan paikata aikaisempien tutkimusten jättämää aukkoa ja lisätä tietämystä lähtömaassa korkeakoulututkinnon suorittaneiden maahanmuuttajien työllistymisestä ja työurien muotoutumisesta Suomessa. Kahdenlaisen aineiston – kyselylomake- ja haastatteluaineiston – avulla tarkastelen sitä, ovatko lähtömaassa korkeakoulututkinnon suorittaneet maahanmuuttajat päässeet osaksi suomalaisia työmarkkinoita, ja jos ovat niin miten ja minkälaisin ehdoin. Keskityn tutkimuksessa siihen, miten lähtömaassa korkeakoulututkinnon suorittaneet maahanmuuttajat ovat Suomessa työllistyneet, minkälaisiin työtehtäviin he ovat päätyneet, minkälaisia heidän työuriensa alut ovat Suomessa olleet ja ennen kaikkea miten he ovat onnistuneet Suomen työmarkkinoilla hyödyntämään lähtömaassa hankki-

maansa koulutusta. Usein maahanmuuttajien työllistymistä tarkastelevissa tutkimuksissa syvennyttään pelkästään maahanmuuttajien tilanteisiin Suomessa huomioimatta sen enempiä maahanmuuttajien erilaisia lähtökohtia – esimerkiksi lähtömaassa tehtyjä ura- ja ammatinvalintoja – tai yksilöllisiä elämäntilanteita, kokemuksia Suomeen muutosta jne. Käsillä olevassa tutkimuksessa valotetaan tätä puolta ja pohditaan, miten maahanmuuttajien erilaiset lähtökohdat voivat vaikuttaa työurien muotoutumiseen Suomessa.

Yksi tutkimuksen taustaoletus on ajatus siitä, että koulutuksen kautta hankitun osaamisen ja tietotaidon tulisi näkyä yksilön työmarkkina-asemassa. Näin ollen myös koulutettujen maahanmuuttajien tulisi uuden maan työmarkkinoilla sijoittua hankitun tutkinnon oikeuttamiin tehtäviin. Tutkimuksissa on kuitenkin havaittu, että toisessa maassa hankittu tutkinto ja osaaminen eivät useinkaan ole helposti siirrettävissä uuden maan työmarkkinoille (esim. Friedberg 2000; Li 2001). Paitsi että eri maissa hankitut tutkinnot voivat olla sisällöltään erilaiset, koulutus on myös kulttuurisidonnaista. Vieraassa maassa suoritettu tutkinto ja siellä hankittu osaaminen heijastavat niitä käsityksiä ja arvostuksia, jotka kyseisessä yhteiskunnassa on katsottu arvokkaiksi ja tärkeiksi. Tässä mielessä suoritettu tutkinto voidaan mieltää paikalliseksi pääomaksi, joka on parhaiten hyödynnettävissä siellä, missä se on hankittu. Työnantajalla voi olla myös ennakkoluuloja vieraassa maassa hankittua tutkintoa kohtaan. Suomessa niin sanotun tutkintojen tunnustamis- tai rinnastamisjärjestelmän avulla on eri maissa tutkintonsa suorittaneiden tilannetta pyritty helpottamaan. Vaikka tutkintojen tunnustamisen ja rinnastamisen julkilausuttuna päämääränä onkin helpottaa ulkomaisen työvoiman liikkuvuutta ja työllisyyttä, voivat ne myös muodostua suurimmiksi rakenteellisiksi esteiksi maahanmuuttajien työllistymisessä (Forsander 2002, 54). Pahimmassa tapauksessa vieraassa maassa suoritettu korkea-koulututkinto voi mitätöityä kokonaan ja korkeakoulututkinnon myötä hankittu osaaminen menettää täysin arvonsa. Tässä tutkimuksessa tarkastellaan siis myös työelämän eriarvoisuutta ja sitä tuottavia ja ylläpitäviä mekanismeja, joita voivat olla mm. koulutus ja ammatillinen pätevyys, sukupuoli, etnisyys jne. (myös Wrede 2010, 8). Sosiologiasta tuttu termi sosiaalinen ulossulkeminen sopii siten myös tähän tutkimukseen: valtaa pitävät pyrkivät turvaamaan oman asemansa sulkemalla tiettyjä ihmisiä ja ihmisryhmiä tiettyjen asioiden hallinnan ulkopuolelle (Murphy 1988). Koulutuksen kohdalla tämä voi tarkoittaa tiettyjen pätevyyksien rajaamista tietyille ryhmälle. Samalla vähemmän valtaa pitäviltä ja niiltä, joilta erilaiset tutkinnot ja pätevyudet puuttuvat, kuten maahanmuuttajat, joilla ei ole uuden maan työmarkkinoiden edellyttämää kielitaitoa, pätevyyttä jne., joutuvat ulossuljetuiksi tietyiltä yhteiskunnan kentiltä, kuten työmarkkinoilta. Maahanmuuttajien kohdalla päällekkäisiä tai peräkkäisiä ulossulkevia tekijöitä voi olla useampia. Siirtolaistyövoimaa voidaan lajitella niin etnisen taustan kuin sukupuolen ja iänkin mukaan. (Esim. Kofman, Roosblad & Keuzenkamp 2009.)

Väestön ikääntymisen myötä työvoiman saatavuuden on tulevaisuudessa arvioitu vaikeutuvan Suomessa. Ikärakenteen muutos aiheuttaa pulaa nimenomaan koulutetusta työvoimasta (esim. Työministeriö 2007; Tuomaala & Torvi 2008). Yhtenä ratkaisumallina työvoimavajeen täyttämiseen on esitetty ulkomaista työvoimaa. Esimerkiksi työmi-

nisteriön vuonna 2004 asettaman työryhmän laatimassa Matti Vanhasen ensimmäisen hallituksen maahanmuuttopoliittisessa ohjelmassa korostetaan Suomessa jo asuvien maahanmuuttajien osaamisen tiiviimpää hyödyntämistä. Toisaalta ohjelmassa painotetaan Suomen houkuttelevuuden lisäämistä, jotta maahamme muuttaisi työvoimaa, jota oikeasti tarvitsemme. (Työministeriö 2006.) Myös Kataisen hallituksen ohjelmassa todetaan kuinka ”maahanmuuttajat ovat pysyvä ja tervetullut osa suomalaista yhteiskuntaa” (Hallitusohjelma 2011, 28). Mikäli Suomessa jo asuvat tai tänne muuttavat koulutetut maahanmuuttajat eivät kuitenkaan työllisty, viestittää suomalainen yhteiskunta hyvin ristiriitaista sanomaa: yhtäältä luodaan kuvaa siitä, kuinka Suomi tarvitsee yhä enemmän koulutettua työvoimaa helpottamaan ”tulevaa” työvoimapulaansa, toisaalta maahanmuuttajat joutuvat kohtaamaan monin tavoin torjuvat ja ennakkoluuloiset työmarkkinat. Jos maahanmuuttajien inhimillisiä resursseja ja osaamista ei hyödynnetä, on tilanne haitallinen kyseiselle henkilölle itselleen. Samalla resursseja valuu hukkaan myös koko suomalaisen yhteiskunnan ja tulevaisuuden hyvinvoinnin kannalta.

Tutkimuksen keskeiset käsitteet ja kirjan rakenne

Monet maahanmuuttajatutkimukseen liittyvät käsitteet ovat ongelmallisia, koska ne jo lähtökohtaisesti kategorisoivat ihmiset ”meihin” ja ”muihin” – yhtäältä meihin usein valtaväestöön kuuluviin toisaalta muihin niihin vieraisiin, toisiin, muukalaisiin jne. Tämänkaltaiset jaot ovat vaarallisia siksi, että usein ”muihin” on jo etukäteen liitetty stereotyyppinen leima monenlaisesta marginaalisuudesta, huonompiosaisuudesta, syrjityksi tulemisesta jne. (esim. Löytty 2005). Ilman seuraavia käsitteitä tämän tutkimuksen tekeminen olisi kuitenkin ollut vaikeaa.

*Maahanmuuttajalla*² tarkoitetaan tässä tutkimuksessa kaikkia ulkomailta Suomeen eri perustein pysyväluonteisesti muuttaneita ulkomaan kansalaisia. Määritelmä sisältää muutaman keskeisen huomion. Ensinnäkin pysyvällä tarkoituksella viitataan vähintään vuoden oleskeluun maassa. Vuoden maassa oleskelu on edellytyksenä niin väestörekisterijärjestelmään kirjautumisessa ja sitä kautta esimerkiksi myös tässä tutkimuksessa hyödynnettävissä useissa Tilastokeskuksen tilastoissa³. Määritelmän ulkopuolelle jäävät siten esimerkiksi turisteina maahan saapuneet henkilöt tai erilaiset kausityöntekijät, kuten mansikanpoimijat. Toiseksi termi maahanmuuttaja on tässä tutkimuksessa ikään kuin yläkäsite, joka kattaa eri syistä, kuten avioliiton, pakolaisuuden, työn tai paluumuuton vuoksi tulleet. Pääsääntöisesti maahanmuuttajat ovat vieraan maan kansalaisia. Asuttuaan maassa tietyn ajan voivat he saada Suomen kansalaisuuden. Virallisissa tilastoissa, kuten Tilastokeskuksen tilastoissa Suomen kansalaisuuden saaneita ei kuitenkaan enää luokitella kuuluvaksi ulkomaalaisten ryhmään. Tutkimukseni empiriaosassa määrittelen maahanmuuttajaksi kuitenkin myös jo Suomen kansalaisuuden saaneet henkilöt.

² Viimeaikoina maahanmuuttajakäsitteen rinnalla on alettu puhua myös uussuomalaisista.

³ Tässä tutkimuksessa runsaasti hyödyntämäni Tilastokeskuksen Väestö-sarjaan kuuluvaan Ulkomaalaiset ja siirtolaisuus -julkaisuun on koottu vuodesta 1994 asti tietoa Suomen ulkomaalaisväestöstä. Julkaisuun on koottu tietoa ulkomaalaisten määristä kansalaisuuden, syntymämaan, kielen, sukupuolen, iän, siviilisäädyn, koulutuksen ja työllisyyden mukaan.

Käytän tutkimuksessa paikoin maahanmuuttaja-käsitteeseen läheisesti liittyviä termejä. Tällaisia ovat muun muassa *ulkomaalainen*, jolla viitataan maahan muuttaneeseen henkilöön, jolla ei ole suomen kansalaisuutta. Maahanmuuttaja-käsitteen alla tutkimuksessa puhutaan myös esimerkiksi *paluumuuttajista* tai *pakolaisista*. Pakolaisen määritelmä perustuu Yhdistyneiden Kansakuntien (YK:n) tarkoin rajattuun määritelmään ja se voidaan edelleen jakaa pakolaisleireiltä tullessiin kiintiöpakolaisiin ja Suomesta itsenäisesti turvapaikkaa hakeviin turvapaikanhakijoihin. Paluumuuttajalla viitataan ennen kaikkea suomalaista syntyperää olevien muuttoon. (ks. tarkemmin luku 2.2.1.) Joissain tutkimuksissa erotetaan erikseen vielä *siirtolaiset*, jotka usein määritellään vapaaehtoisesti, kuten työn tai muun vastaavan syyn vuoksi maahan muuttaneiksi ulkomaalaisiksi. Muuton vapaaehtoisuus ja mahdollisuus palata kotimaahansa milloin tahansa erottaa esimerkiksi pakolaisista ja turvapaikanhakijoista. (Esim. Liebkind 1994, 9–11; Korkiasaari & Söderling 2007, 240.) Tässä tutkimuksessa ei kuitenkaan puhuta siirtolaisista, vaan eri syistä Suomeen muuttaneista tutkittavista käytetään yleiskäsitettä maahanmuuttaja.

Kotoutuminen on koko tämän tutkimuksen taustalla oleva käsite. Kotoutumisella tarkoitetaan sitä prosessia, jonka myötä maahanmuuttaja tulee osaksi ympäröivää yhteiskuntaa ja sen eri osa-alueita, kuten uuden maan työmarkkinoita. Työllistymisen rinnalla muita kotoutumisen ulottuvuuksia ovat sosiaalinen ulottuvuus, kuten kielitaito ja suhteet valtaväestöön sekä poliittinen ulottuvuus, kuten äänestäminen tai kansalaisuuden hakeminen. Kotoutuminen uuteen yhteiskuntaan on hyvin yksilöllinen, aikaa vievä ja moniulotteinen prosessi, joka etenee usein eritahtisesti eri elämänalueilla ja erilaisista lähtökohdista muuttaneilla (esim. Liebkind ym. 2004). Maahanmuuton syiden sekä lähtömaan ja uuden maan kulttuurisen erilaisuuden on havaittu vaikuttavan kotoutumiseen. Myös yksilölliset tekijät kuten kielitaito, koulutus jne. voivat vaikuttaa lopputulokseen. Yhtäläillä vastaanottavalla yhteiskunnalla on oma keskeinen merkityksensä. Kotoutuminen nähdäänkin vuorovaikutteisena prosessina, jossa vastaanottavalla yhteiskunnalla ja sen eri toimenpiteillä on keskeinen merkityksensä. Kotoutuminen on luonnollisesti helpompaa vastaanottavaisen ja avoimen ilmapiirin vallitessa kuin ennakkoluuloisessa ja syrjivässä yhteiskunnassa. Maahanmuuttajien kotoutumisen kehykset on säädetty kotoutumislaissa (L 1386/2010). Lain mukaan onnistuneen kotoutumisen seurauksena maahanmuuttaja asettuu ja tulee osalliseksi uuteen yhteiskuntaan ja sen eri osa-alueisiin kuitenkin oma kieli ja kulttuuri säilyttäen⁴.

Jo klassikoksi muotoutunut John W. Berryn (1997) teoria maahanmuuttajien sopeutumisesta uuteen yhteiskuntaan tarkastelee juuri sitä, miten yksilöt uuteen yhteiskuntaan sopeutumisessaan suhtautuvat oman identiteetin ja kulttuurin säilyttämiseen uudessa elinympäristössä ja kuinka tärkeäksi maahanmuuttajat kokevat valtaväestöön kuulumisen ja valtakulttuurin omaksumisen. Ristiintaulukoimalla nämä eri tekijät saadaan neljä erilaista tapaa suhtautua kulttuurien kohtaamiseen yhteiskunnassa. Suotuisimmaksi vaihtoehdoksi nähdään usein *integroituminen*, jossa maahanmuuttaja kokee kuuluvan-

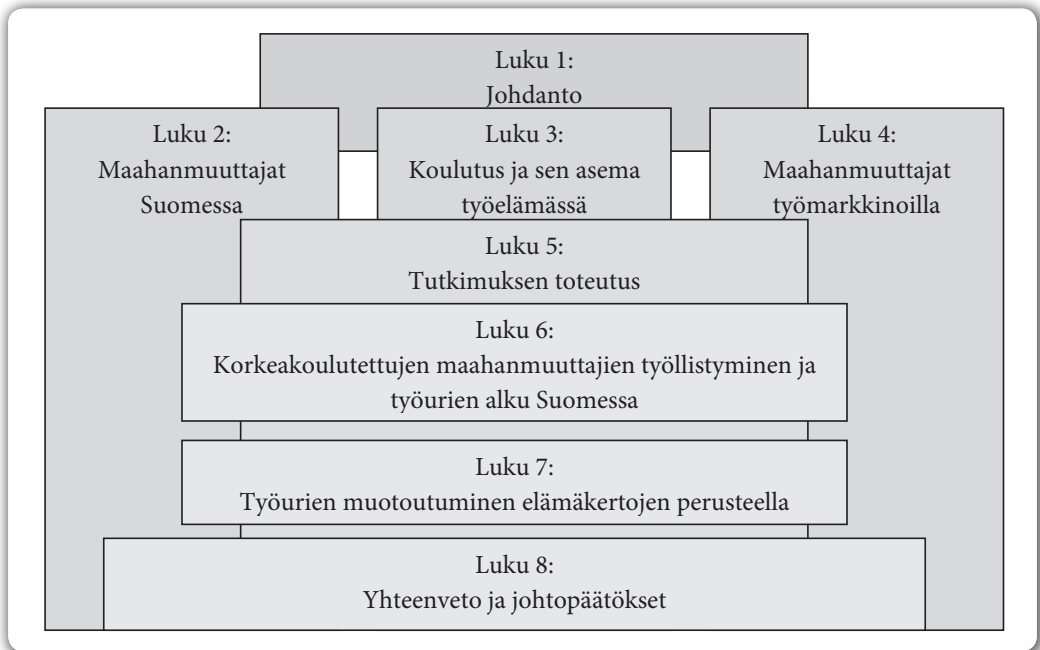
⁴ Kotoutumis-käsite on sikäli ongelmallinen, että on vaikea määritellä milloin henkilön voi sanoa kotoutuneen uuteen maahan eli määritellä, mikä on milloinkin riittävää kotoutumista.

sa ja haluaa kuulua valtaväestön kulttuuriin omaa kulttuurista taustaansa unohtamatta. Niin sanotussa *sulautumisessa* maahanmuuttaja hylkää oman aikaisemman kulttuurinsa ja sulautuu vallitsevaan yhteiskuntaan. *Separaatioissa* eristäytyään vallitsevasta yhteiskunnasta oma aikaisempi kulttuuri säilyttäen. Heikoin tilanne on, kun maahanmuuttaja vieraantuu sekä valtaväestöstä että aikaisemmasta etnisestä ryhmästä. Tällöin puhutaan *marginalisaatiosta*. On lopputulos mikä tahansa, on muistettava, että sopeutuminen uuteen yhteiskuntaan on kuitenkin hyvin yksilöllinen ja eriasteinen eri elämänalueilla: joku voi esimerkiksi pyrkiä kiivaasti työelämään ja sulautua sillä elämänsektorilla vallitsevan yhteiskunnan käytäntöihin. Lisäksi hän voi tavoitella kielellistä integraatiota eli kaksikielisyttä tai hankkia vaikkapa kaksoiskansalaisuuden. Toisaalta sosiaalisten suhteiden osalta samainen ihminen voi eristäytyä ja pitäytyä tiukasti kiinni vain oman ryhmänsä verkostoissa.

Maahanmuuttajien uuteen yhteiskuntaan kotoutumisen yhteydessä puhutaan usein myös *monikulttuurisuudesta* ja monikulttuurisesta yhteiskunnasta. Käsite on lisääntyvän maahanmuuton seurauksena noussut Suomessa vilkkaan keskustelun kohteeksi. Outi Lepolan (2000) mukaan 1990-luvulla alkaneesta monikulttuurisuus-käsitteen laajasta viljelystä ja käyttöyhteyksien moninaisuudesta huolimatta sen sisältö on jäänyt varsin epäselväksi. Yhtäältä sillä voidaan tarkoittaa pelkästään sitä asiantilaa, joka jossain valtiossa vallitsee, esimerkiksi sitä, että Suomessa asuu rinnakkain monia, kulttuuriltaan poikkeavia ryhmiä. Toisaalta käsitettä voidaan tarkastella myös poliittisesta ja ideologisesta näkökulmasta, jolloin pohditaan muun muassa sitä, millainen olisi hyvä tai tavoiteltava yhteiskunta. Tällöin kyse on ennen kaikkea asenteista, mutta myös poliittisista pyrkimyksistä. (Lepola emt. 2000, 203–204; Huttunen, Löytty & Rastas 2005; Martikainen, Sintonen & Pitkänen 2006, 14.)

Rakenteeltaan tutkimus jakaantuu kahdeksaan päälukuun (ks. kuvio 1). Johdantoluvun (luku 1) jälkeen luku kaksi, kolme ja neljä ovat tutkimustani taustoittavia lukuja. Luku kaksi sisältää tilastoihin ja aikaisempaan tutkimukseen nojaavaa tietoa maahanmuuttajista Suomessa. Kuvaan luvussa Suomen maahanmuuton kehitystä toisen maailmansodan jälkeisestä ajasta näihin päiviin asti. Tarkastelen maahanmuuttajaväestömme heterogeenisuutta muun muassa muuttosyiden ja kansalaisuuden näkökulmasta. Tarkastelen myös sitä monivaiheista prosessia, jossa maahantulijasta mahdollisesti lopulta tulee uuden maan kansalainen. Luvun lopussa tarkastelen erästä koulutettujen maahanmuuttajien työllistymisen ehtoa – tutkintojen tunnustamista ja rinnastamista. Luvussa kolme tarkastelen koulutuksen asemaa ja tehtäviä tämän päivän työelämässä ja erityisesti maahanmuuttajien työllistymisessä. Luku neljä keskittyy maahanmuuttajien asemaan työmarkkinoilla. Luvun alussa esittelen ajatuksen lohkoutuneista työmarkkinoista, joiden kautta maahanmuuttajien työmarkkinaosallisuutta usein tarkastellaan. Lisäksi tarkastelen maahanmuuttajien kokemaa syrjintää työnhaussa. Tämän jälkeen tarkastelen erilaisen tilastojen valossa maahanmuuttajien työllistymistä Suomessa. Luvussa viisi esittelen tutkimuskysymykset, kuvaan aineistoni, niiden keräämisen ja analysoinnin sekä pohdin tutkimukseni luotettavuutta. Luku kuusi ja seitsemän ovat varsinaisia tuloslukuja. Luku

kuusi sisältää kyselyaineistoon perustuvaa määrällistä tietoa tutkimiini korkeakoulutettujen maahanmuuttajien kiinnittymisestä suomalaisille työmarkkinoille. Luvussa seitsemän laajennan kuvaa tutkittavien työmarkkinoille kiinnittymisestä haastatteluaineistoon perustuvien yksilöllisten kertomusten avulla sekä tarkastelen työllisyyden taustalla olevia ura- ja ammatinvalintoja ja heidän olosuhteitaan lähtömaassa. Luvussa kahdeksan kokoon yhteen tutkimuksen tulokset ja esitän johtopäätökset.

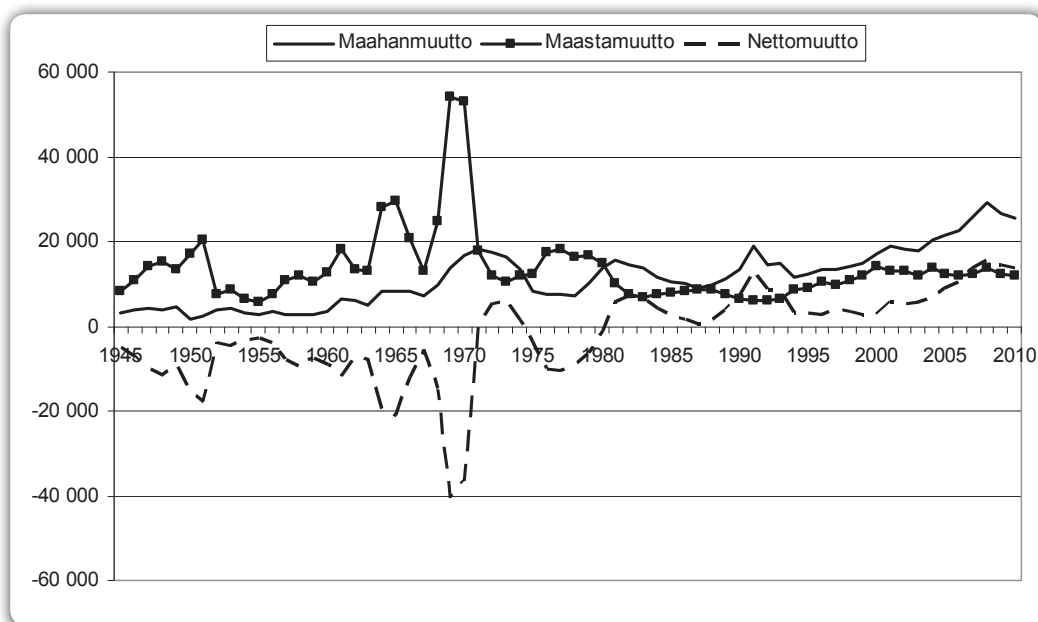

Kuvio 1. Tutkimuksen rakenne.

2 MAAHANMUUTTAJAT SUOMESSA

2.1 Maastamuuttomaasta maahanmuuttomaaksi

Suomeen tulijoiden ja Suomesta lähtijöiden määrät ovat vaihdelleet toisen maailmansodan jälkeisenä aikana (kuvio 2). Maatamme voidaan pitää nuorena maahanmuuttomaana, sillä Suomi oli toisen maailmasodan jälkeen vielä pitkään työvoimaa luovuttava maa. Vasta 1980-luvulla maahanmuuton muuttotase on pysynyt yhtäjaksoisesti voitollisena. Keskeisenä syynä vähäiseen ulkomaalaisten määrään on pidetty Suomen tiukkaa ulkomaalaisten maahantuloa rajoittavaa politiikkaa sekä toisaalta ulkomaalaisen työvoiman vähäistä tarvetta. Ulkomaalaiset nähtiin sotien jälkeisenä aikana ennen kaikkea turvallisuusriskinä, jolloin maahanmuutolta suojautuminen oli osa turvallisuuspolitiikkaa. Vielä niinkin myöhään kuin vuonna 1983 voimaan astuneen Suomen ensimmäisen ulkomaalaislain keskeisimpinä tavoitteina oli Suomen ulkopoliittisten ja turvallisuuspoliittisten etujen noudattaminen, mikä viittaisi turvallisuusriskiajatteluun. (Kuosma 1992, 115; Laakkonen 1997, 124–128; Forsander 2002, 23–25.)

Kuvio 2. Maastamuutto, maahanmuutto ja nettomuutto vuosina 1945–2010 (Tilastokeskus 2011e).

Toisen maailmansodan jälkeinen Suomen muuttoliike oli ennen kaikkea maassa- ja maastamuuttoa. Teollistumisen seurauksena maalta muutettiin kaupunkeihin, mutta muuttoa tapahtui myös Suomesta pois päin, useimmiten Ruotsiin⁵. Tilastojen mukaan naapurimaahan on sodan jälkeen lähtenyt kaikkiaan yli puoli miljoonaa suomalaista. Vilkkainta muutto oli 1960-luvulla. Työttömyys kohosi Suomessa erityisesti 1960-luvun viimeisinä vuosina, mikä näkyy vuosikymmenen lopun suurena maastamuuttona. Vuosien 1969–1970 aikana Suomesta muutti pois yli 100 000 suomalaista, joista valtaosa (80 000) muutti Ruotsiin. Tuolloin maamme väkiluku jopa väheni runsaan maastamuuton vuoksi. Maasta työntävien tekijöiden lisäksi keskeinen merkitys oli kohdemaan vetotekijöillä⁶. Naapurimaahan Ruotsiin suomalaisia houkutteli maan korkea elintaso, työvoimapula sekä maan läheisyys. Ruotsissa suomalaiset työllistyivät pääasiassa teollisuuden eri aloille, kuten auto-, telakka-, tekstiili- sekä kenkäteollisuuteen⁷. (Laakkonen 1997, 124–126; Korkiasaari & Söderling 1998, 8–12; Korkiasaari & Tarkiainen 2000, 156–159, 174–176; Korkiasaari & Söderling 2007, 257–258.)

Maahanmuutto Suomeen oli vielä toisen maailmansodan jälkeisinä vuosikymmeninä varsin vähäistä (kuvio 2). Esimerkiksi vuonna 1945 Suomessa asui noin 10 000 ulkomaalaista, joista suurinta ulkomaalaisryhmää edustivat Ruotsin ja Neuvostoliiton kansalaiset. Myös ennen toista maailmansotaa Suomessa on asunut pieniä määriä ulkomaan

⁵ Maastamuutossa voidaan nähdä kaksi pääsuuntaa; toista maailmansotaa edeltänyt muutto, joka suuntautui pääasiassa Pohjois-Amerikkaan, Neuvostoliittoon, Kanadaan, Australiaan ja jonkin verran myös Uuteen-Seelantiin sekä sodan jälkeinen etupäässä Ruotsiin kohdistunut muutto. On arvioitu, että viimeisen sadan vuoden aikana maastamme olisi lähtenyt kaikkiaan yli miljoona henkilöä, joista vajaa puolet ennen toista maailmansotaa. Siirtolaisuuden syyt olivat pääosin taloudellisia. Esimerkiksi Pohjois-Amerikkaan päätyneet suomalaiset löysivät useimmiten työtä teollisuuden tai kaivostyön parista. Suurimmillaan suomalaisten määrät Yhdysvalloissa olivat 1930-luvulla, jolloin maassa asui yli 320 000 ensimmäisen ja toisen polven suomalaista. (Kero 1996; Korkiasaari & Tarkiainen 2000, 156–159; Niemi 2003; Korkiasaari & Söderling 2007, 255–261; Pitkänen 2007, 67–68.)

⁶ Muuttoliikettä voidaan tarkastella kohdemaan houkuttelevuutta lisäävillä vetotekijöillä ja vastaavasti lähtömaasta pois työntävillä tekijöillä. Muuttoa suunniteltaessa ihmisten ajatellaan vertaavaan lähtö- ja tuloalueen ominaisuuksia, mahdollisuuksia, etuja ja haittoja. Kukin yksilö painottaa näitä tekijöitä kuitenkin hyvin eri tavalla riippuen aikaisemmista kokemuksista, omista arvoista, asenteista jne. Lisäksi päätökseen voivat vaikuttaa monet väliin tulevat tekijät kuten saadun informaation määrä, muuttorajoitukset, pitkät välimatkat, taloudelliset kustannukset jne. Lähtömaan työntävänä tekijänä voi esimerkiksi toimia maan heikko taloudellinen tilanne, vastaavasti vetävänä tekijänä hyvä työllisyystilanne. Vetotekijöitä voivat myös olla toimivat palvelut ja infrastruktuuri, turvallisuus sekä muut elinympäristöön liittyvät tekijät. Pakolaisuuden kohdalla nimenomaan lähtömaan työntävät tekijät, kuten epävakaa tilanne, pakottavat lähtemään. Koska pakolaisuus perustuu pakkoon, ei pakolaisella useinkaan ole mahdollisuutta valita kohdemaataan. (Korkiasaari & Söderling 2007, 246; ks. myös Stalker 1994, 21–23; Castles & Miller 2003, 22–24.)

⁷ Maastamuuton luonne on muuttunut sitten 1960–1970-luvun suuren muuton. Kun Suomesta lähtijät olivat tuolloin usein vähän koulutettuja henkilöitä, jotka tavoittelivat parempaa elintasoa, ovat maahanmuuttajat nykyään useimmiten koulutettuja ihmisiä, jotka muuttavat ulkomaille esimerkiksi opiskelun tai määräaikaisen työn vuoksi. (Esim. Korkiasaari & Söderling 1998, 12–13; Forsander 2000a, 150.)

kansalaisia⁸. Sodan jälkeen osa Euroopan maihin, kuten Iso-Britanniaan, Saksaan ja Ranskaan lähinnä Etelä-Euroopasta kanavoitunut työvoiman muutto (Stalker 1994, 16–18)⁹ ei suuntautunut juurikaan Suomeen johtuen muun muassa kotimaisen työvoimamme riittävästä määrästä. Suomalaisen työvoiman takasi sekä naisten suuri työvoimaosuus että maatalouden rakennemuutos, joista molemmista vapautui runsaasti työväkeä teollisuuden tarpeisiin. Vaikka Suomessa asuvien ulkomaalaisten määrä nousi 1960-luvulla hienoiseen kasvuun, oli tulijoita edelleen melko vähän. Tuolloin suurin maahanmuuttajaryhmä oli ruotsalaiset. Suomi itse asiassa suojasi itseään tehokkaasti maahanmuutolta, sillä Suomeen muutto edellytti tuolloin lähes biologista sidettä, kuten suomalaista vanhempaa tai aiempaa maan kansalaisuutta. Myös avioliitto Suomen kansalaisen kanssa mahdollisti maahan tulon. Osittain tästä syystä nykyisestä maahanmuuttajaväestöstä huomattava osa on avioliiton perusteella pysyvän oleskeluluvan saaneita tai heidän jälkeläisiään. (Laakkonen 1997, 124–125; Forsander 2002, 23; Vähätaalo 2005, 7–8.)

1970-luku oli merkittävä Suomen maahanmuuton kannalta sikäli, että Suomeen tulijoita oli ensimmäistä kertaa toisen maailmansodan jälkeen enemmän kuin maasta lähtijöitä (kuvio 2). Positiivinen nettomuutto¹⁰ kesti kuitenkin vain muutaman vuoden ja 1970-luvun lopulla suunta oli taas Suomesta pois päin. 1970-luvulla Suomeen muutti ennen kaikkea paluumuuttajia, mutta myös syntyperäisiä ulkomaalaisia. Suomeen palasi nimenomaan Ruotsiin aikoinaan muuttaneita ruotsinsuomalaisia. Laajemmin heitä

⁸ Esimerkiksi vuonna 1920 Suomessa asui vajaat 50 000 ulkomailla syntyneitä. Ennen toista maailmansotaa Suomen ulkomaalaisväestö koostui niin Yhdysvalloista tulleista paluumuuttajista kuin Neuvosto-Venäjän pakolaisista. Jälkimmäisiä Suomessa vuonna 1922 oli peräti 33 000. Itse asiassa Suomi vastaanotti tuolloin pakolaisia suuremman määrän kuin koskaan aiemmin tai myöhemmin. On laskettu, että vuosien 1917–1944 välisenä aikana Suomeen olisi tullut yhteensä 100 000 Neuvostoliiton tai entisen Venäjän kansalaista. Heistä osa jäi asumaan Suomeen, osa siirtyi muualle. Valtaosa Suomeen muuttaneista oli perheellisiä. (Korkiasaari & Söderling 1998, 16; Forsander & Ekholm 2001b, 105–110; Pitkänen 2007, 74.)

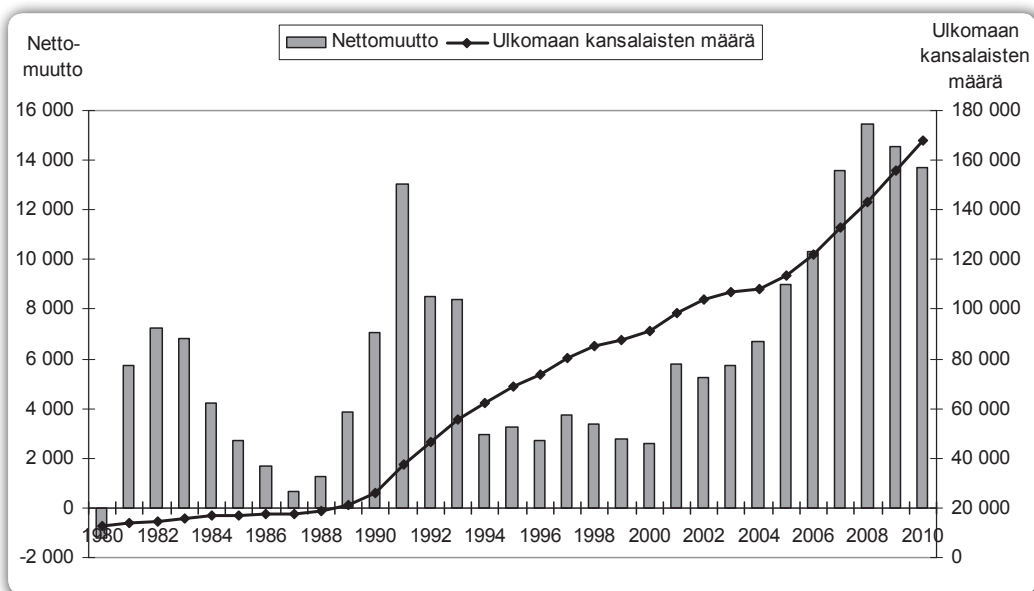
⁹ Toisen maailmansodan jälkeinen Eurooppaan suuntautunut maahanmuutto voidaan jakaa kolmeen vaiheeseen. Niistä ensimmäinen vaihe ajoittuu heti sodan jälkeiseen aikaan, jolloin erityisesti Saksa, Ranska, Englanti, mutta myös Ruotsi ryhtyivät rekrytoimaan ulkomaista työvoimaa. Maat tarvitsivat kipeästi tilapäistä työvoimaa vähän koulutusta vaativiin töihin niin teollisuuteen kuin palvelutyöhön. Työvoimaa rekrytoitiin muista Euroopan maista, erityisesti Etelä-Euroopasta, kuten Italiasta, Espanjasta ja Kreikasta. Myös Suomi kuului tuolloin vielä kansalaisiaan luovuttavien maiden joukkoon. Tyydyttääkseen työvoimatarpeensa joutuivat monet Euroopan maat rekrytoimaan työvoimaa myös kaukaisemmista maanosista, jolloin maiden entiset tai sen hetkiset siirtomaasuhteet muodostuivat tärkeiksi. Tästä syystä esimerkiksi Iso-Britanniaan muutti väkeä Intiasta, Ranskaan tuli työvoimaa Algeriasta jne. Alkujaan tilapäiseksi kaavailtu työvoiman maahanmuutto muodostui lopulta useissa maissa varsin pysyväksi ihmisten muuttaessa perheineen näihin maihin. Suomi liittyi mukaan maahanmuuttajia vastaanottavien maiden joukkoon vasta niin sanotussa siirtolaisuuden toisessa vaiheessa, joka voidaan ajoittaa 1970- ja 1980-lukuihin sekä 1990-luvun alkuun. Kun työvoimatarve vuosien 1973–1974 öljykriisin aiheuttaman taantuman johdosta väheni, alkoi Eurooppaan virrata runsaasti pakolaisia ja turvapaikanhakijoita. Suomi pääsi myös pienessä mittakaavassa osalliseksi tästä muuttoliikkeestä. Kolmannesta siirtolaisuuden aallosta puhutaan, kun viitataan 2000-luvulla käytyyn keskusteluun aikaisempaa aktiivisemmän maahanmuuttopolitiikan tarpeesta. Tällä viitataan ennen kaikkea tarpeeseen rekrytoida yhä enemmän osaavaa ja koulutettua työvoimaa ulkomailta paikkaamaan ikärakenteen vanhentumisesta aiheutuvaa työvoimapulaa työmarkkinoilla. (Stalker 1994, 16–18; Korkiasaari & Söderling 1998, 14–24; Forsander 2002, 16–27; Castles & Miller 2003, 68–69.)

¹⁰ Nettomaahanmuutolla tarkoitetaan maastamuuton ja maahanmuuton erotusta.

tuli Suomeen vuosien 1971–1974 aikana. Maahanmuuttoa rajoittavan politiikan lieventyminen näkyi päätöksessä vastaanottaa muutama sata Chilen (vuodet 1973–1977) sekä Vietnamin (vuosi 1979, myös vuosi 1983) pakolaista. Chilen ja Vietnamin pakolaisten vastaanottoa pidetään nykyisen pakolaispolitiikkamme ensiaskelina. (Laakkonen 1997, 126–128; Korkiasaari & Söderling 1998, 16–17; Korkiasaari & Tarkiainen 2000, 158–161; Salmio 2000, 23; Pentikäinen 2005, 19–20.)

1980-luvulla siirtolaisuuden suunta kääntyi Suomen kannalta pysyvästi positiiviseksi, sillä tulijoita oli jatkuvasti enemmän kuin maasta lähtijöitä. Muuttovirran suunnan kääntyminen ei johtunut niinkään Suomen houkuttelevuudesta, vaan maahanmuuton syyt olivat ennemminkin Suomen ulkopuolella; sodat ja muut kriisit maailmalla ajoivat ihmisiä myös Suomeen. 1980-luvun puolivälissä Suomi teki päätöksen vastaanottaa ensimmäiset kiintiöpakolaiset. Tapahtumaa on pidetty merkittävänä suomalaisessa maahanmuutto- ja pakolaispolitiikassa, sillä siitä alkaen Suomeen on tullut vuosittain säännöllisesti tietty määrä kiintiöpakolaisia. Kiintiöiden lisäksi erityisesti 1990-luvun alusta lähtien pakolaisia on vastaanotettu myös antamalla turvapaikanhakijoille turvapaikka tai oleskelulupa suojelun tarpeen tai humanitaaristen perusteiden nojalla. Työvoimaa aikaisemmin luovuttavasta maasta alkoi hitaasti tulla maahanmuuttajia vastaanottava maa. Samalla Suomen eristäytyneisyys alkoi murtua, vaikka ulkomaa-laisten määrää ei voitu vielä tuolloinkaan pitää kovin merkittävänä esimerkiksi muihin Pohjoismaihin verrattuna. (Korkiasaari & Söderling 1998, 14–17; Salmio 2000, 23; Pentikäinen 2005, 19–25.)

Varsinainen muuttoaalto Suomeen alkoi vuonna 1990 (kuvio 2). Kymmenessä vuodessa maahanmuuttajien määrä yli nelinkertaistui nousten runsaasta 20 000:sta 90 000:een (kuvio 3). 1990-luvun huomattavin lisäys nettomuuttoluvuissa tapahtui vuonna 1991, jolloin nettomuutto lähes kaksinkertaistui edellisvuoteen verrattuna. Neuvostoliiton vuoden 1991 hajoamisen sekä maamme ulkopoliittisen avautumisen tuloksena maahanmuuttopolitiikkamme muuttui sallivammaksi. Tämän seurauksena 1990-luvun alussa alkanut inkerinsuomalaisten paluumuutto on kasvattanut maahanmuuttajien määrää. (Esim. Lepola 2000, 45–48; Kyntäjä 2001, 148–149.) Myös Suomen liittyminen Euroopan unioniin ja sen myötä ihmisten suhteellisen vapaa liikkuminen Euroopan sisällä on lisännyt maahantulijoiden määrää. Samoin kansainvälisten avioliittojen yleistyminen sekä pakolaisten ja turvapaikanhakijoiden vastaanotto ovat kasvattaneet määriä (Ylänkö 2000; Pentikäinen 2005). Maahanmuuttajien määrän kasvusta huolimatta nettomuuttoluvut ovat kuitenkin vaihdelleet, sillä maastamuuttoluvut ovat muuttovoi-
tosta huolimatta olleet ajoittain lähellä maahanmuuttolukuja. Esimerkiksi 1990-luvun loppupuolella nettomuutto oli vain muutaman tuhannen luokkaa. Maahanmuuttajien määrä on myös koko 2000-luvun ollut kasvussa. Vuonna 2010 Suomessa asui ulkomaan kansalaisia jo lähes 170 000. Kaikkiaan Suomeen on kiivaimpien muuttovuosi-
kymmenien, 1990- ja 2000-lukujen, aikana muuttanut lähes 400 000 henkilöä. (Tilastokeskus 2011e.)

Kuvio 3. Maahanmuuttajien määrän kehitys Suomessa vuosina 1980–2010 (Tilastokeskus 2011e; 2011f).

1980- ja 90-luvuilla ulkomaalaisten lisääntyessä alkoivat yleistyä myös keskustelut maahanmuuttajien integroimisesta suomalaiseen yhteiskuntaan. Maahanmuuttajien kasvun myötä syntyi tarve kiinnittää voimakkaampaa huomiota ulkomaalaisten asemaan sekä heidän oikeuksiinsa. Uhka ulkomaalaisten syrjäytymisestä suomalaisen yhteiskunnan reunamille herätti tarpeen muun muassa kielen ja yhteiskunnallisten tietojen ja taitojen opettamisesta sekä heidän poliittisten oikeuksiensa lisäämisestä. Vaikka yhteiskunnallinen ja poliittinen keskustelu aiheesta tuolloin alkoi, ei Suomessa kuitenkaan ollut 1990-luvulle asti virallisesti määriteltyä maahanmuutto- ja pakolaispolitiikkaa. Toiminta oli vielä lähes koko 1990-luvun hajanaista vailla selkeitä linjoja koostuen ministeriöiden ohjeista, viranomaisten tekemistä päätöksistä sekä lainsäädännöstä. Vasta niinkin myöhään, kuin vuonna 1997 ilmestyi ensimmäinen valtioneuvoston periaatepäätös hallituksen maahanmuutto- ja pakolaispoliittiseksi ohjelmaksi. Ohjelma oli ensimmäinen kokonaisvaltainen ja suunnitelmallinen eri maahanmuutto- ja pakolaispolitiikan osa-alueet huomioiva asiakirja. (Maahanmuutto- ja pakolaispoliittinen toimikunta 1997; Salmio 2000, 23–24.) 2000-luvulle tultaessa väestön vanhetessa ja työvoiman määrän vähetessä keskusteluun on noussut tarve aiempaa aktiivisemmasta maahanmuuttopolitiikasta. Tämä on näkynyt erityisen hyvin Matti Vanhasen ensimmäisen hallituksen maahanmuuttopolitiittisessa ohjelmassa, jonka yhtenä keskeisenä lähtökohtana on ollut varautuminen työvoiman saatavuusongelmiin edistämällä työperäistä maahanmuuttoa. (Työministeriö 2006.) Tulijoilta halutaan nyt aikaisempaa voimakkaammin osaamista ja koulutusta.

2.2 Maahanmuuttajaväestön heterogeenisuus

Maahanmuuttajista puhutaan usein yhtenäisenä joukkona. Todellisuudessa Suomen maahanmuuttoväestö on rakenteeltaan varsin hajanainen, sillä maahamme muutetaan monista eri syistä. Lisäksi maahanmuuttajat edustavat lukuisia eri kansalaisuuksia, koulutustaustoja, ammatteja jne. Oikeastaan ainoa yhdistävä tekijä on se, että he ovat muuttaneet ulkomailta Suomeen.

2.2.1 Suomeen muuton syyt

Jouni Korkiasaari ja Ismo Söderling (2007, 240) jakavat erilaiset muuttosyyt vapaaehtoiseen muuttoon sekä pakkoluonteiseen muuttoon. Vapaaehtoinen muuttaminen voi olla niin sanottua tavoitteellista (*innovative*) muuttoa, jota on luonnehdittu innovoivaksi ja uutta etsiväksi. Muuttamalla ihminen pyrkii saavuttamaan jonkin tärkeäksi kokeman sa päämäärän, kuten paremman koulutuksen, ammatin, asunnon tai hankkimaan uusia elämäkokemuksia. Vapaaehtoinen muutto voi myös olla niin sanottua vastahakoista (*reluctant*) muuttoa, joka ei kuitenkaan ole pakolaisuuteen verrattavissa olevaa. Erona tavoitteelliseen muuttoon vastahakoinen muutto ei tavoittele niinkään uutta ja parempaa elämää, vaan yrittää säilyttää entisenlaiset olosuhteet tai pitää yllä minimielintasoja. Työttömyyden vuoksi tapahtuva muutto kuuluu usein tähän ryhmään.

Pakolaisuudessa muutto perustuu usein pakeroon, jolloin erilaiset taloudelliset, poliittiset tai ympäristöön liittyvät tekijät kuten sodat, poliittiset vainot, nälänhätä ja ympäristöuhot pakottavat ihmisen jättämään kotinsa (Korkiasaari & Söderling 2007, 240; ks. myös Lyytinen 2007).¹¹ Eveliina Lyytisen (2007, 20–24) mukaan pakkomuuton ja vapaaehtoisen muuton määrittely ei ole yksiselitteistä, sillä vapaaehtoiseen muuttoon saattaa liittyä myös jonkin asteisia pakeroon perustuvia näkökulmia. Samoin pakkomuutto voidaan joissain tilanteissa nähdä myös innovatiivisena tilanteena. Lyytisen (emt., 49–50) mukaan pakkomuutto ei myöskään kata pelkästään pakolaisuutta, vaan ryhmään sisältyvät esimerkiksi ihmissalakuljetetut ja ihmiskaupatut, pakotetusti palautetut muuttajat, pakolaisuuden tapaisissa olosuhteissa elävät jne.

Suomeen muuttaneet maahanmuuttajat voidaan jakaa useampaan ryhmään muuttosyiden mukaan. Korkiasaari ja Söderling (1998, 17–18, myös Korkiasaari & Söderling 2007, 263) jakavat Suomeen muuttaneet maahanmuuttajat neljään eri ryhmään, jotka ovat etnisperustainen muutto, avioliiton vuoksi muuttaneet, pakolaiset sekä työn tai opiskelun vuoksi muuttaneet. Hienojakoisemman typologian esittää Forsander (2004, 106; ks. myös Heikkilä & Pikkarainen 2008, 20) jakaessaan maahanmuuttajat seuraavasti seitsemään eri ryhmään:

¹¹ Lyytisen (2007, 13–18) mukaan Suomessa käsitteet pakkomuutto ja pakkomuuttotutkimus ovat edelleen melko tuntemattomia, eikä pakkomuuttotutkimuksesta ole vielä muodostunut selkeää omaa erillistä tutkimussuuntausta. Sen sijaan kansainvälisesti pakkomuuttotutkimuksella on jo selkeämpi oma suuntauksensa. Kansainvälinen pakkomuuttotutkimus käsittää usein niin maan sisäisen pakkomuuton tutkimuksen sekä kansainvälisen pakkomuuton tutkimuksen, kuten juuri pakolaistutkimuksen. (Ks. Castles 2003; Turton 2003.)

1. Työperusteinen muutto sisältää muun muassa asiantuntijamuuton tai muun ammattitaitoisen työvoiman muuton, keikkatyöläisten ja sesonkityöntekijöiden muuton, yrittäjien muuton, kansainvälisen harjoittelun sekä au-pairit ja muut kotitaloustyöntekijät.
2. Perheperusteinen muutto, joka kattaa Suomen kansalaisen kanssa avioituneen puolison ja muiden perheenjäsenten maahanmuuton sekä muista syistä maahan tulleiden perheenyhdistämiset.
3. Etnisperusteinen muutto, joka koostuu inkerinsuomalaisten ja heidän perheenjäsentensä maahanmuutosta sekä nykyisten ja entisten Suomen kansalaisten paluumuutosta
4. Opiskeluun perustuva muutto, joka sisältää niin tutkinto-opiskelijat kuin opiskelijavaihdon.
5. Eläkeläisten muuttoliike, joka voi muodostua muun muassa eläkkeelle jääneiden nykyisten tai entisten Suomen kansalaisten paluumuutosta tai eläkeläisten rotatiomuutosta ”etelän” ja Suomen välillä.
6. Pakolaisten maahanmuutto sisältää niin kiintiöpakolaiset kuin oleskeluluvan saaneet turvapaikanhakijat.
7. Laiton tai dokumentoimaton muutto, joka kattaa esimerkiksi oleskeluluvan tai viisumin ylittäjät, maahan jääneet kielteisen turvapaikkapäätöksen saaneet, dokumentoimattomasti maassa olevat ja työskentelevät sekä ihmiskaupan uhrit.

Forsanderin (2004) jaottelussa viisi ensimmäistä ryhmää edustavat Korkiasaaren ja Söderlingin (2007, 240) niin sanottua vapaaehtoista muutttoa. Ryhmistä kaksi viimeistä, pakolaisuus sekä laiton maahanmuutto, voidaan nähdä pakon edessä tapahtuvaksi muutoksi (Korkiasaari & Söderling emt.; Lyytinen 2007 49–50). Tämän tutkimuksen kannalta keskeisimpiä ryhmiä ovat perheperusteinen, etnisperusteinen, työ- ja opiskelu-perusteinen muutto sekä pakolaisuus.

Perhesiteen vuoksi muuttaneet

Täsmällisiä tietoja siitä, minkä vuoksi ulkomaalaiset ovat muuttaneet Suomeen, on vaikea esittää. Osa ulkomaalaisista on voinut tulla Suomeen ilman oleskelulupaa. Samoin esimerkiksi erilaiset sesonkityöntekijät, jotka ovat tulleet töihin hyvin lyhyeksi ajaksi, eivät tarvitse maahantuloonsa lupaa, jolloin heitä ei myöskään näy missään virallisissa tilastoissa tai rekistereissä. Lisäksi henkilö on voinut hakea maahan useammalla perusteella, toisaalta maassa olon peruste voi henkilöllä muuttua lyhyenkin ajan sisällä. Työministeriö on kuitenkin esittänyt arvion, jonka mukaan maahanmuuttajien tavallisin muuttosyy 1990- ja 2000-luvuilla olisi ollut perheside (taulukko 1). Perhesyyksi luetaan avioliitot Suomen kansalaisten tai Suomessa pysyvästi asuvien ulkomaan kansalaisten kanssa. Perhesyyksi kuuluvat myös Suomen kansalaisten tai Suomessa asuvien ulko-

maalaisten perheenjäsenten maahanmuutto sekä perheen yhdistämiset. Perheenyhdistämisessä Suomessa asuvalla oleskeluluvan saaneilla alaikäisillä on mahdollisuus anoa vanhempiaan sekä alaikäisiä sisaruksiaan Suomeen. Samoin oleskeluluvan saaneella aikuisella on oikeus anoa puolisoa sekä alaikäisiä lapsiaan Suomeen. Noin kaksi kolmasosaa maahanmuuttajista on arvioitu tulevan Suomeen perhesiteiksi luokiteltujen syiden vuoksi (taulukko 1).

Taulukko 1. Arvio maahanmuuttajien Suomeen muuton syistä 1990- ja 2000-luvuilla (Työministeriö 2005b).

Muuttosyy	%
Perheside	60–65
Pakolaisuus	n. 15
Paluumuutto	n. 10
Työ	5–10
Muu	5–10

Kun vielä 1950- ja 1960-luvuille asti avioliitot ulkomaalaisten kanssa johtivat useimmiten suomalaisen puolison maastamuuttoon, jää nykyään varsin moni suomalaisen kanssa avioituva ulkomaalainen asumaan Suomeen (Vähätalo 2005, 15). Tilastokeskuksen (2007, 18) mukaan vuonna 2006 Suomessa solmittiin noin 3 000 sellaista avioliittoa, joissa Suomessa vakituisesti asuva Suomen kansalainen meni naimisiin ulkomaalaisen kanssa. Suomalaiset miehet solmivat avioliittoja ulkomaalaisten kanssa hieman enemmän kuin suomalaiset naiset. Miehet avioituvat useimmiten venäläisten, thaimaalaisten, virolaisten ja vietnamilaisten kanssa, naiset puolestaan brittiläisten, turkkilaisten, yhdysvaltalaisien ja ruotsalaisten kanssa. (Tilastokeskus 2007, 18–20.)

Paluumuuttajat

Maahanmuutto voidaan jakaa yhtäältä syntyperäisen ulkomaalaisväestön maahanmuuttoon, toisaalta Suomen kansalaisten tai suomalaista syntyperää olevien muuttoon eli niin sanottuun paluumuuttoon. Arvion mukaan paluumuuttajien osuus 1990- ja 2000-luvuilla Suomeen muuttaneista on ollut noin kymmenen prosentin luokkaa (taulukko 1). Alkujaan paluumuuttajilla on tarkoitettu henkilöitä, jotka muuttavat ulkomailla asumisensa jälkeen takaisin Suomeen (esimerkiksi Ruotsin tai Pohjois-Amerikan paluumuuttajat). Suomen paluumuuttopolitiikka muuttui, kun entisen Neuvostoliiton alueen inkerinsuomalaisille myönnettiin vuonna 1990 paluumuutto-oikeus. Paluumuuttolainsäädännön soveltamisen tulkinnan laajentamiseen vaikutti ratkaisevasti presidentti Mauno Koiviston huhtikuussa 1990 antama lausunto, jonka mukaan inkeriläiset rinnastettiin paluumuuttajiksi suomalaisen syntyperänsä perusteella. Paluumuuttoon oikeutetuksi katsottiin henkilö, jonka neljästä isovanhemmasta ainakin yksi oli kansallisuudeltaan suomalainen. (Työministeriö 1998; Kyntäjä 2001, 152–153.) Vähätalon (2005, 15; myös Työministeriö 1998, 6) mukaan presidentti Koiviston myöntämän inkeriläisten paluu-

muutto-oikeuden taustalla oli ennen kaikkea humanitaarisia syitä. Neuvostoliiton romahdettua Suomessa haluttiin hyvittää inkeriläisiin 1930–1940-luvuilla kohdistuneet vääryydet¹². Paluumuutto-oikeuden saaneet inkeriläiset ovat kuitenkin olleet suureksi osaksi vääryyksiä kärsineiden henkilöiden jälkeläisiä. (Vähätalo 2005, 15.)

Paluumuutto-oikeus johti 1990-luvun alussa inkerinsuomalaisten laajamittaiseen, osin jopa hallitsemattomaan maahanmuuttoon. Vielä ennen 1990-lukua paluumuutto Neuvostoliitosta oli pientä. Esimerkiksi vuonna 1989 Suomeen muutti noin 600 neuvostokansalaista. Tuolloin paluumuuttajat olivatkin lähinnä Ruotsista Suomeen tulleita eläkeläisiä. 1990-luvulla paluumuutto entisestä Neuvostoliitosta kasvoi ja esimerkiksi maahanmuuton huippuvuotena vuonna 1991 paluumuuttajia muutti Suomeen yli 6 500. Vuosien 1990–1997 välisenä aikana entisen Neuvostoliiton alueelta Suomeen muutti yli 30 000 ihmistä, joista noin 20 000 on arvioitu olleen inkerinsuomalaisia ja heidän perheenjäseniään¹³. Inkeriläisten paluumuuton ensimmäiset vuodet ajoittuivat vielä taloudelliseen korkeasuhdanteeseen, jolloin myös heidän työllistymisensä Suomessa oli kotalaista. Suomalaiset yritykset tekivät tuolloin jopa rekrytointimatkoja inkerinsuomalaisten asuinalueille. 1990-luvun laman seurauksena inkerinsuomalaisten työllistyminen kävi vaikeaksi. Silti tulijoiden määrät Suomeen eivät vähentyneet. Pian myös huomattiin, että myöhemmin Suomeen muuttaneiden inkerinsuomalaisten suomen kielen taito oli heikko ja suurin osa tarvitsi samanlaista maahanmuuttajakoulutusta kuin pakolaiset. Paluumuuton ehtoja päätettiin kiristää. Paluumuuttajaksi pääsi, jos henkilö itse, yksi hänen vanhemmista tai kaksi isovanhemmista oli suomalaista syntyperää. Lisäksi edellytettiin osallistumista lähtömaassa Suomen viranomaisten järjestämään paluumuuttovalmennukseen. (Työministeriö 1998, 17; Kyntäjä 2001, 148–153.) Voimassa olevan ulkomaa-laislain (L 301/2004) mukaan nykyään edellytetään asuntoa Suomessa sekä todistusta riittävästä suomen kielen taidosta¹⁴. Sisäasiainministeriön (2009) mukaan inkerinsuomalaisia paluumuuttajia olisi viimeisen kahdenkymmenen vuoden aikana saapunut Suomeen lähes 30 000 lähinnä Venäjältä ja Virosta.

Suomeen muuttooikeissa olevien inkerinsuomalaisten tuli ilmoittautua niin sanottuun paluumuuttojonoon. Vanhasen ensimmäisen hallituksen laatimassa maahanmuuttopoliittisessa ohjelmassa (Työministeriö 2006) esitettiin kuitenkin tämän jonon kokonaan sulkemista, jonka myötä uusia tulijoita ei jonoon enää otettaisi. Vuonna 2006 jonossa

¹² Vuosina 1943 ja 1944 Suomi vastaanotti 63 000 inkerinsuomalaista Leningradia piirittävien saksalaisten jaloista. Suomi joutui kuitenkin välirauhasopimuksen mukaan luovuttamaan 55 000 inkerinsuomalaista Neuvostoliittoon vuosien 1944 ja 1945 aikana. Heitä ei kuitenkaan enää päästetty takaisin kotiseuduilleen vaan karkotettiin muualle Neuvostoliittoon, muun muassa Siperiaan. (Työministeriö 1998, 5–6.)

¹³ Suomeen muuttaneiden inkerinsuomalaisten paluumuuttajien tarkkaa määrää ei pystytä osoittamaan, koska Suomessa asuvasta ulkomaalaisväestöstä kerätään tilastotietoja pääasiassa kansalaisuuden perusteella. Tilastoinnissa ei erikseen kysytä henkilön etnistä taustaa, eikä henkilöitä siten tilastoida kansallisuuden mukaan. Inkerinsuomalaiset paluumuuttajat jakaantuvat laajalle kirjolle entisiä Neuvostovaltoja. (Työministeriö 1998, 9–10; Kyntäjä 2001, 148.)

¹⁴ Henkilöllä on oltava sellainen suomen tai ruotsin kielen taito, joka vastaa Euroopan neuvoston yhteisen eurooppalaisen viitekehyksen mukaisen kielitaidon arviointiasteikontaitotasoa A 2 eli niin sanottua selvitymistasoa. Tällä tasolla kielenkäyttäjää osaa käyttää kieltä tavallisissa sosiaalisissa kontakteissa ja jokapäiväisten asioiden hoitamisessa. (Työministeriö 2003.)

arvioitiin olevan 15 000 paluumuuttajaa ja heidän perheenjäsentään (emt. 12–13). Paluumuuttojonon sulkeminen on edellyttänyt muutosta ulkomaalaislakiin. Vuoden 2009 lopulla sisäasiainministeriö ilmoitti asettaneensa hankkeen ulkomaalaislain muuttamiseksi, jotta inkerinsuomalaisten paluumuuttojono voidaan sulkea ja nykyinen järjestelmä lopettaa. Paluumuuttojono suljettiin 1.7.2011. Jatkossa inkerinsuomalaisen syntyperän omaavat henkilöt voivat muuttaa Suomeen ulkomaalaislain yleisen sääntelyn mukaisesti. (Sisäasiainministeriö 2009; Maahanmuuttovirasto 2011.)

Työ- ja opiskeluperusteinen maahanmuutto

Perhesiteen ja paluumuuton ohella muuton syynä voi olla työ tai opiskelu. Työperusteisessa maahanmuutossa Suomeen muutetaan tiettyä työtehtävää varten, opiskeluun perustuvassa muutossa Suomeen muutetaan suorittamaan esimerkiksi tiettyä tutkintoa. Työ- ja opiskeluperusteinen maahanmuutto ei perinteisesti ole ollut maahanmuuttopolitiikkamme keskiössä ja näiden syiden vuoksi muutto Suomeen onkin ollut niukkaa (taulukko 1). Väestön ikääntyessä ja työvoiman tarjonnan supistuessa Suomessa on ryhdytty yhä voimakkaammin keskustelemaan työperusteisesta maahanmuutosta. Maahanmuuttopoliittisen ohjelman (Työministeriö 2006) pääpaino onkin ollut työperusteisen maahanmuuton edistämässä, sillä maahanmuuttajat voivat helpottaa työvoiman saatavuusongelmia, laajentaa osaamis pohjaa sekä lisätä innovatiivisuutta. Ulkomaisella työvoimalla voidaan siten jossain määrin helpottaa työvoiman vähenemisestä aiheutuvia vaikutuksia työmarkkinoilla, vaikakakaan se ei yksinään riitä ratkaisemaan työvoiman ikääntymisestä aiheutuvaa ongelmaa. (esim. Forsander ym. 2004; Työministeriö 2006; Heikkilä & Pikkarainen 2008.)

Vaikka työperusteisen muuton arvellaan olevan Suomessa kasvussa, sen osuus on selvästi pienempi kuin OECD-maissa keskimäärin (OECD 2010, 29–30). Yhtenä syynä Suomeen suuntautuneelle vähäiselle työperäiselle muutolle on pidetty maamme korkeaa verotusta ja vaikeaa kieltä. Lisäksi monimutkainen, hidas ja vaikeaselkoinen työlupajärjestelmämme, joka koskee kaikkia ulkomaalaisia lukuun ottamatta EU- ja ETA-maiden sekä Sveitsin kansalaisia, karsii tulijoita¹⁵. (Työministeriö 2006.) Maahanmuuttopoliittisen ohjelman (2006) yhtenä keskeisenä tavoitteena on yksinkertaistaa työvoiman maahanmuuttoa koskevaa lupajärjestelmää. Raskas oleskelu- ja työlupajärjestelmä saattaa myös kertoa maahanmuuttajille viestiä siitä, että virallinen Suomi ei sittenkään halua ulkomaalaista työvoimaa Suomeen.

¹⁵ Ulkomaalainen, lukuun ottamatta EU- ja ETA-maiden sekä Sveitsin kansalaista, joka aikoo töihin Suomeen, tarvitsee yleensä työntekijän oleskeluluvan (Ulkomaalaislain 72 § ja 164 §). Työntekijän oleskelulupaa haettaessa ulkomaalaisella on oltava tiedossa työ, jota varten hän lupaa hakee. Luvan myöntäminen edellyttää työmarkkinaedellytysten selvittämistä, jolloin työ- ja elinkeinotoimisto arvioi onko Suomessa asuvasta työvoimasta saatavilla kohtuullisessa ajassa sopivaa työntekijää kyseiseen työtehtävään. Lisäksi arvioidaan työehtojen riittävyys sekä työnantajan edellytykset toimia työnantajana. Samoin tarkastetaan tulijan ammattitaito, pätevyys ja toimeentulon riittävyys. Ulkomaalaislaissa (79 §, 80 § ja 81 §) ulkomaalaisen oikeutta työntekoon ilman työvoiman saatavuusharkintaa on kuitenkin laajennettu. Saatavuusharkinta ei koske esimerkiksi ammattiuurheilijoita, valmentajia, ammattitaiteilijoita, ammattijournalisteja, kansainvälisissä järjestöissä työskenteleviä, maatalouden kausityöläisiä tai muita lyhytaikaisesti työhön tulevia eikä myöskään yrityksen yli- ja keski johdon tehtävissä sekä erityisasiantuntijana toimivia henkilöitä.

Työperusteisen muuton määrästä saadaan jonkinlainen käsitys tarkasteltaessa maahanmuuttoviraston oleskelulupatilastoja (ks. Maahanmuuttoviraston oleskelulupatilastot www.migri.fi). Maahanmuuttoviraston oleskelulupapäätökset vuosina 2006–2009 osoittavat, että työnteon tai elinkeinonharjoittamisen vuoksi jätetyt oleskelulupahakemukset sekä myönnteiset oleskelulupapäätökset vaihtelivat jonkin verran tarkasteluajanjakson aikana. Eniten hakemuksia jätettiin ja myönnteisiä päätöksiä annettiin vuonna 2008. Hakemusten määrä vuonna 2008 oli lähes 7 000, ja työnteon tai elinkeinonharjoittamisen vuoksi oleskelulupia myönnettiin runsaat kuusi tuhatta. EU- ja ETA-maiden ulkopuolelta Suomeen töihin tulevasta suurin osa tulee Venäjältä. Seuraavaksi suurimmat ryhmät tulevat Ukrainasta, Kiinasta ja Turkista. Työntekijän oleskeluluvan saaneilla yleisimmät ammatit ovat viime vuosina olleet siivoaja, hitsaaja, kokki, puutarhatyöntekijä sekä rakennusalan työntekijä.

Maahanmuuttoviraston tekemät lupatilastot työntekijöille myönnettyistä oleskeluluvista eivät kuitenkaan kerro koko totuutta, sillä työhön Suomeen on mahdollista tulla myös muilla perusteilla. Ensinnäkin EU- ja ETA-maiden kansalaiset voivat tulla Suomeen työhön ilman työntekijän oleskelulupaa. Työ- ja elinkeinoministeriön teettämän selvityksen mukaan vuonna 2007 näiden maiden kansalaisilta edellytettävää oleskelun rekisteröintiä työn tai yrittäjyyden perusteella tehtiin vuonna 2007 yli 8 000. EU-maista eniten työn vuoksi muutetaan Virosta ja Puolasta. (Von Hertzen-Oosi, Harju, Haake & Aro 2009, 28.) Toiseksi on myös olemassa suuri joukko ammatteja ja tehtäviä, joiden harjoittajien on mahdollisuus tulla Suomeen töihin ilman työntekijän oleskelulupaa enintään kolmeksi kuukaudeksi. Tällaisia ovat muun muassa tulkit, asiantuntijat, urheilijat, valmentajat, vaihto-ohjelmien puitteissa tapahtuva työ jne. Lisäksi tilastoista uupuvat muun muassa kausityöntekijät, kuten marjanpoimijat, ulkomaisen alihankkijan tai ulkomaisen henkilöstövuokrausyrityksen palkkalistoilla olevat ja niin sanotut rajatyöläiset, jotka pendelöivät rajan yli käydäkseen töissä toisessa maassa.¹⁶ Joidenkin arvioiden mukaan tällaisia tilapäisesti töihin tulevia olisi 1990-luvulla tullut Suomeen 10 000 henkilöä ja 2000-luvulla 20 000 henkilöä (Von Hertzen-Oosi ym. 2009, 27).

Myös Kari Hämäläisen, Aki Kangasharjun, Sari Pekkalan ja Matti Sarvimäen (2005) mukaan 2000-luvulle tultaessa työntekijöille myönnettyjen oleskelulupien määrän perusteella Suomeen on muutettu aikaisempaa enemmän työn vuoksi. Hämäläinen ym. (emt.)

¹⁶ Tilapäisen muuton yhteydessä puhutaan usein niin sanotusta kiertomuutosta (*circular migration*). Kiertomuutolla viitataan tilanteeseen, jossa henkilö muuttaa vieraaseen maahan lyhyeksi ajaksi esimerkiksi työn vuoksi tarkoituksenaan jossain vaiheessa palata takaisin kotimaahansa. Kiertomuutto liitetään monesti työvoimapulasta kärsivien länsimaiden sekä työvoimaa tarjoavien kehitysmaiden väliseen muuttoon. Kiertomuutosta voivat parhaimmillaan hyötyä sekä kohde- että lähtömaa. Kohdemaana saa tarvitsemaansa työvoimaa, lähtömaiden kansalaiset työtä ja ansiotuloja, lähtömaat mahdollisia rahalahetyksiä. Pidemmällä tähtäimellä kotimaihinsa palaavat vievät mukanaan myös tietoja ja taitoja, joita lähtömaassa voidaan hyödyntää. (Castles & Miller 2009, 67–68.) Kiertomuuttajat ovat usein erilaisia kausityöntekijöitä, jotka voivat kierrellä maasta toiseen esimerkiksi sadonkorjuu- ja katekattorin muuttajien mukana. Yhtä lailla kiertomuuttaja voi olla myös korkeakoulutettu henkilö, joka muuttaa toiseen maahan tiettyä lyhytaikaista työtehtävää varten. Usein kiertomuuttajat ovat samalla niin sanottuja monikertamuuttajia, eli ovat elämänsä aikana kulkeneet kohtamaan ja kotimaansa väliä lukuisia kertoja. (Saarto 2010.) Esimerkiksi aiheesta tehdyssä saksalaisessa tutkimuksessa on arvioitu, että Saksassa asuvista muuttajista jopa 60 prosenttia olisi tällaisia monikertamuuttajia (Constant & Zimmermann 2003).

kuitenkin painottavat, että suuri osa myönnetyistä oleskeluluvista on ollut tilapäisiä työlupia, joka ilmentää lyhytaikaisen työn teettämistä ulkomaisella työvoimalla. Forsanderin (2004, 88–92) mukaan työelämän yleisen trendin mukainen pätkätöiden yleistyminen näkyy työn vuoksi muuttaneiden maahanmuuttajien kohdalla osittain juuri tilapäisinä työlupina. Työluvat myönnetään usein työsopimuksen määräajaksi siitakin huolimatta, että työntekijän osaamisen tarpeen voisi arvioida olevan pysyväisluonteista. Nämä niin sanotut pätkäluvut heikentävät maahanmuuttajien sitoutumista uuteen yhteiskuntaan ja lupien ollessa hyvin lyhyitä oikeudet tiettyihin yhteiskunnallisiin palveluihin ovat rajoitettuja. Maahanmuuttajan näkökulmasta työsuhteiden lyheneminen määrittää samalla henkilön maassa asumisen aikaa.

Vanhasen ensimmäisen hallituksen maahanmuuttopoliittisen ohjelman (Työministeriö 2006) mukaan maahanmuuttoa pyritään jatkossa edistämään erityisesti aloille, joilla suomalaista työvoimaa ei ole riittävästi saatavilla. Työvoiman saatavuusongelmista voivat kärsiä esimerkiksi alat, joissa ammatin arvostus on heikko ja työtehtävän ominaisuudet (kuten palkkaus ja työajat) epäedulliset. Mika Tuomaalan ja Kai Torven (2008) mukaan erityisesti rakennus-, liikenne-, teollisuus- sekä palveluala ovat viime vuosina kärsineet työvoiman saatavuusongelmista. Suomessa ulkomaalaisen työvoiman osuus esimerkiksi siivous- ja linja-autoalalla onkin jo kohtalaisen suuri. Ongelmallista on, että edistettäessä ulkomaisen työvoiman rekrytoimista vähemmän arvostettuihin tehtäviin saatetaan samalla vauhdittaa näiden alojen arvostuksen laskua, jonka seurauksena kyseisiin tehtäviin voi olla yhä vaikeampaa saada suomalaista työvoimaa. Samaan aikaan erilaisissa johtavissa asemissa ja asiantuntijatehtävissä työskentelevien ulkomaalaisten osuus on Suomessa vaatimaton. (Forsander ym. 2004, 33.) Esimerkiksi ulkomaalaisten lääkäreiden osuus Suomessa on 2000-luvulla ollut OECD-maiden alhaisimpia (OECD 2007, 164–165). Forsanderin ym. (emt. 28–29) mukaan myös tutkimus- ja kehittämistöiminnassa olevien ulkomaalaisten osuus on muihin EU-maihin verrattuna huomattavan alhainen. Maahanmuuttopoliittisen ohjelman (Työministeriö 2006) yhtenä painopisteenä onkin ollut edistää myös eri alojen asiantuntijoiden maahanmuuttoa, jotta Suomeen saataisiin houkuteltua myös korkeasti koulutettua väkeä.

Työperusteisen muuton lisäksi Suomeen muuttaa väkeä opiskelijavaihtojen sekä tutkinto-opiskelijoiden kautta. Ulkomaalaisten opiskelijoiden määrät ovat kuitenkin vielä olleet melko vaatimattomia (Forsander ym. 2004, 37–38). Vaikka lähtökohtana opiskelijoiden maahan tulossa onkin opiskelijan väliaikainen asuminen maassa, jää osa heistä opintojen päätyttyä Suomeen pysyvässä mielessä esimerkiksi työn tai avioliiton vuoksi. Maahanmuuttoviraston oleskelulupatilastojen perusteella vuonna 2009 lähes 4 000 opiskelijaa sai myönteisen oleskelulupapäätöksen (ks. Maahanmuuttoviraston oleskelulupatilastot www.migri.fi)¹⁷. Maahanmuuttopoliittisessa ohjelmassa (Työministeriö 2006) korostetaan opiskelijoiden näkemistä voimavarana, joista pidemmällä tähtäimellä voitaisiin

¹⁷ Alle kolme kuukautta kestävää opiskelua varten ei tarvita oleskelulupaa. Myöskään EU- ja ETA-maista tulevat opiskelijat eivät tarvitse oleskelulupaa. Heidän on tosin rekisteröitävä oleskeluoikeutensa, mikäli oleskelu kestää yli kolme kuukautta. (L 301/2004.)

saada työmarkkinoille osaavaa työvoimaa. Henkilöiden, joiden kotoutuminen uuteen maahan on alkanut jo opiskeluaikana ja jotka ovat suorittaneet suomalaisen tutkinnon, arvioidaan sijoittuvan helpommin työmarkkinoille kuin ulkomaalaisten työnhakijoiden, joiden siteet Suomeen ovat heikommat.

Edelliseen liittyen voidaan puhua aivovuodosta (*brain drain*). Aivovuodolla tarkoitetaan usein tilannetta, jossa koulutettu henkilö muuttaa pois kotimaastaan, jolloin kyseinen maa menettää osaavan työntekijän ja hänen inhimillisen pääomansa. Usein aivovuodosta puhutaan, kun tarkoitetaan kehitysmaiden koulutetun työvoiman siirtymistä teollisuusmaihin. (Williams & Baláz 2005.) Yhtäläillä Suomesta pois muuttaneiden ulkomaalaisten opiskelijoiden tai muiden syiden vuoksi Suomeen tulleiden kohdalla voidaan tietystä mielessä puhua aivovuodosta. Toisaalta kyse ei ole pelkästä inhimillisen pääoman menetyksestä, mikäli pois muuttajat ovat Suomessa asuessaan tutustuneet ja kiinnittyneet suomalaiseen kulttuuriin, yhteiskuntaan ja sen toimintatapoihin. Pois muuttaneet voivat parhaimmillaan levittää kokemuksiaan eteenpäin uusissa kohdemaissaan sekä toimia potentiaalisina yhteistyökumppaneina, ”linkkeinä” tai solmukohtina, jotka sitovat eri maiden osaajia yhteen. Tällöin voidaan puhua aivokierrätyksestä (*brain circulation*). (Forsander ym. 2004, 25–26.)

Humanitaarinen maahanmuutto

Humanitaarinen maahanmuutto voidaan jakaa kiintiöpakolaisiin, myönteisen päätöksen turvapaikkamenettelyssä saaneisiin sekä perheenyhdistämisten kautta tulleisiin. Työministeriön arvion (taulukko 1) mukaan 15 prosenttia 1990- ja 2000-luvulla Suomeen tulleista maahanmuuttajista on muuttanut näistä syistä. Tilastokeskuksen (2007) mukaan Suomessa asui vuonna 2006 lähes 28 000 pakolaista tai pakolaiseksi rinnastettavaa henkilöä. Luku sisältää niin kiintiöpakolaiset, myönteisen päätöksen saaneet turvapaikanhakijat ja perheenyhdistämishojelman kautta vastaanotetut henkilöt. Tarkasteltavista maahanmuuttajaryhmistä erityisesti pakolaisuutta on vaikea ennustaa, koska siihen vaikuttavat voimakkaasti Suomen ulkopuolella tapahtuvat asiat. Myös naapurimaiden pakolaispolitiikkaan tekemät muutokset voivat vaikuttaa Suomen tilanteeseen. Naapurimaiden kiristäessä omia maahantulon kriteerejään on todennäköistä, että Suomeen haakeutuu enemmän turvapaikanhakijoita ja päinvastoin. (Forsander 2004, 71.)

Suomen pakolaispolitiikka perustuu Yhdistyneiden Kansakuntien (YK:n) Genevessä vuonna 1951 solmittuun pakolaisten oikeudellista asemaa koskevaan yleissopimukseen sekä siihen liittyvään lisäpöytäkirjaan vuodelta 1967 (UNHCR 1993). Suomea sitovat myös monet kansainväliset sopimukset, kuten YK:n kansalaisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskeva yleissopimus sekä Euroopan neuvoston ihmisoikeussopimus. Näiden ohella Suomi nojautuu pakolaispolitiikassaan myös omaan lainsäädäntöönsä, erityisesti ulkomaalaislakiin (L 301/2004).

Geneven pakolaissopimus määrittelee pakolaiseksi henkilön, joka on kotimaansa ulkopuolella ja jolla on perusteltua aihetta pelätä joutuvansa kotimaassaan vainotuksi rodun,

uskonnon, kansallisuuden, tiettyyn yhteiskunnalliseen ryhmään kuulumisen tai poliittisen mielipiteen johdosta, eikä hänellä ole mahdollisuutta saada suojelua omassa maassaan. Tämän määrittelyn mukaan sota, luonnonkatastrofi, köyhyys tai nälänhätä eivät suoranaisesti ole riittäviä syitä pakolaisaseman saamiseksi. Käytännössä monet maat kuitenkin vastaanottavat sotaa tai muuta yleistä väkivaltaa pakenevia ihmisiä. (UNHCR 1993.)

Suomi kantaa allekirjoittamiensa sopimusten edellyttämää vastuuta maailman pakolais-tilanteesta vastaanottamalla vuosittain tietyn määrän kiintiöpakolaisia YK:n pakolaisjärjestön UNHCR:n (United Nations High Commissioner for Refugees) esityksestä huomioiden kansainvälisen pakolaistilanteen aiheuttamat sijoitustarpeet eri maanosissa. Suomen lisäksi noin 15 muuta valtiota vastaanottaa vuosittain kiintiöpakolaisia. Kiintiöpakolainen voidaan määritellä henkilöksi, joka on paennut kotimaastaan ja saanut UNHCR:n vahvistaman pakolaisstatuksen. Kiintiöpakolaisten kansainvälinen suojelun tarve todetaan jo ennen heidän sijoittamistaan uuteen maahan. Suomessa eduskunta päättää vuosittaisesta pakolaiskiintiön suuruudesta ja valtioneuvosto pakolaiskiintiön kohdentumisesta. Suomen kiintiö on vuodesta 2001 alkaen ollut 750. Vuosien 1995–2005 välisenä aikana Suomessa on saanut suojelua kaikkiaan 7 045 kiintiöpakolaista. Kansalaisuudeltaan kiintiöpakolaiset ovat viime vuosina useimmiten olleet Irakin, Iranin, Myanmarin, Kongon demokraattisen tasavallan, Afganistanin ja Sudanin kansalaisia. Vaikka Suomen pakolaiskiintiö on ollut kasvussa (ensimmäiset pakolaiskiintiöt olivat noin sata pakolaista vuodessa, 1990-luvulla kiintiö oli 500), on se edelleen kansainvälisesti tarkasteltuna pieni. Esimerkiksi naapurimaassa Ruotsissa vuosittainen kiintiö on viime vuosina ollut yli 1800. (UNHCR 2004; Ekholm, Magennis & Salmelin 2006; Työministeriö 2006; Maahanmuuttoviraston turvapaikka- ja pakolaistilastot ks. www.migri.fi.)

Suomessa kiintiöpakolaisten valinnan kriteerit on kirjattu ulkomaalaislakiin. Ulkomaalaislain 92 §:n mukaan Suomen valtion valintakriteereiksi on määritelty kulloinkin kyseessä olevan henkilön kansainvälisen suojelun tarve kotimaahansa nähden sekä uudelleen sijoittamisen tarve ensimmäisestä turvapaikkamaasta. Oleskeluluvan myöntämiselle ei saa olla esteitä, kuten yleisen järjestyksen ja turvallisuuden vaarantaminen. Lisäksi arvioidaan henkilön mahdollisuudet kotoutua suomalaiseen yhteiskuntaan. Kotoutumisen edellytykset ovat usein huonot pitkään pakolaisolosuhteissa eläneillä. Tästä syystä valintatilanteessa joudutaan arvioimaan myös vastaanottopalveluiden ja kotoutumisen tukimuotojen riittävyys Suomen kunnissa. Kiintiöpakolaisten valinnat perustuvat yleensä pakolaisleireillä tehtäviin haastatteluihin. Tavoitteena on valita mahdollisimman tasapainoinen ryhmä pakolaisia. Tällöin huonoimmassa tilanteessa olevien, kuten lääketieteellistä hoitoa tarvitsevien tai heikosti koulutettujen lisäksi valitaan usein myös henkilöitä, joilla on koulutusta ja kielitaitoa. Viimeksi mainittujen arvioidaan myöhemmin toimivan esimerkiksi tulkkeina ja opettajina, toisin sanoen erilaisten voimavarojen tarjoajina omassa yhteisössään. (Työministeriö 2001; Työministeriö 2004, 6–7; Ekholm ym. 2006; Työministeriö 2006, 26–29.)

Kiintiöpakolaisten lisäksi pakolaisten määrä lisääntyy, mikäli Suomeen saapunut turvapaikanhakija saa hakemuksensa perusteella pakolaisstatuksen. Turvapaikanhakijaksi

määritellään henkilö, joka hakee suojaa ja oleskeluoikeutta vieraasta valtiosta sen johdosta, että hänellä on perustellusti aihetta pelätä joutuvansa kotimaassaan vainon kohteeksi. Saavuttuaan Suomeen turvapaikanhakija jättää poliisille tai rajavartioille turvapaikkahakemuksen. Hakemuksen lisäksi turvapaikkaa haetaan niin sanotun turvapaikkapuhuttelun kautta. Hakemuksen ja puhuttelujen avulla selvitetään hakijan henkilöllisyys, maahantulo, matkareitti sekä hakijan perusteet kansainvälisen suojelun tarpeeseen. Asian käsittelyn ajaksi henkilö siirretään vastaanottokeskukseen. Mikäli turvapaikanhakija täyttää pakolaismääritelmän ehdot, myönnetään hänelle joko turvapaikka tai oleskelulupa suojelun tarpeen perusteella¹⁸. Kielteinen päätös merkitsee maasta käännytystä. Koska turvapaikanhakijan pakolaisuus todetaan vasta hakemuksen perusteella, on turvapaikanhakija pakolainen vasta myönteisen turvapaikkahakemuspäätöksen saatuaan. Tästä syystä tulisi välttää sanaa pakolainen ennen kuin päätös on annettu. (UNHCR 1993; Pentikäinen 2005, 14–15; Huilla 2007, 8–17.)

Suomeen saapuvien turvapaikanhakijoiden määrät olivat hyvin pieniä vielä 1980-luvulla – vain muutama kymmenen turvapaikanhakijaa vuodessa. 1990-luvulla tilanne muuttui kansainvälisten konfliktien myötä, jolloin turvapaikanhakijoita alkoi tulla suurempia määriä esimerkiksi Somaliasta ja entisen Jugoslavian alueelta. 2000-luvulle tultaessa turvapaikanhakijoiden määrä on edelleen jatkanut kasvuaan ollen vuonna 2009 lähes 6000 henkilöä suurimpana ryhmänä Somaliasta, Irakista, Iranista, Afganistanista ja Venäjältä tulleet. Myönteisen päätöksen vuonna 2009 sai lähes joka viides hakija. (Maahanmuuttoviraston turvapaikka- ja pakolaistilastot ks. www.migri.fi.) Vertailuna voidaan todeta, että naapurimaahamme Ruotsiin saapui vuonna 2008 yli 24 000 turvapaikanhakijaa (OECD 2010, 40).

Kiintiöpakolaisten ja turvapaikanhakijoiden lisäksi Suomeen saapuu pakolaisia myös perheen yhdistämisen kautta. Perheen yhdistäminen voi olla kyseessä esimerkiksi tilanteissa, jossa alle 18-vuotiaan Suomessa asuvan pakolaisstatuksen omaavan lapsen vanhemmat ja/tai sisaret muuttavat Suomeen. Perheiden yhdistämisen taustalla on ajatus, että maassa laillisesti asuvilla kolmansien maiden kansalaisilla sekä pakolaisilla ja heiksi rinnastettavilla on oltava uuteen yhteiskuntaan kotoutumisen edellytyksenä mahdollisuus normaaliin perhe-elämään (Työministeriö 2001, 19).

Huolimatta maahanmuuton perusteista on kaikkien maahanmuuttajien kotoutuminen uuteen yhteiskuntaan tärkeää. Suomessa kotoutumista tukevan toiminnan kehukset on määritelty kotoutumislaisissa (Laki kotoutumisen edistämisestä L 1386/2010). Aikaisempi kotoutumislaki (L 493/1999) säädettiin vuonna 1999, ja sitä muokattiin useaan otteeseen 2000-luvulla. Uusi kotoutumislaki tuli voimaan 1.9.2011. Kotoutumislain (L 1386/2010, 3 §) mukaan kotoutumisella tarkoitetaan maahanmuuttajan yksilöllistä kehitystä tavoitteena osallistua työelämään ja yhteiskunnan toimintaan omaa kieltä ja kulttuuria kuitenkin unohtamatta. Aikaisempi laki vanhentui tietyiltä osin (ks. Valtioneuvoston selonteko eduskunnalle 2008). Laki valmisteltiin 1990-luvulla, jolloin merkittävä osa

¹⁸ Mikäli ulkomaalaisen turvapaikkaperusteet eivät riitä turvapaikkaan, voi hän saada oleskeluluvan suojelun tarpeen perusteella (Ulkomaalaislain 88 §).

maahantulijoista oli joko pakolaisia, turvapaikanhakijoita tai inkerinsuomalaisia paluumuuttajia. Kymmenessä vuodessa sekä Suomi että maahantulijoiden syyt ovat kuitenkin muuttuneet. Laki ei esimerkiksi huomioonnut riittävästi työn vuoksi muuttaneiden sekä heidän perheenjäsentensä tilanteita. Tämä ryhmä oli oikeutettu yksilölliseen kotoutumissuunnitelmaan¹⁹ vain silloin, kun he olivat työttömiä työnhakijoita tai toimeentulotuen saajia. Myös työperäisillä muuttajilla voi työpaikasta huolimatta olla kuitenkin tarve erilaisiin kotoutumista edistäviin toimenpiteisiin, kuten informaatioon ja opastukseen suomalaisen yhteiskunnan toiminnasta, maahan muuttavan oikeuksista ja velvollisuuksista, mahdollisuuksista opiskella suomen tai ruotsin kieltä jne. Uudessa laissa pyritään huomioimaan kaikki eri syistä Suomeen muuttavat henkilöt. (L 1386/2010; Valtioneuvoston selonteko eduskunnalle 2008; Monitori 2009, 14.)

2.2.2 Virolaiset ja venäläiset suurimmat maahanmuuttajaryhmät

Suomessa maahanmuuttajia rekisteröidään virallisiin tilastoihin usein kansalaisuuden, syntymämaan ja kielen mukaan²⁰. Tilastokeskuksen mukaan Suomessa asui vuoden 2010 lopulla lähes 170 000 ulkomaan kansalaista ja yli 180 eri kansalaisuusryhmää, joista suurimman ryhmän muodostivat virolaiset ja venäläiset. Tämän jälkeen tulivat ruotsalaiset, somalit, kiinalaiset jne. (ks. taulukko 2). Ulkomaan kansalaisten osuus koko Suomen väestöstä on noin 3 prosenttia. Ulkomailla syntyneiden Suomessa asuvien henkilöiden määrä on kuitenkin edellä mainittua lukua suurempi. Ulkomailla syntyneiden kokonaismäärä vuonna 2010 oli lähes 250 000 eli yli 4 % väestöstä. Erot luvuissa selittyvät sillä, että osa maahanmuuttajista on jo saanut Suomen kansalaisuuden. Suomen kansalaisuuden saaneiden määrä kasvoi erityisesti 1990-luvun loppupuolella²¹ ja kasvu on jatkunut

¹⁹ Kotoutumissuunnitelmassa sovitaan niistä toimenpiteistä, jotka tukevat maahanmuuttajaa ja hänen perhettään yhteiskunnassa tarvittavien tietojen ja taitojen hankkimisessa.

²⁰ Kuhunkin muuttujan liittyy omat ongelmansa. Esimerkiksi kansalaisuus ja kieli ovat luokitteluperusteina muuttuvia. Osa entisistä ulkomaan kansalaisista on jo saanut Suomen kansalaisuuden, eivätkä he näin ollen enää näy tilastoissa ulkomaan kansalaisina. Heidän kohdalla voidaan kuitenkin edelleen olettaa, että heidän etninen taustansa vaikuttaa elinoloihin Suomessa, esimerkiksi työllisyyteen. Toiseksi äidinkieliä saa ilmoittaa vain yhden ja tieto henkilön kielestä perustuu subjektiiviseen ilmoitukseen. Esimerkiksi kaksikielisiksi itsensä tuntevilla toinen kieli jää tilastojen ulottumattomiin. Lisäksi ulkomaan kansalainen voi ilmoittaa äidinkielekseen esimerkiksi suomen tai ruotsin. Tilastoluokittelun perusteeksi voisikin ottaa muun perusteen, esimerkiksi syntymämaan, joka ainakin olisi pysyvä, eikä muutu kuten kansalaisuus tai kieli. Toisaalta syntymämaan käyttöä kriteerinä vaikeuttavat taas maahanmuuttajille Suomessa syntyneet lapset. Lisäksi suomalaisperheisiin voi syntyä ulkomailla oleskelun aikana lapsia. Tilastojen ulottumattomiin jäävät myös esimerkiksi turvapaikanhakijoina maahan tulleet, jotka eivät vielä ole saaneet oleskelulupapäätöstä. Tilastoissa eivät myöskään näy EU- tai ETA-alueelta tilapäisesti töihin tulleet henkilöt, jotka eivät tarvitse työlupaa. Tilastot tavoittavat nämä ryhmät vasta kun maassa olo muuttuu pysyväksi. (Forsander 2000b; Kangasharju ym. 2003, 3; Hämäläinen ym. 2005, 21–22; Martikainen 2007.) Forsanderin (emt.) mukaan erilaisten tilastoperusteiden tai laskentatapojen avulla voidaan helposti ohjailla julkista käsitystä maahanmuutosta ja aiheuttaa samalla sekaannusta liittyen maahanmuuttajien todellisiin lukumääriin. Osa tilastoinnin ongelmista voidaan välttää tarkastelemalla maahanmuuttajia useamman muuttujan avulla.

²¹ Kansalaisuuden saannin yleistyminen 1990-luvun lopulla liittyi vuosikymmenen alkupuolella muuttaneiden kuuden vuoden vakituisen maassa asumisen täyttymiseen, joka oli tuolloin kansalaisuuden yhtenä edellytyksenä.

siitä eteenpäin vilkkaana. Vuonna 2010 Suomen kansalaisuuden sai yli 4 300 maassamme asuvaa ulkomaalaista ja 2000-luvulla Suomen kansalaisuus on myönnetty lähes 50 000 henkilölle.

Taulukko 2. Suomen suurimmat ulkomaalaisryhmät kansalaisuuden, syntymämaan ja äidinkielen mukaan vuonna 2010 sekä Suomen kansalaisuuden saaneet vuonna 2010 (Tilastokeskus 2011a; 2011b; 2011c; 2011d).

Kansalaisuuden mukaan vuonna 2010		Syntymämaan mukaan vuonna 2010		Äidinkielen mukaan vuonna 2010		Suomen kansalaisuuden saaneet vuonna 2010	
Viro	29 080	Ent. NL	48 678	Venäjä	54 559	Venäjä	1 925
Venäjä	28 426	Ruotsi	31 160	Viro	28 493	Viro	243
Ruotsi	8 510	Viro	25 009	Somali	12 985	Iran	137
Somalia	6 593	Somalia	8 073	Englanti	12 855	Turkki	132
Kiina	5 559	Venäjä	8 030	Arabia	10 415	Somalia	131
Irak	5 024	Irak	7 167	Kurdi	8 032	Ent. Serbia ja Montenegro	109
Thaimaa	5 021	Kiina	7 034	Kiina	7 546	Afganistan	108
Turkki	3 973	Thaimaa	6 747	Albania	7 113	Ruotsi	104
Saksa	3 715	Ent. Jugosl.	6 256	Thai	5 722	Ukraina	92
USA	2 483	Saksa	5 921	Vietnam	5 637	Kiina	85
Intia	3 468	Turkki	5 139	Turkki	5 374	Irak	78
Iso-Britannia	3 454	Iso-Britannia	4 547	Saksa	5 447	Intia	73
Ent. Serbia ja Montenegro	2 903	Vietnam	4 486	Persia	5 020	Marokko	65
Vietnam	2 783	Iran	4 125	Espanja	4 594	Romania	58
Iran	2 584	USA	4 082	Ranska	2 972	Vietnam	54
Yhteensä	167 954	Yhteensä	248 135	Yhteensä	224 388	Yhteensä	4 334

Suomessa asuvia ulkomaan kansalaisia voidaan tarkastella myös äidinkielen mukaan (taulukko 2). Vuoden 2010 lopussa Suomessa asui runsaat 220 000 muuta kuin suomea, ruotsia tai saamea äidinkielenään puhuvaa. Ylivoimaisesti yleisin vieras kieli oli venäjä. Vuonna 2010 venäjää äidinkielenään puhui yli 50 000 ihmistä. Seuraavaksi tulivat viron, englannin ja somalin kieltä puhuvat. Usein ulkomaalaistaustaisen väestön koosta saa parhaimman käsityksen, kun sitä tarkastelee kielen mukaan. Esimerkiksi somalin kieltä vuonna 2010 puhui lähes 13 000 henkilöä, kun samaan aikaan Somalian kansalaisia asui Suomessa noin 6 500 ja Somalia oli runsaan 8 000 henkilön synnyinmaa. Lisäksi 2000-luvulla lähes 3 500 somalia sai Suomen kansalaisuuden. Somalin kieltä äidinkielenään puhuvien määrässä ovat siis mukana Somalian kansalaiset sekä jo Suomen kansalaisuuden saaneet entiset Somalian kansalaiset. Lisäksi somalin kieltä puhuvien suuri määrää voi selittyä somaleille Suomessa syntyneiden lasten määrällä. Silti myös kieli tarkastelupeusteena on muuttuva, ja siihen liittyy omat ongelmansa (ks. alaviite 20).

2.2.3 Runsas kuudennes korkeakoulutettuja

Tilastokeskuksen vuoden 2005 tietojen mukaan Suomessa asuvista maahanmuuttajista runsaalla kuudenneksellä (17,4 %) oli korkea-asteen koulutus (taulukko 3), kun keskiasteen koulutus oli viidenneksellä (20,5 %) ja loppuilla (62,1 %) oli perusaste suoritettuna tai koulutus oli tuntematon. Valtaosa maahanmuuttajista suorittaa tutkintonsa muualla kuin Suomessa (Forsander 2002, 122). Kangasharju ym. (2003, 14–15) päätyvät selvityksessään johtopäätökseen ulkomaan kansalaisten yleisesti hyvästä koulutustasosta, siitähän huolimatta, että suuri osa maahanmuuttajista on edelleen perusasteen suorittaneita. Suomeen 2000-luvulla muuttaneet maahanmuuttajat ovat kuitenkin, toisin kuin useissa muissa maissa, keskimääräistä heikommin koulutettuja kuin 1980–1990-luvuilla tulleet (OECD 2007, 60–61). Valtaväestöön verrattuna maahanmuuttajissa on vähemmän korkea-asteen ja keskiasteen suorittaneita ja enemmän perusasteen suorittaneita (Tilastokeskus 2007; myös Forsander 2002, 123; Haapakorpi 2004, 23; Kangasharju ym. 2003, 14–15). Tutkimuksissa, joissa on erikseen tarkasteltu tutkijakouluasteen suorittaneita, on todettu, että maahanmuuttajissa on kuitenkin valtaväestöä hieman enemmän kaikkein korkeimman koulutuksen hankkineita (esim. Forsander 2002, 122–123; Pohjanpää, Paananen & Nieminen 2003, 24; Haapakorpi 2004, 23).

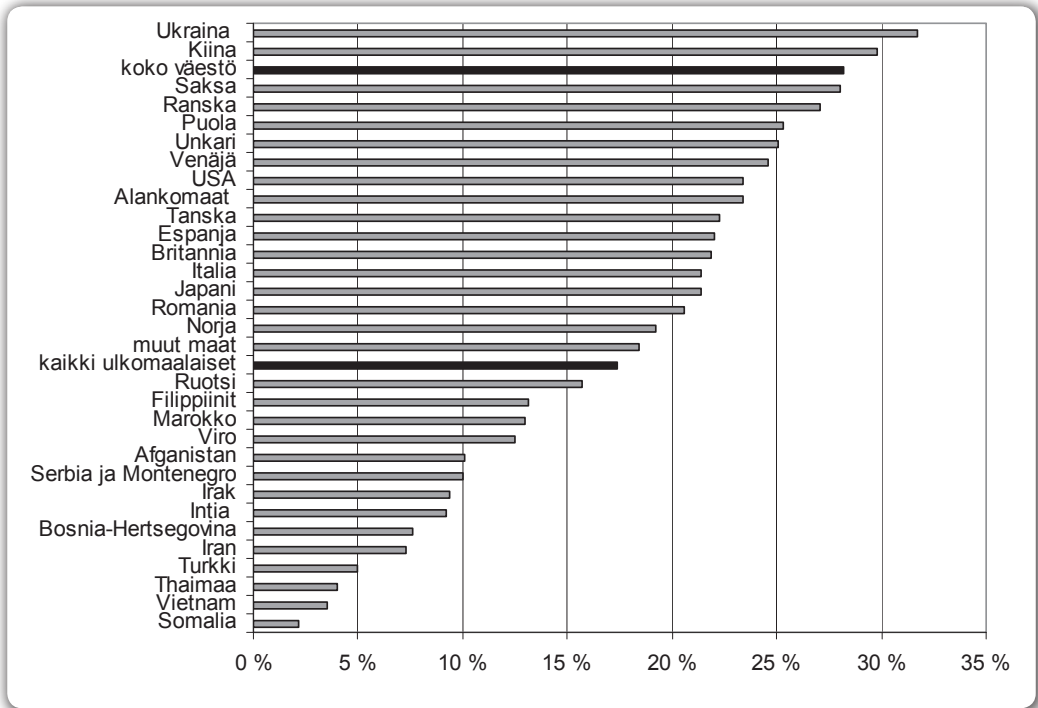
Taulukko 3. Suurimpien ulkomaalaisryhmien (15–64-vuotiaiden) koulutus vuonna 2005 (Tilastokeskus 2007).

Kansalaisuus	Korkea-aste	Keskiaste	Perusaste/ tuntematon
Kiina	29,8 %	4,6 %	65,6 %
Saksa	28,0 %	19,0 %	52,9 %
Venäjä	24,6 %	26,9 %	48,5 %
USA	23,4 %	14,8 %	61,8 %
Iso-Britannia	21,9 %	16,6 %	61,5 %
Ruotsi	15,7 %	29,6 %	54,6 %
Viro	12,5 %	24,5 %	63,0 %
Ent. Serbia ja Montenegro	10,0 %	24,8 %	65,2 %
Irak	9,4 %	13,5 %	77,0 %
Intia	9,2 %	4,4 %	86,4 %
Iran	7,3 %	19,7 %	73,0 %
Turkki	5,0 %	14,7 %	80,3 %
Thaimaa	4,0 %	8,3 %	87,7 %
Vietnam	3,5 %	17,0 %	79,5 %
Somalia	2,2 %	14,2 %	83,6 %
kaikki ulkomaalaiset	17,4 %	20,5 %	62,1 %
koko väestö	28,2 %	42,8 %	29,0 %

Edellä kuvatut Tilastokeskuksen kokoamat maahanmuuttajien koulutustiedot pohjautuvat Tilastokeskuksen tutkintorekisterissä olevaan korkeimpaan koulutukseen, jossa korkea-asteen koulutus käsittää yliopistot ja ammattikorkeakoulut, keskiaste lukiot ja ammatilliset oppilaitokset ja perusaste peruskoulut. Tutkintorekisterin tiedot eivät kuitenkaan ole täysin kattavia (Tilastokeskus 2007, 30). Maahanmuuttajien Suomessa suoritettut tutkinnot on merkitty rekisteriin, mutta läheskään kaikista ulkomailla suoritetuista tutkinnoista ei saada tietoa. Tämä ilmenee ”tuntemattomana koulutuksena” perusasteen suorittaneiden luokassa. Koulutustieto voi jäädä puuttumaan tai se merkitään tuntemattomaksi silloin, kun koulutuksesta ei löydy riittävästi näyttöä, kun koulutusta ei kyetä vertaamaan suomalaiseen koulutusjärjestelmään tai kun koulutus on ollut hyvin vähäistä tai maahanmuuttaja ei ole suorittanut minkäänlaista tutkintoa. Tilastokeskuksen tutkintorekisteriä päivitetään eri viranomaisilta, kuten työvoimaviranomaisilta, opetushallitukselta sekä sosiaali- ja terveystieteiden ministeriöltä saaduilla tiedoilla. Näin ollen koulutustieto voi jäädä puuttumaan, jos maahanmuuttaja ei ole ollut missään kontaktissa kyseisten viranomaisten kanssa. Esimerkiksi monet länsimaista tulleet voivat saada työpaikan muun kuin työvoimaviranomaisen kautta, jolloin heidän koulutustaan ei saada tutkintorekisteriin. Tähän ryhmään kuuluvat mitä todennäköisimmin työn vuoksi muuttaneet henkilöt, joilla on jo työpaikka maahan saapuessa. Samoin tähän ryhmään voivat kuulua opiskelijoina maahan tulleet, jotka eivät ole joutuneet asioimaan viranomaisten kanssa. Lisäksi tähän ryhmään voivat kuulua pakolaisina maahan tulleet, joilta esimerkiksi puuttuvat tutkintotodistukset maahan saapuessa. Tuntemattomat koulutukset ovat ongelmallisia, koska Tilastokeskuksen tiedoista ei kyetä erittelemään kuinka suuri osa perusasteen ryhmään kuuluvista on tuntemattomia. Tämä taas tekee maahanmuuttajien koulutustaustan luotettavan vertailun vaikeaksi. Voidaan vain päätellä, että koulutustieto on merkitty tuntemattomaksi koulutusrakenteen ääripäissä, toisaalta hyvin koulutettujen, toisaalta kouluttamattomien kohdalla. (Forsander 2002, 121–122; Pohjanpää ym. 2003, 21–24.)

Koulutustaso vaihtelee suuresti eri maahanmuuttajaryhmissä (taulukko 3). Eniten korkea-asteen tutkinnon suorittaneita on Kiinan, Saksan, Venäjän ja Yhdysvaltojen kansalaisissa. Pakolaisia tuottavista maista tulleilla koulutustausta on puolestaan heikoin. (Myös Pohjanpää ym. 2003, 23–24.) Kuvio 4 havainnollistaa vielä yksityiskohtaisemmin kansalaisuuksien eroja korkea-asteen suorittaneiden kohdalla. Kuviossa ovat mukana kaikkien Suomessa asuvien kansalaisuuksien työkäiset (15–64-vuotiaat) korkea-asteen suorittaneet henkilöt. Näin tarkasteltuna suhteellisesti eniten korkea-asteen suorittaneita oli Ukrainan, Kiinan, Saksan ja Ranskan kansalaisissa, vähiten Somalian, Vietnamin sekä Thaimaan kansalaisissa. Erot eri kansalaisuuksien kesken ovat suuret, sillä esimerkiksi Ukrainan kansalaisista 32 prosenttia oli suorittanut jonkin korkea-asteen tutkinnon, kun somalialaisista korkea-asteen suorittaneita oli vain 2 prosenttia. Maahanmuuttajien korkea-asteen koulutuksen tarkastelun tilastojen valossa tekee vaikeaksi myös se, että lähtömaassa tietyltä koulutusasteelta hankittu tutkinto ei kerro paljoakaan koulutuksen sisällöstä. Vaatimus eri maiden koulutusjärjestelmien tuntemisesta, jotta tutkintojen sisällöllinen vertailu onnistuisi, on tämän tutkimuksen puitteissa kuitenkin mahdoton.

Näin ollen tietoja maahanmuuttajien koulutuksesta on tarkasteltava varauksellisesti pohdittaessa myöhemmin koulutuksen käyttöarvoa uuden maan työmarkkinoilla. (Vrt. Forsander 2002, 121.)

Kuvio 4. Korkea-asteen suorittaneet maahanmuuttajat kansalaisuuden mukaan vuonna 2005 (Tilastokeskus 2007).

Puuttuvien tai tuntemattomien tietojen ohella maahanmuuttajien koulutustaustan selvittämistä hankaloittaa se, että eri tilastoissa koulutusta on tarkasteltu eri tavoin, kuten taulukossa 3 jaotellulla perusaste, keskiaste ja korkea-aste (Tilastokeskus 2007) tai jakamalla koulutus perusasteen, ylioppilastutkinnon, ammatillisen koulutuksen ja korkeakoulututkinnon suorittaneisiin (esim. Tilastokeskus 2003). Erilaiset luokitukset antavat maahanmuuttajien koulutustaustasta hieman erilaisen kuvan. Esimerkiksi ensimmäisen ja tässäkin tutkimuksessa käytetyn jaotellun mukaan korkea-asteen suorittaneita maahanmuuttajia oli vuonna 2005 17 prosenttia, jälkimmäisessä heitä oli vuonna 2001 vain 10 prosenttia. Samoin keskiasteen suorittaneiden määrät vaihtelevat eri tarkastelutavoissa. Ensimmäisen jaotellun mukaan keskiasteen suorittaneita oli maahanmuuttajissa 20 prosenttia, jälkimmäisessä keskiasteen osuus nousi runsaaseen 26 prosenttiin, kun ylioppilastutkinnon ja ammatillisen koulutuksen suorittaneet lasketaan yhteen. Perusasteen suorittaneiden osuus pysyy kummassakin tarkastelutavassa melko samana, runsaassa 60 prosentissa. Erot korkea-asteen ja keskiasteen suorittaneissa liittyvät todennäköisesti alimman korkea-asteen eli entisen opistoasteen suo-

rittaneisiin, jotka ensimmäisessä tarkastelutavassa on laskettu mukaan korkea-asteen suorittaneisiin, jälkimmäisessä keskiasteeseen.²² (Ks. myös Kangasharju ym. 2003, 14–15.)

Edellä mainituista syistä johtuen maahanmuuttajien koulutustaustan tarkastelu on hankalaa. Vaikka koulutustiedot ovat edelleen puutteelliset, on tilanne kuitenkin parantunut sitten 1990-luvun alun, sillä vielä vuonna 1992 yli 80 prosentilla koulutustaso oli merkitty tutkintorekisteriin tuntemattomaksi tai he olivat suorittaneet vain perusasteen. Tuntemattoman ja perusasteen suorittaneiden osuuden väheneminen 1990-luvun alkuvuosista voi yhtäältä selittyä maahanmuuttajien koulutustason kohoamisella. Keski- ja korkea-asteen suorittaneita oli maahanmuuttajista vuonna 1992 yhteensä vajaa 20 %, kun osuus vuonna 2005 oli lähes 40 prosenttia. Toisaalta tilanteen paraneminen voi johtua myös koulutustasoltaan tuntemattomien osuuden vähenemisestä eli siitä, että yhä useampi maahanmuuttaja saadaan tavalla tai toisella tutkintorekisteriin. Silti maahanmuuttajien koulutustietojen systemaattisessa keräämisessä on vielä paljon parantamisen varaa. Työterveyslaitoksen, Kuntoutussäätiön ja Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen yhteistyönä laaditussa esiselvitysraportissa ”Maahanmuuttajien integroituminen suomalaiseen yhteiskuntaan elämän eri osa-alueilla” (2009) ehdotetaan, että maahanmuuttajien koulutustiedot voitaisiin kysyä samalla lomakkeella, jolla ilmoitetaan kotipaikkarekisteriin (”ulkomaalaisen rekisteröinti-ilmoitus”). Näin myös maahanmuuttajien koulutustaustasta saataisiin systemaattisemmin tietoa.

2.2.4 Maahanmuuttajien määrät Euroopan maissa

Muihin Euroopan maihin verrattuna Suomessa asuu vähän maahanmuuttajia. Taulukkoon 4 on koottu sekä ulkomaan kansalaisten määriä ja osuuksia että ulkomailta syntyneiden määriä ja osuuksia eri Euroopan maissa vuonna 2008. Taulukossa esitetyistä maista ainoastaan Puolassa ja Slovakiassa asuu niin absoluuttisesti kuin suhteellisestikin tarkasteltuna vähemmän ulkomaan kansalaisia kuin Suomessa (taulukon 4 sarake ”Ulkomaan kansalaiset vuonna 2008”). Ulkomaan kansalaisiin sisältyvät siis tarkasteluhetkellä kyseisessä maassa asuvat jonkin muun maan kansalaiset. Koska nämä luvut kertovat ainoastaan siitä, minkä verran tarkasteluhetkellä kyseisessä maassa asuu ”vieraan” maan kansalaisia, jää lukujen ulkopuolelle tieto maassa asuvista ulkomaalaistaustaisista henkilöistä, jotka ovat jo saaneet kyseisen maan kansalaisuuden. Taulukon 4 sarake ”Ulkomailla syntyneet vuonna 2008” auttaa paremmin hahmottamaan eri maiden todellista ulkomaalaistaustaisten määrää. Näin tarkasteltuna ainoastaan Luxemburgissa asuu absoluuttisesti vähemmän ulkomailla syntyneitä kuin Suomessa.

²² Myös eri tarkasteluvuodet saattavat jonkin verran vaikuttaa korkea-asteen ja keskiasteen suorittaneiden osuuksiin.

Taulukko 4. Ulkomaan kansalaiset ja ulkomailla syntyneet eräissä Euroopan maissa vuonna 2008 (OECD 2010)²³.

Maa	Ulkomaan kansalaiset vuonna 2008	Ulkomaan kansalaisten osuus väestöstä vuonna 2008	Ulkomailla syntyneet vuonna 2008	Ulkomailla syntyneiden osuus väestöstä vuonna 2008
Saksa	6 728 000	8,2 %	10 621 000	12,9 %
Espanja	5 599 000	12,3 %	6 418 000	14,1 %
Iso-Britannia	4 196 000	6,8 %	6 647 000	10,8 %
Italia	3 891 000	6,6 %	1 446 000****	2,5 %
Ranska	3 542 000*	5,8 %	5 262 000	8,4 %
Sveitsi	1 639 000	21,4 %	1 974 000	25,8 %
Belgia	971 000**	9,1 %	1 380 000**	13,0 %
Itävalta	868 000	10,4 %	1 277 000	15,3 %
Kreikka	734 000	6,6 %	1 123 000****	10,3 %
Alankomaat	720 000	4,4 %	1 794 000	10,9 %
Ruotsi	562 000	6,1 %	1 282 000	13,9 %
Portugali	443 000	4,2 %	648 000	6,1 %
Tšekin tasavalta	438 000	4,2 %	680 000	6,5 %
Tanska	320 000	5,8 %	402 000	7,3 %
Norja	303 000	6,4 %	489 000	10,3 %
Irlanti	259 000***	6,3 %	739 000	16,7 %
Luxemburg	216 000	44,5 %	180 000	37,3 %
Unkari	184 000	1,8 %	382 000**	3,8 %
Suomi	143 000	2,7 %	219 000	4,1 %
Puola	60 000	0,2 %	776 000*****	2,0 %
Slovakia	53 000	1,0 %	443 000	8,2 %

* Tieto on vuodelta 2006.

** Tieto on vuodelta 2007.

*** Tieto on vuodelta 2005.

**** Tieto on vuodelta 2001.

***** Tieto on vuodelta 2002.

Eniten ulkomaan kansalaisia tai ulkomailla syntyneitä asuu Euroopan suurissa maissa Saksassa, Espanjassa, Iso-Britanniassa, Italiassa ja Ranskassa. Näiden maiden suuret maahanmuuttajaväestöt ovat seurausta niin toisen maailmansodan jälkeisistä työvoimavirroista ja maiden omien kansalaisten paluumuutoista kuin 1980-luvulta alkaen lisääntyneistä pakolaisista ja turvapaikanhakijoista (Forsander 2004, 64–67; Stalker 1994). Kun ulkomaan kansalaisten määrä suhteutetaan kunkin maan väkilukuun, on ulkomalaisväestön osuus suurin Luxemburgissa, jonka väestöstä yli 40 prosenttia on ulkomaan kansalaisia. Myös Sveitsin väestöstä yli 20 prosenttia on maahanmuuttajia. Absoluuttisten henkilömäärien mukaan tarkasteltuna suurimmat muuttovirrat kohdistuivat vuonna

²³ Luvuissa ei näy laittoman maahanmuuton osuutta, jonka on arveltu olevan erityisesti Etelä-Euroopan maissa suuri.

2008 Euroopan suuriin maihin, kuten Espanjaan (692 000 maahanmuuttajaa) ja Saksaan (574 000 maahanmuuttajaa). Vertailuna todettakoon, että samaisena vuonna Suomeen muutti 20 000 henkilöä ja Ruotsiin 82 000 henkilöä. (OECD 2010, 259.)

Tarkasteltaessa maiden nettomuuttolukuja, eli maastalähtijöiden ja maahantulijoiden erotusta, ovat suurimpia muuttovoittomaita viime vuosina yli 10 prosentin muuttovoitolla olleet Espanja, Luxemburg ja Irlanti (OECD Factbook 2010). Niin Irlanti kuin Espanjakin lukeutuvat samalla niin sanottuihin uusiin maahanmuuttomaihin. Erityisesti Irlannista on Suomen tavoin kehittynyt myöhään, vasta 1990-luvun puolivälin jälkeen maahanmuuttomaa. Vuoden 2004 EU:n itälaajentumisen myötä Irlantiin on muuttanut runsaasti siirtotyöväkeä ennen kaikkea Itä-Euroopasta. (Barrett & Duffy 2008.) Aikaisemmin kansalaisiaan luovuttanut maa, Espanja, on kehittynyt suureksi maahanmuuttajia vastaanottavaksi maaksi 1970–80-lukujen kuluessa. (Castles & Miller 2003, 81–84; Amuedo-Dorantes & Mundra 2010, 6.)

Myös maahanmuuttajien koulutusasteet vaihtelevat eri Euroopan maissa. Työikäistä väestöä (tässä 25–64-vuotiaita) tarkasteltaessa eniten korkea-asteen suorittaneita maahanmuuttajia asuu Irlannissa, Tanskassa, Norjassa ja Iso-Britanniassa. Vähiten korkea-asteen suorittaneita työikäisiä maahanmuuttajia on Italiassa, Tsekeissä ja Slovakiassa. Erot ovat suuret, sillä esimerkiksi Irlannissa korkea-asteen suorittaneita on työikäisestä maahanmuuttajaväestöstä peräti 45 prosenttia, kun vastaava luku Italiassa on vain 11 prosenttia. Suomi sijoittuu tässä tarkastelussa Euroopan maiden keskitasoon. Työikäisten korkeakoulutettujen maahanmuuttajien osuus on useissa Euroopan maissa myös syntyperäiseen väestöön nähden korkeampi. Selvästi korkeampi se on niin ikään Irlannissa, mutta myös Portugalissa, Unkarissa ja Puolassa. Ainoastaan Suomessa, Belgiassa, Ranskassa, Saksassa, Kreikassa ja Hollannissa syntyperäisten korkeakoulututkinnon suorittaneiden osuudet ovat maahanmuuttajia korkeampia. (OECD 2007, 133.)

2.3 Maahantulijasta Suomen kansalaiseksi

Yhä kasvava ulkomaalaisten määrä ja lisääntynyt maiden välinen liikkuvuus pakottaa Suomenkin enenevässä määrin pohtimaan maahantuloonsa liittyvää kontrollia. Maahanpääsy, maassa asuminen sekä kansalaisuuden saaminen ovat Suomessa lainsäädännöllisesti säänneltyjä²⁴, joihin tarvitaan luvat tai viralliset asiakirjat. Monenlaisen kontrollon ja lupamenettelyn päämääränä ei ole estää ulkomaalaisia muuttamasta maahan vain päästäkseen nauttimaan maan vallitsevista oloista ja eduista. Tomas Hammarin (1990, 54; myös Lepola 2000, 31) mukaan varsinainen syy perustuu hyvinvointiyhteiskuntien tasa-arvoisuuden periaatteeseen, jossa ulkomaalaisen oikeusasemaa pyritään lainsäädäntöteitse lähentämään maan kansalaisen asemaan. Maahanmuuttajien määrää säädellään, jotta heitä ei kohdeltaisi eri tavoin kuin maan muita asukkaita. Maahanmuuttajien ja maan kansalaisten erilainen kohtelu aiheuttaisi ajan kuluessa kahdet standardit niin työ-

²⁴ Nykyinen ulkomaalaislaki (L 301/2004) tuli voimaan 1.5.2004. Aikaisempi ulkomaalaislaki (L 378/1991) ehti olla voimassa runsaat 13 vuotta.

elämässä, asumisessa, koulutuksessa kuin hyvinvointiyhteiskunnan etuuksien nauttimisessa, mikä olisi vastoin hyvinvointivaltion perusideaa.

Suomen valtiolla on harkintavalta ja oikeus eri tavoin kontrolloida henkilön maahanpääsyä, maassa oleskelua sekä kansalaisuuden saamista. Vaikka henkilö pääsisikin maahan esimerkiksi turistina, ei hänellä ole oikeutta jäädä maahan pidemmäksi aikaa ilman lupaa. Vastaavasti vaikka henkilö olisikin asunut jo pidempään maassa, ei hän automaattisesti saa maan kansalaisuutta. Outi Lepola (2000, 28–38; myös Hammar 1990) kuvaa tätä prosessia kolmen sisäänkäyntiportin (*entrance gates*) avulla, jossa jokaisen portin kohdalla tapahtuu tiettyihin kriteereihin perustuvaa karsintaa. Eteneminen maahantulijasta maan kansalaiseksi edellyttää kunkin portin menestyksellistä läpikulkemista. Lopputulokseen vaikuttaa ennen kaikkea se, mistä maasta henkilö on lähtöisin ja mitä tarkoitusta varten henkilö maahan saapuu. Useimmiten edullisimmassa asemassa ovat ne tulijat, joiden kulttuurinen ja etninen tausta on mahdollisimman yhdenmukainen valtaväestön kanssa.

Ensimmäisestä portista pyrkivät sisään henkilöt, jotka eivät ole maan kansalaisia, mutta haluavat tulla käymään maassa (Lepola 2000, 28; Hammar 1990). Suomeen saapuaan henkilöllä on oltava lupa maahan saapumisesta, kuten passi tai muu rajanylitykseen oikeuttava ja Suomen hyväksymä matkustusasiakirja tai maahantululupa eli viisumi. Pidempiaikaiseen oleskeluun vaaditaan oleskelulupa. Lisäksi tulijan pitää kyetä osoittamaan pysyvämpään oleskeluun tarvittavat varat. Tällä hetkellä ensimmäinen portti avautuu suhteellisen vaivattomasti Pohjoismaiden ja EU-maiden kansalaisille tai heiksi rinnastettaviksi kansalaisiksi²⁵. Esimerkiksi Pohjoismaiden ja EU-maiden kansalaisilla on oikeus saapua Suomeen ja asettua maahan ilman oleskelulupaa²⁶. Lisäksi erityis asemassa ovat Suomen kansalaisen kanssa avioituneet henkilöt, suomalaista syntyperää olevat²⁷ sekä pakolaiset. (Lepola 2000 28–32; Kuosma 2004, 199–202, 260–262; 276–301; L 301/2004.)

Toisen portin takana odottavat henkilöt, jotka haluavat jäädä maahan pysyvästi (Lepola 2000, 28; Hammar 1990). Valtio kontrolloi maahantulijoita myöntämällä heille tietyn statuksen. Ulkomaalaisen asema ilmaistaan Suomessa monipolvisella luokittelulla, jonka avulla ulkomaalaiset jaotellaan oikeuksiensa mukaisiin ryhmiin. Oleskeluluvat jaetaan pysyvään (P-status) tai määräaikaiseen lupaan, joista jälkimmäinen jaetaan edelleen niin sanottuun jatkuvaan (A-status) ja tilapäiseen (B-status) oleskelulupaan²⁸.

²⁵ Euroopan unioniin rinnastetaan Islannin, Liechtensteinin, Norjan ja Sveitsin kansalainen (L 301/2004, 3 §).

²⁶ EU-maiden kansalaisten on kuitenkin rekisteröitävä oleskelunsa kolmen kuukauden maassa oleskelun jälkeen, pohjoismaiden kansalaisten viiden kuukauden maassa olon jälkeen (L 301/2004).

²⁷ Suomalaisella syntyperällä tarkoitetaan tässä henkilöä, jolla on aikaisemmin ollut Suomen kansalaisuus tai hänen vanhemmistaan toinen tai isovanhemmistaan ainakin kaksi on ollut Suomen kansalainen. Joissakin tapauksissa suomalainen syntyperä voidaan todeta kulttuurin tai kielen perusteella ilman aikaisempaa kansalaisuutta. (L 301/2004, 48 §.)

²⁸ Ulkomaalaislaissa määritellään oleskelulupa muuksi kuin matkailua tai siihen verrattavaa lyhytaikaista oleskelua varten myönnettäväksi luvaksi toistuvasti saapua maahan tai oleskella täällä (L 301/2004, 3 §).

Status ilmaisee henkilön oleskelun luonteen, toisin sanoen sen, millä perusteella lupa on myönnetty sekä minkälaisia oikeuksia hänellä on maassa. Eri perustein myönnetyt luvat oikeuttavat myös erilaisiin yhteiskunnan tarjoamiin palveluihin. Suomessa toinen portti avautuu neljän vuoden yhtäjaksoisen oleskelun jälkeen pysyvän oleskeluluvan muodossa (ks. kuvio 5). (Paananen 1999, 37–38; Kuosma 2004, 241–244; Pentikäinen 2005, 15–16.)

Ulkomaalaisena Suomeen tulleen henkilön ensimmäinen oleskelulupa on aina määräaikainen ja oleskelun tarkoituksesta riippuen joko tilapäinen tai jatkuva (kuvio 5). Tilapäinen oleskeluoikeus myönnetään henkilöille, joiden ei ole tarkoitus jäädä maahan pysyvästi (esim. tilapäinen työnteko tai opiskelu). Tilapäinen oleskelulupa voidaan myöntää myös turvapaikanhakijoille, joiden palauttaminen kotimaahan on sillä hetkellä mahdotonta esimerkiksi henkilön tilapäisten terveydellisten syiden vuoksi tai puuttuvien liikenneyhteyksien takia. Viimeksi mainittua B-lupaa on kritisoitu siitä, ettei tilapäinen oleskelulupa anna ulkomaalaiselle tarpeeksi oikeuksia Suomessa oleskelunsa aikana. Heidän työnteko-oikeutensa on rajoitettua²⁹. Tilapäinen oleskelulupa ei anna oikeutta perheen yhdistämiseen. Lisäksi heillä ei ole mahdollisuutta saada virallista henkilöllisyystodistusta. Nämä käytännöt puolestaan vaikeuttavat henkilöiden kotoutumista uuteen yhteiskuntaan. B-lupajärjestelmän kannattajat puolestaan puolustavat järjestelmää juuri sen tilapäisyydellä; tilapäisellä luvalla olevan henkilön ei tulisikaan kotoutua ennen kuin hän saa varmuuden siitä saako hän jäädä Suomeen. Tilapäisen oleskeluoikeuden omaavalla on mahdollisuus tietyin edellytyksin saada jatkuva oleskelulupa ja tätä kautta myös pysyvä oleskelulupa³⁰. (Kuosma 2004, 270–275, 292–295; L 301/2004; Frantz 2007, 31–32.)

Jatkuvaluonteisen oleskeluluvan voivat puolestaan saada entiset Suomen kansalaiset, suomalaista syntyperää olevat, Pohjoismaiden kansalaiset, EU-maiden kansalaiset sekä tietyin edellytyksin entisen Neuvostoliiton kansalaiset (esim. inkeriläiset paluumuuttajat tai heidän jälkeläiset). Lisäksi jatkuvan oleskeluluvan voivat saada henkilöt, joille oleskelulupa on myönnetty jatkuvaluonteiseksi arvioidun työnteon vuoksi, henkilöille on annettu turvapaikka, oleskelulupa on annettu suojelun tarpeen perusteella, pakolaiskiintiön puitteissa tai muutoin painavasta humanitaarisesta syystä (esim. oleskeluluvan epääminen olisi kohtuutonta terveydellisten syiden vuoksi huomioiden kotimaansa olo-

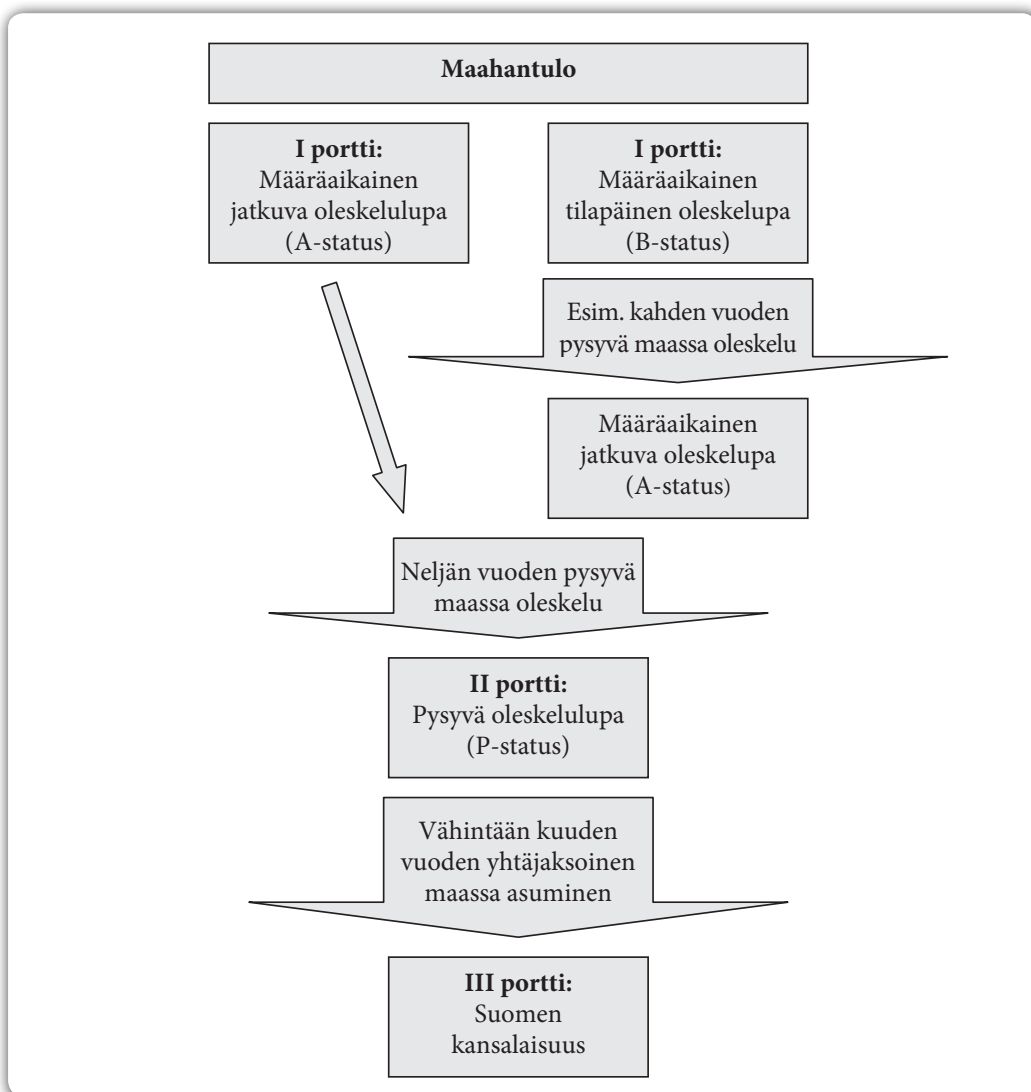
²⁹ Tosin ulkomaalaislain (301/2004) muutoksessa (L 323/2009) tilapäisellä oleskeluluvalla maassa olevien työnteko-oikeutta laajennettiin. Kun aikaisemmin tilapäisen oleskeluluvan turvin maassa olevat saivat työnteko-oikeuden vasta vuoden oleskeluluvan saamisen jälkeen, todetaan laissa ulkomaalaislain uudistuksen jälkeen, että tilapäisen oleskeluluvan saaneella on oikeus työntekoon Suomessa. Kyse on kuitenkin rajoitetusta työnteko-oikeudesta, eikä laista tarkkaan ottaen selviä millä tavoin tämän ryhmän työntekoa on rajoitettu. Käytännön elämässä rajoituksia tulee vastaan jo siinä, että tilapäisen oleskeluluvan turvin maassa olevilla ei ole oikeutta kirjautua työttömiksi työnhakijoiksi eikä saada työ- ja elinkeinotoimiston palveluja, kuten osallistua työvoimapoliittiseen koulutukseen. Työllistyminen jää siten henkilöiden itsensä varaan. (Rinta-Hoiska 2010, 29–31.)

³⁰ Esimerkiksi henkilöt, jotka ovat saaneet tilapäisen oleskeluluvan työntekoa tai elinkeinon- tai ammatinharjoittamista varten, voivat kahden vuoden yhtäjaksoisen maassa asumisen ja työnteon edelleen jatkussa saada jatkuvan oleskeluluvan ja tätä kautta myöhemmin myös pysyvän oleskeluluvan.

suhteet). Määräaikainen jatkuva oleskelulupa on keskeinen edellytys pysyvän oleskeluluvan saamiselle³¹. (Kuosma 2004, 276–284, 295–301; L 301/2004.) Pysyvän oleskeluluvan saaneet maahanmuuttajat sijoittuvat ikään kuin ulkomaalaisten (*foreigners*) ja Suomen kansalaisten (*citizens*) ”väliin” nauttien lähes kaikista oikeuksista ja palveluista tasa-arvoisesti Suomen kansalaisten tavoin. Pysyvän oleskeluluvan turvin maassa asuvien osuus eri maissa on Hammarin (1990, 80) mukaan jo niin merkittävä, että perinteinen jako maan kansalaisten ja ulkomaalaisten välillä ei enää toimi. Hammar (1990, 80) ehdottaakin tästä yhä kasvavasta joukosta käytettävän nimeä ’denizen’, jonka Lepola (2000, 33) kääntää ’sisämaalaiseksi’ tai ’kotimaalaiseksi’. Nämä ihmiset eivät joko ole saaneet tai ole ottaneet maan kansalaisuutta, koska nauttivat jo muutenkin laajoista kansalaisoikeuksista. Osa tähän ryhmään kuuluvista voi myös olla syntyperäisiä maan asukkaita, jotka ovat eläneet koko elämänsä kyseisessä maassa, mutta ovat vanhempiensa kansalaisuuden perusteella toisen maan kansalaisia. Ero maan kansalaisiin on äänioikeuden puute. Samoin kansalaisuuden puute merkitsee sitä, että heitä ei voida valita tiettyihin virkoihin sekä sitä, että valtiolla on periaatteessa oikeus karkottaa tällaiset ihmiset. Käytännössä jälkimmäinen tilanne tulee kysymykseen hyvin harvoin. (Lepola 2000, 32–34; Ronkainen 2006, 239–240.)

Kolmannen portin takana odottavat henkilöt, jotka hakevat maan kansalaisuutta (kuvio 5) (Lepola 2000, 28–29; Hammar 1990). Suomessa pysyvän oleskeluluvan saanut maahanmuuttaja ei automaattisesti saa maan kansalaisuutta. Kansalaisuuslain (359/2003) mukaan edellytyksenä on, että henkilö on asunut Suomessa viimeksi kuluneet kuusi vuotta, hän ei ole syyllistynyt rangaistavaan tekoon, henkilöllä on turvattu toimeentulo sekä hän osaa tyydyttävästi suomen tai ruotsin kieltä. Osa ulkomaalaisista hakee Suomen kansalaisuutta heti kun se on mahdollista. Jotkut eivät puolestaan hae uuden asuinmaansa kansalaisuutta lainkaan, vaikka heillä olisikin siihen mahdollisuus. Näin toimivat voivat kokea alkuperäisen kansalaisuuden heijastavan heidän identifioitumistaan vanhaan kotimaahansa ja siten omaa identiteettiään. Mikäli henkilö hakee ja saa Suomen kansalaisuuden, hänestä tulee maan kansalainen, jolloin juridisesti hänen statusensa ulkomaalaisena lakkaa olemasta. Samalla hän saa muun muassa täydet poliittiset oikeudet, maahansaapumis- ja oleskeluvapauden sekä suojan karkotukselta. Kansalaisuus merkitsee siis jäsenyyttä tietyssä valtiossa. Tällöin kansalaisuuteen liittyy myös lojaalisuuden velvoite valtiota kohtaan, hallinnon perusperiaatteiden tukeminen ja oman valtion puolella oleminen konfliktitilanteissa. (Lepola 2000, 34–35; L 359/2003.)

³¹ Pysyvä oleskelulupa voidaan myöntää A-statusen saaneille henkilöille, jotka ovat olleet maassa yhtäjaksoisesti neljä vuotta, eivätkä ole tänä aikana syyllistyneet rikoksiin tai muihin vastaaviin tekoihin. Oleskelua pidetään yhtäjaksoisena, jos ulkomaalainen on oleskellut Suomessa vähintään puolet oleskeluluvan voimassaoloajasta. Laissa ei ole tarkemmin määritelty mitkä rikokset tai tuomitut rangaistukset ovat esteinä pysyvälle oleskeluluvulle. (L 301/2004, 56 § ja 57 §.)

Kuvio 5. Maahantulijasta Suomen kansalaiseksi.

Viime vuosina Euroopan maista Ruotsi ja Alankomaat ovat myöntäneet erityisen ahkerasti maahanmuuttajille uuden kotimaan kansalaisuuksia (OECD 2010, 162³²). Tilastojen mukaan maahanmuuttajanaiset vastaanottavat uuden isäntämaansa kansalaisuuksia

³² Viime vuosikymmeninä yhä useampi valtio on hyväksynyt myös niin sanotun monikansalaisuuden, jolla tarkoitetaan jäsenyyttä kahdessa tai useammassa valtiossa samanaikaisesti (OECD 2010, 164–165). Suomessa monikansalaisuus oli pitkään kiellettyä. Suomen kansalaisuuden saavuttaminen merkitsi luopumista muista kansalaisuuksista, vastaavasti Suomen kansalaisen ottaessa jonkin toisen maan kansalaisuuden, joutui henkilö luopumaan Suomen kansalaisuudesta. (Ronkainen 2006). Suomessakin jatkuvasti vilkastuneen muuttoliikkeen vuoksi myös suomalaisuus monimuotoistuu ja suomalaisen kansalaisuuden voidaan ajatella olevan tietyllä tavalla muutosprosessissa (Lepola 2000). Muun muassa tästä syystä myös Suomi hyväksyi monikansalaisuuden viimeisimmän ulkomaalaislain voimaan tulon myötä vuonna 2003 (Ronkainen 2006).

miehiä ahkerammin, mikä osaltaan selittyy sillä, että naiset ovat useammin muuttavana osapuolena kansainvälisissä avioliitoissa. Alhaisen tulotason maista, kuten Afrikan ja Aasian maista lähtöisin olevat henkilöt vastaanottavat uuden maan kansalaisuuksia useammin kuin varakkaampien tulotason maista tulleet henkilöt. Selitystä voidaan osittain hakea muuton pysyvyydestä; korkeamman tulotason maista tulleiden muutot ovat usein väliaikaisempia kuin alhaisemman tulotason maista tulleilla, jolloin muuton väliaikaisuuden vuoksi uuden maan kansalaisuutta ei myöskään haeta. Viitteitä on myös siitä, että korkeammin kouluttautuneet maahanmuuttajat hakisivat uuden maan kansalaisuutta ahkerammin kuin heikommin kouluttautuneet. Näin on erityisesti alhaisemman tulotason maista tulleilla. Uuden maan kansalaisuuden saaneilla on havaittu olevan taipumus sijoittua paremmin työmarkkinoille kuin henkilöillä, jotka eivät ole hakeneet kansalaisuutta (esim. Chiswick 1978). Tämä koskee erityisesti alhaisen tulotason maista lähtöisin olevia. (OECD 2010, 161–167.) Esimerkiksi hollantilaisessa tutkimuksessa havaittiin kuinka pakolaisina maahan tulleilla kansalaisuuden saaminen paransi työllisyyttä (Bevelander & Veenman 2008). Vastaavasti Norjassa tehdyssä tutkimuksessa on havaittu Norjan kansalaisuuden saaneiden pakolaisten ansioiden olleen korkeammat kuin pakolaisilla, joilla ei ollut Norjan kansalaisuutta (Hayfron 2008). Vastaavia tutkimustuloksia löytyy myös Saksasta (esim. Steinhart 2008), Ruotsista (Bevelander & Pendakur 2009) ja Kanadasta (esim. DeVoretz & Pivnenko 2008; myös Bevelander & Pendakur 2010). Uuden maan kansalaisuuden saaneiden parempaa työllisyyttä on selitetty muun muassa sillä, että kansalaisuuden saaneet ovat jo tietyllä tavalla valikoitunutta porukkaa. He ovat usein kielitaitoisempia ja omaavat työkokemusta uuden maan työmarkkinoilta. Lisäksi maan kansalaisuuden myötä heillä on usein pienemmät työmarkkinoille tulon esteet (esim. Suomessa oikeus valtion virkoihin) kuin maahanmuuttajilla, jotka eivät ole asuinmaansa kansalaisia. Lisäksi syrjintä työmarkkinoille pyrittäessä voi pienentyä maan kansalaisuuden toimiessa työnantajalle merkkinä siitä, että henkilö on omaksunut uuden yhteiskunnan pelisäännöt.

2.4 Tutkintojen tunnustaminen ja rinnastaminen maahanmuuttajien työllistymisen ehtona

Koulutettujen maahanmuuttajien yksi keskeinen työllistymisen ehto on ulkomailla hankittujen tutkintojen kelpoisuus uuden maan työmarkkinoilla. Suomessa useat korkeakoulututkintoa edellyttävät ammatit ovat lainsäädännöllisesti säänneltyjä (L 559/1994). Säännellyillä ammatilla tarkoitetaan tehtävää, johon palveluiden laadun ja esimerkiksi potilasturvallisuuden takaamiseksi on kelpoisuusvaatimukseksi asetettu tietty tutkinto tai tietyt opinnot. Säännelyihin ammatteihin kuuluu suuri joukko julkisen sektorin virkoja, tehtäviä ja ammatteja, joihin vaaditaan niin sanottu ammatinharjoittamisoikeus. Suomessa tällaisia säänneltyjä ammatteja ovat muun muassa monet terveydenhuollon ammatit, kuten lääkärin tai sairaanhoitajan ammatit sekä opetuslalla opettajan ammatit. Tähän liittyen tiettyä virkaa tai tehtävää täytettäessä myös muualla kuin Suomessa tutkintonsa suorittaneelta henkilöltä vaaditaan viranomaistahon myöntämä päätös ulko-

maisen tutkinnon tuottamasta kelpoisuudesta tai ammatinharjoittamisoikeudesta Suomessa. (Opetushallitus 2004; 2010a.)

Ulkomaisten työvoiman työllistymistä ja liikkuvuutta ”helpottamaan” on Suomessa kehitelty niin sanottu tutkinnon tunnustamis- ja rinnastamisjärjestelmä. Tutkinnon tunnustamisella ja rinnastamisella viitataan toimivaltaisen viranomaisen³³ antamaan päätökseen siitä, mihin ulkomailla hankittu tutkinto työelämässä kelpaa. Termiä tutkinnon tunnustaminen käytetään EU/ETA-maissa suoritetuista tutkinnoista, rinnastamista puolestaan näiden maiden ulkopuolella hankituista tutkinnoista³⁴. Tutkinnon tunnustaminen jaetaan tavallisesti ammatilliseen ja akateemiseen tunnustamiseen. Ammatillisia tunnustamisia tehdään työelämää varten virkakelpoisuutta tai ammatinharjoittamisoikeutta haettaessa, akateeminen tunnustaminen liittyy korkeakoulujen myöntämään päätökseen ulkomaisten koulutuksen antamasta jatko-opiskelukelpoisuudesta Suomessa sekä ulkomailla suoritettujen opintojen hyväksilukemisesta Suomessa suoritettavaan tutkintoon. (Saarinen 2000, 24–26.) Tässä tutkimuksessa keskitytään ainoastaan tutkinnon ammatilliseen tunnustamiseen.

Tutkinnon ammatillisen tunnustamisen tarkoituksena on, että ulkomailla tutkintonsa suorittanut on tutkinnon tunnustamis- tai rinnastamis päätöksen saatuaan kelpoinen hakemaan avoinna olevaa julkista virkaa tai tehtävää (Saarinen 2000, 25; Opetushallitus 2004, 7). Terveystieteiden ammattien kohdalla puhutaan niin sanotusta ammatinharjoittamisoikeudesta, jonka saatuaan ulkomaalaisella lääkäriillä on tutkinnon osalta oikeus harjoittaa ammattiaan Suomessa (Opetusministeriö 2002)³⁵. Moni työnantaja arvostaa Suomessa tunnustettua tutkintoa. Esimerkiksi Arja Haapakorven (2004, 97) mukaan ulkomaisten tutkinnon tunnustaminen on suomalaisilla työmarkkinoilla monilla tavoin tärkeä työllistymisen edistäjä. Tutkinnon tunnustaminen ikään kuin legitimoit ulkomailla hankitun osaamisen: tunnustettu tutkinto välittää informaatiota tutkinnon sisältämästä osaamisesta suomalaisittain hyväksytyssä muodossa. Samalla tutkinnon tunnustaminen voi kertoa työnantajalle henkilön valmiuksista sopeutua suomalaisen yhteiskunnan ja työelämän pelisääntöihin. Työmarkkinoilla menestymiseen vaikuttavista tekijöistä, kuten tässä tutkintojen tunnustamisesta, voi kuitenkin muodostua syrjiviä sellaisille ihmisille, joilla ei syystä tai toisesta ole yhtäläisiä mahdollisuuksia päästä osalliseksi näistä työelämän menestystekijöistä (Forsander 2000a, 169). Maahanmuuttajat joutuvat tutkinnon tun-

³³ Suomessa pääosin Opetushallitus päättää ulkomaisten koulutuksen tuottamasta kelpoisuudesta virkaan tai tehtävään. Lisäksi on olemassa joukko ammatteja, kuten terveydenhuollon ammatit, joihin vaaditaan alakohtaisten viranomaisten myöntämä laillistus. Terveystieteiden ammatinharjoittajille ammatinharjoittamisoikeuden myöntää Sosiaali- ja terveystieteiden lupa- ja valvontavirasto Valvira, entiseltä nimeltään Terveystieteiden oikeusturvakeskus TEO. (Opetushallitus 2010a, 22–24.)

³⁴ Käytän jatkossa tutkinnon tunnustamisesta ja rinnastamisesta pääsääntöisesti termiä tutkinnon tunnustaminen.

³⁵ Yksityinen sektori ei tiettyjä säänneltyjä erityisaloja ja ammatteja, kuten lääkärin ammattia lukuun ottamatta ole sidottu muodollisiin kelpoisuusvaatimuksiin, vaan työnantaja voi itse arvioida ulkomailla suoritettua koulutusta ja palkata työtehtävään päteväksi katsomansa henkilön (Opetushallitus 2004, 18).

nustamisprosessissa myös asettumaan tai mukautumaan monella tavoin suomalaisen yhteiskunnan määräämiin ehtoihin.

Käytännössä tutkinnon tunnustaminen vaihtelee sen mukaan, missä maassa henkilö on tutkintonsa suorittanut ja mitä käyttötarkoitusta varten kelpoisuutta haetaan. Lähtökohtana on, että EU/ETA -maassa saavuttama ammattipätevyys tunnustetaan kaikissa EU-maissa, mikäli koulutus täyttää Euroopan neuvoston ammattipätevyysdirektiivin (2005/36/EY) vaatimukset (Saarinen 2000, 67). Kukin tapaus käsitellään kuitenkin erikseen huomioiden hakijan asiakirjojen lisäksi kyseisen maan koulutusjärjestelmä ja tutkintorakenne. Koulutuksen harmonisointipyrkimyksistä huolimatta koulutusjärjestelmissä on maittain huomattavia eroja eikä sama koulutus edes EU:n sisällä tarkoita aina samoja asioita. Koulutusjärjestelmissä voi olla huomattavasti eroja myös tyypiltään samantasoisten instituutioiden välillä. Eroja voi ilmetä joko tutkimus- tai opetustoiminnan painotuksissa, pääsyaatimuksissa, tarjottujen kurssien määrissä, tutkintojen pituudessa, instituutioiden maineessa jne. (Johnston & Little 2007). Toiseksi, tutkinnon tunnustaminen riippuu tutkinnon käyttötarkoituksesta, toisin sanoen siitä, onko viran tai tehtävän kelpoisuusvaatimuksena tietyn tasoinen tutkinto, esimerkiksi korkeakoulututkinto tai tietty tutkinto, esimerkiksi opettajan tutkinto. Vertailuja tehtäessä tutkinnon tunnustamisen lisävaatimuksena voivat tapauksesta riippuen olla lisäopinnot, sopeutumisaika, harjoittelujakso, kelpoisuuskoee tai lääkäreillä usein kolmesta osasta koostuva suullinen ja kirjallinen kuulustelu.³⁶ Virkaan voi olla muitakin

³⁶ Päätös tietyn tason tutkinnoista tarkoittaa, että päätös antaa hakijalle kelpoisuuden julkiseen virkaan tai tehtävään, johon vaaditaan esimerkiksi korkeakoulututkinto (joko ammattikorkeakoulututkinto, alempi tai ylempi korkeakoulututkinto tai jatkotutkintona suoritettu lisensiaatin tai tohtorin tutkinto). Tutkinnon taso arvioidaan koulutuksen vaativuuden ja laajuuden mukaan. Tutkintojen tason mukaisen tunnustamisen käytännöt vaihtelevat sen mukaan, missä maassa henkilö on tutkintonsa suorittanut. EU/ETA-maiden kansalaiset voivat saada tunnustamispäätöksen korkeakoulututkinnon lisäksi sellaisista ammatillisista tutkinnoista, joiden koulutus kestää Suomessa ylioppilaspohjalta vähintään kolme vuotta, kun EU/ETA-maiden ulkopuolella suoritetuista tutkinnoista rinnastetaan vain korkeakoulututkintoja. Hakemus voidaan hylätä, mikäli tutkinto ei vastaa mitään Suomessa suoritettavaa korkeakoulututkintoa. Tason mukaisessa tunnustamisessa ei vaadita lisäopintoja. Kelpoisuusvaatimuksena voi myös olla tietty tutkinto tai määrätty opinnot, kuten opettajalta vaaditut opinnot. Tällöin huomioidaan sekä tutkinnon laajuus ja vaativuus, mutta myös tutkinnon sisältö. EU/ETA-alueella suoritettujen tutkintojen tutkintokohtaisessa tunnustamisessa lisävaatimuksena voivat tapauksesta riippuen olla joko asianomaiselta alalta vaadittu tietyn pituinen sopeutumisaika tai kelpoisuuskoee. Täydentäviä opintoja ei määrätä. Esimerkiksi opettajaksi toisessa EU/ETA-maassa pätevöitynyt voi joutua hankkimaan työkokemusta alalta, mikäli tutkinto on vähintään vuoden lyhyempi kuin vastaava koulutus Suomessa. Vaihtoehtoisesti hän voi kelpoisuuskokeen avulla osoittaa niiden tietojen ja taitojen hallinnan, joita kyseisessä opettajan ammatissa Suomessa vaaditaan. Kelpoisuuskoee suoritetaan joko suomen tai ruotsin kielellä. EU/ETA-alueiden ulkopuolella tutkintonsa suorittaneiden kohdalla kyseeseen voivat tulla myös erilaiset tutkintoa täydentävät opinnot suomalaisessa korkeakoulussa, joiden tarkoituksena on korvata ulkomaisen tutkinnon sisällöllisiä puutteita. EU/ETA-maiden ulkopuolella opettajan pätevyyden hankkineilla voidaan esimerkiksi määrätä aineenhallintaan liittyviä opintoja, pedagogisia opintoja sekä tietyn pituinen opetusharjoittelujakso. (Opetushallitus 2004, 7–12; 2010b, 6–7.)

mahdollisia vaatimuksia, kuten riittävä kielitaito³⁷, jolloin maahanmuuttajan on erikseen haettava todistusta omasta kielitaidostaan. Päätös ulkomaisen tutkinnon kelpoisuudesta ei tarkoita, että tutkinto muuttuisi suomalaiseksi, vaan henkilö käyttää tutkinnostaan edelleen ulkomailla saamaansa tutkintonimikettä. Suomalaisen tutkinnon voi saada vain hankkimalla tutkinnon suomalaisessa koulutuslaitoksessa. (Opetusministeriö 2002; Opetushallitus 2004; 2010a.)

Kuten muussakin sosiaalisessa elämässä, myös koulutuksen kentällä ihmiset pyrkivät mahdollisuuksiensa mukaan turvaamaan oman asemansa. Vaikka tutkintojen tunnustamisen julkilausuttuna päämääränä onkin helpottaa ulkomaisen työvoiman liikkuvuutta ja työllisyyttä, voivat ne myös muodostua suurimmiksi rakenteellisiksi esteiksi maahanmuuttajien työllistymisessä (myös Nieminen 2011). Pätevyyden hankkiminen vaatii maahanmuuttajilta omaa aktiivisuutta, opiskeluintoa, aikaa ja myös rahaa (esim. Opetusministeriö 2002; Kahra 2007; Laine & Pöllänen 2007; Kyhä 2011). Opetusministeriön (2002) mukaan järjestelmään hakeutuvilla maahanmuuttajilla voi olla vaikeuksia saada tietoa prosessin kiemuraisista käytännöistä ja prosessissa mukana olevista lukuisista viranomais- ja vastuutahoista (ks. liite 5, johon koottu vastuu-, toteuttaja- ja rahoittajatahot EU/ETA-alueen ulkopuolella lääkärin tutkinnon suorittaneen henkilön ammatinharjoittamislupaprosessissa). Toiseksi vähäisten resurssien vuoksi esimerkiksi lääkäreiden kuu-
lusteluihin valmentavaa koulutusta on Suomessa järjestetty 2000-luvulla vain satunnaisesti ja projektiluonteisesti, jolloin pätevyyden hankkiminen on jäänyt maahanmuutta-

³⁷ Esimerkiksi yleisen kielitutkinnon kohdalla ”riittäväksi” kielitaidoksi on usein (tehtävästä riippuen) määritelty keskitaso (tasot 3-4). EU/ETA-alueilta tulleilta ei kuitenkaan vaadita todistusta kielitaidosta, vaan tason ratkaisee viime kädessä työnantaja. Korkeakoulutettujen maahanmuuttajien kotimaisten kielten osaamisvaatimukset riippuvat ennen kaikkea ammatista ja työtehtävistä. Useissa korkeakoulututkintoa edellyttävissä tehtävissä hyvä suomen kielen taito on todettu kuitenkin ensiarvoisen tärkeäksi (esim. Puhakka 2011). Haapakorven (2004, 96–97) mukaan kielitaidon merkitys työllistymiselle ei saisi kuitenkaan olla deterministinen, sillä suomen kielen keskeisyyttä työllistymisen edistäjänä määrittää myös maahanmuuttajan asema ja työtehtävä työelämässä. Maahanmuuttajien puutteellinen suomen kielen taito ei saisi muodostua ongelmaksi esimerkiksi kansainvälisyyteen tavalla tai toisella perustuvissa johto- ja asiantuntijatehtävissä, joissa ei vaadita suomen kielen korkeaa osaamista. Sen sijaan sellaisissa työtehtävissä, joissa suomen kielen käyttäminen on keskeinen osa työtehtävää, on kielitaidon merkitys oleellinen. Esimerkiksi lääkäreillä suomen kieli on ammatillisten sisältöjen omaksumisen vuoksi yksi keskeisimmistä työvälineistä. Tästä syystä suomen kielen vahva hallinta on alalle työllistymisen ja työssä selviytymisen kannalta ensiarvoisen tärkeää. Forsanderin (2002, 164; myös Paananen 1999, 99–100) mukaan erityisesti korkeakoulututkintoa vaativissa työtehtävissä maahanmuuttajien kielitaitovaatimukset ovat usein jo niin korkeita ja hyvän suomen kielen vaatimukset toisaalta niin epätarkkoja, että niihin vedoten maahanmuuttajatyönhakijat voidaan helposti sulkea työelämän ulkopuolelle piilottaen samalla torjunnan todelliset syyt. Toisaalta aiheesta käydyssä keskustelussa on kritisoitu sitä, kuinka keskitasoa vastaava suomen kielen taito on esimerkiksi potilastyötä tekeväälle maahanmuuttajalääkärille täysin riittämätön ja vaatimuksena onkin usein ollut ylimmät taitotasot viisi ja kuusi. Näiden taitotasojen saavuttaminen edellyttää kuitenkin lisää kielen opiskelua, jota vaativat niin työantajat kuin maahanmuuttajat itsekkin. Järjestävän tahon eli työhallinnon mukaan erilaisia kursseja on kuitenkin jo niin paljon, ettei kaikille edes riitä osallistujia. Samoin kielikoulutusten ongelmana on ollut se, että koska ne usein järjestetään osana maahanmuuttajien yleistä kotoutumiskoulutusta, jäävät kursseilla eri alojen ammattisanastot liian vähälle huomiolle. (Opetusministeriö 2002; Heimonen 2007; Laine & Pöllänen 2007; Opetushallitus 2007.) Johanna Heimosen (2007) mukaan maahanmuuttajille asetetaankin melkoisia haasteita, kun heidän odotetaan kohtalaisten lyhyiden kielikoulutusten jälkeen suoriutuvan samoista tehtävistä kuin suomea äidinkielen puhuvien työntekijöiden.

jien itseopiskelun ja oman aktiivisuuden varaan. Itsenäinen valmistautuminen kuulusteluihin voikin osoittautua monille ylivoimaiseksi haasteeksi. Erilaisissa elämäntilanteissa oleville, kuten perheellisille, pätevyyden edellyttämät täydentävät opinnot voivat aikaa vievinä olla hankalia suorittaa. Päätöksen maksullisuus voi taas työmarkkina- tai toimeentulotuen varassa elävälle maahanmuuttajalle olla liian kallis prosessi. Edellä mainittujen syiden vuoksi koko prosessi saatetaan mieltää ylivoimaiseksi urakaksi, jolloin monet luopuvat aikaisemmasta urasta jääden joko työttömäksi, koulutusta vastaamattomaan työhön tai hakeutuvat uuteen ammattiin. (Opetusministeriö 2002; Kahra 2007; Laine & Pöllänen 2007; Kyhä 2011.)

Monet maat – myös Suomi – pyrkivät suojaamaan ja säätelemään omaa tutkintotuotantoaan. Koska koulutus on tavallisesti mielletty puolueettomaksi, tasapuoliseksi ja oikeudenmukaiseksi, on sen avulla ollut helppo vakuuttaa kansalaiset tiettyjen koulutusten tai ammattikuntien tarpeellisuudesta. Ammatillisesti eriytyvä koulutus vaikuttaa yhteiskunnan työnjakoon monopolisoimalla pääsyreitit tiettyihin työmarkkinasektoreihin vain tietyn tutkinnon suorittaneille, kun muut suljetaan näiden työmarkkinoiden ulkopuolelle. Samalla kyseiset työmarkkinasektorit suljetaan vapaalta kilpailulta. Näin syntyy suljettuja professioammatteja, kuten lääkärin ammatti, joihin pääsyn edellytyksenä on tarkasti rajattu muodollinen koulutus. (Rinne & Jauhiainen 1988.) Tutkintojen tunnustamiset, rinnastamiset ja ammatinharjoittamisoikeuden saamiset ovat tiettyjen ammattien ja ammattiryhmien tärkeitä sisään- ja ulossulkemisen välineitä, joiden kautta valvotaan ja rajoitetaan kyseisiin ammatteihin pääsyä (Nieminen 2011, 244). Esimerkiksi Sirpa Wreden (2008) mukaan maahanmuuttajalääkäreiden tiukan lupaprosessin avulla voidaan tarvittaessa estää ”ulkopuolisten” pääsy lääkärin ammattiin kilpailun ehkäisemiseksi sekä lääkärikunnan omien etujen ja ammattikunnan suomalaisuuden varjelemiseksi. Wreden (emt., 261) mukaan lääkärit ja erityisesti Suomen lääkäriliitto suhtautuivatkin vielä 1990-luvulla erittäin kielteisesti ulkomaisten lääkäreiden laillistuksiin. Myös lääkäreitä kouluttavat tiedekunnat ovat olleet pätevyitysmikäytännöistä puhuttaessa oman ammattikuntansa tiukkoja portinvartijoita. 1990-luvun laman aikainen lääkäreiden työttömyys ja ulkomaisten lääkäreiden ammatinharjoittamisluvat kytkettiin yhteen korostaen, että ulkomaalaiset lääkärit lisäävät lääkäreiden ylitarjontaa Suomessa. Erittäin tehokkaaksi maahanmuuttajalääkärin ulossulkemisen keinoksi huomattiin ammatinharjoittamisluvan saannin kytkeminen työpaikkaan siten, että jo lupaa haettaessa työpaikka tuli olla valmiina. Tämä näytti muodostuvan erityisesti entisestä Neuvostoliitosta tulleiden lääkäreiden esteeksi (ks. Henriksson 1992; Wrede 2008, 261). Onkin mahdollista, että tuolloin ammatinharjoittamislupaa vaille jääneet maahanmuuttajalääkärit jäivät pysyvästi ulos lääkärintyöstä. Sittenkin 2000-luvulla toimintapolitiikan suunta on alkanut muuttua. Osittain Lääkäriliiton tehokkaan edunvalvonnan seurauksesta syntynyt lääkäripula on pakottanut tilanteeseen, jossa ulkomaalaisten pääsyä lääkäriksi on pyritty eri tavoin helpottamaan. Huomiota on kiinnitetty erityisesti maassa jo asuviin ulkomaalaistaustaisiin lääkäreihin. (Opetusministeriö 2002; Työministeriö 2006; Wrede 2008.) Yhtenä keinona on hyödynnetty erilaisia maahanmuuttajalääkäreiden valmentavia koulutuksia. Erilaisen pätevyitysmikoulutusten ongelmana on kuitenkin edelleen ollut rahoituksen satun-

naisuus ja sitä kautta koko toiminnan projektiluonteisuus. (Valjus & Nirvi 2005, 107–111; Kyhä 2011.) Wreden (emt.) mukaan ovet maahanmuuttajalääkäreille ovat viime vuosina kuitenkin auenneet ainakin raolleen.

Tutkintojen tunnustamista tai rinnastamista hakeneiden määrät ovat Suomessa viime vuosina kasvaneet. Vuonna 1997 Opetushallitukseen tuli tunnustamis- ja rinnastamishakemuksia runsaat 100, kun vuonna 2003 hakemuksia tuli jo lähes 500. Valtaosa hakijoista on suorittanut tutkintonsa muualla kuin EU/ETA-maissa, useimmiten entisessä Neuvostoliitossa tai Venäjällä. Selvästi eniten (85 %) tutkinnon tunnustamista tai rinnastamista haettiin opetusalan tutkinnoille. (Opetushallitus 2004, 15–17.) Myös ulkomaalaislääkärit ovat hakeneet kasvavassa määrin ammatinharjoittamisoikeutta Suomessa. Opetusministeriön (2002, 20–21) tilastojen mukaan EU/ETA-alueen ulkopuolelta tulevista lääkäreistä pätevytymisopintoihin sisältyvään kuulusteluun osallistui vuonna 1994 vain 18 henkilöä, kun vuonna 2001 määrä oli kasvanut 234 henkilöön. Myös laillistamispäätökset ovat 2000-luvulla olleet kasvussa. Esimerkiksi vuonna 2009 lääkäreiden laillistamispäätöksiä tehtiin jo yli 500, kun samainen luku vuonna 2002 oli runsaat 100 (TEO 2003, 9; Valvira 2009, 15). Osittain lisäykset johtuvat varmasti maahanmuuttajamäärien kasvusta ja yhä kiristyvistä kilpailusta työmarkkinoilla: ilman virallista päätöstä ulkomaisen tutkinnon kelpoisuudesta työllistyminen oman alan töihin on monilla aloilla mahdotonta. Toiseksi maahanmuuttajalääkäreiden työhön pääsyä ja lupakäytäntöjä on 2000-luvulla lääkäripuolan aikana pyritty tietoisesti edistämään muun muassa nopeuttamalla EU/ETA-alueen ulkopuolelta tulevien lääkäreiden ammatinharjoittamisoikeuden saamista. (Opetusministeriö 2002.)

3 KOULUTUS JA SEN ASEMA TYÖELÄMÄSSÄ

3.1 Koulutus kvalifioi ja valikoi – kannattaako koulutus?

Yksilön siirtyminen koulutukseen ja koulutuksesta työelämään on monivaiheinen prosessi, joka koostuu lukuisista limittäisistä ja toisiinsa vaikuttavista osa-alueista. Yhtäältä se koostuu oppivelvollisuuden jälkeiseen koulutukseen siirtymisestä, toisaalta koulutuksen jälkeiseen työelämään ohjautumisesta. Näissä molemmissa vaiheissa ja taitekohdissa lopputulokseen vaikuttavat niin ikään lukuisat eri tekijät lähtien yksilön ja perheen resursseista jatkuen koulutus- ja työmarkkinoilla vallitseviin olosuhteisiin ja yksilön mahdollisuuksiin siellä. Kasvatus- ja koulutussosiologisessa tarkastelussa koulutuksella on nähty oma keskeinen roolinsa ja tehtävänsä kuljettaessaan yksilöitä tiettyihin asemiin yhteiskunnassa.

Perinteisesti koulutuksen ajatellaan kvalifioivan työvoimaa³⁸ (Rinne, Kivinen & Kivirau-
ma 1984; Lehtisalo & Raivola 1999; Antikainen, Rinne & Koski 2006). Kvalifiointitehtävässään koulutus tuottaa yksilölle sekä todellisia työelämässä tarvittavia tietoja ja taitoja (tai niin sanottuja ensikäden hyötyjä) että muodollista pätevyyttä osoittavia paperitodistuksia, tutkintoja ja nimikkeitä (niin sanottuja toisen käden hyötyjä) (Silvennoinen 2002, 45–47). Ihmiset tarvitsevat näitä tietoja, taitoja ja tutkintoja päästäkseen yhteiskunnallisiin asemiin sekä toimiessaan erilaisissa työtehtävissä ja ammateissa. Todelliset kvalifikaatiot ovat tärkeitä työssä suoriutumisessa, muodolliset paperitutkinnot taas työtä haettaessa. Kvalifikaatioiden tuottamisen lisäksi ja siihen läheisesti yhdistyen koulutuksella sanotaan olevan myös toinen tehtävä, valikointi, joka liittyy ennen kaikkea yhteiskunnalliseen työnjakoon. Tässä tehtävässä koulutuksen ajatellaan valikoivan, karsivan ja erottelevan tietyn koulutuksen hankkineet ihmiset erilaisiin työmarkkina-asemiin. Samalla koulutus toimii työnjaon uusintajana ylläpitäessään yhteiskunnan ja työelämän hierarkista järjestystä. Koulutus nähdäänkin usein eräänlaisena suodattimena perheiden ja työmarkkinoiden välissä kuljettaessaan yksilöt heidän lapsuuden perheistään koulutus- ja työmarkkinoiden kautta erilaisiin yhteiskunnallisiin asemiin. Koulutuksella on sanottu olevan myös kansalaisiaan integroiva ja varastoiva tehtävä. Integrointitehtävässään koulutus nähdään ennen kaikkea yhteiskunnan vakauden ja eheyden ylläpitäjänä sekä kansakunnan jatkuvuuden turvaajana. Tässä kulttuurinsiirtämistehtävässään koulutus vahvistaa ja opettaa yhteiskunnassa tärkeiksi katsottuja arvoja ja normeja sekä yhdistää

³⁸ Heikki Silvennoinen (2002, 49) muistuttaa, kuinka koulutuksen tehtävistä puhuttaessa koulutusjärjestelmä ei toteuta tehtäviään ilman, että yksilöt todella osallistuvat sen toimintaan. Tässä mielessä olisi oikeampaa sanoa, että yksilöt omista lähtökohdistaan tulevat eri tavoin esimerkiksi kvalifioituiksi. Toiseksi Silvennoinen (emt., 49–50) huomauttaa kuinka puhe koulutuksen tehtävistä vie sikäli harhaan, ettei koulutukselle ole koskaan oikeastaan edes annettu varsinaisia tehtäviä. Tässä mielessä kvalifiointi olisi enemmän nähtävä koulutautumisen seurauksena kuin koulutusjärjestelmälle annettuna suoranaista tehtävänä. (Ks. myös Kivinen & Silvennoinen 2000, 51.)

erilaisia sosiaalisia ja etnisiä ryhmiä, jotta yhteiskunnasta muodostuisi mahdollisimman yhteneväinen ja samoja asioita arvostava ehyt kansakunta. Varastointitehtävä puolestaan korostuu tilanteessa, jossa esimerkiksi henkilöllä ei ole työtä. Tällöin koulutus voidaan nähdä ikään kuin suurena ”odotushuoneena” tai sopivana työvoimareservin säilytyspaikkana, jossa yksilöt odottavat omaa vuoroaan tai hetkeä, jolloin heitä ja heidän osaamistaan taas tarvitaan yhteiskunnan käyttöön. (Rinne ym. 1984; Lehtisalo & Raivola 1999; Antikainen ym. 2006.)

Kasvatussosiologiassa on myös olemassa erilaisia näkemyksiä tai teoreettisia lähestymistapoja siitä, miten koulutuksen ajatellaan edellä mainittuja tehtäviään toteuttavan ja miten koulutusjärjestelmä ja koulutuksen merkitys ylipäänsä nähdään (ks. Turner & Mitchell 1997). Esimerkiksi niin kutsutussa funktionaalisessa selityksessä koko koulutusjärjestelmän muotoutumista ja koulutuksen laajentumista on selitetty teknologisella kehityksellä ja kehityksen myötä syntyneellä ammattitaitoisen työvoiman lisätarpeella. Kaikilla yhteiskunnan instituutioilla, kuten koulutusjärjestelmällä on oma tehtävänsä, jota ne täyttävät ja jonka täyttämällä ne edistävät yhteiskunnan jatkuvuutta. Meritokraattisessa yhteiskunnassa koulutuksen ajatellaan lajittelevan yksilöt heidän kykyjensä mukaisesti asemaan yhteiskunnassa. Tällöin yksilöt sijoittuvat työmarkkinoille pätevyysien ja meriittien mukaan riippumatta esimerkiksi sukupuolesta tai etnisestä taustasta. Valikoinnin perustuessa yksilöiden todellisiin ansioihin, ajatellaan koulutuksen myös takaavan kaikille tietyllä tavalla yhtäläiset ja tasa-arvoiset mahdollisuudet edetä työurallaan. (Antikainen ym. 2006; Kivistö & Vaherva 1981.) Toisenlaisen näkökulman mukaan yksilön työmarkkina-asema ei määräydy pelkästään kyvykkyyden ja osaamisen perusteella, vaan lopputulokseen vaikuttavat lukuisat muutkin tekijät, kuten yksilön sosiaalinen tausta. Kasvatussosiologiassa muun muassa niin sanotut konfliktiteoriat edustavat tätä lähestymistapaa (Turner & Mitchell 1997, 24). Näissä teorioissa koulua ja koulutusta ei nähdä pelkästään neutraalin ja tasa-arvoisen tiedon ja taidon välittäjänä, vaan ennen kaikkea yhteiskunnan hallitsevan luokan määrittelemänä (Teese 1997). Osaltaan tästä syystä esimerkiksi koulussa myös pärjäävät parhaiten lapset, jotka ovat jo lapsuuden kokeissaan omaksuneet ja soisalistuneet koulun edellyttämään hallitsevan luokan määrittämään kulttuuriin (esim. Bourdieu & Passeron 1977). Yhtä lailla uuteen yhteiskuntaan muuttavien etnisten ryhmien heikompa asemaa yhteiskunnassa voidaan selittää etnisiin ryhmiin kuuluvien yksilöiden puutteilla nimenomaan vallitsevan yhteiskunnan edellyttämässä tiedoissa, taidoissa, pätevyyksissä jne. (Clifton 1997).

Kouluttautumisen taustalla on yksilöstä riippuen usein kirjava määrä monenlaisia motiiveja ja tavoitteita, joista yksi keskeisimmistä on parempien työmarkkina-asemien tavoittelu. Heikki Silvennoinen (2002; myös Kivinen & Silvennoinen 2000) puhuu ”koulutushyvästä”, jolla hän tarkoittaa kaikkea sitä, mitä koulutuksen sanotaan yksilölle tuottavan ja myös sitä miten yksilöt uskovat koulutuksen heitä hyödyttävän. Yleisellä tasolla erilaiset tutkimukset ja tilastot osoittavat, kuinka kouluttautuminen ja erityisesti korkeakoulututkinto on taloudellisesti huonoinakin aikoina ollut varmin keino menestyä työmarkkinoilla. Korkean koulutuksen on havaittu parantavan työllisyyttä, työelämässä

pysymistä, ansiotasoa jne. (esim. Havén 1998, 182–191; Rinne 1998, 30; Tilastokeskus 2009a). Esimerkiksi Tilastokeskuksen työvoimatutkimuksen mukaan vähintään korkea-asteen tutkinnon suorittaneilla työttömyysaste oli vuonna 2008 runsaat 3 prosenttia, kun keskiasteen suorittaneilla työttömyysaste oli runsaat kuusi prosenttia. Vailla peruskoulun jälkeistä koulutusta olevilla tai henkilöillä, joilla koulutus oli tuntematon, työttömyysaste oli jo lähes 12 prosenttia. (Tilastokeskus 2009d.) Koulutuksen on havaittu parantavan myös maahanmuuttajien työmarkkina-asemaa (Forsander 2002, Hämäläinen ym. 2005; Joronen 2005b; OECD 2007; Heikkilä & Pikkarainen 2008). Esimerkiksi Elli Heikkilä ja Maria Pikkarainen (2008, 59–60) ovat Tilastokeskukselta hankkimansa niin sanotun kokonaisvirta-aineiston perusteella havainneet kuinka työllisten määrä tutkittavien joukossa lisääntyi ja vastaavasti työttömien osuus väheni maahanmuuttajien koulutusasteen kohotessa³⁹. Samoin Hämäläinen kumppaneineen (2005, 66–69) on havainnut Suomessa suoritettujen keskiasteen tutkinnon kasvattavan maahanmuuttajien työllisyyden todennäköisyyttä 6–9 prosenttiyksikköä, korkea-asteen tutkinto vieläkin enemmän, 7–12 prosenttiyksikköä.

Näin äkkiseltään koulutus näyttäytyykin lähes yksinomaan kannattavana investointina. Jo vallitsevaksi muodostunut ajattelutapakin liittyy siihen, kuinka yksilön tai yhteiskunnan menestymistä ei tänä päivänä pidetä mahdollisena ilman koulutuksen tarjoamaa tukea ja kuinka koulutus on lähes maailmanlaajuisesti nähty lääkkeenä mitä moninaisimpiin yhteiskunnallisiin ja taloudellisiin ongelmiin. Puhutaan ”koulutususkosta”, ”koulutus kannattaa aina” -diskurssista, ”koulutuksen ilosanomasta” jne. Kaikille näistä koulutuksen menestystä kuvaaville ilmauksille on yhteistä, että kouluttautuminen on nähty ja nähdään hyvänä ja tärkeänä asiana niin yksilölle kuin yhteiskunnallekin.⁴⁰ (Rinne & Salmi 1998; Aro 2003, 314; Ahola 2004, 15–17.) Koska koulutukseen panostaminen on nähty hyödyllisenä niin yksilölle kuin yhteiskunnallekin, on väestön koulutustaso noussut osittain tästä syystä⁴¹. Koulutustason nousu näkyy esimerkiksi korkeakoulututkinnon suorittaneiden määrissä. Vielä vuonna 1980 korkeakoulututkinnon oli suorittanut runsas kymmenesosa yli 15-vuotiaasta väestöstä, kun vuonna 2007 korkeakoulututkinnon oli suorittanut jo neljäsosa samanikäisestä väestöstä (Tilastokeskus 2009b). Maamme koulutustason nousu on 1970-luvulta lähtien ollut jopa OECD-maiden nopeinta. Syynä tähän on ollut muun muassa alhainen lähtötaso, mutta myös laajamittainen koulutuksen laajentaminen eri koulutustasoilla. (esim. Hämäläinen 2003.)

³⁹ Heikkilä ja Pikkarainen (2008, 24) kuitenkin huomauttavat, että erityisesti koulutustietojen kohdalla aineistossa on puutteita, sillä monien maahanmuuttajien kohdalla koulutustiedot ovat usein puutteelliset tai koulutus ja tutkinto eivät ole verrattavissa suomalaisen koulutusjärjestelmään.

⁴⁰ Silvennoisen (2002, 139) mukaan julkisen vallan niin sanottu ”koulutususkon hanke” alkoi jo 1800-luvun jälkipuoliskolla, kun tavoitteeksi asetettiin saada kaikki lapset yleisen peruskoulutuksen piiriin. Toistaiseksi hanke on huipentunut siihen, että valtaosalle nuorisokäluokasta on tarjottu paikka korkeakoulutuksessa ja että aikuisia koulutetaan jatkuvan koulutuksen hengessä. Samoin esimerkiksi työttömille on tarjottu ”toinen mahdollisuus” työvoimakoulutuksen kautta.

⁴¹ Koulutustason nousuun liittyen puhutaan usein korkeakoulutuksen massoitumisesta tai ekspansioista (esim. Ahola 1995).

Koulutustason kasvu lisää väistämättä myös työmarkkinoille pyrkivien koulutettujen määriä. Ideaali tilanne olisi, että työelämään virtaisi työmarkkinoiden tarpeisiin nähden juuri oikea määrä oikeilla tiedoilla ja taidoilla varustettuja työntekijöitä ja että he myös sijoittuisivat suurin piirtein kvalifikaatioidensa mukaisiin työtehtäviin⁴². Todellisuudessa koulutettu väestö ei kuitenkaan automaattisesti työllisty. Vaikka edelleenkin korkeampi koulutus takaa työtä alemmasta koulutuksesta todennäköisemmin, ei esimerkiksi 2000-luvulla korkeakoulutettujen työttömyys ole laskenut samassa määrin kuin alemmin koulutetuilla. Myös 1990-luvun lama osoitti, kuinka yhä useampi korkeakoulutettu joutui työttömäksi. (Tilastokeskus 2009d; myös Sainio 2010, 26.) Empiiristä näyttöä niin Suomesta kuin muualtakin on myös siitä kuinka osa koulutetuista sijoittuu joko osittain tai kokonaan koulutukseensa nähden alemman tasoihin tehtäviin (esim. Suutari 2003; Sainio 2008; Rouhelo 2008; Brennan, Kogan & Teichler 1996). Risto Rinne (1998, 33) arvioi, että työttömyyttä enemmän huolta koulutetuille aiheuttaa tulevaisuudessa juuri se, kuinka työllistyä koulutusta vastaaviin töihin.

Työn ja koulutuksen kohtaamattomuutta ilmenee, koska hyviä työmarkkina-asemia on saatavilla koulutettuun väkeen nähden rajoitetusti (Kivinen & Ahola 1999). Koulutusta vastaavien töiden tekeminen on myös yleisempää heikomman työmarkkinatilanteen aikana (Rouhelo 2008, 211–213). Työvoiman osto- ja myyntimarkkinoilla pätevätkin osittain yleiset markkinalait: koulutuksen arvo nousee, kun kysyntää on enemmän kuin tarjontaa ja arvo laskee, kun tarjontaa on puolestaan enemmän kuin kysyntää (Naumanen 2002, 57). Mikäli jostain koulutuksesta on ylitarjontaa, työllistyvät vain kyseisen koulutuksen hankkineet ”parhaat työnhakijat” ja muut joutuvat hakeutumaan muihin töihin. Jos jostain koulutuksesta taas on puutetta, joutuvat työnantajat laajentamaan rekrytointiaan ja turvautumaan myös muihin työnhakijoihin. Tässä mielessä vain niukkuus voi ylläpitää koulutustutkintojen arvoa. Tämän ilmiön yhteydessä puhutaan usein yli-koulutuksesta ja koulutusinflaatiosta. (Rinne 1998, Teichler 1999; Ahola 2004.)

Yksinkertaisimmillaan ylikoulutus tarkoittaa tilannetta, jossa henkilö joutuu tyytymään koulutustaan vaatimattomampaan työtehtävään tai henkilö on hankkinut enemmän koulutusta kuin mitä hänen työtehtävänsä vaatii. Myös työttömyys voidaan tietyllä tavalla tulkita tällaiseksi tilanteeksi. Kun sama koulutus ei enää tuotakaan aikaisemman veroista työmarkkina-asemaa, puhutaan koulutusinflaatiosta. (Rinne 1998, 17–20; Teichler & Kehm 1995, Teichler 1999; Hämäläinen 2003, 18.) Koulutusinflaatio ei kuitenkaan välttämättä tarkoita koulutuksen merkityksen vähenemisestä – vaan ehkä jopa päinvastoin. Väestön koulutustason nousu ja työnantajien lisääntyvät koulutusvaatimukset luovat tilanteen, jossa aikaisemman työmarkkina-aseman säilyttämiseksi yksilön on kouluttaututtava yhä korkeammalle ja yhä pidempään. Tällöin koulutuksesta tulee välttämätön, mutta ei kuitenkaan enää riittävä työllistymisen ehto. (Aro 2003, 314; Puhakka 2011, 82.) Randall Collins (1979) puhuu samasta asiasta todetessaan yhteiskuntaa vaivaavan niin sanottu kredentiaalinen kriisi: oppiarvojen ja tutkintojen ylenpalttinen kunnioittaminen

⁴² Koulutuksen ja työelämän kohtaamista tai yhteensovittamista (*matching*) tarkastellaan usein juuri tästä näkökulmasta (Ahola, Kivinen & Rinne 1991, 74–75).

parempien työmarkkina-asemien tavoittelussa on johtanut tutkintojen arvon laskuun. Usein ylikoulutus nähdään pulmallisena ennen kaikkea yksilön kannalta. Kuitenkin tilanteessa, jossa työnantaja palkkaa korkeakoulutetun henkilön, mutta ei syystä tai toisesta voi tai halua antaa hänelle koulutusta vastaavaa työtä, valuu resursseja hukkaan myös työnantajan sekä koko yhteiskunnan näkökulmasta (Rinne 1998, 20).

Työn ja koulutuksen kohtaamattomuus ja ylipäänsä heikko työllistyminen ovat tavallisia ilmiöitä myös maahanmuuttajilla (Forsander & Alitolppa-Niitamo 2000; Forsander 2002; Haapakorpi 2004; Joronen 2005b; OECD 2007). Esimerkiksi OECD-maiden tilastovertailu (OECD 2007, 136–137) osoittaa kuinka maahanmuuttajat useimmiten työkentelevät maassa kuin maassa koulutukseensa nähden alemman tasoisissa tehtävissä. Etenkin Etelä-Euroopan maissa suuri osa maahanmuuttajista tekee työtä, joka ei vastaa heidän koulutustaan (myös Dell’Arima & Pagani 2009). Lisäksi ylikoulutus on kaikissa OECD-maissa tavallisempaa maahanmuuttajilla kuin maiden syntyperäisillä kansalaisilla. Samaisen tilaston valossa Suomen tilanne näyttäisi kuitenkin siinä mielessä hyvältä, että verrattuna muihin maihin oli Suomessa noin 14–16 prosenttia syntyperäisestä väestöstä työtehtäväänsä nähden ylikoulutettuja, kun ulkomailla syntyneistä ylikoulutettuja Suomessa oli noin 19–22 prosenttia. Tämän suhdeluvun ollessa ”vain” noin 1,3 (syntyperäisen väestön ja ulkomailla syntyneiden ylikoulutettujen vertailussa) sijoittuu Suomi tässä vertailussa OECD-maiden jakauman paremmalle puolelle. Suomeen muuttaneiden korkeasti koulutettujen maahanmuuttajien heikko tilanne muihin maihin verrattuna ilmenee sen sijaan maahanmuuttajien työttömyyttä tarkasteltaessa: Suomessa korkeasti koulutettujen maahanmuuttajien työttömyys on Euroopan maiden korkein työttömyysasteen ollessa vuonna 2005 yli 15 % (OECD 2007, 154). Näyttäisikin siis siltä, että Suomessa koulutettujen maahanmuuttajien ongelmana ei niinkään olisi koulutusta vastaavan työn saaminen, vaan ylipäänsä työmarkkinoille sisään pääseminen.

Haapakorpi (2004) on tutkinut Suomeen muuttaneiden korkeakoulutettujen maahanmuuttajien koulutus- ja työmarkkinahistoriaa. Tutkimuksessa Haapakorpi (emt., 32–33) havaitsi, että vaikka myös erilaiset asiantuntijatyöt työllistivät korkeakoulutettuja maahanmuuttajia, oli maahanmuuttajista runsas neljäsosa siirtynyt Suomen työmarkkinoille tullessaan niin sanottuihin matalan ammattitaidon työtehtäviin. Matalan ammattitaidon työtehtävät olivat töitä, joissa toimittiin vähäisellä koulutuksella tai joissa ei juuri tarvittu koulutusta, kuten siivous- ja ravintola-alan työt. Ajallisesti tarkasteltuna matalan ammattitaidon työt olivat tutkittavilla yleisempiä 2000-luvulla kuin 1990-luvulla, asiantuntijatyöissä ja erilaisissa johtotehtävissä toimiminen oli taas yleisempää 1990- kuin 2000-luvulla. Lisäksi asiantuntija- ja johtotehtävissä toimiminen oli tavallisempaa maahanmuuttajan lähtömaassa kuin Suomessa. Tutkimuksessa päädyttiin johtopäätökseen siitä, kuinka maahanmuuttajat hyvästä koulutuksesta huolimatta päätyvät matalan ammattitaidon töihin, mikäli oman alan töitä ei ole saatavilla. Taustalla Haapakorpi (emt. 33) arvelee olevan erilaisia työmarkkinoihin liittyviä muutoksia. Erityisesti 1990-luvun laman jälkeen työllisyyden parantuessa valtaväestö on alkanut karttaa raskaita ja heikosti palkattuja töitä. Tämä puolestaan on avannut maahanmuuttajille mahdollisuuksia pääs-

tä kiinni näihin matalamman ammattitaidon työtehtäviin. Toisaalta Karmela Liebkind kumppaneineen (2004, 147) selittävät kaikkein korkeimmin kouluttautuneiden maahanmuuttajien pitkittynyttä työttömyyttä sillä, että koulutetummat maahanmuuttajat tinkivät vähemmän työllistymisensä tasosta, jolloin he ovat enemmän työttöminä kuin vastaanottavat koulutustaan vastaamatonta työtä.

Työn ja koulutuksen kohtaamattomuuteen liittyen maahanmuuttajien kohdalla puhutaan usein niin sanotusta aivotuhlauksesta (*brain waste*), jolla viitataan tilanteeseen, jossa maahanmuuttajien osaaminen ja ammattitaito ovat uudessa maassa käyttämättömänä tai vajaakäytössä (Williams & Baláz 2005). Maahanmuuttajien, samoin kuin valtaväestönkin kohdalla tällaisen koulutuksellisen pääoman hyödyntämättömyys on turhauttavaa. Tilanne, jossa henkilö ei kykene hyödyntämään korkein inhimillisin panoksin hankkimaansa osaamista ja tietotaitoa, vaan joutuu esimerkiksi tyytymään koulutustaan alempiin töihin tai jäämään kokonaan työmarkkinoiden ulkopuolelle, voi aiheuttaa henkilökohtaista pettymystä, jopa petetyksi tulemisen tunnetta, taloudellisen tilanteen ja ammattitaidon heikentymistä, kvalifikaatioiden tuhlausta, välinpitämättömyyttä, poissaoloja, työtehon laskua jne. (Rinne 1998, 18; Hämäläinen 2003, 10). Koulutuksen menestystarinan rinnalla onkin jo pidempään kulkenut toisenlainen tarina – tarina koulutuksesta niin sanottuna ”riskisijoituksena” (Kivinen & Ahola 1999). Kun korkeakoulutus vielä aikaisemmin takasi yksilölle turvatuun tulevaisuuden, elävät ”tämän päivän” koulutetut toisenlaisessa todellisuudessa. Vaikeutena on saada koulutusta vastaavaa työtä, päästä vakaalle työuralle tai ylipäänsä työllistyä. Suomalaisen yhteiskunnan monikulttuuristumisen myötä on myös syytä kysyä miten koulutetuille maahanmuuttajille ja heidän koulutus pääomalleen käy? Muodostuuko koulutuksesta maahanmuuttajille valtaväestöäkin epävarmempi investointi, etenkin jos koulutus on hankittu muualla kuin Suomessa? Ainakin Haapakorpi (2004, 97) havaitsi tutkimuksessaan kuinka useat maahanmuuttajat kokivat kotimaassa suoritettun korkeakoulututkinnon jopa täysin mitätöityvän suomalaisilla työmarkkinoilla.

3.2 Työelämä muutoksessa ja koulutus varastona

Työtä on perinteisesti pidetty ihmiselle keskeisenä elämän ankkurina, joka muodostaa perustan niin perhe-elämälle, asumiselle, yksilön identiteetille kuin yhteiskunnan toimivuudellekin. Palkkatyön kautta ihminen on kiinnitetty yhteiskuntaan, luokiteltu kuuluvaksi johonkin. Työtä on pidetty ihmisen arvokkuuden mittana ja luonnollisena osana aikuisen elämää. Palkkatyön on nähty myös jäsentävän yksilön elämäntulkua ja ajankäyttöä. Suomessa vähintäänkin 1990-luvun lamasta alkaen työelämää ja työmarkkinoita käsittelevässä tutkimuksessa on hallinnut keskustelu työelämää ravisuttavista muutoksista (esim. Kasvio 1994; Julkunen & Nätti 1995). 1990-luvun laman aikana koko väestön keskimääräinen työttömyys nousi korkeimmillaan yli 20:een prosenttiin, maahanmuuttajien yli 50:een. Näistä luvuista työttömyys on molemmissa ryhmissä laskenut hitaasti. (Tilastokeskus 2009c.) Vaikka työllisyyden kehitys onkin viimeaikoina yleisellä tasolla

ollut suotuisaa, ei työttömyys ole palautunut lamaa edeltävälle tasolle. Huolenaiheeksi 2000-luvulla on noussut erityisesti yhteiskunnan eriarvoisuuden lisääntyminen ja yhteiskunnan polarisoituminen. Karkeasti yhteiskunnan on nähty jakaantuvan yhtäältä siihen koulutettujen joukkoon, joille töitä riittää jopa vapaa-ajalle asti, toisaalta niihin usein kouluttamattomien tai heikosti kouluttautuneiden työttömien ja pitkäaikaistyöttömien suureen joukkoon, jotka ovat vaarassa syrjäytyä tai jo syrjäytyneet yhteiskunnasta. (Esim. Julkunen & Nätti 1997; Blom, Melin & Pyöriä 2001; Julkunen, Nätti & Anttila 2004; Siltala 2004.) Esimerkiksi 1990-luvun lopulla julkaistussa kirjassa Kari Vähätalo (1998, 24) on ennustanut, kuinka 2000-luvulla Suomen työväestöstä noin kaksi viidesosaa toimii vakaassa työmarkkina-asemassa tai niin sanotuilla primaareilla työmarkkinoilla. Näitä työmarkkinoita luonnehtivat verraten pysyvät ja vakaat työsuhteet sekä melko vähäinen työttömyys. Samansuuruinen osuus työvoimasta sijoittuu niin sanotuille sekundaareille työmarkkinoille, jossa eripituiset työttömyysjaksot ovat tavallisia, samoin osa-aikatyöt sekä epävakaa ja epätyypilliset työsuhteet. Näitä työmarkkinoita Vähätalo kuvailee erityisesti nuorten ja naisten (ja maahanmuuttajien) työmarkkinoiksi. Loppuosa työvoimasta lukeutuu työmarkkinoilta syrjäytyneisiin tai marginaaliseen segmenttiin uran muodostuessa lähinnä pitkistä ja pysyvistä työttömyysjaksoista.

Polarisoitumisen lisäksi työelämää koskettava keskustelu on liittynyt työn tekemisen uudennaisiin tapoihin, työn luonteen muuttumiseen sekä työn ja työelämän kasvavan epävarmuuden kokemiseen. Tämän keskustelun yhteydessä nousee toistuvasti esiin muun muassa teknologinen kehitys, talouden ja työelämän kansainvälistyminen, kilpailun jatkuva kiristyminen jne. (Rifkin 1997; Siltala 2004). Kilpailun koventuessa työntekoa pyritään kaikin tavoin tehostamaan: toimintoja ulkoistetaan ja siirretään halvemmän tuotannon maihin, yrityksiä perustetaan sinne, missä on kulloinkin tarjolla tarpeisiin nähden sopivinta työvoimaa, informaatiota, palveluja jne. Myös perinteinen normaali palkkatyö, mikäli sillä viitataan yhdelle työnantajalle pysyvässä ja kokoaikaisessa työsuhteessa tehtyä työtä, on sanottu vähentyneen tai ainakin muuttaneen muotoaan (esim. Suikkanen, Linnakangas, Kallinen & Karjalainen 1998; Rouhelo 2008). Tilalle ovat tulleet markkinoiden ja teknologian muutosten mukaan joustavat epätyypilliset tai epävakaaat työn tekemisen muodot, kuten määräaikaiset työsuhteet ja osa-aikatyöt. Työtä tehdään yhä enemmän sykleittäin ja projektiluonteisesti. (Julkunen & Nätti 1995, 108–113.) Näiden ”perinteisten” epätyypillisten työntöön muotojen rinnalle on viimeaikoina ilmestynyt lukuisia muitakin uudennlaisia työn tekemisen muotoja, kuten freelancertyöt, vuokratyöt, apurahoilla työskentely, työllisyys- ja tukityöt jne. (Lehto, Lyly-Yrjäläinen & Sutela 2005; Viitala 2007; Julkunen 2008, 109). Voidaankin kysyä, mikä enää on niin sanottua normaalia ja mikä epätyypillistä työntekoa, kun erilaisissa epätyypillisissä työsuhteissa työskentelevät alkavat suuren määränsä vuoksi muodostua jo niin sanotuksi tyypilliseksi työvoimaksi ja osaksi normaalia työmarkkinajärjestystä (Vähätalo 1998, 23; Siltala 2004, 188).

Käsitykset työelämän uudennlaisista toimintatavoista ja tulkinnat niiden seurauksista kuitenkin vaihtelevat. Pahimmissa skenaarioissa työelämän ja yhteiskunnan nähdään

kriisiytyvän normalityyosuhteiden vähenemisen seurauksena siinä määrin, että puhutaan jopa työn loppumisesta tai ainakin pysyvistä alityöllisyydestä (esim. Rifkin 1997). Toisissa tulkinnoissa työn tekemisen uudet tavat, kuten erilaiset epätyypilliset työnteon muodot nähdään positiivisemmassa valossa, jolloin monenlaisten työn tekemisen mahdollisuuksien katsotaan lisäävän työelämän joustavuutta ja helpottavan sitä kautta esimerkiksi perheen ja työn yhteensovittamisessa. Hanna Sutelan (2006, 243; myös Nätti 1993) mukaan yksilön kannalta epätyypillisissä työnteon muodoissa oleellista on yhtäältä se, tekeekö ihminen määräaikaista töitä omasta tahdostaan. Toisaalta keskeistä on se, toimiiko määräaikaisuus ponnahduslautana vakaalle työuralle vai muodostuuko siitä uralla etenemisen loukku, josta ainoa ulospääsy on työttömyys. Ainakin Sutelan (emt.) tutkimuksessa valtaosa määräaikaista työntekijöistä oli määräaikaissa työsuhteissa siksi, ettei ollut löytänyt pysyvämpää työtä. Heillä oli myös takanaan useita ketjutettuja työsuhteita⁴³. Usein nämä määräaikaissuhteiden ”loukkuun” jääneet ovat työmarkkinoiden heikommassa asemassa olevia, kuten naisia, nuoria ja maahanmuuttajia (ks. myös Sutela 2005; OECD 2007, 76).

Tutkimuksissa on myös havaittu kuinka määräaikaissuhteisiin ja ylipäänsä epätyypillisen työn tekemiseen yhdistyy kaiken kaikkiaan epäsuotuisa työmarkkina-asema ja työttömyyskokemuksia. Nämä piirteet leimaavat yhä enemmän myös korkeakoulutettujen työuria. (esim. Suikkanen ym. 1998; Lehto ym. 2005.) Korkeasti koulutetut ovat joutuneet ”uuteen” tilanteeseen, kun vuosien opiskelujen jälkeen vakaalle työuralle pääsy osoittautuu vaikeaksi (Kivinen & Ahola 1999). Työurien epävakaisuudessa työpaikkoja, alaa, jopa ammattia joudutaan vaihtamaan uran aikana, jolloin työurista muodostuu väistämättä katkoksellisia ja pirstaleisia. Raija Julkunen (2008, 109) kutsuu hybridi- tai portfoliotyöllisyydeksi tilannetta, jossa henkilöllä on jatkuva työnhaku päällä ja samanaikaisesti monia työn- ja toimeksiantajia ja rahoittajia rinnan ja peräkkäin. Elinikäinen jatkuva oppiminen uudelleen- ja täydennyskoulutuksen muodossa on yhä useammalle selviytymisen välttämätön ehto.

Koulutuksen merkitys rakentuu aina kulloisenkin yhteiskunnallisen ajan ja tilanteen mukaan. Kun aikaisemmin työttömyys pakotti vain osan työvoimasta siirtymään työstä toiseen tai kouluttautumaan uudelleen, kuuluvat epätyypilliset työsuhteet ja työurien katkoksellisuus osaksi yhä useamman elämää. Voidaan ajatella, että koulutus ei aiemman tavoin toimi enää avaimena työelämään, mikäli korkeintaan koulutus ei takaa työtä (Rinne 1998). Ja vaikka takaisikin, ovat työsuhteet yhä harvemmin pysyviä. Samalla kasvaa

⁴³ On kuitenkin muistettava, että palkansaajissa on jonkin verran myös niitä, jotka ovat määräaikaissa työsuhteissa omasta tahdostaan (Sutela 2006, 233). Toiseksi enemmistö työsuhteista on yhä edelleen kokoaikaista ja vakinaisia (Moilanen 2007, 201; Sutela 2006). 2000-luvulla työsuhteista vajaa kuudennes on ollut määräaikaista (Lehto ym. 2005; Sutela 2006.) Osa-aikatyötä tekevien osuus on ollut samaa luokkaa (esim. Tilastokeskus 2010). Tilanne on kuitenkin sikäli erityinen, että esimerkiksi määräaikaisten työsuhteiden osuus on Suomessa eurooppalaisittain tarkasteltuna korkea. Määräaikaiset työntekijät ovat Suomessa myös selvästi paremmin koulutettuja kuin monissa muissa maissa. Määräaikaissa työsuhteissa olevien koulutustaso on paikoin jopa vakinaisissa työsuhteissa toimivien koulutustasoa korkeampi. Suomessa työsuhteen määräaikaisuus ei siis automaattisesti yhdisty vähemmän koulutusta vaativiin töihin. (Lehto ym. 2005; Sutela 2006.)

koulutuksen niin sanotun varastoivan tehtävän merkitys (Lehtisalo & Raivola 1999). Kun kaikki halukkaat eivät mahdu tai aina edes halua samalla kertaa työelämään, saadaan koulutuksen avulla nämä ”ylimääräiset” kansalaiset siirrettyä tehokkaasti koulutusvarastoihin, esimerkiksi erilaisiin työvoimapoliittisiin koulutuksiin. Erityisesti 1990-luvun laman seurauksena varastosta on Suomessa jouduttu tekemään tilavampi (Hyypä 1999, 224–225). Varastointitehtävässään koulutuksen voidaan ajatella onnistuneen ”hyvin”, sillä sen avulla suuri määrä joutilaita, tarpeettomia tai vain silloin tällöin tarvittavia kansalaisia on voitu siirtää perustellulta näyttävän tekemisen piiriin. Samalla koulutuksesta on tullut keskeinen työvoiman tarjonnan säätelijä, sillä työkelpoisten pitäminen koulutuksessa vähentää työvoiman yltärintaa. Varastointitehtävää on oikeutettu myös sillä, että esimerkiksi työttömät osallistuessaan erilaisiin työvoimapoliittisiin koulutuksiin pysyvät ainakin periaatteessa työhaluisina ja -kykyisinä sekä kiinni yhteiskunnan toiminnassa, kun koulutukset rytmittävät työttömän ajankäyttöä ja ylläpitävät yksilön elämänhallintaa⁴⁴. Myös tilastojen valossa työttömyys näyttää aivan erinäköiseltä, kun se saadaan työvoimapoliittisen koulutuksen avulla aina silloin tällöin katkaistua.⁴⁵ (Rinne & Salmi 1998, 189; Lehtisalo & Raivola 1999, 64–66; Martti 1999.)

Koulutus muodostuukin tänä päivänä yhä useammin työn ja työttömyyden vaihtoehdoksi tai välimuodoksi. Risto Rinteen ja Eeva Salmen (1998, 179–180) mukaan koulutuksen tehtävänä on jatkossa yhä selvemmin karsia onnistujat epäonnistujista ja selviytyjät häviäjistä. Tämä uudenlainen työmarkkinasuodatin eroaa perinteisestä koulutuksen valikoivasta tehtävästä siinä, että erilaiset henkilökohtaiset ominaisuudet ja piirteet vaikuttavat entistä selvemmin lopputulokseen. Näin ollen yksilön taitavat valinnat ja hyvä pelisilmä sekä kyky ja myös halu sietää työelämän epävarmuutta ja alati vaihtelevia olosuhteita muodollisen koulutuksen rinnalla näyttäisivät olevan avainasemassa tämän päivän työmarkkinoilla. Puhutaan erilaisista selviytymiskvalifikaatioista, joita jatkuva epävarmuus ja alityöllisyys työmarkkinoilla edellyttävät. Työelämän muutosten mukanaan tuomat uudenlaiset työelämänvaatimukset voivat entisestään vaikeuttaa maahanmuuttajien asemaa työmarkkinoilla. Miten esimerkiksi maahanmuuttajat onnistuvat integroitumaan uuteen maahan ja sen työmarkkinoille, kun kilpailu kovenee ja vaatimukset kas-

⁴⁴ Työvoimapoliittisen koulutuksen ongelmana on kuitenkin nähty sen toissijainen luonne verrattuna koulutusjärjestelmän tuottamiin tutkintoihin. Tämä on näkynyt muun muassa työvoimapoliittisen koulutuksen imago-ongelmana (Silvennoinen 2002, 129). Suhtautuminen työvoimapoliittiseen koulutukseen ja sellaisen läpikäyneeseen henkilöön on ollut epäilevää; mitä useamman työvoimapoliittisen koulutuksen henkilö on käynyt, sitä ”epäilyttävämmältä” hän työntajien silmissä näyttää. Työvoimapoliittisen koulutuksen vaikuttavuudesta on tehty useita tutkimuksia, joiden päätulokset ovat olleet samansuuntaisia; koulutuksen vaikuttavuus työllistymiseen on ollut vähäinen (esim. Mikkonen 1996; Räisänen 1996; Vainio, Mäkelä, Mikkola & Tienhaara 2007).

⁴⁵ Varastointitehtävän merkitystä lisää myös se, että entistä enemmän hakeudutaan opintoihin, jotka eivät välttämättä tavoittele ammattitaidon parantamista tai työvalmiuden ylläpitämistä, vaan päämääränä voi olla omien henkilökohtaisten tarpeiden tyydyttäminen. Tällöin koulutus nähdään ennen kaikkea kuluttamisena ja viihdearvona koulutuksen itseisarvon vuoksi. Samalla koulutuksesta tulee yhä keskeisempi osa vapaa-aikaa ja arkea. Koulutustoiminnoista tulee tai on jo tullut kulutustavaroita, joista yksilöt voivat valita mieleisiään omiin tarpeisiin sopivia koulutuspaketteja. Käsitys koulutuksesta kuluttamisena on korostunut erityisesti aikuiskoulutuksen saralla. (Rinne & Salmi 1998, 190–191; Lehtisalo & Raivola 1999, 66; Martti 1999, 289.)

vavat ja miten ylipäänsä hahmottuu maahanmuuttajien paikka tällaisessa muuttuvassa ja alati epävakastuvassa tilanteessa? Ainakin Heikkilä ja Pikkarainen (2008, 59–60) ovat havainneet kuinka työllisten maahanmuuttajien määrä oli vielä 1990-luvulla selvemmin yhteydessä korkeampaan koulutukseen. Nyt, 2000-luvulla, jolloin maahanmuuttajien työllisyystilanne on ylipäänsä ollut parempi ja kysyntä eri koulutusasteisille henkilöille laajempaa, arvioivat Heikkilä ja Pikkarainen (emt.), että muutkin tekijät kuin koulutus vaikuttavat yhä enemmän myös maahanmuuttajien työllistymiseen.

3.3 Koulutus maahanmuuttajien työmarkkinaresurssina

Maahanmuuttajien uuteen maahan kotoutumisen kannalta yksi keskeisimmistä kysymyksistä liittyy siihen, miten maahanmuuttajat menestyvät uuden maan työmarkkinoilla. Maahanmuuttajien työllistymistä tarkastelevissa empiirisissä tutkimuksissa maahanmuuttajien työmarkkina-asemaa on verrattu niin valtaväestön vastaavaan tilanteeseen kuin maahanmuuttajien lähtömaan työmarkkina-tilanteeseen. Samoin on tarkasteltu sitä, miten maahanmuuttajien asema on muuttunut maassa vietetyn ajan myötä ja mitkä tekijät ovat olleet yhteydessä maahanmuuttajien työmarkkina-asemaan. (Duvander 2001; Lewin-Epstein, Semyonov & Kogan 2003.) Aiheesta tehdyt tutkimukset ovat päätyneet usein johtopäätöksiin siitä, kuinka 1) maahanmuuttajat ovat uuteen maahan muuttaessaan ainakin aluksi selvästi heikommassa asemassa niin lähtömaansa tilanteeseen kuin valtaväestöön nähden, kuinka 2) muun muassa kielitaitoa ja ammatillista pätevyyttä kartuttamalla maahanmuuttajien asema uudessa yhteiskunnassa usein kohenee, mutta hitaasti (Chiswick 1978; Borjas 1985; 1994) ja kuinka 3) eri kulttuureista lähtöisin olevilla uuden maan työmarkkinoille pääseminen on erilaista. Usein kulttuurisesti läheisimmistä maista muuttaneilla uuteen yhteiskuntaan sopeutuminen on helpompaa kuin kulttuurisesti kaukaisemmista maista tulleilla (esim. Wrench 1999; Mattoo, Neagu & Özden 2005).

Inhimillisen pääoman teoria on usein ollut lähtökohtana tarkasteltaessa maahanmuuttajien työmarkkina-asemaa (Massey, Arango, Hugo, Kouaouci, Pellegrino & Taylor 1993; Reitz 2002, 1011). Inhimillisen pääoman teoriassa koulutus nähdään hyödykkeenä ja tuotannon tekijänä, jolla on markkinoiden määräämää vaihtoarvoa. Teorian juuret ovat vahvasti taloustieteessä, jolloin myös koulutuksen hyödyt nähdään lähes yksinomaan taloudellisesta näkökulmasta, useimmiten parempina palkkoina. (Becker 1962.) Perusajatuksena on, että investointi inhimilliseen pääomaan, eli tässä koulutukseen, lisää yksilön tietoja ja taitoja, jotka taas kasvattavat yksilön tuottavuutta. Lisääntyneellä tuottavuudella on taas positiivinen yhteys henkilön työllisyyteen ja sitä kautta ansiokehitykseen. Teoria näkee yksilöt rationaalisina toimijoina, jotka hankkivat inhimillistä pääomaa kuten koulutusta niin kauan kunnes he arvioivat pääomasta saadut hyödyt suuremmiksi kuin siihen uhratut kustannukset. (Rosenbaum 1986, 143.) Inhimillisen pääomateorian mukaan maahanmuuttajien työmarkkina-asemaan ja erityisesti maahanmuuttajien tulonjakoon vaikuttavat niin koulutus, työkokemus, ammattitaito kuin kielitaito (Chiswick

1978). Mitä enemmän maahanmuuttajalla on näitä pääomia, sitä parempiin asemiin yhteiskunnassa hänellä on mahdollisuus päästä. Maahanmuuttajien heikkoa menestymistä työmarkkinoilla on puolestaan selitetty näiden resurssien puutteilla. Teoria selittää myös yksilöiden muuttoa ja laajemmin muuttoliikettä. Ihmisten ajatellaan muuttavan maihin, joissa he arvioivat saavansa irti suurimman hyödyn inhimillisestä pääomastaan, tässä ennen kaikkea koulutuksestaan. Muuttopäätökseen vaikuttavat siten muutosta aiheuttavat hyödyt, kuten ansiotasoa, toisaalta kustannukset, kuten rahalliset matkakustannukset, työhausta aiheutuva ansiomenestys, ponnistukset uuden kielen omaksumisessa, kulttuuriin sopeutumisessa jne. (Massey ym. 1993, 433–434; Chiswick 1999.)

Mikäli koulutus vaikuttaisi inhimillisen pääoman teorian mukaisesti maahanmuuttajien työmarkkina-asemaan, merkitsisi se sitä, että koulutettujen maahanmuuttajien asema uuden maan työmarkkinoilla olisi hyvä suhteessa valtaväestöön ja suhteessa maahanmuuttajien lähtömaan työmarkkina-asemaan. Koulutuksen on toki havaittu kohentavan myös maahanmuuttajien työmarkkina-asemaa (OECD 2007, 133; Heikkilä & Pikkarainen 2008), mutta runsaasti löytyy empiiristä todistusaineistoa siitä, kuinka koulutetut maahanmuuttajat sijoittuvat koulutukseensa nähden alemman tasoisiin usein heikosti palkattuihin suoritusasteen töihin (esim. Li 2001; Battu & Sloane 2002; Mattoo ym. 2005; OECD 2007). Inhimillisen pääoman teoriaa on kritisoitu myös siitä, kuinka yksilöt tekisivät valintojaan ja päätöksiään aina rationaalisin perustein. Jo pelkästään muuttoliikettä tarkasteltaessa kaikilla maahanmuuttajilla, kuten pakolaisilla, ei ole mahdollisuutta itse valita maahanmuuttomaata ja sitä kautta hyödyntää inhimillistä pääomaansa mahdollisimman tehokkaasti ja rationaalisesti. (Esim. Massey ym. 1993; Duvander 2001; Buzdugan & Halli 2009; Castles & Miller 2009, 23.)

Maahanmuuttajien heikkoon työmarkkina-asemaan on haettu useanlaisia syitä ja selityksille. Esimerkiksi Barry Chiswick (1978) havaitsi jo 1970-luvulla tekemässään tutkimuksessa kuinka maassa asutulla ajalla oli maahanmuuttajien työmarkkina-asemaa parantava vaikutus (myös Wanner 2003; Suomessa muun muassa Hämäläinen ym. 2005, 98). Chiswickin (emt.) tutkimuksessa Amerikkaan muuttaneilla tulijoilla työmarkkina-asema oli aluksi huomattavan heikko verrattuna niin valtaväestön tilanteeseen kuin maahanmuuttajien lähtömaan tilanteeseen. Ajan kuluessa ja inhimillisen pääoman karttuessa maahanmuuttajien mahdollisuus saavuttaa tasa-arvo uuden maan työmarkkinoilla parani. Tutkimuksessa maahanmuuttajien arvioitiin saavuttavan valtaväestön ansiotasoa 10–15 vuoden maassa asumisen jälkeen. 30 vuoden maassa asumisen jälkeen maahanmuuttajien ansiotasoa oli paikoin jopa valtaväestöä korkeampi. Maahanmuuttajien työmarkkina-aseman muutosta suhteessa lähtömaan tilanteeseen onkin usein kuvattu U-muotoisena prosessina, jossa muuton jälkeisestä heikosta työmarkkina-asemasta hivuttaudutaan hiljalleen kohti valtaväestön tasoa sekä maahanmuuttajan lähtömaan työmarkkina-asemaa (Chiswick, Lee & Miller 2005). Toiset tutkimukset ovat kuitenkin päätyneet vieläkin pessimistisempään näkemykseen maahanmuuttajien työmarkkina-aseman kehityksestä. Esimerkiksi George Borjas (1985, 1994) päätyi tutkimuksessaan johtopäätökseen, jonka mukaan maahanmuuttajien ja kantaväestön erot työllisyydessä

ja ansioissa kaventuvat vieläkin hitaammin, eivätkä välttämättä tasaannu edes vuosien saatossa. Tätä on selitetty muun muassa sillä, että myöhemmät maahanmuuttajakohortit olisivat heikommin koulutettuja ja menestyisivät siksi huonommin työmarkkinoilla (esim. Chiswick 1986; Borjas 1994).

Osassa tutkimuksista selitystä maahanmuuttajien heikkoon työmarkkina-asemaan on haettu koulutuksen heikosta siirrettävyydestä (esim. Reitz 2001). Koulutuspääoman on havaittu olevan paikallista, jolloin ulkomainen tutkinto tuottaa kotimaan tutkintoon nähden heikomman vasteen uuden maan työmarkkinoilla. Ja mitä kaukaisempi on kulttuurinen ja myös maantieteellinen etäisyys tutkinnon suoritusmaan ja maahanmuuttomaan välillä, sitä heikomman vasteen koulutus uuden maan työmarkkinoilla usein saa. (Chiswick, Lee & Miller 2005.) Esimerkiksi kanadalaisessa tutkimuksessa (Li 2001) verrattiin tutkinnon suoritusmaan ja ansioiden välistä yhteyttä neljän eri ryhmän kesken: 1) valtaväestön, 2) Kanadassa tutkintonsa suorittaneiden maahanmuuttajien, 3) maahanmuuttajien, jotka olivat suorittaneet tutkintonsa osittain ulkomailla, osittain Kanadassa sekä 4) ulkomailla tutkintonsa suorittaneiden maahanmuuttajien välillä. Korkeimmat ansiot olivat valtaväestön edustajilla. Tämän jälkeen tulivat maahanmuuttajat, joilla oli kanadalainen tutkinto ja kolmanneksi maahanmuuttajat, joilla oli osittain Kanadassa hankittu tutkinto. Heikoimmat palkat olivat kokonaan ulkomailla tutkintonsa suorittaneilla maahanmuuttajilla. (Li 2001, 31–32.) Myös Rachel Friedberg (2000) on Israeliin keskittyneessä tutkimuksessaan todennut kuinka asuinmaassa hankittu koulutus oli maahanmuuttajille arvokkaampaa pääomaa kuin muualla hankittu koulutus. Koulutuksen hankintamaalla oli tutkimuksessa jopa suurempi merkitys kuin koulutuksen määrällä tai laadulla. Myös Suomesta on löydettävissä vastaavia tuloksia siitä, kuinka Suomessa hankittu tutkinto parantaa maahanmuuttajien työmarkkina-asemaa verrattuna ulkomailla hankittuun tutkintoon. Esimerkiksi Magdalena Jaakkola ja Anni Reuter (2007, 347) selittivät ylemmän korkeakoulututkinnon hankkineiden maahanmuuttajien työttömyyden yleisyyttä juuri ulkomailla hankitulla tutkinnolla. Vastaavasti Forsander (2002) selitti maahanmuuttajien vakaalle työuralle pääytymistä muun muassa suomalaisella koulutuksella. Sutelan (2005 86–87) mukaan Suomessa hankittu tutkinto edisti ennen kaikkea koulutusta vastaavaan työhön pääsyä: suomalainen tutkinto lähes tuplasi todennäköisyyden työskennellä koulutusta vastaavassa työssä. Aiheeseen liittyen Forsander (2001b, 33) kysyykin, tuottaako ulkomailla hankittu tutkinto lisäarvoa vain suomalaisille, kun se maahanmuuttajille näyttäisi toimivan lähinnä dismeriittinä. Ainakin Miia Saarikallion, Katri Hellstenin ja Vesa-Pekka Juutilaisen (2008) tutkimuksessa, jossa tarkasteltiin ulkomailla ja Suomessa tutkintonsa hankkineiden suomalaisten työllistymistä, havaittiin kuinka suomalaisten ulkomailla hankittuihin tutkintoihin suhtauduttiin varsin positiivisesti. Valtaosa tutkimuksessa mukana olleista koki, ettei ulkomaisesta koulutuksesta ainakaan ollut haittaa omassa työnhaussa. Samoin valtaosa koki, ettei suhtautuminen ulkomaiseen tutkintoon työnantajien taholta ollut epäluuloista. Erityisen positiivisesti ulkomaiseen koulutukseen suhtautuivat yksityisen sektorin työnantajat. (Saarikallio ym. 2008, 66–67.)

Hyvä koulutus ei siis maahanmuuttajien kohdalla automaattisesti takaa hyvää työmarkkina-asemaa. Koulutuspääoman paikallisuuteen liittyen oleellista on, että tutkinto ja sen kautta hankitut tiedot ja taidot ovat juuri kyseisillä työmarkkinoilla hyödynnettävissä olevia. Pierre Bourdieun ajatus *kentistä* ja niiden toiminnasta auttaa ymmärtämään koulutettujen maahanmuuttajien työmarkkina-asemaa. Bourdieu näkee maailman koostuvan lukuisista sosiaalisista tiloista, kentistä. Kullakin kentällä, kuten työmarkkinoilla, on omat toimintasääntönsä, joiden hallitseminen on välttämättömyys, mikäli haluaa menestyä kyseisellä kentällä. (Wacquant 1995, 36–38.) Bourdieu (1986) erottaa myös erilaisia pääoman muotoja (*kulttuurinen, taloudellinen ja sosiaalinen*), joita keräämällä ja hyväksi käyttämällä yksilö voi vahvistaa ja ylläpitää asemiaan yhteiskunnan hierarkiassa. Keskeistä on, että tietty pääoma on arvokasta vain tietyllä kentällä. Pääoma on siten ”vain” pääomaa toimien pääomana ja tuottaen voittoa vain tietyllä kentällä. (Wacquant 1995, 36–38.) Lisäksi yksilöt toimivat kullakin kentällä oman *habituksensa* sallimissa rajoissa. Tällä Bourdieu viittaa siihen, kuinka kasvaminen ja eläminen tiettyjen sosiaalisten ja kulttuuristen olosuhteiden vaikutuksen alaisena juurruttaa yksilöihin omanlaisiaan asenteita ja suhtautumistapoja. (Wacquant emt. 38–39; Liljander 1999, 110–111.) Maahanmuuttajan voi siten olla vaikea työllistyä vieraan maan tutkinnolla, koska muualla hankitut pääomat ovat uuden kentän kannalta ”vääränlaisia”. Toisaalta maahanmuuttajat eivät välttämättä heti hallitse uuden maan työmarkkinoiden ja yhteiskunnan pelisääntöjä, joka on Bourdieun teoriassa kuitenkin menestymisen välttämätön ehto.

Koulutuksen kautta hankittu tutkinto on aina *tietyin ihmisen* hankkima tutkinto, jolloin koulutuksesta saatava hyöty on sidoksissa myös yksilön muihin ominaisuuksiin ja käytössä oleviin resursseihin. Koulutuksen tarjoamat hyödyt ovatkin olemassa tietyssä mielessä vain potentiaalisina mahdollisuuksina ja konkretisoituvat vasta, kun yksilö alkaa hyödyntää koulutuspääomaansa omien intressiensä ja mahdollisuuksiensa mukaisesti (Silvennoinen 2002, 45). Tässä mielessä työllistymisen kannalta tärkeää on paitsi henkilön koulutuspääoma (esim. tutkinto ja tutkinnon kautta hankittu tietotaito), myös henkilön muut resurssit. Koulutuksesta koitua hyöty on usein yhteydessä esimerkiksi siihen, minkälaisia sosiaalisia suhteita ja verkostoja (sosiaalista pääomaa)⁴⁶ henkilöllä on

⁴⁶ Sosiaalisesta pääomasta viimevuosina käyty keskustelun on todettu jakaantuvan kahdenlaiseen ”linjaan” (ks. Siisiäinen 2003, 204–205; Aro 2006, 194–195). Yhtäältä sosiaalinen pääoma ymmärretään yksilön keskeisenä toimintaresurssina tai käytössä olevina sosiaalisina suhteina ja kontakteina samalla tavoin kuin esimerkiksi koulutus tai raha (Bourdieu 1986). Yksilö pyrkii kasaamaan itselleen kyseistä pääomaa ja hyödyntämään sitä erilaisilla yhteiskunnan kentillä. Toisaalta sosiaalinen pääoma voidaan käsittää erilaisina yksilöiden vastavuoroisina suhteina ja yhteisön toimivuutta, kiinteyttä ja luottamusta lisäävänä kollektiivisena voimavarana (Putnam 1993). Tällöin sosiaalinen pääoma on ennen kaikkea yhteisön pääomaa. Yhteisön menestymistä selitetään juuri sosiaaliin normeihin, luottamukseen ja yhteisöllisyyteen liittyvillä tekijöillä. Toiminta erilaisissa yhdistyksissä tuottaa kyseiselle yhdistykselle hyvää ja samalla se tuottaa yhdistyksessä toimivalle jäsenelle esimerkiksi työnhaun kannalta hyödyllisiä verkostoja. Toisaalta verkostot saattavat myös edistää vain kyseiseen verkostoon kuuluvien jäsenten etuja. Siisiäisen (2003, 204–205) mukaan jälkimmäinen näkökanta on enenevässä määrin alkanut hallita aiheesta käytyä keskustelua. Maahanmuuttajia käsittelevissä tutkimuksissa sosiaalinen pääoma on usein nähty vaihtelevasti sekä yksilön toimintaresurssina ja käytössä olevina voimavaroina samalla tavoin kuin koulutus että yksilöiden välisinä suhteina ja erilaisina verkostoina (esim. Valtonen 2001; Forsander 2002; Ahmad 2005; Joronen 2005; Reuter & Jaakkola 2005; Jaakkola & Reuter 2007).

työnhaussa käytössään. Parhaimmillaan sosiaaliset kontaktit ja verkostot voivat toimia keskeisinä työllistymistä edesauttavina tekijöinä. Esimerkiksi henkilöillä, joilla ystävä- ja tuttavapiiriin kuuluu oman alan ammattilaisia, on mahdollisuus saada näiltä monenlaisia apua, vinkkejä ja kannustusta omalle alalle pyrkimisessä. Vastikään maahan muuttaneilla henkilöillä työllistymistä edesauttavat suhteet ja verkostot ovat usein kuitenkin vähäiset. Ne joko puuttuvat kokonaan tai voivat olla ikään kuin hajallaan maailmalla. Osittain tähän liittyen Östen Wahlbeck (2005) puhuu niin sanotusta transnationaalista sosiaalisesta pääomasta, joka ei ole sidottu vain yhteen paikkaan, vaan maahanmuuttajat voivat käyttää hyödykseen sekä lähtömaansa että maahanmuuttomaansa resursseja (ks. myös Faist 2000). Tutkiessaan turkkilaisia kebabyrittäjiä Wahlbeck (2005) havaitsi kuinka maahanmuuttajat hyödynsivät yritystoiminnassaan niin paikallisia kuin lähtömaansa sosiaalisia suhteita ja resursseja. Transnationaalista suhteita hyödynnettiin esimerkiksi yritystä perustettaessa, henkilökuntaa rekrytoitaessa, vientiä ja tuontia harjoitettaessa jne. Tutkimuksessa avain maahanmuuttajien menestymiseen suomalaisessa yritysmaailmassa liittyi kykyyn yhdistää saatavilla olevat niin suomalaiset kuin turkkilaiset resurssit ja verkostot. Toisaalta sosiaaliset verkostot voivat joissain tilanteissa edistää vain kyseiseen yhteisöön kuuluvien etuja (Putnam 1993). Esimerkiksi etnisten ryhmien keskinäisen luottamuksen ja tiiviiden verkostojen vuoksi työtä voidaan tarjota vain oman ryhmän jäsenille (Portes & Landolt 1996; Portes 1998). Tällöin sosiaalinen pääoma voi toimia myös ulos sulkemisen välineenä. Tiettyjen etnisten ryhmien ulkopuolelle jääminen on tavallista erityisesti niin sanotuissa etnospesifeissä töissä (aiheesta lisää luvussa 4.2.2).

Ei kuitenkaan ole yhdentekevää keiden kanssa sosiaalisia suhteita luodaan ja ylläpidetään. Esimerkiksi Akhlaq Ahmad (2005, 141) havaitsi tutkimuksessaan, kuinka kontaktit ennen kaikkea valtaväestöön olivat maahanmuuttajien työllistymisen kannalta ensiarvoisen tärkeitä. Myös Jaakkola ja Reuter (2007, 351–352) havaitsivat suomalaisten kanssa ystävyystyneiden entisestä Neuvostoliitosta tulleiden maahanmuuttajajanaisten olevan korkeammassa sosioekonomisessa asemassa kuin niiden, joiden ystäväpiiristä enemmistö oli maahanmuuttajia⁴⁷. Tulokset ovat järkeenkäyviä: suomalaiset tuntevat parhaiten suomalaisen yhteiskunnan, jolloin valtaväestöön kuuluvat voivat välittää maahanmuuttajille tietoa esimerkiksi vapaista työpaikoista tai suositella heitä työnantajille. (Jaakkola & Reuter emt. 352.)

Maahanmuuttajien työllisyyttä ja erityisesti yrittäjyyttä tutkittaessa yhdeksi keskeiseksi tekijäksi on havaittu myös taloudellinen pääoma. Maahanmuuttajien yrittäjyyttä Suomessa tutkineen Tuula Jorosen (esim. Joronen & Ali 2000; Joronen ym. 2000) mukaan talous on ollut mukana muun muassa maahanmuuttajayrittäjien yritystoiminnan rahoitusmahdollisuuksia tarkasteltaessa. Tutkimuksissa on havaittu kuinka maahanmuuttajilla on usein vaikeuksia saada esimerkiksi pankkilainaa, jolloin erilaiset etnisperustaiset rahoitusmuodot (esim. Suomessa ja lähtömaassa asuvien sukulaisten, perheenjäsenten ja ystävien rahallinen ja informatiivinen apu) nousevat merkityksellisiksi. Uuden maan

⁴⁷ Sosiaalisen verkoston ja työllistymisen välinen suhde on toisaalta molemminpuolinen, jolloin myös työllistymisen seurauksena maahanmuuttajien kontaktit valtaväestöön lisääntyvät.

työmarkkinoille pyrittäessä taloudellinen pääoma voi maahanmuuttajilla näkyä myös siten, että taloudellisesti turvatussa asemassa olevat eivät välttämättä joudu vastaanotamaan heti ensimmäistä eteen tulevaa työpaikkaa, vaan voivat etsiä rauhassa esimerkiksi paremmin omaa koulutustaan vastaavaa työtä. Riittävillä taloudellisilla pääomilla varustetuilla maahanmuuttajilla on myös paremmat mahdollisuudet kouluttautua lisää ja sisällyttää tutkintoonsa asioita, jotka ovat oleellisia työllistymisen kannalta kuin heikommassa taloudellisessa tilanteessa olevilla maahanmuuttajilla.

Maahanmuuttajien työllistymisen yhteydessä puhutaan usein sosiaalisesta tai kulttuurisesta kompetenssista (esim. Forsander 2001, 31–32; Ryding Zink 2001, 42), jolla viitataan maahanmuuttajan tietojen, taitojen, persoonallisuuden, verkostojen, asenteen ja muiden niin kulttuuristen kuin sosiaalisten ominaisuuksien sopivaan yhdistelmään. Se on enemmän kuin yksilön pelkkä tutkinto, kielitaito tai sosiaaliset suhteet. Kyse on ennen kaikkea sosiaalisen koodin eli kulttuurin hallitsemisesta, jossa yksilö ”oikealla tavalla” sopeutuu uuteen yhteiskuntaan ja sen vaateisiin. Vasta uuden yhteiskunnan käytäntöjen ja logiikan sisäistämisen myötä myös työmarkkinoilla menestymiseen tarvittava sosiaalinen kompetenssi tai oikeanlainen pelisilmä voivat kehittyä. Bourdieun termin työllistyminen on mahdollista vasta kun maahanmuuttaja on sisäistänyt valintoja ohjaavaan habitukseensa uuden ympäristön välttämättömyydet ja rajoitteet. Päästäkseen sisälle uuteen yhteiskuntaan ja työyhteisöön täytyy näyttää ja kuulostaa siltä, että kuuluu joukkoon. Ongelmallista työnhaun yhteydessä kuitenkin on, että usein puhutaan ”hyvästä tyypistä”, joka terminä on lähes mielivaltainen ja jonka määreet vaihtelevat kulloisenkin tilanteen ja ympäristön mukaan. Kun työnantajilla on mielivalta päätätä he palkkaavat ja keittä jättävät palkkaamatta, jäävät maahanmuuttajat valitettavan usein näiden mielikuvien ulkopuolelle. (Forsander 2001.)

Tarkastellaan koulutusta sitten inhimillisen tai kulttuurisen pääoman kautta, antaa korkeakoulututkinto Forsanderin (2002, 52–54) mukaan maahanmuuttajille kuitenkin selvästi paremmat mahdollisuudet ja lähtökohdat omaksua vieraassa maassa tarvittavat tiedot ja taidot kuin alhaisempi koulutus. Hän viittaa saksalaiseen tutkimukseen (Bauer & Zimmerman 1998), jossa vertailtiin koulutettuja ja kouluttamattomia maahanmuuttajien työmarkkina-asemaa. Tutkimuksessa havaittiin, että vaikka Saksaan muuttaneilla korkeammin koulutetuilla maahanmuuttajilla työmarkkina-asema laski enemmän kuin vähemmän kouluja käyneillä maahanmuuttajilla, saavuttivat korkeammin kouluttatuneet vähemmän kouluttatuneita nopeammin aikaisemman työmarkkina-asemansa. Tutkimuksessa päädyttiin yhtäältä johtopäätökseen, jonka mukaan korkeampi koulutus on pääomaa, jota on vaikea siirtää työmarkkinoilta toisille. Toisaalta kuitenkin kyvyt ja taidot, joilla akateeminen osaaminen on hankittu, ovat siirrettävissä maasta toiseen. Toisin sanoen, korkeampi koulutus ei välttämättä takaa uudessa maassa välittömästi hyvää työmarkkina-asemaa, mutta se antaa alempaa koulutusta paremmat lähtökohdat omaksua uuden maan markkinoilla tarvittavat resurssit ja tätä kautta mahdollisuuden saavuttaa aikaisempi työmarkkina-asema.

4 MAAHANMUUTTAJAT TYÖMARKKINOILLA

4.1 Työmarkkinoiden lohkoutuminen ja syrjintä työnhaussa

Maahanmuuttajaväestön työmarkkina-asemaa tarkasteltaessa puhutaan usein lohkoutuneista työmarkkinoista (Castles & Miller 2009, 239). Lähtökohtana työmarkkinoiden lohkoutumisessa on ajatus siitä, että työmarkkinoita ei ajatella yhtenä kokonaisuutena, vaan ne nähdään jakaantuneina useammiksi osatyömarkkinoiksi (lohkoiksi tai segmentteiksi). Alun alkaen teoriat työmarkkinoiden lohkoutumisesta syntyivät Yhdysvalloissa 1960- ja 1970-lukujen vaihteessa selittämään rodullisten vähemmistöjen heikkoa asemaa työmarkkinoilla (esim. Piore 1979; Euroopassa myös Castles & Kosack 1973). Amerikkalaisten slummitutkimusten keskeisenä lähtökohtana oli kysymys siitä, miksi talouskasvusta, koulutuksen laajentumisesta ja hyvinvointivaltion kehityksestä huolimatta köyhyys ei ollut merkittävämmän vähentynyt tiettyjen etnisten ryhmien kohdalla. Empiirisissä tutkimuksissa havaittiin, että työttömyys oli suurinta toisen polven siirtolaisilla, joilla koulutus ja sitä kautta työpaikkavaatimukset olivat korkeammat kuin ensimmäisen polven siirtolaisilla. Korkeammasta koulutuksesta huolimatta heillä ei ollut asiaa niin sanottuihin parempiin työpaikkoihin. Tulosten perusteella tutkijat päätyivät hypoteesiin kaksijakoisista työmarkkinoista. (Nätti 1985, 14–15; 1988, 1–2.)

Lohkoutumisteorioiden kohdalla ei voida puhua yhdestä tai edes yhtenäisestä teoriasta, vaan useista teorioista, joiden taustat ja lähtökohdat ovat erilaiset. Yhteisenä piirteenä useille segmentaatioteorioille on, että eri perustein lohkoutuneet työmarkkinat muodostuvat jyrkästi erillään olevista osista, jotka nähdään toisilleen hierarkkisina. Nämä osatyömarkkinat eivät juuri kilpaile keskenään, sillä liikkuvuus osatyömarkkinoiden välillä on usein vähäistä. Sen sijaan liikkuvuus osatyömarkkinoiden sisällä voi olla suurta tapahtuen esimerkiksi sekundaarisektorin toisesta työpaikasta toiseen tai kokonaan työvoimasta pois ja takaisin. Tämänkaltaiset vaihdokset eivät kuitenkaan useinkaan merkitse ammatillista etenemistä. (Nätti 1985; 1988.) Yksinkertaisimmillaan työmarkkinoiden lohkoutuminen voidaan ymmärtää Michael J. Pioren (esim. Piore 1979) duaaliteorian kautta työmarkkinoiden jakaantumisenä niin sanottuun primaari- ja sekundaarisegmenttiin⁴⁸. Primaareja työmarkkinoita luonnehtivat muun muassa pysyvät

⁴⁸ Pioren duaaliteorian lisäksi voidaan mainita esimerkiksi Lutzin ja Sengenbergerin (1974, myös Sengenberger 1984) lohkoutumisteoria, jossa työmarkkinat jakaantuvat kolmeen tyyppiin; niin sanottuihin jokamiehen työmarkkinoihin, ammatillisiin työmarkkinoihin ja yritysspesifeihin työmarkkinoihin, sen mukaan minkälaisia kvalifikaatioita kullakin osatyömarkkinoilla työntekijöiltä edellytetään ja kuinka erikoistuneita nämä työntekijöiden taidot ovat sekä minkälainen soveltumisala niillä on. Niin sanotussa radikaaliteoriassa (esim. Edwards 1979) työmarkkinat jaetaan sekundaareihin työmarkkinoihin, alistisiin primaarityömarkkinoihin ja itsenäisiin primaarityömarkkinoihin sen perusteella millä tavoin työnantaja kontrolloi työprosesseja ja työntekijöitään. Tässä teoriassa segmentoitumisen perusta löydetään työpaikalta työnantajan kontrolloidessa työntekijöitään eri tavoin, ei niinkään työmarkkinoilta. (Ks. lisää Nätti 1985; 1988; 1989.)

työt sekä hyvät etenemismahdollisuudet⁴⁹. Sekundaareille työmarkkinoille, joille ulkomaalaisten sanotaan usein sijoittuvan, on tyypillistä epävakaa ja lyhyet työsuhteet, suuri työttömyysriski, huonot työolosuhteet, heikot etenemismahdollisuudet, alhaiset palkat jne. Työt sekundaareilla työmarkkinoilla vaativat harvemmin koulutusta tai ammattitaitoa ja useimmin niissä hyödynnetään sellaisia inhimillisiä taitoja, joita kaikilla työntekijöillä on jo entuudestaan. On huomioitava, että työmarkkinoiden jakaantuminen primaari- ja sekundaarityömarkkinoihin on karkea yksinkertaistus. Todellisuudessa työmarkkinat jakaantuvat vielä paljon moninaisemmin esimerkiksi yksittäisten alojen ja ammattien sisällä. Tässä tutkimuksessa ajatus lohkoutuneista työmarkkinoista on kuitenkin siinä mielessä riittävä, että sen avulla on mahdollista hahmottaa maahanmuuttajien työmarkkinaosallisuutta sekä aiheesta tehtyjä viimeaikaisia tutkimuksia.

Osatyömarkkinoiden syntyyn voivat vaikuttaa useat työvoiman kysyntään ja tarjontaan liittyvät tekijät. Työvoiman tarjontaan vaikuttavat niin koulutusjärjestelmä ja työntekijöiden pätevyys, ammattiyhdistysliike, työvoiman tarjontaa säätelevät viranomaiset, lait, sopimukset jne. Kysyntään vaikuttavat puolestaan taloudellinen tilanne, toimialan rakenne, työtä säätelevät lait ja sopimukset, institutionalisoituneet tavat ja käytännöt jne. (Nätti 1988, 2.) Työvoima voi eriytyä sukupuolen tai iän mukaan (Naumanen 2002, 60), mutta maahanmuuttajien kohdalla työvoiman eriytymiseen vaikuttaa myös ja ennen kaikkea työvoiman etninen tausta. Tutkimukset osoittavat kuinka maahanmuuttajat hyvästä koulutuksesta huolimatta päätyvät usein koulutustaan vastaamattomiin töihin. Jako erilaisiin osatyömarkkinoihin on nähty perustuvan paitsi henkilön puutteisiin esimerkiksi maahanmuuttomaan edellyttämistä pätevyyksistä (kuten tutkintojen tunnustamattomuus tai kielitaidon puute), mutta kyse on todennäköisesti myös etniseen ryhmään kohdistuvasta työvoiman syrjinnästä. Työmarkkinoiden lohkoutumista eri maissa on edesauttanut myös joidenkin maiden harjoittama laajamittainen työvoiman rekrytointi muun muassa teollisuuden matalapalkkaisiin töihin. (Castles & Miller 2003, 191–192, 225.)

Vaikka erilaiset koulutuksesta saadut paperitutkinnot ja todistukset ovatkin yhä keskeisiä niissä prosesseissa, joissa työnhakijat siirtyvät työvoimajonoihin ja jonoista edelleen työpaikkoihin, oikeuttaa hyvä koulutus kuitenkin vain paikkaan näissä työvoimajonoissa. Viimekädessä työnantajat päättävät keitä työpaikkoihin valitaan ja millä perusteella. Ja koska koulutettua väkeä on näissä jonoissa jatkuvasti enemmän, on kilpailu hyvistä työpaikoista yhä kovempaa. Tällöin tutkinnon lisäksi lopulliseen rekrytointipäätökseen vaikuttavat myös muut tekijät kuten ikä, sukupuoli tai etninen tausta.

⁴⁹ Berger ja Piore (1980) jakavat primaarit työmarkkinat edelleen kahtia ylä- ja alalohkoiksi. Primaarisektorin ylälohko muodostuu hierarkian huipulla olevista manageraalisista ja professionaalisista työpaikoista. Huipulla nämä työpaikat ovat nimenomaan niiden arvostuksen ja palkkauksen vuoksi. Korkean arvostuksen ja palkkauksen lisäksi näille työpaikoille ovat ominaista hyvät uramahdollisuudet, työsuhte-edut sekä työolosuhteet. Ylälohkoon verrattuna alalohkon työpaikat ovat suppeampia, heikommin palkattuja ja ne ovat työolosuhteiltaan huonompia. Samoin ne ovat statukseltaan jonkin verran matalampia sekä tarjoavat ylälohkoon nähden huonommat etenemismahdollisuudet. (Nätti 1985, 27–30; Nätti 1988, 17–19.)

Koulutus ja hankitut tutkinnot toimivat tietynlaisina merkkeinä tai signaaleina työnhakijan osaamisesta (esim. Arrow 1973; Spence 1974). Työnantajat voivat kuitenkin kokea ne myös tietyllä tavalla epävarmoiksi osoituksiksi henkilön todellisesta osaamisesta. Koska työnantajalla ei siten rekrytointitilanteessa ole täysin varmaa tietoa työnhakijan todellisesta osaamisesta ja tuottavuudesta, pyrkii työnantaja haalimaan kaiken mahdollisen informaation, jota saatavilla on. Tutkinnon ja aikaisemman työkokemuksen lisäksi työnantaja tulkitsee jotain henkilöstä ja hänen tuottavuudestaan myös yksilön muiden ominaisuuksien kuten iän ja sukupuolen, jopa vaatetuksen perusteella. (Rosenbaum 1986, 148–149; Ahola ym. 1991, 71–72.) Maahanmuuttajien kohdalla tutkintoakin voimakkaampana signaalina toimii usein työnhakijan etninen tausta⁵⁰. Työllistymisen kannalta keskeistä on, arvioiko työnantaja henkilön etnisen taustan myönteisessä vai kielteisessä valossa. Myönteisesti tulkittuna maahanmuuttajan etninen tausta, hänen kulttuurinsa, kielensä, koulutuksensa, työkokemuksensa jne. nähdään resurssina ja voimavarana, jolloin maahanmuuttajan työpanoksen nähdään edesauttavan yrityksen menestymistä⁵¹. Maahanmuuttajien etnisen taustan negatiivinen arviointi nousee puolestaan niin sanotusta etnosentrismistä, jolloin korostetaan oman kansan ja kulttuurin arvojen, asenteiden ja tapojen paremmuutta ja usein valitsevan yhteiskunnan homogeenisuutta. Tässä katsannossa esimerkiksi suomalainen tutkinto ja Suomessa hankittu työkokemus ovat työnantajan silmissä arvokkaampaa pääomaa kuin muualla hankittu tutkinto tai työkokemus. Tämänkaltaisen oman kulttuurin korostaminen muiden kustannuksella saattaa johtaa syrjintään rekrytointiprosessissa⁵². (Ryding Zink 2001, 34, 38–40.)

⁵⁰ Etnisellä taustalla viitataan tässä yksilön tai ryhmän tapaan jäsentää itseään suhteessa toisiin. Etninen samastuminen tai erottelu voi pohjautua esimerkiksi syntyperään, historiaan tai kulttuuriin erityispiirteisiin. Etninen erottelu ei välttämättä sisällä ryhmien välistä eriarvoisuutta, mutta valtaväestön ”ulkoa” käsin tekemät etniset erottelut voivat olla syrjinnän perustana. (Ks. etnisyyden määrittelystä lisää esim. Raittila 2004 ja Huttunen 2005.)

⁵¹ Viimeaikoina tätä oppisuuntaa on korostanut muun muassa moninaisuuden johtaminen (diversity management) (ks. esim. Trux 2000; Fischer 2009). Tämän näkökannan mukaan esimerkiksi tietyn etnisen taustan omaavalla lääkärillä on oman kulttuurisen tuntemuksensa sekä kielitaitonsa vuoksi paremmat mahdollisuudet hoitaa kyseisen kulttuurin edustajia kuin suomalaisella lääkärillä.

⁵² Martin Scheinin (1996, 7–8) mukaan syrjinnästä puhutaan, kun ihmisten kesken tehdään erotteluja, joita ei voida hyväksyttävällä tavalla perustella. Työmarkkinoilla hyväksyttävillä perusteilla tarkoitetaan sellaisia henkilön ominaisuuksia, joilla on merkitystä työtehtävien suorittamisen kannalta, kuten koulutus, ammattitaito tai työkokemus. Työnhaussa syrjinnäksi ymmärretään ihmisten asettaminen eriarvoiseen asemaan sellaisten ominaisuuksien perusteella, joilla ei ole merkitystä työtehtävän kannalta, kuten ihonväri, sukupuoli, ikä jne. Etnisellä syrjinnällä tarkoitetaan henkilön asettamista huonompaan asemaan kuin muut nimenomaan hänen etnisen taustansa perusteella. Siten etnisestä syrjinnästä voi olla kyse, kun henkilö asetetaan eriarvoiseen asemaan uskonnon, kansalaisuuden tai ihonvärin perusteella. Syrjintä voidaan edelleen jakaa suoraan eli välittömään syrjintään ja epäsuoraan eli välilliseen syrjintään. Suora syrjintä voi ilmetä esimerkiksi maahanmuuttajan palkkaamatta jättämisessä, koska hän kuuluu tiettyyn etniseen ryhmään. Epäsuorasta syrjinnästä voi taas olla kyse silloin, kun työnantaja edellyttää työnhakijalta täydellistä suomen kielen taitoa, vaikka itse työtehtävästä suoriutuminen ei sitä vaatisi. Lisäksi usein puhutaan niin sanotusta institutionaalisesta syrjinnästä, jolla viitataan yrityksen tai koko yhteiskunnan käytänteisiin ja rakenteisiin, joilla on syrjiviä seurauksia. Institutionaalinen syrjintä on usein tahatonta. (Rea, Wrench & Ouali 1999; Kraal, Wrench, Roosblad & Simon 2009; Nilsson & Wrench 2009.)

Etnisen taustan kielteisen arvioinnin yhteydessä voidaan erottaa niin sanottu tilastollinen syrjintä (*statistical discrimination*) sekä työnantajan henkilökohtaiseen mieltymykseen tai preferenssiin perustuva syrjintä (*preference-based discrimination*) (Ryding Zink 2001, 34–35; myös Heikkilä & Pikkarainen 2008, 29). Ensimmäinen syrjinnän muoto liittyy ennen kaikkea työnantajan tietämättömyyteen työnhakijan osaamisesta ja tuottavuudesta sekä epävarmuuteen työnhakijan tuottavuuden arvioinnista. Koska työnantajalla ei edelleenkään ole varmaa tietoa henkilön osaamisesta ja tuottavuudesta, on yksinkertainen ja edullinen keino yleistäminen ja luottaminen tietyistä demografisista ryhmistä saatavaan stereotyyppiseen tietoon. Pyrkinessä maksimoimaan tuottoaan, voi työnantaja aikaisempien rekrytointikokemustensa perusteella jättää esimerkiksi palkkaamatta tietyn etnisen taustan omaavan henkilön. (Esim. Phelps 1972; Aigner & Cain 1977.) Samalla työnantaja voi aliarvioida vieraassa maassa suoritettua tutkintoa ja sen kautta hankittua osaamista, mikä voi perustua työnantajan tietämättömyyteen ja sen pohjalta muodostettuihin mielikuviin koulutuksen sisällöstä, laadusta, oppilaitoksesta, yhteiskunnasta jne. Esimerkiksi Raluca Buzdugan ja Shiva S. Halli (2009; myös Friedberg 2000) toteavat kanadalaisessa tutkimuksessaan, että maahanmuuttajan lähtömaan ja maahanmuuttomaan kulttuurisella, kielellisellä ja taloudellisella etäisyydellä on merkitystä. Heidän tutkimuksessaan työnantajat arvostivat enemmän Länsi- ja Pohjois-Euroopassa hankittua työkokemusta ja koulutusta kuin Itä- ja Etelä-Euroopassa, Aasiassa tai Afrikassa hankittua inhimillistä pääomaa. Myös Forsanderin (2002, 150) tutkimuksessa pakolaistaustaiset maahanmuuttajat saivat koulutukselleen kaikkein heikoimman vasteen, Suomen kansalaisuuden saaneet ja länsimaista tulleet parhaimman.

Niin sanottu mieltymykseen tai suosituimmuuteen perustuva syrjintä on taas seurausta siitä, että työnantajat pitävät parempana jotain etnistä ryhmää (usein valtaväestöä) toisten etnisten ryhmien kustannuksella (Heikkilä & Pikkarainen 2008, 29). Työnantaja saattaa suosia valtaväestöön kuuluvaa työnhakijaa vaikka tietäisi maahanmuuttajatyönhakijan olevan vähintäänkin yhtä pätevä ja yhtä tuottava. Mieltymykseen perustuva syrjintä voi ilmetä esimerkiksi siten, että työnantaja palkkaa osaamistasoltaan heikomman työntekijän, kunhan tällä vaan on halutut, tuottavuuteen usein liittymättömät, ominaisuudet. Puhutaan jopa ”etnisistä ranking-listoista” (Brune 1993; sit. Ryding Zink 2001, 48) tai ulkomaalaisten ”paremmuusjärjestyksestä” (Paananen 1999, 104), jotka perustuvat näkemykseen kulttuurisesta etäisyydestä eri kansalaisuuksien välillä. Ranking-listojen taustalla on ajatus siitä, että työnantaja työllistää ensisijassa valtaväestöä, mutta sen jälkeen ranking-listan kärjessä olevia henkilöitä, jotka ovat usein kulttuurisesti läheisistä maista. Taustalla on oletus siitä, että mitä kaukaisemmasta ja vieraammasta kulttuurista henkilö tulee, sitä enemmän ongelmia aiheutuu (Wrench 1999, 237). Erityisesti uudemmat maahanmuuttajaryhmät sekä ulkonäöltään ja kulttuuriltaan valtaväestöstä selvästi erottuvat ryhmät merkitsevät jotain uutta ja outoa, jonka vuoksi heihin suhtautuminen voi olla epäluuloista ja torjuvaa. Vasta viimeiseksi, jos muuta työvoimaa ei ole saatavilla, rekrytoidaan kulttuurisesti etäisimmän kansalaisuuden edustajia. Tämänkaltaiset työnantajien käsitykset työnhakijoista ja heidän taustoistaan perustuvat usein vahvoihin ennako-

luuloihin ja vääriinkin käsityksiin. Silti nämä käsitykset voivat määrätä voimakkaasti sen keitä töihin otetaan ja ketkä jätetään ulkopuolelle. (Naumanen 2002, 58.) Tämänkaltaiset paremmuusjärjestykset selittäisivät osaltaan myös sitä, miksi moni korkeasti koulutettu maahanmuuttaja on koulutustaan vastaamattomassa työssä tai kokonaan työmarkkinoiden ulkopuolella.

Ongelmallista etniseen taustaan perustuvan syrjinnän tarkastelussa on sen vaikea todentaminen: milloin maahanmuuttajan palkkaamattomuus on johtunut työnhakijan etnisestä taustasta, milloin taas esimerkiksi pätevyydestä (Carlsson & Rooth 2006). Suomessa muun muassa erilaiset asennetutkimukset antavat kuitenkin viitteitä siitä, että ainakin yleisellä tasolla suhtautuminen maahanmuuttajiin vaihtelee kansalaisuusryhmittäin. Muun muassa Magdalena Jaakkola on tutkinut suomalaisten suhtautumista maahanmuuttajiin jo pidemmän aikaa (ensimmäinen Jaakkolan asennetutkimus vuodelta 1989). Tuloksena Jaakkola on havainnut, että suhtautuminen on vaihdellut hierarkisesti kansalaisuuden mukaan siten, että myönteisimmin on suhtauduttu pohjoismaalaisiin, kuten norjalaisiin, tanskalaisiin ja ruotsalaisiin sekä anglosaksisista maista erityisesti englantilaisiin. Varauksellisimmin on suhtauduttu somaleihin, arabeihin, kurdeihin ja venäläisiin. (Esim. Jaakkola 2009; ks. myös Söderling 1997, 18.) Lisäksi koulutetut, naiset, nuoret, kaupungissa asuvat ja ne, kenellä on maahanmuuttajatuttavia, ovat suvaitsevaisempia kuin vähän koulutetut, miehet, iäkkäämmät, maalla asuvat ja ne, kenellä ei ole ulkomaalaisia tuttavuuksia. Jaakkola (emt.) selittää esimerkiksi henkilökohtaisten kontaktien yhteyttä myönteisiin asenteisiin eri maahanmuuttajaryhmiä kohtaan niin sanotulla kontaktihypoteesilla (Allport 1954), jonka mukaan ennakkoluuloisuudet vähenevät mitä enemmän ollaan tekemisissä maahanmuuttajien kanssa. Epäluuloinen asennoituminen tiettyjä etnisiä ryhmiä kohtaan vaikuttaa väistämättä myös näiden ryhmien asemaan ja usein myös heidän kokemaansa syrjintään niin työmarkkinoilla kuin erilaisissa arjen vuorovaiikutustilanteissa (esim. Pohjanpää ym. 2003; Sutela 2005). Suomessa esimerkiksi pääkaupunkiseudulla, jossa maahanmuuttajia on eniten ja siten myös enemmän maahanmuuttajakontakteja, on asenteiden havaittu olevan ulkomaalaismyönteisempiä kuin muualla Suomessa. Pääkaupunkiseudulla suhteellisen myönteisen ilmapiirin on arveltu osaltaan vaikuttavan maahanmuuttajien parempaan työmarkkinoille sijoittumiseen (esim. Joronen 2005b).

Valtaväestön kielteisten asenteiden maahanmuuttajia kohtaan on havaittu vaihtelevan myös taloudellisten suhdanteiden mukaan. Kielteisimmin maahanmuuttajiin suhtauduttiin 1990-luvun laman ja suurtyöttömyyden aikana. (Söderling 1997; Jaakkola 2009.) Vaikka suhtautuminen maahanmuuttajiin on 1990-luvun laman ajoista parantunut, ovat aivan viimeisimmät julkisuudessa paljon huomioita saaneet asennetutkimukset (esim. HS 2010) antaneet viitteitä siitä, että suhtautuminen maahanmuuttajiin olisi jälleen kiristynyt. Kiristyneitä asenteita taloudellisen taantuman aikana on selitetty muun muassa sillä, että ulkomaalaisten ajatellaan vaarantavan suomalaisten aseman ja edut. Seppo Paanasen (1999, 9-10) mukaan tämä käsitys on jo niin yleisesti omaksuttu ajatus, että

sitä voidaan kutsua ”rasismin perusväittämäksi”⁵³. Kielteiset asenteet ja ennakkoluulot erityisesti ”oman ryhmän” ulkopuolisia jäseniä kohtaan lisääntyvät, kun ihmiset joutuvat esimerkiksi taloudellisen taantumana aikana kilpailemaan yhä niukemmista resursseista. (Jaakkola 2005, 10–11.) Ja mitä kaukaisemmasta ja kulttuurisesti vieraammasta yhteiskunnasta henkilö tulee, sitä varauksellisemmin tulijoihin myös suhtaudutaan (Jaakkola 2009).

4.2 Maahanmuuttajien työllistyminen Suomessa

Ulkomaisten työvoiman määrä on kasvanut 2000-luvulla lähes jokaisessa OECD-maassa. Osuus on suurin Luxemburgissa, jossa ulkomailla syntyneen työvoiman osuus kattaa maan koko työvoimasta peräti 44 prosenttia. Ulkomailla syntyneen työvoiman osuus on merkittävä myös Sveitsissä (25 % työvoimasta) ja Australiassa (25 % työvoimasta). Tilanne Suomessa on hieman toinen. Vaikka myös meillä on 2000-luvulla havaittu hienoista kasvua ulkomaisten työvoiman määrässä, on osuus edelleen hyvin marginaalinen; alle 3 prosenttia koko työvoimasta. OECD-maista vain Unkarissa ja Tsekeissä osuus on vielä tätäkin alhaisempi. (OECD 2007, 63.)

Maahanmuuttajien asema suomalaisilla työmarkkinoilla poikkeaa merkittävästi myös muulla tavoin. Useat tilastot ja tutkimukset osoittavat työllisyyden olevan maahanmuuttajien keskuudessa selvästi valtaväestöä heikompa (esim. Forsander 2002; Joronen 2005b, Sutela 2005; Tilastokeskus 2007; Heikkilä & Pikkarainen 2008)⁵⁴.

⁵³ Liebkind (1994, 39) määrittelee rasismin klassisen määritelmän mukaan sarjaksi kuvitelmia, joiden mukaan tietty ihmisryhmä on toista ryhmää moraalisesti, älyllisesti ja kulttuurin suhteen ylivoimainen ja jonka ylivoimaiset ominaisuudet periytyvät sukupolvelta toiselle (sit. Broberg 1990, 317). Timo Makkonen (2000) puolestaan jakaa rasismi-käsitteen kolmeen typologiaan, jotka ovat rasismi ideologiana, rasismi tietoisena toimintana ja rasismi olosuhteena. Rasismi ideologiana viittaa perinteiseen oppirakennelmaan, jonka mukaan ihmiset jaetaan syntyperänsä perusteella biologisiin ja sosiaalisiin ominaisuuksiin perustuviin rotuihin. Näin muodostuneet rodut mielletään perusteeksi ryhmien välisten hierarkisten järjestysten arvottamiselle. Rotujen sijasta nykyään puhutaan myös kulttuuriin perustuvasta erottelusta eri ryhmien kesken, jolloin eri kulttuurien pitäminen erillisinä nähdään luonnollisena olotilana. Rasismin tyypillistä on myös tietoinen toiminta. Päämääränä rasismissä toiminnassa on usein aiheuttaa vahinkoa tai häirintää tietylle ryhmälle muun muassa ryhmän etnisen taustan vuoksi. Syrjinnän tietoisena tarkoituksena ei välttämättä ole vahingon tuottaminen, vaan pikemminkin halu suosia tiettyä ryhmää toisen ryhmän kustannuksella. Rasistinen toiminta voi ilmetä joko uhkailuna, nimittelynä sekä erilaisten rasististen materiaalien levittelynä, mutta myös fyysisenä väkivaltana, tuhopolttoina, pommeina, ampuksina jne. Rasistinen toiminta ei kohdistu yksittäiseen ihmiseen yksilönä, vaan yksittäiseen ihmiseen tietyn etnisen ryhmän edustajana. Tässä mielessä myös esimerkiksi rakennuksia tai omaisuutta kohtaan voidaan hyökätä, jos ne edustavat kyseistä etnistä ryhmää. (Jasinskaja-Lahti ym. 2002, 28–30.) Rasismi voidaan ymmärtää myös olosuhteena, kun erilaiset käytännöt, toiminnot ja yhteiskunnalliset rakenteet tuottavat eriarvoisuutta. Tällöin jotkut ryhmät voivat joutua huonompaan asemaan tai jäädä tiettyjen etujen ulkopuolelle. Esimerkiksi maahanmuuttajien tutkintojen tunnustamattomuus tai vähäinen suomen kielen tarjonta voivat johtaa ulkomaalaisten heikompaan asemaan työmarkkinoilla. (Makkonen 2000.) (Lisää aiheesta kiinnostuneille: Lange 1992; Lange & Westin 1981; Miles 1982; 1994.)

⁵⁴ Tilastokeskus ei kokoa valmiita maahanmuuttajien työllisyyttä kuvaavia tilastoja esimerkiksi koulutuksen mukaan. Tästä syystä joudun tämän luvun tarkasteluissa tyytymään koko maahanmuuttajaväestön työllisyyttä kuvaaviin lukuihin.

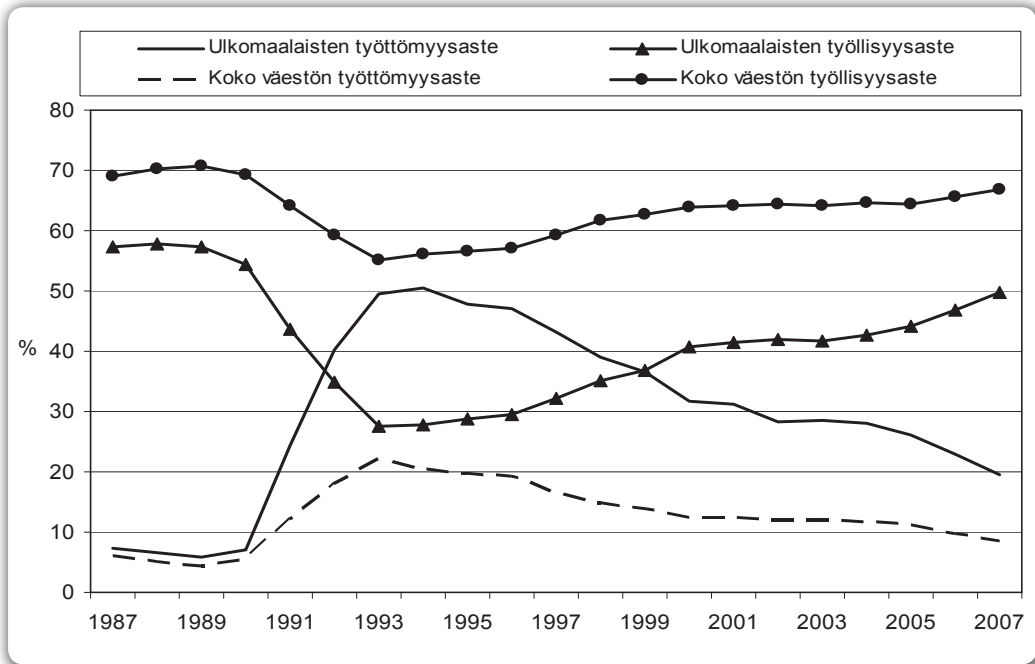
Vaikka maahanmuuttajien asema työmarkkinoilla on valtaväestöön nähden heikompi useissa muissakin OECD-maissa, on Suomessa esimerkiksi maahanmuuttajien ja valtaväestön työttömyysasteiden ero yksi OECD-maiden suurimmista. Vain Slovaakiassa ero on Suomeakin suurempi. (OECD 2007, 71; ks. myös Nilsson & Wrench 2009, 24–26.)

4.2.1 Työllisyyden kehitys

Vielä 1980-luvulla maahanmuuttajien asema suomalaisilla työmarkkinoilla oli varsin hyvä, paikoin jopa parempi kuin valtaväestöllä (kuvio 6). Tämä johtui suurelta osin ulkomaalaisten nykyistä vähäisemmistä määristä sekä yhteiskunnan hyvästä taloudellisesta tilasta. Maahanmuuttajissa oli myös valtaväestöön nähden suhteellisesti enemmän ylempiä toimihenkilöitä sekä vähemmän alempia toimihenkilöitä ja työväestöön kuuluvia. Myös suhtautuminen ulkomaalaisiin oli vielä 1980-luvulla myönteisempää kuin esimerkiksi 1990-luvun laman aikoihin (esim. Jaakkola 2009). Maahanmuuttajien työttömyys vuonna 1988 oli verrattain alhainen, kahdeksan prosenttia, valtaväestön työttömyysprosentin ollessa viisi. Eniten työttömiä oli entisen Neuvostoliiton kansalaisissa, vähiten Itä-Aasiasta ja Euroopasta muuttaneiden joukossa. Myös pakolaisina maahan tulleiden tilanne oli tuolloin varsin hyvä. (Jaakkola 1991, 54–56, 65–68.) Pylvänäisen (1989, 57) tutkimuksen mukaan kolme neljästä vuosina 1979–1986 Suomeen saapuneesta työikäisestä pakolaisesta ei ollut koskaan ollut työttömänä Suomessa.

Tilanne muuttui täysin 1990-luvun laman myötä, jolloin työllistyminen vaikeutui niin valtaväestön kuin maahanmuuttajienkin kohdalla. Pahimpina lamavuosina maahanmuuttajien työttömyys kipusi jopa yli viiteenkymmeneen prosenttiin valtaväestön työttömyysasteen pysyessä noin kahdessakymmenessä. Työttömyyden kasvaessa maahanmuuttajien työllisyysaste laski rajusti⁵⁵. Alimmillaan maahanmuuttajien työllisyysaste oli vuonna 1993 ollen vain 27 prosenttia (kuvio 6). Laman vaikutusta kuvastaa hyvin se, että ennen lamaa muuttaneista yli 40 prosenttia työllistyi heti maahanmuuttovuonna, mutta laman aikana tulleiden työllisyys muuttovuonna jäi alle 10 prosenttiin (Myrskylä 2003, 35–36). Tyypillistä 1990-luvun tilanteelle oli myös se, että ne maahanmuuttajat, jotka onnistuivat työllistymään, sijoittuivat pääasiassa työntekijätason tehtäviin (Koistinen 1997; Forsander & Alitolppa-Niitamo 2000; Forsander 2002). Maahanmuuttajien heikkoa työmarkkinatilannetta kuvastaa myös Forsanderin 1990-luvun puoliväliin ajoittuva rekisteriaineistoon perustuva tutkimus, jossa maahanmuuttajista vain 5 prosenttia sijoittui vakaalle uralle, kun 60 prosenttia sijoittui epävakaa uralle ja loppuosa joko työmarkkinoiden marginaaliin tai kokonaan työmarkkinoiden ulkopuolelle (Forsander 2002, 174–175).

⁵⁵ Työllisyysasteella tarkoitetaan 15–64-vuotiaiden työllisten prosenttiosuutta saman ikäisestä väestöstä. Työttömyysaste on 15–64-vuotiaiden työttömien prosenttiosuus saman ikäisestä työvoimasta. (Tilastokeskus, www.stat.fi.)

Kuvio 6. 15–64-vuotiaiden ulkomaalaisten ja koko väestön työllisyys- ja työttömyysasteet vuosina 1987–2007 (Tilastokeskus 2009c).

Forsander ja Ekholm (2001b, 62) luettelevat maahanmuuttajien 1990-luvun työllisyys-tilanteen heikkenemiselle useita syitä. 1990-luvun huonon taloudellisen tilanteen ja samoihin aikoihin ajoittuneen maahanmuuttajien määrällisen lisäyksen ohella maahanmuuttajaväestön rakenteessa tapahtui tuolloin muutos. 1980-luvulla Suomeen muutettiin joko avioliiton tai työn vuoksi, vuosikymmen myöhemmin tultiin lähinnä pakolaisuuden tai paluumuuton vuoksi. Paluumuuttajilta ja pakolaisilta puuttuivat useimmiten työpaikka sekä työllistymistä edesauttavat sosiaaliset verkostot. Myös työelämässä 1990-luvulla tapahtuneet muutokset, kuten teollisuuden automatisoituminen vähensivät vähän kieli- taitoa ja koulutusta vaativia, monesti juuri maahanmuuttajien työpaikkoja. Lisäksi maahanmuuttajiin kohdistuvat syrjivät ja ennakkoluuloiset asenteet kiristyivät taloudellisen laman aikana (Jaakkola 2009).

Taloudellisen kasvun kaudella ja työvoimatarpeen lisääntymisen myötä maahanmuuttajien työllisyystilanne alkoi 1990-luvun jälkipuoliskolla parantua. Työttömyys aleni ja työllisyys parani ajoittain jopa valtaväestöä nopeammin (kuvio 6; myös Myrskylä 2003, 36). Myönteinen kehitys on jatkunut 2000-luvulle tultaessa. Talouden suotuisa kehitys tai työvoimatarpeen kasvu ei kuitenkaan yksinään selitä työllisyyden paranemista. Niin sanotuissa pitkittäistutkimuksissa, joissa on seurattu saman maahanmuuttajaryhmän työmarkkinatilannetta pidempään, on havaittu kuinka maahanmuuttajien työllistyminen on parantunut maassaoloajan ja inhimillisen, kulttuurisen sekä sosiaalisen pääoman myötä. Jo vuoden maassa asumisella on havaittu olevan hienoista vaikutusta työllisyyteen (Heikkilä & Pikkarainen 2008, 50), mutta vasta selvästi pidempi – jopa 14–17 vuoden –

maassa asuminen parantaa maahanmuuttajan työmarkkina-asemaa merkittävästi (Hämäläinen ym. 2005, 98; Joronen 2005b, 67–69; Linnanmäki-Koskela 2010, 62). Tilanteen parantumisesta huolimatta maahanmuuttajien työttömyys on 2000-luvulla pysynyt koko väestöön nähden edelleen yli kaksinkertaisena: vuonna 2007 maahanmuuttajien työttömyysaste oli 20 prosenttia kantaväestön työttömyysasteen ollessa 9 prosenttia (kuvio 6). Vastaavasti maahanmuuttajien työllisyysaste on pysynyt valtaväestöön nähden selvästi alhaisempana. Näyttääkin siltä, että 1990-luvun laman aikana muodostunut työttömyys- ja työllisyysasteiden ero maahanmuuttajien ja valtaväestön välillä on jäänyt pysyväksi ilmiöksi 2000-luvulle tultaessa. Forsander (2007, 322–324) muistuttaa, kuinka maahanmuuttajat ovat valtaväestöön verrattuna vuosikymmenenkin maassa asumisen jälkeen erittäin todennäköisesti työ- ja työttömyysjaksoista koostuvalla pätkäuralla ja ylipäänsä työmarkkinoiden reunamilla. Myös Tuula Jorosen (2005b) tulos maahanmuuttajien työmarkkina-aseman vakaudesta 2000-luvulle tultaessa vahvistaa tämän: maahanmuuttajista vakaalle uralle sijoittui kolmannes, epävakaaalle uralle 14 prosenttia ja marginaaliin tai työmarkkinoiden ulkopuolelle 41 prosenttia aineiston maahanmuuttajista. Tulos kertoo maahanmuuttajien asemasta työmarkkinoiden reservissä: yhä edelleen valtaosa maahanmuuttajista on tavallaan työmarkkinoiden kynnyksellä odottamassa mahdollisuutta päästä parempiin työmarkkina-asemiin.

4.2.2 Työllistyminen eri aloille ja ammatteihin

Suomessa kysymystä työmarkkinoiden etnisestä lohkoutumisesta on ryhdytty pohtimaan voimakkaammin vasta 1990-luvulta alkaen maahanmuuttajien määrän lisääntymisen sekä maahanmuuttajien työllisyystilanteen heikentymisen myötä (esim. Jaakkola 1991; Paananen 1993; Sutela 2005). Työmarkkinoiden etninen lohkoutuminen voi ilmetä eri tavoin. Yhtäältä lohkoutumista voidaan tarkastella valtaväestön ja maahanmuuttajien välillä, jolloin maahanmuuttajat ovat tietyillä aloilla joko ali- tai yliedustettuina valtaväestöön nähden. Toisaalta lohkoutumista voidaan tarkastella myös eri etnisten ryhmien sisällä, jolloin eri etniset ryhmät voivat toimia arvostukseltaan erilaisissa ammateissa. Esimerkiksi Magdaleena Jaakkola (1991) havaitsi, kuinka Länsi- ja Itä-Euroopasta, Pohjois-Amerikasta ja Japanista lähtöisin olevat sijoittuivat useimmin primaareille työmarkkinoille, kun eteläeurooppalaiset, aasialaiset ja afrikkalaiset työskentelivät sekundaari-työmarkkinoilla. Seppo Paananen (1993, 43–45) puolestaan arvioi 1990-luvun alussa etnisen lohkoutumisen syvenevän Suomessa, mikä näkyi hänen mukaansa ennen kaikkea jakona suomalaisten ja ulkomaalaisten töihin. Esimerkiksi rakennusalalla työskenteli 1990-luvulla runsaasti ulkomaalaisia, erityisesti virolaisia ja puolalaisia. Erityisenä tulevaisuuden ”uhkakuvana” mainittiin tuolloin myös palveluala, jossa ulkomaalaisten miesten pelättiin korvaavan suomalaiset naiset. Paanasen mukaan uhkakuva työmarkkinoiden jakaantumisesta suomalaisten ja maahanmuuttajien työmarkkinoihin liittyy ennen kaikkea työn arvostukseen: mikäli ulkomaalaisten tekemät työt eivät alun perin ole heikosti arvostettuja ja huonosti palkattuja, saattavat ne ajan myötä muodostua sellaisiksi jopa siinä määrin, että valtaväestö alkaa karttaa kyseisiä töitä. (Paananen emt. 45.)

Maahanmuuttajia työllistävät alat ja ammatit ovat pysyneet 1990-luvulta alkaen 2000-luvulle tultaessa melko samanlaisina. Maahanmuuttajat ovat olleet yliedustettuina (eli heidän osuutensa kyseisellä alalla on ollut suurempi kuin maahanmuuttajien työllisyys yleensä) niin palveluissa (sisältää tässä muun muassa siivous-, myynti- ja ravintolapalvelutyön) kuin teollisuuden eri aloilla (Heikkilä & Pikkarainen 2008, 69; ks. myös Myrskylä 2003, 37). Heikkilän ja Pikkaraisen (emt.) mukaan vuonna 2000 yli 25 prosenttia työllisistä maahanmuuttajista sijoittui palvelualan töihin, kun teollisuuteen heistä sijoittui runsaat 15 prosenttia. Myös opetus ja tutkimus (noin 10 %) sekä sosiaali- ja terveysala (vajaa 10 %) työllistävät maahanmuuttajia. 1990-lukuun verrattuna eniten kasvua on ollut siivousalan töissä sekä rakennustoiminnassa ja liikenteessä. Ammattittain tarkasteltuna vuoteen 2006 tultaessa siivoustöistä oli muodostunut maahanmuuttajien selvästi yleisin työ. Tämän jälkeen tulivat myyjän, ajoneuvon kuljettajan ja tarjoilijan ammatit. (Tilastokeskus 2006a.) Teollisuudessa maahanmuuttajia työskentelee erityisesti erilaisissa metallitöissä ja koneistajina, kun sosiaali- ja terveydenhuollon alalla heitä työskentelee niin lääkäreinä kuin muissakin terveydenhuollon tehtävissä. Tutkimus- ja opetus alalla maahanmuuttajat työllistyvät ennen kaikkea erilaisiin oman äidinkieltensä opetustehtäviin. (Heikkilä & Pikkarainen 2008, 61–73; myös Forsander 2002, 153; Tilastokeskus 2006a.) Suhteutettaessa ulkomaalaisen työvoiman osuus alojen koko työvoimaan kattaa ulkomaalaisen työvoiman osuus esimerkiksi siivoojista noin 8 prosentin osuuden ja tarjoilijan ammattiryhmästä noin seitsemän prosentin osuuden⁵⁶. Ulkomaalaisille niin ikään yleiset myyjän ja kuljettajan ammatit käsittävät muutaman prosentin osuuden koko ammattiryhmän työvoimasta. (Tilastokeskus 2006a; 2006b.) Koska valtaosa näiden ammattien töistä tehdään edelleen suomalaisin käsin, on turhan aikaista puhua varsinaisista ulkomaalaisaloista tai -ammateista (ks. OECD 2007, 74; Forsander 2002, 154; Heikkilä & Pikkarainen 2008).

Ammattiryhmiä, joiden työllisistä yli 10 prosenttia on ulkomaalaistaustaisia, ovat kielen- tutkijat, kääntäjät ja tulkit (näissä ryhmissä ulkomaalaistaustaisten osuus yli 15 % ammattiryhmästä), huolitsijat ja tullaajat, yliopistojen ja korkeakoulujen lehtorit, hedelmä- ja vihannestuotteiden teolliset valmistajat sekä tanssitaiteilijat. Koska edelliset ammatit ovat kokonaisuudessaan kuitenkin suhteellisen pieniä ammattiryhmiä, jää ulkomaalaisen työvoiman lukumäärä näissä ammateissa pieneksi. Esimerkiksi tulkkien ja kääntäjien kohdalla ulkomaisen työvoiman määrä oli vuonna 2006 alle 500 henkilöä. (Tilastokeskus 2006a.) Tilastokeskuksen vuoden 2008 lukujen mukaan luokkaan ”lääkärit, proviisorit ja muut terveydenhuollon erityisasiantuntijat” sijoittui runsaat 1300 ulkomaalaistaustaista henkilöä eli noin 5 prosenttia alan sen hetkisestä työvoimasta (Tilastokeskus 2008). Heikkilän ja Pikkaraisen (2008, 71–73) mukaan koulutusasteella näyttää olevan vaikutusta siihen, mille toimialoille maahanmuuttajat työllistyvät. Toimialoista erityisesti terveydenhuollossa ja opetus- ja tutkimustyössä maahanmuuttajat olivat muita aloja

⁵⁶ Tarkastelussa olivat mukana Suomen vakinaiseen väestöön kuuluvat ulkomaalaistaustaiset henkilöt, joilla oli voimassa oleva työsuhde vuoden viimeisellä viikolla. Mukana eivät olleet ulkomaisen työnantajan vuokratyöntekijät, ulkomaisen yrityksen Suomeen lähettämät alle vuoden komennuksella olevat tai harmaa työvoima. (Tilastokeskus 2006a.)

useammin korkea-asteen tutkinnon suorittaneita. Tosin esimerkiksi opetus- ja tutkimustyössä lähes yhtä suurella osalla oli vain perusaste suoritettuna. Vähiten korkea-asteen tutkinnon suorittaneita työskenteli maataloudessa, puhtaanapidossa ja ympäristöhuollossa sekä kotitalouksien käyttämässä palveluissa.

Myös muissa maissa on havaittu, kuinka maahanmuuttajat ovat usein yliedustettuina ravintola- ja siivousalalla. Esimerkiksi Sveitsissä, Kreikassa, Itävallassa, Saksassa, Italiassa, Amerikassa ja Ruotsissa siivousalan töistä peräti 30–55 prosenttia hoituu ulkomaisen työvoiman avulla. Niin ikään tarjoilijan työt ovat monissa näissä maissa suurelta osin ulkomaisen työvoiman tekemää työtä. Vähemmän ulkomaista työvoimaa työskentelee erilaisissa asiantuntijatehtävissä. Kuitenkin esimerkiksi Sveitsissä ja Irlannissa maahanmuuttajat ovat selvästi yliedustettuina opettajan ammateissa, Iso-Britanniassa taas lääkärin ja sairaanhoitajan tehtävissä. (OECD 2007, 73–74.) Vaikka ulkomaalaiset työllistyvät myös Suomessa useimmin siivous- tai ravintola-alalle, on ulkomaalaisen työvoiman osuus näiden alojen koko työvoimasta pieni verrattuna esimerkiksi edellä mainittuihin OECD-kärkimaihin.

Maahanmuuttajia runsaasti työllistävät alat kuten siivous-, ravintola-, kuljetusala, teollisuus jne. edustavat niin sanottuja työmarkkinoiden sisääntuloaloja, jotka voivat omalla tavallaan ylläpitää työmarkkinoiden etnistä lohkoutumista (Forsander & Ekholm 2001a, 71). Nämä työt ovat monesti vähemmän arvostettuja töitä, joihin valtaväestöä voi olla työn raskauden ja heikon palkan vuoksi vaikea houkuttaa. Usein puhutaan niin sanotuista 3 D-töistä (dirty, dangerous and demanding works). (Castles & Miller 2009, 222; Massey ym. 1993, 443; Stalker 1994, 51–52.) Yhteistä työmarkkinoiden sisääntulotöille on, että ne ovat usein suoritusasteisia matalapalkkatehtäviä, jotka harvoin vastaavat maahanmuuttajien koulutusta tai aikaisempaa työkokemusta. Sisääntulotöille on myös leimallista, ettei niissä juuri tarvita ammatti- tai kielitaitoa. Töiden luonteesta huolimatta tämänkaltaiset työt voivat olla monille maahanmuuttajille välttämätön kanava päästä sisälle uuden maan työmarkkinoille. Ne voivat myös toimia ensiaskeleina kohti oman alan töitä, jos ne mahdollistavat oman alan töihin työllistymisen kannalta välttämättömän kulttuurisen ja sosiaalisen kompetenssin sekä suomen kielen kehittymisen. Parhaimmillaan nämä sisääntulotyöt ovat vain urakehityksen yksi vaihe, joista edetään pikkuhiljaa kohti oman alan töitä ja vakaampaa työmarkkina-asemaa. Pahimmillaan ne voivat kuitenkin muodostua maahanmuuttajille pysyviksi työnteon muodoiksi ja uralla etenemisen loukuiksi (vrt. Sutela 2006; Nätti 1993), jolloin lopputuloksena voi olla maahanmuuttajien ulossulkeminen kokonaan tietyiltä työelämän sektoreilta. (Forsander & Ekholm 2001a, 70–71.)

Myös niin sanotut maahanmuuttajien etnospesifit työt tai ammatit ovat tavallisia työmarkkinoiden sisääntulotöitä. Tällaisia töitä voivat olla esimerkiksi useat opetus- ja kasvatusalan työt kuten omaan äidinkieleen liittyvät opetustyöt, koulunkäyntiavustajan työt tai erilaiset tulkin tehtävät. Nämä etnospesifit työt ovat usein erilaisia toimihenkilötasoisia töitä, jotka ovat syntyneet erilaisten maahanmuuttajapalveluiden myötä. Etnospesifit työt tarjoavat työmahdollisuuksia juuri kyseisen ryhmän edustajille. Samalla tässä piilee

näiden töiden ongelma: koska etnospesifit työt edellyttävät kyseisen kielen ja kulttuurin hallintaa, osa hakijoista jää automaattisesti näiden töiden ulkopuolelle. Lisäksi näissä ammateissa työskentelevien maahanmuuttajien liikkumavara kyseisestä tehtävästä toiseen voi olla vaikeaa juuri töiden etnisyyden vuoksi. Aluksi turvalliselta tuntunut vaihtoehto vierailta työmarkkinoilla saattaa jossain vaiheessa muodostua esteeksi uralla etenemisessä ja liikkuvuudessa. (Forsander & Ekholm 2001a, 71–73.) Käsitteestä liikkuvuusansa onkin muodostunut jo perinteinen maahanmuuttajien työmarkkina-asemaa kuvaava termi. Käsite viittaa tässä kohdassa tilanteeseen, jossa etnisen yhteisön tarjoama työ voi pidemmän päälle muodostua työuran liikkuvuuden esteeksi, koska oman etnisen ryhmän verkostoissa ja työssä tarvittavat resurssit eivät auta laajemmilla työmarkkinoilla. Tällöin aluksi turvalliselta tuntuva vaihtoehto voi muodostua valtayhteiskuntaan nähden marginalisoivaksi. (Ks. Forsander 2002, 38; Reitz 1990.)

Etnistä työnjakoa voi ilmetä myös ammattikuntien sisällä. Wreden (2008) mukaan esimerkiksi lääkärinkunnan sisällä valtaväestöön kuuluvat vastavalmistuneet lääkärit sekä naislääkärit tekivät vielä aikaisemmin alan niin sanotut ”likaiset” ja vähemmän arvostetut työt. Nyt maahanmuuttajalääkäreiden myötä Wrede pohtii, muodostuuko etnisyydestä Suomen lääkärinkunnan työnjakoa ja lohkoutumista jäsentävä ”uusi” logiikka; toisin sanoen tekevätkö maahanmuuttajalääkärit jatkossa alan vähemmän kiinnostavat ja arvostetut työt, joita valtaväestöön kuuluvat ammattilaiset eivät enää halua tehdä. Wreden mukaan maahanmuuttajalääkäreiden määrän ollessa vähäinen on vielä liian aikaista vastata tähän kysymykseen. Silti hän ennustaa, että maahanmuuttajalääkäreistä on tulossa uusi ulossuljettu väki tai työvoimareservi, josta rekrytoidaan työvoimaa sellaisiin töihin, jotka eivät syystä tai toisesta enää kelpaa suomalaisille lääkäreille.

4.2.3 Työllisyys vaihtelee eri taustatekijöiden mukaan

Kuva maahanmuuttajien tilanteesta työmarkkinoilla ei kuitenkaan ole näin yksioikoinen, vaan eri taustatekijöiden, kuten muuton syyn, kansalaisuuden, iän, sukupuolen, koulutuksen jne. on havaittu vaikuttavan maahanmuuttajien työllisyyteen. Ensinnäkin muuttosyyntä tarkasteltuna parhaiten ovat useimmiten työllistyneet työn tai opiskelun kautta Suomeen muuttaneet ja heikoiten pakolaisina Suomeen tulleet (esim. Forsander 2002; Joronen 2005b; Jaakkola & Reuter 2007). Esimerkiksi Jorosen (2005b, 67) tutkimista maahanmuuttajista 71 prosenttia työn tai opiskelun kautta Suomeen tulleista oli tutkimusajankohtana työelämässä, kun selvästi heikoimmin olivat työllistyneet pakolaisina, turvapaikanhakijoina tai perheen yhdistämisen vuoksi maahan muuttaneet. Pakolaisilla on uuteen maahan muuttaessaan monia ongelmia, jotka voivat vaikeuttaa työllistymistä. Osa saattaa kärsiä psyykkisistä ongelmista, jotkut ovat epävarmoja uudessa maassa vietettävän ajan pituudesta, kaikilla ei ole virallisia todistuksia koulutus- ja ammattitaidostaan jne. (OECD 2006, 52). Lisäksi pakolaiset ovat muita maahanmuuttajaryhmiä heikommassa asemassa myös siinä, että heillä ei juuri ole mahdollisuuksia etukäteen suunnitella muuttoa ja vaikuttaa kohdemaansa valintaan (Castles & Miller 2003, 30–32). Työmarkkinoiden näkökulmasta maahanmuuttajat voidaankin jakaa niin

sanottuihin työvoimapolitiittisiin muuttajiin eli niihin, joiden muutto perustuu työvoiman kysyntään, sekä muiden syiden vuoksi muuttaneisiin, kuten perhesyiden, pakolaisuuden tai paluumuuton vuoksi muuttaneisiin (Forsander 2001, 29). Maahanmuuttajien työllistymisen haasteet kiteytyvätkin usein jälkimmäiseen ryhmään eli muiden kuin työvoimapolitiittisista syistä muuttaneiden ongelmiksi.

Maahanmuuttajien työllisyystilanne vaihtelee suuresti kansalaisuuden mukaan (ks. taulukko 5 ja kuvio 7). Taulukossa 5 on eritelty Suomen suurimmat kansalaisuusryhmät sekä koko ulkomaalaisväestö yhteensä pääasiallisen toiminnan mukaan vuonna 2005. Vertailuna taulukossa on myös vastaavat tiedot koko väestöstä. Pääasiallista toimintaa tarkasteltaessa ollaan kiinnostuneita siitä, onko henkilö tiettyinä ajankohtana työllinen, työtön, lapsi, opiskelija, eläkeläinen vai kuuluuko hän luokkaan muu. Tarkasteltaessa kaikkia ulkomaalaisia yhteensä (taulukon 5 toiseksi alimmainen rivi) voidaan havaita, että työvoimaan (joko työllinen tai työtön) kuului vuoden 2005 lopulla vajaa puolet (48 %) maahanmuuttajista. Lapsia ulkomaalaisissa oli kuudesosa, opiskelijoita kymmenesosa, eläkeläisiä viisi prosenttia ja muita työvoimaan kuulumattomia oli loppuosa eli viidennes koko ulkomaalaisväestöstä. Koska lapsia ja eläkeläisiä on melko vähän, on maahanmuuttajien ikärakenne työmarkkinoiden kannalta edullinen. Vuonna 2006 maahanmuuttajissa oli työkäisiä peräti 79 prosenttia, kun vastaava luku koko väestössä oli 66 prosenttia (Tilastokeskus 2007, 10). Niin sanotun työvoimaosuuden⁵⁷ mukaan tarkasteltuna maahanmuuttajien tilanne työmarkkinoilla on kuitenkin heikko. Kun maahanmuuttajaväestön työvoimaosuus on 61 prosenttia, on osuus koko väestössä 81 prosenttia. Alhainen työvoimaosuus maahanmuuttajien kohdalla tarkoittaa sitä, että lähes 40 prosenttia työkäisestä maahanmuuttajaväestöstä on syystä tai toisesta kokonaan työmarkkinoiden ulkopuolella. Työmarkkinoiden ulkopuolella olevat työkäiset maahanmuuttajat voivat joko opiskella, hoitaa kotona lapsiaan tai olla muista syistä (kuten esimerkiksi vajaakuntoisuuden vuoksi) työmarkkinoiden ulkopuolella. Toisaalta on huomioitava, että ikäjakauma vaihtelee suuresti eri kansalaisuusryhmissä, mikä voi osaltaan vaikuttaa myös kyseisten ryhmien työllisyyteen. Esimerkiksi pakolaisryhmissä (esim. taulukossa 5 irakilaiset ja somalit) lapsia on keskimääräistä enemmän, jolloin heissä on todennäköisesti myös paljon kotona lapsiaan hoitavia kotiäitejä. Myös Venäjältä ja Virosta muuttaneissa on melko paljon lapsia. Eläkeläisten osuus taas on huomattavan suuri Ruotsin kansalaisten joukossa. Ruotsista muuttaneet ovat suurelta osin Suomeen eläkevuosiaan viettämään tulleita paluumuuttajia. (Tilastokeskus 2007, 10–12, 23–24.)

⁵⁷ Työvoimaosuus saadaan laskemalla työllisten ja työttömien yhteenlaskettu osuus kaikista työkäisistä. Työvoimaosuudella kuvataan siten työmarkkinoilla olevien (työllisten ja työttömien) suhdetta työmarkkinoiden ulkopuolella oleviin työkäisiin (Tilastokeskus, www.stat.fi). Työvoimaosuus voidaan laskea joko 15–74-vuotiaasta tai 15–64-vuotiaasta väestöstä. Tilastokeskuksen Ulkomaalaiset ja siirtolaisuus 2006-julkaisussa on käytetty jälkimmäistä ikäluokitusta. (Tilastokeskus 2007.)

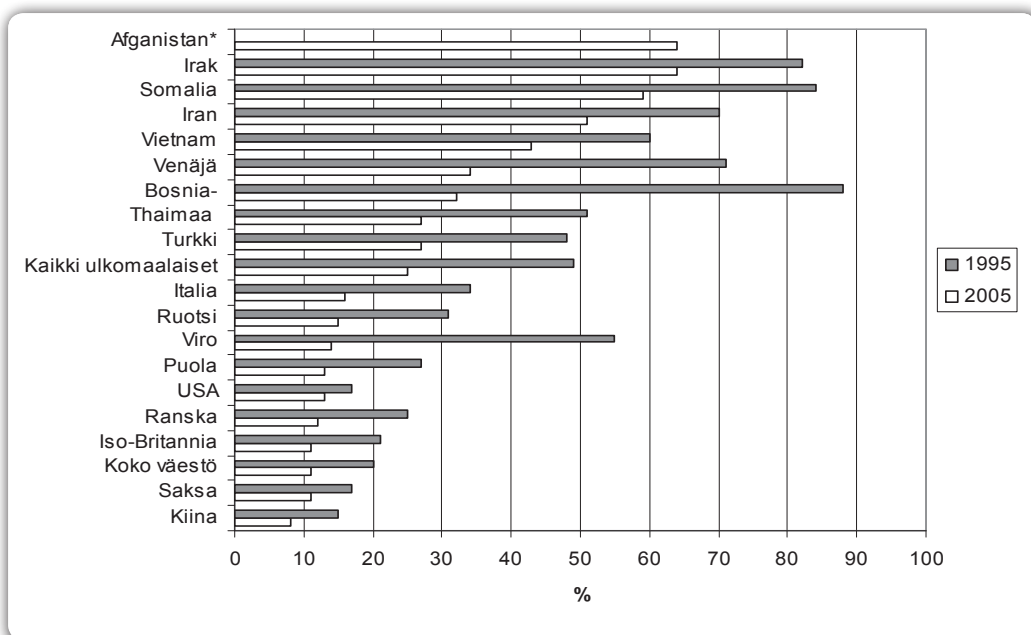
Taulukko 5. Suurimpien maahanmuuttajaryhmien ja koko väestön pääasiallisen toiminta vuonna 2005 (Tilastokeskus 2007).

Kansalaisuus	Työlliset	Työttömät	0–14-vuotiaat	Opiskelijat	Eläkeläiset	Muut	Yhteensä
Venäjä	31,3 %	16,3 %	14,9 %	13,5 %	5,2 %	18,7 %	100,0 %
Viro	48,6 %	7,9 %	14,8 %	8,0 %	4,9 %	15,9 %	100,0 %
Ruotsi	39,9 %	7,0 %	7,4 %	5,4 %	26,0 %	14,2 %	100,0 %
Somalia	11,8 %	16,8 %	34,9 %	9,2 %	1,2 %	26,0 %	100,0 %
Ent. Serbia ja Montenegro	20,6 %	17,0 %	36,6 %	9,2 %	1,5 %	15,1 %	100,0 %
Irak	11,9 %	21,0 %	30,6 %	11,9 %	3,1 %	21,5 %	100,0 %
Kiina	37,4 %	3,4 %	11,2 %	19,6 %	0,4 %	28,1 %	100,0 %
Saksa	52,4 %	6,4 %	7,4 %	6,4 %	7,0 %	20,5 %	100,0 %
Iso-Britannia	57,0 %	7,2 %	4,7 %	6,1 %	3,8 %	21,2 %	100,0 %
Turkki	40,2 %	14,7 %	15,5 %	7,1 %	0,6 %	21,9 %	100,0 %
Ulkomaat yhteensä	36,0 %	12,1 %	15,9 %	10,3 %	5,5 %	20,2 %	100,0 %
Koko väestö	43,7 %	5,4 %	17,3 %	8,0 %	22,3 %	3,3 %	100,0 %

Taulukko 5 osoittaa myös sen kuinka eri tavoin eri maiden kansalaiset pääsevät sisälle suomalaisille työmarkkinoille. Pakolaisryhmissä työllisiä on selvästi vähemmän, Länsi-Euroopan maista tulleilla tilanne on parempi. Eri maista tulleiden maahanmuuttajien vaihtelevasta tilanteesta kertoo myös kuvio 7, johon on koottu suurimpien kansalaisuusryhmien työttömyysasteet vuosina 1995 ja 2005⁵⁸. Vaikka työttömyys on kaikissa tarkasteltavissa ryhmissä alentunut selvästi sitten vuoden 1995 lukujen, kärsivät työttömyydestä yhä eniten pakolaisia tuottavista maista tulleet. Esimerkiksi Afganistanista ja Irakista tulleiden työttömyys vuonna 2005 oli yli 60 prosenttia, Somaliasta tulleiden 59 prosenttia. Sen sijaan länsimaista tulleiden työttömyysluvut ovat molempina tarkasteluvuosina olleet useimmiten selvästi alhaisempia. Karkeasti ryhmitellen parhaiten työllistyvät ne maahanmuuttajat, jotka ovat niin kulttuuriltaan, kieleltään kuin ulkonäöltäänkin lähimpänä valtaväestöä. Tässä tarkastelussa etninen hierarkia näkyy ennen kaikkea eri etnisten

⁵⁸ Tarkasteltaessa eri kansalaisuusryhmien työttömyyslukuja on huomioitava, että useiden ryhmien työttömyysasteet lasketaan melko pienestä osuudesta kyseiseen ryhmään kuuluvia. Toiseksi, koska maahanmuuttajien työttömyysasteet esitetään usein juuri kansalaisuusryhmittäin jäävät näistä luvuista uupumaan henkilöt, jotka ovat jo saaneet Suomen kansalaisuuden. Suomen kansalaisuuden saaneet ovat asuneet Suomessa pidempään, jolloin usein myös työllisyystilanne on heillä parempi kuin juuri maahan saapuneilla. Ylipäänsä maahanmuuttajien tilastoinnin ongelmana on tällä hetkellä se, ettei useimmissa tilastoissa huomioida riittävästi maassa asuttua aikaa, jonka on havaittu olevan työllistymisen kannalta merkityksellinen, tai jo Suomen kansalaisuuden saaneita. (Tilastokeskus 2007; Kangasharju ym. 2003, 20.)

ryhmien kesken.⁵⁹ (Myös Forsander 2002; Joronen 2005b; Heikkilä & Pikkarainen 2008, 54–57.)

* Tietoa vuodelta 1995 ei ole saatavilla.

Kuvio 7. Maahanmuuttajien työttömyys kansalaisuuden mukaan vuosina 1995 ja 2005 (Tilastokeskus 2003; 2007).

Työmarkkinoiden etninen lohkoutuminen voi ilmetä eri maahanmuuttajaryhmien kesken myös siten, että tietty etninen ryhmä on yliedustettuna jollakin tietyllä alalla tai tietyssä ammatissa toisen maahanmuuttajaryhmän ollessa aliedustettuna taas jollain toisella alalla tai toisessa ammatissa (Jaakkola 1991). Jaakkolan (emt.) 1980–1990-luvun vaihteeseen sijoittuvan tutkimuksen mukaan eri etniset ryhmät toimivat jo tuolloin erilaisissa ammateissa: amerikkalaiset ja eurooppalaiset toimivat useimmiten erilaisissa asiantuntijatehtävissä tai toimihenkilöasemissa sijoittuen niin sanotuille primaareille työmarkkinoille, joissa palkat ja uralla etenemismahdollisuudet olivat hyvät ja työsuhteen jatkuvuus taattu. Pakolaisina maahan tulleet aasialaiset ja afrikkalaiset työskentelivät puolestaan heikommin palkatuissa teollisuuden työntekijätehtävissä, niin sanotuilla sekundaareilla työmarkkinoilla. 2000-luvulla Myrskylä (2003, 37) on havainnut, kuinka maahanmuuttajien lähtömaalla näyttää olevan vaikutusta siihen, mille alalle henki-

⁵⁹ Tosin aivan uusimman Tilastokeskuksen eri rekistereihin pohjautuvan pitkittäistutkimuksen mukaan työmarkkinoiden etninen hierarkia olisi häviämässä riittävän pitkän (14–17-vuoden) maassaolon myötä. Kansalaisuusryhmittäinen työllisyysasteen seuranta osoitti erityisesti pakolaistaustaisten maahanmuuttajien työllisyysasteen nousevan merkittävästi maassaolon pidentyessä. Pakolaistaustaisten maahanmuuttajien hyvin matalat työllisyysasteet kohosivat lopulta lähes samalle tasolle muiden maahanmuuttajaryhmien kanssa. Tässä mielessä työmarkkinoiden etninen lohkoutuminen ei siis välttämättä ole pysyvää, vaan tasoittuu ajan myötä myös eri etnisten ryhmien välillä. (Linnanmäki-Koskela 2010, 62–63.)

löt työllistyvät. Esimerkiksi EU-maista muuttaneet ovat muita useammin työllistyneet julkisiin palveluihin, kuten terveydenhuoltoon, Aasiasta tulleet taas ravintola-alalle ja afrikkalaiset erilaisiin liike-elämän palveluihin. Venäläiset ja virolaiset ovat sen sijaan sijoittuneet vaihtelevammin niin julkisiin palveluihin, rahoitusosalalle, mutta myös rakentamiseen ja maatalouteen. Lisäksi maahanmuuttajat kärsivät valtaväestöä useammin erilaisista epävakaaan työllistymisen ilmenemismuodoista, kuten määräaikaisista työsuh-teista sekä osa-aikatöistä (Pohjanpää ym. 2003, 93–94; Sutela 2005, 86–87). Myös Timo Jaakkolan (2000, 91–92) mukaan eri lähtömaista ja -syistä tulleiden keskuudessa on suomalaisilla työmarkkinoilla yhä selvemmin nähtävissä radikaalia kahtiajakoa. Jaakkola käyttää termiä duaalijärjestelmä kuvaamaan tilannetta, jossa etniset vähemmistöt ovat Suomessa jakautuneet yhtäältä hyvin koulutettuihin ja hyvin työllistyneisiin, usein länsimaista tulleisiin ”menestyjiin” toisaalta kouluttamattomiin ja heikosti työllistyneisiin, monesti kolmannen maailman maista tulleisiin ”punnertajiin”. Menestyjät liikkuvat työn perässä maasta toiseen ja joutuvat hädin tuskin koskaan hakemaan työtä. Toisaalla on se runsaslukuinen punnertajien ryhmä, joka on usein tai aina työvoimatoimiston asiakkaana kamppaillen erilaisten tilapäistöiden ja tukiviidakon maailmassa. Ainoana yhdistävänä tekijänä näiden ryhmien välillä on Jaakkolan mukaan ulkomaalaistausta.

Edelleen sukupuolella ja iällä näyttää olevan vaikutusta maahanmuuttajien työllistymiseen (Forsander & Ekholm 2001a, 69). Suvi Linnanmäki-Koskela (2010, 25) summaa useat Suomessa tehdyt tutkimustulokset toteamalla, että työmarkkinamenestyksen kannalta ideaalissa iässä ovat noin 30–45-vuotiaat maahanmuuttajat. Tätä nuoremmilla maahanmuuttajilla työuran alku on usein samalla tavoin epävakaa kuin valtaväestöön kuuluvilla nuorilla. Samoin nuoremmissa ikäryhmissä on enemmän työmarkkinoiden ulkopuolella olevia opiskelijoita ja kotiäitejä. Iäkkäämpien maahanmuuttajien heikoman työmarkkina-aseman taustalla voi taas olla terveydellisiä syitä, matalampi koulutustaso jne. (Joronen 2005b, 65–67; Forsander 2002, 178–179, 183.) Sukupuolen mukaan tarkasteltaessa maahanmuuttajanaisten työllistymisen on havaittu olevan niin Suomessa kuin muuallakin vaikeaa (esim. Forsander 2003, 66–67; Joronen 2007, 292–293; Heikkilä & Pikkarainen 2008, 50; OECD 2006). OECD-maiden vertailu osoittaa maahanmuuttajanaisten tilanteen olevan Suomessa erityisen hankala, sillä maahanmuuttajanaisten työttömyysaste oli vuonna 2004 Suomea korkeampi ainoastaan Slovakiassa ja Puolassa (OECD 2006, 61–63; ks. myös OECD 2007, 139). Tosin aivan viimeaikaisissa suomalaisissa tutkimuksissa sukupuolten välisten erojen on havaittu tasoittuvan muun muassa maassaoloajan pidentymisen myötä (esim. Forsander 2007, 320–324, 327–328; Jaakkola & Reuter 2007, 345–346; Linnanmäki-Koskela 2010, 54; vrt. kuitenkin Hämäläinen ym. 2005, 38–39).

Maahanmuuttajanaisten ja -miesten työllistyminen vaihtelee myös eri kansalaisuusryhmissä. Vaikka naisten miehiä heikompi työmarkkina-asema koskee poikkeuksetta lähes kaikkia maahanmuuttajaryhmiä, on tilanne erityisen vaikea pakolaisia tuottavista maista, kuten Irakista, Iranista, Somaliasta, Pohjois-Afrikasta, Turkista ja entisestä Jugoslaviasta tulleilla naisilla (Joronen 2007, 292–294, 296; Hämäläinen ym. 2005, 38–39). Näistä

maista muuttaneiden naisten heikkoa työllisyystilannetta voi osaltaan selittää kyseisten maahanmuuttajaryhmien väestörakenne ja suuri lapsiluku. (Tilastokeskus 2007, 10–12, 31.) Toisaalta kaikissa kulttuureissa esimerkiksi naisten työssäkäynti ei ole yhtä tavallista kuin suomalaisessa yhteiskunnassa. Lisäksi jo olemassa oleva työmarkkinoiden sukupuolirakenne eli jako nais- ja miesammatteihin vaikuttaa maahanmuuttajien työllistymiseen. Esimerkiksi Forsander (2003, 68) havaitsi tutkimuksessaan kuinka teknisen koulutuksen hankkineilla ja pitkän alan työkokemuksen omaavilla maahanmuuttajanaيسilla on Suomessa vaikeuksia työllistyä ”miehisille” teollisuuden aloille, jolloin työllistyminen perinteisille naisvaltaisille aloille on tavallista. 2000-luvulla maahanmuuttajanaiset ovatkin olleet ylliedustettuina erityisesti siivous-, myynti-, toimisto-, opetus- ja kasvatusalan töissä sekä tietyissä terveys- ja sosiaali-alan tehtävissä. Maahanmuuttajamiehiä on puolestaan ollut naisia selvästi enemmän ravintolapalvelutyössä⁶⁰, tekniikan suunnittelu-, johto-, asiantuntija- ja tutkimustyössä sekä metallialalla. (Heikkilä & Pikkarainen 2008, 71–72.) Sukupuoli, ikä ja/tai etninen tausta voivat työmarkkinoilla toimia myös päällekkäisinä tai peräkkäisinä segregoivina tekijöinä. Tällöin ulkomaista työvoimaa pahimmassa tapauksessa lajitellaan sekä etnisen taustan että sukupuolen ja iän mukaan, jolloin eri-ikäiset maahanmuuttajanaiset kohtaavat työmarkkinoilla moninkertaista syrjintää. (Esim. Kofman, Roosblad & Keuzenkamp 2009.)

⁶⁰ Heikkilän ja Pikkaraisen (2008, 69) mukaan miesten työllistyminen ravintolapalvelutöihin liittyy kulttuurisiin tekijöihin: maahanmuuttajamiehet ovat myös kotimaassaan tottuneet työskentelemään kyseisellä alalla.

5 TUTKIMUKSEN TOTEUTUS

5.1 Tutkimuskysymykset ja tutkimusasetelma

Kuten aikaisemmissa luvuissa on jo ilmennyt, on Suomessa tutkittu paljon maahanmuuttajien työmarkkinaosallisuutta. Sen sijaan korkeakoulutettujen maahanmuuttajien työllisyyttä on tutkittu vähemmän. Tämän tutkimuksen yhtenä tarkoituksena on osaltaan paikata tätä aukkoa. Tutkimuksen keskiössä on kysymys siitä, ovatko tutkimuskohteena olevat korkeakoulutetut maahanmuuttajat onnistuneet kiinnittymään suomalaisille työmarkkinoille. Tutkimuksessa tarkastelen ensinnäkin sitä, minkälaista korkeakoulutettujen maahanmuuttajien työllistyminen on Suomessa ollut tutkittavien pääasiallisen toiminnan, työllistymisen vakauden sekä työllistymisen laadun näkökulmasta. Toiseksi tarkastelen sitä, minkälaisia työurien alkuja korkeakoulutetuilta maahanmuuttajilta voidaan löytää ja minkälaisia ongelmia korkeakoulutetut maahanmuuttajat ovat työllistymisessään mahdollisesti kohdanneet. Lisäksi pohdin sitä, minkälaiselta työmarkkinoiden etninen lohkoutuminen näyttää tämän tutkimuksen valossa. Puhun tutkimuksessa työuran alusta, koska useimmat tutkittavat ovat asuneet Suomessa vasta suhteellisen lyhyen ajan. Tutkimuksen tarkoituksena on siis tarkastella paitsi korkeakoulutettujen maahanmuuttajien työllistymistä, myös niitä piirteitä, joita korkeakoulutettujen maahanmuuttajien työllistymisen alkumetreihin uuden maan työmarkkinoilla liittyy.

Usein maahanmuuttajien työllisyyttä tarkastelevissa tutkimuksissa keskitytään pelkäämään maahanmuuttajien tilanteisiin Suomessa huomioimatta sen enempää maahanmuuttajien tilanteita ja olosuhteita lähtömaassa. Käsillä olevassa tutkimuksessa tarkastelen korkeakoulutettujen maahanmuuttajien työmarkkinaosallisuuden lisäksi niitä lähtömaan elämäntilanteita ja olosuhteita, joissa tutkittavat ovat ura- ja ammatinvalintansa tehneet, ja jotka ovat osaltaan vaikuttaneet myös yksilön työuran muotoutumiseen Suomessa. Toisin sanoen kiinnostuksen kohteena ovat ne yksilölliset tilanteet ja lähtökohdat, joissa tutkittavat ovat eläneet ja joista he ovat tulleet Suomeen ja Suomen työmarkkinoille. Tämän näkökulman taustalla on ajatus siitä, että muualta Suomeen muuttaneiden henkilöiden työurien muotoutumiseen vaikuttaa myös se sosiokulttuurinen tausta ja historia, josta yksilöt ovat lähtöisin. Kun tiedetään minkälaisista lähtökohdista ja tilanteista henkilö on Suomeen tullut ja minkälaisia valintoja hän on aikaisemmin elämässään tehnyt, on työllistymistä ja työuran muotoutumista uudessa maassa helpompi ymmärtää ja hahmottaa. Kotoutumisen ja sen myötä työuran muotoutumisen kannalta on täysin eri asia, mikäli muutto on ollut esimerkiksi vapaaehtoista ja tapahtunut vaikkapa työn vuoksi kuin jos henkilö on muuttanut Suomeen pakolaisena kykenemättä millään tavoin valmistautumaan muuttoon ja elämään uudessa yhteiskunnassa. Näin ollen henkilöiden käyttäytymiseen, valintoihin ja menestymiseenkin voivat osaltaan vaikuttaa henkilön historia ja aiemmin koetut asiat, Suomeen muuton syyt, kokemukset Suomeen

muutosta, lähtömaan ja uuden maan kulttuurinen etäisyys jne. Menneisyys, nykyhetki ja myös tulevaisuus ovat siten jäsentämässä ja vaikuttamassa elämän muotoutumiseen uudessa maassa. Tutkimuksen tarkoituksena on siten yhtäältä tarkastella korkeakoulutettujen maahanmuuttajien työllisyyttä Suomessa, mutta toisaalta laajentaa kuvaa ja tarkastella korkeakoulutettujen maahanmuuttajien työllisyyden taustalla olevia ura- ja ammatinvalintoja sekä erilaisia yksilöllisiä lähtökohtia. Näiden uravalintojen ja lähtökohtien kautta on mahdollista raottaa myös niitä yksilöllisiä syitä ja tekijöitä, jotka mahdollisesti selittävät sitä, miksi toiset korkeakoulutetut maahanmuuttajat menestyvät Suomen työelämässä, kun toiset jäävät työmarkkinoiden ja samalla koko yhteiskunnan reunamille. Tutkimuskysymykset voidaan muotoilla seuraavasti:

1. Millaisista lähtökohdista korkeakoulutetut maahanmuuttajat ovat tulleet Suomeen ja Suomen työmarkkinoille?
 - Millaisia opiskelu- ja uravalintoja korkeakoulutetut maahanmuuttajat ovat lähtömaassaan tehneet?
 - Millaisten syiden vuoksi korkeakoulutetut maahanmuuttajat ovat muuttaneet Suomeen?
2. Miten korkeakoulutetut maahanmuuttajat ovat menestyneet suomalaisilla työmarkkinoilla?
 - Miten korkeakoulutetut maahanmuuttajat ovat työllistyneet?
 - Millaisiin työtehtäviin korkeakoulutetut maahanmuuttajat ovat mahdollisesti päätyneet?
 - Millaisia työ- ja koulutusuria korkeakoulutetuilta maahanmuuttajilta voidaan löytää?
3. Millainen merkitys korkeakoulututkinnolla on maahanmuuttajien työllistymisessä ollut?
 - Miten maahanmuuttajien lähtömaassa tehdyt valinnat ja olosuhteet ovat mahdollisesti vaikuttaneet työurien muotoutumiseen Suomessa?

Olen tehnyt tutkimuskohteelle joitain rajauksia. Koska tutkimuksen tarkoituksena on tarkastella nimenomaan korkeakoulutettuja maahanmuuttajia, ovat kaikki kohderyhmään valitut maahanmuuttajat suorittaneet vähintään alemman korkeakouluasteen eli ammattikorkeakoulutasoisen tutkinnon tai alemman korkeakoulututkinnon. Toiseksi olen tehnyt tietoisesti valinnan tarkastella nimenomaan maahanmuuttajia, jotka ovat suorittaneet korkeakoulututkintonsa omassa lähtömaassaan. Näin voidaan tutkia toisessa maassa hankitun tutkinnon hyödynnettävyyttä suomalaisilla työmarkkinoilla. Tutkimuskysymysten kannalta en sen sijaan katsonut tarpeelliseksi rajata kohderyhmää esimerkiksi tutkinnon alan, sukupuolen tai iän mukaan, etenkin kun korkeakoulutettujen maahanmuuttajien tavoitettavuus muutenkin oli paikoin hankalaa. En myöskään rajannut kohderyhmää kansalaisuuden tai muuttosyyntä vuoksi. Näin ollen tutkimuksessa on mukana monista eri syistä muuttaneita ja lukuisten eri maiden kansalaisia. Aiheesta lisää luvussa 6.1.

Suomalaisessa maahanmuuttajatutkimuksessa on tehty paljon laadullista eli kvalitatiivista tutkimusta. Usein laadulliset maahanmuuttajatutkimukset perustuvat haastatteluihin ja ovat keskittyneet joihinkin yksittäisiin tai suhteellisen pieniin etnisiin ryhmiin (esim. Tiilikainen 2003; Pentikäinen 2005; Wahlbeck 2005). Toinen suuntaus on ollut määrällinen eli kvantitatiivinen, usein kyselyaineistoja hyödyntävä tutkimus. Esimerkkinä näistä voidaan mainita Jaakkolan (1999; 2005; 2009) eri vuosina toteuttamat asennetutkimukset sekä Pohjanpään kumppaneineen (2003) maahanmuuttajien elinoloja Suomessa kartoittanut tutkimus. 2000-luvulla myös valmiiden rekisteri- tai tilastoaineistojen käyttö maahanmuuttajien työmarkkina-asemaa tarkastelevissa tutkimuksissa on lisääntynyt. Niin sanotun poikkileikkaustutkimuksen rinnalle ovat ilmestyneet myös erilaiset seuranta- ja pitkittäistutkimukset. (Esim. Forsander 2002; Heikkilä & Pikkarainen 2008; Linnanmäki-Koskela 2010.) Koska maahanmuuttajien uuteen maahan kotoutuminen on ennen kaikkea prosessi, jossa maassa-asumisaika on yksi oleellisin tulosta selittävä tekijä, on pitkittäistutkimus relevantti tapa tarkastella maahanmuuttajien työmarkkina-asemaa ja kotoutumista (Linnanmäki-Koskela 2010, 19).

Vesa Puuronen (2006) on kritisoinut maahanmuuttajiin ja etnisiin suhteisiin liittyvän tutkimuksen viimeaikaista tilaa ja kehitystä muun muassa siitä näkökulmasta, että alan tutkimukset ovat keskittyneet useimmiten pelkästään joko kvantitatiivisiin tai kvalitatiivisiin asetelmiin. Määrälliset yleiskatsaukset vaikkapa maahanmuuttajien elinoloista auttavat toki hahmottamaan yleiskuvaa maahanmuuttajien tilanteesta Suomessa. Etnisiin ryhmiin keskittyvien laadullisten tutkimusten kautta on taas helpompi päästä syvemmin kiinni esimerkiksi niihin prosesseihin, jotka vaikuttavat maahanmuuttajien elinoloihin, kotoutumiseen tai työllistymiseen. Puuronen (emt, 51–52) mukaan alan tutkimuskentällä olisi kuitenkin tarvetta erilaisten tutkimusmenetelmien monipuolisempaan yhdistämiseen.

Omassa tutkimuksessani hyödynnän kahdenlaista aineistoa: kysely- sekä haastatteluaineistoa. Menetelmää, jossa tutkimuskohdetta tutkitaan useammalla eri menetelmällä, kutsutaan triangulaatioksi⁶¹ (esim. Brannen 1992; Johnson & Onwuegbuzie 2004). Termin varhaisimpia käyttäjiä on ollut sosiologi Norman Denzin (1970), joka jaotteli triangulaation neljään osaan. Aineistotriangulaatiossa tutkimuskohdetta tutkitaan useilla eri aineistoilla. Tutkijatriangulaatiossa saman tutkimuksen eri vaiheissa hyödynnetään useampia tutkijoita. Teoreettisessa triangulaatiossa tutkimuskohdetta puolestaan lähestytään useamman teorian avulla. Metodologisessa triangulaatiossa tutkimuskohdetta tutkitaan useilla eri aineistohankinta- ja tutkimusmenetelmillä yhdistämällä esimerkiksi kvantitatiivinen ja kvalitatiivinen lähestymistapa. Hyödyntäessäni tässä tutkimuksessa niin määrällistä kuin laadullista aineistoa sekä kumpaankin aineistoon soveltuvia tutkimusmenetelmiä, on kyse ennen kaikkea metodologisesta triangulaatiosta.

Erityyppisten aineistojen ja menetelmien yhtensovittaminen samassa tutkimuksessa ei aina ole ongelmattonta. Erilaiset käytännön hankaluudet, mutta myös tieteenfilosofiset

⁶¹ Menetelmien yhdistämisestä käytetään myös muita nimiä, kuten mixed methods, multi-method (Brannen 1992; Johnson & Onwuegbuzie 2004).

ristiriitaisuudet voivat aiheuttaa haasteita menetelmien yhdistämisessä. (Esim. Brannen 1992; 2005; Siljander 1992; Johnson & Onwuegbuzie 2004; Metsämuuronen 2006, 204–206.) Taustalla on ajatus siitä, että kvantitatiivinen ja kvalitatiivinen tutkimus pohjautuvat erilaiseen tieteen perususkomukseen eli paradigmaan. Kun kvantitatiivinen tutkimus pohjautuu luonnontieteissä vallalla olevaan positivistiseen paradigmaan, jolle tyypillistä ovat muun muassa objektiivisuus, toistettavuus sekä erilaiset koe- ja kontrollijärjestelyt, nähdään kvalitatiivisen tutkimuksen taustalla ihmistieteellisempi ja humanistisempi lähestymistapa. Juuri näiden paradigmaerojen myötä menetelmien yhdistämiseen liittyy myös periaatteellisia ongelmia. Kvantitatiivisessa tutkimuksessa aineistonkeruu on monesti formaalista ja etukäteen tiukasti strukturoitua. Kvalitatiivisessa tutkimuksessa aineistonhankinta on taas melko vapaata koostuen esimerkiksi vapaamuotoisista haastatteluista. Kvantitatiivisessa tutkimuksessa kerätty aineisto näyttyy usein lukuina, kun aineisto kvalitatiivisessa tutkimuksessa on usein tekstin muodossa. Kvantitatiivisessa tutkimuksessa tutkijan suhde tutkittavaa asiaa kohtaan on usein etäisempi ja ulkopuolisempi. Kvalitatiivisessa tutkimuksessa tutkijan ja tutkittavan suhde voi muodostua hyvinkin läheiseksi. Kvantitatiivisen tutkimuksen sanotaan tuottavan tutkimuskohteestaan yleistettävämpää tietoa, kun kvalitatiivisen tutkimuksen tuottama tieto on monesti paikallisempaa. Kvalitatiivisessa tutkimuksessa korostetaan usein tutkimuksen pehmeitä arvoja verrattuna kvantitatiivisen tutkimuksen koviin arvoihin. Kaikesta edellä sanotusta johtuen erilaiset tutkimusmenetelmät eivät missään nimessä ole neutraaleja välineitä, jotka automaattisesti tuottaisivat samasta tutkimuskohteesta yhteneväisen tuloksen. Samoin on ylipäänsä kritisoitu sitä, voidaanko yhdessä ja samassa tutkimuksessa hyödyntää näin erilaisia tutkimusmenetelmiä. (Lincoln & Guba 1985; Siljander 1992; Toivonen 1999, 98–114; Eskola & Suoranta 2003 13–22; Kansanen 2004; Brannen 2005; Metsämuuronen 2006, 204–206; Tuomi & Sarajarvi 2009, 65–68.)

Vaikka kvantitatiivinen ja kvalitatiivinen tutkimus eroavat monessa suhteessa toisistaan, varoittavat useat metodologian oppikirjat ja aiheesta tehdyt artikkelit kuitenkin menetelmien liiallisesta vastakkainasettelusta ja ”joko-tai” -asettelusta (esim. Brannen 1992; Alasuutari 1999; Johnson & Onwuegbuzie 2004; Kansanen & Uusikylä 2004, 6; Hirsjärvi & Hurme 2008). Jari Eskolan ja Juha Suorannan (2003, 14) mukaan vastakkainasettelut kvalitatiivisten ja kvantitatiivisten tutkimusmenetelmien kohdalla ovat erityisen huolestuttavia silloin, jos niiden avulla pyritään perustelemaan jonkin tutkimuksen ja tutkimusmenetelmän hyvyttä ja toisen tutkimuksen huonommuutta. Tutkimusmenetelmien yhdistämisen tarkoituksena ei ole korvata tai syrjäyttää kvantitatiivista tai kvalitatiivista otetta, vaan hyödyntää molempia menetelmiä, jolloin maksimoidaan tutkimusasetelman vahvuudet ja minimoidaan heikkoudet. Menetelmällistä yhdistämistä on jopa ehdotettu kolmanneksi paradigmaxi kvantitatiivisen ja kvalitatiivisen tutkimusotteen rinnalle. (Johnson & Onwuegbuzie 2004.) Menetelmien yhdistäminen ei saa kuitenkaan muodostua itsetarkoitukseksi, vaan oleellista on tehdä tutkimusta asianomaiseen ongelmaan kulloinkin parhaiten soveltuvalla menetelmällä, tarkoittaa se sitten yhden tai useamman menetelmän käyttöä. Tutkimuksen onnistumisen kannalta on viimekädessä tärkeintä, että tutkija itse tietää mitä on tekemässä ja miksi käyttää tiettyjä menetelmiä. (Esim. Eskola & Suoranta emt, 14.)

Käsillä olevassa tutkimuksessa olen kahdenlaisen aineiston avulla pyrkinyt parantamaan tutkimuskohteesta saadun tiedon luotettavuutta. Tarkastelen aihetta ensin kyselyaineiston kautta ja sen jälkeen haastatteluaineiston avulla. Kahdessa eri menetelmässä tuskin on myöskään samoja menetelmällisiä ongelmia. Toiseksi eri menetelmiä yhdistämällä olen pyrkinyt saamaan aiheesta irti erilaisia näkökulmia sekä luomaan tutkimuskohteesta kattavampaa ja monipuolisempaa kuvaa. Kahdenlaista menetelmää hyödyntämällä olen myös pyrkinyt löytämään parhaat käytettävissä olevat keinot vastata asettamiini tutkimuskysymyksiin. Vaikka kuhunkin tutkimuskysymykseen voidaan löytää vastauksia molemmista aineistoista, ovat kysymykset aineistoihin nähden jossain määrin eriytyneitä: tutkimuskysymykseen 1 sekä tutkimuskysymykseen 3 haen vastauksia ensisijaisesti haastatteluaineistosta. Tutkimuskysymykseen 2 etsin vastauksia pääasiassa kyselyaineistosta. Kaiken kaikkiaan tutkimusmenetelmien yhdistäminen on tässä tutkimuksessa perusteltua kokonaisvaltaisemman ja luotettavamman tutkimusasetelman aikaansaamiseksi.

Tutkijan päätyessä kvantitatiivista ja kvalitatiivista tutkimusta yhdistävään asetelmaan, on mietittävä, saako jompikumpi menetelmistä tutkimuksessa vahvemman aseman (Johnson & Onwuegbuzie 2004; Brannen 1992, 23–31). Kun toisessa tutkimuksessa pääpaino on kvantitatiivisessa aineistossa, voi toisessa tutkimuksessa kvalitatiivisen aineiston asema olla vahvempi. Kvalitatiivinen ja kvantitatiivinen aineisto voivat olla myös yhtä vahvoja, kuten käsillä olevassa tutkimuksessa. Tutkimuksessa en siis erottele sitä, kumpi aineistoista olisi vahvempi tai kummalla aineistolla pyrkisin vain täydentämään kokonaiskuvaa. Molempien aineistojen ollessa yhtä vahvoja, on kummallakin aineistolla kuitenkin oma kokonaisuutensa johon ne keskittyvät. Kyselyaineisto keskittyy tietyllä tavalla tarkemmin rajattuun alueeseen eli tutkittavien työllistymiseen Suomessa. Samalla aineisto luo määrällisempää kuvaa tutkittavien työmarkkinatilanteesta. Haastatteluaineiston avulla tarkastelen puolestaan ajallisesti pidempää jaksoa lähtien liikkeelle aina maahanmuuttajien lähtömaan uravalinnoista ja elämäntilanteista jatkuen mahdolliseen työllistymiseen ja työurien muotoutumiseen Suomessa. Haastatteluaineiston kautta lähestyn aihetta yksittäisten maahanmuuttajien elämänurien ja kokemusten kautta. Aineistoja yhdistävänä tekijänä on sama kohdejoukko, yhteiset tutkimuskysymykset sekä yhteinen teoreettinen viitekehys.

Kvalitatiivista ja kvantitatiivista menetelmää yhdistettäessä kiinnitetään usein huomiota myös aineistojen keräämisen ajalliseen järjestykseen (Johnson & Onwuegbuzie 2004, 19–20). Huolimatta siitä, onko jompikumpi menetelmistä – kvantitatiivinen vai kvalitatiivinen – tutkimuksessa hallitsevampi, voidaan aineistot kerätä joko samanaikaisesti tai peräkkäin. Tässä tutkimuksessa aineistot on kerätty peräkkäin; ensin keräsin kyselyaineiston, jonka alustavien analyysien pohjalta valitsin haastateltavat. Vast tämän jälkeen keräsin haastatteluaineiston. Samaa järjestystä olen myös käyttänyt tuloksia esittäessäni. Vaikka tulososioissa käsittelenkin aineistot erillisinä osioina, pyrin tutkimuksen lopussa tulkintoja ja johtopäätöksiä tehdessä yhdistämään molemmista aineistoista saadut tulokset ja tarkastelemaan aineistoja mahdollisimman yhtenäisenä kokonaisuutena.

5.2 Kyselyaineisto

Tutkimuksessa kohderyhmänä ovat lähtömaassa korkeakoulututkinnon suorittaneet maahanmuuttajat. Aineiston keruuta suunnitellessani jouduin siis pohtimaan mistä ja miten tähän kohderyhmään kuuluvia maahanmuuttajia olisi järkevää ja mahdollista tavoittaa, etenkin kun maahanmuuttajien tavoitettavuus ylipäänsä voi olla vaikeaa. Monesti erilaiset maahanmuuttajille suunnatut projektit ja yhdistykset ovat suhteellisen vaivaton tapa tavoittaa kyseisen kohderyhmän edustajia (ks. Huttunen 2002, 18–19). Tätä reittiä hyödynsin myös omassa tutkimuksessani. Valtaosan korkeakoulutetuista maahanmuuttajista tavoitin eräästä korkeakoulutetuille maahanmuuttajille tarkoitettusta työhallinnon työllisyysprojektistä⁶². Lisäksi muutaman maahanmuuttajan tavoitin eräästä maahanmuuttajille kielikoulutusta tarjoavasta yrityksestä⁶³. Aineistossa mukana olevat maahanmuuttajat asuivat eri puolilla Suomea.

Koska tutkimukseni yhtenä tarkoituksena oli kerätä korkeakoulutettujen maahanmuuttajien työllisyydestä ja työurista määrällistä tietoa, valitsin tutkimuksen toiseksi aineistonkeruumenetelmäksi kyselyn. Määrällisten tutkimusten yhteydessä puhutaan usein otoksesta ja otantamenetelmistä. Otoksella tarkoitetaan sellaista kohderyhmän eli perusjoukon (tässä Suomessa asuvat korkeakoulutetut maahanmuuttajat) osaa, jolla voidaan saada mahdollisimman hyvä kokonaiskuva koko kohderyhmästä. Otantamenetelmällä taas viitataan tapaan, jolla otos poimitaan perusjoukosta⁶⁴. (Esim. Alkula, Pöntinen & Ylöstalo 1994, 106–112; Holopainen & Pulkkinen 2002, 29–35; Vilkkä 2007, 56–61; Valli 2010, 113–117.) Tässä tutkimuksessa kyselyaineisto on kerätty niin sanottua harkinnanvaraista otosta hyödyntäen (käytetään myös nimeä harkinnanvarainen näyte). Harkinnanvaraisesta otoksesta puhutaan, kun havainnot valitaan ei-satunnaisesti harkintaa käyttäen, mutta kuitenkin mahdollisimman objektiivisesti. Tämänkaltaiseen aineiston keruuseen päädytään usein silloin, jos kohderyhmän tavoitettavuus on muulla tavoin, kuten perinteisiä satunnaisotantamenetelmiä käyttäen vaikeaa. Harkinnanvaraisen otoksen ongelmana on se, että jokaisella perusjoukkoon kuuluvalla havaintoyksiköllä ei ole yhtä suurta mahdollisuutta tulla valituksi aineistoon. Harkinnanvarainen otos ei siten edusta koko perusjoukkoa, jolloin myös johtopäätösten ja tulkintojen tekeminen perusjoukosta on ongelmallista. Johtopäätökset rajoittuvat lähinnä aineistossa mukana olleisiin. (Alkula ym. 1994, 106–107; Holopainen & Pulkkinen 2002, 34; Vilkkä 2007, 58; Vehkalahti 2008,

⁶² Projekti oli korkeakoulututkinnon tai muun erityiskoulutuksen omaavalle maahanmuuttajalle tarkoitettu valtakunnallinen hanke, jonka tavoitteena oli luoda maahanmuuttajille uusia pätevyöitymis- ja täydennyskoulutusmalleja sekä parantaa maahanmuuttajien mahdollisuuksia työllistyä koulutustaan vastaaviin töihin Suomessa. Projekti päättyi vuonna 2007. Kyselyyn vastanneista maahanmuuttajista osa oli jo aikaisemmin ollut projektin erilaisissa toimenpiteissä, osa oli niissä kyselyhetkellä. Projektin toimenpiteisiin osallistuminen vaihteli erilaisten pätevyöitymis- ja täydennyskoulutusten sekä neuvonnan ja ohjauksen välillä.

⁶³ Yritys järjestää kielikoulutusta sekä aloitteleville että opinnoissaan jo edistyneille eri koulutus- ja ammattitaitustaan omaaville maahanmuuttajille.

⁶⁴ Otantamenetelmiä on useita. Tavallisesti mainitaan yksinkertainen satunnaisotanta, systemaattinen otanta, ositettu otanta ja ryväotanta. Keskeistä näissä menetelmissä on, että sattuma vaikuttaa siihen, mitkä havaintoyksiköt joutuvat otokseen. (Esim. Alkula ym. 1994, 110–112; Holopainen & Pulkkinen 2002, 29–33.) Lisäksi on olemassa niin sanottu harkinnanvarainen otanta tai näyte, jossa otantayksiköt poimitaan harkintaa käyttäen (Holopainen & Pulkkinen 2002, 34; Vilkkä 2007, 58).

46.) Martti Holopaisen ja Pekka Pulkkisen (2002, 34) mukaan harkinnanvaraisen otoksen avulla tutkimuskohteesta voidaan kuitenkin saada luotettavaa tietoa, kunhan tutkija tuntee aihealueensa, perusjoukkonsa ja aineistonsa.

Päädyin harkinnanvaraiseen otokseen lähinnä käytännön sanelemien syiden vuoksi, sillä kohdejoukon tavoitettavuus muulla tavoin oli hankalaa. Lisäksi käytettävissä olevat resurssit olivat rajalliset. Keräsin aineiston postikyselyä syksyllä 2004. Suomenkielinen kyselylomake saatekirjeineen lähetettiin kaikille 160:lle sillä hetkellä edellä mainitun työllisyysprojektin asiakkaana olleelle maahanmuuttajalle⁶⁵. Kyselyhetkellä kielikoulutusta tarjoavassa yrityksessä oli koulutuksessa kuusi korkeakoulututkinnon suorittanutta maahanmuuttajaa, joille jokaiselle annoin kyselylomakkeen. Aineisto on harkinnanvaraisuudesta huolimatta kerätty objektiivisesti, sillä kysely on lähetetty kaikille projektin asiakkaille sekä annettu jokaiselle korkeakoulututkinnon suorittaneelle yrityksen kielikoulutuksessa sillä hetkellä olleelle maahanmuuttajalle. Koska kyseessä on harkinnanvarainen otos, pyrin kiinnittämään erityistä huomiota tulosten tulkintaan ja niistä tekemiini johtopäätöksiin.

5.2.1 Kyselyaineiston vastausaktiivisuus

Keräsin aineiston kahden aineistonkeruukierroksen aikana. Ensimmäisellä kierroksella postitse lähetetyistä kyselylomakkeista sain takaisin 86 täytettyä lomaketta. Tämän jälkeen lähetettiin uusintakysely niille, jotka eivät olleet ensimmäisellä kierroksella palauttaneet kyselylomaketta. Tästä joukosta valittiin ”potentiaalisimmat” vastaajat, toisin sanoen vain kielitaitoisimmille maahanmuuttajille lähetettiin uusintakirje. Toisella kierroksella kyselylomakkeita palautui yhdeksän kappaletta. Kielikoulutusta tarjoavan yrityksen kautta kuudesta lähetetystä lomakkeesta sain takaisin neljä. Aineiston lopulliseksi kooksi muodostui näin ollen 99⁶⁶ korkeakoulutettua maahanmuuttajaa ja vastausprosentiksi 60⁶⁷. Vastausprosenttia voidaan pitää hyvänä, sillä maahanmuuttajille suunnatuissa tutkimuksissa vastausprosentit jäävät monenlaisten kielellisten ja kulttuuristen syiden vuoksi usein alhaisiksi (vrt. Liebkind & Jasinskaja-Lahti 1997, 96; Ylänkö 1997, 50; Jasinskaja-Lahti, Liebkind & Vesala 2002, 54–56; Pohjanpää ym. 2003, 44).

Vastausaktiivisuuteen voivat vaikuttaa valittu tiedonkeruumenetelmä, tutkimuksen aihe ja sen kiinnostavuus, tutkimuksen koettu merkityksellisyys, vastaajan aikaisemmat kokemukset tutkimukseen osallistumisesta, ikä, sukupuoli, koulutus jne. (esim. Alkula ym. 1994, 139–140; Metsämuuronen 2006, 586). Tässä tutkimuksessa korkea vastausprosentti saattoi johtua ensinnäkin siitä, että kaikki vastaajat olivat korkeakoulutettuja henkilöitä.

⁶⁵ Projektin henkilökunta vastasi kyselyiden postittamisesta. Itse toimitin riittävän määrän kyselylomakkeita ja kirjekuoria projektin henkilökunnalle. Täytetyt lomakkeet pyydettiin palauttamaan projektille, josta ne sitten lähetettiin minulle.

⁶⁶ Tähän lukuun sisältyvät myös testikyselyt, joita lähetettiin kaikkiaan kahdelletoista työllisyysprojektin asiakkaalle. Takaisin testikyselyjä sain seitsemän. Liitin myöhemässä vaiheessa testikyselyt osaksi varsinaista aineistoa, sillä en tehnyt testikyselyn jälkeen lomakkeeseen mainittavia muutoksia. Ainoastaan siirsin kysymyksen 21 paikkaa sekä muokkasin sen ulkonäköä selkeämmäksi.

⁶⁷ Vastausprosentti on laskettu 166:sta lähetetystä kyselylomakkeesta.

Koulutetuille henkilöille tutkimuksen tekeminen ja sellaiseen osallistuminen saattaa olla entuudestaan tuttua ja orientoituminen vastaamiseen siten luontevampaa kuin vähemmän koulutetuilla ja henkilöillä, joilla ei välttämättä ole vastaavaa aikaisempaa kokemusta. Maahanmuuttajatutkimuksissa vastaajan kulttuuritaustalla ja kielitaidolla voi myös olla merkitystä (esim. Pohjanpää ym. 2003, 47–48). Tässä tutkimuksessa hyvään vastausprosenttiin saattoi vaikuttaa se, että suurin osa vastaajista oli entisen Neuvostoliiton tai sen seuraajavaltioiden kansalaisia. Näistä maista tulleiden on aikaisemmissa tutkimuksissa todettu vastaavan kyselyihin varsin ahkerasti, toisin kuin esimerkiksi pakolaismaista tulleiden, joiden on todettu preferoivan haastatteluja aineistokeruumenetelmänä (esim. Jasinskaja-Lahti ym. 2002; Pohjanpää ym. 2003, 39–41, 47). Pohjanpää ym. (emt. 47) toteavatkin, että ”kulttuurisesti” väärä tiedonkeruumenetelmä voi vaikuttaa tutkimukseen osallistumiseen ja vastaamisen luotettavuuteen. Hyvästä vastausprosentista huolimatta voidaan miettiä, vaikuttiko valittu aineistonkeruumenetelmä esimerkiksi pakolaistaustaisten vastaamiseen, sillä heidän osuutensa aineistossa jäi suhteellisen pieneksi.

Vaikka vastausprosentti olikin korkea, on syytä pohtia, miksi 40 prosenttia harkinnanvaraiseen otokseen valituista ei palauttanut lomaketta. Tutkimuksissa, joissa kato on suuri, voidaan vähäistä vastausaktiivisuutta pitää jo tuloksena sinänsä. Vastaamattomuus voi kertoa esimerkiksi henkilöiden yhteistyöhön kieltäytymisestä niillä ehdoilla ja siinä kontekstissa mitä kyselylomake heille edustaa. Tässä tutkimuksessa vastaamattomuuden syistä yksi merkittävin oli varmasti kielitaidon puute. Se, että kysely toteutettiin suomen kielellä, karsi todennäköisesti suurimmaksi osaksi vastaajia. Kysely olisi toki voitu käännettää vastaajien omalle äidinkielelle, mutta vähäisten resurssien vuoksi tähän ei kuitenkaan ryhdytty. Lisäksi kyselylomakkeen käännettäminen maahanmuuttajien omalle äidinkielelle ei aina edes nosta vastausprosenttia (esim. Ylänkö 1997, 50).

Aineiston keruussa kadon suuruuteen vaikuttaa myös tutkimuksen aihe (esim. Alkula ym. 1994, 139–140). Erilaiset epäluuloisuudet ja pelot tiettyä aihepiiriä käsittelevää tutkimusta kohtaan voivat heikentää vastausaktiivisuutta. Eri kulttuureissa esimerkiksi työttömyys voidaan kokea hyvinkin henkilökohtaisena ja arkana aiheena, jolloin kyseistä aihealuetta käsittelevään kyselyyn ei haluta vastata. (Esim. Ylänkö 1997, 50–51.) Tässä piileekin tämän tyyppisten aineistonkeruumenetelmien ongelma: tietyt vastaajaryhmät saattavat systemaattisesti kieltäytyä vastaamasta, jolloin tulosten luotettavuus heikkenee (Alkula ym. 1994, 106, 140). Käsillä olevan aineiston kohdalla voidaankin kysyä, jättivätkö ne korkeakoulutetut maahanmuuttajat vastaamatta, joilla tilanne oli kaikkein huonoin. Toisaalta, kuten myöhemmin luvussa 6 havaitaan, oli aineistossa runsaasti maahanmuuttajia, joilta puuttui vielä ensimmäinenkin kosketus suomalaiseen työelämään.

Kyselylomakkeen täyttämisen haasteellisuus, vaikeat kysymykset ja lomakkeen pituus voivat myös heikentää vastaamista (Alkula ym. 1994, 132–137, 139–140; Valli 2010). Maahanmuuttajille suunnatussa kyselylomakkeessa vastausohjeiden ja kysymysten muotoiluun tulisi kiinnittää erityistä huomiota. Tärkeää on olennaisten kysymysten laatiminen mahdollisimman ymmärrettävään ja selkeään muotoon. Tätä tutkimusta varten laaditussa kahdeksansivuisessa kyselylomakkeessa korkeakoulutettujen maahanmuut-

tajien työllisyystilannetta selvitettiin varsin seikkaperäisesti (ks. liite 1). Taustatietoina tiedustelin vastaajan sukupuolta, ikää, siviilisäätystä, syntymämaata, kansalaisuutta sekä äidinkieltä. Olin niin ikään kiinnostunut Suomeen muuton ajankohdasta ja muuton syistä. Korkeakoulututkinnon osalta kysyin vastaajan korkeakouluastetta ja koulutusalaan, tutkinnon nimeä, valmistumisvuotta, suoritusmaata sekä sitä johtiko tutkinto suoraan johonkin ammattiin. Lisäksi olin kiinnostunut siitä, oliko henkilöllä Suomessa hankittu tutkinnon tunnustamis- tai rinnastamispäätös, ja jos oli niin milloin hän oli sen saanut. Samoin kysyin vastaajien vanhempien sekä mahdollisten sisarusten koulutustaustaa.

Maahanmuuttajien työurien osalta olin kiinnostunut vastaajan työstä lähtömaassa, mutta erityisesti työhistoriasta Suomessa. Vastaajien työhistoriaa Suomessa selvitin kolmenlaisen taulukkomuotoisen kysymyksen avulla; kysymällä vastaajien työsuhteista Suomessa (kyselylomakkeen kysymys 19), selvittämällä heidän työttömyysjaksojaan Suomessa (kysymys 20) sekä kysymällä heidän koulutukseen osallistumisesta Suomessa (kysymys 22). Maahanmuuttajien Suomessa olon aikaisten työsuhteiden osalta olin kiinnostunut kunkin työsuhteen alkamis- ja päättymisajankohdasta, ammattinimikkeestä tai työtehtävästä, jota oli tehnyt, työsuhteen luonteesta, työnantajasta, siitä vastasiko työ maahanmuuttajan korkeakoulututkinnon tasoa ja alaa sekä työsuhteen päättymisen syystä. Suomessa olon aikaisten työttömyysjaksojen osalta kysyin niin ikään kunkin työttömyyden alkamis- ja päättymisajankohtaa, työttömyyden syytä sekä työttömyyden päättymisen syytä. Liittyen opiskeluun ja koulutukseen Suomessa kysyin kunkin koulutuksen alkamis- ja päättymisajankohtaa sekä sitä minkälaisesta koulutuksesta kulloinkin oli ollut kyse. Pyysin maahanmuuttajia kirjaamaan kaikki työ-, työttömyys- ja koulutushistoriaan liittyvät toiminnot aikajärjestyksessä Suomeen muutosta alkaen kyselyhetkeen saakka⁶⁸. Työ-, työttömyys- ja koulutushistoriaan liittyvien kysymysten (kyselylomakkeen kysymykset 19, 20 ja 22) tavoitteena oli saada selville tutkittavien pääasiallinen toiminta vaihe vaiheelta siten, että lopputuloksena olisi mahdollisimman aukoton kuva työurasta ja sen eri vaiheista Suomessa. Kyselylomakkeen lopussa esitin vielä jatkotutkimuspyynnön, jonka avulla tiedustelin vastaajan halukkuutta osallistua tutkimuksen myöhemmässä vaiheessa toteutettavaan haastatteluosioon.

Työ-, työttömyys- ja koulutushistoriaan liittyvät kysymykset olivat työläitä täyttää, koska niissä edellytettiin koko Suomessa olon aikaisten työllisyystilanteiden muistamista (ks. myös Suutari 2003, 35–36). Saatujen tulosten luotettavuutta arvioitaessa nouseekin esiin kysymys, miten tarkasti ihminen ylipäänsä voi muistaa 4–5 vuoden takaisia tapahtumia, saati kaukaisempia. Kun esimerkiksi työsuhteet tai työttömyysjaksot ovat olleet kovin lyhyitä ja niitä on ollut useita, on asioita voitu helposti muistaa väärin. Vastauksissa ilmenikin paikoin epä johdonmukaisuutta, sillä jotkut olivat saattaneet kirjata kyselylomakkeeseen esimerkiksi vain työsuhteensa, mutta jättäneet merkitsemättä työttömyysjaksonsa. Tällaisissa

⁶⁸ Vastaavanlaista taulukkomuotoista työhistoriaa ja -kokemusta selvittävää kyselylomaketta ovat käyttäneet muun muassa Manninen ja Luukannel (2002) tutkiessaan Helsingin yliopistosta valmistuneiden humanistien työelämäorientaatiota, osaamista ja työllistymistä, Suutari (2003) selvittäessään korkeakoulutettujen työelämänurien alkuvuosia ja Rouhelo (2008) tutkiessaan Turun yliopistosta eri aikoina valmistuneiden generalistien eli humanistisen, yhteiskuntatieteellisen ja kasvatustieteellisen alalta valmistuneiden urapolkuja.

tapauksissa kävin henkilön työhistorian yksityiskohtaisesti läpi siten, että mikäli henkilöllä ei tiettynä ajankohtana ollut työtä, hän ei ollut koulutuksessa eikä työsuhteen päättymisen syystä voinut muuta päätellä, tulkitsin henkilön olevan kyseisellä hetkellä työttömänä.⁶⁹

Maahanmuuttajat vastasivat kyselyyn pääsääntöisesti varsin huolellisesti. Osa vastaajista täytti kyselylomakkeen itsenäisesti kotona, osa vastasi kyselyyn työllisyysprojektin suomen kielen kurssilla opettajan avustamana. Muutamissa lomakkeissa kuitenkin näkyi, ettei kaikkia kysymyksiä oltu ymmärretty aivan oikein. En hylännyt silti yhtään lomaketta kokonaan, sillä niissäkin lomakkeissa joissa oli paikoittain havaittavissa ymmärtämättömyyttä, oli osaan kysymyksistä vastattu riittäväällä tarkkuudella.

5.2.2 Aineiston analysointi

Kyselyaineiston avulla tarkastelen korkeakoulutettujen maahanmuuttajien työllisyyttä Suomessa tutkittavien työmarkkina-aseman sekä työllistymisen vakauden ja työllistymisen laadun kautta. Lisäksi tarkastelen työllisyyttä tutkittavien koko Suomen aikaisen työuran näkökulmasta. Tarkastelen työmarkkina-asemaa pääasiallisen toiminnan mukaan kolmena eri ajankohtana (maahantulovuonna, kolme vuotta Suomeen muuton jälkeen ja kyselyhetkellä eli vuonna 2004). Pääasiallisen toiminnan kautta saadaan tietoa siitä, ovatko korkeakoulutetut maahanmuuttajat eri tarkasteluajankohtina olleet työssä, työttöminä, koulutuksessa vai ovatko he mahdollisesti tehneet kotityötä. Työllistymisen vakauden mittarin avulla tarkastelen niin Suomessa olon aikaisten työsuhteiden määrää, kestoa ja luonnetta kuin työttömyysjaksojen määrää ja kestoa. Työllistymisen vakautta kuvaavien mittarien kautta saadaan tietoa muun muassa siitä, kuinka monista ja kestoaltaan pitkistä työllisyys- ja työttömyysjaksoista korkeakoulutettujen maahanmuuttajien työhistoria Suomessa koostuu. Lisäksi tarkastelen työllistymisen vakautta koulutukseen osallistumisen avulla. Voidaan ajatella, että mitä useampaan koulutukseen henkilö osallistuu, sitä enemmän työura myös pirstaloituu. Työllistymisen laadun kautta tarkastelen sitä, minkälaisiin työtehtäviin ja ammatteihin korkeakoulutetut maahanmuuttajat ovat Suomessa työllistyneet ja ovatko työsuhteet vastanneet maahanmuuttajien korkeakoulutuskintoja. Analyysin lopuksi jaan tutkittavat useampaan ryhmään työuran alun piirteiden perusteella. Luokittelun tarkoituksena on tuoda esiin korkeakoulutettujen maahanmuuttajien työuran alun eri variaatit.

Tarkastelen edellä mainittuja asioita myös joidenkin taustamuuttujien, esimerkiksi sukupuolen, iän, kansalaisuuden, muuttosyn, muuton ajankohdan, koulutusalan ja tutkinon rinnastamisen suhteen⁷⁰. Huomioitavaa on, että kyselylomakkeessa ei kysytty korkeakoulututkinnon suorittaneiden maahanmuuttajien suomen kielen taitoa. Näin ollen suomen kielen taitoa ei ole mahdollista käyttää taustamuuttujana, vaikka se onkin eräs

⁶⁹ Lomakkeen Suomessa olon aikaista työhistoriaa selvittävää kysymystä (kysymys 19) voidaan näin jälkikäteen pitää epämääräisenä, koska kysymyksen asettelusta ei tarkalleen ilmene mitä työsuhteella tarkoitettiin. Vastaajan päätettäväksi jäi, tulkitsiko hän kysymyksen tarkoittavan sitä, kuinka monessa eri työsuhteessa (samankin työnantajan palveluksessa) vastaaja oli Suomessa olonsa aikana ollut vai sitä kuinka moneen kertaan henkilö oli ehtinyt vaihtaa työpaikkaa, työnantajaa tai työtehtävää Suomessa.

⁷⁰ Esittelen luvussa 6.1 analyysissä käyttämäni taustamuuttajat ja niiden jakaumat.

tärkeimmistä maahanmuuttajien työllistymiseen vaikuttavista tekijöistä (esim. Jaakkola 2000, 60–61). Kyselylomakeaineiston avulla ei myöskään saada selville tutkittavien työllistymiskanavia eli sitä, mitä kanavaa (esim. työvoimatoimisto tai lehti-ilmoittelu) pitkin tutkittavat ovat työllistyneet. Aineisto ei myöskään sisällä tietoa siitä, minkälaista palkkaa korkeakoulutetuilla maahanmuuttajille on kustakin työstä maksettu.

Analyysimenetelmän valintaan vaikuttaa aineiston keruussa käytetty mittaamisen taso. Mittaamisessa käytetyt mitta-asteikot voidaan jakaa laatuero-, järjestys-, välimatka- sekä suhdeasteikkoihin. Käytetty mitta-asteikko vaikuttaa taas perusjoukkoa kuvaavien tunnuslukujen määrittämiseen eli siihen, mitä menetelmiä kyseisestä muuttujasta tehtyihin havaintoihin voidaan soveltaa. (Esim. Alkula ym. 1994, 84–87; Holopainen & Pulkkinen 2002, 13–14.) Käsillä olevassa aineistossa muuttujat ovat pääasiassa laatuero- ja järjestysasteikkollisia. Tästä syystä aineiston kuvailu tapahtuu lähinnä suorien jakaumien sekä ristiintaulukointien avulla. Tunnuslukuina käytän pääasiassa frekvenssi- ja prosenttijakaumia sekä keskiarvoja. Ristiintaulukoinnin tukena tilastollisista testeistä käytän khin neliö-testiä, joka testaa sitä ovatko muuttujat toisistaan riippumattomia⁷¹. Testin avulla mitataan, aiheuttaako havaitun riippuvuuden sattuma vai todellinen tilanne perusjoukossa.⁷² Kahden riippumattoman ryhmän keskiarvojen vertailun yhteydessä käytän Mannin-Whitneyn testiä (käytetään myös nimeä U-testi). Mikäli vertailtavia ryhmiä on kolme tai useampia, käytän apuna Kruskalin-Wallisin testiä. Keskiarvotestien avulla mitataan sitä, onko ryhmien vertailutilanteessa keskiarvojen välillä tilastollisesti merkitsevää eroa. Tilastollista merkitsevyyttä ilmaistaan myös näissä p-arvolla. (Metsämuuronen 2004.)

Suorien jakaumien ja ristiintaulukoinnin lisäksi kyselylomakeaineiston analyysi rakentuu pitkälti laadulliseksi analyysimenetelmäksi luokitellun tyypittelyn varaan. Tyypittelyn tarkoituksena on etsiä aineistosta yhteisiä ja erottelevia piirteitä, joiden kautta asioita ja ilmiöitä ryhmitellään ja yhdistellään samankaltaisia piirteitä sisältäviksi kokonaisuuk- siksi, kuten tässä tutkimuksessa useamman tyyppiseksi työuran aluksi. Samalla aineistoa tiivistetään hallittavaan muotoon. (Esim. Eskola & Suoranta 2003, 181–185.) Esittelen tekemäni tyypittelyä tarkemmin tulosten yhteydessä luvussa 6.5.

⁷¹ Khin neliö-testi, kuten muutkin tässä tutkimuksessa käyttämäni menetelmät ovat niin sanottuja parametrittomia menetelmiä (vrt. parametriset menetelmät, ks. esim. Holopainen & Pulkkinen 2002, 158–174; Metsämuuronen 2004, 9; Nummenmaa 2006, 142–143). Parametrittomia menetelmiä käytetään muun muassa silloin, kun otos ei ole satunnaisotos eikä normaalisti jakautunut, kun aineisto on pieni (usein alle 30 havainnon aineistoa pidetään pienenä) tai kun mittaamisessa on käytetty laatuero- tai järjestysasteikkollisia muuttujia. Lisäksi kullakin parametrittomalla menetelmällä on vielä omat ehtonsa, joiden täytyessä niitä voidaan käyttää. Esimerkiksi khin neliö-testin ehtona on, että havaintoja on riittävästi kussakin solussa. Riittäväksi määräksi on määritelty, että korkeintaan 20 % teoreettisista solufrekvensseistä saa olla alle 5 ja jokaisen teoreettisen solufrekvenssin on oltava suurempi kuin 1. Teoreettiset solufrekvenssit ovat ne frekvenssit, jotka saataisiin jos muuttujien jakaumat olisivat samat tai jos muuttujat olisivat riippumattomia toisistaan. (Holopainen & Pulkkinen 2002, 175–184; Metsämuuronen 2004, 9–26; 178–182.)

⁷² Tilastollista merkitsevyyttä ilmaistaan testissä p-arvolla. Merkitsevyytensä ilmaisevan p-arvon tasot ovat: $p \leq 0,05$ eli arvo sijoittuu väliin $0,01 < p \leq 0,05$, jolloin tulos on tilastollisesti melkein merkitsevä (suhdetta ilmaistaan usein yhdellä tähdellä *), $p \leq 0,01$ eli arvo sijoittuu väliin $0,001 < p \leq 0,01$, jolloin tulos on tilastollisesti merkitsevä (suhdetta ilmaistaan yleensä kahdella tähdellä**), $p \leq 0,001$ eli p:n arvo on joko 0,001 tai sen alapuolella, jolloin tulos on tilastollisesti erittäin merkitsevä (suhdetta ilmaistaan yleensä kolmella tähdellä***). (Tähtinen & Isoaho 2001, 17.)

5.3 Haastatteluaineisto

Korkeakoulutettujen maahanmuuttajien elämäntilanteeseen ja työurien muotoutumiseen Suomessa vaikuttavat väistämättä maahanmuuttajien lähtömaissa tehdyt ura- ja ammatinvalinnat sekä yksilöiden vaihtelevat elämäntilanteet. Toisilla lähtökohdat ja mahdollisuudet tehdä omaa uraa ja tulevaisuutta koskevia valintoja voivat olla helpommat kuin toisilla. Määrällisen aineiston avulla on vaikea tarkastella yksittäisten ihmisten elämänvalintoja ja elämäntilanteita (myös Vanttaja 2002). Korkeakoulutettujen maahanmuuttajien työurien muotoutumisen taustalla olevien tekijöiden yksityiskohtaisempi ja moniulotteisempi tarkastelu edellyttää toisenlaista aineistoa ja tutkimusmenetelmää. Tästä syystä tutkimuksen toisena aineistona hyödynnän korkeakoulutetuilta maahanmuuttajilta keräämääni haastatteluaineistoa ja sen edellyttämää laadullista tutkimusotetta. Haastatteluaineiston avulla on tarkoitus päästä lähemmäs yksittäisten maahanmuuttajien elämäntilanteita ja kokemuksia sekä huomioida maahanmuuttajan työurien muotoutumiseen vaikuttavat yksilölliset tekijät mahdollisimman kokonaisvaltaisesti.

5.3.1 Elämäkerrallinen näkökulma aineistoon

Lähestyn korkeakoulutetuilta maahanmuuttajilta keräämääni haastatteluaineistoa elämäkerrallisesta näkökulmasta⁷³. Leena Syrjälän (2010, 257) mukaan elämäkertatutkimuksesta on kyse silloin, kun tutkija erilaisten ihmisten elämää kokonaisvaltaisesti kuvaavan aineiston tai aineistojen avulla pyrkii tarkastelemaan entistä syvällisemmin yksittäisten ihmisten tai ihmisryhmien luonnetta ja merkitystä. Tutkimuskirjallisuudessa elämäkertatutkimuksen yhteydessä käytetään rinnakkain useita käsitteitä, joista osa kuvaa henki-

⁷³ Suomessa kiinnostus elämäkerrallista tutkimusotetta kohtaan on viime vuosina voimistunut. Elämäkerrallista tutkimusotetta hyödynnetään varsin paljon niin humanistisissa tutkimuksissa, sosiaaliteiteissä kuin kasvatustieteissäkin. (Esim. Sääntti 2004, 180; Syrjälä 2010, 247.) Huotelin (1992, 14–15) jakaa elämäkerrallisen tutkimusotteen historiallisen kehittymisen sosiologiassa kolmeen vaiheeseen. Ensimmäisen vaiheen hän nimeää *kasvavan kiinnostuksen kaudeksi*, joka ajoittuu vuodesta 1920 toisen maailman sodan loppuun saakka. Tuolloin niin sanotun Chicagon koulukunnan tutkijat nostivat elämäkerrat sosiologisen tutkimuksen keskiöön. Merkityksellisenä yksittäisenä tutkimuksena tuolta ajalta mainitaan usein Thomasin ja Znanieckin 1918–1920 julkaisema ”The Polish Peasant in Europe and America”. Tässä puolalaisia siirtolaisia käsittelevässä elämäkertatutkimuksessa tarkasteltiin maasta- ja maahanmuuttamisen problematiikkaa henkilökohtaisten dokumenttien valossa. Samalla teos luetaan usein myös yhdeksi siirtolaistutkimuksen klassikoksi. Kasvavan kiinnostuksen kausi alkoi hiipua toisen maailman sodan jälkeen jatkuen aina 1960-luvulle asti. Tuon ajanjakson Huotelin (emt.) nimeää *heikkenevän kiinnostuksen kaudeksi*. Hiipumisen syynä oli kvantitatiivisten survey-menettelmien esiintulo. Uuden elämäkerrallisen lähestymistavan kukoistus alkoi taas 1970-luvulta ja on jatkunut nykypäiviin asti. Tuon ajanjakson Huotelin nimeää *hiljaiselosta elpymisen ja uuden kukoistuksen kaudeksi*. Syynä kiinnostuksen lisääntymiseen uudelleen elämäkerrallista lähestymistapaa kohtaan on mainittu muun muassa survey-menettelmiin kyllästyneiden tutkijoiden vaatimukset elämänvaiheiden analyysin ja elämänmakuisen tutkimuksen tuomisesta takaisin yhteiskunnalliseen tutkimukseen. Syrjälä (2010, 247) puhuu jopa elämäkerrallisesta käänteestä tarkoittaen erilaisten kertomusten ja elämäntarinoiden yhä lisääntyvää kiinnostusta ja käyttöä eri tieteenalojen tutkimuksessa.

lön elämää sisällöllisesti (esim. elämänkulku, elämänura, elämänprosessi, elämänkaari)⁷⁴, osa taas enemmän elämäkertatutkimuksen metodista puolta yleensä (esim. elämäkertametodi, elämäkerrallinen lähestymistapa). Elämäkertatutkimuksen metodisilla käsitteillä halutaan painottaa useiden menetelmien samanaikaisen käytön mahdollisuutta. (Bertaux 1981; Huotelin 1992, 16–18.) Käsillä olevassa tutkimuksessa elämäkerrallisella lähestymistavalla viitataan ennen kaikkea tutkimusotteeseen, jossa empiirisen aineiston muodostaa tutkittavien elämää kuvaava kertomus ja jossa tutkittavien henkilöiden toimintaa pyritään ymmärtämään näiden kertomusten pohjalta (ks. myös Honkonen 1995, 167).

Tutkimusmenetelmänä elämäkerrallinen ote on varsin joustava ja tämän vuoksi sitä sovelletaan hyvin erilaisiin tutkimuksiin. Tyypillisiä elämäkerta-aineistoja ovat henkilöiden itsensä kirjoittamat omaelämäkerrat, erilaiset dokumenttiaineistot kuten päiväkirjat ja muistelmat sekä haastatteluin kerätyt elämäkerta-aineistot (Syrjälä & Numminen 1988, 65). Omaelämäkerran ja elämäkerran erona on, että edellinen on henkilön itsensä laatima kirjoitus omasta elämästä, jälkimmäisen on usein laatinut joku muu kuin henkilö itse (Bertaux 1981, 7; Rahkonen 1995, 143–144). Suomessa keskeisenä elämäkertatutkimuksen hahmona toimineen J.P. Roosin (1987, 12) mukaan itse kirjoitetut tai haastatteluin kerätyt elämäkerta-aineistot ovat käytännössä ainoa keino saada tietoa ihmisten elämänkulusta, sillä erilaiset päiväkirja- ja muistelmata-aineistot ovat varsin harvinaisia. Niin sanottujen itse kirjoitettujen elämäkertojen etuna on niiden autenttisuus, sillä ne ovat vapaasti ja itsenäisesti kirjoitettuja ja niihin valikoituvat useimmiten ne asiat, jotka ovat kyseisille henkilöille merkityksellisiä. Haastatteluin kerättyihin elämäkertoihin vaikuttaa ennen kaikkea haastattelutilanteessa haastateltavan ja haastattelijan välille syntynyt vuorovaikutus, toisin sanoen se saavuttaako haastattelija haastateltavan luottamuksen. (Roos 1987, 33; 1988, 144–145.) Myös survey- tai tilastoaineistot voivat kuulua osaksi elämäkerrallista tutkimusta (Syrjälä & Numminen 1988, 65–66; Honkonen 1995).

Roos (1988, 144) jakaa elämäkertatutkimuksessa käytetyt haastattelumenetelmät niin sanottuun narratiiviseen haastattelutekniikkaan, jolla hän tarkoittaa haastatteluja joiden aikana haastateltavan annetaan täysin vapaasti kertoa elämästään ilman haastattelijan esittämiä kysymyksiä. Toisena haastattelumenetelmänä voidaan käyttää avointa teema-haastattelua, jolloin haastattelijalla on mahdollisuus suunnata keskustelua tutkimuksen kannalta olennaisiin teemoihin sekä ohjata keskustelua alueille, joista ihmiset eivät itse keksisi puhua. Käytetään haastattelumenetelmänä sitten kumpaa tahansa, pyritään elämäkerrallisessa haastattelussa avoimeen, vapaamuotoiseen haastattelutilanteeseen, jossa haastateltavalla on mahdollisimman helppo kertoa itsestään ja elämästään. (Roos 1987, 27–35; 1988, 144–146; Nieminen 1990, 23–24; Huotelin 1992; Honkonen 1995; Sääntti 2004, 188–190.) Tässä tutkimuksessa käytetty menetelmä muistuttaa lähinnä teemahaas-

⁷⁴ Elämää sisällöllisesti kuvaavat käsitteet voidaan jakaa rakennetta (elämänkaari) ja prosessia (elämänkulku) kuvaaviin käsitteisiin. Rakennetta kuvaaviin käsitteisiin on sisäänrakennettu oletus siitä, että elämä on biologisesti ja geneettisesti pitkälti ennalta määrättyä. Prosessia kuvaavat käsitteet taas antavat enemmän tilaa suuremmalle monimuotoisuudelle kattaen yksilön elämäntoiminnot sekä hänen tietoisuutensa tietyissä historiallis-yhteiskunnallisissa oloissa. (Huotelin 1992, 16–18.)

tattelua, joskin haastatteluissa on piirteitä myös avoimesta haastattelusta. Vastaavanlaisen aineiston kerääminen maahanmuuttajien itsensä kirjoittamina olisi ollut liian vaativa pyyntö – monet kun kokivat kirjoittamisen suomen kielellä vaikeammaksi ja työläämmäksi kuin puhumisen (myös Pentikäinen 2005, 43). Päädyin siis ratkaisuun, jossa haastatteluiden pohjalta kirjoitin ikään kuin itse kertomuksen tutkittavien elämänselämästä.

Elämäkerrallista lähestymistapaa on pidetty käyttökelpoisena silloin, kun on haluttu kuvata esimerkiksi ihmisen elämänselämää lapsuudesta vanhuuteen. Elämäkertatutkimusten kohteena on usein ollut joku keskimääräisesti poikkeavampi ryhmä, kuten puolalaiset siirtolaiset (Thomas & Znaniecki 1918), alkoholistit (Saarto 1983), kodittomat naiset (Granfelt 1998), koulumenestyvät (Vanttaja 2002), pakolaiset (Pentikäinen 2005) jne. Tämänkaltaisten elämäkertatutkimusten tavoitteena on ollut kertoa, miten tutkittavat erityisryhmät ajattelevat, tuntevat ja kokevat, jotta toiset voisivat paremmin ymmärtää heitä. Aina tutkimuskohteen ei kuitenkaan tarvitse olla mikään erityisryhmä, kuten esimerkiksi Roosin (1987) tutkimuksessa, jossa hän tarkasteli kirjoitettujen elämäntarinoitten kautta aivan tavallisten suomalaisten ihmisten elämää. Vaikka edellä mainituissa tutkimuksissa onkin tarkasteltu yksittäisten ihmisten subjektiivisia todellisuuksia, on niissä lopulta oltu kiinnostuneita siitä, mikä tutkimuskohteena olevalle ihmisryhmälle on ollut tyypillistä tai toistuvaa. Toiseksi elämäkerrallista lähestymistapaa on hyödynnetty tarkasteltaessa jotain tarkemmin rajattua elämänselämää tai -tilannetta, esimerkiksi yksilön uravalintaa (esim. Honkonen 1995). Honkosen (emt.) mukaan elämäkerrallinen lähestymistapa soveltuu uravalinnan muotoutumista selvittäviin tutkimuksiin, sillä se mikä ihmisestä tulee on hänen koko elämänselämänsä tulos, ei niinkään seurausta jostain yksittäisistä ammatinvalinnan syistä nimettävissä olevista muuttajista. Myös käsitteillä olevassa tutkimuksessa olen kiinnostunut tarkemmin rajatusta elämänselämästä eli korkeakoulutettujen maahanmuuttajien työurien muotoutumisesta, mutta myös siihen kiinteästi liittyvistä muista elämänselämästä, kuten tutkittavien lähtömaan ura- ja ammatinvalinnoista sekä ylipäänsä haastateltavien erilaisista elämänselämästä lähtömaassa. Samalla ja viime kädessä olen kiinnostunut siitä, mitkä ovat tyypillisiä piirteitä juuri tämän ryhmän koulutus- ja työuran muotoutumisessa.

Leena Syrjälän ja Merja Nummisen (1988, 70–73; myös Huotelin 1992, 60–65; Syrjälä 2010) mukaan elämäkertatutkimuksessa on olennaista tutkittavan subjektiluonteen korostaminen. Ihminen nähdään olentona, jota ohjaavat sisäiset tunteet, ajatukset ja aikaisemmat elämänselämäkokemukset. Samalla elämäkertatutkimuksessa näkyy lähestymistavan selektiivinen luonne. Tutkittava kertoo elämänselämästä tapahtumia, jotka hän itse haluaa kertoa ja joita hän pitää merkittävänä ja kertomisen arvoisina jättäen kertomatta asiat, joita hän ei syystä tai toisesta halua muistella. Myös Roos (1988, 140) määrittelee elämänselämäkertarin tarinaksi, joka perustuu henkilön omaan elämänselämään, jossa kertoja esiintyy tarinan subjektina ja jossa hän itse määrittelee tarinansa kehykset. Elämänselämäkertomus on valinnan tulosta, jossa henkilö valikoi menneestä tapahtumia sisällyttäen tarinaansa usein ne tapahtumat, jotka sen hetkisen tilanteen pohjalta nähdään olennaisina. Kerrottu elämänselämätarina on siten ihmisen oma käsitys elämänselämästä ja sen kuluista siinä kontekstissa ja kulttuurissa, jossa

hän elää. Näin elämäkertatutkimuksessa tutkija kohtaa maailman, joka tietyllä tavalla on jo etukäteen tulkittu. Asioille on toisin sanoen annettu jo merkitys ennen kuin tutkija ryhtyy niitä jäsentämään. (Myös Roos 1987, 34–35; Honkonen 1995, 182–183.) Roosin (1987, 35) mukaan tämä kaikki kuitenkin kuuluu elämäkerrallisen tutkimuksen luonteseen. Se, miten tietyt tilanteet henkilölle näyttäytyvät, kertoo kyseisen henkilön elämän yleisestä hahmotuksesta, joidenkin asioiden tärkeydestä ja joidenkin toisten asioiden toissijaisuudesta. Kaikki tämä tieto on tulkinnan kannalta tärkeää.

Elämäkertatutkimuksen tarkoituksena on luoda tutkimuskohteesta mahdollisimman kokonaisvaltainen kuva. Kokonaisvaltaisuudella on viitattu muun muassa yhteiskunnallisen kontekstin huomioimiseen. (Syrjälä & Numminen 1988, 66–67.) Ihmisen elämänselityksessä tulisi huomioida aina se yhteiskunnallinen todellisuus, jossa elämää kulloinkin eletään. Tämänkaltainen yhteys on erityisen keskeinen tutkimuksessa, jossa tutkimuskohteena ovat maahanmuuttajat ovat muuttaneet Suomeen erilaisista kulttuureista ja yhteiskunnista. Useissa haastatteluissa tuleekin hyvin esille lähtömaiden luomat raamit; tutkittavien lähtömaassaan tekemät valinnat riippuivat usein yhteiskunnan vallitsevasta tilasta tai kulttuurille ominaisista piirteistä. Maahanmuuttajien elämää ja tilanteita Suomessa on siten helpompi ymmärtää liittämällä ne myös elämään ja tapahtumiin lähtömaassa.

Elämäkerta-aineistojen avulla on mahdollisuus kuvata myös jollekin yhteiskunnalle ja ajalle tyypillistä elämää ja elinolosuhteita. Esimerkiksi Pentikäinen (2005, 33) on pakolaisten elämäntarinoita tarkastelevassa väitöskirjassaan todennut, kuinka tarinoiden avulla saadaan käsitys pakolaisten elämästä ja pakolaisuudesta, mutta myös suomalaisesta yhteiskunnasta ja sen senhetkisestä tilasta, kuten suomalaisten suhtautumisesta pakolaisiin. Toisin sanoen tutkimalla vieraista yhteiskunnista muuttavien henkilöiden elämäntarinoita voidaan oppia jotain myös suomalaisesta yhteiskunnasta. Vaarana tämänkaltaisissa elämäkerta-aineistoissa voi toisaalta olla liiallinen keskittyminen pelkästään yhteiskunnan ja kulttuurin kuvaukseen, jolloin unohdetaan yksilöt ja heidän tulkintansa tapahtumista. Syrjälän ja Nummisen (1988, 66–67) mukaan onnistuneessa elämäkertatutkimuksessa on yksilöllisten elämäkokemusten lisäksi kuvattu henkilön elämän taustalla olevaa yhteiskuntaa ja sen muutoksia. Tällöin yksilön ja yhteiskunnan suhde nähdään parhaimmillaan vastavuoroisena, jolloin ihminen muodostaa identiteettinsä suhteessa yhteiskuntaan ja vastaavasti yksilöiden tulkintojen ja toimintojen muutokset muuttavat yhteiskunnan arvojärjestelmiä.

5.3.2 Haastattelujen tekeminen ja analyysi

Kysymys, joka laadullisen tutkimuksen yhteydessä usein esitetään, liittyy aineiston kokoon (tässä haastateltavien määrään): kuinka paljon aineistoa on kerättävä ja miten valita haastateltavat, jotta tutkimus olisi tieteellistä ja edustavaa. Eskolan ja Suorannan (2008, 61–62) mukaan näihin kysymyksiin ei ole yksiselitteistä vastausta, vaan vastaus riippuu kulloisestakin tilanteesta, toisin sanoen siitä, mikä on tutkimuksen tarkoitus, mitä halutaan tietää, mitä on tietyn ajan ja vallitsevien resurssien puitteissa mahdollista tehdä

jne. Laadullisessa tutkimuksessa aineiston kokoa ratkaisevampaa onkin usein aineiston analyysi ja tulkinannon onnistuneisuus sekä koko tutkimusraportin muodostama kokonaisuus (Mäkelä 1990, 52–53; Eskola & Suoranta emt. 61). Laadullisessa tutkimuksessa ei siis useinkaan pyritä tapausmääriltään suuriin aineistoihin, vaan ennemminkin keskitytään tarkoituksenmukaisesti valittuihin ja tapausten osalta melko pieniin otoksiin. Laadullisessa tutkimuksessa tavoitteena on ennen kaikkea saada informatiivisesti rikkaita tapauksia, joiden avulla pyritään kuvaamaan jotakin tapahtumaa, ymmärtämään tiettyä toimintaa tai antamaan teoreettisesti mielekäs tulkinta jostakin tapahtumasta. (Eskola & Suoranta emt. 60–64; myös Huotelin 1992, 51.) Roos (1988, 145) puhuu haastateltavien valinnan yhteydessä erilaisten tutkimuskohteena olevien alaryhmien hyvistä edustajista tai tyypillisistä tapauksista. Tässä merkityksessä tutkijalle voi riittää vain yksikin hyvä tapaus kustakin alaryhmästä. Haastateltavien valinta edellyttää kuitenkin tarkkaan määriteltyjä kriteerejä, joiden avulla tällaiset hyvät edustajat ja tyypilliset tapaukset voidaan tunnistaa. Aineistoa voidaan ajatella olevan riittävästi, kun uudet tapaukset eivät tuota enää tutkimusongelman kannalta merkityksellistä uutta tietoa. Laadullisessa tutkimuksessa puhutaan tällöin aineiston kylläntymisestä tai saturaatiosta. (Eskola & Suoranta emt. 62–64; Tuomi & Sarajärvi 2009, 87–90.)

Tässä tutkimuksessa haastateltavien valinta nojautui tiukasti kyselyaineistoon. Kaikista kyselyyn vastanneista peräti 50 maahanmuuttajaa ilmoitti haluavansa osallistua myös haastatteluun. Koska tutkimuskysymysten kannalta oleellista oli tutkia erilaisissa työmarkkinatilanteissa olevia korkeakoulutettuja maahanmuuttajia, pohjautui haastateltavien valinta ensisijassa kyselystä saatuihin tuloksiin (ks. liite 3, jossa kuvattu haastateltavien valinta kyselyaineistosta muodostettujen työurien mukaan). Toisena rajauksena haastateltavien valinnassa oli riittävä Suomessa asuttu aika sekä riittävä suomen kielen taito. Riittävä maassaoloaika oli keskeinen kriteeri, jotta maahanmuuttajat olisivat ainakin periaatteessa ehtineet asettautua Suomeen ja päästä osaksi suomalaista työelämää. Tästä syystä karsin haastateltaviksi haluavien joukosta henkilöt, jotka olivat asuneet Suomessa vasta muutaman vuoden⁷⁵. Riittävä suomen kielen taito taas mahdollisti haastatteluiden tekemisen suomeksi⁷⁶. Kiinnitin huomiota myös haastateltavien taustatietoihin (erityisesti maahantulon syy ja kansalaisuus), jotta aineisto olisi myös näiltä osin riittävän monipuolinen. (Mäkelä 1990, 52.) Näin ollen haastatteluaineiston rajaukset huomioiden potentiaalisten haastateltavien määrä tässä vaiheessa oli kolmisenkymmentä.

Jäljelle jääneisiin otin yhteyttä puhelimitse. Muutama haastatteluun lupautuneesta karsiutui tässä vaiheessa puutteellisten yhteystietojen vuoksi. Puheluiden aikana palauttelin henkilöiden mieliin heidän aikaisemmin täyttämänsä kyselylomaketta, sen sisältöä ja ennen kaikkea heidän kyselyssä ilmoittamaansa halukkuutta osallistua haastatteluun. Vaikka kyselyaineiston keräämisestä olikin jo vierähtänyt aikaa (joidenkin kohdalla

⁷⁵ Muutaman vuoden (1–3 vuotta) Suomessa asuneita oli haastateltaviksi haluavissa kaikkiaan kuusi.

⁷⁶ Joskus maahanmuuttajien haastattelututkimuksissa hyödynnetään myös tulkkia. Käsillä olevassa tutkimuksessa luopuminen tulkin käytöstä liittyi ensinnäkin resurssikysymykseen. Toiseksi haastatteluiden luonteen huomioiden tulkin käyttö olisi voinut hankaloittaa haastatteluiden sujuvuutta ja maahanmuuttajien kerrontaa omasta elämästään (ks. Pentikäinen 2005, 60–61).

puoli vuotta, toisilla yli vuosi) muistivat useimmat kyselyn sekä lomakkeen lopussa olleen haastattelupyynnön. Puheluiden aikana jotkut kieltäytyivät haastattelusta vedoten esimerkiksi heikkoon kielitaitoonsa. Muutamien kanssa puhuessani havaitsin myös itse kuinka huonosti he puhuivat suomea. Tästä syystä päädyimme yhdessä jättämään haastattelun väliin. Kaiken kaikkiaan haastatteluaineiston rajaukset, yhteystietojen puutteet sekä puhelimesta kieltäytymiset huomioiden haastateltavien määrä tyypistyi 20:een korkeakoulutettuun maahanmuuttajaan, jotka kaikki haastattelin.

Keräsin haastatteluaineiston vuoden 2005 aikana. Haastatteluihin lähdin nauhurin, muistiinpanovälineiden sekä väljän haastattelurungon kanssa (haastattelurunko liitteessä 2). Haastatteluiden aikana en pyytänyt maahanmuuttajia kertomaan heidän koko elämänsä lapsuudesta haastatteluhetkeen, vaan keskityin tutkimuskysymysteni kannalta oleellisiin teemoihin. Näitä teemoja olivat 1. *elämä lähtömaassa* sisältäen ammatinvalinnan ja siihen vaikuttaneet tekijät, korkeakouluun hakeutumisen, korkeakoulututkinnon suorittamisen sekä työnteon lähtömaassa, 2. *Suomeen muutto* ja etenkin se miten tai miksi henkilö oli Suomeen päätenyt sekä 3. *elämä Suomessa*, jolloin keskityttiin ennen kaikkea siihen, miten elämä Suomessa oli sujunut lähinnä työnhaun ja työuran muotoutumisen näkökulmasta. Haastatteluteemojen väljyys antoi maahanmuuttajille mahdollisuuden tuoda esiin myös niitä asioita, jotka olivat heille erityisen merkityksellisiä. Esimerkiksi haastateltavien kertoessa lähtömaassa tehdyistä ura- ja opiskeluvaihtoista innostui osa haastateltavista muistelemaan lapsuuden koulukokemuksia ja sitä kautta myös muita lapsuuteen ja nuoruuteen liittyviä elämänvaiheita. Koska tarkastelen haastatteluaineistoa elämäkerrallisesta näkökulmasta, olen analyysissä pyrkinyt huomioimaan maahanmuuttajien elämän kokonaisvaltaisuuden – heidän lapsuuden ja nuoruuden koulukokemukset sekä heidän elämänsä kiinteästi liittyvät muut asiat (kuten perhetilanteet, sairaudet, kriisit) – niiltä osin kuin aineisto antaa siihen mahdollisuuden. Jokaisen haastateltavan kohdalla en välttämättä käynyt kaikkia teemoja yhtä tarkasti läpi, vaan keskityin kunkin haastateltavan kannalta oleellisiin aiheisiin. Tässä mielessä haastattelut muistuttivat niin sanottua avointa haastattelua. (Eskola & Suoranta 2003, 86–87; Siekkinen 2007, 44–45; Eskola & Vastamäki 2010, 28–29.) Kestoltaan haastattelut vaihtelivat vajaasta tunnista yli kahteen tuntiin.

Haastattelut olivat pääsääntöisesti avoimia ja myönteisiä vuorovaikutustilanteita. Useimmat haastateltavat olivat varsin puheliaita ja halukkaita kertomaan omasta elämästään. Tällaisissa haastatteluissa keskustelu eteni usein omaa rataansa ja oma roolini oli toimia lähinnä kuuntelijana ja aika ajoin esittää tarkentavia kysymyksiä. Jotkut haastateltavista olivat kuitenkin pidättyväisempiä ja niukkasanasempia – mikä liittyi osin heidän heikkoon suomen kielen taitoonsa, mutta varmasti osin myös itse haastattelutilanteeseen. Näissä haastatteluissa maahanmuuttajan kertomuksen tueksi tarvittiin enemmän tutkijan esittämiä apukysymyksiä. Kulttuurierot ja kielitaidon puute aiheuttivat toisinaan ymmärtämättömyyttä puolin jos toisin. Haastateltava ei aina ymmärtänyt esitettyjä kysymyksiä, toisaalta myös itselläni oli ajoittain vaikeuksia pysyä haastateltavan kerronnan

mukana tapahtumien ja tilanteiden vaihtuessa nopeasti⁷⁷. Joidenkin haastateltavien kohdalla minulle jäi myös tuntuma, etteivät he tarkalleen tienneet mikä haastattelun tarkoitus ja tavoite oli ollut. Suostumuksen antaminen haastateltavaksi sitä ymmärtämättä ilmeni kommentailla, joissa maahanmuuttajat toivoivat haastattelijalta vastapalveluksia, kuten apua työnhaussa tai erilaisten hallinnollisten lomakkeiden täytössä. Osa haastateltavista mielsi minut siis työhallinnon henkilökuntaan kuuluvaksi. Sekaannusta saattoi osaltaan aiheuttaa se, että tein suurimman osan haastatteluista (15 haastattelua) työvoimatoimiston tiloissa⁷⁸. Toisaalta yksi haastateltava tiedosti ehkä liiankin hyvin haastattelun tarkoituksen ilmaistessaan oman kantansa korkeakoulutettujen maahanmuuttajien tilanteesta Suomessa ja toivoessaan, että hänen sanomansa menisi tällä tavoin myös viranomaisten korviin. Omien kokemusten kertomisen lisäksi Jari Eskolan ja Jaana Vastamäen (2010, 27–28) mukaan haastateltavaksi suostumista voikin edesauttaa mahdollisuus tuoda juuri omat mielipiteensä esiin. Haastattelu tarjoaa ikään kuin kanavan, jonka kautta tavalliseläkin ihmisellä on mahdollisuus saada äänensä kuuluviin aina päättäjille asti.

Väärinymmärryksissä kyse ei aina ole pelkästään maahanmuuttajan heikosta suomen kielen taidosta, vaan myös siitä, että samoille asioille annetaan eri merkityksiä. Usein maahanmuuttajatutkimuksissa, joissa haastateltava ja haastattelija ovat eläneet eri kulttuureissa, voivat kokemukset ja tulkinnat ympäröivästä maailmasta olla erilaiset. Anna Rastaa (2005) mukaan monenlaiset värinymmärrykset ja asioiden erilainen tulkinta ovat useissa maahanmuuttajatutkimuksissa jopa todennäköisiä. Väärinymmärrysten vähentämiseksi tutkija voi ennen haastattelua perehtyä haastateltavien kulttuureihin ja niiden erityispiirteisiin. Toisaalta vaatimus, että tutkija haastatellessaan monia eri kulttuureista peräisin olevia henkilöitä huomioisi ja perehtyisi jokaisen haastateltavan kulttuurin erityispiirteisiin, on mahdoton. Lähtökohta on mahdoton jo pelkästään senkin vuoksi, että itse sana kulttuuri on vaikeasti määriteltävissä, sillä lähes mikä tahansa voi nykyään olla kulttuuria (esim. Huttunen, Löytty & Rastas 2005). Samoin esimerkiksi tämän tutkimuksen haastatteluaineistossa oli edustettuna yli toistakymmentä eri kansalaisuutta. Maahanmuuttajatutkimuksissa lähtökohtana ei siis voi olla se, että haastattelu onnistuu vain jos haastateltava ja haastattelija ymmärtävät täydellisesti toinen toisiaan, ja tutkija on etukäteen opiskellut kaiken olennaisen liittyen maahanmuuttajan kulttuuriin. Rastas (2005, 85) toteaaakin: ”Jos haastattelijan edellytetään tuntevan etukäteen kaikkien näiden ihmisten ’omat kulttuurit’, tutkimus jäisi todennäköisesti tekemättä”. Tämä luultavasti olisi pitänyt paikkansa myös omalla kohdallani. Silti erilaisten kulttuurien ja yhteiskuntien piirteitä ei tässä tutkimuksessa voida täysin sivuuttaa.

⁷⁷ Myös muunlaisia kuin kielellisiä ja kulttuurisia ongelmia ilmeni haastatteluaineistoa kerätessä. Kaksi haastateltavaa ei esimerkiksi antanut lupaa nauhoittaa haastattelua. Näiden haastatteluiden aikana tein keskusteluista muistiinpanoja, jotka kirjoitin puhtaaksi tietokoneelle välittömästi haastattelun jälkeen asioiden ollessa vielä tuoreessa muistissa. Yhden haastattelun aikana nauhurin käytössä oli puolestaan ongelmia, joten uusimme haastattelun muutaman viikon kuluttua.

⁷⁸ Näiden haastatteluiden lisäksi tein kolme haastattelua omassa työhuoneessani Turun yliopiston kasvatustieteiden laitoksella ja kaksi haastattelua tein kielikoulutusta tarjoavan yrityksen tiloissa. Monesti maahanmuuttajatutkimuksissa haastatteluja tehdään myös haastateltavien kotona (esim. Pentikäinen 2005). Itse kuitenkin koin tungettelevana ehdottaa haastatteluiden tekemistä maahanmuuttajien kotona.

Rastaan (emt.) mukaan on pitkälti tutkimuskohtaisesti mietittävä, missä määrin tutkijan on hyvä ja järkevää perehtyä tutkittavien kulttuureihin. Oleellista myös on, että tutkija on itse tietoinen tällaisista haastattelutilanteesta vastaantulevista ja haastattelun sujuvuuteen vaikuttavista asioista. Samoin aineistoa analysoidessa tutkijan tulee tiedostaa oma perehtyneisyytensä tai perehtymättömyytensä haastateltavien kulttuuriin taustoihin. Toisin sanoen tutkijan on oltava varovainen sen suhteen, minkälaisia tulkintoja hän aineistosta tekee oman kulttuurisen tietämyksensä pohjalta. Käsillä olevassa tutkimuksessa olen päätenyt ratkaisuun, jossa ei pyri tietämään haastateltavien lähtömaiden kulttuurisia ja yhteiskunnallisia piirteitä ja olosuhteita, vaan kuuntelemaan kuinka he itse niistä puhuvat. Olen siis tässä mielessä haastateltavieni tiedon armoilla ja huomioon maahanmuuttajien yksilöllisissä kertomuksissa yhteiskunnalliset ja kulttuuriset piirteet niiltä osin kuin aineisto antaa siihen mahdollisuuden. (Ks. myös Huttunen 2002, 27.)

Analyyysi

Elämäkerrallisen lähestymistavan kautta tutkimuskohde vasta hahmotetaan tietystä näkökulmasta. Lähestymistapa ei kerro vielä mitään siitä, miten itse aineistoa analysoidaan. Analysointitavan valinta riippuu siitä, mihin aineistossa kiinnitetään huomiota ja minkälaisiin asioihin halutaan vastauksia. Roosin (1987, 39–42) mukaan elämäkerta-aineistoa voidaan lähestyä ja analysoida useammalla tavalla. Ensinnäkin voidaan tehdä yksittäisen elämäkerran analyysiä, jolloin yhden elämäkerran pohjalta tehdään kokolailla pitkälle meneviä yleistyksiä ja tulkintoja. Toinen lähestymistapa on analysoida elämäkertoja niiden esitystavan ja muodon kautta. Tämä analyysitapa on riippuvainen muun muassa siitä, mikä tieteenala on kulloinkin kyseessä. Kolmanneksi elämäkerta-aineistoa voidaan tarkastella kvantitatiivisen analyysin kautta, jolloin aineistosta kerätään määrällistä tietoa. Neljäntenä lähestymistapana, jota myös tässä tutkimuksessa käytän, on yhdistellä ja tarkastella useampia elämäkertoja laadullisesti.

Käyttökelpoinen tapa ryhtyä tarkastelemaan useampaa elämäkertaa samanaikaisesti on analysoida kertomuksia poimimalla aineistosta tutkimustehtävän kannalta keskeisiä teemoja (Roos 1985, 37; Eskola & Suoranta 2003, 174–180). Syrjälän (2010, 257) tavoin ymmärrän haastattelut minulle kerrottuina kertomuksina tai tarinoina⁷⁹. Kertomuksilla on oma rakenteensa ja juonensa sisältäen alku-, keski- ja loppukohdan, jotka tässä tutkimuksessa muotoutuvat kronologisesti ajassa etenevinä vaiheina lähtien liikkeelle maahanmuuttajien elämästä ja uravalinnoista lähtömaassa, jatkuen Suomeen muuton kautta aina elämän ja työuran muotoutumiseen Suomessa. Tutkimuksessani kertomuksellisuus muodostuu niin sanotuksi metodiseksi viitekehykseksi, jonka avulla analysoin haastatteluja (ks. myös Syrjälä 2010, 257). Alasuutari (1999, 126–131) puhuu samasta asiasta termillä juonellisuus tai juonirakenne. Kertomuksen juonen tutkimisen avulla on Alasuutarin (emt., 131) mukaan mahdollista löytää eri kertomusten väliset erot ja yhtäläi-

⁷⁹ Usein puhutaan myös narratiivista, jonka Syrjälä (2010, 257) ymmärtää synonyyminä tarinalle ja kertomukselle.

syydet. Samalla se on avain kertomusten merkitysrakenteiden tarkasteluun. Haastatteluiden teemoittelun avulla pyrin aluksi löytämään kunkin kertomuksen juonirakennelman.

Varsinaisen haastatteluaineiston analysoinnin aloitin lukemalla litteroituja haastatteluja (ks. kuvio 8)⁸⁰. Haastatteluteksteissä kiinnitin huomiota lähinnä tarinoiden temaattiseen sisältöön, en niinkään siihen tapaan, jolla tarinat minulle kerrottiin. Vilma Hännisen (1999, 33) tavoin analyysini pohjautuu ennen kaikkea sille, mitä haastateltavat ovat kertoneet ja vähemmälle analyysille jäävät ne merkitykset, joista maahanmuuttajat ovat ehkä huomaamattaan puhuneet valitessaan esimerkiksi tietyn ilmaisutavan. Etsin haastatteluista tutkimuskysymysten kannalta oleellisia teemoja, kuten elämä lähtömaassa sisältäen uravalinnan ja siihen vaikuttaneet tekijät sekä korkeakouluun hakeutumisen, Suomeen muutto, sopeutuminen ja elämä Suomessa, työnhaku ja työuran muotoutuminen Suomessa sekä korkeakoulututkinnon merkitys.⁸¹ Vertailin erilaisten teemojen esiintymistä, samankaltaisuutta ja eroja eri haastatteluissa. Vaikka haastattelijan analysoinnissa hyödynsinkin teemoittelua, ymmärrän kunkin maahanmuuttajan tarinan kokonaisuutena, jolla on alku-, keski- ja loppukohta. Suhteessa ura- ja koulutuspolulla etenemisen ja työmarkkinoilla pärjäämisen näkökulmaan jäsensin teemoittelun kautta kullekin kertomukselle oman juonen. Juoni toimi apukeinona lähestyessäni aineistoa, sillä kukin juonirakenne sisälsi haastattelun olennaisen asiasisällön tiivistetyssä ja johdonmukaisessa muodossa. (Ks. Hänninen 1999, 33; Järvinen 1999, 29.)

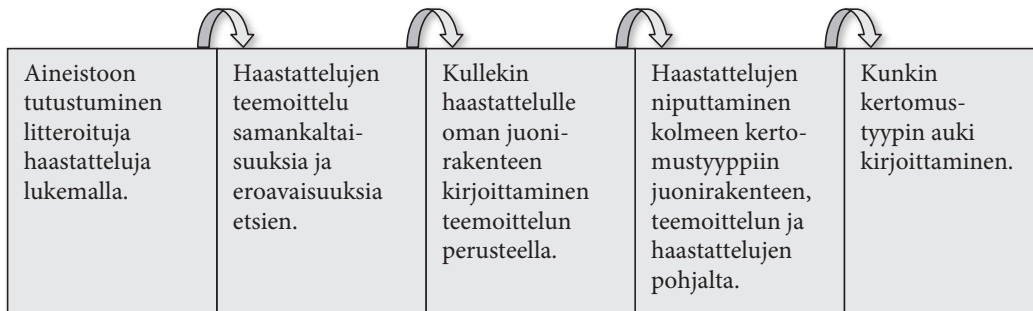
Juonituksen avulla aineistosta alkoi erottua selvempiä samankaltaisista asiasisällöistä koostuvia ryhmiä sen suhteen, miten haastateltavat olivat Suomessa ja Suomen työmarkkinoilla pärjänneet ja miten maahanmuuttajat puhuivat lähtömaassa tehdyistä uravalinnoista, suhtautumisestaan korkeakoulututkintoon sekä ylipäänsä elämäntilanteistaan lähtömaassa. Joillekin elämä lähtömaassa oli ollut suhteellisen vaivatonta ja ammatinvalintojen tekeminen helppoa. Omiin uravalintoihin oltiin myöhemmin oltu myös tyytyväisiä. Toisilla taas oman paikan löytäminen jo lähtömaassa oli syystä tai toisesta ollut vaikeaa. Jälkikäteen saatettiin myös harmitella nuoruudessa tehtyjen ammatinvalintojen järkevyyttä. Osalla haastateltavista elämä Suomessa oli melko eheää ja työuran muotoutuminen suhteellisen vaivatonta. Toisilla taas työuran muotoutuminen ja elämän aloittaminen Suomessa oli haastavaa, mikä näkyi usein työttömyytenä, alan vaihtoina ja myös elämän negatiivisten puolien korostamisena.

Teemoittelun, tiivistettyjen juonirakennelmien sekä litteroitujen haastattelijan pohjalta luokittelin kertomukset kolmeen samankaltaisia kertomuksia sisältävään ryhmään tai tyyppiin, jotka nimesin pärjääjiksi, harhailijoiksi ja sinnittelijöiksi. Tyyppittelyn tarkoituksena on ryhmitellä aineistoa selviksi tyypeiksi samankaltaisia tarinoita (Eskola & Suo-

⁸⁰ Litteroin haastattelut sanasta sanaan. Aineistoa kertyi litteroinnin jälkeen runsaat 300 sivua.

⁸¹ Vaikka varsinaisen haastatteluaineiston analysoinnin aloitinkin lukemalla ja teemoittelemalla litteroituja haastatteluja, muotoutui mielessäni usein jo itse haastattelutilanteessa ajatuksia kulloinkin toteutumassa olevan kertomuksen rakenteesta ja juonesta. Mitä useampia haastatteluja tein, sitä selvemmin aloin kiinnittää huomiota siihen, miten haastateltavien elämä oli muotoutunut ja sujunut niin lähtömaassa kuin Suomessakin. Havaitsin usein jo haastatteluvaiheessa, että toisille elämä oli ollut kohtalaisen ongelmallista, toisilla taas elämä oli vaikeaa lähtömaassa ja/tai Suomessa.

ranta 2003, 181). Analyysissä yhdistin kertomusten lukuisat yksityiskohdat muutamaksi eriytyneeksi kertomustyyppiksi. Lopputuloksena syntyneet kolme ryhmää sisältävät siten kukin piirteitä useasta samaan ryhmään luokitellusta tarinasta. Kussakin tyypissä yhdistyy omalla tavallaan niin uravalintojen tekeminen ja elämän sujuminen lähtömaassa kuin pärjääminen Suomessa. Tyypittelyn tarkoituksena oli saada loputtomien yksityiskohtien tulva hallittavaan muotoon ja löytää aineiston olennaiset piirteet, toisin sanoen tyypillistä ja tiivistää aineistoa lukijaystävälliseen muotoon (ks. myös Vanttaja 2002, 239). Samalla olen tyypittelyn avulla pyrkinyt luomaan kokonaiskuvan korkeakoulutettujen maahanmuuttajien elämäntilanteista sekä vastaamaan tutkimuksen perimmäiseen kysymykseen, eli siihen miten korkeakoulutetut maahanmuuttajat ovat elämässään pärjänneet. Roos (1987, 42–43) toteaa, kuinka tyypin perusolemukseen kuuluu, että siihen ehdetaan kaikkea sellaista, mitä jossain erillisessä yksilössä ei esiinny. Vaikka näitä tyyppisiä ei välttämättä juuri sellaisenaan löydetä todellisesta elämästä, on tyyppi kuitenkin teoriassa mahdollinen. Tässä mielessä muodostetut tyypit ovat ennemminkin konstruktioita, joita voidaan verrata empiirisen maailman osiin ja siten analysoida tutkittavaa ilmiötä.

Kuvio 8. Haastatteluaineiston analysointi.

Tyypittelyn keskeisin ongelma lienee juuri aineiston alistaminen jollekin tietylle typologisoinnille. Voidaan puhua myös ilmiöiden liiallisesta yksinkertaistamisesta, kun yhteen tyyppiin tungetaan kaikkea sellaista, jota yksittäisessä kertomuksessa ei välttämättä ole. Yksinkertaistamisen seurauksena inhimillisen toiminnan monimuotoisuus saattaa helposti hämärtyä siitäkin huolimatta, että analyysissa saatujen tyyppien keskinäistä erilaisuutta korostettaisiin. Yksi laadullisen aineiston analyysin keskeisimmistä haasteista onkin tiivistää ja selkiyttää hajanaista aineistoa ymmärrettävään ja lukijaystävälliseen muotoon. (Roos 1987, 42–43; Järvinen 1999, 30; Eskola & Suoranta 2008, 181.) Omassa tutkimuksessani ajattelen tyypittelyn tekevän aineiston ja sen analyysin ymmärrettäväksi ja hallittavaksi. Samalla olen tietoinen siitä, että tehty tyypittely on vain yksi tapa analysoida kyseistä aineistoa. Toisella tavalla ja toisesta näkökulmasta tehty analyysi olisi tuottanut muunlaisia tuloksia.

Analyysini etenee luvussa seitsemän kertomustyyppi kerrallaan ja kronologisesti siten, että ensin kuvaan maahanmuuttajien elämää lähtömaassa, lähinnä heidän uravalintaan ja korkeakoulututkimuksen hankkimiseen liittyviä tilanteita ja kokemuksia. Sen jälkeen tarkastelen heidän Suomeen muuttoa, muuton syitä ja Suomeen sopeutumista. Lopuksi tarkastelen haastateltavien elämään Suomessa keskittyen erityisesti heidän työuriensa muotoutumiseen.

Esitän tekstissä runsaasti suoria lainauksia samaan tyyppiin ryhmittelemieni maahanmuuttajien tarinoista. Haastattelusitaatit ovat sanatarkkoja suoria lainauksia, joskin olen korjannut joitain selviä suomen kielen virheitä. Olen myös paikoitellen yhdistänyt saman haastattelun eri kohdissa olevia virkkeitä saadakseni temaattisen sisällön mahdollisimman hyvin luettavaan muotoon. Olen kuitenkin kiinnittänyt huomiota siihen, etteivät tekemäni selvennykset ole muuttaneet kuvaa kerrotusta tai vaikuttaneet maahanmuuttajan tapaan ilmaista itseään. (Vrt. Granfelt 1998, 35.) Haastateltavien anonymiteetin säilyttämisen vuoksi olen poistanut tai muuttanut lainauksissa esiintyvien henkilöiden, maiden, paikkakuntien jne. nimiä. Lisäksi haastateltavien tunnistamisen estämiseksi käytän haastateltavista itse keksimiäni peitenimiä. Toisena vaihtoehtona olisi ollut jättää peitenimet kokonaan pois. Sekä tutkimuksen luettavuuden että luotettavuuden kannalta halusin kuitenkin jättää peitenimet sitaatteihin. Tällöin lukijan on mahdollista seurata yksittäisen maahanmuuttajan tarinaa läpi koko analyysin. Samoin lukijan on mahdollista seurata miten olen kutakin haastattelua käyttänyt. Kaikista haastateltavista ei ole tekstissä suoria sitaatteja, koska muutama haastateltava ei antanut lupaa nauhoittaa haastattelua. Haastatteluaineiston luonteeseen myös kuuluu, että kaikki haastattelut eivät sisällä yhtä paljon tutkimuksellisesti merkittävää informaatiota. Tästä syystä olen käyttänyt joitain haastatteluja enemmän kuin toisia. Analyysissäni olen silti pyrkinyt hyödyntämään koko aineistoa ja kiinnittänyt erityistä huomiota siihen, että kaikki 20 haastateltavaa saavat tavalla tai toisella oman tarinansa näkyviin.

5.4 Tutkimuksen luotettavuus

Luvussa viisi olen jo useissa kohdissa nostanut esiin tämän tutkimuksen luotettavuuteen liittyviä kysymyksiä. Olen pohtinut tutkimusasetelmaani ja erityisesti kahdenlaisen aineiston hyödyntämistä samassa tutkimuksessa. Molempien aineistojen keräämistä ja analysointia olen kuvannut seikkaperäisesti ja pohtinut tekijöitä, jotka ovat vaikuttaneet yhtäältä kyselyaineiston vastausaktiivisuuteen, toisaalta haastatteluiden onnistumiseen. Seuraavaksi kokoaan vielä yhteen joitain niin yleisiä kuin oman tutkimukseni luotettavuuteen liittyviä huomioita.

Tutkimuksen luotettavuutta tarkasteltaessa puhutaan perinteisesti tutkimuksen validiteetista ja reliabiliteetista. Validiteetilla tarkoitetaan tutkimuksen kykyä tutkia juuri niitä asioita, joita on ollut tarkoituskin tutkia. Usein puhutaan tutkimuksen ulkoisesta ja sisäisestä validiudesta. Ulkoinen validiteetti liittyy määrällisessä tutkimuksessa tutkimustulosten yleistettävyyteen laajempaan perusjoukkoon. Laadullisessa tutkimuksessa

puhutaan usein tutkimustulosten siirrettävyydestä, jolla tarkoitetaan tulosten soveltuvuutta jossakin toisessa kontekstissa. Tutkimuksen sisäinen validiteetti (pätevyys) viittaa puolestaan tutkimuksen sisäiseen loogisuuteen. Sisäisen validiuden kohdalla kysytään, ovatko tutkimuksessa käytetyt teorit, käsitteet ja näistä johdetut mittarit (tässä tutkimuksessa kyselylomake ja teemahaastattelurunko) relevantteja ja onko koko tutkimusasetelma tutkimuksen kannalta looginen. Voidaan ajatella, että tutkimuksen sisäinen validius on tulosta ajatusprosessista, jossa tutkija käyttää aiheen tuntemusta, aikaisempia tutkimuksia ja teoriakirjallisuutta operationalisoidessaan tutkimuksessa käyttämiään käsitteitä mitattavaan muotoon. Mitä paremmin tutkija on perillä tutkimuksensa aiheen kannalta keskeisistä käsitteistä ja teoriakirjallisuudesta, sitä paremmin myös mittareiden muokkaaminen onnistuu. Sisäinen validiteetti osoittaa ennen kaikkea tutkijan tieteellistä otetta ja tieteenalansa hallintaa (Eskola & Suoranta 2003, 213). Tutkimuksen reliabiliteetti liittyy puolestaan tutkimuksen ja tutkimuksesta saatujen tulosten toistettavuuteen. Tällä viitataan siihen, miten samanlaisia tuloksia samoilta vastaajilta voidaan saada, mikäli tutkimus toistettaisiin samoissa olosuhteissa. Tutkimuksen reliabiliutta voivat määrällisessä aineistossa alentaa esimerkiksi satunnaisvirheet, kuten lyöntivirheet aineistoa tietokoneelle tallennettaessa tai tulosten tulkintojen ristiriitaisuudet. Reliabiliteettia voidaan parantaa mittaamalla tutkittavaa asiaa esimerkiksi useamman kerran tai useilla erilaisilla mittareilla. (Esim. Alkula ym. 1994, 88–97; Eskola & Suoranta 2003, 212–213; Metsämuuronen 2006, 42–43, 55, 64–65; Vilka 2007, 149–154.)

Tieteellisen tutkimuksen on siis onnistuttava monessa suhteessa ollakseen luotettavaa. Omassa tutkimuksessani olen pyrkinyt kahdenlaisen aineiston avulla saamaan aikaan mahdollisimman hyvin korkeakoulutettujen maahanmuuttajien työllistymistä ja työurien muotoutumista hahmottavan tutkimusasetelman. Kyselyaineiston tarkoituksena on ensin luoda määrällistä kuvaa korkeakoulutettujen maahanmuuttajien työllistymisestä Suomessa. Haastatteluaineiston kautta aihetta lähestytään yksittäisten maahanmuuttajien elämänurien ja kokemusten kautta. Samalla haastatteluaineiston avulla tarkastelua laajennetaan korkeakoulutettujen maahanmuuttajien työurien muotoutumisen taustalla oleviin yksilöllisiin lähtökohtiin ja tekijöihin. Kahta menetelmää yhdistämällä olen pyrkinyt hahmottamaan tutkittavaa ilmiötä kokonaisvaltaisemmin. Viimekädessä tarkoituksena on ollut myös parantaa tutkimuksen luotettavuutta.

Aineistonkeruumenetelminä kyselylomake ja teemahaastattelu sopivat hyvin käsillä olevaan tutkimusasetelmaan ja ylipäänsä maahanmuuttajatutkimukseen – joskin molempien aineistojen keräämisessä oli omat haasteensa (ks. luvut 5.2 ja 5.3). Kyselylomakkeen sekä teemahaastattelurungon operationalisointi pohjautuivat tutkimuksessa määrittelemiini käsitteisiin sekä aikaisempien aiheeseen liittyvien tutkimusten tuottamaan tietoon. Kvantitatiivisen ja kvalitatiivisen aineiston hyödyntäminen samassa tutkimuksessa ei ole kyse jommankumman aineiston paremmuudesta tai huonommuudesta. Kyse on ainoastaan siitä, että eri tavoin kerätyn aineiston perusteella tutkimuskohteesta saadaan erilaista tietoa; määrällisin menetelmin kerätty tieto on usein tarkemmin rajattua kuin mitä esimerkiksi haastattelun kautta voi olla mahdollista saada. (Esim. Toivonen 1999, 104.)

Huolimatta siitä, että analysoin aineistoja erillisinä osioina ja raportoin eri aineistoista saamiani tutkimustuloksia peräkkäisissä luvuissa, liittyvät aineistot kuitenkin kiinteästi toisiinsa. Molempien aineistojen avulla on tutkittu osittain samoja asioita ja aineistoissa on mukana samoja maahanmuuttajia. Samalla aineistojen avulla on pyritty muodostamaan kokonaiskuva korkeakoulutettujen maahanmuuttajien työ- ja koulutusurista.

Pohdittaessa tutkimuksen luotettavuutta on viimekädessä kyse siitä, miten totuudenmukaisia tulokset, tulkinnat ja koko tutkimus on. Paras keino perustella omia ratkaisuja, menetelmiä ja tulkintoja on dokumentoida mahdollisimman selkeästi koko tutkimusprosessi ja siihen liittyvät käsitteet, osoittaa miten tiettyihin ratkaisuihin on päädytty ja miksi tiettyjä tulkintoja on tehty. (Alasuutari 1999, 243–247; Eskola & Suoranta 2003, 210–211; Tuomi & Sarajärvi 2009, 134–141.) Jotta lukijalle muodostuisi mahdollisuus seurata tekemiäni ratkaisuja ja päättelyäni sekä mahdollisuus myös itse arvioida mitä tutkimukseni perusteella väitän, olen pyrkinyt kuvaamaan tutkimuksen suorittamiseen liittyvät eri vaiheet mahdollisimman tarkasti ja läpinäkyvästi. Olen myös tuonut esiin molempiin aineistoihin, niiden keräämiseen sekä koko tutkimusprosessiin liittyvät puutteet. Määrällisessä tutkimuksessa tulosten sanotaan olevan totuudenmukaisia, kun aineisto edustaa perusjoukkoa ja kun tulokset ovat yleistettävissä tähän perusjoukkoon. Tässä tutkimuksessa kyselylomakeaineiston edustavuutta voidaan tarkastella vertaamalla otoksen taustamuuttujia (sukupuoli, ikä, kansalaisuus, muuttosyy, koulutusala jne.) vastaaviin perusjoukkoa koskeviin tietoihin. Aineiston edustavuutta pohditaan tarkemmin aineiston analysoinnin yhteydessä luvussa 6. Tässä kohdin todetaan vain, että kerätyn kyselylomakeaineiston edustavuus on joidenkin keskeisimpien taustamuuttujien (esim. kansalaisuus, ikä) suhteen kohtalainen, kun taas joidenkin toisten taustamuuttujien suhteen (esim. sukupuoli) vinoutunut. Tästä syystä kyselylomakeaineistosta saatujen tulosten tulkinta ja yleistettävyys perusjoukkoon edellyttää varovaisuutta. Myös aineiston koolla on merkitystä tulosten yleistettävyyteen. Käsillä olevan kyselyaineiston koko (n=99) tuo omat rajoituksensa erityisesti silloin, kun tuloksia tarkastellaan eri taustamuuttujien suhteen. Peruseriaatteena on, että tapausmäärältään suuremmasta aineistosta on ongelmattomampaa tehdä yleistettäviä tulkintoja, koska usein myös tapausmäärältään suurempi aineisto edustaa paremmin perusjoukkoa. Samoin tapausmäärältään suurempi aineisto antaa paremmat mahdollisuudet käsitellä useampia muuttujia samanaikaisesti. (Esim. Alkula ym. 1994, 108–109; Holopainen & Pulkkinen 2002, 35–36; Nummenmaa 2006, 25–26; Vilka 2007, 56–57.) Tutkimuksen tarkoituksen kannalta aineiston koko näyttää kuitenkin riittävältä, sillä vertailtaessa tuloksia muihin samaa aihetta sivuaviin tutkimuksiin, saa tämänkin kokoisesta aineistosta esiin aiheen kannalta oleellista tietoa.

Kvalitatiivisessa tutkimuksessa tulosten yleistettävyyden sijasta tärkeämpää on paikallinen selittäminen, jolloin tulosten tulee päteä mahdollisimman hyvin perustanaan olevaan empiiriseen aineistoon. Vasta tämän jälkeen voidaan puhua tulosten ja niistä tehtyjen tulkintojen yleisemmästä merkityksestä. (Alasuutari 1999, 243–247; Eskola & Suoranta 2003, 211–212.) Erityisesti haastatteluaineiston kohdalla on syytä pohtia, miten tarkkaan ihminen voi muistaa monien vuosien, jopa vuosikymmenten takaisia asioita.

Haastateltavat ovat voineet muistaa tai kertoa elämästään valikoiden. He ovat ehkä ker-
toneet elämästään asioita ja tapahtumia, jotka ovat kokeneet itselleen merkityksellisiksi
ja usein myös haastattelutilanteeseen sopiviksi. Samoin asioista on voitu kertoa monesti
haastatteluhetken elämäntilanteen valossa. Tässä mielessä kukin haastattelemani maa-
hanmuuttaja saattaisi kertoa nyt, monta vuotta myöhemmin, jossain määrin toisenlaisen
tarinan. Toisaalta myös kyselyaineiston tulokset olisivat todennäköisesti toisenlaiset, mi-
käli samoilta vastaajilta kerättäisiin samat tiedot nyt, useiden vuosien jälkeen. Tässä mie-
lessä tämän tutkimuksen tuloksia ei pidä lukea lopullisina totuuksina tutkittavien työ- ja
koulutusurista, vaan kyse on tutkittavien sen hetkisistä tilanteista.

On myös muistettava, että tutkimuksessa mukana olevat maahanmuuttajat tavoitettiin
työllisyyttä ja suomen kielen taitoa edistävien projektien kautta. Tutkimusaineiston
hankinta erilaisista käytännön elämän projekteista voi tuoda tutkimuksen tekoon omat
ongelmansa. Yhtenä haasteena ovat projektien omat aikataulut ja suunnitelmat, joita ne
noudattavat. Tämä saattaa joissakin tutkimuksen teon vaiheissa nousta esille, sillä tutki-
mustulosten kannalta voi olla merkityksellistä, missä vaiheessa projektia aineisto kerä-
tään⁸². (Esim. Virtanen 2000.) Tämän tutkimuksen tuloksia tarkasteltaessa on syytä pitää
mielessä, että aineistossa mukana olevat korkeakoulutetut maahanmuuttajat olivat päte-
vöitymis- ja täydennyskoulutusten sekä kielen oppimisen kannalta hyvin eri vaiheissa;
osalla ne olivat vasta edessä, osa oli jo saanut muodollisen pätevyyden tai virallisen luvan
harjoittaa ammattiaan Suomessa, osa ei edes aikonut hankkia tutkinnon rinnastamis-
päätöstä. Vastaavasti osa oli jo osallistunut useampaan kielikoulutukseen, osalla kielen
opiskelu ja oppiminen oli alussa.

On aiheellista myös kysyä, olivatko aineistoihin valikoituneet maahanmuuttajat kaikkein
heikoimmassa työmarkkina-asemassa olevia vai voidaanko ajatella, että aineistoissa mu-
kana olevat olivat olivat työllistymisessään muita maahanmuuttajia aktiivisempia ja motivoi-
tuneempia osallistuessaan tämänkaltaisiin työllisyyttä edistäviin projekteihin. Tulosten
perusteella kyse varmasti oli molemmista ryhmistä. Koska projekti, jonka kautta valtaosa
aineistoissa mukana olevista maahanmuuttajista oli tavoitettu, oli työhallinnon projekti,
olivat tutkimuksen kohteena olevat korkeakoulutetut maahanmuuttajat ainakin jossain
vaiheessa Suomessa oloaan olleet työttömiä työnhakijoita. Esimerkiksi työperäiset maa-
hanmuuttajat, joilla on heti Suomeen saavuttuaan työpaikka valmiina, eivät välttämättä
missään vaiheessa tarvitse työhallinnon palveluita. Tässä mielessä voidaan ajatella, että
tutkimuksessa mukana olevat maahanmuuttajat olivat työmarkkinoiden epävakaaassa
asemassa olevia maahanmuuttajia. Toisaalta Koistinen (1997, 9) toteaa, että työhallinto
kokoaa varsin tehokkaasti juuri maahan tulleet henkilöt työvoimatoimistojen asiakkaik-
si siitäkin huolimatta kuinka voimakkaasti he ovat orientoituneet työelämäään. Tällöin
työhallinnon asiakkaiden joukossa voi olla niin heikoimmassa asemassa olevia, mutta

⁸² Kyselyhetken mennessä työllisyysprojektissa oli erilaisiin pätevöitymis- ja täydennyskoulutuksiin osal-
listunut niin lääkäreitä, hammaslääkäreitä, opettajia, insinöörejä sekä laboratorio- ja kulttuurialan ihmi-
siä. Syksyllä 2004 projektissa oli suunnitteilla vielä farmaseuttien ja proviisoreiden pätevöitymiskoulutus
sekä opinto-ohjaajaksi pätevöittävä koulutus. Lisäksi suunnitteilla oli vielä toinen hammaslääkäreiden
koulutus. (Huttunen & Kupari 2007.)

myös tulevia työelämän menestyjiä sekä toisaalta työvoiman ulkopuolelle siirtyviä, kuten opiskelijoita, kotiäitejä tai eläkeläisiä. Maassa olon pidentyessä työnhakijoiksi tulevat vain työttömät ja työttömyysuhan alla elävät, sillä vakailta työurilla olevat työlliset maahanmuuttajat eivät tavallisesti hakeudu työnhakijoiksi.

Lopuksi on syytä todeta, että koska Suomessa on vähän maahanmuuttajia ja vielä vähemmän korkeakoulututkinnon suorittaneita maahanmuuttajia, on tämänkaltaisessa tutkimusasetelmassa kiinnitettävä erityistä huomioita tutkimuksessa mukana olevien henkilöiden tunnistamattomuuteen (ks. myös Forsander 2002). Yleinen periaate on, että valmis tutkimusraportti ei saa aiheuttaa aineistossa mukana olleille minkäänlaista haittaa. Haastattelupyynnöissä ja kyselylomakkeiden saatekirjeissä luvatut lupaukset käsitellä tietoa luottamuksellisesti on siten pidettävä. (Esim. Alkula ym. 1994, 295–300; Tuomi & Sarajärvi 2009, 131.) Tutkittavien anonymiteetin säilyttämiseksi olen kyselyaineistossa tarkastellut tuloksia yksittäisten kansalaisuuksien sijasta usein kansalaisuusryhmien avulla. Tämä on perusteltua, sillä tietyn maan kansalaisia on aineistossa, mutta myös Suomessa, vähän. Haastatteluaineistossa maahanmuuttajien anonymiteetti on varmistettu muuttamalla tai poistamalla joitain tunnistettavuuteen liittyviä asioita, kuten henkilöiden tai paikkojen nimiä. Suojellakseni haastateltavien tunnistettavuutta päädyin myös käyttämään haastateltavista itse keksimiäni peitenimiä.

6 KORKEAKOULUTETTUJEN MAAHANMUUTTAJIEN TYÖLLISTYMINEN JA TYÖURIEN ALKU SUOMESSA

6.1 Keitä korkeakoulutetut maahanmuuttajat olivat?

6.1.1 Entisestä Neuvostoliitosta tulleet suurin maahanmuuttajaryhmä

Kyselyaineistoon vastanneet korkeakoulutetut maahanmuuttajat muodostivat taustoiltaan varsin heterogeenisen ryhmän. Taulukkoon 6 on koottu kaikki kyselyyn vastanneet henkilöt aineistonkeruuhetken kansalaisuuden, syntymämaan, äidinkielen, muuttosyyntä, muuttoajankohdan, iän, sukupuolen ja siviilisäädyn mukaan. Tutkittavien joukossa oli edustettuna yli 20 eri kansalaisuutta ja lähes yhtä monta äidinkieltä (ks. liite 4). Aineiston käsittelyn helpottamiseksi ja tutkittavien anonymiteetin säilyttämiseksi jaoin maahanmuuttajat kyselyhetken mukaisesti kansalaisuusryhmiin. Entisen Neuvostoliiton kansalaiset ja Neuvostoliiton seuraajavaltioiden kansalaiset Viro mukaan lukien muodostivat oman ryhmän⁸³. Myös Aasian maiden sekä muiden Euroopan maiden kansalaiset muodostivat oman ryhmän. Ryhmittelyperusteena edellä mainituissa ryhmissä käytin pääasiassa maantieteellistä kriteeriä (myös Linnanmäki-Koskela 2010, 39). Suomen kansalaisuuden saaneista sekä kahden maan kansalaisista⁸⁴ muodostin molemmista oman ryhmän. Lisäksi yhden ryhmän muodostin pakolaisuutta tuottavien maiden kansalaisista, jossa oli edustettuna kaikkiaan kuuden eri maan kansalaisuus. Vastaavanlaisen jaottelun tein myös syntymämaittain (ks. taulukko 6).

⁸³ Useissa maahanmuuttajatutkimuksissa (esim. Forsander 2002; Pohjanpää ym. 2003; Haapakorpi 2004) Viron kansalaisia on tarkasteltu omana ryhmänä sillä oletuksella, että heidän työllisyystilanteeseen vaikuttaa Suomen läheisyys niin maantieteellisesti, kulttuurisesti kuin kielellisestikin. Käsillä olevassa tutkimuksessa ei näin voitu aineiston pienuuden vuoksi kuitenkaan toimia.

⁸⁴ Niin sanotulla kaksoiskansalaisuudella (puhutaan myös monikansalaisuudesta) viitataan tilanteeseen, jossa henkilöllä on useamman kuin yhden valtion kansalaisuus.

Taulukko 6. Maahanmuuttajat kyselyhetken kansalaisuusryhmän, syntymäalueen, äidinkielen, muuton syyn, muuton ajankohdan, iän, sukupuolen ja siviilisäädyn mukaan.

Kansalaisuusryhmä	n	Suomeen muuton ajankohta	n
Entinen Neuvostoliitto		1980-luku	2
ja sen seuraajavaltiot	67	1990-luku	56
Suomi	8	2000-luku	41
Pakolaisuutta tuottavien maiden kansalaiset	8	Yhteensä	99
Kaksoiskansalaisuus	7		
Muu Eurooppa	5		
Aasia	4		
Yhteensä	99		

Syntymäalue	n	Ikä	n
Entinen Neuvostoliitto	77	25–29	7
Muu Eurooppa	7	30–39	30
Aasia	4	40–49	44
Muu alue	11	50–64	18
Yhteensä	99	Yhteensä	99

Äidinkieli	n	Sukupuoli	n
Venäjä	69	Nainen	75
Arabia	4	Mies	24
Viro	3	Yhteensä	99
Japani	3		
Muu äidinkieli	20		
Yhteensä	99		

Muuttosyy	n	Siviilisäätty	n
Avioliitto	39	Avo- tai avioliitto	83
Paluumuutto	34	Naimaton	4
Pakolaisuus*	11	Eronnut	12
Työ	2	Yhteensä	99
Muu syy	13		
Yhteensä	99		

* Pakolaisuus kattaa niin pakolaisena, turvapaikanhakijana kuin perheen yhdistämisen kautta Suomeen tulleet.

Entisen Neuvostoliiton ja sen seuraajavaltioiden kansalaiset muodostivat aineistossa selvästi suurimman ryhmän (taulukko 6)⁸⁵. Seuraavaksi tulivat Suomen kansalaisuuden

⁸⁵ Eri kansalaisuusryhmien osuudet ovat aineistossa hyvin epätasaiset. Tästä johtuen tarkasteltaessa tuloksia kansalaisuusryhmien mukaan voivat kulloinkin tarkasteltavat osuudet nousta hyvinkin suuriksi, koska tapausmäärät jäävät yksityiskohtaisemmissa tarkasteluissa pieniksi. Näissä tilanteissa tulosten tulkintojen tekemisessä tulee olla varovainen.

saaneet, pakolaisuutta tuottavien maiden kansalaiset sekä kaksoiskansalaiset. Valtaosa entisen Neuvostoliiton tai sen seuraajavaltioiden kansalaisista oli venäläisiä. Toiseksi suurimman ryhmän muodostivat virolaiset, sitten ukrainalaiset. Entisen Neuvostoliiton alueen maiden kansalaiset ovat kokonaisuudessaankin yksi Suomen suurimmista ulkomaalaisryhmistä, joten tässä mielessä aineiston jakauma noudattelee yleistä tilannetta Suomessa (Tilastokeskus 2007, 8–9; Tilastokeskus 2011a). Kansalaisuuden mukainen jakauma mukailee niin ikään Haapakorven (2004) tutkimuksessa hyödyntämää työhallinnon työnhakijarekisteriä (URA-rekisteri). Valtaosa URA-rekisterissä mukana olleista korkeakoulututkinnon suorittaneista maahanmuuttajista oli venäläisiä. Toiseksi suurimman ryhmän muodostivat virolaiset ja kolmanneksi eniten oli ukrainalaisia. (Haapakorpi 2004, 20⁸⁶.) Sen lisäksi, että entisen Neuvostoliiton maiden kansalaiset muodostavat ylipäänsäkin yhden suurimmista ulkomaalaisryhmistämme, selittyy tämän ryhmän suuri osuus käsillä olevassa aineistossa sillä, että Suomessa asuvien entisen Neuvostoliiton ja sen seuraajavaltioiden kansalaisten joukossa on runsaasti korkeakoulututkinnon suorittaneita henkilöitä (Tilastokeskus 2007, 30). Kolmanneksi näistä maista tulleiden on havaittu olevan myös keskimääräistä halukkaampia hakeutumaan työhallinnon palveluiden pariin (Jasinskaja-Lahti ym. 2002, 78).

Vaikka valtaosalla kyselylomakkeeseen vastanneista oli edelleen lähtömaansa kansalaisuus, oli vajaa kymmenesosa ehtinyt jo hankkia Suomen kansalaisuuden. Syntymämaan mukaan tarkasteltuna Suomen kansalaisuuden saaneet olivat pääosin lähtöisin entisestä Neuvostoliitosta tai sen seuraajavaltioista. Lisäksi Suomen kansalaisuuden saaneissa oli muun muassa yksi pakolaisuutta tuottavista maista tullut sekä Euroopasta Suomeen tullut. Kahden maan kansalaisia aineistossa oli kaikkiaan seitsemän. Kahden maan kansalaisilla toisena kansalaisuutena oli useimmiten Suomi, toisena jokin entisen Neuvostoliiton alueen kansalaisuus. Laskettaessa yhteen Suomen kansalaisuuden saaneet sekä sellaiset kaksoiskansalaiset, joilla toisena kansalaisuutena oli Suomi, oli kyselylomakkeeseen vastanneista lähes kuudesosalla Suomen kansalaisuus. Tilastokeskuksen (2007, 49; myös Tilastokeskus 2011d) mukaan vuosittain Suomen kansalaisuuden saa useampi tuhat ulkomaan kansalaista. Suomen kansalaisuus sitoo maahanmuuttajia varsin tiiviisti Suomeen, sillä esimerkiksi Forsanderin (2002, 109) tutkimuksessa kansalaisuuden saaneista vain 2 % oli muuttanut Suomesta pois tarkasteluajanjakson loppuun mennessä.

Kyselylomakkeeseen vastanneista valtaosa sijoittui 30–49-vuotiaiden ikäluokkaan (taulukko 6). Keskimäärin tutkittavat olivat 42-vuoden ikäisiä nuorimman ollessa 25-vuotias ja vanhimman 64-vuotias. Ikäjakauma on samansuuntainen kuin Haapakorven (2004, 22) korkeakoulutetuista maahanmuuttajista koostuvassa rekisteriaineistossa, sillä myös hänen kohderyhmästään valtaosa (59 %) oli 30–49-vuotiaita. Koko Suomen ulkomaalaisväestön ikäjakaumaa tarkasteltaessa ulkomaalaiset poikkeavat jonkin verran valtaväestöstä; ulkomaalaisissa on työikäisiä selvästi suurempi osa (79 %) kuin valtaväestössä

⁸⁶ Haapakorven (2004, 14–15) hyödyntämät URA-rekisterin tiedot koskevat Helsingissä asuvia ulkomaalaisia alemman tai ylemmän korkeakoulututkinnon suorittaneita tai tutkijakoulutuksen saaneita työttömiä työnhakijoita (n=1117). Haapakorven (emt., 20) mukaan rekisteritiedot kattavat niin laajan tutkimusjoukon, että tulokset ovat yleistettävissä.

(67 %). Suomessa asuvien ulkomaalaisten ikärakenne vaihtelee kuitenkin kansalaisuuden mukaan. (Tilastokeskus 2007, 10–11.) Esimerkiksi Hämmäläisen ym. (2005, 29–30) mukaan entisen Neuvostoliiton alueelta tulevissa on muita enemmän 35–50-vuotiaita, kun pakolaisuutta tuottavista maista tulleet painottuvat ikärakenteelta usein tätä nuorempiin (myös Pohjanpää ym. 2003, 26–29).

Kyselyyn vastanneista kolme neljästä oli naisia (taulukko 6)⁸⁷. Ainoastaan pakolaisuutta tuottavien maiden kansalaisia miehet olivat enemmistönä. Aineiston sukupuolijakauma ei vastaa koko maan maahanmuuttajaväestön sukupuolijakaumaa, sillä ulkomaalaisväestössämme naisia ja miehiä on lähes yhtä paljon – vuonna 2006 miehiä oli ulkomaalaisissa vain muutama tuhat enemmän kuin naisia (Tilastokeskus 2007, 13). Naisten suurempi osuus käsillä olevassa aineistossa selittyy suurelta osin työhallinnon työllisyysprojektin asiakaskunnan kautta, jossa naiset olivat enemmistönä. Myös Haapakorven (2004, 22) työhallinnon URA-rekisteriin pohjautuvassa aineistossa korkeakoulutettujen maahanmuuttajanaisten osuus oli korkeakoulutettuja maahanmuuttajamiehiä jonkin verran suurempi (naisia 55 %, miehiä 45 %). Hakeutuvatko maahanmuuttajanaiset siis heikommän työllisyystilanteensa vuoksi miehiä useammin erilaisiin työhallinnon tarjoamiin palveluihin? Käsillä olevan aineiston suurta naisten osuutta voi selittää myös kansalaisuuksien jakautuminen aineistossa. Valtaosalla kyselylomakkeeseen vastanneista oli jokin entisen Neuvostoliiton alueen tai sen seuraajavaltion kansalaisuus. Näiden maiden kansalaiset ovat Tilastokeskuksen (2007, 13) mukaan muutenkin naisenemmistöinen maahanmuuttajaryhmä. Lisäksi naisten on huomattu vastaavan aktiivisemmin erilaisiin survey-tutkimuksiin (esim. Ahlqvist & Ahola 1996).

Tutkimustani varten en rajannut kohderyhmää maahanmuuttosyyntä mukaan, vaan aineistossa on mukana useista eri syistä Suomeen muuttaneita (taulukko 6; ks. myös luku 5.1). Maahanmuuttajien itse tulkitsemat maahantulon syyt voivat kuitenkin erota virallisista maahantulon perusteista. Ulkomaalaislaki ja hallinnolliset käytännöt sanelevat sen, minkälaisia ehtoja henkilön on täytettävä saadakseen oleskeluluvan Suomessa (ks. luku 2.3). Kunkin hakijan edellytykset oleskeluluvan saamiseksi käsitellään aina yksilöllisesti. Arvioinnissa huomioidaan niin maahantulijan esittämät maahanmuuton perusteet kuin

⁸⁷ Naisten suuri osuus aineistossa antaisi mahdollisuuden tarkastella tuloksia myös korkeakoulutettujen maahanmuuttajanaisten näkökulmasta, etenkin kun maahanmuuttajanaisten rooli on jäänyt marginaaliseen asemaan maahanmuuttajatutkimuksissa. Tosin muutaman viimeisen vuoden aikana on julkaistu useampia maahanmuuttajanaisten kotoutumiseen ja työhön liittyvää tutkimusta (ks. Martikainen & Tiilikainen 2007; Säävälä 2007; Tiilikainen 2008). Forsanderin (2003, 65–68) mukaan maahanmuuttajanaisten vähäinen asema maahanmuuttajatutkimuksissa voi johtua siitä, että tiettyjen kansalaisuuksien kohdalla maahanmuuttajanaisten roolina on olla riippuvainen miehestä. Maahanmuuttajanaisten osallistuminen työelämään on myös miehiä huomattavasti vähäisempää, vaikkakin naisten työvoimaosuudet vaihtelevat suuresti eri kansalaisuuksien kesken. Alhaisin osuus on somalialaisilla naisilla, korkein entisen Neuvostoliiton ja Viron kansalaisilla. Syitä naisten alhaiselle työvoimaosuudelle on monia, kuten lasten hoitaminen kotona. Esimerkiksi monilapsisissa pakolaisperheissä on perheen kannalta monesti edullisempää, mikäli nainen jää kotiin hoitamaan lapsia. Forsanderin (emt.) mukaan naisten huomioimattomuus tutkimuksissa ei kuitenkaan juurikaan vääristä tilannetta, sillä maahanmuuttajanaisten asema työmarkkinoilla ei suuremmin eroa maahanmuuttajamiesten tilanteesta; molemmat ryhmät ovat edelleen yhtä marginaalisessa asemassa.

viranomaisen hankkimat selvitykset hakijasta ja hänen tilanteestaan. Ongelmallista on, että maahanmuuttajat eivät välttämättä aina itse tiedä, millä perusteella he ovat oleskelulupansa saaneet. Henkilö on voinut hakea Suomeen myös useammalla perusteella, sillä ihmiset muuttavat yhä useammin moninkertaisin motiivein. Vaikka oleskelulupa olisikin myönnetty pakolaisuuden vuoksi, voi maahanmuuton motiivina olla myös toive työstä tai opiskelusta. Toisaalta esimerkiksi perhesyiden vuoksi oleskeluluvan saaneilla muuton syynä voi olla myös pakolaisuus. (Forsander 2002, 108.) Oleskelun peruste voi myös lyhyen ajan kuluessa muuttua alkuperäisestä. Epätietoisuus omasta virallisesta maahanmuuton perusteesta näkyi myös käsillä olevassa tutkimuksessa. Muutamat olivat muun muassa ilmoittaneet maahantulonsa syyksi useamman kuin yhden syyn (ks. muu muuttosyy taulukossa 6). Esimerkiksi eräs pakolaisena maahan tullut henkilö ilmoitti Suomeen muuttonsa syyksi sekä työn että pakolaisuuden⁸⁸. Huomionarvoista tässä tutkimuksessa on, että puhuttaessa maahanmuuton syistä, on kyse maahanmuuttajien subjektiivisesti arvioimista muuttosyistä, ei niin sanotuista virallisista maahantulon perusteista.

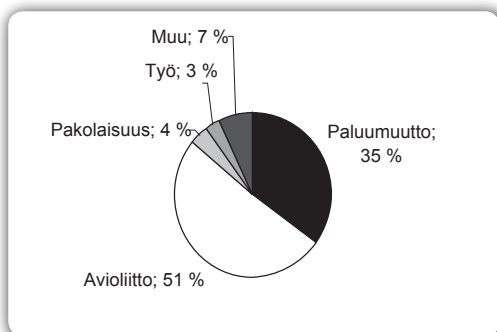
Aineistossa mukana olleista kaksi viidestä ilmoitti Suomeen muuttonsa syyksi avioliiton Suomen kansalaisen kanssa, kun hieman pienempi osuus oli muuttanut Suomeen paluumuuttajan statuksella (taulukko 6). Paluumuuttajien kohdalla kyse oli useimmiten inkerinsuomalaisen syntyperän omaavista henkilöistä. Niin avioliiton kuin paluumuuton vuoksi muuttaneet olivat pääasiassa entisen Neuvostoliiton tai sen seuraajavaltioiden kansalaisia. Yhtä lukuun ottamatta kaikki avioliiton kautta Suomeen tulleet olivat naisia. Paluumuuttajissa miesten osuus oli jo suurempi (24 % kaikista paluumuuton vuoksi muuttaneista). Vastaavansuuntainen tilanne on myös koko maahanmuuttajaväestössä, sillä tavallisimmin Suomeen muutetaan avioliiton kautta. 1990- ja 2000-luvuilla Suomeen on muuttanut runsaasti myös inkeriläisiä paluumuuttajia. Lisäksi avioliiton ja paluumuuton vuoksi muuttaneet ovat useimmiten lähtöisin entisestä Neuvostoliitosta tai sen seuraajavaltioista. (Työministeriö 1998; Kyntäjä 2001; Tilastokeskus 2007, 6–9, 18–20.)

Pakolaisuus oli Suomeen muuton syynä joka kymmenennen vastaajan kohdalla (taulukko 6). Pakolaisina Suomeen tulleet olivat useimmiten miehiä. Työn vuoksi tulleita aineistossa oli vain kaksi. Tutkimusjoukon korkeakoulutausta huomioiden voidaan työn vuoksi muuttaneiden vähäistä osuutta pitää yllättävänä. Toisaalta työn vuoksi Suomeen tulleilla on usein jo maahan saapuessa työpaikka valmiiksi katsottuna, jolloin he eivät työllistymisessään välttämättä tarvitse erilaisia työhallinnon tms. palveluja. Luokkaan muu sisällyttiin sellaiset muuttosyyt, jotka eivät kuuluneet mihinkään edellä mainituista. Tällaisia olivat esimerkiksi useamman kuin yhden muuttosyyntä ilmoittaneiden vastaukset⁸⁹. Lisäksi luokkaan muu sisältyviä muuttosyyt olivat muun muassa ”suomalainen tyttöystävä”, ”sairas poika” sekä ”muutto Suomeen miehen työn vuoksi”. Kuvioissa 9a ja

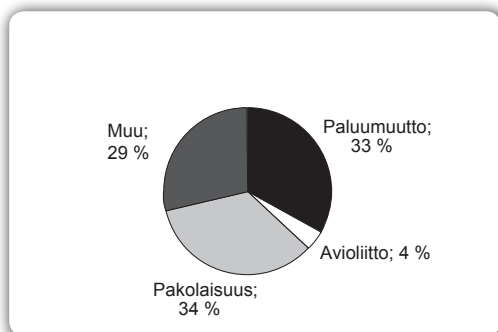
⁸⁸ Myöhemmin samaista maahanmuuttajaa haastatellessani ensisijaiseksi muuttosyyksi ilmeni kuitenkin pakolaisuus.

⁸⁹ Kyselyyn vastanneista kaksi mainitsi useamman kuin yhden muuttosyyntä. Nämä yhdistelmät olivat paluumuutto + avioliitto, paluumuutto + perheen yhdistäminen.

9b on esitetty vielä muuttosyyt sukupuolen mukaan. Kuten kuvioista voidaan havaita, oli naisten tavallisin muuttosyy avioliitto, miesten pakolaisuus.

Kuvio 9a. Maahanmuuttajanaisten muuttosyyt (n=75).

Kuvio 9b. Maahanmuuttajamiesten muuttosyyt (n=24).

Aikaisempien tutkimusten mukaan Suomessa vietetty aika edistää työllistymistä (esim. Koistinen 1997, 32; Myrskylä 2003; Joronen 2005b, 67–69; Linnanmäki-Koskela 2010). Tässä tutkimuksessa kyselyyn vastanneet maahanmuuttajat olivat asuneet Suomessa keskimäärin kuusi vuotta. Koska kyselyyn osallistuneita ei rajattu heidän maahantuloajan kohtansa mukaan, muodostui maahanmuuttovuosien vaihteluväli varsin suureksi; ensimmäiset olivat tulleet Suomeen 1980-luvun puolivälissä (vuonna 1986), viimeisimmät 2000-luvulla (vuonna 2003)⁹⁰. Valtaosa tutkittavista oli kuitenkin muuttanut Suomeen 1990-luvulla ja erityisesti vuosikymmenen loppupuolella⁹¹. 1990-luvulla muuttaneet olivat useimmiten paluumuuttajia, 2000-luvulla muuttaneilla tavallisin muuttosyy oli avioliitto. Pakolaisuus oli muuttosyyinä hieman useammin 1990-luvulla kuin 2000-luvulla.

Aineiston maahanmuuttajista yli 80 prosenttia eli joko avo- tai avioliitossa, kun eronneita oli runsas kymmenes. Aineistosta ei kuitenkaan pystytty erottelamaan sitä, kuinka suuri osa vastaajista lopulta eli avioliitossa⁹². Koko ulkomaalaisväestön kohdalla avioliitot ovat

⁹⁰ Tuloksia analysoitaessa on pidettävä mielessä tutkittavien Suomeen muuton ajankohdan laaja vaihteluväli, sillä maahantulovuosien (1986–2003) väliin mahtuu erilaisia suomalaisen yhteiskunnan muutoksia, jotka ovat omalla tavalla vaikuttaneet maamme työllisyystilanteeseen ja sitä kautta myös maahanmuuttajien tilanteeseen työmarkkinoilla. Esimerkiksi osa kyselyyn vastanneista on elänyt Suomessa jo 1990-luvun laman aikoihin. Aikaisemmat selvitykset ja tilastot ovat osoittaneet 1990-luvun laman vaikeuttaneen entisestään maahanmuuttajien työllistymistä (esim. Ekholm 1994; Koistinen 1997; Valtonen 1999; Tilastokeskus 2003, 23–25). Ellei maahanmuuttajilla ollut jo ennen lamaa varmaa työpaikkaa, oli laman aikana työn löytäminen mitä todennäköisimmin kiven takana. Työttömyys pitkittyi monilla ja pitkäaikaistyöttömyyden kylkiäisinä tulivat erilaiset sosiaaliset ongelmat, pahimpana yhteiskunnasta syrjäytyminen.

⁹¹ 1990-luvulla muuttaneista 71 prosenttia muutti vuosina 1995–1999, kun 29 prosenttia muutti vuosina 1990–1994.

⁹² Kyselylomaketta laatiessani päädyin ratkaisuun, jossa yhdistin avo- ja avioliiton yhdeksi luokaksi. Halusin tällä tavoin saada selville sen, elävätkö korkeakoulutetut maahanmuuttajat Suomessa ylipäänsä parisuhteessa vai yksin. Luokitus eroaa Tilastokeskuksen käyttämästä jaottelusta, jossa on erikseen erotettu naimattomat ja naimisissa olevat (ks. Tilastokeskus 2007, 18).

kantaväestöä tavallisempia (ks. Tilastokeskus 2007, 18). Vuonna 2006 44 prosenttia ulkomaan kansalaisista oli naimissa, kun samana vuonna Suomen kansalaisista naimissa oli 38 prosenttia. Ero voi johtua paitsi kulttuurisista syistä, myös ikärakenteesta: avioitumisiässä olevia nuoria aikuisia on ulkomaalaisissa suhteellisesti enemmän kuin Suomen kansalaisissa. Seka-avioliitot, joissa suomalainen nainen tai suomalainen mies avioituu ulkomaalaisen kanssa, ovat nykyään myös yleisiä. Viimeaikoina tällaisia avioliittoja on vuosittain solmittu keskimäärin 2000–3000. Yleisimmin suomalainen nainen avioituu joko yhdysvaltalaisen tai turkkilaisen miehen kanssa, suomalainen mies venäläisen, virolaisen tai thaimaalaisen naisen kanssa. (Tilastokeskus 2007, 18–20.) Seka-avioliitot olivat myös käsillä olevassa tutkimuksessa yleisiä, sillä kyselyyn vastanneiden tavallisin muutostyö oli avioliitto Suomen kansalaisen kanssa.

6.1.2 Lähes puolet lääkäreitä

Valtaosa kyselyyn vastanneista oli suorittanut ylemmän korkeakoulututkinnon (taulukko 7, kohta ylempi korkeakouluaste). Ylempi korkeakoulututkinto sisältää tässä tutkimuksessa yliopistojen ylemmät tutkinnot, joiksi tässä aineistossa lukeutuivat muun muassa kasvatustieteen maisterin tutkinnot, lääketieteen lisensiaatin tutkinnot, oikeustieteen kandidaatin tutkinnot sekä diplomi-insinöörikoulutuksen saaneet ja osa insinöörin koulutuksen hankkineista. Aineistossa runsaalla kymmenesosalla oli alempi korkeakoulututkinto. Alempi korkeakoulututkinto käsittää tässä tutkimuksessa kaikki yliopistojen alemmat tutkinnot (kandidaatin tutkinnot) sekä ammattikorkeakoulutuksiset tutkinnot⁹³. Aineistossa kahdella oli suoritettuna tohtorin tai lisensiaatin tutkinto (tutkijakouluaste). Myös Haapakorven (2004, 23 ja taulukko 1) korkeakoulutetuista maahanmuuttajista koostuvassa rekisteriaineistossa ylemmän korkeakoulututkinnon suorittaneita oli enemmän (53 % kaikista korkeakoulututkinnon suorittaneista) kuin alemman korkeakoulututkinnon suorittaneita (43 % kaikista korkeakoulututkinnon suorittaneista), joskin erot ylemmän ja alemman korkeakoulututkinnon välillä olivat Haapakorven aineistossa pienemmät kuin käsillä olevassa aineistossa. Tohtorin tai lisensiaatin tutkinto oli myös Haapakorven (emt) tutkimuksessa harvalla, vain neljällä prosentilla kaikista.

⁹³ Koulutusasteissa erityisesti insinöörin tutkinnon kohdalla aineiston vastauksissa oli vaihtelua. Osa vastaajista oli valinnut insinööritutkintonsa koulutusasteeksi ylemmän korkeakouluasteen, osa alemman korkeakouluasteen. Insinöörin tutkinto voi vaihdella ylemmän ja alemman korkeakoulututkinnon välillä eri maissa ja samankin maan sisällä. Esimerkiksi Venäjällä voi suorittaa kolmenlaisen insinöörin tutkinnon. Insinöörin tutkinnon voi ensinnäkin hankkia 4-vuotisen insinöörikoulutuksen kautta. Tutkinto on tällöin alempi korkeakoulututkinto (*bakalavr-tutkinto*). Toiseksi insinöörin tutkinnon voi suorittaa ylempänä korkeakoulututkintona, jolloin on olemassa kaksi vaihtoehtoa. Tutkinnon voi suorittaa 5–6-vuotisena koulutuksena (*spesialist-tutkinto*). Tämä vaihtoehto on perinteisesti suunnattu ammatillisten valmiuksien tuottamiseen, mutta antaa myös kelpoisuuden tieteellisiin jatko-opintoihin. Tutkinnon voi myös suorittaa 6-vuotisena koulutuksena (*magistr-tutkinto*), joka suuntaa enemmän tutkimukseen. (Opetushallitus 2006.) Käsillä olevassa tutkimuksessa kyselyyn vastanneiden maahanmuuttajien koulutusasteet perustuvat ensisijassa maahanmuuttajan omaan näkemykseen ja määritelmään tutkintonsa koulutusasteesta. Epäselvissä tapauksissa pyrin muilla keinoin, kuten tutkinnon nimen tai tutkinnon suorittamisen keston perusteella päättämään, mistä koulutusasteesta kulloinkin oli kyse.

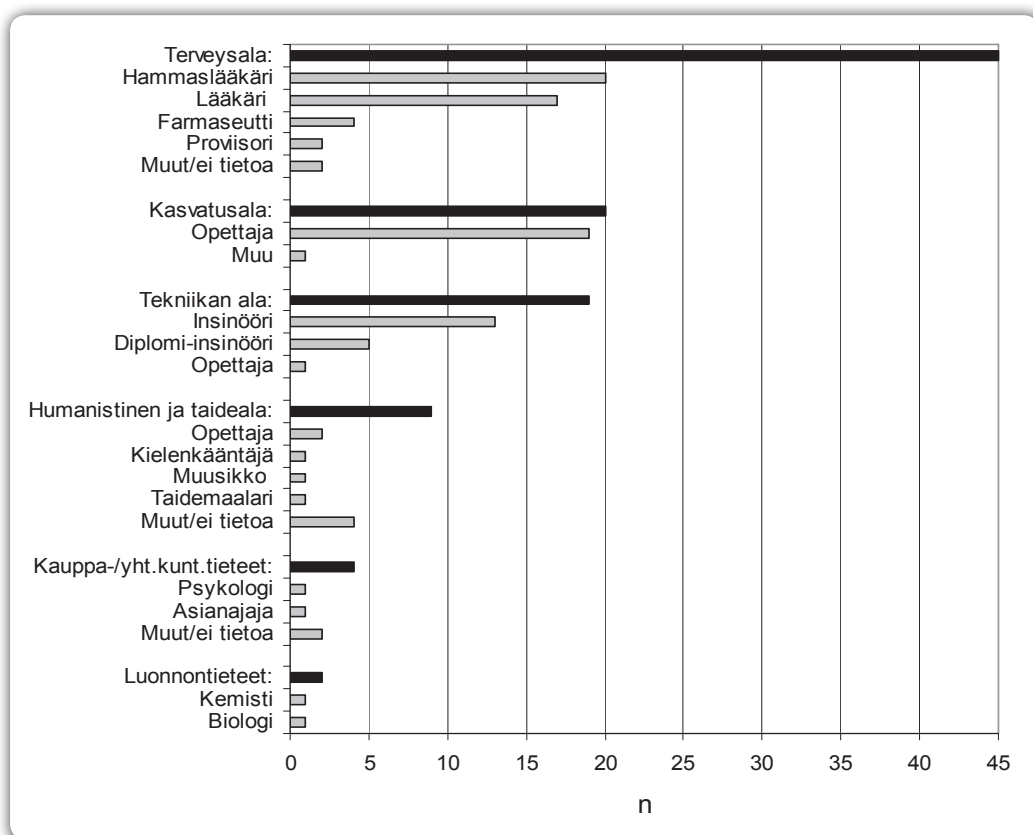
Taulukko 7. Maahanmuuttajien koulutusaste kansalaisuusryhmän mukaan (n=98).

Kansalaisuusryhmä	Tutkija-kouluaste	Ylempi korkeakouluaste	Alempi korkeakouluaste	Yhteensä
Entinen Neuvostoliitto ja sen seuraajavaltiot	n=1	n=58	n=8	n=67
Suomi	-	n=8	-	n=8
Pakolaisuutta tuottavien maiden kansalaiset	-	n=6	n=2	n=8
Kaksoiskansalaisuus	-	n=7	-	n=7
Muut maat	n=1	n=4	n=3	n=8
Yhteensä	n=2	n=83	n=13	n=98

Tarkasteltaessa suoritetun tutkinnon koulutusastetta kansalaisuuden mukaan (taulukko 7) voidaan havaita, että kaikilla Suomen kansalaisilla sekä kaksoiskansalaisilla oli ylempi korkeakoulututkinto. Lukumääräisesti eniten ylempään korkeakoulututkintoon suorittaneita oli entisen Neuvostoliiton tai sen seuraajavaltioiden kansalaisissa. Naisilla oli suhteellisesti useammin ylempi korkeakoulututkinto kuin miehillä (ks. myös Forsander 2002, 123). Valtaosa (84 %) kyselyyn vastanneista oli suorittanut korkeakoulututkintonsa omassa synnyinmaassaan, kun kuudesosa (16 %) oli suorittanut tutkintonsa jossain muussa maassa. Jälkimmäisessä tapauksessa useimmat olivat suorittaneet tutkintonsa jossain synnyinmaansa naapurimaassa. Tavallisinta oli, että entisestä Neuvostoliitosta oli lähdetty opiskelemaan esimerkiksi Ukrainaan. Muutama oli lähtenyt opiskelemaan myös naapurimaata kauemmas, jopa kokonaan toiseen maanosaan. Kukaan ei kuitenkaan ollut suorittanut tutkintoaan Suomessa.

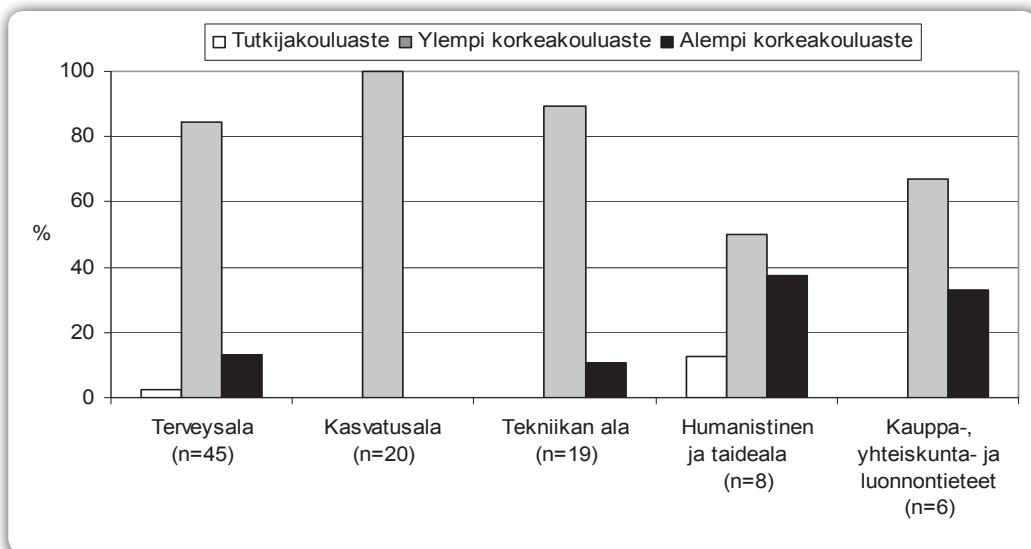
Tutkimuskohdetta ei tässä tutkimuksessa rajattu koulutusalan mukaan, joten aineistossa on mukana useiden eri alojen ammattilaisia⁹⁴. Yleisin kyselyyn vastanneiden koulutusala oli terveydenhoitoala. Lähes puolella vastanneista oli tämän alan koulutus (kuvio 10). Ammatiltaan he olivat pääasiassa hammaslääkäreitä ja lääkäreitä. Toiseksi suurin koulutusala runsaan viidenneksen osuudella oli kasvatusala. Kasvatusalan tutkinnon suorittaneet olivat useimmiten opettajia. Kasvatusalan kanssa lähes yhtä suureksi koulutusalaaksi muodostui tekniikan ala. Tekniikan alan tutkinnon suorittaneet olivat valmistuneet joko diplomi-insinööreiksi tai insinööreiksi. Neljänneksi suurin koulutusala oli humanistisen tai taidealan koulutus, jossa ammattien kirjo oli muihin koulutusaloihin nähden laaja (ks. kuvio 10). Aineiston pienimmät koulutusalat olivat kaupallinen ala, yhteiskuntatieteellinen koulutus sekä luonnontieteet.

⁹⁴ Kyselylomakkeessa ei korkeakoulututkinnon lisäksi kysytty muita maahanmuuttajien suorittamia tutkintoja. Silti neljä henkilöä mainitsi hankkineensa myös toisen tutkinnon/ammatin. Nämä olivat sairaanhoitajan (n=2), merkonomin ja teknikon tutkinto.

Kuvio 10. Maahanmuuttajat lähtömaan korkeakoulututkinnon koulutusalan ja ammatin mukaan (n=99).

Kaikilla kasvatusalan koulutuksen hankkineilla oli ylempi korkeakoulututkinto (kuvio 11). Myös tekniikan alalla sekä terveysalalla tutkinto oli useimmiten ylempi korkeakoulututkinto. Sen sijaan humanistisen tai taidealan koulutuksen hankkineilla alemman korkeakoulututkinnon osuus oli jo suurempi.

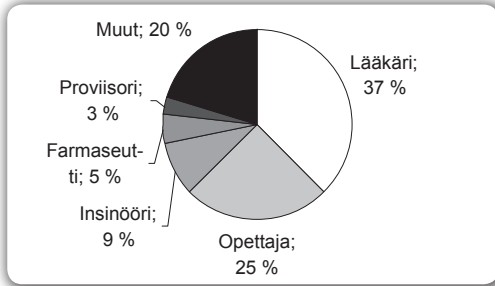

Kuvio 11. Maahanmuuttajien koulutusalat koulutusasteiden mukaan (n=98).

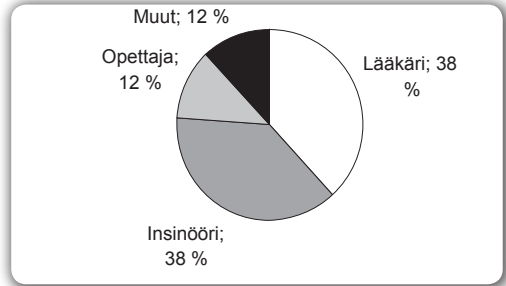
Aineiston koulutusalat ovat samat kuin Haapakorven (2004) työhallinnon rekisteriin pohjautuvassa aineistossa. Eroja löytyy kuitenkin alojen osuuksissa. Haapakorven (emt, 23–34) tutkimuksessa korkeakoulutettujen maahanmuuttajien yleisin koulutusala oli tekniikan ala (27 % kaikista). Tämän jälkeen tulivat kauppa- ja yhteiskuntatieteelliset alat (20 %) sekä humanistiset ja taidealat (20 %). Seuraavaksi yleisin ala oli kasvatustieteellinen ala (11 %). Vasta viidenneksi tuli käsillä olevan tutkimuksen yleisin ala eli terveydenhoitoala (8 %). Valtaväestössä vuonna 2008 korkea-asteen tutkinnon suorittaneiden yleisin koulutusala oli kaupan- ja yhteiskuntatieteen ala. Tämän jälkeen suuruusjärjestyksessä tulivat tekniikan ala, terveys- ja sosiaaliala, humanistiset alat sekä kasvatustieteellinen ala. (Tilastokeskus 2009e.) Käsillä olevassa tutkimuksessa koulutusalat ja niiden erot osuuksissa selittyvät suurelta osin työllisyysprojektin eri alojen pätevyöitymis- ja täydennyskoulutuksilla sekä projektin muilla toimenpiteillä. Aineistonkeruuhetkellä projektissa oli pätevyötetty ja täydennyskoulutettu muun muassa lääkäreitä, hammaslääkäreitä, opettajia, diplomi-insinöörejä, insinöörejä sekä laboratorio- ja kulttuurialan ammattilaisia. Tämänkaltaiset koulutukset keräävät luonnollisesti projektin asiakkaiksi kyseisten alojen ammattilaisia. Tässä kohdin näkyikin hyvin, kuinka tutkijan ja tutkimuksen on tavallaan ”alistuttava” ylhäältä annettuihin projektin määräämiin rajauksiin. Joidenkin alojen ”ylivallasta” ja toisten alojen vähäisyydestä huolimatta mitään koulutusalaakaan ei kuitenkaan rajattu tutkimuksen ulkopuolelle.

Sukupuolen mukaan tarkasteltuna miehet olivat selvästi enemmistönä tekniikan alan koulutuksen saaneissa, naiset puolestaan kasvatusalan koulutuksen hankkineissa (myös Haapakorpi 2004, 25). Valtaväestössä samainen jako tekniikan ja kasvatusalan koulutuksessa sukupuolten kesken näkyy vieläkin selvemmin (ks. Tilastokeskus 2009e). Terveydenhoitoalan sekä humanistisen ja taidealan koulutuksen hankkineissa ei sukupuolten välillä ollut enää merkittävää eroa. Ammattien mukaan tarkasteltuna maahanmuuttajainaisilla yleisin ammatti oli lääkärin ammatti, hyvänä kakkosena tuli opettajan ammatti

(kuvio 12a). Myös miehillä lääkärin ammatti, mutta myös insinöörin ammatti olivat tavallisimpia ammatteja (kuvio 12b).

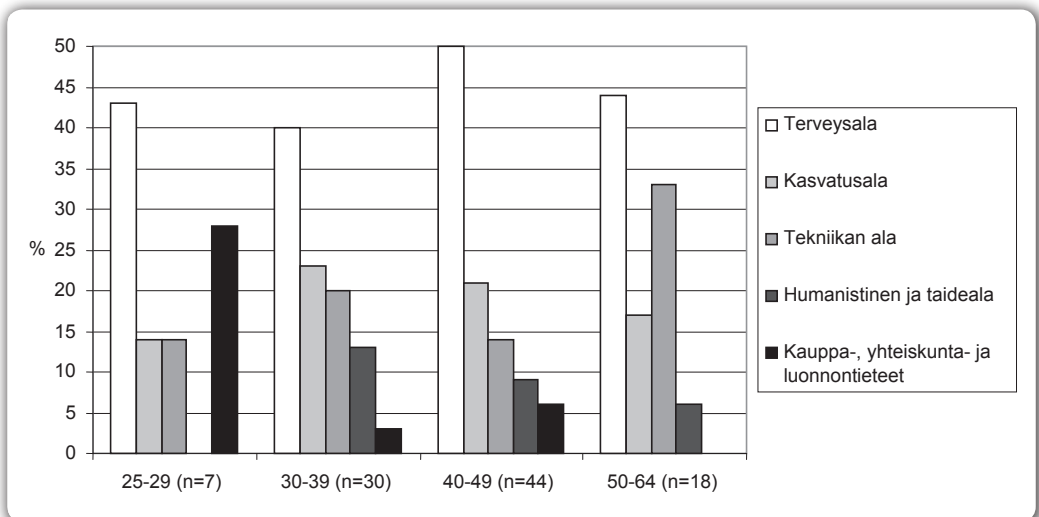

Kuvio 12a. Maahanmuuttajanaisten ammatit (n=75).

Kuvio 12b. Maahanmuuttajamiesten ammatit (n=24).

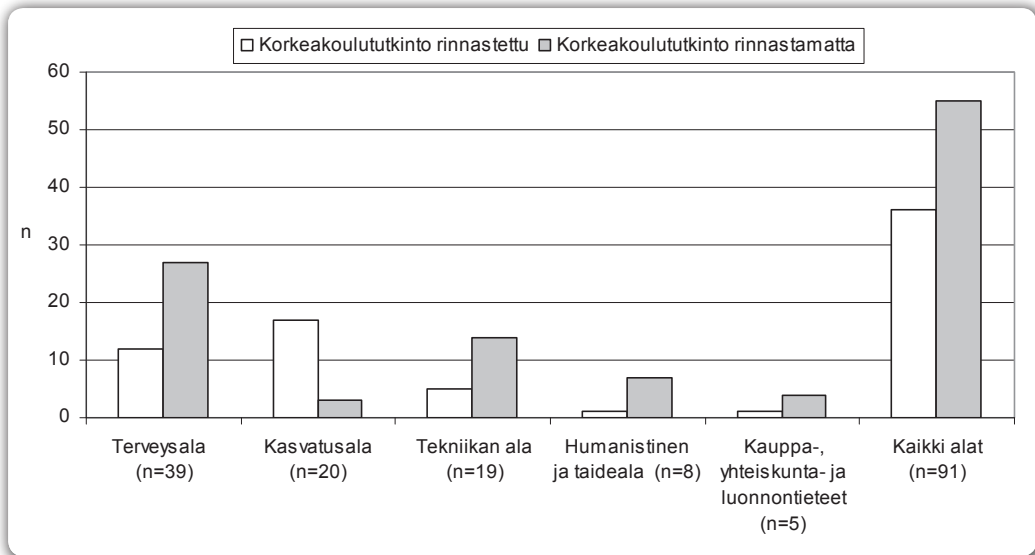
Kansalaisuusryhmien mukaan tarkasteltuna entisen Neuvostoliiton ja sen seuraajavaltioiden kansalaisista lähes puolella oli terveysalan koulutus, yhdellä viidesosalla oli kasvatustieteiden koulutus ja toisella viidesosalla oli tekniikan alan koulutus. Suomen kansalaisuuden ja kaksoiskansalaisuuden saaneet sekä pakolaisuutta tuottavien maiden kansalaiset olivat useimmiten lääkäreitä. Sen sijaan Viron kansalaisten kohdalla kasvatustieteiden koulutus oli yleisin koulutusala. Kuviossa 13 on tarkasteltu aineiston koulutusaloja vielä ikäryhmittäin. Terveysala oli enemmistönä kaikissa ikäryhmissä, kun tekniikan ala painottui kaikkein vanhimmissa ikäryhmissä, kasvatustieteiden koulutus taas kahdessa keskimmaisessä ikäryhmissä. Myös Haapakorven (2004, 24–25) aineistossa vanhemmissa ikäryhmissä (40–49-vuotiaat ja 50–59-vuotiaat) oli enemmän tekniikan alan koulutuksen suorittaneita, kun nuoremmissa ikäryhmissä (alle 30-vuotiaat ja 30–39-vuotiaat) painottuivat taas kauppa- ja yhteiskuntatieteilijät.

Kuvio 13. Maahanmuuttajien koulutusalat ikäryhmittäin (n=99).

6.1.3 Valtaosalla tutkinto rinnastamatta

Kyselyyn vastanneista maahanmuuttajista suuremmalla osalla oli korkeakoulututkinto kyselyhetkellä rinnastamatta (n=55) kuin rinnastettu (n=36) (kuvio 14)⁹⁵. Lukumääräisesti eniten oli rinnastettu kasvatusalan tutkintoja, toiseksi eniten terveysalan tutkintoja. Suhteellisesti tarkasteltuna kasvatusalan tutkinnoista peräti 85 prosenttia oli rinnastettu, kun aineiston suurimman koulutusalan terveysalan tutkinnoista oli rinnastettu vajaa kolmasosa ja tekniikan alan tutkinnoista runsas viidesosa.

Kuvio 14. Maahanmuuttajien tutkintojen rinnastaminen koulutusalan mukaan (n=91).

Useat kasvatusalan ammatit, kuten opettajan ammatti sekä terveysalan ammatit ovat Suomessa säänneltyjä. Säänneltyjen ammattien harjoittaminen Suomessa edellyttää toimivaltaisen viranomaisen päätöstä henkilön kelpoisuudesta harjoittaa kyseistä ammattia ulkomaisella tutkinnolla. Tästä syytä kasvatusalan tutkintojen suuri rinnastusprosentti on aineistossa ymmärrettävää. Sen sijaan terveysalan tutkintonsa rinnastaneiden osuutta voidaan pitää pienänä. Koska maahanmuuttajalääkärin ammatinharjoittamisoikeuden hankkiminen Suomessa on aikaa vievä prosessi, on todennäköistä, että ainakin osalla lähtömaassa lääkärin tutkinnon suorittaneista pätevytymisprosessi oli aineistonkeruuhetkellä vielä kesken.

Sukupuolen mukaan naiset olivat niin määrällisesti kuin suhteellisestikin laskettuna rinnastaneet tutkintojaan miehiä ahkerammin. Ikäryhmittäin tarkasteltuna kaikkein nuorimmat (25–29-vuotiaat) olivat rinnastaneet tutkintojaan suhteessa eniten, kaikkein vanhimmat (50–65-vuotiaat) taas vähiten. Kansalaisuusryhmittäin tarkasteltuna suhteellisesti ahkerimmin tutkintonsa olivat rinnastaneet Suomen kansalaisuuden saaneet, harvimminkin pakolaisuutta tuottavien maiden kansalaiset.

⁹⁵ Aineistosta ei selviä kuinka monella tutkinnon rinnastamisprosessi oli kesken.

6.1.4 Maahanmuuttajat lähtöisin koulutetuista perheistä

Kyselylomakkeessa kysyttiin myös henkilön lapsuudenkodin perheenjäsenten (äidin, isän ja sisarusten) koulutusta. Tulosten mukaan maahanmuuttajat olivat lähtöisin koulutetuista kodeista, sillä kolmasosan kohdalla molemmilla vanhemmilla oli jokin korkeakoulututkinto ja kahden kolmasosan kohdalla vähintään toisella vanhemmista oli jokin korkeakoulututkinto. Tutkittavien isät olivat äitejä hieman koulutetumpia. Isistä hieman yli puolella oli korkea-asteen koulutus, vajaalla kolmanneksella keskiasteen koulutus ja runsaalla kymmenyksellä perusasteen koulutus. Äideistä hieman alle puolella oli korkea-asteen tutkinto, runsaalla neljänneksellä oli keskiasteen koulutus ja viidenneksellä oli vain perusaste käytynä. Kyselyyn vastanneiden äideissä oli isiä hieman enemmän myös sellaisia, joilla ei ollut minkäänlaista koulutusta. Myös perheiden sisarukset olivat usein korkeakoulutettuja. 70 prosenttia perheistä oli sellaisia, joissa perheen kaikki tai valtaosa lapsista oli korkeakoulutettuja. Aineiston maahanmuuttajilla oli keskimäärin kaksi sisarusta.

Suomessa on tutkittu paljon vanhempien koulutustaustan merkitystä perheen lasten ja nuorten koulutusvalintoihin (esim. Ahola 1995; Kivinen & Rinne 1995; Vanttaja 2002; Nori 2011). Tutkimuksissa on usein päädytty tulokseen, jonka mukaan pitkälle kouluttuneiden vanhempien lapset hakeutuvat useimmin vanhempiensa tavoin korkeakouluun. Kivisen ja Rinteen (1995) tutkimustulosten mukaan isän korkea koulutustausta jopa kymmenkertaisesti lapsen todennäköisyyden suorittaa korkeakoulututkinto verrattuna kouluttamattomien lasten isien jälkeläisiin. Maahanmuuttajien kohdalla tuloksiin on kuitenkin suhtauduttava varauksella, sillä monenlaiset asiat, esimerkiksi erilaiset yhteiskunnalliset tilanteet, perheiden resurssit, koulutukselle annetut merkitykset eri kulttuureissa ja vanhempien roolit lasten koulutusvalintojen määrittäjinä voivat vaikuttaa lopputulokseen hyvin eri tavoin.

6.2 Työmarkkina-asema

Seuraavaksi siirryn tarkastelemaan maahanmuuttajien työmarkkina-asemaa Suomessa tutkittavien pääasiallisen toiminnan mukaan kolmena eri ajankohtana (ks. myös Forsander 2002, 127–129; Heikkilä & Pikkarainen 2008, 49–53; Linnanmäki-Koskela 2010, 48). Vertaan tutkittavien työmarkkina-asemaa myös heidän työmarkkinatilanteisiinsa lähtömaassa. Lisäksi tarkastelen sitä, keitä työllistyneet maahanmuuttajat olivat taustoiltaan.

6.2.1 Pääasiallinen toiminta Suomessa

Tarkastelen Suomen aikaista työmarkkina-asemaa kyselylomakkeen työ-, työttömyys- ja koulutushistoriaa selvittävien kysymysten (kyselylomakkeen kysymykset 19, 20 ja 22) avulla. Vastausten pohjalta luokittelin maahanmuuttajat kulloisenkin tarkasteltavan ajankohdan mukaisen pääasiallisen toiminnan mukaan joko työlliseksi, työttömäksi, koulutuksessa olevaksi/opiskelijaksi tai kotityötä tekeväksi. Luokka työllinen sisälsi kaikenlaiset työt, niin vakituiset kuin määräaikaiset, koulutusta vastaavat ja vastaamatto-

mat työt sekä eripituiset tukityöt ja harjoittelujaksot⁹⁶. Työttömiä olivat henkilöt, joilla ei tarkasteluajankohtana ollut minkäänlaista työtä ja jotka eivät tarkasteluajankohtana olleet myöskään missään koulutuksessa. Koulutuksessa oleviin tai opiskelijoihin lukeutuivat maahanmuuttajat, jotka osallistuivat joko työhallinnon järjestämään työvoimapolitiittiseen koulutukseen (maahanmuuttajilla usein kotoutumiskoulutusta) tai opiskelivat omaehtoisesti⁹⁷. Kotityötä tekevät sisälsivät lasten ja kodin hoidon. Maahanmuuttajien työmarkkinatilannetta pääasiallisen toiminnan mukaan on taulukossa 8 tarkasteltu poikileikkaustilanteena kolmena eri ajankohtana: maahantulo vuoden lopussa, kolme vuotta Suomessa asumisen jälkeen⁹⁸ sekä kyselyajankohtana eli vuoden 2004 lopussa.

Taulukko 8. Maahanmuuttajat pääasiallisen toiminnan mukaan maahantulo vuoden lopussa, kolme vuotta Suomeen muuton jälkeen sekä kyselyhetkellä eli vuoden 2004 lopussa (n=99).

Pääasiallinen toiminta	Maahantulo vuoden lopussa	Kolme vuotta Suomeen muuton jälkeen	Kyselyhetkellä eli vuoden 2004 lopussa
Työllinen	6 % (n=6)	35 % (n=31)	38 % (n=37)
Työtön	59 % (n=58)	34 % (n=30)	32 % (n=32)
Koulutuksessa/opiskelija	35 % (n=35)	29 % (n=26)	30 % (n=30)
Kotityötä tekevät	-	2 % (n=2)	-
Yhteensä	100 % (n=99)	100 % (n=89)⁹⁸	100 % (n=99)

⁹⁶ Sitä ratkaisua, että työharjoittelujaksot on tässä luokittelussa sisällytetty luokkaan ”työllinen”, voidaan osittain pitää kiistanalaisena, sillä osa työharjoittelusta voi sisältyä esimerkiksi maahanmuuttajille tarkoitettuun kotoutumiskoulutukseen tai työvoimapolitiittiseen koulutukseen. Toisaalta tehtyä valintaa voidaan perustella sillä, että myös tällaisissa työharjoittelussa tehdään ”oikeita” työtehtäviä, joista karttuu työkokemusta.

⁹⁷ Työvoimapolitiittinen koulutus kattaa tässä sekä kotoutumislain (L 1386/2010) mukaisen työvoimapolitiittisen koulutuksen (käytetään joskus myös nimeä maahanmuuttajakoulutus) että muun työhallinnon järjestämän työvoimapolitiittisen koulutuksen. Työvoimapolitiittinen koulutus on työhallinnon rahoittamaa maahanmuuttajille maksutonta koulutusta. Valtaosa kotoutumiskoulutuksesta on niin sanottua työvoimapolitiittista koulutusta. Omaehtoisella koulutuksella tarkoitetaan tässä tutkimuksessa muuta kuin työhallinnon rahoittamaa työvoimapolitiittista koulutusta. Omaehtoiseksi koulutuksen tekee se, että maahanmuuttajat hakeutuvat näihin koulutuksiin vapaaehtoisesti esimerkiksi suorittamaan ammattiin johtavaa tutkintoa. Samoin he kustantavat nämä koulutukset itse. Tässä tutkimuksessa omaehtoisiksi opiskelijoiksi luokiteltiin henkilöt, jotka vapaaehtoisesti opiskelivat esimerkiksi ammattitutkintoa tai suorittivat korkeakoulututkinnon pätevytymisopintoja. Tosin joissain tapauksissa myös omaehtoinen koulutus voidaan rinnastaa kotoutumissuunnitelmassa työvoimapolitiittiseksi koulutukseksi, mikäli kyseinen koulutus tukee maahanmuuttajan mahdollisuuksia päästä työmarkkinoille (Työministeriö 2005a).

⁹⁸ Tarkasteluajankohta ”kolme vuotta Suomeen muuton jälkeen” on valittu ensinnäkin maahanmuuttajien kotoutumista silmällä pitäen. Kotoutumislain (L 1386/2010; myös aikaisempi laki L 493/1999) mukaan maahanmuuttajilla on oikeus kotoutumissuunnitelmaan enintään kolme vuotta ensimmäisen kotikunnan väestötietojärjestelmään merkitsemisestä. Tämän jälkeen monet aloittavat virallisesti työnhaun, jonka jälkeen myös työllistyminen on mahdollista. (Jokisaari 2006.) Aineistossa mukana olevat maahanmuuttajat olivat kyselyhetken mennessä asuneet Suomessa keskimäärin kuusi vuotta, joten kolmen vuoden Suomessa asumisen ajankohta tarkastelee samalla tutkittavien Suomessa asumisen puolivälin tilannetta.

⁹⁹ Luvussa ovat mukana kaikki ne, jotka ovat kyselyhetken eli vuoteen 2004 mennessä ehtineet asua Suomessa vähintään kolme vuotta.

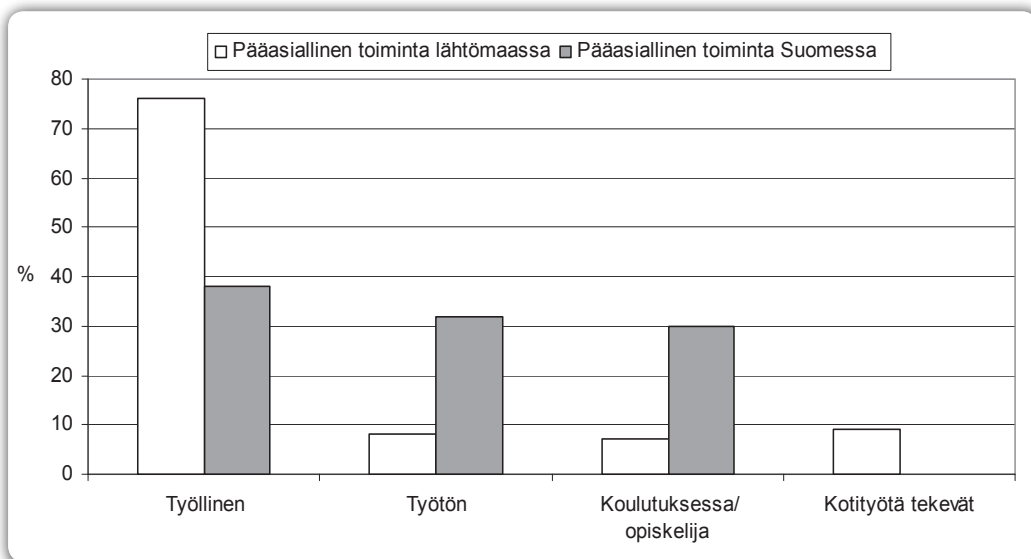
Korkeakoulutettujen maahanmuuttajien työmarkkina-asema oli varsin huono kaikkina kolmena tarkasteluajankohtana. Erityisen heikko tilanne oli heti maahantulovuoden lopussa, jolloin vain muutama oli onnistunut saamaan työtä valtaosan ollessa joko työttömänä tai koulutuksessa. Tutkimusten mukaan maahanmuuttajilla menee uudessa maassa usein pitkään ennen kuin he onnistuvat saamaan ensimmäisen työpaikkansa. Monilla työnhaun aloittaminen on mahdollista vasta kielellisten, kulttuuristen sekä elämänhallintaan ja työelämään liittyvien valmiuksien ja pätevyyksien omaksumisen jälkeen. (Myrskylä 2003, 35–36; Joronen 2005b, 67–69; Linnanmäki-Koskela 2010.) Heti Suomeen muuton jälkeinen tarkasteluajankohta ei tässä mielessä ole siten kovin mielekäs hetki tarkastella maahanmuuttajien työllistymistä.

Maassaolon pidentyessä työllisyystilanne koheni. Kolmen Suomessa asutun vuoden jälkeen työssä oli runsas kolmannes (35 %) vastaajista. Kyselyhetkellä eli vuoden 2004 lopussa työssä oli 38 prosenttia vastaajista. Maassaolon keston vaikutuksesta työllistymiseen kertoo myös se, että kyselyhetkenä työssä olevista neljä viidestä oli muuttanut Suomeen 1990-luvulla tai sitä aikaisemmin, loput 2000-luvulla. Työllisyystilanteen kohoamisesta huolimatta työttömien ja koulutuksessa olevien/opiskelijoiden yhteen laskettu osuus oli kyselyhetkellä edelleen suuri, kolme viidesosaa kaikista. Huomioitaessa, että suuri osa koulutuksesta oli työttömille tai työttömyysuhan alla eläville tarkoitettua työvoimapolitiittista koulutusta (ks. luku 6.3), sisältyi tähän luokkaan käytännössä paljon työttömiä. Koulutuksella onkin sanottu olevan varastointifunktio. Kun työvoimaa ei syystä tai toisesta hyödynnetä työmarkkinoilla, toimivat erilaiset koulutukset hyvinä työvoimareserveinä. Työttömien kohdalla erilaiset työvoimapolitiittiset koulutukset ovat ainakin tilastojen kannalta huomattavasti parempi vaihtoehto kuin työttömänä oleminen. (Rinne 1998; Hyypä 1999; Antikainen ym. 2006, 156–158.)

6.2.2 Työllisyystilanne lähtömaassa

Edellä olleiden työmarkkina-asemaa kuvaavien lukujen perusteella korkeakoulutettujen maahanmuuttajien työllisyystilanne Suomessa näyttäytyy varsin heikkona. Kokonaisuutena tilanne huononee entisestään, kun lukuja verrataan maahanmuuttajien ilmoittamiin työllisyystilanteisiin heidän lähtömaassaan juuri ennen Suomeen muuttoa. Tutkimuksissa maahanmuuttajien työllistymisen on todettu olevan uudessa maassa usein heikko suhteessa aikaisempaan työllisyystilanteeseen lähtömaassa (esim. Forsander 2002; Haapakorpi 2004). Myös tässä tutkimuksessa havainto sai vahvistusta, sillä aineiston korkeakoulutetuista maahanmuuttajista kolme neljästä (76 %) ilmoitti olleensa lähtömaassa työssä juuri ennen Suomeen muuttoa, kun loput olivat joko työttömänä (9 %), hoitivat kotona lapsiaan (9 %) tai opiskelivat (6 %) (kuviot 15).

Lähtömaassa miehet olivat naisia suhteellisesti useammin työelämässä, kun naiset taas hoitivat useammin kotona lapsiaan. Iän mukaan tarkasteltuna kaikkein vanhimmassa ikäryhmässä oli eniten työelämässä olleita, kun kaikkein nuorimpien joukossa työllisiä oli taas vähiten. Työelämässä olleet olivat useimmiten terveys- tai kasvatustutkimuksen suorittaneita, kun tekniikan alan koulutuksen hankkineista työelämässä oli selvästi pienempi osuus.

Kuvio 15. Maahanmuuttajien pääasiallinen toiminta lähtömaassa juuri ennen Suomeen muuttoa (n=98) ja Suomessa kyselyhetkellä eli vuoden 2004 lopussa (n=99).

6.2.3 Keitä työllistyneet olivat?

Tarkempaa kuvaa tutkittavien työllisyydestä Suomessa saadaan tarkastelemalla työllistyneitä ja työttömiä maahanmuuttajia eri taustamuuttujien suhteen. Taulukkoon 9 on koottu työlliset ja työttömät maahanmuuttajat sukupuolen, iän, muuttosyn, muuton ajankohdan, kansalaisuusryhmän, koulutusasteen ja -alan sekä tutkinnon rinnastamisen mukaan. Luokkaan työllinen lukeutuvat tässä kaikki sellaiset kyselyyn vastanneet, jotka olivat työssä vähintään kerran kolmesta tarkasteluajankohdasta (eli maahantulo vuoden lopussa, kolme vuotta Suomeen muuton jälkeen ja/tai kyselyhetkellä eli vuoden 2004 lopussa, ks. luku 6.2.1). Näin ollen työllisten joukkoon lukeutuvat tarkastelussa ne maahanmuuttajat, jotka olivat työllisiä yhtenä, kahtena tai jokaisena kolmena tarkasteluajankohtana. Tällaisia tapauksia aineistossa oli kaikkiaan 45. Heistä kolmella oli työtä kaikkina kolmena tarkasteluajankohtana, kun valtaosa oli työssä joko kahtena tarkasteluajankohtana (n=23) tai yhtenä tarkasteluajankohtana (n=19). Työttömien luokka sisältää sellaiset henkilöt, jotka eivät olleet työssä kertaakaan kolmesta tarkasteluajankohdasta. Koska maahanmuuttajien työllisyyttä tarkastellaan tässä poikkileikkauksena, ei tulos välttämättä tarkoita sitä, että työttömien luokkaan sijoitetuilla maahanmuuttajilla ei koko Suomessa olon aikana olisi ollut ainuttakaan työsuhdetta. Kyse on tutkimuksessa päätetyistä tarkasteluajankohdista, joiden perusteella tutkittavien työllisyyttä tarkastellaan. Tässä mielessä sijoittumiseen voi tietystä mielessä vaikuttaa myös sattuma: toisilla työsuhteet ovat vain sattumalta osuneet edellä mainittuihin tarkasteluajankohtiin, kun toisilla kyseisiin ajankohtiin on esimerkiksi ajoittunut työttömyyttä, vaikka tarkasteluajankohtaa ennen tai sen jälkeen oltaisiinkin oltu työsuhteessa.

Taulukko 9. Työlliset ja työttömät maahanmuuttajat eri taustamuuttujien suhteen.

Taustamuuttajat ⁹⁹	Työlliset (n=45)	Työttömät (n=54)	Ryhmi- välinen ero
Sukupuoli			
Miehet	46 % (n=11)	54 % (n=13)	X ² =0,002;df=1; p=0,966
Naiset	45 % (n=34)	55 % (n=41)	
Ikä			
25–39-vuotiaat	49 % (n=18)	51 % (n=19)	X ² =0,465;df=2; p=0,792
40–49-vuotiaat	45 % (n=20)	55 % (n=24)	
50–64-vuotiaat	39 % (n=7)	61 % (n=11)	
Kansalaisuusryhmä			
Suomi	75 % (n=6)	25 % (n=2)	Ei testiä ¹⁰⁰
Kaksoiskansalaisuus	57 % (n=4)	43 % (n=3)	
Muiden maiden kansalaiset	44 % (n=4)	56 % (n=5)	
Entinen Neuvostoliitto ja sen seuraajavaltiot	43 % (n=29)	57 % (n=38)	
Pakolaisuutta tuottavien maiden kansalaiset	33 % (n=2)	67 % (n=6)	
Muuttosyy			
Palumuutto	65 % (n=22)	35 % (n=12)	X ² =13,790;df=3; p=0,003
Työ/muu	64 % (n=9)	36 % (n=5)	
Avioliitto	28 % (n=11)	72 % (n=28)	
Pakolaisuus	25 % (n=3)	75 % (n=9)	
Muuton vuosikymmen			
1980- ja 1990-luku	53 % (n=31)	47 % (n=27)	X ² =3,609;df=1; p=0,057
2000-luku	34 % (n=14)	66 % (n=27)	
Koulutusala			
Kasvatusala	65 % (n=13)	35 % (n=7)	X ² =4,359;df=3; p=0,225
Tekniikan ala	47 % (n=9)	53 % (n=10)	
Humanistinen ja taidealan koulutus			
/muut koulutusalat	40 % (n=6)	60 % (n=9)	
Terveysala	38 % (n=17)	62 % (n=28)	
Koulutusaste			
Ylempi korkeakouluaste/tutkijakouluaste	49 % (n=42)	51 % (n=43)	X ² =3,149;df=1; p=0,076
Alempi korkeakouluaste	23 % (n=3)	77 % (n=10)	
Tutkinnon rinnastaminen			
Tutkinto on rinnastettu	64 % (n=23)	36 % (n=13)	X ² =6,614;df=1; p=0,010
Tutkintoa ei ole rinnastettu	36 % (n=20)	64 % (n=35)	

¹⁰⁰ Analyysin helpottamiseksi joidenkin muuttajien kohdalla yhdistettiin luokkia. Esimerkiksi ikäryhmä-muuttujan kohdalla alkuperäisestä neliluokkaisesta muuttujasta tehtiin kolmiluokkainen yhdistämällä kaksi nuorimmaista ikäryhmää (25–29-vuotiaat ja 30–39-vuotiaat) uudeksi luokaksi 25–39-vuotiaat. Muuttosyy-muuttujan kohdalla kaksi työn ja opiskelun vuoksi muuttanutta yhdistettiin luokkaan muu muuttosyy ja muuton vuosikymmen-muuttujan kohdalla kaksi 1980-luvulla muuttanutta yhdistettiin 1990-luvulla muuttaneiden luokkaan. Koulutusala-muuttujasta tehtiin neliluokkainen yhdistämällä humanistinen ja taidealan koulutus kauppa-, yhteiskunta ja luonnontieteen koulutusalan kanssa. Uusi luokka sai nimen humanistinen ja taidealan koulutus/muut koulutusalat. Samoin koulutusaste-muuttujasta tehtiin kaksiluokkainen yhdistämällä ylempi korkeakouluaste ja tutkijakouluaste. Luokkia yhdistämällä mahdollistui khin neliö-testin käyttäminen näiden muuttajien kohdalla.

¹⁰¹ Khin neliö-testiä ei voitu käyttää, koska testin ehdot eivät täyttyneet.

Lukumääräisesti tarkasteltuna naiset olivat miehiä useammin työssä jonakin kolmesta tarkasteluajankohdasta (naisista 34 oli työssä vähintään kerran, kun miehistä vähintään kerran työssä oli 11). Suhteutettuna tulos eri sukupuolten osuuksiin koko aineistossa, olivat naiset ja miehet työllistyneet kuitenkin *lähes yhtä usein* (miehistä 46 % oli työssä vähintään kerran, kun vastaava osuus naisten kohdalla oli 45 %, ks. taulukko 9). Mikäli huomioidaan pelkkä kyselyhetki, oli naisista työssä 41 % ja miehistä 25 %. Aikaisemmissa tutkimuksissa maahanmuuttajanaisten on usein todettu työllistyvän miehiä heikommin (esim. Forsander 2002, 148–150; Joronen 2007, 292–293), joskin viimeaikoina on saatu myös vastakkaisia tuloksia (esim. Linnanmäki-Koskela 2010, 54). Naisten heikompaan työllistymiseen päätyvissä tutkimuksissa erityisen huono tilanne on usein havaittu pakolaisina maahan tulleilla naisilla.

Ikäryhmittäin tarkasteltuna parhaiten olivat työllistyneet kaikkein nuorimmat (tässä 25–39-vuotiaat), kun kaikkein vanhimmassa ikäryhmässä (50–64-vuotiaat) tilanne oli puolestaan heikoin. Nuorimmassa ikäryhmässä lähes puolet (49 %) oli ollut vähintään kerran työssä kolmesta tarkasteluajankohdasta, kun vanhimmassa ikäryhmässä työssä oli ollut selvästi pienempi osuus (39 %). Myös pelkästään kyselyhetken ajankohtaa tarkasteltaessa työssä olivat useammin nuorempien ikäryhmien (25–39-vuotiaat ja 40–49-vuotiaat) kuin vanhimman ikäryhmän (50–64-vuotiaat) edustajat. Erot työllistymisessä iän mukaan eivät ole tilastollisesti merkitseviä. Tulos saa kuitenkin tukea aikaisemmista tutkimuksista. Vaikka eri tutkimuksissa ikäluokat vaihtelevatkin, on tutkimuksissa havaittu 30–45-vuotiaiden maahanmuuttajien työllistyvän suomalaisille työmarkkinoille parhaiten (Linnanmäki-Koskela 2010, 25). Tätä nuoremmilla työmarkkina-asema on yleensä epävakaa, koska työurat ovat heillä vasta alussa. Lisäksi esimerkiksi kotiäitiys voi heikentää nuorempien ikäryhmien asemaa työmarkkinoilla. Vanhemmilla terveys taas ei aina kestä niitä tehtäviä, joita maahanmuuttajille olisi tarjolla. Lisäksi koulutustaso on iäkkäämmillä usein nuorempia alempi. (Esim. Koistinen 1997, 75; Forsander 2002, 178–179, 183; Joronen 2005b, 65–67.) Myös sukupuolten välillä ikäkysymyksessä on epäilty olevan eroja siten, että ikääntyvien maahanmuuttajanaisten olisi vaikeampaa saada työtä kuin samanikäisten maahanmuuttajamiesten (Lammi-Nieminen 1997, 107).

Kansalaisuusryhmittäinen tarkastelu osoittaa, kuinka työllisissä oli lukumääräisesti selvästi eniten entisen Neuvostoliiton tai sen seuraajavaltioiden kansalaisia (n=29) ja vähiten pakolaisuutta tuottavien maiden kansalaisia (n=2). Suhteellisesti tarkasteltuna paras tilanne oli kuitenkin Suomen kansalaisuuden saaneilla, tämän jälkeen tulivat kaksoiskansalaiset. Suomen kansalaisista kolme neljästä (75 %) ja kahden maan kansalaisista runsas puolet (57 %) oli työllistynyt vähintään kerran kolmesta tarkasteluajankohdasta, kun entisen Neuvostoliiton tai sen seuraajavaltioiden kansalaisilla tilanne oli selvästi heikompi (heistä 43 % oli työllistynyt vähintään kerran kolmesta tarkasteluajankohdasta). Kaikkein heikoin tilanne oli pakolaisuutta tuottavien maiden kansalaisilla: heistä kolmannes (n=2) oli ollut työssä vähintään kerran. Pelkästään kyselyhetken tilannetta tarkasteltaessa tulos on sama: parhaiten olivat työllistyneet Suomen kansalaisuuden saaneet, tämän jälkeen tulivat kahden maan kansalaiset, sitten entisen Neuvostoliiton

maiden kansalaiset, seuraavaksi muiden maiden kansalaiset. Pakolaisuutta tuottavien maiden kansalaisista yksikään ei ollut työssä kyselyhetkellä. Tulos saa tukea aikaisemmista vastaavista tutkimustuloksista, sillä esimerkiksi Forsanderin (2002) tutkimuksessa kaikkein heikoiten olivat työllistyneet pakolaisia tuottavista maista tulleet (myös Hämäläinen ym. 2005, 37–39; Joronen 2005b, 60–61) ja parhaiten Suomen kansalaisuuden saaneet. Suomen kansalaisuuden saaneiden ja kahden maan kansalaisten (joilla toinen kansalaisuus Suomi) osalta parempaa työllisyystilannetta voidaan selittää muun muassa sillä, että maan kansalaisuus voi auttaa henkilöä paremmin kiinnittymään uuden maan työmarkkinoille. Esimerkiksi työnantaja voi palkata ennemmin henkilön, joka maan kansalaisuuden myötä ikään kuin osoittaa työnantajalle oman ”suomalaisuusasteensa”. Toisaalta maahanmuuttaja, joka on päässyt kiinni suomalaiseen työelämään, kokee työn kautta kotoutuneensa uuteen yhteiskuntaan ja saattaa sitä kautta myös kokea kansalaisuuden hankkimisen tärkeäksi. (Ks. myös Forsander 2002, 139–140.) Kansalaisuuden hankkimisen ja työllisyyden paranemisen välillä on havaittu yhteyksiä myös muissa maissa (ks. OECD 2010, 166–167).

Muuttosyyntä tarkasteltuna työllisissä oli eniten paluumuuttajia niin lukumääräisesti (n=22) kuin suhteellisestikin (kaikista paluumuuttajista 65 % oli työssä jonakin kolmesta tarkasteluajankohdasta). Aineiston yleisimmän muuttosyyntä, avioliiton, vuoksi tulleistä oli työllistynyt selvästi pienempi osuus (28 %). Molemmat työn vuoksi Suomeen tulleet (sisältyvät luokkaan muu) olivat työllistyneet vähintään kerran kolmesta tarkasteluajankohdasta. Heikoiten olivat työllistyneet pakolaisuuden muuttosyytykseen ilmoittaneet. Erot työllistymisessä muuttosyyntä mukaan ovat tilastollisesti merkitseviä (**). Pelkästään kyselyhetken tilannetta tarkasteltaessa parhaiten olivat niin ikään työllistyneet työn vuoksi tulleet ja paluumuuttajat, heikoiten pakolaisina maahan saapuneet. Myös Joronen (2005b) on tutkimuksessaan päätenyt samanlaiseen tulokseen. Hänen tutkimuksessaan parhaiten olivat työllistyneet työn ja opiskelun vuoksi tulleet, toiseksi parhaiten paluumuuttajat, sen jälkeen tulivat avioliiton vuoksi tulleet ja heikoiten olivat työllistyneet pakolaisina maahan tulleet. (Joronen emt. 67.) Pakolaisten heikkoa menestymistä työmarkkinoilla on selitetty muun muassa puutteellisella työmarkkinakompetenssilla eli puutteilla niin työllistymistä edellyttävissä kontakteissa, uuden maan toimintatapojen hallitsemisessa, kielitaidossa, ammattitaidossa kuin sopivassa koulutuksessakin. Kaikilla ei esimerkiksi ole virallisia todistuksia omasta koulutus- ja ammattitaidosta. Lisäksi pakolaisilla heikko työllistyminen voi liittyä pakolaisuuden viemiin psyykkisiin voimavaroihin sekä epävarmuuteen maassa vietettävän ajan pituudesta. Keskeistä onkin ymmärtää, että puutteet tulijoiden resursseissa ja motiiveissa voivat jo lähtömaasta riippuen olla erilaiset, jolloin myös integroituminen työmarkkinoille on hyvin eritahtinen eri ryhmillä. (OECD 2006, 52; Linnanmäki-Koskela 2010, 51–53.) Toisaalta myös työnhakuun liittyvällä syrjinnällä on varmasti oma merkityksensä erityisesti pakolaisten kohdalla. Aikaisemmissa tutkimuksissa on todettu kuinka nimenomaan kulttuurisesti, kielellisesti ja maantieteellisesti kaukaisemmista maista tullesiin suhtaudutaan kielteisemmin kuin lähempää ja tutummista maista tullesiin (esim. Jaakkola 2009).

Muuton ajankohdan mukaan tarkasteltuna aikaisemmin tulleilla työllisyystilanne oli myöhemmin tulleita parempi. 1980- ja 1990-luvulla Suomeen muuttaneista yli puolet (53 %) oli ollut työssä jonakin kolmesta tarkasteluajankohdasta, kun 2000-luvulla tulleista työllistyneiden ryhmään ylsi vain kolmannes (34 %). Tulos on sama pelkästään kyselyhetken tilannetta tarkasteltaessa: 1980- ja 1990-luvulla tulleista kyselyhetkellä oli työssä lähes puolet (48 %), kun 2000-luvulla tulleista työssä oli viidennes (22 %). Myös aikaisemmissa tutkimuksissa on todettu kuinka maassaoloajan pidentyessä maahanmuuttajien työllisyys paranee (Joronen 2005b, 68; Forsander 2007; Linnanmäki-Koskela 2010). Työmarkkinaintegraation hitaudesta kertoo kuitenkin Linnanmäki-Koskelan (emt., 48–49, 62) laajaan pitkätaimaineistoon perustuva tulos, jonka mukaan maahanmuuttajien työllisyys paranee huomattavasti vasta vähintään 14 vuoden maassa asumisen jälkeen.

Koulutusaloittainen tarkastelu osoittaa, että kasvatusalan tutkinnon suorittaneilla työllisyystilanne oli paras ja aineiston suurimman koulutusalan, terveystilan, tutkinnon suorittaneilla tilanne oli puolestaan heikoin: kasvatusalan tutkinnon suorittaneista lähes kaksi kolmasosaa (65 %) oli onnistunut työllistymään vähintään kerran kolmesta tarkasteluajankohdasta, kun terveystilan tutkinnon suorittaneista työssä oli vain runsas kolmannes (38 %). Tulos on samansuuntainen tarkasteltaessa pelkästään kyselyhetken tilannetta: kyselyhetkellä 60 prosenttia kasvatusalan tutkinnon suorittaneista oli työssä, kun terveystilan tutkinnon suorittaneista työssä oli vain 31 prosenttia, teknillisen alan tutkinnon suorittaneista 26 prosenttia ja humanistisen ja taidealan/muiden koulutusalojen tutkinnon suorittaneista 40 prosenttia. Terveystilan tutkinnon suorittaneiden heikkoa tilannetta saattaa osaltaan selittää tämän koulutusalan tutkintojen vähäisempi rinnastamattomuus (ks. luku 6.1.3, kuvio 14). Kun tarkastellaan pelkästään tutkintonsa rinnastaneiden tilannetta koulutusalan mukaan, tasoittuu alojen välinen ero: nyt kasvatusalan tutkinnon suorittaneista oli kyselyhetkellä työssä 65 prosenttia, kun terveystilan tutkinnon suorittaneista työssä oli 50 prosenttia. Tutkinnon rinnastaminen näyttäisi parantavan maahanmuuttajien työllisyyttä ylipäänsä, sillä lähes kaksi kolmasosaa (64 %) kaikista tutkintonsa rinnastaneista oli onnistunut työllistymään jonakin kolmesta tarkasteluajankohdasta, kun runsas kolmannes (36 %) niistä, joilla tutkinto ei ollut rinnastettu, oli työssä jonakin kolmesta tarkasteluajankohdasta. Ero on myös tilastollisesti merkitsevä (**). Myös kyselyhetken työllisyystilannetta tarkasteltaessa tutkintonsa rinnastaneista työssä oli 58 %, kun rinnastamattomista työssä oli 27 prosenttia (**).

6.2.4 Yhteenveto

Edellä korkeakoulutettujen maahanmuuttajien työmarkkina-asemaa on tarkasteltu tutkittavien pääasiallisen toiminnan mukaan kolmena eri ajankohtana – maahantulovuoden lopussa, kolme vuotta Suomeen muuton jälkeen sekä kyselyhetkellä eli vuoden 2004 lopussa. Tutkittavien työmarkkina-asema oli jokaisena tarkasteluajankohtana huono. Erityisen heikko tilanne oli heti maahantulovuoden lopussa, jolloin vain muutamalla

oli työtä. Tilanne kuitenkin koheni maassaoloajan myötä, sillä kolmen Suomessa asutun vuoden jälkeen työssä oli 35 prosenttia vastaajista ja kyselyhetkellä eli vuoden 2004 lopussa työssä oli 38 prosenttia vastaajista. Ero tutkittavien ilmoittamiin työmarkkinatilanteisiin lähtömaassa on merkittävä, sillä tutkittavista kolme neljäsosaa ilmoitti olleensa työssä lähtömaassaan juuri ennen Suomeen muuttoa.

Kansalaisuusryhmittäin tarkasteltuna suhteellisesti parhaiten olivat työllistyneet Suomen kansalaisuuden saaneet sekä kahden maan kansalaiset. Heikoin tilanne oli pakolaisuutta tuottavien maiden kansalaisilla. Muuttosyyntä mukaan paras tilanne oli työn vuoksi tulleilla (tosin $n=2$). Tämän jälkeen tulivat paluumuuttajat, sitten avioliiton vuoksi tulleet ja viimeisenä pakolaisuuden vuoksi tulleet. Pidempään maassa asuneilla työllisyystilanne oli parempi. Koulutusaloittainen tarkastelu osoittaa, että kasvatustieteiden tutkinnon suorittaneilla työllisyystilanne oli paras, terveysalan tutkinnon suorittaneilla tilanne oli puolestaan heikoin. Tutkinnon rinnastaminen paransi maahanmuuttajien työllisyyttä, sillä tutkintonsa rinnastaneista lähes kaksi kolmesta oli työssä, kun tutkintonsa rinnastamattomista työssä oli vain yksi kolmesta.

6.3 Työllistymisen vakaus

Aikaisemmissa tutkimuksissa urakehityksen vakautta on arvioitu muun muassa sen perusteella, kuinka pian henkilö on valmistumisensa jälkeen työllistynyt, kuinka pysyviä työsuhteet ovat olleet, kuinka monta kertaa henkilö on vaihtanut työpaikkaa, miten usein henkilö on ollut työttömänä jne. (esim. Jaakkola 2000, 82–84; Hämäläinen 2002, 6; Suutari 2003, 20; Haapakorpi 2008). Naumanen (2002, 118) esittää epävakaa työllistymisen mittareiksi jatkuvan tai toistuvan työttömyyden, tilapäiset ja määräaikaiset työsuhteet, osa-aikatyöt sekä runsaan työpaikan tai ammatin vaihdon. Käsillä olevassa tutkimuksessa arvioin korkeakoulutettujen maahanmuuttajien työllistymisen vakautta tutkittavien Suomen aikaisten työsuhteiden määrän, keston ja luonteen mukaan sekä työttömyysjaksojen määrän ja keston mukaan. Olen kiinnostunut siitä, kuinka monessa työsuhteessa tutkittavat ovat Suomessa olleet, kuinka pitkiä työsuhteet ovat olleet, ovatko työsuhteet olleet esimerkiksi vakinaisia tai määräaikaisia, miten paljon työuraan mahtuu työttömyyttä jne. Tämän lisäksi tarkastelen tutkittavien työmarkkinatilanteen vakautta koulutukseen osallistumisen kautta¹⁰². Voidaan ajatella, että mitä useampaan koulutukseen henkilö on osallistunut, sitä enemmän työura samalla pirstaloituu ja epävakautuu. Kiinnitän huomioita erityisesti siihen, kuinka moneen ja minkälaiseen koulutukseen tutkittavat ovat Suomessa osallistuneet. Luvun lopuksi tarkastelen vielä tutkittavien itse arvioimia syitä omalle työmarkkinatilanteelleen. Tarkasteluajanjaksona on kunkin kyselyyn vastanneen koko Suomessa oloaika.

¹⁰² Tutkimukseen osallistuneet maahanmuuttajat olivat vastanneet kysymykseen koulutukseen osallistumisen alkamis- ja päättymisajankohdasta (ks. liite 1, kyselylomakkeen kysymys 22) sen verran puutteellisesti, että koulutukseen osallistumista ei voida tässä kohdin tarkastella keston mukaan.

6.3.1 Lyhyet ja määräaikaiset työsuhteet

Työsuhteeksi luetaan tässä tutkimuksessa niin vakituiset kuin määräaikaiset ja osa-aikaiset työt mukaan lukien erilaiset tukityöt ja työharjoittelujaksot. Aineiston kaikista työsuhteista vain 6 prosenttia oli vakinaisia, kun valtaosa (94 %) oli joko kokoaikaisia tai osa-aikaisia määräaikaisia työsuhteita. Lähes kolmannes kaikista työsuhteista koostui erilaisista työharjoitteluista ja työkokeiluista, jotka on todettu myös aikaisemmissa tutkimuksissa tavallisiksi maahanmuuttajilla¹⁰³ (Forsander 2002; Haapakorpi 2004, 32–35). Vertailuna voidaan todeta, että tutkittavien lähtömaassa juuri ennen Suomeen muuttoa tekemistään töistä valtaosa (89 %) oli vakinaisia. Useimmiten Suomessa oli työllistytty kuntasektorille: kaikista työsuhteista lähes puolen kohdalla työnantaja oli kunta (49 %), neljäsosan (24 %) kohdalla yksityissektori. Loppuosa jakaantui niin valtion (12 %), kolmannen sektorin (11 %) kuin luokan muu kesken (4 %). Tulos on kuntatyönantajan osalta luonnollinen, koska esimerkiksi kasvatusalan tutkinnon suorittaneet työllistyvät usein juuri kunnan opetustehtäviin. Kyselyaineiston selvä puute on, että aineiston avulla ei selviä kuinka moni tutkittavista toimi yrittäjänä. Tarkkoja lukuja kaikkien Suomessa asuvien maahanmuuttajien yritystoiminnasta on myös vaikea esittää. Se kuitenkin tiedetään, että 2000-luvulle tultaessa yritystoiminta maahanmuuttajien keskuudessa on vilkastunut johtuen osittain maahanmuuttajien määrän kasvusta ja heikosta työllisyydestä. Maahanmuuttajien yrittäjyyttä pidetään usein vaihtoehtoisena tapana työllistyä, jos muutakaan työtä ei ole saatavilla. (Esim. Joronen ym. 2000; Joronen 2005a.)

Taulukkoon 10 on koottu kyselyyn vastanneiden korkeakoulutettujen maahanmuuttajien työsuhteiden tunnuslukuja. Kyselyhetken mennessä tutkittavilla oli Suomessa ollut keskimäärin kaksi työsuhdetta (ka 2,1). Maksimimäärä työsuhteita yhdellä maahanmuuttajalla oli peräti 11. Aineiston maahanmuuttajista vajaalla kolmanneksella (31 %) ei ollut Suomessa ollut ainuttakaan työsuhdetta, kun runsaalla kolmanneksella (34,5 %) työsuhteita oli ollut yhdestä kahteen ja yhtä suurella osalla (34,5 %) työsuhteita oli ollut kolme tai enemmän. Myös Jaakkolan (2000) maahanmuuttajien työllistymistä tarkastelevassa tutkimuksessa tutkimuskohteena olevista maahanmuuttajista runsaalla kolmanneksella ei ollut koko Suomessa olon aikana ollut ainuttakaan työsuhdetta. Useampi kuin kaksi viidestä oli ollut töissä 1–2 työpaikassa ja vajaa viidennes 3–5 työpaikassa. Vain muutama oli ollut tätä useammassa työpaikassa.¹⁰⁴ (Jaakkola emt., 82.)

¹⁰³ Työharjoitteluiden suurta määrää selittää osittain maahanmuuttajille suunnattu kotoutumiskoulutus, johon voi sisältyä myös työharjoittelujakso työpaikalla.

¹⁰⁴ Jaakkolan (2000) vuonna 1999 keräämässä aineistossa valtaosa maahanmuuttajista oli muuttanut Suomeen 1990-luvulla ja erityisesti vuosikymmen alkupuolella (vuosina 1991–1994) joko pakolaisuuden tai perhesiteen vuoksi. Kansalaisuuden perusteella tutkimuksessa oli mukana niin venäläisiä, virolaisia, bosniahertsegovinalaisia, irakilaisia, somalialaisia, vietnamilaisia, amerikkalaisia sekä brittejä. (Jaakkola emt., 30–34.)

Taulukko 10. Työsuhteiden keskeiset tunnusluvut.

Työsuhteiden määrä		Työssäolokuukausia	
Keskiarvo	2,1	Keskiarvo	20
Mediaani ¹⁰⁴	1	Mediaani	11
Moodi ¹⁰⁵	0	Moodi	0
Keskihajonta	2,5	Keskihajonta	27,5
Minimi	0	Minimi	0
Maksimi	11	Maksimi	179
		Yhden työsuhteen kesto	9,5

Työsuhteiden määrä ei yksinään ole havainnollinen mittari tarkasteltaessa työllistymisen vakautta. Työsuhteiden määrän lisäksi työllistymisen vakautta voidaan tarkastella työsuhteiden keston kautta. Tutkittavilla oli Suomessa ollut keskimäärin 20 työssäolokuukautta (ks. taulukko 10). Jakamalla tämä luku työsuhteiden keskiarvolla (2,1) saadaan yksittäisen työsuhteen pituudeksi runsaat yhdeksän kuukautta (ka 9,5). Työssäolokuukausien suuren keskihajonnan (kh 27,5 kuukautta) sekä suuren maksimiarvon (179 kuukautta) perusteella kyselyyn vastanneet muodostivat työsuhteiden kestoja tarkasteltaessa varsin heterogeenisen ryhmän. Muihin tutkimuksiin nähden korkeakoulutettujen maahanmuuttajien työsuhteiden keskimääräistä pituutta (ka 9,5) voidaan pitää lyhyenä. Esimerkiksi Heli Lantan (1997, 11) tutkimuksessa, jossa selvitettiin suomalaisten korkeakoulutettujen (nimenomaan valtiotieteilijöiden) työelämään sijoittumista, muodostui yhden työsuhteen keskimääräiseksi pituudeksi lähes kolme vuotta (ka 33 kuukautta). Myös Jaakkolan (2000) tutkimuksessa tutkimuskohteena olevien maahanmuuttajien työsuhteet olivat käsillä olevaan tutkimukseen nähden huomattavan pitkiä. Hänen tutkimuksessaan lähes kolmanneksella työsuhteet kestivät yli kolme vuotta ja kahdella kolmasosalla alle kolme vuotta. Alle vuoden kestäneitä työsuhteita oli runsaalla kolmannekselle kaikista vastanneista. (Jaakkola emt., 82.)¹⁰⁷

Työsuhteiden ja työssäolokuukausien määrää tarkasteltiin sukupuolen, iän, kansallisuuden, koulutusalan sekä maahanmuuton ajankohdan mukaan. Muuton ajankohdan kohdalla tulokset olivat tilastollisesti merkitseviä. Mitä pidempään aineiston maahanmuuttajat olivat asuneet Suomessa, sitä useampia työsuhteita henkilöllä oli ollut. 1980- ja 1990-luvulla muuttaneilla työsuhteita oli keskimäärin lähes kolme (ka 2,9), kun 2000-luvulla tulleilla työsuhteita oli yksi (ka 1,1) (***)¹⁰⁸. Kauemmin maassa asuneilla oli myös

¹⁰⁵ Mediaani on järjestykseen asetetuista havainnoista keskimäinen (Heikkilä 2008, 84).

¹⁰⁶ Moodi eli tyyppi-arvo on se arvo, joka esiintyy useimmin. Moodilla on siis suurin frekvenssi. (Heikkilä 2008, 84.)

¹⁰⁷ Käsillä olevassa tutkimuksessa työsuhteita ja niiden kestoja tarkasteltaessa on huomioitava se tapa, jolla asiaa on kyselylomakkeessa kysytty (ks. liite 1). Kyselylomakkeen kysymystä voidaan pitää epätarkkana, koska kysymyksen asettelu ei tarkalleen kerro, mitä työsuhteella tässä tarkoitettiin. Mikäli vastaaja tulkitsi työsuhteen tarkoittavan sitä, kuinka monessa työsuhteessa hän oli samankin työnantajan palveluksessa ollut, saattoivat työsuhteiden kesto muodostua huomattavasti lyhyemmiksi ja määrältään runsaammiksi kuin silloin, jos vastaaja ajatteli työsuhteen tarkoittavan konkreettista työnantajan tai työpaikan vaihtoa.

¹⁰⁸ Mann-Whitney $Z = -3,272$; $p = 0,001$.

työssäolokuukausia enemmän. 1980- ja 1990-luvulla tulleilla työssäolokuukausia oli keskimäärin 28 kuukautta, kun 2000-luvulla tulleilla työssäolokuukausia oli yhdeksän (***)¹⁰⁹. Näin ollen myös yksittäisen työsuhteen kesto muodostui jonkin verran pidemmäksi aikaisemmin tulleilla kuin myöhemmin tulleilla (1980- ja 1990-luvulla tulleet ka 9,6 kuukautta; 2000-luvulla tulleet ka 8,1 kuukautta).

Sukupuolen mukaan tarkasteltuna naisilla oli työsuhteita miehiä enemmän (naiset ka 2,3 vs. miehet ka 1,6)¹¹⁰. Samoin työssäolokuukausia oli naisilla jonkin verran enemmän (naiset ka 21 kuukautta vs. miehet ka 17 kuukautta)¹¹¹. Vaikka miehillä oli vähemmän työsuhteita ja yhteenlaskettuja työssäolokuukausia, muodostui yksittäisen työsuhteen pituudeksi miehillä lähes 11 kuukautta (ka 10,6), kun vastaava luku naisilla oli noin 9 kuukautta (ka 9,1 kuukautta). Iän mukaan tarkasteltuna kaikkein nuorimmassa ikäryhmässä työsuhteita oli vähiten. 25–39-vuotiailla työsuhteita oli alle kaksi (ka 1,9), kun 40–49-vuotiaiden ja 50–64-vuotiaiden ikäryhmässä työsuhteita oli yli kaksi (40–49-vuotiaiden sekä 50–64-vuotiaiden ikäryhmässä ka molemmissa 2,3)¹¹². Työssäolokuukausia oli sen sijaan eniten kaikkein nuorimmassa ikäryhmässä¹¹³. Myös yksittäisen työsuhteen kesto muodostui nuorimmassa ikäryhmässä pisimmäksi¹¹⁴. Tulos siis viittaisi nuorempien vakaampaan työllisyyteen: nuoremmilla työsuhteita oli vähemmän, mutta ne olivat kestoltaan pidempiä.

Kansalaisuuden mukaan tarkasteltuna selvästi eniten työsuhteita oli Suomen kansalaisuuden saaneilla (ka 5,4), toiseksi eniten kahden maan kansalaisilla (ka 3,3)¹¹⁵. Myös kestoltaan Suomen kansalaisten sekä kaksoiskansalaisten työsuhteet olivat keskimääräistä pidempiä (*)¹¹⁶. Sen sijaan pakolaisia tuottavista maista tulleilla työsuhteita ja työssäolokuukausia oli kaikkein niukkimmin. Korkeakoulututkinnon alan mukaan selvästi eniten työsuhteita oli kasvatustutkinnon suorittaneilla, keskimäärin lähes neljä työsuhdetta (ka 3,8 työsuhdetta). Tämän jälkeen tulivat humanistisen ja taidealan tutkinnon suorittaneet (ka 2,1 työsuhdetta), terveystutkinnon suorittaneet (ka 1,8 työsuhdetta) sekä tekniikan alan tutkinnon suorittaneet (ka 1,6 työsuhdetta). Kaikkein vähiten työsuhteita oli muiden alojen (kauppa-, yhteiskunta- ja luonnontieteet) tutkinnon suorittaneilla (ka 1,2 työsuhdetta) (*)¹¹⁷. Työssäolokuukausia oli niin ikään eniten kasvatustutkinnon suorittaneilla (ka 30), kun vähiten työssäolokuukausia oli muiden alojen tutkinnon suorittaneilla (ka 10,7)¹¹⁸. Sen sijaan yksittäiset työsuhteet olivat kestoltaan pisimpiä terveystu-

¹⁰⁹ Mann-Whitney $Z=-3,442$; $p=0,001$.

¹¹⁰ Mann-Whitney $Z=-0,485$; $p=0,628$.

¹¹¹ Mann-Whitney $Z=-0,128$; $p=0,898$.

¹¹² Kruskal-Wallis $X^2=0,189$; $df=2$; $p=0,910$.

¹¹³ Työssäolokuukausia: 25–39-vuotiaat ka 20,9, 40–49-vuotiaat ka 20,8, 50–64-vuotiaat ka 16,5. Erot työssäolokuukausien määrissä Kruskal-Wallis $X^2=0,308$; $df=2$; $p=0,857$.

¹¹⁴ Yksittäisen työsuhteen kesto: 25–39-vuotiaat ka 10,9 kuukautta, 40–49-vuotiaat ka 9,1 kuukautta, 50–64-vuotiaat ka 7,2 kuukautta.

¹¹⁵ Kruskal-Wallis $X^2=11,215$; $df=6$; $p=0,082$.

¹¹⁶ Kruskal-Wallis $X^2=16,306$; $df=6$; $p=0,012$.

¹¹⁷ Erot työsuhteiden määrissä eri koulutusalojen kesken Kruskal-Wallis $X^2=11,168$; $df=4$; $p=0,025$.

¹¹⁸ Erot työssäolokuukausien määrissä eri koulutusalojen kesken Kruskal-Wallis $X^2=4,412$; $df=4$; $p=0,353$.

alan tutkinnon suorittaneilla (ka 10,5) ja lyhyimpiä kasvatusalan tutkinnon suorittaneilla (ka 8 kuukautta). Kasvatusalan lukumääräisesti runsaita, mutta lyhyitä työsuhteita voi osaltaan selittää alalle tyypillinen ”kausityöllisyys”. Määräaikaisissa työsuhteissa olevat voivat olla työssä tammikuusta toukokuuhun. Koulujen päätyttyä jäädään kesäkuukausiksi työttömäksi ja opetustehtäviin palataan taas elokuussa. Aina tällaista kesäajan työttömyyttä ei edes koeta varsinaiseksi työttömyydeksi. Ongelmaksi se voi kuitenkin muodostua, jos siitä tulee toistuva käytäntö vuosi toisensa jälkeen. (Suutari 2003, 23.)

6.3.2 Pitkät työttömyysjaksot

Korkeakoulutettujen maahanmuuttajien työllistymisen vakautta tutkittiin myös työttömyysjaksojen määrän sekä työttömyyskuukausien keston avulla. Kohdejoukon työttömyyden tunnuslukuja on koottu taulukkoon 11. Kolmea maahanmuuttajaa lukuun ottamatta kaikki ilmoittivat olleensa jossain vaiheessa Suomessa oloaan työttömänä¹¹⁹. Tutkittavat olivat Suomessa olonsa aikana olleet työttömänä keskimäärin kaksi kertaa (ka 2,2). Yli puolella työttömyysjakoa oli ollut kuitenkin vain yksi, kun runsaalla neljäsosalla (29 %) työttömyysjaksoja oli ollut 2–4 ja loppuosalla eli reilulla kymmenesosalla työttömyyskertoja oli ollut viisi tai enemmän. Maksimissaan yksittäisellä maahanmuuttajalla oli ollut peräti kahdeksan erillistä työttömyysjaksoa. Tulos kertoo siitä, että työttömyys ei maahanmuuttajilla aina kasaudu yhdeksi pitkäksi työttömyysjaksoksi, vaan useammiksi jaksoiksi, joiden väliin voi sijoittua esimerkiksi työsuhteita tai koulutukseen osallistumista.

Taulukko 11. Työttömyysjaksojen keskeiset tunnusluvut.

Työttömyysjaksojen määrä		Työttömyysjaksojen kesto (kuukautta)	
Keskiarvo	2,2	Keskiarvo	35
Mediaani	1	Mediaani	30
Moodi	1	Moodi	5
Keskihajonta	2,0	Keskihajonta	31
Minimi	0	Minimi	0
Maksimi	8	Maksimi	141
		Yhden työttömyysjakson kesto	15,9

Aineiston maahanmuuttajat olivat Suomessa olleet keskimäärin 35 kuukautta työttömänä. Jakamalla tämä luku työttömyysjaksojen määrällä (ka 2,2) saadaan yhden työttömyysjakson kestoksi lähes 16 kuukautta. Keskimäärin työttömyys siis kesti kerrallaan hyvin pitkään. Työttömänä olleista reilusti yli puolet (64 %) lukeutuikin pitkäaikaistyöttömiksi

¹¹⁹ Tässä kohdin on huomioitava, että mikäli henkilö on ilmoittanut olleensa esimerkiksi maahanmuuttajille suunnatussa kotoutumiskoulutuksessa tai työvoimapoliittisessa koulutuksessa, on hänet luokiteltu pääasiallisen toiminnan mukaan koulutuksessa olevaksi, vaikka käytännössä henkilö onkin voinut olla työttömänä. Esimerkiksi kertaakaan työttömänä Suomessa olleiden maahanmuuttajien työura Suomessa koostui niin työstä Suomessa mutta myös maahanmuuttajille suunnatusta kotoutumiskoulutuksesta.

ollen jossain vaiheessa Suomessa oloaan vähintään vuoden yhtäjaksoisesti työttömänä. Liebkind ym. (2004, 143) ovat maahanmuuttajien työttömyyttä tutkiessaan käyttäneet termiä kasautuva työttömyys, jolloin kasautuvasti työttömiksi luettiin maahanmuuttajat, jotka olivat viimeisen 24 kuukauden aikana olleet työttömänä vähintään 12 kuukautta (myös Jaakkola & Reuter 2007). Tutkimuksessa (Liebkind ym. emt.) havaittiin, että vaikka maahanmuuttajilla työttömyys yleensä oli yhteydessä heikkoon koulutustasoon, oli kasautuva työttömyys kuitenkin yleisempää ylemmän korkeakoulututkinnon suorittaneilla kuin hieman heikommin kouluttautuneilla maahanmuuttajilla. Tätä selitettiin yhtäältä sillä, että korkeakoulutetut maahanmuuttajat tinkivät vähemmän työllistymisensä tasosta kuin kouluttamattomammat. Pitkään kouluttautuneet eivät välttämättä ole valmiita ottamaan vastaan mitä tahansa työtä, vaan korkea ammatillinen sitoutuneisuus sekä halu käyttää korkeakoulutuksen myötä hankittuja tietoja ja taitoja saattaa pitää koulutetut henkilöt ennemmin työttömänä tai koulutuksessa, mikäli tarjolla ei ole oman alan töitä (myös Koistinen 1997, 87; Jaakkola 2000 59). Toisaalta kasautuvaa työttömyyttä perusteltiin korkeakoulutuksen heikommalla siirrettävyydellä maasta toiseen, jolloin korkeakoulututkinnon hyödynnettävyys uuden maan työmarkkinoilla vie oman aikansa (Liebkind ym. emt. 147). Pitkään kestänyt työttömyys on ongelmallista, koska sen on havaittu vaikeuttavan myöhempää työllistymistä (esim. Myrskylä 2010).

Käsillä olevassa tutkimuksessa työttömyyden määrää ja työttömyyskuukausien yhteenlaskettua kestoja tarkasteltiin sukupuolen, iän, kansalaisuuden, koulutusalan sekä maahanmuuton ajankohdan mukaan. Tarkastelu osoitti, että mitä pidempään maassa oli asuttu, sitä enemmän työhistoriaan Suomessa mahtui työttömyyttä. 1980- ja 1990-luvulla muuttaneilla työttömyysjaksoja oli kaksinkertainen määrä (ka 2,8) 2000-luvulla maahan tulleisiin nähden (ka 1,4) (**)¹²⁰. Myös työttömyyskuukausien yhteenlasketut kestot olivat aikaisemmin tulleilla suurempia kuin myöhemmin tulleilla (työttömyyskuukausien yhteenlaskettu kesto 1980- ja 1990-luvulla tulleilla 47 kk, 2000-luvulla tulleilla 19 kuukautta (***)¹²¹. Tulos saa tukea Forsanderin ja Alitolppa-Niitamon (2000) tutkimuksesta, jossa tarkasteltiin maahanmuuttajien työnhaun aloittamisvuoden ja työttömyyden pituuden välistä yhteyttä. Heidän tutkimuksessaan työnhaun aloittamisvuoden ja työttömyyden pituuden välinen yhteys osoittautui suoraviivaiseksi; mitä pidempi aika ensimmäisestä työnhakijaksi rekisteröitymisestä oli, sitä enemmän oli ehtinyt kertyä myös työttömyyskuukausia (emt, 38–39). Toisaalta tarkasteltaessa käsillä olevassa tutkimuksessa eri vuosikymmeninä muuttaneiden pääasiallista toimintaa, voidaan kuitenkin havaita, että 1980- ja 1990-luvulla tulleista lähes puolet oli työssä kyselyhetkellä eli vuonna 2004, kun 2000-luvulla tulleista työssä kyselyhetkellä oli vain viidesosa (***)¹²². Tulos viittaisi siihen, että vaikka aikaisemmin tulleilla työttömyysjaksoja ja työttömyyskuukausia olikin kokonaisuudessaan enemmän, oli työttömyys heillä ajoittunut Suomen aikaisen työuran alku- ja keskivaiheille ja alkanut viimeisen tarkasteluajankohdan tienoilla jo helpottaa.

¹²⁰ Mann-Whitney $Z=-2,972$; $p=0,003$.

¹²¹ Mann-Whitney $Z=-4,188$; $p=0,000$.

¹²² $X^2=15,211$; $df=2$; $p=0,000$.

Sukupuolen mukaan tarkasteltuna naisilla oli työttömyysjaksoja miehiä enemmän (työttömyysjaksoja naisilla ka 2,4 vs. miehillä ka 1,7)¹²³. Samoin työttömyyskuukausien yhteenlasketun keston mukaan työttömyys oli tavallisempaa naisilla kuin miehillä (työttömyyskuukausien yhteenlaskettu määrä naisilla ka 37 kuukautta vs. miehet ka 30 kuukautta)¹²⁴. Sen sijaan yksittäisen työttömyysjakson pituus muodostui miehillä pidemmäksi (yksittäisen työttömyysjakson pituus miehillä ka 17,6 vs. naisilla ka 15,4). Ikäryhmittäinen tarkastelu osoittaa, että työttömyysjaksojen määrä ja työttömyyskuukausien yhteenlaskettu kesto kasvoivat iän myötä: 25–39-vuotiaiden ikäryhmässä työttömyysjaksoja oli alle kaksi (ka 1,8) ja työttömyyskuukausia keskimäärin 26, 40–49-vuotiaiden ikäryhmässä työttömyysjaksoja oli yli kaksi (ka 2,4) ja työttömyyskuukausia keskimäärin 38, 50–64-vuotiaiden ikäryhmässä työsuhteita oli lähes kolme (ka 2,6) ja työttömyyskuukausia keskimäärin 50¹²⁵. Myös yksittäisen työttömyysjakson kesto kasvoi iän myötä (25–39-vuotiaat ka 14,4 kuukautta, 40–49-vuotiaat ka 15,8 kuukautta, 50–64-vuotiaat 19,2 kuukautta). Tulos voi yhtäältä selittyä nuorimman ikäryhmän paremmalla työllisyystilanteella toisaalta sillä, että nuorin ikäryhmä oli ehtinyt asua Suomessa lyhyimmän ajan, jolloin myös työttömyyttä oli mahdollisesti ehtinyt kertyä vähemmän kuin muilla.

Kansalaisuusryhmittäin tarkasteltuna vähiten työttömyydestä olivat kärsineet luokkaan muut maat sijoitettujen kansalaisuuksien edustajat (sisältää tässä Aasian ja Euroopan maiden kansalaiset), kun eniten työttömyyskuukausia oli Suomen kansalaisuuden saaneilla sekä pakolaisuutta tuottavien maiden kansalaisilla¹²⁶. Vaikka Suomen kansalaisuuden saaneilla työllisyystilanne oli muilla mittareilla (esim. pääasiallisen toiminnan ja työsuhteiden määrän ja keston mukaan) tarkasteltuna hyvä, oli työttömyys kuitenkin tällä ryhmällä hyvin yleistä. Selitystä voi osaltaan hakea heidän keskimääristä pidemmästä Suomessa oloajasta (ka 11 vuotta), jolloin myös erilaisia toimintoja on ehtinyt työuralle kertyä enemmän kuin lyhyemmän aikaa maassa asuneilla. Muuttosyyntä mukaan tarkasteltuna pakolaisina maahan tulleilla työttömyyskuukausia oli eniten, kun luokkaan työ/muu syy sijoitetuilla työttömyyskuukausia oli vähiten (*)¹²⁷. Myös Forsander (2002, 141) havaitsi tutkimuksessaan, että pakolaisia tuottavista maista tulleet olivat keskimäärin pisinpiimpään työttöminä, kun lyhyimmät työttömyysjaksot olivat EU-kansalaisilla sekä pohjoisamerikkalaisilla.

¹²³ Mann-Whitney $Z=-1,247$; $p=0,212$.

¹²⁴ Mann-Whitney $Z=-1,425$; $p=0,154$.

¹²⁵ Erot työttömyysjaksojen määrissä ikäryhmien kesken Kruskal-Wallis $X^2=1,787$; $df=2$; $p=0,409$; erot työttömyyskuukausien kestoissa ikäryhmien kesken Kruskal-Wallis $X^2=7,900$; $df=2$; $p=0,019$ (*).

¹²⁶ Työttömyyskuukausien keskiarvo muiden maiden kansalaisilla ka 14 kuukautta, Suomen kansalaisuuden saaneilla ka 58 kuukautta, pakolaisuutta tuottavien maiden kansalaisilla ka 52 kuukautta, entisen Neuvostoliiton ja sen seuraajavaltioiden kansalaisilla ka 33 kuukautta, kahden maan kansalaisilla ka 42 kuukautta. Erot työttömyyskuukausien määrissä kansalaisuusryhmän mukaan Kruskal-Wallis $X^2=8,969$; $df=4$; $p=0,062$.

¹²⁷ Työttömyyskuukausien keskiarvo pakolaisilla ka 49 kuukautta, paluumuuttajilla ka 33 kuukautta, avioliiton vuoksi tulleilla ka 39 kuukautta, työn/muun syyn vuoksi tulleilla ka 20 kuukautta. Erot työttömyyskuukausien määrissä muuttosyyntä mukaan Kruskal-Wallis $X^2=8,308$; $df=3$; $p=0,040$.

Tutkinnon alan mukaan tarkasteltuna eniten työttömyysjaksoja Suomessa olon aikana oli kasvatustutkinnon suorittaneilla, vähiten muiden koulutusalojen (eli kauppa-, yhteiskunta- ja luonnontieteet) tutkinnon suorittaneilla (*)¹²⁸. Työttömyyskuukausien yhteenlasketun keston mukaan heikoin tilanne oli sen sijaan muiden koulutusalojen tutkinnon suorittaneilla (joilla ka 53 työttömyyskuukautta), kun vähiten työttömyyskuukausia oli terveysalan tutkinnon suorittaneilla (ka 29 työttömyyskuukautta, muut alat; kasvatustutkinnon suorittaneilla (ka 36 työttömyyskuukautta, tekniikan ala ka 41 työttömyyskuukautta, humanistinen ja taideala ka 42 työttömyyskuukautta)¹²⁹. Yksittäinen työttömyysjakso muodostui näin ollen kaikkein lyhyimmäksi kasvatustutkinnon suorittaneilla (ka 10,6 kuukautta) ja pisimmäksi kauppa-, yhteiskunta- ja luonnontieteissä (ka 53 kuukautta, muuta alat; humanistinen ja taideala ka 22,1 kuukautta, tekniikan ala ka 16,4, terveysala ka 16,1). Selitystä kasvatustutkinnon suorittaneiden lukuisiin ja muihin aloihin nähden melko lyhyisiin työttömyysjaksoihin voidaan hakea jo aikaisemminkin esille tulleesta alalle tyypillisestä kausityöllisyydestä ja siitä aiheutuvasta pätkittäisestä työttömyydestä.

6.3.3 Koulutukseen osallistuminen

Lyhyiden työsuhteiden ja pitkien työttömyysjaksojen ohella maahanmuuttajien työurat koostuivat lukuisista koulutusjaksoista. Vaikka erilaiset koulutukset ja kurssit voivat pirstaloida työuraa entisestään, ovat ne usein myös välttämättömiä välineitä maahanmuuttajien tavoittellessa osallisuutta suomalaisilta työmarkkinoilta. Kotoutuminen uuteen maahan on ”turvattu” laissa maahanmuuttajien kotoutumisen edistämiseksi (L 1386/2010). Niin sanotun kotoutumislain tavoitteena on taata maahanmuuttajille mahdollisuus osallistua suomalaisen yhteiskunnan toimintaan muiden maassa asuvien tavoin. Tämän tavoitteen saavuttamiseksi kullekin työttömälle tai toimeentulotuen piirissä olevalle maahanmuuttajalle tehdään henkilökohtainen kotoutumissuunnitelma. Enintään kolmeksi vuodeksi laadittu suunnitelma sisältää maahanmuuttajalle räätälöityjä kotoutumista tukevia toimenpiteitä, kuten suomen tai ruotsin kielen opetusta, yhteiskuntatietoutta, työvoimapolitiittista aikuiskoulutusta tai työvoimapolitiittiseen koulutukseen rinnastettavaa koulutusta, ammatinvalinnan ohjausta, kuntoutusta, työelämävalmennusta, työharjoittelua jne. Kotoutumiskoulutusta järjestetään sekä työhallinnon järjestämänä työvoimapolitiittisena koulutuksena että opetushallituksen hallinnoimana niin sanottuna omaehtoisena koulutuksena, joka voi sisältää esimerkiksi ammatilliseen tutkintoon johtavaa koulutusta tai korkeakoulututkinnon pätevyötymisopintoja. Työhallinnon hankkima työvoimapolitiittinen kotoutumiskoulutus, josta käytetään usein nimitystä maahanmuuttajakoulutus, on tarkoitettu työttömille maahanmuuttajille, kun omaehtoiseen koulutukseen voi hakeutua kuka tahansa. Erilaisten toimenpiteiden tarkoituksena on an-

¹²⁸ Kasvatustutkinnon suorittaneilla ka 3,4 työttömyysjaksoa, kun terveysalan tutkinnon suorittaneilla ka 1,8 työttömyysjaksoa, humanistisen ja taidealan tutkinnon suorittaneilla ka 1,9 työttömyysjaksoa, tekniikan alan tutkinnon suorittaneilla ka 2,5 työttömyysjaksoa, muut koulutusalat ka 1,0 työttömyysjaksoa. Erot työttömyysjaksojen määrissä Kruskal-Wallis $X^2=10,756$; $df=4$; $p=0,03$.

¹²⁹ Kruskal-Wallis $X^2=3,217$; $df=4$; $p=0,522$.

taa maahanmuuttajalle kielellisiä, yhteiskunnallisia, kulttuurisia, elämänhallintaan sekä opiskelu- ja työelämään liittyviä valmiuksia. (Työministeriö 2005a; Jokisaari 2006.)

Maahanmuuttajille suunnatun kotoutumis- ja omaehtoisen koulutuksen tärkeys tunnustetaan useimmiten niin maahanmuuttajien kuin viranomaisten ja työnantajien taholta. Ilman kielitaitoa, suomalaisen työelämän tuntemusta sekä ammatillista täydennyskoulutusta on lähes mahdotonta työllistyä. Kotoutumiskoulutus tulisikin aloittaa mahdollisimman pian Suomeen muuton jälkeen. (Valtonen 1999.) Työvoimapolitiittisen kotoutumiskoulutuksen ulkopuolelle voivat kuitenkin helposti jäädä esimerkiksi työvoiman ulkopuolella olevat kotiäidit, vanhuksset tai Suomeen työn vuoksi tulleet maahanmuuttajat.

Tutkimuskohteena olevista maahanmuuttajista kolmea lukuun ottamatta kaikki olivat osallistuneet johonkin koulutukseen Suomessa olonsa aikana. Taulukossa 12 koulutukset on jaoteltu kuuteen eri ryhmään. Työttömille maahanmuuttajille tarkoitettu työvoimapolitiittinen kotoutumiskoulutus, josta jatkossa käytetään nimeä maahanmuuttajakoulutus, sisältää muun muassa suomen kielen opintoja sekä suomalaisen yhteiskunnan ja työelämän valmennusta. Työttömille maahanmuuttajille suunnattu työvoimakoulutus käsittää niin ammatillisen koulutuksen kuin ammatilliseen koulutukseen valmentavan koulutuksen. Valmentavien opintojen tarkoituksena on tutustuttaa maahanmuuttaja kulloinkin kyseessä olevan alan opiskeluun. Omaehtoiseksi ja samalla opetushallituksen hallinnoimaksi koulutukseksi on tässä ymmärretty ei-työvoimapolitiittinen ammattitutkintoon johtava koulutus sekä korkea-asteen tutkintoon johtava koulutus. Lisäksi on erotettu vielä henkilöstökoulutus ja luokka muu. Kyselyhetken mennessä maahanmuuttajat olivat osallistuneet keskimäärin kolmeen koulutukseen (ka 3,3 koulutusta). Maksimi määrä koulutuksia yhdellä henkilöllä oli peräti yhdeksän. Leena Koistisen (1997, 41) mukaan lukuisten kurssien ja koulutukseen osallistumisten taustalla voi maahanmuuttajien kohdalla olla monta eri motiivia. Kun työttömyys pitkittyy, ”painostaa” työhallinto maahanmuuttajia osallistumaan koulutukseen niin työllistymismahdollisuuksia parantaakseen, mutta pahimmillaan myös omien tulostavoitteidensa valossa. Työttömyys kun näyttää tilastojen valossa paremmalta, mikäli pitkäaikainen työttömyys on saatu katkaistua ja osa työttömistä on siirretty työvoimakoulutusten piiriin. (myös Martti 1999.)

Taulukko 12. Maahanmuuttajien osallistuminen koulutukseen.

Koulutus	Osuus koulutuksesta
Maahanmuuttajakoulutus	58 % (n=192)
Työvoimakoulutus	20 % (n=66)
Korkea-asteen tutkintoon johtava koulutus	10 % (n=33)
Toisen asteen ammatilliseen tutkintoon johtava koulutus	7 % (n=22)
Henkilöstökoulutus	3 % (n=11)
Muu koulutus	2 % (n=5)
Yhteensä	100 % (n=329)

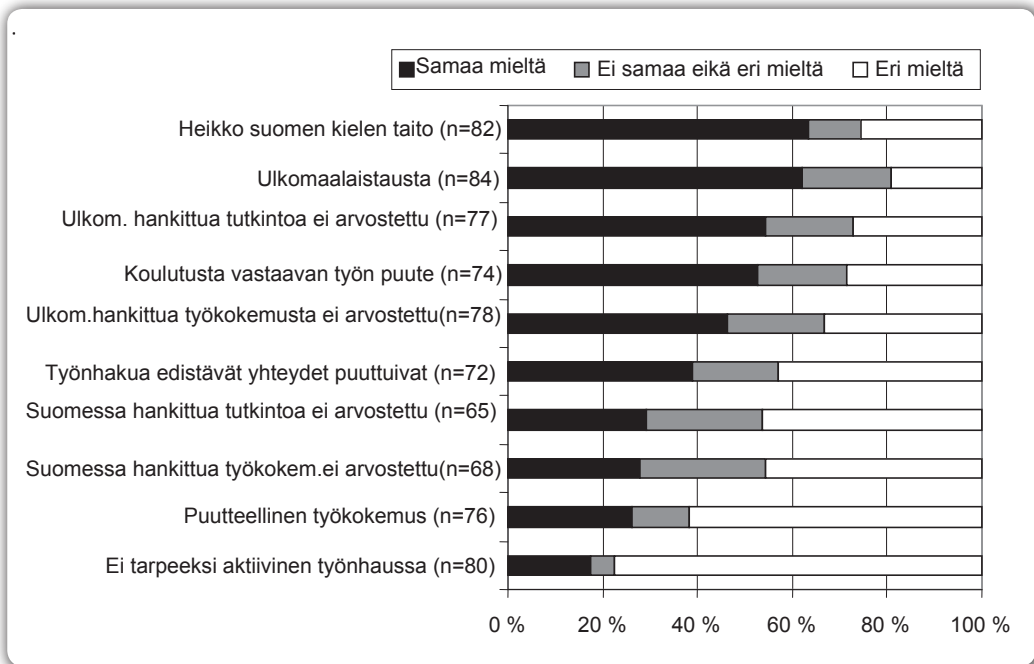
Yli puolet koulutuksesta oli työttömille maahanmuuttajille suunnattua maahanmuuttajakoulutusta. Tulos osoittaa, että tutkimuskohteena olevat maahanmuuttajat ovat monilta osin vielä työuransa alkumetreillä; monet luovat vasta pohjaa työllistymiselleen opiskelemalla suomen kieltä sekä hankkimalla erilaisia suomalaisen työelämään ja yhteiskuntaan valmentavia taitoja. Viidennes koulutuksesta oli työttömille maahanmuuttajille suunnattua työvoimakoulutusta. Näiden lisäksi runsas kuudennes kaikesta koulutuksesta oli joko korkea-asteen tutkintoon tai toisen asteen ammatilliseen tutkintoon johtavaa omaehtoista koulutusta. Korkea-asteen tutkintoon johtava koulutus oli pääasiassa lähtömaassa hankitun korkeakoulututkinnon täydentämiseen liittyvää koulutusta. Korkea-asteen tutkintoon johtavan koulutuksen osuus tässä aineistossa oli pieni, vaikka 40 prosenttia vastaajista oli rinnastanut tutkintonsa. Korkea-asteen tutkintoon johtavan koulutuksen vähäinen osuus aineistossa voi selittyä osittain sillä, että tutkinnon rinnastaminen ei aina vaadi lisäopintoja. Toiseksi korkeakoulututkintoa täydentävät opinnot voidaan tapauskohtaisesti hyväksyä myös osaksi henkilökohtaista kotoutumissuunnitelmaa, jolloin osa vastaajista on saattanut sisällyttää ne esimerkiksi työvoimakoulutukseen. Se, että joukossa oli muutamia maahanmuuttajia, jotka olivat Suomessa osallistuneet toisen asteen ammatilliseen tutkintoon johtavaan koulutukseen, kertoo tutkittavien ammatillisten tavoitteiden muutoksista, mahdollisesti uusista urasuunnitelmista, toisaalta ehkä luopumisesta mahdollisuuksista palata entiseen ammattiin.

6.3.4 Syitä epävakaalle työllistymiselle

Luvun lopuksi tarkastellaan vielä sitä, miksi työllistyminen korkeakoulutetuilla maahanmuuttajilla oli niin vaikeaa? Kuvioon 16 on koottu korkeakoulutettujen maahanmuuttajien omia käsityksiä työttömyyden syistä¹³⁰. Yli 60 prosenttia vastaajista mainitsi työttömyytensä syyksi heikon suomen kielen taidon. Myös aikaisemmissa tutkimuksissa puutteellista kielitaitoa on pidetty maahanmuuttajien yhtenä keskeisimpänä työllistymisen esteenä (esim. Jaakkola 2000, 60–65; Forsander 2002; Joronen 2005b, 71–77; Sutela 2005; Jaakkola & Reuter 2007). Esimerkiksi maahanmuuttajien elinoloja Suomessa kartoittaneen tutkimuksen mukaan ne maahanmuuttajaryhmät, jotka arvioivat pärjäävänsä työelämässä suomen kielellä erittäin hyvin, olivat myös koulutusta vastaavassa työssä useammin kuin maahanmuuttajat, jotka arvioivat kielitaitonsa heikommaksi (Sutela 2005, 87). Erityisesti korkeakoulututkintoa edellyttävissä tehtävissä kielen hallitseminen on yksi tärkeimmistä työvälaineistä. Kielitaitovaatimukset ovatkin akateemisissa ammateissa usein korkeat. Vajaakielisinä maahanmuuttajien osaamisen koko kirjo voi jäädä suurelta osin hyödyntämättä. Forsanderin (2002, 164; myös Paananen 1999, 99–100) mukaan hy-

¹³⁰ Vastaukset perustuvat kyselylomakkeen kysymykseen numero 21, joka sisälsi valmiita likert-asteikollisia väittämiä työttömyyden syistä. Valmiiden väittämävaihtoehtojen lisäksi vastaajat saivat esittää muita syitä kohdassa *muu*. Tarkastelun selkiyttämiseksi kuviossa 16 on yhdistetty vastausvaihtoehdot *täysin samaa mieltä* ja *jokseenkin samaa mieltä* vastausvaihtoehdoksi *samaa mieltä*. Samoin vastausvaihtoehdot *täysin eri mieltä* ja *jokseenkin eri mieltä* on yhdistetty vastausvaihtoehdoksi *eri mieltä*. Lisäksi tulokset on esitetty vastausvaihtoehdon *samaa mieltä* mukaisessa suuruusjärjestyksessä. Tulokset on saatu niiden maahanmuuttajien vastauksista, jotka olivat Suomessa olonsa aikana olleet vähintään kerran työttömänä (n=96).

vän suomen kielen vaatimus on työnhaussa usein kuitenkin niin epätarkka (esim. riittävä tai hyvä suomen kielen taito), että siihen vedoten maahanmuuttajatyönhakijat voidaan helposti sulkea työelämän ulkopuolella. Samalla voidaan piilottaa torjunnan todelliset syyt, kuten esimerkiksi etniseen taustaan perustuva syrjintä. Toisaalta yhä enemmän myös maahanmuuttajien kohdalla tulee eteen työtehtäviä, joissa kommunikointi valta- väestön kielellä ei ole välttämätöntä, kuten kansainvälisissä yrityksissä. Tällainen kehitys voi myös asettaa maahanmuuttajan oman kulttuurisen kompetenssin uuteen valoon. Tosin yrityksissä, joissa työskentelykielenä on jokin vieras kieli, voi suomen kielen osaami- nen työyhteisöön sisälle pääsemisen kannalta olla edelleen tärkeää. (Ryding Zink 2001 38–40; Haapakorpi 2004, 35.)

Kuvio 16. Maahanmuuttajien arviot omaan työttömyyteen vaikuttaneista syistä.

Suomen kielen lisäksi yli puolet (62 %) vastaajista mainitsi oman ulkomaalaistaustansa syyksi heikolle työllisyystilanteelleen. Lukuun ottamatta kahden maan kansalaisia, joista ”vain” alle kolmannes (29 %) koki ulkomaalaistaustansa syyksi omalle heikolle työllisyystilanteelleen, kaikista kansalaisuusryhmistä lähes kaksi kolmasosaa (kaikissa kansalaisuusryhmissä vähintään 63 %) koki oman ulkomaalaistaustansa syyksi huonoon työllisyystilanteeseensa. Aikaisemmissa tutkimuksissa pakolaisina maahan tulleiden sekä entisestä Neuvostoliitosta ja sen seuraajavaltioista tulleiden on havaittu kokevan Suomessa runsaasti syrjintää niin työhaussa kuin arkipäivänkin askareissa (esim. Jasinskaja-Lahti, Liebkind & Vesala 2002, 103–104; Pohjanpää ym. 2003; Sutela 2005). Syrjinnän kokemusta lisää se, että suomalaisten on myös todettu suhtautuvan varauksellisimmin

ulkonäöltään ja kulttuuriltaan valtaväestöstä selvästi erottuviin, usein juuri pakolaisina maahan tulleisiin ryhmiin, mutta myös esimerkiksi venäläisiin (Jaakkola 2009).

Suomen kielen ja ulkomaalaistaustan lisäksi vastaajat kokivat arvostuksen puutetta niin ulkomailla hankittua tutkintoa kuin ulkomailla hankittua työkokemustakin kohtaan. Yli puolet (53 %) kaikista vastaajista oli sitä mieltä, että ulkomailla hankittu tutkinto oli syynä heikkoon työllisyystilanteeseen ja vajaa puolet (45 %) kaikista vastaajista oli sitä mieltä, että ulkomailla hankittu työkokemus oli syynä heikkoon työllisyyteen. Tutkinnon suoritusmaan mukaan entisessä Neuvostoliitossa tai jossain sen seuraajavaltiossa sekä pakolaisuutta tuottavissa maissa tutkintonsa suorittaneet kokivat lähtömaassa hankkimansa tutkinnon kaikkein ongelmallisimpana. Sen sijaan joissain Euroopan maissa tutkintonsa suorittaneet kokivat lähtömaassa hankitun tutkinnon vähiten ongelmallisena. Koko aineistossa asuinmaassa hankittu koulutus ja työkokemus nähtiin selvästi myönteisemmässä valossa, sillä enää alle kolmannes koki Suomessa hankitun tutkinnon (29 %) tai työkokemuksen (28 %) vaikeuttavan työllistymistä. Erityisesti tutkintonsa rinnastamatta jättäneet kokivat muualla kuin Suomessa hankitun tutkinnon yhdeksi keskeiseksi työttömyytensä syyksi. Vastaavasti tutkintonsa rinnastaneet kokivat Suomessa hankitun tutkinnon enää harvoin oman heikon työllisyystilanteen esteeksi. Tulos saa tukea aikaisemmista tutkimuksista, joiden mukaan ulkomailla hankittu tutkinto ja työkokemus tuottavat heikomman ”vasteen” uuden maan työmarkkinoilla (esim. Friedberg 2000; Li 2001). Hankittu tutkinto ja aikaisempi työkokemus voidaankin mieltää tietyllä tavalla paikalliseksi pääomaksi ollen parhaiten hyödynnettävissä siellä, missä ne on myös hankittu. Myös Suomessa tehdyissä tutkimuksissa on Suomessa hankitun tutkinnon tai työkokemuksen havaittu antavan maahanmuuttajan työllistymiselle paremmat lähtökohdat kuin vastaava muualla hankittu pääoma (esim. Forsander 2002; Sutela 2005; Jaakkola & Reuter 2007). Sutelan (2005, 91) tutkimuksessa ilmeni myös kuinka määräaikaisen työsuhteen vakinaistamiseen vaikutti nimenomaan maahanmuuttajan Suomessa hankkima työkokemus, ei niinkään maahanmuuttajan koko työhistoria. Lisäksi Suomessa hankittu tutkinto lisäsi todennäköisyyttä työskennellä koulutusta vastaavassa työssä (emt. 86–87).

Edellä mainittujen syiden lisäksi yli puolet (53 %) vastaajista koki oman alan töiden vähäisyyden keskeiseksi työttömyytensä syyksi. Useimmin näin kokivat kauppa-, yhteiskunta- ja luonnontieteen alan koulutuksen hankkineet, mutta myös humanistisen ja taidealan tutkinnon suorittaneet. Työnhakua edistävät vähäiset yhteydet olivat yhtenä keskeisenä työttömyyden syynä runsaalla kolmanneksella (39 %), kun runsas kuudesosa (18 %) koki työttömyytensä syyksi oman vähäisen aktiivisuuden työnhaussa.

Työsuhteen päättymistä tarkasteltaessa selvästi yleisin syy työsuhteen päättymiselle oli määräaikaisen työsuhteen päättymisen (taulukko 13; myös Jaakkolan 2000, 83). Peräti 73 prosenttia työsuhteista oli loppunut tästä syystä, kun kuusi prosenttia työsuhteista oli päättynyt irtisanomiseen tai lomautukseen. Jos määräaikaisen työsuhteen loppuminen sekä irtisanominen ja lomautus ymmärretään työnantajatahon toimenpiteeksi, oli valtaosan kohdalla työt loppuneet vastoin henkilön omaa tahtoa tai omaa aloitetta. Loppuosa työsuhteiden päättymisistä muodostui erilaisista omaan haluun tai omaan aloitteeseen

liittyvistä syistä, kuten pysyvämpään tai koulutusta paremmin vastaavaan työhön siirtymisestä tai päätoimisen opiskelun aloittamisesta.

Taulukko 13. Työsuhteen päättymisen syy.

Työsuhteen päättymisen syy	Osuus syistä
Määräaikainen työsuhde päättyi	73 % (n=114)
Irtisanominen tai lomautus	6 % (n=9)
Päätoimiseksi opiskelijaksi siirtyminen	5 % (n=8)
Pysyvämpi työ	3 % (n=5)
Perhetilanteeseen liittyvät syyt	3 % (n=5)
Koulutusta paremmin vastaava työ	2 % (n=4)
Muutto toiselle paikkakunnalle	2 % (n=3)
Muu syy	6 % (n=9)
Yhteensä	100 % (n=157)

6.3.5 Yhteenveto

Edellä korkeakoulutettujen maahanmuuttajien työllistymisen vakautta on arvioitu työsuhteiden määrän, keston ja luonteen sekä työttömyysjaksojen määrän ja keston mukaan. Tilannetta on tarkasteltu myös koulutukseen osallistumisen näkökulmasta sekä sen kautta, minkälaisia syitä tutkittavat antoivat niin omalle työttömyydelle kuin työsuhteen päättymiselle.

Tulokset osoittivat, kuinka korkeakoulutettujen maahanmuuttajien työura Suomessa koostuu lukuisista toiminnoista. Aineiston keskimääräinen työura sisälsi kaksi työsuhdetta, kaksi työttömyysjaksoa sekä kolme koulutukseen osallistumista. Työsuhteet olivat useimmiten määräaikaisia ja lähes kolmannes kaikista työsuhteista koostui erilaisista työharjoitteluista. Työsuhteet olivat lyhyitä, sillä yksittäisen työsuhteen pituudeksi muodostui keskimäärin yhdeksän kuukautta. Lyhyet ja määräaikaiset työsuhteet kertovat tutkittavien työllisyystilanteen pätkäluonteisuudesta. Lisäksi tämänkaltaisiin työuriin liittyi runsaasti työttömyyttä. Kolmea maahanmuuttajaa lukuun ottamatta kaikki olivat jossain vaiheessa Suomessa oloaan olleet työttömänä. Työttömyysjaksot olivat pitkiä, sillä yksittäisen työttömyysjakson pituudeksi muodostui lähes puolitoista vuotta (ka 16 kuukautta). Edellä kuvattujen tulosten perusteella tutkittavien työllistymistä voidaan kuvailla varsin epävakaaaksi. Valtaosa koulutuksesta, johon tutkittavat osallistuivat, oli työttömille maahanmuuttajille suunnattua kielikoulutusta sekä erilaista suomalaisen työelämään ja yhteiskuntaan valmentavaa koulutusta. Tässä mielessä tutkimuskohteena olevat maahanmuuttajat olivat monilta osin vielä työuriensa alkumetreillä.

Työsuhteiden määrä ja kesto olivat yhteydessä Suomeen muuton ajankohtaan; mitä pidempään maassa oli asuttu, sitä enemmän työssäolokuukausia oli ehtinyt kertyä. Toisaalta mitä pidempään henkilö oli ehtinyt asua maassa, sitä enemmän oli ehtinyt kertyä

myös työttömyyskuukausia. Tulos viittaisi siihen, että kauemmin maassa asuneiden työuraan yksinkertaisesti mahtuu enemmän erilaisia toimintoja, on kyse sitten työstä tai työttömyydestä. Osalla työttömyys kuitenkin painottui Suomessa olon alkupuoliskolle, jolloin työllisyystilanne parantui tarkastelujakson loppua kohden. Kansalaisuuden mukaan tarkasteltuna eniten työssäolokuukausia oli Suomen kansalaisuuden saaneilla sekä kahden maan kansalaisilla. Heikoin tilanne oli pakolaisuutta tuottavista maista tulleiden kansalaisilla. Korkeakoulututkinnon alan mukaan tarkasteltuna määrällisesti eniten työsuhteita oli kasvatustutkinnon suorittaneilla, mutta kestoaltaan kasvatustutkinnon työsuhteet olivat muihin koulutusaloihin nähden lyhyempiä. Samalla kyseisen koulutusalan tutkinnon suorittaneilla oli eniten työttömyysjaksoja. Kasvatustutkinnon lukuisia, mutta lyhyitä työsuhteita sekä niiden väliin sijoitettuja työttömyysjaksoja voivat selittää muun muassa alalle tyypillinen ”kausityöllisyys” sekä tästä aiheutuva kesäajan työttömyys.

Runsaasta suomen kielen koulutukseen osallistumisesta huolimatta maahanmuuttajat arvioivat suurimmaksi työttömyytensä syyksi heikon suomen kielen taidon. Myös oma ulkomaalaistausta arvioitiin yhdeksi keskeisimmäksi syyksi työttömyydelle. Näin kokivat erityisesti pakolaisina maahan tulleet. Myös aikaisemmissa tutkimuksissa on havaittu kuinka syrjintä kohdistuu usein kaukaisemmista maista tulleisiin sekä ulkoisesti eniten valtaväestöstä poikkeaviin ryhmiin ja kuinka toisaalta näistä maista tulleet myös kokevat eniten syrjintää Suomessa (Jasinskaja-Lahti ym. 2002; Jaakkola 2009). Kolmanneksi suurimmaksi syyksi mainittiin ulkomailla hankittu tutkinto. Näin kokivat erityisesti henkilöt, jotka eivät olleet rinnastaneet tutkintoaan. Tulos viittaa ulkomaisen tutkinnon heikkoon hyödynnettävyyteen Suomen työmarkkinoilla.

6.4 Työllistymisen laatu

Kahdessa edellisessä luvussa korkeakoulutettujen maahanmuuttajien työllistymistä on tarkasteltu työmarkkina-aseman sekä työsuhteiden ja työttömyyden yleisyyttä kuvaavien tunnuslukujen avulla. Näiden lukujen ulottumattomiin jää kuitenkin tieto maahanmuuttajien työllistymisen laadusta eli siitä, mille aloille ja minkälaisiin työtehtäviin maahanmuuttajat ovat työllistyneet sekä miten heidän työnsä ovat vastanneet hankittua korkeakoulututkintoa. Seuraavaksi keskitytään tarkemmin tähän teemaan.

6.4.1 Työn ja koulutuksen vastaavuus

Työn ja koulutuksen vastaavuutta voidaan tarkastella sekä subjektiivisesti että objektiivisesti (Hämäläinen 2003). Objektiivinen tarkastelu voi perustua joko tilastolliseen menetelmään, jossa henkilön koulutuksen tasoa verrataan hänen ammattinsa keskimääräiseen koulutustasoon tai esimerkiksi ulkopuolisen arvioijan antamaan määritelmään ammatin

vaativuudesta¹³¹. Molemmassa työn ja koulutuksen vastaavuutta tarkastelevissa objektiivisissa mittareissa on omat ongelmansa¹³². Objektiivisen mittauksen lisäksi työn ja koulutuksen vastaavuutta voidaan tarkastella subjektiivisesti. Tällöin tutkimuskohteelle muotoillaan yksinkertainen työn ja koulutuksen välistä vastaavuutta selvittävä kysymys ja/tai kysytään henkilön omaa arviota siitä, millaisella koulutuksella kyseiseen työtehtävään voitaisiin henkilöitä rekrytoida (esim. Suutari 2003; Haapakorpi 2008; Sainio 2010). Myös subjektiivisella lähestymistavalla on omat heikkoutensa, jotka liittyvät ennen kaikkea henkilöiden yksilöllisiin kokemuksiin ja käsityksiin oman työn ja koulutuksen vastaavuudesta (Hämäläinen 2003, 20). Ulla Hämäläisen (emt., 21–23) mukaan subjektiiviseen arvioon perustuvilla mittareilla mitattuna työn ja koulutuksen vastaavuus on yleisesti ottaen ollut heikompi kuin tilastollisilla mittareilla mitattuna. Tosin Hämäläisen omassa tutkimuksessa subjektiivisella mittarilla mitattuna suomalaisten korkeakoulutettujen työn ja koulutuksen vastaavuus osoittautui paremmaksi kuin tilastollisella mittarilla laskettuna.

Käsillä olevassa tutkimuksessa korkeakoulutettujen maahanmuuttajien Suomessa tehdyn työn ja lähtömaassa hankitun tutkinnon vastaavuuden arvioinnissa käytettiin subjektiivista menetelmää. Tieto työn ja koulutuksen vastaavuudesta perustui maahanmuuttajien omiin käsityksiin ja arvioihin oman työnsä ja koulutuksensa vastaavuudesta. Kyselylomakkeessa maahanmuuttajien tuli kunkin ilmoittamansa työsuhteen kohdalla arvioida, vastasiko kyseinen työ hankitun korkeakoulututkinnon tasoa sekä koulutusala (ks. liite 1, kyselylomakkeen kysymys 19). Korkeakoulututkinnon tason vastaavuus ymmärretään tässä tutkimuksessa tutkinnon tason ja työtehtävän vaativuuden vastaavuutena, koulutusalan vastaavuudella viitataan puolestaan koulutusalan ja ammattialan vastaavuuteen¹³³. Kyse on yksinkertaisesti siitä, onko henkilö päässyt työhön, johon hän on myös opiskellut.

Kyselylomakkeessa vastausvaihtoehdoiksi työn ja tutkinnon vastaavuudelle annettiin yksinkertaiset 'kyllä' ja 'ei' vastausvaihtoehdot (ks. liite 1, kysymys 19)¹³⁴. Tämänkaltaisen

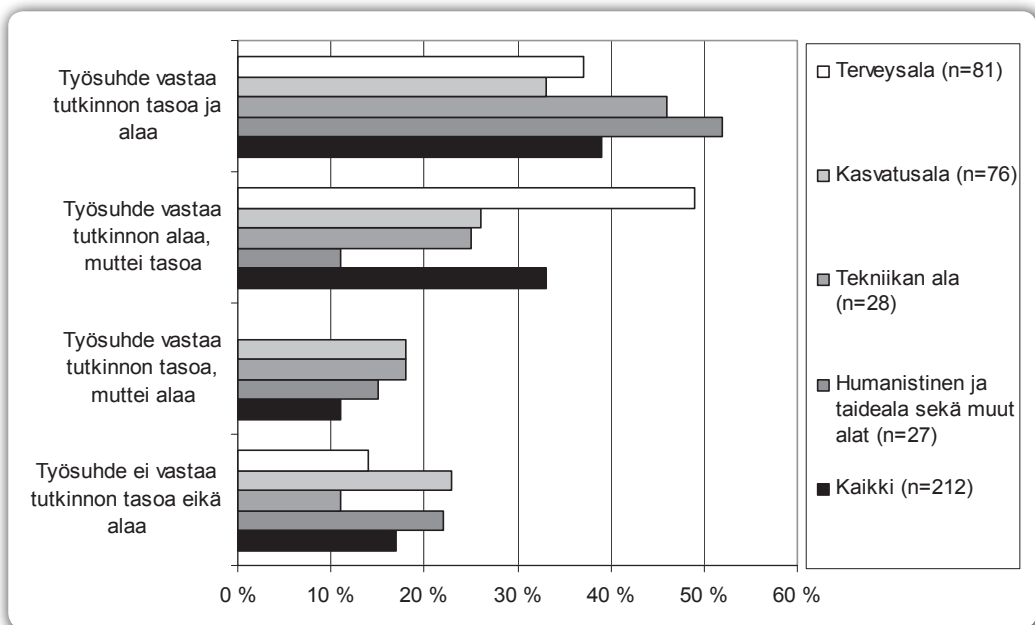
¹³¹ Tilastollisessa menetelmässä, jota ovat käyttäneet muun muassa Asplund ja Lilja (2000) ylikoulutukseksi tulkitaan tilanne, jossa henkilön koulutusaste ylittää hänen ammattinsa keskimääräisen koulutusasteen yli yhden keskihajonnan verran. Henkilö on puolestaan alikoulutettu, mikäli hänen koulutuksensa on alempi kuin ammattinsa keskiarvokoulutuksesta vähennetty keskihajonta. (Hämäläinen 2003, 19–20.)

¹³² Hämäläinen (2003) kritisoi tilastollista menetelmää muun muassa siitä, että ali- ja ylikoulutuksen rajojen määrittely ei perustu mihinkään teoreettiseen ajatukseen, vaan työn ja koulutuksen vastaamattomuuden numeeriset rajat on räätälöity kyseistä tarkoitusta varten. Ulkopuolisen arvioijan vähäistä käyttöä koulutuksen ja työn vastaavuuden mittaamisessa häiritsee puolestaan menetelmän korkeat kustannukset. Muun maassa tästä syystä menetelmää käytetään nykyään harvemmin. (Hämäläinen emt. 19–20.)

¹³³ Erityisesti koulutusalan ja ammattialan vastaavuuden tarkastelu ei aina ole kovin yksiselitteistä, sillä monin korkeakoulututkintoa edellyttäviin työtehtäviin voi sisältyä useamman koulutusalan tietoa ja osaamista. Esimerkiksi generalistialoilta valmistuneilla tutkinto ei suoraan johda mihinkään tiettyyn speciifiin ammattiin, jolloin koulutusalan ja ammattialan vastaavuuden määrittely voi olla vaikeaa. Toisaalta määrittely voi joskus olla hankalaa myös perinteisiltä professioaloilta valmistuneilla, sillä esimerkiksi lääketieteen opintoja harjoittaneet voivat toimia lääketeollisuudessa vaikkapa kaupallisina esittelijöinä tai perinteisempään tapaan terveydenhuollossa lääkärinä. Ammattialan vastaavuus ei siten välttämättä aina ole sama kuin hankitun tutkinnon ala. (Haapakorpi 2004, 12, 27.)

¹³⁴ Lomakkeessa maahanmuuttajien työn ja koulutuksen vastaavuutta kysyttiin melko yleisellä tasolla. Hienojakoisempien vastausvaihtoehtojen laatiminen olisi toki ollut mahdollista, mutta lomakkeen ollessa jo nyt varsin haastava täyttää, haluttiin pysyä mahdollisimman yksinkertaisissa vastausvaihtoehdoissa.

kysymyksenasettelun tuloksena saatiin neljä erilaista työn ja koulutuksen vastaavuutta kuvaavaa ryhmää: 1) työsuhde vastaa tutkinnon tasoa ja alaa, 2) työsuhde vastaa tutkinnon tasoa, mutta ei alaa, 3) työsuhde vastaa tutkinnon alaa, mutta ei tasoa, 4) työsuhde ei vastaa tutkinnon tasoa eikä alaa. Tulokset on esitetty kuviossa 17. 39 % korkeakoulutettujen maahanmuuttajien töistä vastasi sekä hankitun tutkinnon tasoa että alaa. Toiseksi eniten oli työsuhteita, jotka vastasivat pelkästään hankitun tutkinnon alaa, mutta eivät tutkinnon tasoa (33 % työsuhteista). Näiden lisäksi runsas kuudennes työsuhteista (17 %) oli täysin tutkinnon tasoa ja alaa vastaamattomia, kun loppuosa (11 %) työsuhteista oli sellaisia, jotka vastasivat hankitun korkeakoulututkinnon tasoa, mutta olivat joltain muualta kuin oman tutkinnon alalta. Verrattaessa tulosta maahanmuuttajien elinolotutkimuksen (Pohjanpää ym. 2003) vastaaviin tuloksiin maahanmuuttajien käsityksistä oman työn ja koulutuksen vastaavuudesta, voidaan käsillä olevaa tulosta työn ja koulutuksen vastaavuudesta pitää varsin alhaisena¹³⁵. Maahanmuuttajien elinolotutkimuksessa peräti 50–60 prosenttia työssä olleista maahanmuuttajista ilmoitti olleensa koulutusta vastaavassa työssä. Elinolotutkimuksessa tavallisimmiksi syiksi sille, että vastaajat olivat koulutustaan vastaamattomassa työssä, mainittiin kielitaidon puute sekä koulutuksen tai tutkinnon kelpaamattomuus. (Pohjanpää ym. 2003, 98–99.)

Kuvio 17. Maahanmuuttajien käsitys Suomen aikaisten työsuhteiden ja lähtömaassa hankitun koulutuksen vastaavuudesta koulutusalan mukaan (n=työsuhteita).

¹³⁵ Tosin elinolotutkimuksessa ei erikseen kysytty tutkinnon tason ja tutkinnon alan vastaavuutta, vaan maahanmuuttajilta tiedusteltiin ainoastaan sitä, oliko henkilön nykyinen työ koulutusta vastaavaa vai ei. Mikäli vastaaja koki olleensa koulutusta vastaavassa työssä esimerkiksi tutkinnon tason osalta, muttei tutkinnon alan osalta, saattoi hän silti valita vastausvaihtoehdoksi olleensa koulutusta vastaavassa työssä. (Pohjanpää 2003, 98.)

Koulutusaloittain tarkasteltuna parhaiten työ ja koulutus kohtasivat humanistisen ja taidealan sekä muiden alojen (tässä kauppa-, yhteiskunta- ja luonnontieteet) koulutuksen hankkineilla. Näillä aloilla yli puolet (52 %) työsuhteista vastasi sekä tutkinnon tasoa että koulutusalaan. Tämän jälkeen tulivat tekniikan alan tutkinnon hankkineet, joiden työsuhteista vajaa puolet (46 %) vastasi niin tutkinnon tasoa kuin koulutusalaakin. Terveysalan tutkinnon suorittaneilla työsuhteista runsas kolmannes (37 %) vastasi niin tutkinnon alaa kuin tutkinnon tasoakin. Terveysalan tutkinnon suorittaneiden kohdalla selvästi suurimman osuuden muodostivat työtehtävät, jotka olivat terveydenhoitoalalta, mutta eivät tasoltaan vastanneet hankittua korkeakoulututkintoa (49 % alan työsuhteista). Tulosta selittävät aineiston maahanmuuttajalääkäreille tyypilliset oman alan tutkinnon tasoa vastaamattomat erilaiset harjoittelujaksot, amanuenssuurit sekä alan erilaiset hoitajan työtehtävät ja avustavat työt. Aiheesta lisää seuraavassa luvussa, luvussa 6.4.2. Heikoin tilanne oli kasvatusalan tutkinnon suorittaneilla, sillä heidän työsuhteistaan vain kolmannes (33 %) vastasi hankitun tutkinnon alaa ja tasoa.

Selitystä koulutusalojen eroihin voidaan hakea ennen kaikkea tutkinnon rinnastamisesta. Terveysalan ammatit sekä monet kasvatusalan ammatit ovat Suomessa säänneltyjä, jolloin niiden harjoittaminen Suomessa edellyttää maahanmuuttajalta alan pätevyyden hankkimista. Pääsy kyseisten koulutusalojen alemman tasoisiin töihin saattaa käydä suhteellisen helposti, mutta tutkinnon tasoa vastaavan työn, kuten opettajan tai lääkärin työn tekeminen Suomessa edellyttää virallisen kelpoisuuden hankkimista. Monet maahanmuuttajat saattavat tästä syystä roikkua pitkään erilaisissa oman alan avustavissa töissä, jos heillä ei syystä tai toisesta ole virallista päätöstä tutkintonsa rinnastamisesta Suomessa. Lisäksi on huomioitava, että tekniikan alan sekä luokan humanistinen, taideala ja muut alat kohdalla työsuhteiden määrät jäävät niin vähäisiksi, että kovin pitkälle meneviä johtopäätöksiä tuloksista ei voida tehdä.

6.4.2 Ammatit ja työtehtävät

Minkälaisiin työtehtäviin korkeakoulutetut maahanmuuttajat sitten olivat työllistyneet? Taulukkoon 14 on koottu tutkittavien Suomessa olon aikaiset ammatit tai työtehtävät lähtömaassa hankitun korkeakoulututkinnon alan mukaan. Kyselylomakkeeseen vastanneiden korkeakoulutettujen maahanmuuttajien ammatillinen hajonta oli suuri, sillä erilaisia ammatteja tai työtehtäviä mainittiin aineistossa lähemmäs kuusikymmentä.

Taulukko 14. Ammatit tai työtehtävät korkeakoulututkinnon alan mukaan.

Korkeakoulu- tutkinnon ala	Ammatit tai työtehtävät	Osuus kaikista työsuhteista
Terveysala	Lääkäri/hammaslääkäri (n=20) Amanuenssi (n=18) Tutkija/tutkimusapulainen (n=6) Hoitaja/hoitoapulainen/laitosapulainen (n=23) Alan muu työ; esim. farmaseutti, lääketyöntekijä, tuoteasiantuntija (n=7) Muun alan työ; esim. keittiötyöntekijä, kodinhoitaja, nuorisotyön ohjaaja (n=7)	37 % (n=81)
Kasvatusala	Opettaja (n=31) Koulunkäyntiavustaja (n=18) Tutkimusapulainen (n=4) Maahanmuuttajakouluttaja (n=3) Alan muu työ; esim. suunnittelija, projektityöntekijä (n=5) Muun alan työ; esim. sihteeri, siivooja, myyjä (n=15)	36 % (n=76)
Tekniikan ala	Suunnittelija (n=13) Piirtäjä (n=3) Alan muu työ; esim. tekniikko, atk-asiantuntija, tutkimusapulainen (n=6) Muun alan työ; esim. siivooja, päiväkotiapulainen, myyjä (n=6)	14 % (n=28)
Humanistinen ja taideala	Kielenkääntäjä, tulkki (n=8) Opetustyö (n=4) Alan muu työ; sisustaja, työntekijä museossa, tutkimusapulainen (n=3) Muun alan työ; esim. apumies teollisuudessa (n=4)	9 % (n=19)
Muut alat	Esim. asianajaja, tutkimusapulainen, projektityöntekijä (n=6) Muun alan työ; esim. siivooja (n=2)	4 % (n=8)
Yhteensä		100 % (n=212)

Useimmin työllistyi terveysalan sekä kasvatusalan tutkinnolla. Kaikista kyselyssä ilmoitetuista ammateista tai työtehtävistä 37 prosenttia oli terveysalan tutkinnon suorittaneiden työsuhteita ja 36 prosenttia kasvatusalan tutkinnon suorittaneiden työsuhteita (taulukko 14). Vajaa kuudesosa työsuhteista oli tekniikan alan tutkinnon suorittaneiden työsuhteita ja loppuosa jakautui humanistisen ja taidealan sekä muiden koulutusalojen tutkinnon suorittaneiden kesken. Työsuhteiden osuudet ovat tekniikan, humanistisen ja taidealan sekä muiden koulutusalojen suhteen samansuuntaiset kuin koulutusalojen osuudet koko aineistossa (ks. luku 6.1.2, kuvio 10). Sen sijaan terveysalan osuus on alhaisempi ja kasvatusalan osuus taas selvästi korkeampi kuin alojen osuudet koko aineistossa. Tulos voi viitata yhtäältä siihen, että kasvatusalan tutkinnon hankkineet korkeakoulutetut maahanmuuttajat ovat yksinkertaisesti työllistyneet Suomessa paremmin (vrt. luku

6.2.3, taulukko 9). Toisaalta selitys löytyy myös jo luvussa 6.3 ilmi tulleesta seikasta, että kasvatustutkinnon suorittaneilla on ollut työsuhteita yksinkertaisesti lukumääräisesti enemmän.

Kuten taulukosta 14 voidaan havaita, työllistettiin terveysalan tutkinnolla koulutusta vastaaviin töihin, kuten tässä lääkärin ja tutkijan ammatteihin, mutta myös työtehtäviin, jotka eivät aina vastanneet hankittua korkeakoulututkintoa¹³⁶. Terveysalan tutkinnon suorittaneilla oli runsaasti esimerkiksi työtehtäviä, jotka olivat hankitun korkeakoulututkinnon tasoon nähden alemman tasoisia. Tällaisia olivat lääkäreiksi pätevyillä maahanmuuttajilla esimerkiksi lääkäriharjoittelujaksot eli amanuenssuurit. Maahanmuuttajalääkäreillä harjoittelujaksot ovat kuitenkin osa ammatinharjoittamisoikeuden saamista toimien tarkoituksenmukaisina ja välttämättöminä välivaiheina alalle pätevytyksessä ja työllistymisessä. Amanuenssit eivät kuitenkaan ole vielä saaneet virallista lääkärin lupaa, jolloin he eivät myöskään saa tehdä täysipainoista lääkärin työtä, kuten eivät esimerkiksi saa kaikissa tilanteissa kirjoittaa reseptejä. Tästä syystä lääkäriharjoittelu on tässä kohdin ymmärretty tutkinnon tasoa vastaamattomaksi työksi¹³⁷. Terveysalan tutkinnon suorittaneilla tutkinnon tasoon nähden alemman tasoisia työtehtäviä tai ammatteja olivat niin ikään alan erilaiset hoitajan, hoitoapulaisen, tutkimusapulaisen jne. tehtävät. Vaikka työ ja tutkinnon taso ei myöskään näissä työtehtävissä kohdannut, oli positiivista työllistyminen ainakin oikealle alalle. Esimerkiksi erilaisissa hoitajan työtehtävissä työskentelivät usein maahanmuuttajat, joilla ei syystä tai toisesta ollut lääkärin ammatinharjoittamislupaa. Ammatinharjoittamisluvan hankkimisen muodostuessa ylivoimaiseksi urakaksi voi henkilö joutua sanomaan hyvästit omalle lääkärinuralleen, mutta hän voi edelleen työskennellä tietyllä tavalla omalla alalla.

Kasvatustutkinnon suorittaneiden kohdalla selvästi erottuva ryhmä olivat opettajan työtehtävät. Opettajana työskentely myös useimmiten vastasi henkilön korkeakoulututkinnon tasoa ja alaa¹³⁸. Opettajan ammattinimikkeeseen sisältyivät niin aineen- kuin tuntiopettajatkin. Taulukon 14 työtehtävistä ainakin koulunkäyntiavustajan työ on hyvä esimerkki kasvatustutkinnon suorittaneen maahanmuuttajan työstä, joka vastaa hankitun korkeakoulututkinnon alaa, mutta on tasoltaan selvästi alhaisempi. Vaikka koulunkäyntiavustajan työ ei vastaa korkeakoulututkinnon tasoa, voidaan suuntausta oman

¹³⁶ Kuvion 17 osuudet eri koulutusalojen työn ja koulutuksen vastaavuudesta ja taulukon 14 ammatit ja työtehtävät koulutusalojen mukaan eivät ole keskenään vertailukelpoisia. Taulukossa 14 on jonkin verran esimerkiksi opettajana työskenteleviä, joiden työtehtävät eivät välttämättä vastanneet hankitun korkeakoulututkinnon alaa. Näin on voinut käydä esimerkiksi silloin, jos henkilö on ilmoittanut hankkineensa opettajan pätevyuden esimerkiksi tekniikan tai luonnontieteen alalta, mutta Suomessa työskenneltiin esimerkiksi oman äidinkielen opettajana.

¹³⁷ Osa vastaajista koki lääkäriharjoittelun vastaavan hankitun korkeakoulututkinnon tasoa, osa taas ei. Johdonmukaisuuden vuoksi päädyin ratkaisuun, jossa muutin kaikki lääkäriharjoittelut tutkinnon tasoa vastaamattomaksi työksi.

¹³⁸ Suomessa opettajan työtehtäviä tekevät maahanmuuttajat eivät aina kokeneet tekevänsä oman koulutusalan töitä – esimerkiksi tilanteissa, joissa lähtömaassa hankitun tietyn aineen opettaja opetti Suomessa jotain muuta ainetta. Aineistossa esimerkiksi matematiikan opettajaksi lähtömaassaan valmistunut henkilö koki työskentelevänsä koulutusalaansa vastaamattomassa työssä opettaessaan Suomessa omaa äidinkieltään.

alan töihin pitää samalla tavalla oikeana kuin terveysalan erilaiset avustavat tehtävät. Maahanmuuttajien vastauksista ilmeni myös, että osa opettajista ja koulunkäyntiavustajista oli selvästi niin sanotuissa etnospesifeissä opetustöissä opettaessaan esimerkiksi omaa äidinkieltään suomalaisille tai maahanmuuttajaoppilaille tai avustaessaan maahanmuuttajaoppilaiden koulunkäyntiä. Opettajien ja koulunkäyntiavustajien lisäksi taulukon ammateista ainakin maahanmuuttajakouluttajan työtehtävät sekä humanistisen ja taidealan tutkinnon suorittaneilla kääntäjien ja tulkkien työt voidaan ymmärtää tällaisiksi etnospesifeiksi töiksi¹³⁹. Etnospesifit työt ovat erityisesti opetusallalla yleisiä (Haapakorpi 2004, 35). Tämänkaltaiset työt syntyvät usein juuri maahanmuuttajapalveluiden myötä, jonka vuoksi työt myös työllistävät paljon maahanmuuttajia (esim. Forsander 2002, 157). Etnospesifit työt ovat sinänsä myönteinen asia, sillä niiden avulla maahanmuuttajille avautuu mahdollisuus päästä suomalaisille työmarkkinoille. Etnospesifeillä töillä voi kuitenkin olla myös vähemmän myönteinen puoli, sillä ne tarjoavat töitä usein vain tietyn kulttuurin edustajille rajaten samalla muut maahanmuuttajaryhmät näiden töiden ulkopuolelle. Lisäksi ne voivat erityisyydessään sulkea maahanmuuttajilta muita työmahdollisuuksia, koska tämänkaltaisista töistä kertyvä työkokemus voi olla heikosti sovellettavissa valtakulttuurin työelämän käytäntöihin. (Forsander 2002; Haapakorpi 2004, 28–29.)

Etnospesifien töiden lisäksi pääsy työelämään käy maahanmuuttajilla usein työmarkkinoiden niin sanottujen sisääntulotyöpaikkojen kautta (esim. Forsander 2002). Sisääntulotyöpaikat vastaavat harvoin maahanmuuttajan koulutusta ollen usein työmarkkinoiden vähemmän arvostettuja ja matalaa ammattitaitoa vaativia töitä. Myös käsillä olevassa tutkimuksessa maahanmuuttajat olivat työllistyneet työtehtäviin ja ammatteihin, jotka eivät aina vastanneet heidän korkeakoulututkintonsa tasoa eikä alaa (ks. taulukko 14 kohdat ”muun alan työ”). Valtaosa muun alan töistä oli tällaisia matalaa ammattitaitoa edellyttäviä niin sanottuja työmarkkinoiden sisääntulotöitä. Tällaisia olivat muun muassa myyjän, siivoojan ja kodinhoitajan työt. Korkeakoulututkinnon tasoa ja alaa vastaamattomien töiden osuus kaikista työsuhteista oli runsas kuudennes (17 %, ks. kuvio 17). Eniten muun alan töitä tehtiin kasvatusalan sekä humanistisen ja taidealan sekä muun alan (sisältää kauppa-, yhteiskunta- ja luonnontieteet) tutkinnon suorittaneiden joukossa, kun vähiten niitä tekivät terveysalan tutkinnon suorittaneet. Mikäli tulosta verrataan esimerkiksi Forsanderin (2002, 153–154) tutkimukseen, jossa ravintola- ja siivoustyöt sekä myyjän työt muodostivat lähes kolmanneksen tutkimuskohteena olevien maahanmuuttajien töistä, voidaan käsillä olevan aineiston sisääntulotöiden osuutta pitää vähäisenä. Tässä aineistossa maahanmuuttajien korkeakoulutausta saattaa selittää kohtalaisen vähäistä matalan ammattitaidon töiden osuutta. Pitkään kouluttautuneet eivät ole valmiita ottamaan vastaan mitä tahansa työtä, vaan pysyvät jopa ennemmin työttömänä kuin ovat koulutustaan vastaamattomissa töissä. Toisaalta kuten tässäkin tutkimuksessa käy myöhemmin ilmi, voi matalan ammattitaidon tehtävien vastaanottaminen tulla ennen pitkään ajankohtaiseksi, mikäli työllistyminen oman alan töihin ei

¹³⁹ Kyselylomakkeessa en erikseen kysynyt sitä, oliko työtehtävä ollut niin sanottu etnospesifi työ, vaan tässä kohdin tulkitin itse työtehtävien ja ammattien nimikkeistä milloin kyseessä oli etnospesifi työ.

yrittäjästä huolimatta onnistu (myös Haapakorpi 2004, 32). Taloudellisten syiden lisäksi koulutusta vastaamattomien töiden vastaanottaminen voi olla hyödyllistä niin kieli- taidon kuin suomalaisen työelämän pelisääntöjen omaksumisen kannalta. Pidemmän päälle omaa alaa vastaamattomat työt voivat kuitenkin olla haitallisia, sillä henkilön korkeakoulututkinnon kautta hankittu osaaminen vanhenee ja samalla työllistyminen koulutusta vastaaviin töihin vaikeutuu. Vaarana voi myös olla niin sanottujen sisääntu- lotöiden leimautuminen maahanmuuttajien töiksi. (Myös Forsander & Alitolppa-Niita- mo 2000, 27–30.)

6.4.3 Yhteenveto

Luvussa 6.4 on korkeakoulutettujen maahanmuuttajien työllistymistä tarkasteltu sen perusteella, minkälaisiin työtehtäviin ja ammatteihin tutkittavat ovat Suomessa pääty- neet ja miten heidän työnsä ovat vastanneet hankittua korkeakoulututkintoa. Tulokset osoittavat, että mikäli korkeakoulutetut maahanmuuttajat ylipäänsä onnistuvat Suomes- sa työllistymään, vastaa työ useimmiten joko kokonaan tai osittain hankittua korkea- koulututkintoa. Aineiston kaikista työsuhteista kaksi viidestä vastasi niin korkeakoulu- tutkinnon alaa kuin tasoakin. Osa maahanmuuttajalääkäreistä siis työllistyy Suomessa lääkäriksi, opettajat opettajiksi, insinöörit insinöörin tehtäviin jne. Näiden ohella kor- keakoulutetut maahanmuuttajat tekevät kuitenkin myös töitä, jotka vastaavat hankittua korkeakoulututkintoa vain osittain, kuten opetuslalla koulunkäyntiavustajan tehtävät ja maahanmuuttajalääkäreillä monenlaiset alan avustavat työt. Lisäksi ollaan työtehtävissä, jotka ovat täysin toiselta alalta kuin mistä tutkinto on aikoinaan hankittu. Osa tutkin- toa vastaamattomista töistä oli niin sanottuja työmarkkinoiden sisääntulotöitä, joihin ei juuri vaadita koulutusta. Aineistossa tällaisia olivat muun muassa myyjän, siivoajan, ko- dinhoitajan, keittiötyöntekijän jne. työt. Myös erilaiset etnospesifit työt olivat tavallisia.

6.5 Työurien alku Suomessa

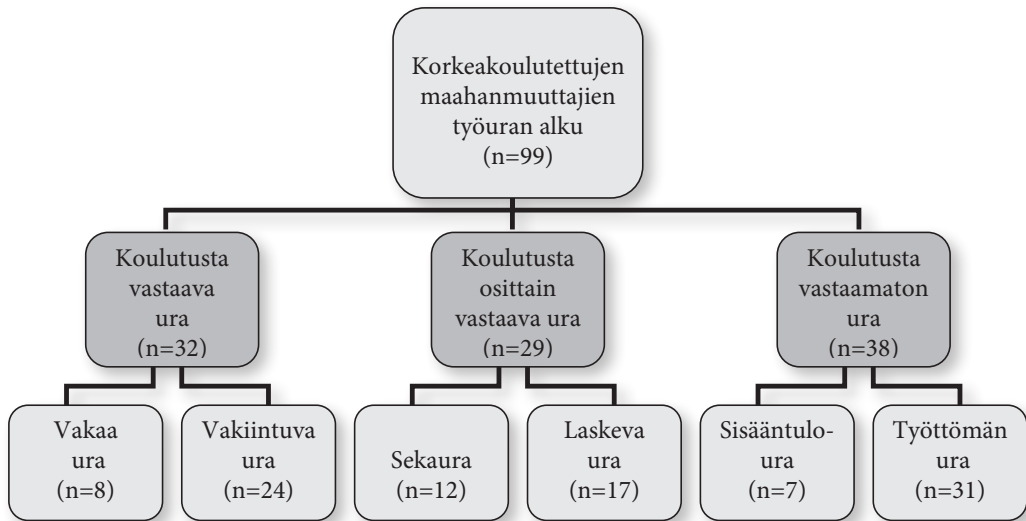
Edellisissä luvuissa olen tarkastellut korkeakoulutettujen maahanmuuttajien työllisty- mistä Suomessa tutkittavien työmarkkina-aseman, työllisyyden vakauden sekä työllisyy- den laadun mukaan. Tässä luvussa korkeakoulutettujen maahanmuuttajien työllistymistä koskevat tulokset kootaan yhteen. Jaan aineiston useampaan ryhmään tai työuran alkuun aikaisemmissa luvuissa saatujen korkeakoulutettujen maahanmuuttajien työllistymistä koskevien tulosten perusteella. Puhun tässä kohdin työuran alusta, koska tutkittavat ovat kyselyhetken mennessä ehtineet asua Suomessa keskimäärin vasta kuusi vuotta, jolloin työuran muotoutumisen voi katsoa olevan monilla vasta alkutekijöissä¹⁴⁰.

¹⁴⁰ Linnanmäki-Koskelan (2010) tutkimuksessa maahanmuuttajien työmarkkinaosallisuus parani huomattavasti vasta vähintään 14 maassaolovuoden jälkeen, joten tässä mielessä omassa tutkimuksessani maa- hanmuuttajien keskimääräistä asumisaikaa Suomessa (kuusi vuotta) voidaan perustellusti pitää työuran alkuna.

Menetelmänä työuran alun tarkastelussa hyödynnän laadulliseksi analyysimenetelmäksi luokiteltua tyypittelyä. Tyypittelyssä tutkimusongelman kannalta relevanttien teemojen pohjalta etsitään aineistosta sitä yhdistäviä ja erottelevia piirteitä, joiden kautta asioita ja ilmiöitä ryhmitellään ja yhdistellään samankaltaisia piirteitä sisältäviksi kokonaisuuksiksi. (Esim. Eskola & Suoranta 2003, 181–185.) Käsillä olevassa tutkimuksessa tällaiseksi teemaksi muodostui ennen kaikkea työllistymisen laatu ja nimenomaan luvussa 6.4 tarkastelemani työn ja koulutuksen vastaavuuden mittari. Lisäksi kiinnitin huomiota työsuhteiden luonteeseen toisin sanoen siihen, miten suuri osa työsuhteista oli erilaisia työharjoittelujaksoja ja miten paljon työurat sisälsivät pysyviä tai määräaikaista työsuhteita. Lisäksi tarkastelin sitä, miten työsuhteiden ja työttömyysjaksojen määrät ja kestot sekä koulutukseen osallistuminen jakaantuivat aineistossa.

Analyysi eteni siten, että jaoin tutkittavat aluksi kolmeen ryhmään sen perusteella miten tutkittavien työt vastasivat hankittua koulutusta. Nämä ryhmät olivat koulutusta vastaava (n=32), koulutusta osittain vastaava (n=29) ja koulutusta vastaamaton ura (n=38). Näiden jälkeen tarkastelin kutakin pääryhmää erikseen ja jaoin kunkin ryhmän edelleen kahteen alaryhmään. Korkeakoulutetun maahanmuuttajan katsoin olevan koulutusta vastaavalla uralla, kun valtaosa työtehtävistä vastasi hankitun korkeakoulututkinnon alaa ja tasoa. Osa koulutusta vastaavasta urasta sisälsi pelkästään hankitun korkeakoulututkinnon alaa ja tasoa vastaavia töitä, osaan mahtui myös muutamia alaa vastaavia, mutta tutkinnon tasoa alempia töitä. Ensimmäisen tyypin uran alut nimesin vakaaksi työuraksi (n=8), jälkimmäiset vakiintuvaksi uraksi (n=24). Mikäli valtaosa työsuhteista oli kuitenkin tutkinnon tasoa vastaamattomia töitä, sisällytin nämä seuraavaan ryhmään eli koulutusta osittain vastaavaan uraan.

Koulutusta osittain vastaavia uran alkujia oli aineistossa myös kahdenlaisia. Yhtäältä aineistossa oli työuria, jotka koostuivat sekä koulutusta vastaavista että koulutusta täysin vastaamattomista töistä. Tällaisen työuran alun nimesin sekauraksi (n=12). Koulutusta osittain vastaavaksi työuran aluksi katsoin myös työhistoriat, jossa Suomessa tehdyt työt olivat omalta koulutusosalta, mutta korkeakoulututkinnon tasoon nähden vaatimattomampia. Tällaisen uran alun nimesin laskevaksi uraksi (n=17). Viimeiseen ryhmään eli koulutusta vastaamattomaan uraan sisällytin kaikki ne maahanmuuttajat, joiden työhistoria sisälsi pelkästään muita kuin omaa koulutusalaan ja tutkinnon tasoa vastaamattomia töitä. Tämänkaltaisen työuran alun nimesin sisääntulouraksi (n=7). Koulutusta vastaamattomaan ryhmään sijoitin myös ne tutkittavat, joilla ei ollut Suomessa ollut ainuttakaan työsuhdetta. Tämän ryhmän nimesin ”työttömän uraksi” (n=31). Tyypittelyn tuloksena syntyneet korkeakoulutettujen maahanmuuttajien työuran alut on kuvattu vielä kuviossa 18. Seuraavaksi kuvaan tarkemmin kutakin tyyppiä. Esitän kustakin työurasta myös yhden aineistosta poimitun autenttisen esimerkkiuran.

Kuvio 18. Maahanmuuttajien työurien alun tyypit (n=99).

6.5.1 Vakaasta työuran alusta työttömän uraan

Vakaa ura

Koulutusta vastaavalla vakaalla uralla työskenneltiin pelkästään korkeakoulututkinnon alaa ja tasoa vastaavissa töissä. Tähän ryhmään ei siis sisällynyt edes tutkinnon tasoa vastaamattomia työharjoitteluja tai työkokeiluja. Työsuhteita vakaan uran kulkijoilla oli keskimäärin kaksi (ka 2,4, ks. liitetaulukko 6) ja kestoiltaan yksittäiset työsuhteet olivat koko aineistoon nähden pitkiä, yli vuoden pituisia (ka 14 kuukautta). Työllisyyden vakaudesta huolimatta työttömyys oli tavallista myös vakaalla uralla olevilla. Työttömyyskuukausia oli kuitenkin vähemmän kuin muissa uratyypeissä ja työttömyys sijoittui tavallisesti heti Suomeen muuton jälkeiseen aikaan. Silti yksittäisen työttömyysjakson kesto muodostui tässäkin uratyyppissä pitkäksi, lähes puolentoista vuoden pituiseksi. Kyselyhetkellä yksikään vakaalla uralla oleva ei ollut työttömänä. Tutkimusten mukaan myös valtaväestöön kuuluvilla korkeakoulutetuilla uran alkuvaiheeseen liittyy usein niin sanottua alkutyöttömyyttä, jolla tarkoitetaan valmistumisen ja ensimmäisen työpaikan väliin jäävää työttömyyttä (esim. Suutari 2003, 22–23). Samalla tavoin vakaalla uralla olevien maahanmuuttajien kohdalla voidaan puhua alkutyöttömyydestä. Maahanmuuttajilla alkutyöttömyys saattaa kuitenkin pitkittyä, koska työnhaun aloittaminen, saatikka työllistyminen on mahdollista useimmilla vasta kielellisten, kulttuuristen, työelämään sekä ylipäänsä elämänhallintaan liittyvien valmiuksien omaksumisen jälkeen.

Vakaalla uralla olevat olivat tulleet Suomeen 1990-luvulla. Useimmiten he olivat entisestä Neuvostoliitosta tai sen seuraajavaltioista tulleita paluumuuttajia. Yli puolella tähän uraan lukeutuvista tutkinto oli rinnastettu. Vakaalla uralla olevissa oli niin terveys- ja kasvatustalouden kuin tekniikan alan tutkinnon suorittaneita. Esimerkkinä vakaasta työuras-

ta on 1990-luvun lopulla paluumuuttajana Suomeen muuttaneen diplomi-insinöörin ura. Ura antaa varsin tyypillisen kuvan vakaasta urasta, sillä pitkän alkutyöttömyyden ja suomen kielen opiskelun jälkeen kyseinen henkilö oli työllistynyt oman alansa töihin. Aluksi työsuhteet olivat olleet määräaikaisia, mutta työuran edetessä määräaikaisuudet olivat vaihtuneet vakituiseen työhön.

Henkilö valmistui diplomi-insinööriksi 1980-luvun alussa. Suomeen muuttaessaan hän oli hieman alle 40 vuoden ikäinen. Kaksi ensimmäistä Suomessa viettämäänsä vuotta hän oli työttömänä. Työttömänä ollessaan hän opiskeli useammalla kurssilla suomen kieltä. Kahden vuoden Suomessa asumisen jälkeen hän sai ensimmäisen kolme kuukautta kestävästä konesuunnittelijan työn. Työsuhteen päätyttyä hän pääsi lähes saman tien vastaavaan työtehtävään alan toiseen yritykseen. Myös tämä työsuhteet oli määräaikainen, mutta kesti jo pidempään, lähes vuoden. Kyselyhetkellä hän työskenteli samassa työtehtävässä, mutta vakinaisessa työsuhteessa. Henkilö oli myös hankkinut tutkinnon rinnastamis päätöksen.

Vakiintuva ura

Koulutusta vastaava vakiintuva ura muodostui pääsääntöisesti tutkinnon alaa ja tasoa vastaavista töistä. Näiden lisäksi uraan mahtui yksittäisiä työtehtäviä, jotka olivat omalta alalta, mutta eivät tasoltaan aina vastanneet hankittua korkeakoulututkintoa, kuten opettajilla koulunkäyntiavustajan tehtävät tai lääkäreillä lääkäriharjoittelujaksot¹⁴¹. Työsuhteita vakiintuvalla uralla oli runsaasti (ka 3,6 työsuhdetta, ks. liitetaulukko 6), mutta yksittäiset työsuhteet olivat vakaata uraa selvästi lyhyempiä (ka 9 kk). Työsuhteiden runsas määrä selittävät osittain tälle uralle tyypilliset lukuisat oman alan työharjoittelujaksot. Useiden vakiintuvan uran kulkijoiden työtilanne parani tarkasteluajanjakson pidetessä, sillä lähes puolessa tämän uratyyppin urista erilaiset tutkinnon tasoa vastaamattomat työt tai työharjoittelujaksot sijoituivat uran alkupäähän ja uran edetessä työt alkoivat vastata yhä enemmän myös tutkinnon tasoa¹⁴². Osalla kuitenkin työharjoittelut ja avustavat työt sijoituivat vaihtelevasti eri kohtiin uraa, niin tarkastelujakson alku- kuin loppupäähänkin (toisin sanoen lähelle kyselyhetkeä). Lukuisten työsuhteiden väliin mahtui myös pitkiä työttömyysjaksoja. Nimellä vakiintuva ura olen pyrkinyt kuvaamaan useille tälle ryhmälle tyypillistä työllisyystilanteen paranemista, kun työharjoitteluiden kautta ajan myötä siirrytään kohti oman tutkinnon tasoa vastaavia töitä.

Tähän uraan sijoittamani tutkittavat olivat asuneet Suomessa pitkään, keskimäärin yli seitsemän vuotta. Yli puolet vakiintuvalla uralla olevista oli ehtinyt saada tutkintonsa rinnastettua. Samoin vakiintuvan uran kulkijoista moni oli hankkinut myös Suomen

¹⁴¹ Sijoitin vakiintuvaan uraan myös sellaiset yhden työsuhteen uran alut, joissa työ oli omaa alaa ja tutkintoa vastaava, mutta työ oli työharjoittelu- tai työkokeilu-luonteinen. Tällaisia uran alkua vakiintuvan uran tyypissä oli kolme.

¹⁴² Nämä urat olisi toki voitu ryhmitellä myös omaksi ryhmäkseen ja nimetä ne esimerkiksi nousujohteisiksi uran aluksi. En ryhtynyt kuitenkaan enää pirstaloimaan ryhmittelyä entisestään, koska jo nykyinenkin analyysi tuotti kuusi uratyyppiä.

kansalaisuuden. Aineiston tavallisimpien muuttosyiden, paluumuuton ja avioliiton lisäksi vakiintuvan uran kulkijoissa oli myös pakolaisuuden vuoksi tulleita. Vakiintuvalla uralla olevat maahanmuuttajat olivat useimmiten lääkäreitä tai opettajia. Alla olevaa paluumuuttajana Suomeen muuttaneen lääkärin esimerkkiuraa voidaan pitää tyypillisenä vakiintuvan uran alkuna. Ura sisälsi lääkärin työtehtäviä, mutta myös useampia lääkäriharjoittelujaksoja, jotka sijoittuivat sen hetkisen Suomen aikaisen työuran alkupäähän.

Lääkärin tutkintonsa henkilö suoritti kotimaassaan 1980-luvun lopulla. Suomeen hän muutti runsaat kymmenen vuotta myöhemmin. Suomeen muuttettuaan hän oli puoli vuotta työttömänä opiskellen samalla suomen kieltä. 2000-luvun alussa hän pääsi ensimmäiseen muutaman kuukauden pituiseen lääkäriharjoitteluun. Heti harjoittelujakson päätyttyä hän siirtyi pidempään lähes vuoden kestävään lääkäriharjoitteluun. Samoihin aikoihin hän aloitti lääkäriksi pätevytymisopintonsa. Lääkäriharjoittelun jälkeen hän oli jonkin aikaa työttömänä, kunnes onnistui saamaan kaksi peräkkäistä puolen vuoden pituista harjoittelujaksoa, ensimmäisen keskussairaalaista, jälkimmäisen terveyskeskuksesta. Lääkärin pätevyyden hankittuaan hän on ollut kolmessa määräaikaisessa lääkärin työtehtävissä. Kyselyhetkellä hän työskenteli lääkärinä terveyskeskuksessa. Suomessa asumisensa aikana henkilö oli myös hankkinut Suomen kansalaisuuden.

Sekaura

Koulutusta osittain vastaava sekaura oli työtehtävien osalta kaikkein vaihtelevin, sillä ura sisälsi niin tutkinnon alaa ja tasoa vastaavia kuin täysin vastaamattomiakin töitä. Tällä uralla työskenneltiin siis hetkittäin koulutusta vastaavissa töissä, ajoittain ylikoulutettuina. Työllisyyden osalta sekaura oli kuitenkin kohtalainen, sillä työsuhteita yhdellä uralla oli lähes 4 (ka 3,9, ks. liitetaulukko 6) ja työsuhteet olivat koko aineistoon nähden kohtalaisen pitkiä (ka 10 kuukautta). Useiden työsuhteiden ja vaihtelevien työtehtävien lisäksi sekauralle tyypillistä olivat lukuisat, mutta lyhyet työttömyysjaksot. Yhteen sekauraan mahtui keskimäärin lähes neljä työttömyyskertaa (ka 3,5), jotka olivat kestoaltaan ”vain” 9 kuukauden pituisia. Myös koulutukseen osallistuttiin sekauralla muita uratyyppejä hieman useammin.

Koulutusalan mukaan tarkasteltuna sekauralla olevat maahanmuuttajat olivat muita kuin terveysalan tutkinnon suorittaneita. Alle puolen kohdalla tutkinto oli rinnastettu. Tähän ryhmään sijoittamani maahanmuuttajat olivat asuneet Suomessa koko aineistoon nähden pitkään, keskimäärin kahdeksan vuotta. Esimerkkinä sekaurasta on erään kasvatusalalta valmistuneen ura. Uran alku Suomessa oli varsin kirjava sisältäen sekä koulutusta vastaavia että täysin vastaamattomia töitä.

Henkilö on ammatiltaan kielten opettaja. Tutkintonsa hän oli suorittanut 1990-luvun alussa. Valmistumisensa jälkeen hän muutti Suomeen. Suomeen muuttaessaan hän oli hieman yli 20-vuotias. Maahanmuuton jälkeen henkilö oli aluksi muutaman vuoden työttömänä. Työttömyyden pitkittyessä hän aloitti tut-

kintonsa rinnastamiseen vaadittavat täydentävät opinnot. Vuotta myöhemmin hän sai ensimmäisen työpaikan Suomessa, osa-aikaisen siivoustyön. Tätä työtä hän teki opintojensa rinnalla. Seuraavana vuonna hän sai ensimmäisen oman alansa työn, osa-aikaisen kaksi kuukautta kestävä opettajan työn. Tämän työn päätyttyä hän työskenteli runsaan puolen vuoden ajan osa-aikaisena kiinteistösihteerinä. Samaan aikaan hän suoritti edelleen tutkintonsa rinnastamiseen vaadittavia opintoja. Henkilön neljäs työsuhde oli jo pidempi, vaikka ei vielä kukaan koulutusta vastaavaa; hän työskenteli kaksi ja puoli vuotta kansainvälisyssihteerinä. 1990-luvun lopusta aina kyselyhetkeen asti hänellä oli ollut neljä erillistä työsuhdetta, joista kolme oli opettajana työskentelyä, yksi kouluavustajana toimimista. Samaiseen ajanjaksoon sisältyi myös kaksi työttömyysjaksoa. Tutkintonsa rinnastamispäätöksen hän sai 2000-luvun alussa.

Laskeva ura

Koulutusta osittain vastaavan laskevan uran kaikki työt olivat maahanmuuttajien korkeakoulututkinnon alalta, mutta tasoltaan korkeakoulututkintoon nähden vaatimattomampia. Laskevalla uralla olevat olivat pääasiassa terveysalan tutkinnon suorittaneita ja useimmiten hammaslääkärin tutkinnon hankkineita. Vain kolmella laskevan uran kulkijoista tutkinto oli rinnastettu. Työtehtäviä, joita tämän uran kulkijat tyypillisesti tekivät, olivat hammashoitajan työt sekä erilaiset hoitoalan avustavat tehtävät. Joukossa oli myös yksi kielten opettaja, jolla oli Suomessa asuessaan ollut yhteensä kahdeksan kouluavustajan määräaikaista työsuhdetta, joista pisin oli kestänyt kymmenen kuukautta.

Laskevan uran kulkijoissa oli niin paluumuuton ja avioliiton vuoksi Suomeen muuttaneita kuin pakolaisena Suomeen tulleita. Laskevalla uralla työssäolokuukausia oli keskimääräistä vähemmän ja työsuhdet olivat koko aineistoon nähden lyhyitä (ks. liitetäulukko 6). Vastaavasti työttömyysjaksoja oli keskimääräistä enemmän, joskin yksittäiset työttömyysjaksot olivat koko aineistoon nähden melko lyhyitä. Laskevalla uralla olevat osallistuivat muiden uratyyppien tavoin ahkerasti koulutukseen. Tähän uratyyppiin sijoitetut maahanmuuttajat osallistuivat erityisesti toisen asteen sekä korkea-asteen tutkintoon johtavaan omaehtoiseen koulutukseen. Omaehtoiseen koulutukseen osallistuminen saattaa viitata pätevytymisopintoihin ja tavoitteisiin saada tulevaisuudessa myös koulutusta vastaavaa työtä. Toisaalta osallistuminen toisen asteen ammatilliseen tutkintoon johtavaan koulutukseen voi viitata myös ammatillisten tavoitteiden muutokseen, kuten kokonaan uuden ammatin hankkimiseen. Alla esimerkkiuraksi on valittu erään pakolaisena Suomeen muuttaneen henkilön ura. Esimerkkiura osoittaa kuinka tiheästi työllisyys- ja työttömyysjaksot voivat maahanmuuttajalla vaihdella.

Henkilö on ammatiltaan hammaslääkäri. Tutkintonsa hän oli suorittanut 1990-luvun alussa. Suomeen henkilö saapui muutama vuosi myöhemmin. Suomeen muutettuaan hän oli aluksi työttömänä runsaat kolme vuotta opiskellen samaan aikaan suomen kieltä. 2000-luvun alussa hän sai ensimmäisen työpaikan, määräaikaisen hammashoitajan työn. Työ kesti muutaman kuukau-

den, jonka jälkeen hän jäi työttömäksi. Seuraavan määräaikaisen hammashoitajan työn hän sai puoli vuotta myöhemmin. Tämä työsuhde kesti pidempään, kahdeksan kuukautta. Tämän jälkeen seurasi jälleen vuoden työttömyys, jonka aikana hän aloitti tutkintonsa päteväyttämiseen vaadittavat opinnot. Viimeisin hammashoitajan työ kesti puoli vuotta. Kyselyhetkellä kyseinen henkilö oli taas työttömänä ja suoritti edelleen tutkintoaan täydentäviä opintoja.

Sisääntuloura

Työmarkkinoiden sisääntulouralla olevilla kaikki työt olivat koulutusta vastaamattomia, useimmiten vähän ammattitaitoa edellyttäviä niin sanottuja työmarkkinoiden sisääntulotöitä. Tällä uralla olevilla yksittäiset työsuhteet olivat pituudeltaan hyvin lyhyitä, keskimäärin vain puolen vuoden pituisia (ks. liitetaulukko 6). Työttömyyskuukausia tähän uratyyppiin sisältyi lukumääräisesti kaikkein eniten. Suomessa sisääntulouralla olevat tutkittavat olivat ehtineet asua vain runsaat viisi vuotta. Sisääntulouralla olevat maahanmuuttajat jakaantuivat tasaisesti usean eri korkeakoulututkinnon suorittaneisiin. Heissä oli niin kasvatustalon, tekniikan alan kuin terveysalan koulutuksen hankkineita. Vain kahdella tutkinto oli rinnastettu Suomessa. Esimerkkinä sisääntulourasta on erään insinöörin ura. Hänen kohdallaan korostuu ylikoulutus ja täysin omaa alaa vastaamattomien töiden tekeminen.

Henkilö muutti Suomeen 2000-luvun alussa. Muuttaessaan hän oli lähes 50 vuoden ikäinen. Teknisen alan tutkinnon hän oli suorittanut kotimaassaan 1980-luvun alussa. Heti Suomeen muutettuaan hän aloitti suomen kielen opinnot. Jo Suomeen muuttovuoden lopussa hän sai ensimmäisen kosketuksensa suomalaiseen työelämään; muutaman kuukauden työharjoittelun päiväkotiapulaisena. Työharjoittelun jälkeen hän jäi kuitenkin joksikin aikaa työttömäksi ja opiskeli samalla suomen kieltä. Melko pian hän pääsi kuitenkin jälleen kuukauden kestävään työharjoitteluun, tällä kertaa ruokakauppaan myyjäksi. Tämän jälkeen hän oli lähes kaksi vuotta työttömänä, jonka jälkeen sai vakinaisen siivoojan työn. Tästä työstä hän joutui kuitenkin puolen vuoden jälkeen irtisanoutumaan sairastelun vuoksi. Kyselyhetkellä hän oli ollut työttömänä runsaat puolitoista vuotta. Syyksi sille, ettei ollut Suomessa löytänyt koulutusta vastaavaa työtä, hän arvioi insinöörin tutkintonsa heikon arvostuksen sekä alan töiden vähäisyyden Suomessa.

Työttömän ura

Lähes kolmannes tutkimuksessa mukana olevista korkeakoulutetuista maahanmuuttajista oli niin sanotulla työttömän uralla. Tällä uralla olevilla maahanmuuttajilla tilanne oli kaikkein heikoin, sillä heillä ei Suomessa ollut vielä ollut minkäänlaista työtä, ei edes alaa vastaamattomia töitä tai lyhyitä työharjoittelujaksoja. Tämän vuoksi termi ura ei ehkä olekaan paras termi kuvaamaan tämän ryhmän tilannetta.

Tähän ryhmään sijoittamani maahanmuuttajat muodostivat kansalaisuudeltaan ja muutostyiltään kirjavan joukon. Heissä oli niin avioliiton ja paluumuuton vuoksi entisestä Neuvostoliitosta ja sen seuraajavaltioista maahan muuttaneita, mutta myös pakolaisina Suomeen tulleita. Muihin uratyyppeihin nähden työttömän uralla olevat maahanmuuttajat olivat asuneet Suomessa lyhyimmän ajan, vain runsaat neljä vuotta. Se, että he olivat kyselyhetkeen mennessä ehtineet asua Suomessa lyhyen ajan, voi osaltaan selittää heidän huonoa työtilannettaan, sillä kotoutuminen ja työnhaun aloittaminen vie useimmilla vuosia. Myös ammatiltaan työttömät maahanmuuttajat muodostivat varsin kirjavan ryhmän. Useimmiten he olivat lääkäreitä, opettajia tai insinöörejä. Näiden lisäksi mukana oli myös biologi, farmaseutti, röntgenhoitaja, proviisori jne. Vain pienellä osalla tutkinto oli rinnastettu vastaamaan suomalaista tutkintoa. Esimerkkinä työttömän urasta on kotimaassaan insinööriksi kouluttautuneen henkilön ura.

Henkilö muutti Suomeen 1990-luvun puolivälissä. Muuttaessaan hän oli hieman yli 40-vuotias. Henkilön ura muodostui pelkästään työttömyysjaksojen ja erilaisen työvoimapolitiittisten koulutusten vuorottelusta. Kaikkiaan kyseinen henkilö oli Suomessa asuessaan osallistunut kuuteen maahanmuuttajille tarkoitettuun koulutukseen. Muun ajan hän oli ollut työttömänä. Työttömyytensä syiksi hän ilmoitti muun muassa alan töiden puutteen, muualla hankitun tutkinnon sekä aikaisemman työkokemuksen heikon arvostuksen Suomessa sekä sen että oli ulkomaalainen. Sen sijaan suomen kielen taito sekä oma työnhaun aktiivisuus eivät hänen mielestään olleet syynä omaan heikkoon työtilanteeseen.

6.5.2 Yhteenveto

Edellä korkeakoulutettujen maahanmuuttajien työllisyyttä on tarkasteltu koko Suomen aikaisen työura näkökulmasta. Analyysi pohjautui korkeakoulutettujen maahanmuuttajien ilmoittamiin tietoihin Suomessa tehdyn työn sekä lähtömaassa hankitun koulutuksen vastaavuudesta. Lisäksi kiinnitin huomiota työsuhteiden määrään ja keston, koulutukseen osallistumiseen sekä siihen, miten suuri osa työsuhteista oli erilaisia työharjoittelujaksoja. Analyysin tuloksena aineisto jakaantui kolmeen pääryhmään – koulutusta vastaavaan, koulutusta osittain vastaavaan ja koulutusta vastaamattomaan uraan. Kukin pääryhmä jakaantui edelleen kahtia siten, että koulutusta vastaavalla uralla olevat maahanmuuttajat ryhmittelin vakaalla ja vakiintuvalla uralla oleviksi, koulutusta osittain vastaavalla uralla olevat sekauralla ja laskevalla uralla oleviksi ja koulutusta vastaamattomalle uralla olevat sisääntulouralla ja työttömän uralla oleviksi.

Kolmannes aineiston maahanmuuttajista oli työuralla, jossa työt vastasivat pääsääntöisesti hankittua korkeakoulututkintoa. Osalla heistä työura koostui pelkästään tutkinnon alaa ja tasoa vastaavista töistä (vakaa ura), osalla uraan sisältyi myös muutamia oman alan työharjoittelujaksoja tai muita tutkinnon tasoa vastaamattomia työtehtäviä (vakiintuva ura) (ks. taulukko 15). Korkeakoulutettujen maahanmuuttajien työurat eivät työllistymisen kannalta kuitenkaan aina olleet näin tarkoituksenmukaisia, vaan työuran alkuun

sisältyi myös joko kokonaan tai osittain koulutusta vastaamattomia töitä. Osa maahanmuuttajista oli täysin omaa korkeakoulututkintoa vastaamattomalla uralla (sisääntuloura), osalla työuran alku muodostui vaihtelevasti niin koulutusta vastaavista kuin täysin vastaamattomistakin töistä (sekaura). Joillakin taas kaikki työt Suomessa olivat tietyllä tavalla omalta alalta, mutta tasoltaan selvästi alhaisempia (laskeva ura). Kaikkein heikoin tilanne oli työttömän uralla olevilla, joilla ei ollut koko Suomessa olon aikana ollut minkäänlaista työtä. Tähän ryhmään kuuluvat olivat kuitenkin asuneet Suomessa muita lyhyemmän aikaa, joka selittää ainakin osittain kyseisen työuran luonnetta.

Taulukko 15. Uratyypin piirteet.

Uratyypin piirteet	Uratyypin piirteet
Vakaa ura	<ul style="list-style-type: none"> - Pelkästään alaa ja tasoa vastaavia töitä, ei työharjoittelujaksoja - Työsuhteet kestoaltaan pitkiä - Työttömyys sijoittui useimmiten heti Suomeen muuton jälkeiseen aikaan - Yli puolella tutkinto rinnastettu - Terveys-, kasvatust- ja tekniikan alan tutkinnon suorittaneita
Vakiintuva ura	<ul style="list-style-type: none"> - Tutkinnon alaa ja tasoa vastaavia töitä; lisäksi joitain oman alan työharjoittelujaksoja tai koulutustasoa vaatimattomampia tehtäviä - Työuran aikana paljon työsuhteita - Valtaosalla tutkinto rinnastettu - Suomessa asuttu keskimääräistä pidempään - Lääkäreitä ja opettajia
Sekaura	<ul style="list-style-type: none"> - Sekä tutkintoa vastaavia että täysin vastaamattomia töitä - Työuran aikana useita työsuhteita, jotka koko aineistoon nähden kohtalaisen pitkiä - Myös työttömyysjaksoja runsaasti, jotka kestoaltaan kuitenkin melko lyhyitä - Yli puolella tutkinto rinnastamatta - Suomessa asuttu pitkään - Muita kuin terveysalan tutkinnon suorittaneita
Laskeva ura	<ul style="list-style-type: none"> - Tutkinnon alaa, mutta ei tasoa vastaavia töitä - Työt useimmiten erilaisia oman alan avustavia töitä - Työsuhteet ja työttömyysjaksot melko lyhyitä - Tutkinto pääsääntöisesti rinnastamatta - Lääkäreitä (lähinnä hammaslääkäreitä)
Sisääntuloura	<ul style="list-style-type: none"> - Pelkästään tutkinnon tasoa vastaamattomia töitä - Työsuhteet hyvin lyhyitä - Runsaasti työttömyyttä - Useimmilla tutkinto rinnastamatta - Asumisaika Suomessa lyhyt; runsaat viisi vuotta
Työttömän ura	<ul style="list-style-type: none"> - Ei työsuhteita; vain työttömyyttä, jota katkoivat lukuisat koulutukset - Suomessa asuttu aika vain runsaat neljä vuotta - Koulutusalan, muuttosyn ja kansalaisuuden mukaan kirjava ryhmä - Valtaosalla tutkinto rinnastamatta

Uratyyppejen tarkastelu ilmentää sitä, kuinka monenlaisia työuran alut voivat korkeakoulutetuilla maahanmuuttajilla olla Suomessa. Muodostetut kuusi uratyyppejä eivät ole staattisia, vaan ryhmien väliset rajat ovat liikkuvia. Töiden ja työmarkkinatilanteiden vaihtuessa tutkittavat voivat siirtyä uratyypistä toiseen. Yhteistä jokaiselle työuran alulle, myös koulutusta vastaavalle uralle, oli työttömyydestä aiheutuva työllistymisen epävakaus sekä työuran monenlainen pätkittäisyys. Runsaiden työttömyysjaksojen lisäksi lyhyet ja määräaikaiset työsuhteet, työharjoittelujaksot sekä koulutukseen osallistumiset tekivät valtaosasta uria katkonaisia. Tässä mielessä aineistosta ei voida löytää täysin ongelmattonta uran alkua. Sen sijaan Suomessa rinnastettu tutkinto sekä Suomessa asuttu aika näyttivät edesauttavan koulutusta vastaavan uran alkuun pääsemisessä. Mitä pidempään maassa oli asuttu, sitä todennäköisemmin tutkinto oli ehditty rinnastaa ja sitä kautta oli usein myös päästy kiinni oman alan töihin.

7 TYÖURIEN MUOTOUTUMINEN ELÄMÄKERTOJEN PERUSTEELLA

Edellisessä luvussa tarkastelin korkeakoulutettujen maahanmuuttajien työllistymistä ja työurien alkua Suomessa kyselyaineiston avulla. Työllistymisen taustalla olevien maahanmuuttajien yksilöllisten valintojen ja kokemusten yksityiskohtaisempi kuvaus edellyttää kuitenkin toisenlaista lähestymistapaa. Seuraavaksi siirryn keräämäni haastatteluaineiston kautta tarkastelemaan korkeakoulutettujen maahanmuuttajien yksilöllisiä elämänuria lähtien liikkeelle korkeakoulutettujen maahanmuuttajien lähtömaassa tekemistä uravalinnoista ja jatkuen Suomeen muuton kautta aina työuran muotoutumiseen Suomessa. Tämän tarkastelun kautta on mahdollista tehdä näkyväksi ne yksilölliset valinnat, kokemukset ja lähtökohdat, jotka usein jäävät erilaisten maahanmuuttajien työllisyyttä ja työttömyyttä kuvaavien numerotietojen taakse. Samalla tämän tarkastelun avulla on mahdollista lisätä ymmärrystä siitä, miksi toiset maahanmuuttajat työllistyvät, toiset eivät. Olen kiinnostunut korkeakoulutettujen maahanmuuttajien niistä työ- ja koulutusuraan liittyvistä valinnoista, joita maahanmuuttajat ovat tehneet niin lähtömaassa kuin Suomessa sekä niistä tilanteista ja olosuhteista, joissa he ovat lähtömaassa ja Suomessa eläneet ja joiden pohjalta he ovat tulleet Suomeen ja Suomen työmarkkinoille. Työuran muotoutuminen ei kuitenkaan, ja varsinkaan maahanmuuttajien kohdalla, ole pelkkiä harkittuja ja määrätietoisia valintoja, jotka aina johtaisivat tiettyyn ennalta suunniteltuun lopputulokseen. Haastatteluaineisto tuo hyvin esille myös sen, kuinka vallitsevan yhteiskunnan olosuhteet, olkoon se sitten Suomi tai jokin muu maa, ovat osaltaan vaikuttamassa oman paikan löytymisessä. Samalla haastatteluaineisto tuo näkyväksi sen, kuinka elämän monenlainen ennakoimattomuus ja sattuma ovat yhtälailla mukana ja vaikuttamassa lopputulokseen.

Luvussa 5.3 olen kuvannut haastatteluaineiston analysointia. Tässä kohdin totean enää, että haastatteluja toisistaan erottelevina keskeisinä teemoina olivat toisaalta pärjääminen Suomessa ja suomalaisilla työmarkkinoilla toisaalta elämän muotoutuminen lähtömaassa ja nimenomaan lähtömaassa tehdyt ura- ja ammatinvalinnat ja niihin liittyvät elämäntilanteet. Näiden kriteerien pohjalta jaoin aineiston kolmeen ryhmään, jotka nimesin pärjääjiksi, harhailijoiksi ja sinnittelijöiksi. Muodostamassani ryhmittelyssä yhdistin yhteen ja samaan ryhmään kuuluvien haastatteluiden lukuisat yksityiskohdat ja teemat muodostaen kyseiselle ryhmälle tyypillisen kertomuksen. Koska kukin kolmesta kertomustyyppistä koostuu useasta samaan ryhmään luokitellusta haastattelusta, ei yksittäistä tyyppiä voida sellaisenaan löytää todellisesta elämästä. Kukin kertomustyyppi on siten tietynlainen rakennelma, jonka osia voidaan verrata empiiriseen maailmaan ja jonka avulla on helpompi tarkastella tutkittavaa ilmiötä. (Roos 1987, 42–43; Vanttaja 2002, 238.)

Taulukkoon 16 olen koonnut haastattelemiini maahanmuuttajat Suomeen muuton syyn, Suomessa asumisen keston sekä korkeakoulututkinnon alan mukaan. Kuten tau-

lukosta voidaan havaita, muodostivat haastateltavat taustoiltaan varsin heterogeenisen ryhmän. Mukana oli muun muassa terveysalan, tekniikan ja kasvatusalan tutkinnon suorittaneita. Muuttosyyt vaihtelivat niin avioliiton, paluumuuton, pakolaisuuden, työn tai muun syyn vuoksi tulleiden kesken. Suomessa haastateltavat olivat ehtineet asua keskimäärin seitsemän vuotta. Haastateltavista naisia oli 13, miehiä 7. Iältään haastateltavat olivat keskimäärin 43 vuoden ikäisiä. Aineistossa oli eri kansalaisuuksia kaiken kaikkiaan 11.

Taulukko 16. Haastateltavien taustatiedot.

Haastateltava	Suomeen muuton syy	Suomessa asumisen kesto	Korkeakoulututkinnon ala
1. haastateltava	paluumuuttaja	1–4 vuotta	terveysala
2. haastateltava	paluumuuttaja	5–10 vuotta	tekniikan ala
3. haastateltava	avioliitto	5–10 vuotta	humanistinen/taidealan koulutus
4. haastateltava	avioliitto	yli 10 vuotta	tekniikan ala
5. haastateltava	paluumuuttaja	5–10 vuotta	kasvatusala
6. haastateltava	avioliitto	yli 10 vuotta	humanistinen/taidealan koulutus
7. haastateltava	työ/muu	1–4 vuotta	muu ala
8. haastateltava	pakolaisuus	5–10 vuotta	terveysala
9. haastateltava	paluumuuttaja	5–10 vuotta	terveysala
10. haastateltava	työ/muu	1–4 vuotta	terveysala
11. haastateltava	työ/muu	5–10 vuotta	terveysala
12. haastateltava	työ/muu	yli 10 vuotta	muu ala
13. haastateltava	työ/muu	yli 10 vuotta	terveysala
14. haastateltava	pakolaisuus	yli 10 vuotta	tekniikan ala
15. haastateltava	pakolaisuus	5–10 vuotta	terveysala
16. haastateltava	avioliitto	5–10 vuotta	kasvatusala
17. haastateltava	pakolaisuus	1–4 vuotta	terveysala
18. haastateltava	työ/muu	1–4 vuotta	tekniikan ala
19. haastateltava	pakolaisuus	1–4 vuotta	tekniikan ala
20. haastateltava	paluumuutto	5–10 vuotta	tekniikan ala

Seuraavaksi syvennyn tarkastelemaan tarkemmin kutakin kertomustyyppiä. Analyysi etenee siten, että kuvaan kunkin kertomustyyppin kohdalla ensin maahanmuuttajien elämäntilanteita lähtömaassa, siellä tehtyjä uravalintoja ja korkeakoulututkinnon hankkimiseen liittyviä kokemuksia sekä työuraa lähtömaassa. Tämän jälkeen tarkastelen Suomeen muuttoa, muuton syitä ja tutkittavien kokemuksia muutosta. Lopuksi tarkastelen haastateltavien sopeutumista Suomeen keskittyen erityisesti heidän työuransa muotoutumiseen Suomessa.

7.1 Pärjääjät: elämän muotoutuminen myönteisen kehän kautta

Haastattelemistani maahanmuuttajista seitsemän sijoitin niin sanottuun pärjääjien ryhmään¹⁴³. Pärjääjille oli tyypillistä nuoruudessa tehtyjen ammatinvalintojen vaivattomuus. Omiin uravalintoihin oltiin myöhemmin oltu myös tyytyväisiä. Työn löytyminen Suomessa oli ollut suhteellisen mutkatonta ja nopeaa. Useimmiten työt myös vastasivat tähän ryhmään sijoittamieni maahanmuuttajien koulutusta. Muutama oli Suomessa pääsyt myös oman alan pidempiaikaisiin töihin, mutta valtaosalla työura koostui alaa vastaavista lyhyistä määrä- ja osa-aikaisista töistä. Epävakaista töistä huolimatta pärjääjät olivat kohtuullisen tyytyväisiä elämäänsä Suomessa; oman alan töihin oli tavalla tai toisella päästy ja tulevaisuus Suomessa näytti valoisalta. Pärjääjissä oli niin lääketieteen, tekniikan ja opetusalan tutkinnon suorittaneita kuin humanistiselta ja kaupalliselta alalta valmistuneita. Tähän ryhmään sijoittamani maahanmuuttajat olivat muuttaneet Suomeen joko suomalaisen puolison, paluumuuton tai työn vuoksi. Suomessa he olivat ehtineet haastatteluhetken mennessä asua keskimäärin yhdeksän vuotta. Iältään pärjääjät olivat keskimäärin 40 vuoden ikäisiä. Haastatteluhetkellä nuorin maahanmuuttaja oli 28-vuotias, vanhin 58-vuotias. Miehiä tässä ryhmässä oli kaksi.

7.1.1 Yhteiskunta, kotiympäristö ja oma kiinnostus ammatinvalinnan taustalla

Ammatinvalinta ja työuran muotoutuminen ovat usein yhteydessä siihen, minkälaisista lähtökohdista henkilö ylipäänsä rakentaa elämäänsä. Lähtökohdilla tarkoitetaan tässä niin ympäröivää yhteiskuntaa, jossa henkilö on elänyt, sekä lapsuuden kodin tarjoamia resursseja, kuten vanhempien koulutusta ja kodin koulutusta arvostavaa ilmapiiriä. Yhteiskunnan ja kodin tarjoamat mahdollisuudet ovat usein vaikuttamassa mielenkiinnon heräämiseen koulutyötä ja opiskelua kohtaan ja voivat sitä kautta heijastua myöhempään urakehitykseen. Esimerkiksi Markku Vanttajan (2002) kuuden laudaturin ylioppilaita tarkastelevassa väitöskirjatutkimuksessa henkilöt, joiden koulu- ja työuria leimasi sujuvuus ja vaivattomuus, olivat useimmiten lähtöisin toimihenkilöperheistä. Kotiympäristön hän kuvasi näissä perheissä olleen koulutyöhön kannustava. (Vanttaja emt. 95–99.)

Kodin ja lähiympäristön kannustava ilmapiiri

Pärjääjien ryhmään sijoittamani maahanmuuttajat puhuivat haastatteluissa paljon omista lähtömaan koulu- ja opiskelukokemuksistaan sekä omiin uravalintoihin vaikuttaneista tekijöistä. Kertomusten perusteella useimmilla pärjääjillä ammattivalinta nuoruudessa oli tapahtunut suhteellisen vaivattomasti. Niin kotiympäristö, menestyminen tietyissä kouluaineissa kuin oma kiinnostus olivat vaikuttaneet koulu- ja opiskelu-uraan ja sitä kautta oman ammatin valintaan. Yhteistä pärjääjille oli lapsuuden kotien oppimiseen ja

¹⁴³ Tutkimukseni eri vaiheissa pohdin pitkään tämän ryhmän nimeä. Pärjääjien rinnalla käytin jossain vaiheessa myös nimeä menestyjät. Nimi menestyjät voi kuitenkin helposti johtaa harhaan, sillä tämän(kään) ryhmän maahanmuuttajilla elämään ei sisältynyt pelkästään onnistumisia ja menestystä. Nimi pärjääjä kuvaa tässä mielessä menestyjiä paremmin myös niitä vastoinkäymisiä, joita tähän ryhmään sijoittamillani maahanmuuttajilla oli ollut niin lähtömaassa kuin Suomessa.

kouluttautumiseen kannustava ilmapiiri. Useat pärjääjistä tulivat perheistä, joissa myös vanhemmat olivat korkeakoulutettuja. Mallit koulutielle ja myöhemmin myös ammatinvalinnalle saatiin monesti suoraan omilta vanhemmilta ja ammatiksi saatettiin valita sama ammatti kuin vanhemmillä. Tällä tavoin kävi esimerkiksi yhdelle pärjääjälle, Ayalle. Nainen oli lähtöisin perheestä, jossa molemmat vanhemmat olivat korkeakoulutettuja: äiti oli farmaseutti, isä lakimies. Naisen urahaaveissa vuorottelivat pitkään yhtäältä isän jalanjalkien seuraaminen toisaalta terveydenhoitoon tavalla tai toisella liittyvät työt. Lopulta kiinnostus ihmiskehoa ja terveyttä kohtaan veti enemmän puoleensa ja nainen päätti suuntautua äitinsä tavoin lääketieteeseen. Yhtenä ratkaisevana tekijänä mielenkiinnon heräämiselle lääketiedettä kohtaan oli äidin lääkealan yritys, jossa Aya oli nuoruudessaan saanut työskennellä. Myöhemmässä vaiheessa koulumenestyminen luonnontieteissä vain vahvisti alavalintaa.

”No ehkä joskus silloin yläasteikäisenä, silloin minä päätin alkaa opiskelemaan tätä alaa (lääketiedettä), halusin auttaa ihmisiä... No loppujen lopuksi mä pidin lukiossa paljon luonnontieteistä. Ja sitten erityisesti biokemiasta ja sellaisista ja olin erityisen kiinnostunut siitä miten ihmisen terveys toimii ja olin kiinnostunut immunitetista ja parantumisesta ja sellaisista asioista. No minulla kyllä oli siihen aikaan paljon ajatuksia päässä, mutta loppujen lopuksi sitten päädyin tähän... No minun äitini on farmaseutti ja hänellä oli oma apteekki. Ja sitten minä jotenkin totuin siihen alaan ja sen alan töihin. Ja kiinnostuin sitten sitä kautta tästä alasta, ihmisen terveyteen liittyvistä asioista ja näistä potilasasioista ja semmoisista... Ja äidin kautta sain olla mukana auttamassa ja sain nähdä, että miten potilaiden kanssa ollaan. Joo, se oli se, eli sen takia päätin sen viimeisen vaihtoehdon (lääkärin ammatin)...” (Aya)

Myös toisella pärjääjällä, Berthalla, ammatinvalinta lähti omista vanhemmista. Bertha oli syntynyt maassa, jossa koulunkäynti, edes peruskoulu, ei ollut mahdollista kaikille. Maan lapsista alle puolet käy peruskoulun ja heistä vain pieni osa hankkii itselleen korkeakoulututkinnon. Koulunkäynnin esteenä ovat usein köyhyys, sairaudet ja monenlaiset sosiaaliset ongelmat. Köyhissä perheissä lapsia hyödynnetään monesti mieluummin työvoimana kuin lähetetään koulunpenkille. Erityisesti suurperheissä perheiden resurssit kuluvat usein ruoan ja muiden välttämättömyshyödykkeiden hankkimiseen ja valmistamiseen, jolloin vanhemmillä ei välttämättä jää rahaa lasten koulunkäyntiin. Haastateltavan kohdalla tilanne oli toinen. Bertha oli perheestä, jossa sekä isällä että perheen useimmilla lapsilla oli korkeakoulututkinto. Isä oli ammatiltaan opettaja, haastateltavan sisaruksista kahdella oli korkeakoulututkinto. Naisen mukaan ilmapiiri lapsuudenkodissa oli koulutyöhön ja lukemiseen kannustava. Ala- ja yläasteen jälkeen nainen meni sisarustensa tavoin lukioon. Sisäoppilaitostyylinen lukio sijaitsi kotikaupungin ulkopuolella ja oppilaita kouluun tuli eri puolilta maata. Lukio-opiskelu oli maksullista. Opiskelusta osan maksoivat vanhemmat, osan valtio. Lukion jälkeen oli tehtävä valinta tulevasta opiskelualasta ja -paikasta. Berthan päätökseen aloittaa lääketieteen opinnot vaikutti etenkin perheen äidin kannustus. Äiti jopa vetosi maan ja kansakunnan parhaaseen todeten, että

maassa oli suuri pula terveystalvasta ja paljon sairaita ihmisiä, joten tarvetta alan ammattilaisille oli.

”Minun äitini sanoi, että meillä ei ole perheessä yhtään terveydenhuollon alan ihmistä. Ja että tiedätkö, meillä on paljon sairauksia, raha ei voi auttaa ketään ja vaikka olisikin rahaa, niin tämä palvelu on niin tärkeää, että olisi tärkeää, jos opiskelisit tätä alaa. Että olisi hyvä, jos menisit opiskelemaan lääkäriksi, jotta voisit auttaa ihmisiä. Ei vain se raha tai sen rahan vuoksi, mutta terveystalvasta ja ihmisille, se on kaikkein tärkeintä. Vaikka olisi kuinka paljon rahaa, liikaakin sitä, niin se ei voi auttaa, jollei ole näitä palveluja. Terveys, se on tärkeää. Niin minun äitini sanoi. No isä halusi, että minusta tulisi opettaja, koska hän on itse opettaja. Hän suositteli minulle sitä ammattia monta vuotta.” (Bertha)

Bertha päätti lähteä opiskelemaan lääketiedettä lopulta ulkomaille, koska koki yliopistoon pääsyn omassa kotimaassaan hankalaksi. Samoin uteliaisuus ulkomaita ja vieraita kulttuureja kohtaan veti naista puoleensa. Opiskelunsa Bertha rahoitti kotimaasta saamiensa stipendien avulla. Nainen valmistui kuudessa vuodessa lääkäriksi ja muutti sen jälkeen Suomeen. Haastateltavan äidin ajatus kotimaassa lääkärinä työskentelystä ei siis toteutunut. Tosin haastatteluhetkellä nainen mainitsi vielä joskus palaavansa synnyinmaahansa.

Vanhempien esimerkin ja kannustuksen ohella pärjääjien haastatteluissa korostui myös muiden läheisten merkitys. Niin suvun muiden jäsenten kuin ystävienkin esimerkit ja kannustus painoivat opiskelupaikan valinnassa. Entisessä Neuvostoliitossa insinöörinkoulutuksensa hankkinut Jelena kuvaa kuinka hänen perheessään ja suvussaan korkeakoulututkinto ja nimenomaan insinöörinkoulutus oli kaikille lähes itsestään selvä – ammatinvalinta kulki ikään kuin perintönä. Koulutusperinne saattaa muodostua joissain kulttuureissa ja tilanteissa joko tietoisesti tai huomaamatta normiksi. Tällöin ammatinvalintaa ei aina voi eikä ymmärretä kyseenalaistaa, jolloin muita vaihtoehtoja ei osata edes miettiä. Tällaisessa kulttuurisessa ympäristössä eläessään nuori tekee valintansa tietysti ympäristössä vallalla olevalla tavalla. Alla olevassa Jelenan sitaatissa kuvastuu hyvin lähiympäristön koulutusvalintojen vaikutus.

”Meillä on semmoinen perheperintö, että meillä äitini ja isäni, hekin ovat valmistuneet ihan samasta yliopistosta ja jopa tätinikin ja siskoni myös. Se meni vähän niin ku tommonen perheperintö. Kyllä se vaikutti sillä tavalla... Joo, et siis koko iso perhe on korkeakoulutettuja, et isän veli ja hänen perheensä myös ja sit äitini sisko ja hänen perheensä. Kaikki ovat korkeasti koulutautuneita. Samaa alaa, että mekaniikkainsinöörejä tai sähköinsinöörejä... No joo, kyllä se oli meillä niin kuin itsestään selvää, että mennään korkeakouluun. Että ei meidän perheessä ole muuta voinut ajatellakaan. Että se on niin kuin ihan alusta saakka ollut näin. Et täytyy vaan miettiä ja valita sitten, että mihin korkeakouluun mennään ja mihin pääsee, että ei aina voi päästä sinne mihin haluaa. Mutta kyllä se oli ihan itsestään selvää, että sitten mennään korkeakouluun.” (Jelena)

Kaikki pärjääjät eivät kuitenkaan tulleet korkeakoulutetuista perheistä. Haastateltavista esimerkiksi Main lapsuudenkodissa perheen isä ei ollut käynyt mitään kouluja. Perheen isä vähäisestä koulutuksestaan huolimatta – tai juuri siitä syystä – rohkaisi lapsiaan hakeutumaan yliopistokoulutukseen. Main isä oli lähtöisin köyhästä maanviljelijäperheestä. Taloudellinen tilanne oli Main isän lapsuudenkodissa ollut aikoinaan huono, joten perheellä ei yksinkertaisesti ollut varaa maksaa opiskelua isän hyvästä koulumenestyksestä huolimatta.

”Isäni kohdalla kävi vähän huonosti. Hän oli köyhästä maanviljelijäperheestä. Hän oli lukiossa pärjännyt siis todella hyvin, toiseksi paras oppilas. Mutta raha ei riittänyt. Kotimaassani kaikki koulutus maksaa, vanhemmat maksavat. Ja hänen vanhemmilla ei ollut rahaa, joten hän ei päässyt yliopistoon ihan taloudellisesta syystä. Sen takia hän oli innokas antamaan meille lapsille korkeakoulututkinon ja meitä kannustettiin opiskelemaan ihan lapsesta saakka.” (Mai)

Isä siis halusi antaa lapsilleen opiskelumahdollisuuden, josta oli itse jäänyt nuoruudessaan paitsi. Perheessä koulutuksen arvoa nosti entisestään se, että koulutuksen hankkiminen oli ollut isän nuoruuden haave. Vastaavanlainen asennoituminen on tullut ilmi suomalaistenkin kohdalla useissa tutkimuksissa (esim. Järvinen 1999; Vanttaja 2002). Vähän koulutusta hankkineet vanhemmat haluavat tukea lapsiaan koulunkäynnissä, koska ovat itse syystä tai toisesta jääneet siitä nuoruudessaan paitsi.

Yhteiskunnan merkitys ammatinvalinnassa

Osaltaan myös vallitseva yhteiskunta asettaa koulutus- ja uravalinnoille raamit ja voi tiettyllä tavalla pakottaa nuoret jo hyvissä ajoin tekemään valintoja ammatin suhteen – ainakin jos mieli tietylle alalle ja tiettyyn yliopistoon. Aikaisempien koulujen, erityisesti lukion, merkitys yliopistoon hakeutumisessa korostui joidenkin kertomuksissa; mikäli halusi arvostettuun yliopistoon, oli tärkeää päästä heti peruskoulun jälkeen myös hyvään lukioon. Esimerkiksi Ayan kertomuksessa käy hyvin ilmi yhteiskunnan ja maan koko koulutusjärjestelmän merkitys opiskelupaikan valinnassa. Nainen kuvaa haastattelussa tarkkaan omaa koulu-uraansa ja samalla myös maansa koulutusjärjestelmää aina esikoulusta yliopistoon asti. Aya meni jo nelivuotiaana esikouluun. Kuusivuotiaana alkoi varsinainen koulunkäynti, joka vastaa suomalaisen alakoulun ensimmäistä luokkaa. Oppivelvollisuus kestää yhdeksän vuotta, jonka jälkeen siirrytään kolmivuotiseen lukiokoulutukseen. Yliopistotasoiseen koulutukseen voi näin ollen pyrkiä 18-vuotiaana. Aya kuvaa, kuinka koulunkäynti hänen maassaan rakentuu alusta alkaen ajattelulle, jossa jokainen kulkee selkeätä koulutuspolkua pitkin päiväkodista aina yliopistoon asti. Polussa on kohtia, joilla on suuri merkitys lopputulokseen, kuten opiskelijavalinnat eri kouluasteille. Ayan mukaan jatkuva kilpailu leimaa koulunkäyntiä jo varhaisista kouluvuosista alkaen. Mikäli haluaa päästä myöhemmin hyvään yliopistoon, on kouluvalinnat tehtävä varhain ja järkevästi. Jo esikoululla voi olla merkitystä myöhempää koulu-uraa ajatellen, sillä hyvämaineisen esikoulun kautta pääsee todennäköisemmin myös arvostettuun peruskouluun, josta taas pääsee helpommin arvostettuun lukioon. Arvostettu

lukio puolestaan edesauttaa maineikkaaseen yliopistoon sisäänpääsyssä. Sitaatissa Aya muistelee, kuinka hänen lukio-opiskelunsa oli voimakkaasti jo tiettyyn yliopistoon ja alaan tähtäävää.

”Minun tavoitteeni oli päästä hyvään yliopistoon ja sen takia minä halusin myös mennä hyvälaatuiseen lukioon. Ja minun lukioni oli hyvätasoinen lukio. Ja sen takia, esimerkiksi minun kurssini, niin tavoitteet olivat oppilailla korkealla, esimerkiksi lääkäriksi tai jotain sellaista, mihin on vaikea päästä, mihin oli paljon haastetta. Ja se porukka, joukko oli hyvin samanlaista tavoitteiltaan, niin sen takia sieltä pääsi hyvin monet niihin hyviin yliopistoihin. No esimerkiksi se meidän kurssi oli luonnontieteellisiin aineisiin painottunutta, sen tavoitteena oli niin kuin päästä sen alan yliopistoon. Ja sitten joku vieras kurssi oli esimerkiksi joihinkin kieliin tai historiaan painottunutta tai lakiin tai johonkin tällaisiin. Ja tavoitteena oli päästä sitten lukemaan niitä aineita yliopistoon.” (Aya)

Naisen tilanne oli siinä mielessä hyvä, että hän oli jo yläasteikäisenä tehnyt päätöksen hakeutua opiskelemaan lääketiedettä. Tietoisena tästä pidemmän tähtäimen tavoitteestaan hän myös pyrki hyvätasoiseen lukioon. Lukio, johon nainen hakeutui, oli yksityinen ja tarkoitettu ainoastaan tytöille. Oppilaat valittiin tähän lukioon pääsykokeiden perusteella. Luokkansa oppilasaineksen nainen kuvaa varsin kunnianhimoiseksi: oppilaiden tavoitteet olivat korkealla ja monilla oli päämääränä päästä opiskelemaan juuri lääketiedettä. Opiskelu lukiossa oli kovaa johtuen kyseiselle yhteiskunnalle tyypillisestä kilpailu- ja testausilmapiiristä. Seuraavassa sitaatissa nainen kuvailee lukion tapaa laittaa aina kokeissa parhaiten menestyneiden nimet koulun ilmoitustaululle kaikkien nähtäville. Helpotus oli suuri, mikäli oma nimi löytyi listalta. Sitaatissa näkyy myös hyvin tietynlainen onnistumisen pakko, vastaavasti pelko epäonnistumisesta ja julkisesta nöyryytyksestä. Kovasta opiskelutahdista ja menestymispaineista huolimatta lukioaika sujui haastateltavalla ongelmitta. Vaikka Aya kokikin oppilaiden keskinäisen kilpailun raskaana, eivät lukioaika tai ainevalinnat muuttaneet hänen myöhempiä urasuunnitelmiaan.

”Joo kilpailua koulussa oli todellakin. Koulussa oli paljon koko ajan kokeita ja niissä pärjäämisessä aina kilpailtiin. Me kyllä totuttiin aika hyvin niihin kokeisiin. Kotimaassani on lukion käynti jaettu tavallaan kolmeen jaksoon, on niin kuin kolme koejaksoa... Ja aina näiden jaksojen lopussa on sellainen iso tentti. Tentin jälkeen tenttitulokset on sellaisessa listassa, josta näkee kuka on ensimmäinen, kuka toinen, kuka kolmas, ja niistä näkee sitten aina pisteetkin. Sä aina siis näet niistä listoista missä kohtaa milloinkin olet... No se on aika raskasta. Jos sä löydät sieltä listalta sun nimen, niin se on hyvä juttu, koska esimerkiksi jos luokassa on 40 oppilasta ja luokkia on esimerkiksi kymmenen ja kaikki tekevät saman kokeen, niin saman vuoden opiskelijoita voi olla 400 tai jotain, niin sinne listaan laitetaan vaan 50 parasta opiskelijaa ja jos minun nimeni on siellä, niin tulee kyllä sellainen helpottunut olo, että huhuh, onnistuin hyvin. Eli kaikki tietävät aina kuka on milloinkin saanut hyvät pisteet ja kuka on ensimmäinen ja kuka toinen ja niin edelleen.” (Aya)

Koulunkäynnin ja kilpailun kovuus ilmeni myös Main haastattelussa. Mai kuvaa peruskoulua ja lukiota tietyllä tavalla yliopistoon menoa edeltäväksi taisteluksi ja oppilaiden väliseksi jatkuvaksi kilpailuksi. Mikäli tavoitteisiin halusi päästä, oli opiskeltava ahkerasti. Yliopistoon sisäänpääsyä edelsi lopulta intensiivinen pääsykokeisiin valmistautuminen – pääsykoehelvetti, kuten nainen asian ilmaisi. Palkintona ahertamisesta saattoi olla sisäänpääsy maan arvostetuimpaan yliopistoon, kuten Maille kävi. Vapaus kilpailusta alkoi vasta yliopistossa ja yliopistoaika olikin usein ensimmäinen hengähdystauko vuosien rankan pänttämisen jälkeen.

Main mukaan niin hänen omassa perheessään kuin koko yhteiskunnassa vallitsi hänen nuoruudessa tietynlainen koulutusmyönteinen ilmapiiri. Koulutukselle ja suoritetuille tutkinnoille annettiin suuri arvo ja korkeakouluun hakeutumista pidettiin luonnollisena koulutustienä. Maan talouskasvun myötä korkeakoulutus alkoi myös olla mahdollista yhä useammalle. Omaa korkeakouluun menoa ja silloista vallalla olevaa yhteiskunnallista tilannetta nainen kuvaa haastattelussa seuraavasti.

”Joo, ehkä meidän perheessä tai koko maassa oli sellainen kannustava ilmapiiri. Yliopistoja on niin paljon. Tietysti siellä on hyviä yliopistoja ja sitten ihan vaan muodollisia yliopistoja, mutta minä luulen, että siihen aikaan oli aika normaali ajatus lähteä yliopistoon opiskelemaan... Että ehkä nyt 80 prosenttia nuorista lähtee yliopistoon, toiset taas ammatilliseen koulutukseen. Vanhemmalla väestöllä ei ollut samaa mahdollisuutta aikoinaan. Tämä koko maan taloudellinen kasvu tuki sitä ajatusta. Että kotimaani oli ennen aika hierarkkinen maa, oli paljon köyhiä. Ja lääkärin lapsi oli aina lääkäri ja maanviljelijän lapsesta tuli aina maanviljelijä. Mutta nyt siitä omasta luokasta pääseminen, se on mahdollista koulutuksen kautta. Ja ihmiset, vanhemmat lähettävät lapsiaan opiskelemaan ahkerasti, vaikka se maksaa paljon... Joo, et ennen rikkaat perheet olivat aina rikkaita. Ei enää voi sanoa, mikä ammatti on rikas. Ja se kahdeksankymmentä luvulla maatalouden kasvu oli niin vauhdikas, että kansasta sanottiin, että koko kansa, kaikki tuntee olonsa keskiluokkaiseksi. Toisaalta nyt se ajatus, että koulutus on tärkeää, on minun mielestäni kyllä vähän romahtanut 90-luvun alun lamakauden jälkeen. Että taas katsotaan muutkin elämänalueet ja -arvot tärkeiksi. Ja ei ihmiset enää välttämättä hullun lailla opiskele. Että se on minun kauden ilmiö kai.” (Mai)

Vaikka Mailla ei yliopistoon mennessäänkään ollut mielessään mitään selvää tulevaisuuden ammattia, piti hän yliopistoon menoa omalla kohdalla tietyllä tavalla itsestään selvyytenä. Myös yhteiskunnassa silloin vallalla ollut voimakas koulutusmyönteinen ilmapiiri vaikutti päätökseen. Opiskeltavan aineen valinnassa painoivat lopulta naisen kiinnostus kirjallisuutta kohtaan sekä aikaisempi koulumenestys niin englannin kielessä kuin äidinkielessäkin. Näistä syistä johtuen Mai päätyi lopulta opiskelemaan humanistisia aineita.

Aina yhteiskunnan tila ja vallitseva ilmapiiri eivät kuitenkaan tukeneet omia koulutusvalintoja. Entisessä Neuvostoliitossa 1960-luvulla syntynyt ja siellä koulunsa käynyt Larisa

oli jo peruskoulussa kiinnostunut kielistä, erityisesti englannin kielestä. Vieraiden kielten opiskelu ei silloisessa Neuvostoliitossa ollut kuitenkaan kovin suosittua. Naisen mukaan yhtenä syynä nihkeään suhtautumiseen oli maan sen hetkinen tila suhteessa muuhun maailmaan. Entinen Neuvostoliitto oli tuolloin varsin suljettu maa ja useat ajattelivat vieraiden kielten opiskelun olevan turhaa juuri maan sulkeutuneisuuden vuoksi. Ajateltiin, ettei vieraita kieliä tulla maassa koskaan tarvitsemaan. Elämä silloisessa Neuvostoliitossa oli muutenkin monin tavoin vaikeaa. Pulaa oli lähes kaikesta; niin ruoasta, vaatteista kuin koulutarvikkeistakin. Tämä näkyi myös Larisan lapsuudessa. Vaikka kirjojen saataavuus oli maassa tuolloin heikko, muistelee nainen, että hänen harrastuksenaan jo lapsena oli keräillä muun muassa englanninkielen sanakirjoja. Vieraskielisten kirjojen hankkiminen ja metsästäminen ilmentää hyvin Larisan jo lapsuudessa virinnyttä kiinnostusta tulevaa ammattiaan kohtaan.

”Mä muistan, että aika usein mä kävin kirjakaupassa ja silloin sinne joskus ilmestyi englannin kielen oppikirjoja, mutta niitä oli kuitenkin niin vähän. Mä kävin kirjakaupoissa kuitenkin aika usein, koska halusin ostaa niitä englanninkielisiä kirjoja lisää ja lisää. Aika vaikeaa oli ostaa esimerkiksi sanakirjoja. Muistan, että mä sitten soitin mun sedälleni Kazakstaniin, aika pitkän matkan päähän, ja mä soitin hänelle ja pyysin, että olisiko sieltä mahdollista ostaa englannin kielen sanakirjaa. Ja sit muistan, et joskus myöhemmin hän kävi meillä kylässä ja hän toi mulle lahjaksi kaksi isoa sanakirjaa ja tähän asti ne ovat mulla vielä tallessa. Mä käytän niitä vieläkin, vaikka englannin kielikin on tietysti muuttunut, mutta ne ovat mulla silti vielä tallessa ja käytössä. Mä itse olen tällä hetkellä, tai täytin x-vuotta, mutta nämä sanakirjat mä sain silloin, kun mä olin 12-vuotias. Elikkä niin monta vuotta. Ja mä toin ne myöskin Suomeen, kun mä muutin tänne.” (Larisa)

Haastattelussa Larisa kertoo nauttineensa suuresti koulun englannin tunneista. Innostusta kieltä kohtaan lisäsi entisestään menestyminen kyseisessä oppiaineessa. Hyvän kielitaitonsa vuoksi hän otti usein myös osaa koulujen välisiin englannin kielen kilpailuihin, jotka olivat tuolloin tavallisia entisessä Neuvostoliitossa. Menestyminen näissä kilpailuissa saattoi myöhemmässä vaiheessa lisäpisteiden muodossa myös edistää sisäänpääsyä yliopistoon, kuten Larisalle kävi. Larisan englannin opiskelu ei rajoittunut pelkästään koulupäiviin, vaan koulun jälkeen muiden lasten leikkiessä ulkona hän istui sisällä opiskelemassa kieltä. Nainen muistelee kuinka hän aina koulusta kotiin tullessaan suunnittelei, miten sinä päivänä opiskelisi kieltä.

”Kyllä silloin koulussa peruskoulussa englannin kielen opiskelu sujui niin hyvin. Ja mulla ehkä oli tai on ollut siihen oma metodiikka. Elikkä silloin jo lapsena mä osasin opiskella jo kieltä, eli mulla oli niin kuin sellainen oma systeemi. Mä muistan, et joka päivä se matka koulusta kotiin oli aika pitkä, ja mä muistan, että mulla oli silloin aikaa miettiä, et mitäs mä teen tänään. Ja ensimmäisenä ajatuksena oli se, että tulen kotiin, syön ja sitten opiskelen englantia. Ja joka päivä systemaattisesti, säännöllisesti mä opiskelin kieltä ja pärjäsin sitten

hyvin. Ja mä nautin siitä. Vaikka lapsenakin se vaati paljon työtä, paljon aikaa myöskin. Mut mä en halunnut mennä ulos leikkimään kavereiden kanssa, vaan istuin kotona opiskelemassa englantia.” (Larisa)

Larisan kertomus osoittaa, kuinka vallalla olevasta yhteiskunnallisesta ilmapiiristä ja tilanteesta huolimatta oma kiinnostus ja vilpityn oppimisen halu tiettyä ainetta kohtaan voi johtaa aina ammattiin saakka. Koulumenestys englannin kielessä ei kuitenkaan tullut Larisalle itsestään, vaan vaati paljon aikaa ja vaivaa, kuten edellisestä sitaatista voi havaita.

7.1.2 Opiskelu ja korkeakoulutuksen merkitys – koulutusmyönteinen asenne

Pärjääjille päätös yliopistoon menosta oli lähes itsestään selvyys. Useimmat olivat myös päässeet toivomaansa opiskelupaikkaan. Muutama oli saanut opiskelupaikan suoraan aikaisempien numeroiden perusteella, osa oli päässyt toivomaansa opiskelupaikkaan pääsykokeiden kautta, joidenkin kohdalla ratkaisivat raha ja suhteet. Entisessä Neuvostoliitossa insinööriksi opiskelleen Jelenan mukaan sisäänpääsy sen aikaisiin maan yliopistoihin tapahtui pääasiassa pääsykokeiden ja aikaisempien todistusten perusteella. Silti myös muilla tekijöillä oli merkitystä.

”Mut joskus tehtiin näin, et vaikka sä olisitkin ollut ihan huippu, mut joku toinen ois maksanut, niin se pääsi sisälle. Et silloin oli niin kova kilpailu. Se mihi mä pyrin, niin sielläkin oli tosi kova kilpailu. Mut kuitenkin isällä oli taas suhteita ja niin poispäin. Et ei se niin kuin ollut Neuvostoliiton hyvä puoli tuo rahastus, et se oli huono puoli... Mutta sit kuitenkin jos sä olit tuommoinen keskitasoinen ja halusit päästä hyvään yliopistoon, niin suhteita oli hyvä olla. Et tietysti, jos sä et osaa mitään, niin ei siinä suhteet auta, mut jos on kaks samantilaista hakijaa, ja toisella on niitä suhteita, niin silloin. Et se on vähän epäreilua sitten, mutta ei voi mitään, se oli sitä.” (Jelena)

Tehtyään päätöksen opiskeltavasta alasta pohtivat monet valintaa vielä saman alan eri yliopistojen välillä. Jotkut varmistelivat sisäänpääsyään hakemalla useampaan kyseisen alan yliopistoon, toiset tekivät valintaa valtion ja yksityisen yliopiston välillä. Esimerkiksi lääketieteen opintojaan suunnitteleva Aya kertoo, kuinka hän puntaroi pitkään kotimaansa julkisen ja yksityisen yliopiston välillä. Lopulta hän päätti hakea valtion yliopistoon. Valintaansa hän perusteli julkisen puolen laadukkaammalla opetuksella ja edullisemmalla hinnalla. Kääntöpuolena valtion yliopistoissa oli kuitenkin vaikeus sisäänpääsyssä hakijoiden suuren määrän takia. Tämä muodostuikin Ayan kompastuskiveksi.

”Kaikkiin julkisen puolen yliopistoihin on yleensä vaikea päästä, koska yksityiset koulut ovat niin todella kalliita, valtavan kalliita. Sen takia halusin mennä julkiseen kouluun ja sitten tietysti senkin vuoksi, että julkisen puolen koulut ovat hyvälaatuisia. Ja sitten myös halpoja, joten kaikki haluavat niihin. Siksi kilpailu julkisiin yliopistoihin on äärimmäisen kovaa, esimerkiksi juuri ham-

maslääkäri- ja lääkärikoulutukseen. Ja valtio maksaa paljon julkisen puolen opinnoista. Hammaslääkärikoulutuskin on kallis koulutus, mutta valtio maksaa julkisen puolen koulutuksen, mutta ei yksityisen puolen koulutusta. Yksityisellä puolella opiskelija maksaa itse. Sen takia se yksityisen puolen kurssimaksu on hirvittävän kallis. Se riippuu yksityisestä koulusta, mutta esimerkiksi lääkärikoulu yksityisellä puolella on todella kallis. Kuusi vuotta maksaa euroina esimerkiksi 30 000 euroa tai jotain... No tietysti niihin yksityisiin on helpompi päästä, vain raha ratkaisee. Samaan aikaan heillä on kyllä myös pääsykokeet. Ja totta kai hekin usein hakevat myös julkiselle puolelle, mutta myös yksityiselle, jos heillä on rahaa. Jolleivät he onnistu julkisella niin sitten he menevät sinne yksityiselle puolelle, jos on rahaa. Yksityisen oppilaitoksen opiskelijan vanhemmat ovat usein jotain lääkäreitä tai hammaslääkäreitä, heillä on rahaa. Esimerkiksi jossain lääkärikouluissa on myös haastatteluja pääsykokeissa, joissa he kysyvät kuinka paljon rahaa vanhemmilla on pistää tähän koulutukseen. Ja sitten se kuuden vuoden opiskelu maksaa vanhemmille kyllä todella paljon. Sen takia mä en halunnut mennä sellaiseen kouluun, se oli niin kallis.” (Aya)

Aya poikkesi muista pärjääjistä siinä, että alkujaan ensisijainen opiskelutoive, haave lääketieteellisestä, ei toteutunut yrityksistä huolimatta. Nainen haki lääketieteelliseen kaikkiaan kaksi kertaa. Ensimmäisellä yrittämällä pisteet olisivat riittäneet kemian opintoihin. Toisella yrittämällä nainen haki lisävalmennusta vuoden kestävästä lääketieteen opintoihin valmentavasta koulusta, mutta ahkera opiskelu ei tälläkään kertaa tuonut toivotunlaista tulosta. Nyt ovet avautuivat hammaslääketieteen puolelle. Hammaslääketiede kuitenkin tuntui kemiaa enemmän omalta alalta ja Aya päätti ottaa opiskelupaikan vastaan. Vaikka päätös olikin vaikea, oli tämä vaihtoehto Ayan mukaan järkevämpi kuin jälleen kokonaisen vuoden ”tuhlaaminen” pääsykokeisiin valmistautumisessa. Ratkaisua myös helpotti ajatus siitä, että mikäli hammaslääketiede ei kiinnostaisi häntä riittävästi, voisi hän jossain vaiheessa vielä hakea lääketieteen puolelle. Opiskelut aloitettuaan nainen kuitenkin huomasi pitävänsä hammaslääketieteestä ja päätti jatkaa alan opintoja. Aya valmistui hammaslääkäriksi kuudessa vuodessa. Opiskelu viehätti häntä lopulta niin paljon, että päätti jatkaa opintojaan jatko-opiskelijana. Samalla Ayan pitkäaikainen haave tavallaan toteutui, kun hänen onnistui aloittaa jatko-opinnot lääketieteen puolella. Neljä vuotta myöhemmin nainen valmistui lääketieteen tohtoriksi.

Vapautta ja vastuuta

Yliopistomaailmaan siirtyminen merkitsi monille yhden elämänvaiheen päättymistä, toisen alkamista. Opiskelujen aloittaminen oli tietynlainen itsenäistymisen vaihe elämässä jo pelkästään senkin takia, että osa muutti silloin ensimmäistä kertaa pois lapsuuden kodistaan. Muutamat kuvasivat opiskeluaikaa tietynlaiseksi välivaiheeksi tai hengähdystauoksi ennen työelämään siirtymistä. Joidenkin mielestä taas todellinen ahertaminen vasta alkoi yliopistoon mentäessä. Yhteistä kuitenkin oli, että opiskeluaikaa luonnehdittiin yhdeksi elämän parhaimmaksi ajaksi. Uudenlainen vaihe elämässä mielenkiintoi-

sessä ympäristössä vieraiden ihmisten parissa tuntui jännittävältä. Erityisesti yliopisto-opiskelun vapaus viehätti monia. Itsenäisyys valita asioita oli useimmille täysin uutta ja siksi niin kiehtovaa. Kiinnostavia luentoja ja aineita oli runsaasti ja luennoilla istumiseen kulutettiin paljon aikaa. Eräskin haastateltava kertoo luentojen olleen parasta antia opiskelussa. Kyseinen nainen kuvailee kuinka luennoitsijoita kuunnellessa hän sai ikään kuin ”siivet selkäänsä”, niin innostunut hän oli. Pääaineiden rinnalle monet valitsivat sivuaineita oman mielenkiintonsa mukaan. Oman kiinnostuksen liiallinen seuraaminen saattoi kuitenkin joillakin johtaa myös opintojen keskeyttämiseen, kuten Mai kuvaa.

”Opiskeluun kuului paljon sellaisia mielenkiintoisia sivujuttuja. Että on raamit päätetty mitä englannin kirjallisuuden opiskelijan pitäisi suorittaa, että se on ihan lueteltu. Mutta minä osallistuin paljon myös sen ulkopuolella oleviin luen-toihin. Minun mielestä yliopistossa se oli juuri antoisinta, että minun mielestä opiskelu on paljon muutakin kuin mitä paperissa lukee ja se oli myös ihan oma-aloitteista, siis niille luennoille meno. Minun opiskeluaikana kuitenkin monet jäivät niihin sivuaineisiin, mutta se oli heille paha. He jättivät opintonsa kesken ja lähtivät syventämään sitä mikä heitä kiinnosti. Ja minullakin oli semmoinen juttu, mutta minä en uskaltanut jättää opintoja kesken. Että minun kaveristani monet lähtivät ihan jatkamaan teatteritoimintaa tai kirjoittamista. Että oli paljon boheemia toimintaa. Kirjallisuuden lukeminen ja sen opintoraamin täyttäminen olivat jossain kohdassa, alkoi tuntua jossain vaiheessa semmoiselta kahlaamiselta ja halusin vapaasti toimia ja lukea ja aikaa oli kaikkeen silti niin vähän. Mutta silloin mä otin aikaa itselleni lisää, että minulta kesti kuusi vuotta valmistua. Mutta hyvä, että minä suoritin tämän tutkinnon, koska kun tulin Suomeen niin huomasin, että se mitä paperissa lukee on tärkeää.” (Mai)

Vaikka Maita kiinnostivatkin yliopistossa monet eri asiat, ei hän kuitenkaan uskaltanut täysin heittäytyä omien mielenkiinnon kohteidensa kuljetettavaksi. Olihan Mai itse nähnyt, mitä yliopistomaailman liialliseen vapauteen heittäytymisestä saattoi seurata.

Opiskeluaika sujui useimmilla ilman suurempia ongelmia. Opiskeltavan alan vaihtajia ei pärjääjissä ollut, vaan korkeakoulututkinto hankittiin alalta, johon alun alkaenkin oli hakeuduttu tai päästy. Vaikka suuremmista ongelmista ei haastatteluissa mainittukaan, totesivat useat opiskeluajan olleen kuitenkin varsin työntäyteistä ja ajoittain raskasta aikaa; opiskelun vapauden kääntöpuolena oli vastuu omista opinnoista. Oli jatkuvasti opiskeltava uusia asioita tiukassa aikataulussa ja usein samassa tahdissa muiden kanssa. Esi-merkkinä kovasta opiskelusta on seuraava sitaatti, jossa ulkomailla lääkäriksi opiskellut Bertha kuvailee lääketieteen opintojaan. Erityisesti suullisia tenttejä nainen kuvaa voimia ja aikaa kuluttaviksi raskaiksi tilaisuuksiksi.

”Se oli kovaa. Oli pakko suorittaa kaikki ajoissa. Piti tietää kaikki, jos opettaja tuli kysymään jotain. Meillä oli joka päivä kotitehtäviä ja ne oli pakko tehdä, koska opettajat tarkkailivat meitä koko ajan. He kävivät aina kaikki kotitehtävät läpi ja aina kysyttiin. Ja meidän tentit olivat sellaisia keskusteluja. Meidän ten-

teissä oli mukana aina professorit... Professorit tulevat kysymään sulta mistä vain, kaikesta mitä sä olet opiskellut. Eli täytyy osata kaikki, alusta loppuun. Hän voi kysyä mistä aiheesta vain... Jos jotain menee tentissä pieleen, vaikka joku ihan pienikin asia, niin sitten vaan uudelleen myöhemmin. Tulet sitten takaisin uudelleen siihen tenttiin. Ja sitten vain sinne käytävään odottelemaan sun uutta vuoroa. Ja jollei ehditä samana päivänä uusintaa, niin sitten seuraavana päivänä jatketaan jos oppilaita on paljon. Mutta aina ei riitä aika, eikä voimatkaan. Esimerkiksi oppilaita voi olla 12 tai 15 ja heitä tentitään koko päivä. Tää on oikeasti peliä. Ihan mistä vain voidaan kysyä. Ja sitten vielä vieraalla kielellä ainakin yksi tunti professorin kanssa. Sun on kaikki osattava mitä sä olet siihen asti opiskellut.” (Bertha)

Laajojen asiakokonaisuuksien hallinnan lisäksi lisähaastetta Berthan opintoihin toi kieli, joka oli hänelle entuudestaan täysin vieras. Opiskelujen ensimmäinen vuosi kului häneltä pelkästään kielen opiskeluun. Vasta toisesta vuodesta alkaen alkoivat itse lääketeieteen opinnot. Huolimatta vieraasta kielestä ja omaksuttavan tiedon suuresta määrästä, kertoi nainen pärjänneensä opinnoissaan hyvin. Haastattelussa nainen pohtii, kuinka opintomenestykseen olivat vaikuttaneet hänen valtava oppimisen halunsa sekä kykynsä omaksua uutta tietoa. Lisäksi nainen mainitsee sosiaalisen luonteensa, joka oli vaikuttanut niin opinnoissa menestymiseen, mutta ennen kaikkea viihtymiseen vieraassa maassa. Muiden ulkomaalaisten opiskelijoiden keskuudessa muodostunut tiivis sosiaalinen verkosto oli auttanut jaksamaan.

”No, koska minä olin aika sosiaalinen, niin se oli mulle se tuki. Meitä oli aika paljon meitä ulkomaalaisia. Sen takia. Ja me asuimme ylioppilaskylässä kaikki ja keskenään keskustelimme paljon. Se oli mukavaa, koska siellä ihmiset puhuvat. Me keskustelimme keskenään paljon, se oli suuri apu. Sitten viikonloppuina joskus iltaisin meillä oli pieniä sellaisia juhlia. Me olimme kaikki kovin sosiaalisia ihmisiä. Sen takia se auttoi paljon. Jos olisin opiskellut esimerkiksi Suomessa, niin minulla olisi ollut paljon vaikeampaa. Kannustimme toisiamme ja keskustelimme paljon. Ja vapaa-aika oli aina vapaa-aikaa.” (Bertha)

Joillakin rahapula teki opiskelusta haasteellista, kun opiskelujen rinnalla oli työskenneltävä osa-aikaisesti. Pärjääjistä ainakin kaksi oli rahoittanut opintojaan omalla työnteolla. Muita rahoitusmuotoja olivat vanhemmat sekä valtion erilaiset tuet ja stipendit. Rahoitukseen englannin ja ranskan kielen opintojaan oli esimerkiksi Larisa käynyt opiskelujen ohessa niin ilta- kuin yötyöissäkin. Työnteostaan huolimatta Larisa oli suorittanut opintonsa ajallaan.

”Se oli sekä opiskelua että hauskanpitoa. Että niin kuin 17–18-vuotiailla se elämä on. Mutta mun piti myöskin tehdä työtä samalla. Iltaisin ja öisinkin, mä työskentelin eräässä ravintolassa, kun mun piti ansaita rahaa, koska äiti ei pystynyt lähettämään mulle rahaa ja stipendi oli niin pieni, että mä sitten jouduin tekemään töitä samanaikaisesti. Ja päivällä sitten opiskelin ja öisin tein töitä. Ja

mä jaksoin kyllä, oli pakko jaksaa. Elikkä mä olin ravintolassa töissä ja sit myös sairaalassa öisin, siellä mulla oli pelkkä yövuoro. Silti piti kuitenkin osallistua seminaareihin ja luentoisiin. Eli ihan itse rahoitin opiskeluni, en ole velkaa kenellekään.” (Larisa)

Nuoruudessa tehdyt ammatinvalinnat tuntuivat monista jälkeensä oikeilta ratkaisuilta. Korkeakoulututkinto tarkoitti ammattia ja toimeentuloa. Sopiva tutkinto oikealta alalta antoi mahdollisuuden mielekkäisiin töihin ja väylän työelämässä eteenpäin, kuten hammaslääkäriksi kouluttautuneelle Johanille.

”Se on antanut mulle ammatin ja sitten sitä kautta tietysti elannon ja sitä kautta on tietysti kehittynyt nämä sosiaaliset kontaktit. Ja sitten ulkomaillaakin työskennellessäni oon pystynyt käyttämään sitä samaa ammattitaitoa eri puolilla maailmaa.” (Johan)

Toisille korkeakoulututkinto tarkoitti myös ja ennen kaikkea yleissivistystä, itsensä kehittämistä ja alati jatkuvaa uuden oppimista.

”Joo, no tottakai minä tein paljon töitä opiskelujen vuoksi ja sain tutkinnon. Se on tietysti hyvä, että sain sen tutkinnon. Mutta ei pelkästään se tutkinto, vaan sitä varten tehty työ ja asioiden oppiminen on se tärkeä asia minulle. Minun pitää siis ensin oppia jotain ennen kuin voin saada sen tutkinnon. Se on se tarkoitus. Mutta jos pelkästään se tutkinto on tavoite ilman, että oppii mitään, se ei ole se päätavoite. Tärkeintä on se mitä minä opin, miten minä voin hyödyntää minun tietojani ja taitojani. Se on se tärkeä juttu... Kyllä näiden opintojen jälkeen on helpompi etsiä tietoa asioista ja osaa käsitellä ja suhtautua ihmisiin ja asioihin paremmin. Minä haluaisin koko elämäni oppia jotakin uutta, mä haluisin koko ajan opiskella jotain, haluan tietää mitä ympärillä tapahtuu. Mulla on sellainen jatkuva tiedon halu. Joo minulla on sellainen iso vaatimus siihen. Haluan hankkia tietoa ja tietää mitä tapahtuu.” (Aya)

”On vaikeaa kuvitella minkälainen minä olisin, jos en olisi suorittanut tätä tutkintoa. Kyllä opiskeleminen ja laajalta alueelta tiedon hakeminen auttaa minua rakentamaan omia ajatuksia ja siitä saan paljon, miten sanoisin, elämä on rikasta. Ja minusta tuntuisi, että sitä olisi enemmänkin. Se on ihan loputon, se ei pääty siihen, että olen suorittanut tutkinnon, vaan on jatkettava. Että korkeakoulututkinto antoi minulle ehkä tämän arkun toimia, välineitä toimia, pohjan elämälle.” (Mai)

Ayan ja Main esimerkeissä korostuu jatkuva tiedon- ja oppimisen halu. Naisten mielestä opinnoissa itse uusien asioiden oppiminen ja sisäistäminen oli tietyssä mielessä lopputulosta eli tutkintopaperia tärkeämpää. Uuden tiedon etsiminen, tiedon valikointi ja ylipäänsä kriittisen ajattelun kehittyminen olivat asioita, mitä opiskelu oli heillä antanut ja mikä auttoi heitä ymmärtämään mitä ympärillä tapahtuu. Koulutuksen merkitys näyttäytyikin tietyllä tavalla välineenä oman elämän rakentamisessa. Mai vielä korostaa

kuinka koulutus ja itsensä kehittäminen olivat muodostuneet hänelle niin luonnolliseksi osaksi koko elämää, että hänen oli vaikea kuvitella itseään ilman korkeakoulutusta. Molemmille naisille opiskelu ja oppiminen olivat myös jatkuvia prosesseja, eivätkä loppuneet korkeakouluopintojen päätyttyä.

Vastaavalla tavalla Bertha korostaa kuinka merkittävässä roolissa jatkuva kouluttautuminen, uuden oppiminen ja asioiden ymmärtäminen on hänen elämässään ollut. Hän jopa leikillään mietti onko hänen suuressa tiedontarpeessaan kyse sairaudesta vai onko se vain opettajaisältään perittyä. Lopulta hän kuitenkin toteaa, kuinka uuden tiedon omaksumisen tarve liittyi ennen kaikkea hänen lääkärin ammattiinsa. Koska lääkäri on viimekädessä vastuussa potilaasta, on asiat osattava. Hyvälle lääkärille ominaiset piirteet, itsenäisyys ja riippumattomuus muista, voivat syntyä vain asioiden ymmärtämisen ja hallinnan kautta, kuten Bertha toteaa.

”Mä en tiedä onko tämä joku tauti, mä en tiedä, koska mulla on aina laukku täynnä kirjoja ja aina selkä kipeänä tästä kirjojen kantamisesta. Aina olen halunnut oppia, ihan pienestä lähtien. Mä en tiedä onko se perittyä tai geneeissä, koska haluaisin aina tietää kaikesta kaiken... Se (korkeakoulututkinto) on mulle tärkeää, koska haluaisin tietää, haluaisin osata ja opiskella aina. Mulle on tärkeitä, että osaan itse. Mä en halua kysyä paljon muilta, että olisin jostakin kovin riippuvainen. Ei, riippuvaisuus on kiellettyä. Mä en tykkää. Se on mulle tärkeää. Ja varsinkin jos katsotaan lääkärin ammattia, on tosi tärkeää, että sä osaat. Kyllä, koska ihminen kuolee muuten. Tämä on mulle tärkeitä, että mä osaan ja mä haluaisin aina osata ja opiskella aina.” (Bertha)

Suomeen muutettuaan erityisesti Mai oli alkanut arvostaa enemmän myös itse tutkintotodistusta. Vielä kotimaassa hänen suorittamansa humanistisen alan tutkinto oli ollut lähinnä muodollisuus; ”kotimaan työelämässä kun ei katsota niin tärkeäksi sitä mitä olet opiskellut, vaan ennemminkin sitä missä olet opiskellut”, kuten Mai kertoo. Toisaalta opinahjon statuksen vaikutus työllistymiseen ei ole ainoastaan kyseisen yhteiskunnan piirre, vaan ilmiö on tuttu myös muualla maailmassa. Seuraavassa sitaatissa nainen pohtii vielä kuinka sillä, mitä paperissa lukee, on Suomessa merkitystä ja mahdollisuudet työllistyä koulutusta vastaavaan työhön ovat Suomessa jopa paremmat kuin naisen kotimaassa.

”Kyllä Suomessa se merkitsee paljon, koska tässä maassa on mahdollista saada alan mukaista työtä. Ja on mahdollista jatkaa opintoja. Mutta kotimaassani sitä tutkintoa kyllä pidetään aika muodollisena. Ja työelämässä sitä ei katsota niin tärkeäksi, mitä sinä olet opiskellut, koska sinä saatat tehdä ihan jotain muuta kuin mitä opiskelit. Yksinkertaisesti kilpailua on niin paljon. Kaupallisuus, palveluala on suurin osa elinkeinosta, ja siellä ei paljon kysytä mitä luit. Et tota, sitten jos oikeasti omistautuisin kirjallisuudelle, niin minun olisi pitänyt itse kirjoittaa jotain. Sillä lailla oli aika kurjaa kun just kun opiskelut viehätti minun, mutta mitä enemmän syventää ja syvenee opiskeluissa, niin tietää itse, että tämän kaltainen elämä ei saa jatkoa valmistumisen jälkeen.” (Mai)

7.1.3 Vapaaehtoisesti Suomeen – sopeutumisen haasteita

Kaikki pärjääjät olivat muuttaneet Suomeen vapaaehtoisesti¹⁴⁴. Suomeen oltiin tultu joko työn, puolison tai paluumuuton vuoksi. Osa oli kypsytellyt mielessään jo useita vuosia ajatusta ulkomaille muutosta. Pidempään muuttoa suunnitteleville Suomi muodostui usein itsestään selväksi kohdemaaksi joko puolison tai omien sukujuurten takia. Muuton tarkoitus oli tällöin usein myös pysyväluonteisempaa, jolloin tarkoituksena oli asua maassa useita vuosia tai jopa koko loppuelämän. Joillekin muuttopäätös tuli taas melko yllättäen, jolloin muuttoa suunniteltiin tietyllä tavalla tilapäisenä ratkaisuna tai väliaikaisena elämänvaiheena. Tämänkaltaisessa muutossa kohdemaaksi valikoitui Suomeksi usein sattuman tai sen hetkisen elämäntilanteen kautta. Näin kävi esimerkiksi Thomasille, joka oli tavannut suomalaisen tyttöystävänsä lomamatkalla. Lomamatkan aikana nuoripari aloitti seurustelun. Loman jälkeen nainen muutti hetkeksi Thomasin luo miehen koti-maahan, mutta joutui pian palaamaan opintojensa takia Suomeen. Naisen palattua Suomeen Thomas jäi kotimaahansa suorittamaan omat kaupallisen alan opintonsa loppuun. Välittömästi opintojen jälkeen hän muutti tyttöystävänsä luokse Suomeen. Vaikka muutto Suomeen oli koko seurustelun aikana ollut yksi varteenotettava vaihtoehto, pohtii mies alla olevassa sitaatissa, että muuttoa olisi lopulta voinut miettiä ja suunnitella hieman perusteellisemmin.

”En suunnitellut mitään. Mä vain tulin tänne. Joo se oli vaan niin. Olisin kyllä voinut valmistautua vähän paremmin. Siis mä tulin tänne silloin itsenäisyyspäivänä 2001. Sinä päivänä mä heräsin aamulla ja ostin lentoliput, pakkasin mun kamat ja lähdin Suomeen. Mulla oli vaan yksi matkalaukku mukana, ei muuta. Mä heräsin kotona ja mä menin nukkumaan Suomessa. Ja silloin sitten asuin Suomessa. Mun tyttöystävä oli jo aikaisemmin lähtenyt takaisin Suomeen, ja hän oli järjestänyt meidän asunnon valmiiksi... No nyt jälkeenpäin luulen, että en ajatellut sitä (muuttoa) riittävästi. Olin silloin vielä aika nuori, eikä silloin ajatella niin kauheasti tällaisia asioita. Mä vaan siis päätin lähteä Suomeen.” (Thomas)

Sopeutumista uudessa maassa edisti se, että Thomasin tyttöystävä oli järjestänyt asumiseen ja muuhun elämiseen liittyvät käytännön järjestelyt. Uuden kielen oppiminen tuotti miehelle kuitenkin vaikeuksia. Hänellä ei myöskään ollut Suomeen muuttaessa työpaikkaa valmiina. Thomas oli etukäteen päättänyt, että mikäli ei löytäisi Suomesta kohtuullisessa ajassa työtä, muuttaisi hän takaisin kotimaahansa. Ehkä juuri tästä syystä mies kuvaakin kokemuksiaan uudessa maassa hyvin myönteiseen ja huolettomaan sävyyn. Elämä Suomessa oli hauskaa ja jännittävää – kuin seikkailu, jonka saattoi itse saattaa päätökseen, mikäli Suomessa elämisen hauskuus esimerkiksi pitkittyneen työttömyyden vuoksi loppuisi.

¹⁴⁴ Vapaaehtoisella muutolla tarkoitetaan tässä sitä, että joukossa ei ollut esimerkiksi pakolaisina tai turvapaikanhakijoina maahan tulleita. Pakolaisilla ja turvapaikanhakijoilla muutto liittyy usein kotimaansa niin huonoihin olosuhteisiin, että heidän on turvallisuutensa vuoksi pakko lähteä kotimaastaan.

Vastaavanlaista väliaikaista muuttoa suunnitteli myös työnsä vuoksi Suomeen muuttanut Aya. Naista oli jo jonkin aikaa viehättänyt ajatus työskennellä jossain vaiheessa tutkijanuraansa ulkomailla. Kiinnostus Suomea kohtaan heräsi naisen osallistuessa Suomessa lääketieteen alan kansainväliseen konferenssiin. Kahden viikon Suomen vierailun aikana naiselle muodostui mielikuva miellyttävästä maasta ja ystävällisistä ihmisistä. Koska häntä oli jo pidempään kiehtonut ajatus tutkimustyön tekemisestä ulkomailla, päätti nainen hakea vierailevaksi tutkijaksi erääseen suomalaisessa yliopistossa meneillään olevaan tutkimusprojektiin. Nainen valittiinkin tutkijaksi tähän lähes kolme vuotta kestävään projektiin. Suomeen asettautuminen oli Ayalle aluksi haasteellista muun muassa puutteellisen kielitaitonsa vuoksi. Suomen kieltä nainen ei osannut lainkaan, mutta myös tulevan työkielensä, englannin, puheen tuottamisen hän koki vaikeaksi. Suomeen muuttuaan nainen aloitti niin suomen kuin englannin kielen opinnot. Sitaatissa Aya muistelee Suomeen muuttonsa ensimmäisiä päiviä.

”No vielä kotimaassa minä olin kyllä huolissani, että miten tulen pärjäämään, kun en oikein puhu englantia, että miten voin kommunikoida ihmisten kanssa. Mutta se minun tutkijatyökaveri tuli hakemaan minut lentokentältä silloin kun tulin tänne. Hän oli suomalainen juu ja hän vei minut jonnekin sinne yliopiston asuntolaan. Ja hän näytti minulle missä oli lähin pieni kauppa keskustassa. Ja löysin sieltä jotain ruokaa. Ja sitten kun mä olin ekaa kertaa siellä kaupassa, niin mä katsoin niitä tuotteita ja ihmettelin, että mitä niissä luki, mikä tämä kieli on. Mä en tietenkään osannut suomea silloin ollenkaan ja totesin, että näissä paketeissa ei lue ollenkaan myöskään englantia... No siellä kaupassa oli se yksi työntekijä, joka oli aina niin ystävällinen ja näytti mikä oli juustoa ja mikä oli mitäkin. Pikkuhiljaa sitten opin, että tämä on syötävää ja tämä taas ei ole. Mutta Hesburgereihin tai Carolseihin minä kyllä menin usein alkuvaiheessa.” (Aya)

Alun käytännön hankaluuksien jälkeen Aya sopeutui elämään Suomessa ja viihtyi maassa erinomaisesti. Tutkimusprojektin päätyttyä naisen alkuperäisenä ajatuksena oli muuttaa takaisin kotimaahansa ja aloittaa siellä hammaslääkärin työt. Suunnitelmiin tuli kuitenkin muutos juuri ennen kotimaahansa palaamista, kun Aya tapasi tulevan suomalaisen aviomiehensä. Uusi tilanne muutti suunnitelmia ja hän päätti jäädä Suomeen. Kokonaan Aya ei kuitenkaan hylännyt ajatusta kotimaahansa paluusta, vaan toivoi, että voisi jossain vaiheessa asua ja elää yhdessä miehensä kanssa myös hänen kulttuurissaan. Kotimaahan muutostaan nainen kertoo näin.

”Ehkä voimme olla kymmenen vuotta tai jotain täällä Suomessa. Jossain vaiheessa voi olla hyvä mennä mieheni kanssa asumaan minun kotimaahan. Ei ehkä pysyvästi, mutta kuitenkin. Haluan, että mieheni kokeilisi asumista ja elämistä myös minun kulttuurissani. Tutustuminen maani kulttuuriin voisi olla hänelle hyvä asia. Ja hän on todella kiinnostunut kotimaani arkkitehtuurista, hän pitää siitä paljon. Jos hänelle tulisi sellainen joku kansainvälinen projekti mahdolliseksi joskus, niin se olisi kiva jossain vaiheessa mennä asumaan kotimaahani. Eihän varmaan vielä ole valmis muuttamaan sinne, mutta ehkä jos-

sain vaiheessa. Nyt hän ottaa ensin tutkinnon ja sitten hän harjoittaa ammattia jonkin aikaa Suomessa. Sen jälkeen voisi olla mahdollista tehdä jotain kansainvälistä työtä tai jotain.” (Aya)

Muutama tähän ryhmään sijoittamistani olit tulleet Suomeen avioliiton kautta. Verrattuna Thomasin ja Ayan tilanteeseen oli avioliiton kautta tulleilla muuton tarkoitus alun alkaen tietyllä tavalla pysyväluonteisempaa. Suomalainen puoliso oli löytynyt joko haastateltavien kotimaasta tai heidän vieraillessa Suomessa. Esimerkiksi Jelena oli tavannut tulevan aviomiehensä kotimaassaan Venäjällä ystäviensä järjestämässä juhlassa. Heti juhlien jälkeen he alkoivat pitää tiiviisti yhteyttä toisiinsa pitkästä välimatkasta huolimatta. Mies kävi usein tapaamassa Jelenaa hänen kotikaupungissaan, parhaimmillaan lähes viikoittain. Puolen vuoden jälkeen ensitapaamisesta he menivät naimisiin ja Jelena muutti miehensä luo Suomeen.

Sopeutuminen uuteen maahan muuton vapaaehtoisuudesta huolimatta ei tapahtunut ongelmitta. Jelena kuvaa, kuinka päätös Suomeen muutosta oli vaikea, sillä kotimaahan jäivät lapsuuden perhe, suku ja ystävät. Muutto Suomeen oli kuitenkin miehen työn vuoksi parempi vaihtoehto kuin yhteisen kodin perustaminen Venäjälle. Yhteydenpito kotimaahan oli etenkin aluksi tiivistä. Jelena vieraili usein perheensä ja ystäviensä luona Venäjällä. Samoin naisen perhe vieraili usein Suomessa. Myös Liebkinderin ym. (2004, 188) tutkimuksessa käy ilmi, kuinka Venäjältä ja Virosta Suomeen tulleet maahanmuuttajat pitivät entiseen kotimaahansa jääneisiin sukulaisiin ja ystäviin tiiviisti yhteyttä joko puhelimitse, kirjeitse, kutsumalla heidät vieraaksi Suomeen tai käymällä itse vierailulla lähtömaassa. Tämä yhteydenpito vähentää koti-ikävää ja toisaalta edistää sopeutumista uuteen maahan. Vierailujen lisäksi Jelenan sopeutumista Suomessa edisti muutto suuremmalle paikkakunnalle. Aluksi pariskunta asui miehen omakotitalossa, joka sijaitsi pienellä rauhallisella paikkakunnalla lähes metsän keskellä, kuten Jelena kuvaa. Suuren kaupungin ihmisvilinään tottunut Jelena ei kuitenkaan tuntenut oloaan pienellä paikkakunnalla kotoisaksi. Vaikka kesäaika sujui jotenkin, tuntui naisesta talven tullen kuin koko paikkakunta ja sen asukkaat olisivat vaipuneet pitkään talvihorrokseen. Lopulta pariskunta päätti muuttaa läheiseen suurempaan kaupunkiin, jossa he asuivat edelleen haastatteluhetkellä. Muutto edisti Jelenan sopeutumista Suomeen. Kaikkein tärkeimmäksi sopeutumista edistäväksi asiaksi Jelena kuitenkin mainitsee aviomiehensä, jolta hän oli saanut paljon tukea ja apua.

”Niin, se kysymys (Miltä tuntui muuttaa vieraaseen maahan?) on vieläkin tärkeä. Minä aina kysyn itseltänikin, että onko siinä sitten jotain. Kun mä katsoin tässä kerran telkkaria ja siellä oli eräs meidän kuuluisa näyttelijä, se oli just se kun Neuvostoliitto romahti ja monet menivät ulkomaille, ja hän sanoi, että kuinka ihmiset voivat muuttaa maasta, kun hän ei voi edes muuttaa toiseen kaupunkiin, että hänelle se oma kaupunkikin oli jo niin tärkeä. Et hän on niin kuin pietarilainen ja hän asui Pietarissa. Ja hänelle tuli kutsu Moskovaan. Ja hänen olisi niin kuin siellä pitänyt sitten työskennellä teatterissa. Ja hän sitten sanoi, ettei hän pysty vaihtaa kaupunkia, ja sit hän ihmetteli, että kuinka toiset

voi vaihtaa niin kuin koko maata. Niin, ja mä itsekin olen miettinyt sitä. Mut mä luulen, et se riippuu tietysti hyvin paljon perhe-elämästä ja perhesuhteista. Mä tarkoitan niin kuin minun mieheni ja minun välistä suhdetta. Hän (avio-mies) on kyllä varmaan just simmonen, ettei mulla koskaan tuu ikävä perhetäni Venäjällä.” (Jelena)

Vaikka pärjääjille Suomeen muutossa olikin yhteisenä piirteenä muuton vapaaehtoisuus, saattaa yhteiskunta ja sen vallitseva tila tietyllä tavalla pakottaa ihmiset jättämään koti- maansa. Näin koki esimerkiksi Larisa. Työelämään siirryttyä hänen elämäänsä entisessä Neuvostoliitossa leimasi monenlainen kurjuus; palkat olivat pieniä tai niitä ei maksettu, kaupoissa ei ollut saatavilla ruokaa, vaatteita tai muita perushyödykkeitä. Puutetta oli lähes kaikesta. Huonosta tilanteesta johtuen nainen oli moneen otteeseen miettinyt muuttoa ulkomaille. Vielä 1990-luvun vaihteessa nainen työskenteli kotimaassaan opettajana. Kyllästyttyään ainaisiin ongelmiin palkkojen maksussa päätti hän kahdentoista opetusvuoden jälkeen vaihtaa alaa ja siirtyi yksityisyrittäjäksi. Larisalla oli kotikaupungissaan useita pieniä kauppia, joissa hän myi ulkomailta tuomiaan elintarvikkeita, vaatteita, huonekaluja jne., toisin sanoen kaikkea, josta ihmisillä oli silloin pulaa. Aluksi Larisan yritystoiminta menestyikin hyvin ja hän koki oman yrityksen pyörittämisen opetustyön jälkeen haastavana ja mielenkiintoisena. Alamäki kuitenkin alkoi erityisesti Neuvostoliiton hajoamisen jälkeisinä vuosina maan ajautuessa taloudelliseen kriisiin. Suivaantu neena niin omaan kuin koko maan epävarmaan tilanteeseen nainen päätti lopulta jättää kotimaansa. Larisan isä oli inkerinsuomalainen, joten muutto Suomeen oli luonnollinen valinta. Nainen muutti Suomeen poikansa kanssa 1990-luvun lopulla. Suomeen muuton jälkeen yksityisyrittäjyys jäi ja hän palasi jälleen opetustyön pariin. Haastattelussa nainen kuvaa, kuinka oli Suomeen muuton aikoihin hyvin väsynyt ja pettynyt elämäänsä entisessä kotimaassaan. Tästä syystä myös odotukset elämästä Suomessa eivät olleet kovin korkealla. Larisa kuitenkin yllättyi positiivisesti, koska asiat Suomessa alkoivat pikkuhiljaa loksahdella paikoilleen ja elämä palautua raiteilleen.

7.1.4 Työllistyminen suhteellisen vaivatonta

Pärjääjillä Suomessa asumisen kestot vaihtelivat. Varhaisimmat olivat muuttaneet Suomeen jo 1980–90-lukujen vaihteessa, viimeisimmät 2000-luvun alussa. Tästä syystä pärjääjät olivat myös uuteen maahan sopeutumisessaan eri vaiheessa. Haastatteluhetkellä osa oli ehtinyt olla Suomen työelämässä pidempään, osa oli vasta työuransa alkumetreillä. Tämän ryhmän maahanmuuttajat olivat juuri ennen Suomeen muuttoa olleet kotimaassaan joko työelämässä tehden koulutusta vastaavaa työtä tai sitten he olivat vastikään saaneet korkeakoulututkintonsa suoritettua, eivätkä siksi olleet vielä ehtineet siirtyä työelämään. Suomeen saavuttuaan useimmat olivat ensimmäiseksi osallistuneet suomen kielen kursseille. Jotkut mainitsivat aloittaneensa kielen opiskelun jo kotimaassaan. Joskus kielikurssi innosti opiskelemaan suomen kieltä enemmänkin, kuten kävi esimerkiksi Larisalle. Suomeen muutettuaan nainen oli mennyt heti suomen kielen kursseille. Kurssin opettajan kannustamana ja oman opettajataustansa vuoksi nainen päätti

lopulta hakeutua yliopistoon opiskelemaan suomen kielen maisterin tutkintoa. Haastatteluhetkellä maisteriopinnot olivat vielä kesken¹⁴⁵.

Oman alan töitä, mutta määräaikaishuoneita ja pirstaleisia työuria

Yhteistä pärjääjille oli suhteellisen nopea ja melko vaivaton kiinnittyminen suomalaiseen työelämään. Tyypillistä myös oli, että työt olivat useimmiten omalta alalta. Pärjääjistä ainoastaan Thomas kertoi olleensa Suomeen muuttonsa alkuvaiheessa hetken omaa alaa vastaamattomassa työssä, mutta päässeensä kuitenkin pian oma alansa töihin. Alaa vastaava työ oli löytynyt kansainvälisestä kaupallisen alan yrityksestä, jossa työkielenä oli englanti.

”Kyllä olen nyt töissä (työpaikan nimi). Ja olen ollut töissä siellä ehkä reilut puolitoista vuotta ja se on ihan mukava työpaikka. Minä hoidan siellä tytäryhtiöiden laskut, ne lähettävät ne minulle ja minä varmistan, että ne ovat oikeita ja että ne tulevat maksetuiksi. Ja minä hoidan belgialaisten, hollantilaisten ja saksalaisten laskut. Ja uskon, että olen yritykselle hyväksi, koska puhun noita kieliä hyvin. Se on vakituinen työpaikka. Ensin sain seitsemän kuukauden koeajan, ja sen jälkeen he muuttivat sen vakituiseksi. Mulle kävi tuuri, koska monilla mun ulkomaalaisilla kavereilla ei ole vielä työpaikkaa, vaikka he ovatkin olleet täällä jo reilut kolme vuotta. Mutta luulen, että jos en olisi löytänyt tuota työtä, niin olisin lähtenyt Suomesta pois. En olisi enää halunnut elää vain Kelan rahoilla ja opiskella kieltä.” (Thomas)

Thomasin kohdalla työpaikan saamista edesauttoi hänen monipuolinen kielitaitonsa, ehkä jopa enemmän kuin hänen korkeakoulututkintonsa, kuten hän itse arvelee. Myös muissa tutkimuksissa (esim. Forsander ym. 2004; Tiilikainen 2008) on todettu, että ovet voivat maahanmuuttajilla avautua helpommin erilaisiin kansainvälisiin yrityksiin, joissa työskentelykieli on muu kuin suomi. Suhteellisen vaivattomasta ja nopeasta työllistymisestä hyvänä esimerkkinä on myös Larisa, jolla odotukset omalle alalle työllistymisestä olivat alun alkaen vähäiset. Suomeen muuttaessaan hän oli hyvin uupunut elämästään entisessä kotimaassaan. Tästä syystä nainen olikin ihmeissään työllistymisensä vaivattomuudesta.

”Silloin mä ajattelin, että mä tuln Suomeen niin kuin eläkeläisenä. Mä en nimittäin uskonut, että mä saisin täällä uudessa maassa työtä. En uskonut silloin, että kaikki menisi näin vain, että menisin ensin opiskelemaan kieltä ja sitten saisin töitä... Ehkä mä olin silloin hyvin väsynyt tämän Venäjällä yrittäjänä työskentelyn jälkeen. Tein paljon ylitöitä silloin. Olin myöskin masentunut, koska kaikki mitä mä tein silloin oli turhaa, kun se dollari romahti. Ja se oli aika iso shokki mulle silloin... Ehkä sen takia mulla oli tällainen tilanne. Enkä halunnut edes ajatella mitään, että mihin mä menen ja mitä mä alan tekemään. Ja sit kun mä järjestin kaikki asiat ensin kotona ja sit kun mä pääsin kurssille,

¹⁴⁵ Tavatessani Larisan sattumalta vuonna 2008 hän kertoi opintojensa olevan loppusuoralla ja valmisteluvansa gradua Suomen kielen laitokselle.

niin vähitellen mä niin kuin aloin ymmärtää, että ehkä tästä kuitenkin vielä jotain tulee.” (Larisa)

Työn löytymistä edistivät Larisan sosiaaliset verkostot, mutta myös sattuma. Akhlaq Ahmadin (2005) mukaan sosiaaliset verkostot vaikuttavat maahanmuuttajien työllistymiseen enemmän kuin niin sanotut viralliset työllistymiskanavat, kuten työvoimatoimistot tai lehti-ilmoittelu. Verkostojen merkitys työsaannissa on erityisen suuri juuri työuran alussa. Tieto työpaikoista välittyy maahanmuuttajille tavallisimmin samaan kansallisuusryhmään kuuluvien ystävien ja sukulaisten kautta. Verkostojen kautta työllistyneet ohjautuivat Ahmadin (emt.) tutkimuksessa lähinnä työmarkkinoiden vähiten arvostetuille aloille. Larisan onnistui työllistyä kuitenkin pääosin omalle alalle opetustehtäviin. Hän oli opettanut suomalaisille venäjää sekä maahanmuuttajille suomea. Lisäksi hän oli tehnyt satunnaisia käännöstöitä, tulkin tehtäviä sekä järjestänyt maahanmuuttajille tarkoitettuja koulutustilaisuuksia. Haastatteluhetkellä hän oli laatimassa venäjänkielistä oppikirjaa. Alla olevassa sitaatissa Larisa kuvaa miten sosiaaliset verkostot auttoivat työpaikan saamisessa.

”No elikkä se työ tuli mulle niin kuin itsestään. Elikkä silloin kun mä esimerkiksi menin harjoittelemaan, se harjoittelu liittyi projektiin, niin silloin (koulun nimi) rehtori ja opettajat kyselivät, että saako sinut kutsua sijaiseksi jos tarvitaan, niin kuin venäjän ja ranskan kielen sijaiseksi. Kyllä mä vastasin, että saa ilman muuta ja sit mut kutsuttiin sinne sijaiseksi. Ja sit miksi mä opetan siellä toisessa koulussa, elikkä se on jo neljäs vuosi kun mä opetan siellä. Joskus kun poikani opiskeli siellä koulussa ja mä sitten osallistuin vanhempainkokoukseen ja siellä joku kysyi, että kuinka kauan sä olet asunut Suomessa ja kun mä vastasin, että puol vuotta, joku sanoi, että kun sä puhut niin hyvin Suomea, että miten se onnistuu näin. Ja sitten kun mä kerroin hiukan itsestäni, että olen opettaja, niin sitten joku sanoi, että venäjän kielen opettajaa tarvitaan täällä koulussa (toisen koulun nimi), että tässä on puhelinnumero. Ja mä soitin ja sitten pääsin myöskin sinne opettajaksi.” (Larisa)

Vaikka pärjääjät olivatkin usein työllistyneet suhteellisen nopeasti, kokivat monet työhaun kuitenkin haastavaksi ja kilpailun Suomessa kovaksi. Muodollisesta pätevyydestä huolimatta maahanmuuttaja jää helposti kakkoseksi kilpaillessaan samasta työpaikasta suomalaisen kanssa. Työnantaja palkkaa mieluummin suomalaisen työnhakijan, koska silloin ei tarvitse pelätä kulttuuritörmäyksiä. Jos maahanmuuttaja haluaa Suomessa pärjätä, on pauskittava töitä kaksin verroin enemmän ja oltava suomalaiseen työnhakijaan nähden monin verroin pätevämpi. Monen tähän ryhmään sijoittamani haastateltavan mielestä kaiken tämän lisäksi maahanmuuttajatyönhakijalla olisi hyvä olla tarjottavana jotain ylimääräistä osaamista, ekstraa. Tämä ekstraosaaminen voi esimerkiksi liittyä maahanmuuttajan monikulttuurisuuteen, kielitaitoon jne.

Päästäkseen oman alansa töihin suoritti moni suomen kielen opiskelun ohella erilaisia lyhyempiä työllistymistä edesauttavia kursseja sekä hankki ammatillisen pätevyyden.

Työnhaku aloitettiin usein vasta kun kielitaito oli kohtalainen ja kun tarvittavat korkeakoulututkintoa täydentävät opinnot oli suoritettu. Sosiaalisten verkostojen ja kontaktien ohella pärjääjät hyödynsivät työnhaussa myös virallisia työllistymiskanavia, kuten työvoimatoimiston palveluja ja lehti-ilmoittelua. Jotkut käyttivät apunaan myös yksityisiä rekrytointifirmoja. Osa haastateltavista olikin ihmeissään runsaasta avusta ja kannustuksesta, jota oli työnhakuunsa saanut. Seuraavassa sitaatissa esimerkiksi Mai kertoo kuinka häntä oli Suomessa kehoitettu hyödyntämään suorittamaansa korkeakoulututkintoa ja hakemaan oman alan töitä.

”Työnsaannista en kuvitellut, että se olisi näin vaikeaa. Mutta en myöskään kuvitellut, että saisin niin paljon tukea työn etsimiseen... Oikeasti kotimaassa ajattelin, että tämä humanistinen ala ei suoraan johda mihinkään ammattiin, mutta minä päätin tehdä niin silti, koska rakastan kirjallisuutta ja teen sitten vaikka jotain ihan muuta työkseni. Mutta Suomessa on mahdollisuus tehdä tämän alan työtä, ja kun olen ollut tämän työvoimatoimiston asiakkaana, niin henkilökunta on kannustanut miettimään, hyödyntämään omaa korkeakoulututkintoani.” (Mai)

Niin Main kuin myös Larisan työurat ovat hyviä esimerkkejä siitä kuinka sirpaleisista paloista työura voi koostua. Molempien naisten työurat rakentuivat hyvin vaihtelevista ja monenlaisista määrä- ja osa-aikaisista töistä joiden väliin mahtui myös aikoja, jolloin oltiin työttömänä tai opiskeltiin. Tyypillistä oli, että työt olivat koulutusta vastaavia, mutta pääasiassa erilaisia pätkä- tai keikkaluonteisia. Molemmilla naisilla saattoi olla samanaikaisesti useampia töitä päällekkäin ja lomittain. Kuten Larisa, oli Maikin toiminut Suomessa oman äidinkielen opettajana sekä tehnyt erilaisia käännös- ja tulkkaustöitä. Lisäksi hän oli toiminut ajoittain oppaana turisteille. Kaikki nämä työt voidaan ymmärtää omaa äidinkieltä ja kulttuuria hyödyntäviksi niin sanotuiksi etnospesifeiksi töiksi. Etnospesifeillä töillä tarkoitetaan maahanmuuttajapalveluiden mukana syntyneitä tehtäviä, kuten juuri omaan äidinkieleen liittyvät opetustyöt tai käännös- ja tulkkaustehtävät. Tämänkaltaiset työt edellyttävät tietyn kielen ja kulttuurin hallintaa sekä usein myös kyseisen etnisen ryhmän jäsenyyttä. Näin ollen etnospesifit työt ovat usein rajattuja vain tietylle etniselle ryhmälle. Monesti tämänkaltaiset ammatit ovat toimihenkilöammatteja, joissa vaaditaan hyvää koulutusta ja ammattitaitoa, kuten Larisan ja Main kohdalla. Ongelmallisia etnospesifit työt ovat kuitenkin sen vuoksi, että liikkuminen kyseisestä etnisestä ryhmästä riippumattomiin töihin voi olla vaikeaa. (Forsander & Ekholm 2001a, 71–73; Forsander 2002, 43–44.) Haastatteluhetkellä Mai teki samanaikaisesti kolmea erilaista työtä. Hän toimi työväenopistossa oman äidinkielen opettajana, teki keikkaluonteisia käännöstöitä sekä työskenteli omaan kulttuuriin liittyvän vapaaehtoistyön parissa. Vaikka nainen tekikin useampaa työtä samanaikaisesti, koki hän, etteivät nämä työt työllistä häntä riittävästi töiden osa-aikaisuuden vuoksi.

”Nyt minä tee työtä oma kulttuuri vahvuutenani. Mutta se ei tuo riittävästi työtä. Että opetustyö ja matkailualan työkin on aika vähäistä. Että haluaisin työskennellä ihan suomalaisten rinnalla, lähiaikoina tai jonain päivänä. Et tota, se

on minun päämääräni... Mutta mieheni sanoo, että vaadin itseltäni liikaa ja, että minulla on toinenkin tehtävä, siis perhekin, ja sitäkin pitää ajatella. Mutta minä en voi olla ajattelematta, että mitä minä teen Suomessa työksi... Haluan työskennellä Suomessa, koska ulkomaalaisena se minun side yhteiskuntaan on muuten heikko. Minä ajattelen, että se voi olla vapaaehtoistyötä, tai se muoto voi olla monenmuotoista. Ei ole väliä saanko minä palkkaa tai mitä minä saan, silloin kun perhe voi ihan hyvin.” (Mai)

Main haaveena oli vielä jossain vaiheessa saada pysyvämpää työtä ja tehdä muutakin kuin omaan kieleen ja kulttuuriin liittyvää työtä; tehdä työtä suomalaisten rinnalla, kuten hän sitaatissa mainitsee. Työn tekeminen oli hänelle tärkeää erityisesti suomalaiseen yhteiskuntaan integroitumisen vuoksi, mutta myös oman hyvinvoinnin ja sitä kautta perheen hyvinvoinnin kannalta. Uudessa yhteiskunnassa pärjääminen merkitsi hänelle suomen kielen ja kulttuurin omaksumista omaa kulttuurista taustaansa kuitenkin unohtamatta. Main tulevaisuudensuunnitelmiin liittyy mahdollisesti lisää opiskelua. Naisen mukaan esimerkiksi opettajan pedagogiset opinnot voisivat auttaa pysyvemmän opettajan työn saamisessa. Sirpaleisista työuristaan huolimatta niin Mai kuin Larisakin halusivat jatkaa samalla uralla ennen kaikkea työn sisällön vuoksi.

Useimpien pärjääjien työuraan Suomessa sisältyi aika-ajoin myös työttömyyttä. Työttömyysaika hyödynnettiin muun muassa suomen kieltä opiskellen, ammatillista osaamista kehittämällä tai omia lapsia hoitaen. Myös Mailla pätkätöiden väliin sijoittuvat työttömyysjaksot kuuluivat opiskellen sekä perheen parissa. Vaikka hän kokikin pienen lapsen kanssa kotona olemisen tärkeäksi ja arvokkaaksi vaiheeksi elämässään, oli hän silti työttömänä ollessaan huolissaan omasta tilanteestaan. Erityisesti korkeakoulutuksen kautta hankitun osaamisen hukkaan heittäminen ja tutkinnon vähäinen hyödynnettävyys mietityttivät häntä.

”No, silloin (työttömänä) kyllä kävin kursseilla. Ja vaikka olin jonkun aikaa kotona pelkästään, niin minulla oli silloin aikaa itsenäisesti opiskella ja hoitaa lasta. Etten kokenut mitään, miten sanoisin, raskaasti sitä aikaa, mutta kyllä tulevaisuus huolestutti minua. Että jos tämä jatkuisi näin pitkään ja minä vanhenen koko ajan. Ja sitten vaikka olenkin suorittanut korkeakoulututkinnon, niin osaaminen unohtuu ja resurssit jäävät käyttämättä. Kyllä olin vähän ehkä kärsimätön, mutta myös ajattelin lastani, että hyvä, että sain silloin aikaa lapselleni. Hän oli silloin vielä pieni. Nyt hän on kolmevuotias.” (Mai)

Sinnikkyys palkitaan?

Tietynlainen työnhaun ja työntönnön sinnikkyys heijastui useimpien pärjääjien tarinoissa. Kuten edellä on jo tullut esille, koostuivat pärjääjien työurat lukuisista määrä- ja osaaikaisista töistä. Töiden pätkäluonteisuuden vuoksi monet joutuivat tekemään useampaa työtä samanaikaisesti. Tyypillistä myös oli, että joillakin osa töistä oli erilaisia työharjoitteluja. Työharjoitteluiden kautta maahanmuuttajilla on mahdollisuus tutustua oman alan

töihin ja suomalaiseen työkuultuuriin. Parhaimmillaan ne voivat olla erinomainen väylä oman alan pysyvämpiin töihin. Seuraavassa sitaatissa on yhden pärjääjän, Jelenan, kuvaus siitä kuinka nainen oli työvoimapolitiittiseen koulutukseen sisältyneen harjoittelunsa aikana saanut opetella oman alan työtehtäviä ja alan uusimpia työskentelytekniikoita. Harjoittelujakson päätteeksi Jelena sai myös samaisesta yrityksestä jatkoa työlleen. Uusi työ oli tosin sekin työharjoitteluluonteinen.

”Ensin Suomeen muuton jälkeen mä menin Suomen kielen kurssille tietysti. Ihan tuollaiselle peruskurssille. Mut sit heti tämän kurssin jälkeen siirryin tuollaiseen ulkomaan projektin asiantuntijakoulutukseen. Se oli pitkä koulutus, se kesti melkein kaks vuotta... Ja sit tähän kurssiin kuului myös harjoittelujakso ja mä pääsin aika mukavaan paikkaan, semmonen pieni perheyryitys. Ja siellä mä perehdyin tietokoneisiin. Enhän mä aluksi edes osannut sitä käyttää, en edes tiennyt mistä se laitettiin päälle. Mut siellä oli hyvä just, että sen harjoittelujakson aikana opin käyttämään tietokonetta ja käyttämään sellaista piirustusohjelmaa cad 8. Joo, ja sit sen harjoittelun jälkeen se jatkui vielä puoli vuotta, että oli sellainen kokeilu, työkoikeilu. Joo eli sanotaan, että mä olin puolitoista vuotta samassa paikassa. Ja siellä mä opin aika hyvin käyttämään erilaisia laitteita, esimerkiksi sellaista isoa skanneria, jolla skannataan piirustuksia. Ja sitten mä opin käsittelemään niitä. Ja sitten opin käyttämään sellaista järjestelmäohjelmaa. Sitten mulla päättyi se työkoikeilu, kun se meni konkurssiin. Se oli pieni perheyryitys.” (Jelena)

Jelenan työ päättyi, kun yritys ajautui konkurssiin. Nainen päätti jatkaa tietokoneohjelmien opiskelua kotikaupunkinsa aikuiskoulutuskeskuksessa. Varsinaisen työnhaun nainen kertoi aloittaneensa vasta, kun koki oman ammatillisen osaamisensa ja kielitaitonsa jollakin tasolla vastaavan suomalaisen insinöörin osaamistasoa. Aluksi Jelena yritti löytää työtä työvoimatoimiston kautta, mutta vasta yksityisen rekrytointifirman avulla hänen onnistui saada töitä. Seuraavan neljän vuoden aikana Jelena oli kaikkiaan kahdeksassa määräaikaissa työsuhteessa, joista lyhin kesti kuukauden, pisin seitsemän kuukautta. Työt olivat oman alan erilaisia suunnittelu- ja piirustustöitä. Jelenan mukaan yhtenä syyinä lukuisiin lyhyisiin määräaikaissuhteisiin oli 2000-luvun vaihde, joka oli insinööritoimistoille ylipäänsä heikkoa aikaa. Toiseksi työt alalla ovat usein projektiluonteisia.

”Valitettavasti se oli silloin huonoa aikaa, se voi kyllä vaikuttaa, kun tapahtuu jotain kaukana, monta sata kilometriä täältä, se oli silloin just, kun Amerikassa tapahtui se terrori-isku 11. syyskuuta. Ja sen vuoksi peruutettiin kaks isoa laivatilausta, ja se vaikutti tietysti moniin insinööritoimistoihin. Että insinööritoimistoille se oli sellaista hiljaista aikaa. Eikä silloin mitään ylimääräistä työvoimaa tarvittu, kun pärjättiin hyvin omassa porukassa.” (Jelena)

Lyhyistä työsuhteista johtuen Jelena joutui useaan otteeseen olemaan myös työttömänä. Työttömyysajat naisella kuuluivat Main tavoin perheen, opiskelujen ja harrastusten parissa. Vaikka Jelenalle riittikin tekemistä työttömyysaikana, toivoi hän aina pääsevänsä mitä pikimmiten takaisin työelämään.

Ammatillisen pätevyyden hankkimista

Suomessa tiettyihin ammatteihin, kuten lääkärin tai opettajan ammattiin sekä avoinna oleviin julkisiin virkoihin tai toimiin, vaaditaan toimivaltaisen viranomaisen myöntämä laillistus tai päätös siitä, mihin ulkomailla hankittu tutkinto kelpaa (ks. luku 2.4). On olemassa kuitenkin suuri joukko ammatteja, aineistossa esimerkiksi insinöörit, joilla tutkinnon rinnastaminen ei ole välttämättömyys. Tosin rinnastettu tutkinto alalla kuin alalla voi olla hyödyllinen, sillä moni työnantaja voi arvostaa Suomessa tunnustettua tutkintoa (Haapakorpi 2004, 97).

Pätevyyden hankkiminen edellyttää maahanmuuttajalta usein omaa aktiivisuutta, aikaa ja myös rahaa. Esimerkiksi maahanmuuttajalääkäreillä ammatinharjoittamisoikeuden saamista voi edeltää kolmiosaisen pätevyitysmuutustutustelun läpäiseminen sekä useamman kuukauden kestävän työharjoittelun suorittaminen. Myös muissa ammateissa, kuten opettajan ammatissa, voidaan tilanteesta ja tutkinnosta riippuen edellyttää lisäopintoja ja työharjoittelua. Itse kuulusteluun osallistuminen maksaa. Myös kuulusteluihin valmistautuminen on usein kokopäivätyötä, jolloin työn tekeminen samanaikaisesti voi olla haastavaa.

Kaikki pärjääjät kahta lukuun ottamatta olivat joko suorittaneet tai suorittamassa tutkintonsa rinnastamiseen tai ammatillisen pätevyyden hankkimiseen vaadittavia lisäopintoja. Vaiva ja työmäärä koettiin useimmiten pieneksi, mikäli ovet koulutusta vastaavaan työhön avautuisivat sitä kautta. Hammaslääkäriksi kouluttautunut Johan tosin suhtautui pätevyyden hankkimiseen Suomessa hieman kriittisemmin. Alun alkaen mies oli muuttanut Suomeen siinä uskossa, että hänellä olisi Suomessa heti töitä. Suomeen muuton jälkeen asiat eivät kuitenkaan menneet aivan suunnitelmien mukaan, koska Johanilta puuttui virallinen hammaslääkärinlupa. Tämän vuoksi hän alkoi etsiä muita omaa alaa sivuavia töitä ja pääsikin pian erääseen hammaslääketieteen alan yritykseen tuotesiantuntijaksi. Yritys kuitenkin lomautti Johanin puolentoista vuoden työrupeaman jälkeen. Heti lomautuksen jälkeen Johan kuuli ystävältään, että erääseen pieneen kuntaan Suomessa tarvittiin hammaslääkärinä. Johanilla ei kuitenkaan edelleenkään ollut hammaslääkärinlupaa, joten hän päätti ottaa yhteyttä alan lupaviranomaisiin. Hän sai aluksi niin sanotun rajoitetun toimiluvan¹⁴⁶, jonka turvin hän onnistui työskentelemään kunnassa hammaslääkärinä. Haastatteluhetkellä Johan työskenteli edelleen hammaslääkärinä rajoitetulla toimiluvalla ja haki samalla itselleen virallista ammatinharjoittamislupaa. Ammatinharjoittamisluvan hakemisen Johan koki vaikeammaksi kuin etukäteen oli kuvitellut. Hänelle tuli yllätyksenä se, kuinka paljon jo valmiin hammaslääkärin täytyy vielä Suomessa opiskella voidakseen työskennellä alan töissä. Jossain vaiheessa mies olikin jo luovuttamassa ja jättämässä koko uransa.

”Niin mä ajattelin, et se on tällä iällä hankalaa enää ruveta teoriaa lukemaan, kun on aikoinaan läpäissyt kaikki ne kokeet. Että miks mun täytyis uudestaan

¹⁴⁶ Sosiaali- ja terveysalan lupa- ja valvontavirasto Valvira voi hakemuksen perusteella jo kuulusteluvaiheessa heti ensimmäisen kuulustelun jälkeen myöntää henkilölle rajoitetun toimiluvan. Rajoitettu toimilupa on määräaikainen ja se myönnetään kuudeksi kuukaudeksi kerrallaan, enintään kahdeksi vuodeksi yhteensä. (www.valvira.fi.)

lukea. Mä siinä mielessä ajattelin, et mitä mä turhaan yritän lukea, kun ei kuitenkaan mitään tartu päähän enää tässä iässä. Että kun aikoinaan ne on kerran läpäissyt. Ja teoria, ni sitä ei tule käytettyä, et käytännössä sitä ei tartte, ni sitten sen unohtuu. Ni siinä mielessä mä ajattelin, että kannattaako enää sitten lukeakaan, mutta toisaalta kun ei mitään muitakaan töitä löytynyt.” (Johan)

Turhautumisestaan huolimatta Johan päätti kuitenkin jatkaa opintojaan, koska kokonaan uuden ammatin hankkimisen ja uudelle alalle siirtymisen hän koki vieläkin työläämmäksi. Haastatteluhetkellä Johan oli toiveikas lääkäriluvan suhteen, koska oli menestyksekkäästi suorittanut kaikki tentit. Luvan saatuaan hän uskoo mahdollisuuksiinsa saada pysyvän hammaslääkärintyön Suomessa.

Myös Aya päätti kolmivuotisen tutkimushankkeensa päätyttyä aloittaa hammaslääkärin tutkintonsa pätevöittävät opinnot Suomessa. Nainen koki, että mikäli olisi edelleen jatkanut tutkimustyötä, olisivat hammaslääkärin peruskoulutuksesta hankitut käytännön taidot ruostuneet ja koulutuksen kautta saatu osaaminen pidemmällä aikavälillä valunut hukkaan. Synnä hammaslääkärin töiden tekemiseen Suomessa oli myös Ayan halu tutustua suomalaiseen hammashoitokulttuuriin.

”Joo, hammaslääkärin töitä haluaisin nyt joka tapauksessa tehdä. Suomessa hammaslääkärin työt ovat hyvälaatuisia, täällä on paremmat mahdollisuudet saada tehdä hyvälaatuisia hammaslääkärin töitä kuin kotimaassa... Haluan oppia myös suomalaisen tavan työskennellä ja myös haluan oppia tätä kulttuuria, hammashoitokulttuuria, potilashoitokulttuuria. Ja sitten haluaisin myös erikoistua. Se voisi olla hyvä juttu. Minä en kyllä vielä tiedä, että mikä alue minua kiinnostaisi tai mikä alue olisi minulle hyvä.” (Aya)

Haastatteluhetkellä Aya suoritti pätevytymisopintojaan ja oli aloittamassa opintoihinsa sisältyvää yhdeksän kuukauden kestävästä käytännön terveystieteiden harjoittelua.

Vaikka Aya ja Johan suorittivatkin edelleen hammaslääkäriksi pätevöittäviä opintojaan, oli pärjääjissä yksi, Bertha, jolla nämä opinnot olivat jo takanapäin. Nainen oli suorittanut lääkäriin ammattiin pätevöittävät opintonsa jo 1990-luvulla ja työskenteli haastatteluhetkellä lääkäriin. Haastatteluhetken hyvästä työllisyystilanteestaan huolimatta naisen elämä Suomessa ei aina kuitenkaan ollut ollut kovin ruusuista. Haastattelussa Bertha kuvaa hyvin tarkkaan eri elämänvaiheisiin ja -tilanteisiin liittyviä tunteita ja kokemuksia. Haastattelukertomuksesta muodostuneen kuvan perusteella työllistyminen oman alan töihin oli edellyttänyt naiselta suurta uurastusta ja periksiantamatonta luonnetta. Lyhyistä työsuhteista ja työttömyysjaksoista huolimatta Bertha oli jatkuvasti kuitenkin uskonut siihen, että ovet oman alan pysyvämpiin töihin vielä jossain vaiheessa aukeaisivat. Samoin naisen kertomuksessa korostuu kunnianhimo ja päämäärätietoisuus niin oman uran suunnittelussa kuin sen toteutuksessa. Kuten seuraavasta ilmenee, sävytti naisen koko uraa Suomessa johdonmukainen eteneminen kohti lääkäriin ammattiin pätevöitymistä ja lopulta kohti erikoislääkärin tutkintoa.

Alun alkaen Bertha oli halunnut muuttaa Suomeen maamme korkeatasoisen terveydenhuollon vuoksi. Naista kiinnosti tutustua Suomen ja ylipäänsä länsimaiseen terveydenhuoltojärjestelmään ja samalla itse olla osana tätä laajaa järjestelmää. Suomeen Bertha muutti 1980-luvun lopulla. Suomeen muutettuaan Bertha pääsi lähes välittömästi lääkäriharjoitteluun asuinpaikkakuntansa sairaalaan. Hän ehti työskennellä sairaalassa puolitoinen vuotta kunnes jäi äitiyslomalle 1990-luvun alussa. Äitiysloman jälkeen nainen palasi hetkeksi sairaalaan töihin, mutta joutui jäämään pidemmäksi aikaa kotiin lapsensa jatkuvan sairastelun vuoksi. Bertha oli kotona useamman vuoden ja tuona aikana perheeseen syntyi toinen lapsi. Nainen toteaa olleensa onnekas, koska oli 1990-luvun pahimman laman aikana kotona hoitamassa lapsiaan. Lama kohteli tuolloin maahanmuuttajia suomalaisiakin huomattavasti rajummin ja työn löytyminen tai olemassa olevan työpaikan säilyttäminen oli vaikeaa (esim. Tilastokeskus 2009c). Myös asennoituminen ulkomaalaisia kohtaan heikkeni tuolloin (Jaakkola 2005). 1990-luvun puolivälin jälkeen Bertha suunnitteli paluuta takaisin työelämään.

”Ja sen jälkeen tämä lapsi, kun hän oli kaksi ja puoli vuotta, niin olin jo kyllästynyt (olemaan lasten kanssa kotona). Halusin saman tien alkaa opiskelemaan suomea, jotta saisin tämän lääkärin pätevyuden. Kyllä, sitten mä kävin työvoimatoimistossa, pääsin suomen kielen kurssille... Sitten elämä alkoi taas ja lapset menivät päiväkotiiin. Kyllä.” (Bertha)

Muutaman vuoden opiskelujen ja pakollisten lääkäriharjoitteluiden jälkeen Bertha sai lääkärin ammatin harjoittamiseen vaadittavan virallisen luvan. Ammatillisen pätevyyden hankittuaan nainen sai töitä kahden eri kunnan terveyskeskuksesta. Molemmat työt olivat määrääkaikaisia. Bertha ei kuitenkaan maltanut jättää opintojaan, vaan päätti aloittaa kuusivuotiset erikoistumisopinnot tavoitteenaan erikoistua yleislääketieteeseen¹⁴⁷. Haastatteluhetken mennessä Berthalla oli kolmen vuoden erikoistumisopinnot suoritettuna. Perheenäidille työn ja opiskelun yhdistäminen vaati tiukkaa ajankäyttöä ja kykyä asioiden organisointiin. Lapset olivat kuitenkin tottuneet tilanteeseen ja hyväksyivät, että äidin työ ja opiskelu vie paljon aikaa.

”Olen järjestyksellinen ihminen, ruoka on aina valmis, sitten lapsilla on harastuksia. He ymmärtävät, että äidillä on tänään koulutusta ja he hyväksyvät sen. Jos heillä on asiaa, he saavat soittaa tai laittaa viestiä. Ja mulla on hyviä ystäviä ja auttavaisia kummitätejä. Kyllä, kaikki on hoidossa. Olen päivystänyt melkein joka perjantai... Esimerkiksi päivystyksen aikana, niin ei koskaan ole tullut mitään ongelmia. Esimerkiksi joskus lapset ovat jopa minulle sanoneet,

¹⁴⁷ Erikoislääkärin tutkintoon johtava koulutusohjelma kestää Suomessa kaikkiaan 5-6 vuotta alasta riippuen. Koulutusohjelmaan sisältyy vähintään yhdeksän kuukauden pituinen terveyskeskuskoulutusjakso, jonka aikana erikoistuva lääkäri tutustuu laaja-alaisesti ja monipuolisesti terveyskeskuksen toimintalueisiin. Erikoisalan koulutuksen aikana erikoistuva lääkäri perehtyy oman erikoisalansa tietoon ja erikoislääkärin tehtäviin. Erikoisalan koulutus suoritetaan pääosin yliopistollisessa sairaalassa. Erikoislääkärinkoulutuksen päättää valtakunnallinen kuulustelu, jonka tavoitteena on mitata erikoistuvan lääkärin teoreettista tietoa ja osaamista sekä kykyä toimia tarkoituksenmukaisesti erikoislääkärin kohtaamissa tilanteissa. (www.med.helsinki.fi/erikoislaakari/el/koulutusohjelmat.htm.)

että äiti mene nyt päivystämään. He ovat tyytyväisiä, että äiti tykkää opiskelusta ja työstä. Ja se on kiva, että he ovat oppineet sen. He hyväksyvät sen. He ovat niin tyytyväisiä, koska olen hoitanut heitä pitkään ja he ymmärtävät, että nyt on äidin vuoro, jotta hän saisi mennä kouluun ja töihin.” (Bertha)

Opiskelun ohella Berthan kunnianhimo ja kiinnostus omaa ammattia kohtaan näkyi myös hänen toiveissaan työpaikan suhteen. Nainen kertoi kuinka toivoo saavansa tehdä lääkärin työtä työpaikassa, jossa on riittävästi töitä. Juuri tästä syystä hän esimerkiksi viihtyi hyvin terveyskeskuslääkärin työssä.

”Mä luin jostain lehdestä ja kuulin telkkaristakin, että sairaalat kiinnostavat lääkäreitä paljon enemmän, koska siellä on aikaa miettiä ja hoitaa työasioita, mutta terveyskeskuksissa on kiire, stressiä. Mutta mä en ymmärrä mikä stressi siellä on. Siellä on tietysti paljon ihmisiä, mutta ei muuta. Minua oikeasti kiinnostaa juuri sellainen työ jossain keskustassa missä on paljon asiakkaita. En minä halua tehdä töitä papereiden kanssa. Haluan olla ihmisten kanssa tekemisissä. Ja sitten saa koko ajan miettiä nopeassa tahdissa erilaisia potilaiden ongelmia. Haluan koko ajan käyttää aivojani.” (Bertha)

Vaikka Bertha olikin saanut Suomesta lääkärin töitä, koki hän, ettei ulkomaalaisena naislääkärinä ole helppo työskennellä Suomessa. Nainen oli uransa aikana kohdannut ulkomaalaistaustansa vuoksi ennakkoluuloja, jotka työelämässä olivat heijastuneet muun muassa negatiivisena suhtautumisena hänen osaamiseensa ja ammattitaitoonsa. Räikeimmillään asennoituminen näkyi jopa hänen älykkyytensä aliarvioimisena, kuten seuraavassa sitaatissa ilmenee¹⁴⁸. Kielteinen suhtautuminen ei näkynyt niinkään asiakkaiden kohtaamisissa, vaan ilmeni ennemminkin kollegoiden suunnalta.

”Asiakkaiden kanssa mulla ei ole ollut mitään ongelmia. No totta kai joskus etenkin nuoret kenellä on omia ongelmia niin heillä voi olla negatiivinen asenne. Mutta ne tekee niin vaikka suomalaiselle lääkärillekin... Kyllä totta kai joskus on ennakkoluuloja ja mietitään, että osaako tuo ja sitten huomataan, että osaa, ahaa. No jossakin työpaikoissa on ollut, tämä ei ole mikään salaisuus, negatiivista suhtautumista. Yksi ihminen on mulle kertonut ensimmäisestä päivästä lähtien, että älykkyys riippuu väristä. Hän uskoo, että väri, jos olet tummaihoisen, niin sitten sä olet tyhmä. Ja jos olet vaalea, niin sitten sä oletkin älykäs. Hän on mulle suoraan sanonut tämän. Hän uskoo, että älykkyys riippuu ihonväristä.” (Bertha)

¹⁴⁸ Kaiken kaikkiaan haastateltavat puhuivat työnhakuun ja työelämään liittyvistä syrjintäkokemuksista yllättävän vähän. Vain muutama puhui selvistä syrjivistä tai epäoikeudenmukaisista kokemuksista, kun valtaosassa haastatteluihin ei mainittu lainkaan tämänkaltaisista tilanteista. Joko haastateltavat eivät olleet kokeneet syrjintää työhaussa tai työelämässä tai sitten aihe oli niin arkaluonteinen, ettei siitä haluttu puhua. Voi myös olla, että syrjintää oli ollut, mutta ne koettiin jo voitetuiksi asioiksi, jolloin ne eivät ehkä tuntuneet enää merkityksellisiltä sen hetkisessä elämässä. Toisaalta suurella osalla haastateltavista ei vielä edes ollut kosketuspintaa suomalaisen työelämään, joten työelämään liittyvät syrjintäkokemukset olivat näillä henkilöillä luonnollisesti vähäiset.

Myös Kathleen Valtonen (1999, 23) havaitsi tutkimuksessaan, kuinka suomalaisessa työelämässä olevat maahanmuuttajat joutuivat kohtaamaan vastustusta kollegoiden taholta. Maahanmuuttajien astuessa valtaväestön omaksi kokemalleen kentälle, voidaan maahanmuuttajat kokea usein omaa asemaa horjuttavaksi uhkaksi ja kilpailijoiksi. Hankaluuksia oli ilmennyt myös Berthan asioidessa siviilissä viranomaisten kanssa. Naisen mukaan asioiminen viranomaisten kanssa oli sujunut hyvin niin sanottuna ”tavallisena maahanmuuttajana”. Koulutuksen ja ammatin tullessa ilmi olivat ongelmat alkaneet.

”Mä en tiedä mikä siinä on. Jos olet siivoojana tai tekemässä jotain epämukavaa työtä, tai työttömänä tai jotain helppoa, niin ok. Mutta jos olet koulutettuna ihmisenä täällä, niin olet vaikeuksissa. Ja varsinkin viranomaisten kanssa. Se ei ole mikään salaisuus. Se on ikävää. Ei meitä hyväksytä. Muistan kun esimerkiksi olin kerran kelassa kun mä kävin siellä kerran ihan tavallisena ihmisenä, niin minun asiani tuli siellä hyvin hoidettua. Ihan eri tavalla esimerkiksi lasten asiat, kun kävin siellä sairaan lapseni asioissa. Mutta nyt heti kun nämä virkailijat saivat tietää, että minä olenkin ammatiltani lääkäri, niin kaikki vaikeutui. Siis minä tiedän minun perusoikeuteni ja kaikki, minä tiedän. Mutta aina minun piti sen jälkeen olla taistelemassa omista asioistani, aina. Kun kävin siellä asioimassa, niin minun asioitani ei koskaan sen jälkeen hoidettu helposti...” (Bertha)

Jaakkolan (2005) tutkimuksen mukaan suomalaiset suhtautuvat negatiivisemmin vähän koulutettuihin maahanmuuttajiin, kun myönteisemmin suhtaudutaan koulutettuihin ja eri alojen osajiin. Bertha kuitenkin kokee huonon kohtelun niin kollegoiden kuin viranomaistenkin taholta johtuvan juuri hänen koulutuksestaan. Lisäksi hyvä suomen kielen taito voi hänen mukaansa johtaa syrjivään tai epäkunnioittavaan käytökseen. Esimerkiksi ulkomaalaisiin, jotka eivät osaa lainkaan suomea suhtaudutaan naisen mielestä myönteisesti. Tällaiset henkilöt mielletään useimmiten turisteiksi, jotka ovat vain käymässä Suomessa. Tällöin heistä ei myöskään ole suomalaisille ”pysyvämpää haittaa”. Sen sijaan ulkomaalaisiin, jotka puhuvat jonkin verran suomea suhtaudutaan paljon negatiivisemmin, sillä kielitaito, jopa heikkokin, on suomalaisille selvä signaali siitä, että henkilö on aikeissa jäädä maahan pidemmäksi ajaksi.

”Kun ihmiset huomaavat, että sä et osaa yhtään suomea, niin he suhtautuvat ulkomaalaiseen ihan eri tavalla. He ovat ooh, welcome, welcome. Mutta heti jos nämä samat ihmiset huomaavat, että ahaa, sä puhutkin vähän suomea, niin sitten heti tilanne muuttuu. Ikävää, että asenne on tämä. Se on ikävää.” (Bertha)

Naisen näkemys kielitaidosta ja sen vaikutuksesta ulkomaalaisten kohteluun on mielenkiintoinen, koska tutkimuksissa suomen kielen hallinta on liitetty nimenomaan onnistuneeseen integroitumiseen ja puutteellinen kielitaito on puolestaan ollut yhteydessä ongelmiin sopeutumisessa uuteen maahan ja sen käytäntöihin. Negatiivisen suhtautumisen taustalla Bertha arvelee olevan suomalaisten pelon ja epävarmuuden uutta ja vierasta kohtaan. Suomalaiset ovat aikaisemmin tottuneet ulkomaalaisiin, jotka ovat kouluttamattomia, tulevat maahan pakolaisina, eivät juuri puhu suomea jne. Yhtäkkiä maahan-

muuttajat ovatkin lääkäreitä, opettajia, insinöörejä, kuten nainen kuvaa. Tutkimuksissa kielteistä suhtautumista maahanmuuttajia kohtaan on selitetty muun muassa henkilön sosioekonomista asemaa koskevilla todellisilla tai kuvitelluilla uhkakuvilla eli sillä pelätäänkö maahanmuuttajien vievän kantaväestön työpaikat, asunnot, sosiaali-edut jne. Toiseksi asennoitumista maahanmuuttajiin voivat selittää ennakkoluulot, pelot ja torjunta uutta ja vierasta kohtaan. Henkilökohtaisten kontaktien vähäisyyden kantaväestön ja maahanmuuttajien välillä on myös havaittu olevan yhteydessä kielteisiin asenteisiin maahanmuuttajia kohtaan. (Liebkind 2000; Jaakkola 2009.)

Negatiivisista kokemuksistaan huolimatta Bertha ei aio muuttaa Suomesta pois. Hän ei halua antaa periksi tälle ikävälle ilmapiirille, vaan toivoo ennemminkin voivansa jollakin tavoin vaikuttaa tilanteen parantumiseen. Bertha näkee oman tulevaisuutensa lääkärinä Suomessa kaikesta huolimatta valoisana, sillä hän uskoo vahvasti siihen, että Suomessa tarvitaan yhä enemmän maahanmuuttajataustaisia lääkäreitä. Maahanmuuttajapotilaiden lisääntyessä Suomessa myös lääkäreiden on osattava käsitellä eri kulttuureista tulevia potilaita ja puhuttava heidän omaa kieltään, kuten hän alla olevassa sitaatissa korostaa.

”Minunlaisia lääkäreitä tarvitaan, koska täällä on paljon ulkomaalaisia asiakkaita. Ja tarvitaan erilaisia lääkäreitä, ketkä osaavat ja tuntevat nämä erilaiset asiakkaiden kulttuurit. Koska mä ymmärrän niitä, jotka tulevat tuolta idän kulttuureista. Mä ymmärrän heitä paljon paremmin kuin te. Aasialaisia, afrikkalaisia tai mistä vaan maailmasta. Mä ymmärrän heitä paremmin kuin te, koska olen heidän kanssaan ollut tekemisissä. Ja tunnen myös kielen. Ja olen asunut siellä. Ymmärrän, mulla ei ole mitään ongelmia tällaisten asiakkaiden kanssa. Ja olen vielä halpa, kun en mä tarvitse tulkkia, kun tulee venäläisiä tai ruandalaisia tai kolumbialainen tai englantilainen asiakas. Ja se on heillekin helppoa ja mukavampaa asioida. Se on niin luontevaa, kun ymmärretään toisiamme, sanon vaan, että tervetuloa, mitä kuuluu.” (Bertha)

Naisen mukaan rekrytoimalla maahanmuuttajalääkäreitä välttyttäisiin tulevaisuudessa paitsi kieliongelmilta asiakkaan ja lääkärin välillä myös vääriltä diagnooseilta, mikäli lääkärillä olisi ymmärrystä asiakkaan kulttuurista. Alla olevassa sitaatissa nainen vielä kertoo arkielämän esimerkin siitä, kuinka tietämys asiakkaan kulttuurista helpottaa asiakkaan ja lääkärin välistä ymmärrystä ja sen myötä oikean diagnoosin tekemistä.

”Olen esimerkiksi huomannut psykiatriassa sellaista, että kun asiakas tulee vastaanotolle, niin hän voi tulla sekavaksi kulttuurin takia ja vielä tulee sekavammaksi, jos lääkäri ei osaa hänen kulttuuriaan eikä ymmärrä sitä. Ja kieli ja kieli. Ja sitten diagnoosi voi helposti olla ihan jotain muuta. Mutta kun ulkomaalainen lääkäri on asialla, henkilö joka ymmärtää asiakkaan kulttuurin, niin yhteys lääkärin ja asiakkaan välillä helpottuu, ja asiakkaan on helpompi kertoa ongelmista ja lääkäri ymmärtää mistä ne voi johtua. Ja voi käydä niin, että lääkäri huomaakin, että ei tämä ole mitään tautia tai sairaus, se on jotain ihan muuta. Olen huomannut. Mulla kävi kerran, kun mä olin harjoittelemassa

neurologiassa, niin kaikki olivat sitä mieltä, että asiakkaalla oli tämä ja tämä sairaus ja tehtiin paljon erilaisia tutkimuksia. Mutta se oli vain, että hän oli kovin yksinäinen. Ja häntä ei hyväksytty täällä uudessa maassa ja sen takia asiakkaalla oli paljon ongelmia. Kun mä sain keskustella asiakkaan kanssa, niin ymmärsin, että ei, ei hänellä ole mitään sairautta, hän on yksinäinen. Ne on ne kulttuurit.” (Bertha)

7.1.5 Yhteenveto

Edellä olen tarkastellut pärjääjien haastattelukertomuksia niin kotimaassa tehdyn ura- ja ammatinvalinnan, Suomeen muuton kuin Suomen aikaisen työuran muotoutumisen näkökulmasta. Kokonaisuudessaan tämän ryhmän elämänkulku muotoutui tietyllä tavalla myönteisen kehän kautta: niin kotimaassa tehdyt opiskelualan tai -paikan valinnat kuin työuran muotoutuminen Suomessa olivat tapahtuneet suhteellisen vaivattomasti. Useimmilla oli jo lähtömaassa varhaisessa vaiheessa muotoutunut selkeä käsitys omasta tulevaisuuden ammatista. Monet kertoivat myös kuinka ammatinvalintaan oli oman kiinnostuksen ja mielenkiinnonkohteiden lisäksi vaikuttanut niin vanhempien ja muun lähipiirin kannustus kuin yhteiskunnallinen ilmapiirikin. Vaikka opiskelu olikin työntäyteistä ja kiireistä aikaa, sujuivat opinnot hyvin, tai ainakaan mistään suuremmista vastoinkäymisistä haastatteluissa ei kerrottu.

Pärjääjät olivat kyenneet hyödyntämään lähtömaassa hankkimaansa korkeakoulututkintoa, sillä tähän ryhmään sijoittamani maahanmuuttajat olivat työllistyneet Suomessa koulutusta vastaaviin töihin. Oman alan töihin työllistymisestä huolimatta monet kuitenkin totesivat kuinka monenlaisia vaikeuksia korkeakoulutetut maahanmuuttajat voivat työnhaussa ja työelämässä kohdata. Työsuhteet olivat usein määrä- ja osa-aikaisia – vain osa oli päässyt oman alan pysyvämpiin töihin. Töiden osa-aikaisuuden vuoksi muuttamat joutuivat tekemään useampaa työtä samanaikaisesti. Erityisesti maahanmuuttajan omaan kieleen ja kulttuuriin liittyvät niin sanotut etnospesifit työt olivat hyvin lyhyitä määräaikaisia töitä, jollaisia työtehtäviä saattoi olla useampia samanaikaisesti. Työsuhteiden lomaan mahtui kaikilla myös työttömyyttä ja opiskelua. Opiskelu liittyi niin suomen kielen opiskeluun kuin ammatillisen pätevyyden hankkimiseen. Korkeakoulututkinnon lisäksi työllistymisessä oman alan töihin auttoivat sosiaaliset verkostot, mutta myös työvoimatoimiston virkailijoiden apu ja neuvot. Joillakin oli matkassa mukana myös hyvää onnea.

Kaikkia pärjääjän uralla olevia maahanmuuttajia yhdisti työnhaussa tietynlainen aktiivisuus, sinnikkyys ja periksiantamattomuus, mikä näkyi ennen kaikkea jatkuvana itsensä kehittämisenä ja haluna uuden oppimiseen. Tämä saattoi myös luoda tähän ryhmään itseluottamusta, joka kantoi hedelmää myös Suomen työmarkkinoille pyrittäessä. Haastateltavat olivatkin itse kovalla työllään päässeet osaksi suomalaista työelämää. Päästäkseen oman alansa töihin oli kuitenkin hyväksyttävä työuran monenlainen epävarmuus ja pirstaleisuus, kuten määrä- ja osa-aikaiset työt, työharjoittelut sekä työttömyys- ja opis-

kelujaksot. Vaikka tässä ryhmässä ulkomaalaisuutta ei laajemmin koettu vaikeuksia tuotavaksi ilmiöksi, toi yksi haastateltavista esille, kuinka myös koulutettu ja hyvin suomea puhuva henkilö voi kohdata syrjintää niin suomalaisessa työelämässä kuin yhteiskunnassa yleensäkin.

Haastatteluissa nousi esiin myös muita tekijöitä, jotka saattoivat selittää juuri tämän ryhmän pärjäämistä suhteessa kahteen muuhun ryhmään. Monen haastateltavan kohdalla sosioekonominen perhetausta (vanhemmat usein korkeakoulutettuja) oli vahva, mikä edesauttoi muun muassa ammatinvalinnassa. Lisäksi suomen kielen taito oli hyvä tai siten suomen kielen taito ei ollut ratkaisevassa asemassa itse työn kannalta. Ainakin kahdella pärjääjällä työskentelykielenä oli muu kuin suomi. Laajemman kielitaidon merkitys korostui työpaikan löytyessä esimerkiksi oman alan kansainvälisestä yrityksestä. Lisäksi korkeakoulututkinto oli useimmilla rinnastettu tai prosessi oli haastatteluhetkellä hyvässä vauhdissa.

Suomeen muuton syillä voi olla myös oma roolinsa. Tämän ryhmän maahanmuuttajat olivat tulleet Suomeen paluumuuton, suomalaisen puolison tai työn vuoksi. Työn vuoksi tulleilla työpaikka oli luonnollisesti jo Suomeen tullessa valmiina. Paluumuuttajien ja avioliiton kautta tulleiden kohdalla suomalaiset siteet ja suomalainen puoliso taas saattoivat edesauttaa uuteen maahan sopeutumisessa, kielen kehittämisessä ja sitä kautta työllistymisessä. Useiden pärjääjien puheissa heijastui myös luottamus tulevaisuuteen sekä positiivinen usko omiin työllistymismahdollisuuksiin jatkossakin. Elämän Suomessa uskottiin etenevän vähintäänkin entiseen tapaan. Mikäli haastatteluhetkellä oltiin työttömänä, uskottiin koulutusta vastaavan työn löytyvän melko nopeasti.

7.2 Harhailijat: vaikeuksia työuran muotoutumisessa

Haastattelemistani maahanmuuttajista kahdeksan sijoitin niin sanottuun harhailijoiden ryhmään¹⁴⁹. Tälle ryhmälle oman paikan löytyminen ja uran muotoutuminen erityisesti Suomessa muodostui tavalla tai toisella vaikeaksi. Osalla jo uravalinta lähtömaassa oli ollut hankalaa: joko koulutusalan valinnassa oli ollut vaikeuksia tai toivottuun opiskelupaikkaan sisäänpääsyssä oli ollut vastoinkäymisiä. Monet tähän ryhmään sijoittamani haastateltavat harmittelivat ja epäröivät myös jälkikäteen ammatinvalintansa järkevyyttä. Vaikka useimmille oli riittänyt vielä lähtömaassa töitä, muodostui työllistyminen Suomessa vaikeaksi. Jos työtä oli löytynyt Suomessa, olivat työt monesti muutaman kuukauden kestäviä harjoittelujaksoja tai omaa alaa täysin vastaamattomia töitä. Vain yksi oli onnistunut saamaan Suomessa oman alansa töitä, mutta hänelläkin työelämä oli näyttänyt lopulta nurjan puolen. Haastatteluhetkellä yhdelläkään harhailijalla ei ollut työ-

¹⁴⁹ Harhailijoissa oli yksi haastateltava, joka ei antanut lupaa nauhoittaa haastattelua. Hänen haastattelustaan ei luonnollisesti ole mahdollista esittää suoria lainauksia. Haastattelun aikana tekemieni muistiinpanojen perusteella kirjoitin heti haastattelun jälkeen kyseisen henkilön elämästä tiivistetyn kertomuksen. Analyysissä hyödynnän tätä itse kirjoittamaani kertomusta henkilön uravalinnoista, opiskelusta lähtömaassa, Suomeen muutosta ja työuran muotoutumisesta Suomessa.

tä omalta alalta, joten hankaluuksia oman paikan löytämisessä oli. Heikon työtilanteen vuoksi monet miettivät muun muassa alan vaihtoa. Haastatteluhetkellä harhailijoissa oli niin lääketieteen, tekniikan, kasvatus- ja yhteiskunnallisen alan kuin taidealan tutkinnon suorittaneita. Suomeen tähän ryhmään sijoittamani maahanmuuttajat olivat tulleet joko suomalaisen puolison tai paluumuuton vuoksi. Lisäksi kaksi oli tullut puolison työn vuoksi. Haastatteluhetkeen mennessä harhailijat olivat ehtineet asua Suomessa keskimäärin kahdeksan vuotta. Iältään he olivat keskimäärin 44 vuoden ikäisiä. Nuorin tähän ryhmään sijoittamistani maahanmuuttajista oli haastatteluhetkellä 27-vuotias, vanhin 53-vuotias. Miehiä tässä ryhmässä oli yksi.

7.2.1 Haparointia ammatinvalinnassa ja korkeakouluun sisäänpääsyssä

Harhailijat puhuivat haastatelussa nuoruuden ura- ja ammatinvalintoihin vaikuttaneista tekijöistä niukasti. Kertomuksissa, joissa mainittiin jotain ammatinvalinnasta, kuvaukset muistuttivat siinä mielessä pärjääjien tarinoita, että uravalinnan taustalla oli usein ollut vanhempien kannustus tiettyyn opinahjoon. Myös harhailijoilla joko toinen vanhemmista tai molemmat vanhemmat olivat korkeakoulutettuja. Vain yhden kohdalla kummallakaan vanhemmista ei ollut korkeakoulututkintoa. Useat tähän ryhmään sijoittamani maahanmuuttajat olivat valinneet tai ainakin harkinneet samaa ammattia, joka isällä tai äidillä oli ollut. Myös aikaisempi koulumenestys tietyissä aineissa sekä oma kiinnostus tiettyjä kouluaineita ja ammatteja kohtaan vaikutti uravalintaan pärjääjien tavoin. Silti erotuksena pärjääjistä näkyi harhailijoiden kertomuksissa tietynlainen haparointi, etsintä tai päämäärättömyys. Yksi harhailijoista esimerkiksi kertoo kuinka hän meni yliopistoon vain yliopiston itsensä vuoksi. Koska ilman koulutustakaan ei voinut työllistyä, oli hankittava jokin tutkinto, ja vanhempiensa tavoin sen oli oltava korkeakoulututkinto. Naisen kohdalla alavalintaan vaikutti ratkaisevasti hänen aikaisempi koulumenestyksensä. Tästä syystä nainen päätyi lopulta lukemaan yhteiskunnallisia aineita. Muutaman vuoden opintojen jälkeen nainen huomasi kuinka ala ei oikeastaan kiinnostanut häntä ja työllisyysmahdollisuudetkin olivat heikot. Jälkeenpäin hän onkin harmitellut ammatinvalintaansa ja uskoo, että jollain toisella korkeakoulututkinnolla olisi voinut pärjätä paremmin niin kotimaassaan kuin Suomessa.

”Mä en paljon ajatellut mitä alaa mä opiskelin. Mä vaan ajattelin, että jos vaan pääsen sisälle yliopistoon lukemaan edes jotain, niin se on hyvä. Ei saa jäädä tyhjän päälle. Ja se miksi tuo ala valittiin mulle, niin määrää ne numerot, ei siis ihminen itse saa määrätä, vaan ne koenumerot määrää. Sitten valitaan joku tällainen ala, minä pääsin. Mä en paljon ajattelut silloin. Mutta kolmannen opiskeluvuoden aikana me aloimme opiskelijoiden keskuudessa puhumaan, että tämä ala ei ole niin hyvä, tällä alalla ei ole hyvä tulevaisuus, koska ei tätä alaa tarvita joka päivä.” (Lian)

Harhailijoista Marcus kertoi sen sijaan pohtineensa pidempään omaa tulevaisuuden ammattiaan. Valinnan tekeminen oli hänelle kuitenkin vaikeaa. Marcus ensinnäkin koki

joutuneensa tekemään myöhempää elämäänsä ratkaisevasti vaikuttavat valinnat aivan liian varhain – 18-vuotiaana – kun ei välttämättä vielä voi tietää mitä aikuisena haluaa tehdä. Toiseksi vaihtoehtoisten ammattien ja alojen kirjo oli suuri. Korkeakoulututkinon hankkiminen ei myöskään ollut hänelle mikään itsestäänselvyys, vaan mikä tahansa muunkin tasoinen tutkinto olisi kelvannut, kunhan vain itse olisi myöhemmin tyytyväinen tekemiinsä valintoihin. Marcus tuli perheestä, jossa kummallakaan vanhemmista ei ollut korkeakoulututkintoa. Jossain vaiheessa hän harkitsikin seuraavansa isänsä jalanjälkiä ja hankkivansa puusepän ammatin. Marcuksen ammatinvalintaa suuntasi lopulta hänen lukioaikainen kiinnostuksensa matemaattisiin aineisiin. Myös Marcuksen vanhemmat kannustivat poikaansa korkeakouluopintojen aloittamisessa. Lopulta mies päätyi opiskelemaan tekniikan alaa ja valmistui myöhemmin insinööriksi. Jälkeenpäin Marcus on kuitenkin kyseenalaistanut uravalintansa, koska töiden löytäminen on tuntunut välillä niin vaikealta.

”Olen sitä mieltä, että se oli vaikeaa valita silloin kun oli 18-vuotias. Se oli tosi vaikeaa päättää mihin halusin mennä. Ja nyt minusta tuntuu, että ehkä voisin tai olisin voinut valita jotain muuta. Kyllä tämä kiinnostaa minua, tämä insinöörin ja kemian insinöörin ammatti. Mutta on aika hankalaa löytää hyvä työpaikka. Ehkä siksi haluaisin jotain muuta.” (Marcus)

Kun ammatinvalinta oli tehty, oli edessä pyrkiminen toivottuun korkeakouluun. Kuten jo pärjääjien kohdalla kävi ilmi, valitaan eri maissa opiskelijoita korkeakouluihin eri tavoin. Harhailijoiden kohdalla sisäänpääsyyn olivat vaikuttaneet niin aikaisemmat koulunumerot kuin menestyminen pääsykokeissa. Joidenkin kohdalla ratkaisevassa asemassa oli ollut myös sisäänpääsyä edeltävä haastattelu. Lääketieteelliseen hakenut Marija kertoo, että sisäänpääsy lääketieteelliseen oli entisessä Neuvostoliitossa erityisen vaikeaa naisille. Sisäänpääsyä edelsi menestyksekkäs suoriutuminen aikaisemmissa opinnoissa ja pääsykokeissa, mutta myös haastattelulla oli keskeinen rooli. Naisen mukaan haastattelijalla oli valta päättää ketkä opiskelupaikan lopulta saivat.

”Oli vaikeaa joo päästä (sisälle yliopistoon). Meillä oli tämmöinen juttu, että otettiin mieluummin miehiä kuin naisia. Ja naisille se oli sitten vaikeampaa... No ei suoraan sanottu sitä, että miehiä otettiin mieluummin, mutta kaikki tiesivät, että tilanne oli tämä... No naisten tarvitsi olla paljon parempia kuin miesten, että pääsi läpi. Kaikilla oli kokeet, mutta ei ne ole samanlaiset kuin teillä täällä. Ja oli haastattelu, ja sitten haastattelijat itse päättää mitä arvosanoja saan. Se oli subjektiivinen arvio.” (Marija)

Marija onnistui myös haastattelussa ja aloitti lääketieteen opinnot samassa yliopistossa, josta hänen äitinsä oli aikoinaan valmistunut lääkäriksi. Toinen entisessä Neuvostoliitossa lääkäriksi opiskellut nainen, Anna, joutui pyrkimään yliopistoon useita kertoja ennen kuin ovet lääketieteelliseen avautuivat. Alkujaan nainen oli ammatiltaan sairaanhoitaja, mutta muutaman vuoden sairaanhoitajana työskentelyn jälkeen hän päätti jatkaa opintojaan ja hakea lääketieteelliseen. Pääsykokeet olivat koitua naisen kompastuskiveksi, sillä

hän pääsi lääketieteelliseen vasta kolmannella yrittämällä. Kuuden vuoden opiskelujen jälkeen nainen valmistui lääkäriksi. Tämän jälkeen hän työskenteli muutaman vuoden kotimaassaan lääkärinä, jonka jälkeen päätti aloittaa erikoistumisopinnot. Ennen Suomeen muuttoa Anna ehti työskennellä kotimaassaan hetken myös erikoislääkärinä.

Kaikille ovet toivotulle alalle eivät kuitenkaan auenneet edes useamman yrittämisen jälkeen. Entisestä Neuvostoliitosta lähtöisin olevalla Svetlanalla oli myös alun alkaen haaveena lääkäri ammatti. Tätä unelmaansa hän yritti täyttää hakemalla lääketieteelliseen kaikkiaan kolme kertaa. Parantaakseen sisäänpääsymahdollisuuksiaan hän työskenteli näinä vuosina muun muassa kotikaupunkinsa sairaalassa hoitoapulaisena. Ovet lääketieteelliseen eivät kuitenkaan avautuneet. Kolmannen yrittämisen jälkeen haastateltavan äiti kehotti tyttärtään miettimään muita uravaihtoehtoja. Äidillä oli ratkaiseva rooli siinä, että Svetlana lopulta valmistui äitinsä tavoin insinööriksi.

”No ensiksi koulun jälkeen mä valitsin lääkäriin työn, ja koitin kolme vuotta päästä lääkäri-instituuttiin, mutta se ei onnistunut. Olin siihen aikaan kaksi vuotta töissä kaupungin sairaalassa hoitajan apulaisena, mutta en silti päässyt kouluun. Sitten äiti sanoi, nyt on loppu tämä yritys, ja tulet töihin minun luokse. Hän oli töissä laboratoriossa, lampputehtaassa, fysiikan labrassa. Mä menin sinne hänen luo töihin, ja olin vuoden töissä siellä. Ja sitten hain teknilliseen korkeakouluun. Ja pääsin ensimmäisellä kerralla.” (Svetlana)

Vielä kotimaassaan Svetlana oli ollut tyytyväinen alavalintaansa, sillä insinöörin töitä oli valmistumisen jälkeen riittänyt. Suomessa nainen oli kuitenkin harmitellut ammatinvalintaansa, sillä naisella oli ollut suuria vaikeuksia päästä alan töihin Suomessa.

7.2.2 Muutto Suomeen

Harhailijan ryhmään sijoittamani maahanmuuttajat olivat muuttaneet Suomeen joko avioliiton, paluumuuton, puolison työn tai oman opiskelun vuoksi. Avioliiton ja paluumuuton vuoksi tulneiden kertomukset Suomeen muutosta muistuttivat monessa suhteessa pärjääjien vastaavia tarinoita. Puoliso oli tavattu joko kotimaassa tai haastateltavan vieraillessa Suomessa. Elämä oli matkalaukkuelämää kahden maan välillä kunnes pariskunta teki päätöksen Suomeen muutosta. Päätökseen perustaa koti juuri Suomeen vaikuttivat haastateltavan kotimaan tilanne, kuten huono työllisyystilanne, toisaalta Suomen hyvät elinolosuhteet ja puolison työ Suomessa. Samoin paluumuuttajina tulneiden päätöstä Suomeen muutosta edistivät maahanmuuttajien epävakaa elämäntilanteet kotimaassa ja usko paremmasta elämästä Suomessa. Myös Suomessa asuvat sukulaiset helpottivat paluumuuttajien päätöstä. Parisuhteen ja paluumuuton kautta Suomeen tulneiden muutot olivat usein pysyvälouonteista, sillä monet suunnittelivat Suomesta itselleen uutta kotimaata.

Puolison työn sekä oman opiskelun vuoksi tulneiden muutto oli niin sanottua väliaikaista muuttoa, sillä työpestin sekä opintojen päätyttyä näiden syiden vuoksi muuttaneiden oli

tarkoitus palata lähtömailhinsa. Harhailijoista Lian ja Anna olivat tulleet Suomeen alun alkaen aviomiehen työn vuoksi, kun molempien puoliset olivat saaneet työtarjoituksen Suomesta. Haastattelussa Lian kertoo, että hän oli jo pitkään haaveillut muutosta ulkomaille. Lian oli valmistumisensa jälkeen työskennellyt opetustehtävissä kotimaassaan. Työ oli pienipalkkaista, eikä juuri kiinnostanut Liania. Epätyydyttävä työ lisäsi naisen mielenkiintoa ulkomaita kohtaan. Aviomiehen onnistuessa saamaan Suomesta töitä oli itsestään selvää, että Lian muuttaisi miehensä kanssa Suomeen. Myös Annalla oli kotimaassaan ennen Suomeen muuttoa töitä. Hän työskenteli erikoislääkärinä kotikaupungissaan. Annan hyvästä työpaikasta huolimatta koko perhe muutti Suomeen.

Useimmat harhailijat olivat ennen Suomeen muuttoa tehneet pitkän uran lähtömaassaan. Poikkeuksena oli kuitenkin Marcus, joka muutti Suomeen opintojensa loppuvaiheessa muutaman kuukauden kestävän opiskeluvaihdon vuoksi. Opintojensa aikana mies tapasi suomalaisen avopuolionsa. Alun suunnitelmat Suomeen muuton väliaikaisuudesta vaihtuivat hiljalleen ajatukseen pysyvämmästä asumisesta maassa.

”No jos tyttöystävä lähtisi mukaan niin silloin voisin muuttaa takaisin, mutta nyt en usko, että haluaisin lähteä. Mutta jos hän esimerkiksi sanoisi, että haluaa mennä töihin sinne tai aloittaa opiskelut siellä, niin kyllä lähtisin. Mutta nyt kun hänellä on pysyvä työpaikka, niin ei kannata tai en halua muuttaa.” (Marcus)

7.2.3 Alan vaihtoa, työtä ja työttömyyttä

Korkeakoulututkinnon ajatellaan usein parantavan henkilön työllisyyttä. Koulutetuilla työttömyys onkin usein vähäisempää ja sijoittuminen parempiin työmarkkina-asemiin todennäköisempää kuin heikommin kouluttautuneilla (esim. Tilastokeskus 2009d). Korkeakoulututkinnon suorittaneilla maahanmuuttajilla tilanne uudessa maassa voi kuitenkin olla toinen. Harhailijoiden ryhmään sijoittamistani maahanmuuttajista suurin osa oli vielä kotimaassaan työskennellyt koulutusta vastaavassa työssä. Suomeen muuton jälkeen tilanne usein muuttui, sillä monet työskentelivät Suomessa koulutusta vastaamattomissa töissä, olivat työttöminä, opiskelivat tai suunnittelivat itselleen kokonaan uutta ammattia ja uraa. Vain harvalla oli sisältynyt työuraan Suomessa oman alan töitä. Harhailijat olivat tehneet Suomessa muun muassa siivoajan, lähihoitajan, päiväkotiapulaisen, myyjän, kielenkääntäjän, elintarviketyöntekijän, tutkimusavustajan ja teknikon töitä. Silmiinpistävää harhailijoiden urissa oli erilaisten työharjoitteluiden suuri määrä. Joillekin työharjoittelu saattoivat olla ainoa kosketus suomalaiseen työelämään. Monet kokivatkin turhautumista omaan tilanteeseen ja ajattelivat opiskelun kotimaassa menneen täysin hukkaan ja korkeakoulututkinnon mitätöityvän Suomen työmarkkinoilla.

Sosiaalista laskua ja osaamisen tuhlausta

Osa harhailijoista oli haastatteluhetkellä tilanteiden pakosta joko hakeutumassa tai jo työllistynyt täysin eri alalle tai työtehtävään mistä oma korkeakoulututkinto oli aikoinaan hankittu. Aluksi jotkut olivat hakeneet oman alansa töitä Suomesta, mutta huomattuaan

sen tien mahdolliseksi, oli päädytty kokonaan uuden ammatin hankkimiseen tai yritetty päästä helpommin saatavilla oleviin töihin. Entisessä Neuvostoliitossa kasvatustutkinnon suorittanut ja siellä pitkän uran alalla tehnyt Irina kertoo, että hän ei yrityksistä huolimatta ollut saanut Suomesta kasvatustöitä. Nainen kertoo, miten hän käytti kaksi ensimmäistä Suomeen muuton jälkeistä vuotta pelkästään suomen kielen opiskeluun. Kielen opiskelun jälkeen hän aloitti työnhaun. Vaikka Irina pyrki oman alansa töihin, huomasi hän jo alkumetreillä kuinka vaikeaa alan töihin pääseminen tulisi olemaan. Työnhaussa hän oli myös kohdannut tilanteita, joissa työpaikan eväämistä perusteltiin sillä, että nainen oli asunut Suomessa vasta muutaman vuoden.

”No kyllä se ensimmäinen oli se, että mä toivoin saavani työpaikan, joka vastais mun koulutusta. Joo, vaikka en mä uskonutkaan, että mä saan heti töitä. Se vie aikaa... Mä muistan kun mä hain yhtäkin työtä, niin mulle sanottiin, että sähän olet asunut täällä vasta kaksi vuotta, sehän on niin vähän aikaa vasta, vaikka mä halusin sen työn. Mun tarvitsis varmaan 50 vuotta asua täällä ensin ja sitten mä voisoin saada jonkun työpaikan.” (Irina)

Ahkerasta työnhausta huolimatta Irina onnistui pääsemään vain oman alansa lyhyisiin muutaman kuukauden pituisiin työharjoitteluihin. Kuten jo pärjääjienkin kohdalla ilmeni, ovat työharjoittelut maahanmuuttajille mahdollisuus tutustua suomalaiseen työelämään ja erityisesti oman alan töihin. Samalla kielitaito karttuu ja luodaan työllistymisen kannalta välttämättömiä suhteita ja verkostoja. Ongelmallista kuitenkin on, mikäli työharjoittelut muodostuvat ainoiksi keinoiksi päästä kiinni oman alan töihin. Myös Harakkamäki (2007, 384–388) ja Valtonen (1999, 21) ovat tutkimuksissaan tuoneet esille sen, kuinka maahanmuuttajien työharjoittelujaksot eivät välttämättä aina tuo toivottua tulosta eli oman alan pysyvämpää työpaikkaa. Myös Irinalle työharjoittelujaksot jäivät ainoiksi kosketuksiksi oman alan töihin Suomessa. Pettymys olikin aina suuri, kun työharjoittelut eivät johtaneet pysyvämpään työsuhteeseen.

”Kaikki ne muut siellä työpaikassa olivat kesätyöntekijöitä, mutta se mun työ oli työharjoittelupaikka. Ja mä kysyin miksi. Että miksi mä en pääse töihin, varsinkin kun mä olin työskennellyt siellä hyvin. Jos mä en tee töitäni hyvin, niin se on eri juttu. Kysyin, että jos teen työni hyvin, niin voisinko päästä sen jälkeen tänne töihin. No hän sanoi minulle, että no ei, koska meillä on niin vähän työtä, ei ole työpaikkaa. No okei, se on tällaista. Miksi sitten mut otetaan työharjoitteluun, jos on niin vähän työtä? Käyn siellä vähän aikaa, pari kuukautta, ilmaiseksi töissä. No sitten mä ajattelin, että ei. Kaksi tai kolme päivää mä olin siellä ja lopetin.” (Irina)

Vastaavanlaisia työharjoitteluun liittyviä kokemuksia oli myös muilla harhailijoilla. Esimerkiksi insinööriksi kouluttautuneen Svetlanan työt Suomessa olivat pelkästään työharjoitteluja. Vielä lähtömaassa työtilanne oli ollut hyvä. Viimeisin Svetlanan työtehtävä ennen Suomeen muuttoa oli työ laboratorion johtajana. Seuraavassa sitaatissa nainen koekkeen turhautumista, kun pitkä työharjoittelujakso Suomessa ei lupauksista huolimatta tuottanut toivottua tulosta eli työpaikkaa.

”Minulla ei ole paljon kokemuksia työstä Suomessa. Tässä työpaikassa, jossa olin työharjoittelussa kaksi vuotta, niin työnantaja koko ajan lupasi antaa minulle työtä, koska olin ollut niin pitkään työharjoittelussa. Mutta se ei onnistunut, koska he eivät voineet laajentaa työtä ja työtä ei kuulemma nytkään riittänyt kaikille. Meitä oli silloin kolme ihmistä siellä ja hän sanoi, että työ riittää vain kahdelle. Harjoittelijana minulle riitti töitä siellä kyllä, mutta ei muuten.” (Svetlana)

Työnantaja perusteli Svetlanan palkkaamatta jättämistä töiden vähäisyydellä, vaikka töitä oli kuitenkin riittänyt vielä harjoittelijana. Julkisuudessa on keskusteltu tämänkaltaisen työharjoittelujärjestelmän epäkohdista. On kritisoitu, kuinka työharjoitteluiden kautta niin maahanmuuttajia kuin kantaväestöäkin hyödynnetään usein ilmaisena tai halpana työvoimana, sillä työharjoittelusta työnantajan ei välttämättä tarvitse maksaa palkkaa. Kritiikki ei ole kohdistunut pelkästään maahanmuuttajiin, vaan ylipäänsä koulutetun työvoiman hyödyntämiseen työharjoittelun nimissä (ks. HS 2009a). Työttömäksi jääneitä koulutettuja osajia saatetaan ottaa harjoittelijoiksi hyvinkin vaativiin ja vastuullisiin tehtäviin. Kun työ on tehty, harjoittelija korvataan taas uudella edullisella työvoimalla.

Parantaakseen mahdollisuuksiaan päästä pysyvämpiin oman alan töihin päätti Irina hakea opettajan tutkintonsa rinnastamispäätöstä. Muutaman kuukauden odottelun jälkeen nainen sai myönteisen päätöksen tutkintonsa rinnastamisesta. Työnhaussa työnantajat suhtautuivat todistukseen tutkinnon rinnastamisesta usein positiivisesti ja kannustaen, mutta konkreettista hyötyä työn saamiseen siitä ei hänelle ollut. Irina kokeekin tutkintonsa rinnastamisen itselleen täysin turhaksi.

”Tämä rouva kuka oli mun pomo, kun mä olin siellä sosiaalian työpäikassa (työharjoittelussa), niin hän sanoi, että ahaa sulla on sellainen paperi (todistus tutkinnon rinnastamisesta). Mä olin just odottamassa sitä paperia silloin. Se kesti varmaan kolme kuukautta tai se kestää niin kauan. Mä olin just odottamassa sitä vastausta silloin. Ja se vastaus voi olla joskus vähän negatiivinen. Silloin siihen kirjoitetaan, että tarttis vähän opiskella jotain lisää. Mutta mun ei tarvinnut opiskella mitään lisää. Ja sitten kun tämä pomo näki tämän paperin, niin hän sanoi, että joo se on tosi hyvä juttu. Mutta ei se mihinkään sen enempiä vaikuttanut. Ei se auttanut mua mitenkään... Se näyttää kyllä hyvältä, mutta ei sillä ole mitään merkitystä. Sen voisi vaikka heittää pois. No mun mielestä, mulla on joskus sellainen olo, että se on niin turha.” (Irina)

Lopulta Irinan oli pakko laajentaa työnhakua ja hakea myös alaa vastaamattomia töitä. Työn löytyminen ei silti helpottunut. Nainen ei onnistunut pääsemään edes koulutustaan selvästi alemman tasoisiin töihin. Esimerkiksi siivoojan työtä hakiessaan työnantaja perusteli kielteistä päätöstä naisen korkeakoulututkinnolla:

”Pari kertaa, kun mä olen melkein päässyt johonkin hotellisiivoojaksi, mulle on sanottu, että anteeksi vaan, en mä halua ottaa sua töihin. Että sulla on niin hyvä ja pitkä koulutus ja työkokemus, että jos sä nyt tulet siivoojaksi hotelliin, niin sä

et koskaan pääse takaisin alan töihin. Mulla on hyvä koulutus, mutta mä en voi päästä siivoojaksi, koska mulla on liian hyvä koulutus.” (Irina)

Työnantaja perusteli Irinan palkkaamattomuutta ikään kuin ”naisen edun mukaisesti”. Työnantajan mukaan rekrytoidessaan korkeakoulututkinnon suorittaneen henkilön, olisi ollut vaarana, että Irina olisi voinut jäädä pysyvästi koulutukseensa nähden alemman tasoiisiin töihin ja koulutuksen kautta hankittu osaaminen valua sillä tavoin hukkaan. Todellisuudessa kyse voi olla etnisestä syrjinnästä henkilön taustan vuoksi. Toisaalta kyse voi olla myös siitä, että työnantajat pelkäävät etteivät tehtävään nähden ylikoulutetut sitoudu työhönsä, koska hakevat jatkuvasti koulutustaan vastaavampaa työtä. Haastatteluhetkellä nainen rakensi miehensä kanssa omakotitaloa. Lainan saamiseksi naisen oli saatava itselleen mitä tahansa työtä. Lopulta työpaikka avautui eräästä leipomoalan yrityksestä. Tosin aivan ongelmitta nainen ei tätäkään työtä saanut.

”Kyllä he tietävät, kyllä pomo tietää (että naisella on korkeakoulututkinto). Hän sanoikin ensin kun hän katsoi minun paperiani, että anteeksi meillä ei ole sulle työpaikkaa täällä. Ei täällä ole työtä, joka sopii sulle. Mutta mä sanoin, että mä olen valmis tekemään kaikenlaista työtä. Mä tarvitsin työtä.” (Irina)

Vaikka naisella haastatteluhetkellä olikin työtä, ei hän millään tavoin ollut tyytyväinen sen hetkiseen työtilanteeseensa. Hän ei pidä työstään leipomossa. Työajat ovat hänen mukaansa kohtuuttomat, sillä leipomotuotteiden on oltava valmiita varhain aamulla. Naista on myös kiusattu työpaikalla. Irinan mukaan häntä ei ole hyväksytty työyhteisöön hänen ulkomaalaistaustansa vuoksi, mutta myös siksi, että on korkeakoulutettu. Vastan jälkeen kun hän on alkanut itse puhumaan ja käyttäytymään muiden työntekijöiden tavoin, on kiusaaminen vähentynyt. Silti hän ei voi lähteä työpaikasta, koska rakenteilla olevaa omakotitaloa varten tarvitaan rahaa.

”No ensin kaikki kiusasivat minua. Varsinkin kun mä olen venäläinen, niin minusta ajateltiin paljon pahaa, varsinkin venäläisistä naisista on paljon kaikenlaisia juttuja. Kyllä minua kiusattiin ihan päivittäin. Mutta kun mä aloin pikkuhiljaa puhua samaa kieltä kuin se ’saatana, perkele, turpa kiinni’, niin se auttoi. Mun oli pakko puhua näin, anteeksi vaan. Mutta se oli pakko. Eivät he ymmärtäneet toisenlaista kieltä. Kun mä ensin sanoin, että ’saisinko tuon kiitos’ niin he katsoivat mua pitkään ja vähän oudosti, että mistä mä oikein tulen. Mutta sen jälkeen mä aloin puhumaan kuin he. En mä halua, että mua kiusataan sen takia, etten mä puhu kuin muut. En mä halua, että mua kiusataan koko ajan. Mutta se oli kyllä aluksi koko ajan niin.” (Irina)

Työ on täysin Irinan koulutusta vastaamatonta. Naisen pelkona onkin, että hänen kasvatustalouden ammattitaitonsa valuu kokonaan hukkaan¹⁵⁰. Kärjistäen tämä huoli on kuitenkin

¹⁵⁰ Jotkut Irinan työkavereista ovat myös havahtuneet tähän ja kannustaneet häntä hakemaan koulutusta vastaavaa työtä. Toiset taas ovat olleet sitä mieltä, että nykyinen työ on naiselle riittävä, johtuen hänen ulkomaalaistaustastaan.

siinä mielessä ”turha”, koska Irina ei muutenkaan enää usko pääsevänsä oman alansa töihin Suomessa. Vuosien työn etsiminen ja kasvatusalan tutkinnon rinnastaminen ovat johtaneet vain alan työharjoitteluihin sekä koulutusta vastaamattomaan työhön. Nainen jopa kokee, että korkeakoulututkinnosta on Suomessa ollut hänelle enemmän haittaa kuin hyötyä; hänellä ei ole mahdollisuuksia päästä oman alan töihin, mutta vaikeuksia on saada myös selvästi alemman tasoisia töitä. Haastattelussa nainen pohtii syitä tilanteelleen. Suomen kielen hän hallitsee hyvin, hänen tutkintonsa on rinnastettu, samoin hänellä on pitkä alan työkokemus kotimaassa. Ainoaksi jäljelle jääväksi järkeväksi syyksi jää suomalaisten ennakkoluuloisuus ja epäluottamus maahanmuuttajatyönhakijoita ja erityisesti venäläisiä työnhakijoita kohtaan: epäillään, että ulkomaalaiset eivät osaa töitään, ovat tyhmempiä kuin suomalaiset jne., kuten nainen mainitsee. Jaakkolan (2005, 72; myös 2009, 52–53) asennetutkimuksissa suomalaisten on havaittu suhtautuvan juuri venäläisiin hyvin kielteisesti, jopa kielteisemmin kuin vaikkapa tummaihoisiin afrikkalaisiin tai Chilen ja Vietnamin pakolaisiin. Ainoastaan kurdeihin, arabeihin ja somaleihin suomalaiset suhtautuvat venäläisiäkin negatiivisemmin.

Uudelle alalle?

Jos edellinen haastateltava oli ainakin yrittänyt hakea Suomesta oman alan töitä, oli osa harhailijoista Suomeen muutettuaan jo tehnyt etukäteen päätöksen olla kokonaan hakematta omaa korkeakoulututkintoa vastaavia töitä. Tällaiseen ratkaisuun oli päätynyt niin kotimaassa oikeustieteen opinnot suorittanut Lian sekä insinööriksi valmistunut Svetlana. Vielä kotimaassa naiset olivat työskennelleet koulutustaan vastaavissa töissä, mutta Suomeen muutettuaan molemmat kokivat työllistymisen omalle alalle lähes mahdollottomaksi. Lian perusteli työllistymisen vaikeutta itse tutkinnolla; kotimaassa suoritettu oikeustieteen tutkinto oli vaikeasti siirrettävissä Suomen järjestelmään. Svetlana puolestaan selitti tilannettaan sillä, ettei oman alan töitä (fysiikan ala) ollut Suomessa juuri saatavilla. Insinöörin tutkintonsa lisäksi Svetlana mainitsi korkean ikänsä sekä kotimaan ja Suomen erilaisen työkuulttuurin syyksi sille, ettei ollut hakenut Suomesta insinöörin töitä.

”Kun muutin Suomeen, suunnittelin juu uraa, mutta en insinöörin uraa. Se oli poissuljettu juttu, koska se oli niin vaikeaa. Koska en ole enää nuori ihminen, olen keski-ikäinen. Jo alkuvaiheessa ajattelin, että pitää saada uusi ammatti... Mä luulen, että insinöörin työ on vähän erilaista täällä Suomessa. Täällä Suomessa kaikki työt tehdään tietokoneella, meillä kotimaassa taas ei ollut niin. Kun mä olin silloin siellä insinöörin työssä, niin mulla ei ollut silloin tietokoneita käytössä. Nyt varmaan sielläkin jo tehdään koneella töitä.” (Svetlana)

Myös aikaisemmissa tutkimuksissa venäläisillä insinööreillä ja erityisesti venäläisillä naisinsinööreillä on todettu olevan vaikeuksia työllistyä Suomessa koulutustaan vastaaviin töihin (esim. Martinheikki-Kokko 2002, 42; Forsander 2002, 158–159; 2007, 324–327). Länsimaiden ulkopuolella hankittua tekniikan alan koulutusta saatetaan pitää joko vanhentuneena tai muuten vain soveltumattomana suomalaisiin alan töihin. Samoin venäläisten insinöörien pätevyyttä pidetään usein varsin kapeana verrattaessa sitä suoma-

laiseen koulutukseen, jossa insinööreiltä edellytetään varsin laaja-alaista osaamista monilta eri osa-alueilta. Lisäksi Forsander (2002, 158–159; 2007, 324–327) puhuu työmarkkinoiden sukupuolisesta järjestelmästä, jossa työelämä on eriytynyt sukupuolen mukaan eri ammatteihin ja aloihin. Esimerkiksi perinteisesti miehisinä pidetyillä aloilla, kuten tekniikan alalla, on paljon enemmän maahanmuuttajamiehiä kuin -naisia. Forsanderin (2007, 327) mukaan merkittävä osa juuri venäläisistä insinöörinaisista on kouluttautunut tai työllistynyt Suomessa hoiva- tai palvelualalle. Teknisten alojen maahanmuuttajanaisen on omalle alalle työllistyäkseen läpäistävä ”tuplalasikatto”, kun heidän pitää ylittää sekä maahanmuuttajuuteen että sukupuoleen liittyvät työllistymisesteet.

Molemmilla naisilla oli kuitenkin kova halu päästä töihin Suomessa. Koska se ei aikaisemman ammatin tai tutkinnon kautta onnistunut, oli hankittava uusi ammatti. Lian haikautui tutkinto-opiskelijaksi yliopistoon opiskelemaan yhteiskunnallisia aineita, Svetlana päätti pyrkiä lähihoitajakouluun. Erityisesti Svetlana elätteli toiveita siitä, kuinka uuden ammatin kautta onnistuisi pääsemään kohtuullisen helposti kiinni suomalaiseen työelämään. Seuraavassa sitaatissa nainen myös painottaa, että aikaisempi korkeakoulututkinto ei merkinnyt hänelle enää mitään.

”Korkeakoulututkinto ei merkitse enää mitään. Kaikki pitää aloittaa alustaa. Nyt minulla on tällainen suunnitelma, minä haluan päästä opiskelemaan lähihoitajaksi. Eli mä oon unohtanut koko korkeakoulututkinnon. Mä en voi saada työtä mun alalta täällä Suomessa. Mä tiedän vain yhden yrityksen, jossa tehdään samaa työtä mitä tein kotimaassa... Minun vain pitäisi nyt saada työtä ja helpompi se tehdä, kun mä olen opiskellut lähihoitajaksi.” (Svetlana)

Vaikka Svetlanalla olivat suunnitelmat uudesta ammatista jo selvät, ei nainen ollut yrityksistä huolimatta päässyt toivomaansa opiskelupaikkaan. Haastatteluhetkellä nainen oli hakemassa jo kolmatta kertaa lähihoitajakouluun. Myös Lianilla oli ollut epäonnea uuden tutkinnon suorittamisessa. Nainen ehti opiskella kolme vuotta, kunnes joutui keskeyttämään opinnot aviomiehensä vakavan sairauden vuoksi. Puolison jäädessä pois työelämästä oli naisen saatava jostain kokopäivätyötä. Vaikka Lianilla olikin opiskelujen rinnalla ollut joitain osa-aikaisia töitä, kuten yksittäisiä tutkimusapulaisen tehtäviä yliopistolla sekä joitain käännöstitöitä, olivat ne uudessa tilanteessa riittämättömiä elättämään kolmihenkeistä perhettä. Kun muutakaan työtä ei ollut tarjolla, päätyi nainen lopulta siivoojaksi. Siivoojan työn saamisessa hän oli saanut apua eräältä suomalaiselta tuttavaltaan. Haastatteluhetkellä Lian ei osannut sanoa palaako hän enää koskaan opintojensa pariin. Tärkeintä sillä hetkellä oli, että edes yksi perheessä oli kokopäiväisessä ansiotyössä. Sitaatissa nainen vielä pohtii siivoojan työn mielekkyyttä itselleen.

”No ei mitään. Mä tiedän, että nyt elämä on tällaista ja mun täytyy tottua tähän. Kuitenkin rahaa tarvitaan. Jos ei ole työtä, niin sitten tulee aika pitkäksi ja eläke ei kartu. On paljon tyhjää ja tyhjiä asioita silloin. Se on tosi kamalaa. Mä kerroin mun tyttärelleni, että miksi mä otin siivoojan työtä vastaan. Siksi, että mä en halua tyhjää ja me tarvitaan rahaa. Ja raha on tärkeää vaikka sitä on

niin vähän. Ja hän sanoo; ”mun äiti oli siivooja”. Mutta ei se mitään. Mä en itse tunne ainakaan häpeää. Mä en tunne. Mä en ajattele niin. Se on työtä ja mä tiedän, että minusta tulee hyvä siivooja. Ja siivoojiakin tarvitaan. Jos joka päivä työpaikoilla on likaista, niin ihmiset eivät jaksakaan tehdä mitään töitä. Se on ihan tärkeä työ. Mutta mä en tunne niin, että mä olisin kamala, kun teen tällaista työtä. Musta tuntuu nyt ihan okei. Mä sain työtä ja mä yritän tehdä työni nyt hyvin.” (Lian)

Siivoojan työ oli Lianille lähinnä käytännön sanelema pakko. Vaikka työ oli täysin hänen koulutustaan vastaamatonta, piti hän työtä kuitenkin tärkeänä, koska sen avulla hän kykeni edes jollakin tavoin elättämään perheensä. Samoin hän koki työnsä merkitykselliseksi muiden ihmisten työhyvinvoinnin kannalta. Mieluummin hän teki siivoojan työtä kuin oli työttömänä. Toisaalta sitaatissa ilmenee, että hän oli joutunut perustelemaan työtään lapselleen. Siivoustyön perusteleminen voi puolestaan kertoa naisen jonkin asteisesta häpeilevästä suhtautumisesta sen hetkistä työtään kohtaan. Työn hän mielsi kuitenkin väliaikaiseksi. Tulevaisuudessa hän toivoi saavansa esimerkiksi toimisto- tai sihteerin töitä, jossa voisi hyödyntää omaa äidinkieltään ja kulttuuriaan. Tällaisia töitä hän oli jonkin verran hakenut. Vaikka Lian ei ollut hakenut eikä aikonutkaan hakea Suomessa oikeustieteen alan töitä, kokee hän silti, että korkeakoulututkinnosta oli hänelle ollut työnhaussa myös hyötyä. Ilman tutkintoa hän ei esimerkiksi olisi saanut aikaisemmin tekemiään tutkimusapulaisen töitä tai käännöstöitä.

Edellä niin Lianin siivoojan työ kuin Irinankin työ leipomossa olivat samalla niin sanottuja työmarkkinoiden sisääntulotöitä. Työmarkkinoiden sisääntulotöille on tyypillistä, että ne ovat usein maahanmuuttajien ensimmäisiä työpaikkoja uuden maan työmarkkinoilla. Lisäksi ne ovat usein vähän tai ei lainkaan koulutusta vaativia, eikä niissä välttämättä tarvita kielitaitoa. Palveluala tarjoaa maahanmuuttajille runsaasti tällaisia töitä (esim. Heikkilä & Pikkarainen 2008; Myrskylä 2003; Tilastokeskus 2006a). Tämänkaltaisten töiden merkitys voi maahanmuuttajan työmarkkinapolulla olla suuri, sillä oman alan työtä on usein vaikea saada ilman minkäänlaista työkokemusta Suomessa. Toisaalta pitkään tehtynä vaarana on juuri korkeakoulututkinnon kautta hankitun osaamisen väheneminen hukkaan.

Löytääkö harhailija paikkansa?

Loppuosa harhailijoista koostui henkilöistä, jotka olivat määrätietoisesti etenemässä kohti oman alan töitä. Tällaisia olivat muun muassa kotimaassaan lääkäriksi kouluttuneet Marija ja Anna. Haastatteluhetkellä molemmilla lääkärin tutkinnon pätevoittävät opinnot olivat kesken, eikä kumpikaan ollut siksi vielä aloittanut työnhakua. Molemmilla oli kuitenkin kokemusta suomalaisesta työelämästä jo muutaman työharjoittelun verran, joista osa liittyi lääkärin tutkinnon pätevoitymisopintoihin, osa oli muuhun työvoimapolliittiseen koulutukseen sisältyvää harjoittelua. Molemmat naiset korostivat haastattelussa kuinka ennen varsinaista työnhakua oli ensin hankittava pätevyys toimia Suomessa lääkärinä sekä riittävä suomen kielen taito. Vasta sen jälkeen oli mahdollista aloittaa työn-

haku. Seuraavassa kahdessa haastattelusitaatissa korostuu naisten positiivinen usko työn löytymiseen, kunhan pätevyys on hankittu ja kielitaito on hallussa.

”En minä voi nyt saada mitään pysyvämpää työtä, koska minun täytyy ensin suorittaa kaksi koetta. Ja sitten kun mä olen saanut pätevyitymisen, niin sitten voin saada jotain pysyvämpää. Tai no en varmaankaan mitään pysyvää, mutta ajattelin, että voisin saada jonkun työpaikan kuitenkin. Nyt kun on tällainen tilanne (lääkäripula)... No ajattelen, että 80 prosenttisesti tai 70 prosenttisesti saan sitten töitä. Nyt kun tiedän, että minulla on nyt parempi suomen kieli ja minä voin nyt lukea ilman ongelmia. Ei minun puheeni ihan vielä ole niin hyvää, joskus minä en ihan suoraan vielä ymmärrä kysymystä, mutta sitten minä voin aina pyytää apua.” (Marija)

”Pitää ensin osata kieli hyvin. Se on tärkeä asia. Sitten täytyy ensin myös opiskella alaa täällä ja mennä työharjoitteluun. Se työharjoittelu on hyvä, koska ensin on kuuden kuukauden harjoittelua ja sitten on iso tentti... Joo, minä olen siellä lääkärin apulaisena nyt. Se on siis harjoittelu. Se on oikein vaikeaa, koska minun kieleni ei ole tarpeeksi hyvä. Se on minulle todella vaikeaa. Minä haluaisin nyt jatkaa suomen kielen opiskelua, koska kieli on minulle vielä liian vaikeaa... No sitten kun suomen kieleni paranee, minä löydän työtä. Se voi olla esimerkiksi sieltä vanhainkodista, koska minulla on siellä helpompaa, koska siellä on vanhoja ihmisiä. He puhuvat rauhallisemmin. Haluaisin löytää töitä täältä kaupungista kuitenkin, koska perheeni on täällä ja mieheni työ on täällä.” (Anna)

Vaikka molemmat maahanmuuttajat suhtautuivatkin luottavaisesti työllistymiseensä tulevaisuudessa, jäi Anna kuitenkin pohtimaan pätevyitymisopintojensa loppuun saattamista.

”No nyt on vielä yksi kuukausi jäljellä, sitten elokuussa vielä jatkuu yhden kuukauden ajan. Sitten minulla on yksi kurssi Tampereella, joka kestää kolme kuukautta. Sen jälkeen minä haluan yrittää lääkäriksi. Se on vaikeaa, koska kolme kuukautta meidän pitää olla siellä Tampereella kurssilla. Sitten jatkan työharjoittelua täällä. Minä en tiedä voinko mennä sinne kurssille tai onnistuuko se, koska se tuo ongelmia perheessä, koska minun tyttäreni harrastaa taitoluistelua. Hänellä on joka päivä harjoitukset... Minä kuljetan häntä joka päivä harjoituksiin. Se on aika raskasta. Ja minun miehelläni on paljon työtä. Eli minä en tiedä miten kaikki sujuu, jos en ole kotona kolmeen kuukauteen. Minä yritän kuitenkin jatkaa opiskelua, haluan täällä lääkäriksi.” (Anna)

Maahanmuuttajalääkäreiden tilanteet kuvastavat hyvin kuinka kauan vieraan maan työmarkkinoille pääseminen voi tietyllä alalla kestää. Aikaa kuluu kielen opiskeluun, pätevyitymiseen, työharjoitteluihin, välillä ollaan pitkiäkin jaksoja työttömänä, hoidetaan kotia ja lapsia jne. Marija oli ehtinyt haastatteluhetkeen mennessä asua Suomessa jo

kymmenen vuotta, Anna viisi vuotta. Marijan mielestä hänen Suomeen muuttonsa ajankohta pitkitti entisestään työmarkkinoille pääsyä, sillä hän muutti perheineen Suomeen 1990-luvun laman aikana, jolloin työttömyys oli yleisesti korkealla tasolla.

”Minun mielestä me muutimme tänne vähän väärään aikaan, kun oli kova työttömyys Suomessa. Meille sanottiin, että meitä lääkäreitä ei tarvita nyt. No esimerkiksi minun ammatistani sanottiin niin. No nyt on täysin toinen tilanne täällä.” (Marija)

Myös Annalla työnhaun aloittaminen pitkittyi, mutta eri syystä. Hän oli muuttanut Suomeen miehensä työn vuoksi. Muutto vieraaseen maahan työntekijän perheenjäsenenä ei aina ole helppoa. Vaikka taloudellinen asema puolison työn vuoksi voikin olla perheessä hyvä, saattaa toinen osapuoli kokea elämänsä uudessa maassa vaikeaksi, kun muuttoa on suunniteltu lähinnä puolison työtä silmällä pitäen. Annan puolisoilla työpaikka oli valmiina heti muuton ensimmäisestä päivästä alkaen, mutta Annalta se puuttui. Annan tilanne oli siten miehen työstä huolimatta aivan samanlainen kuin kenen tahansa Suomeen muuttaneen maahanmuuttajan tilanne. Julkisuudessa puhutaan runsaasti siitä, kuinka Suomeen tarvitaan yhä enemmän koulutettuja asiantuntijoita. Asiantuntijoiden houkuttelevuus Suomeen ja heidän pysyminen maassa on kuitenkin vaikeaa, mikäli puolisolle ei löydy työtä. Forsander kumppaneineen (2004) on esimerkiksi tarkastellut Suomeen suuntautunutta asiantuntijoiden muuttoa. Tutkimuksessa havaittiin, kuinka työn vuoksi muuttaneiden puolisoitten työllisyystilanteet olivat yleisesti ottaen hyvin heikot. Tutkimuksessa haastatellut puoliset olivat myös varmoja siitä, että työttömyyden pitkittyessä suunnitelmassa oli muutto muualle toisen puolison vakituisesta työstä huolimatta. (Forsander ym. 2004, 154.)

Perheelliselle työllistyminen heti muuton alkuvaiheessa ei aina välttämättä tunnu tärkeältä, jos vastuu lasten ja kodin hoitamisesta muodostuu merkittäväksi kotiin jääneelle vanhemmalle (Hyvönen 2008). Myös Annalla oli lapsia hänen muuttaessaan Suomeen. Lasten kanssa kotona oleminen helpottikin vieraassa maassa asumista, kun päivisin oli merkityksellistä tekemistä. Silti huoli omasta työttömyydestä ja urasta painoi mieltä. Anna kertoo, kuinka oleskelunsa luonteen vuoksi hänellä meni pitkään ennen kuin pääsi osallistumaan edes ensimmäiselle suomen kielen kurseille¹⁵¹. Tämä viivästytti luonnollisesti myös työnhaun aloittamista.

”Miehelläni oli hyvä työ täällä. Hänellä on paljon työtä. Minä olin ensimmäiset kolme vuotta vain kotona, koska minun mieheni on työssä yliopistossa sopimuksella. Kaksi vuotta sitten minä menin ensimmäiselle suomen kielen kurssille. Vasta kaksi vuotta sitten... Koska meillä ei ollut miehen työn vuoksi

¹⁵¹ Haastattelusta ei selviä naisen oleskeluluvan lajia. Naisen kertomuksen pohjalta voidaan vain arvailla, että hänen oleskelulupansa on aluksi ollut tilapäinen oleskelulupa ja miehen työn pitkittyessä muuttanut ensimmäisen vuoden jälkeen jatkuvaksi oleskeluluvaksi. Jatkuvan oleskeluluvan myötä naisen osallistuminen myös kielikoulutukseen on mahdollistunut. (ks. luku 2.3 ja Ulkomaalaislaki 301/2004.)

pysyvää opiskelulupaa. Sen takia en päässyt suomen kielen kurssille, olin vain kotona. Kaksi vuotta sitten minä sain.” (Anna)

Harhailijoista Marcus oli ainoa, joka oli onnistunut työllistymään Suomessa oman alansa töihin. Silti työelämä ei tuottanut hänelle toivotunlaista tulosta. Marcuksen ensimmäinen työ Suomessa oli työharjoitteluluonteinen ja reilun puolen vuoden pituinen. Tämän jälkeen hän pääsi pidempiaikaiseen oman alansa työhön erääseen kansainväliseen yritykseen, jossa työkieli oli englanti. Marcus kuvaa, kuinka hänen työnsä oli aluksi mielenkiintoista ja sopivan haasteellista. Tässä työtehtävässä hän ehti olla kaksi ja puoli vuotta kunnes hänet lomautettiin yrityksen heikon taloudellisen tilanteen vuoksi. Oltuaan lomautettuna useamman kuukauden kutsuttiin hänet takaisin töihin – nyt kuitenkin eri osastolle ja eri tehtävään kuin aikaisemmin. Marcus ei ollut tyytyväinen uuteen työtehtäväänsä, sillä hän koki työnsä liian vaativaksi omaan koulutukseensa ja osaamiseensa nähden. Työnjohdollisista tehtävistä aiheutuva vastuu, työn liiallinen itsenäisyys sekä uusien asioiden suuri määrä olivat liikaa. Miehestä alkoi vähitellen tuntua, että hänestä revitään irti kaikki mahdollinen. Lopulta tilanne ajautui niin pitkälle, että hän joutui irtisanoutumaan terveydellisistä syistä. Päätös irtisanoutumisesta oli vaikea, mutta Marcus oli kuitenkin jälkepäin tyytyväinen ratkaisuunsa. Alla mies kertoo muutaman vuoden takaisesta tilanteestaan.

”Se oli näin, että yhtäkkiä minun piti tehdä päätöksiä, mutta minä en tiennyt tai minä en saanut pomoltani tai muilta ohjausta. Ja se oli tosi vaikeaa. Ja minä sairastuin siellä. Ja sen jälkeen minä päätin, että sen pitää nyt loppua, koska minä en jaksa enkä halua tehdä sitä enää... Ja se ei ollut vain se työ, mutta myös ihmiset olivat tosi uskomattomia. Kaikilla siellä oli kova stressi, kaikilla. Se en ollut vain minä, joka lopetti siellä. Myös muut alkoivat sanomaan siellä, että nyt riittää. Vuosi sitten, vuonna 2004 siellä oli 30 työntekijää, nyt siellä on 18 työntekijää, koska kukaan ei halua olla siellä töissä. Siellä joutuu tekemään liikaa sellaista työtä, mikä ei liity ollenkaan omaan ammattiin. Joutuu tekemään sellaista työtä, mitä ei itse haluaisi... Päätin lääkärin kanssa, että olisi parempi, että lopettaisin siellä. Se oli vaikea päätös, mutta olen nyt tyytyväinen, että olen tehnyt sen, koska kuusi kuukautta sillä tavalla oli tosi vaikeaa. Koska minä luulen, että kun menin takaisin töihin lomautuksen jälkeen, niin luulen, että he yrittivät saada minusta kaiken irti. He tiesivät, että jos minä en yritä tehdä parastani, niin he voisivat taas helposti sanoa, että joudut taas lomautetuksi. Ja siksi heillä oli mahdollisuus pyytää ja vaatia enemmän ja enemmän. Ja myös muilta, koska he ovat nyt lomauttaneet kuusi ihmistä.” (Marcus)

Työuupumuksesta selvittyään Marcus aloitti suomen kielen opinnot. Hän ei ollut aikaisemmin opiskellut suomen kieltä, koska oli ollut töissä kansainvälisessä yrityksessä ja pärjännyt työelämässä siihen asti englannin kielellä. Arkielämä oli puolestaan sujunut suomalaisen tyttöystävän avustamana. Vaikka kielitaito ei haastatteluhetkellä miehen mielestä ollutkaan vielä riittävä, oli hän kuitenkin jo aloittanut työnhaun. Mies oli päässyt muutamaan työhaastatteluun, mutta heikon suomenkielensä vuoksi haastattelutilan-

teet olivat olleet hänelle liian vaativia. Silti kielen oppimisen vuoksi mies piti tärkeänä, että seuraava työpaikka olisi nimenomaan suomalainen yritys.

”Joo melkein kaikki ovat olleet suomalaisia yrityksiä, joihin olen hakenut. Olen myös yrittänyt saada töitä englanninkielisestä firmasta, mutta panostan enemmän siihen, että voin työskennellä suomalaisessa firmassa. Koska jos tapahtuu taas niin, että saan paikan firmasta, jossa puhutaan vain englantia, niin on taas sama juttu mun suomen kielen kanssa.” (Marcus)

Kaikkien harhailijoiden elämään sisältyi siis runsaasti työttömyyttä. Useimmat pyrkivät täyttämään työttömyysajan jollain mielekkäällä tekemisellä. Esimerkiksi Marija kuvaa omaa työttömyyttään varsin aktiiviseksi ajaksi, vaikka työttömyys usein liitetäänkin lähinnä passiivisuuteen ja syrjäytymiseen.

”Työttömyys ei oikeastaan ole ollut raskasta, koska kun ensin tulimme Suomeen, niin meillä oli paljon työtä, koska piti lukea koko ajan. Kotiin tuli niin paljon kirjeitä vieraalla kielellä. Siihen saattoi mennä koko päivä, kun yritti saada selvää mitä kirjeessä luki. Ja sitten oli vielä lapsi. No ensimmäisen vuoden minä olin paljon lasten kanssa. Yhdessä me käänsimme kaikki kirjeet ja koitin auttaa lasta kouluasioissa. Ja sitten olin myös erilaisilla kursseilla paljon. Sitten syntyi toinen lapsi ja kolme vuotta olin täysin pois työelämästä. Nyt olen tässä projektin (projektin nimi) kursseilla. En voi sanoa, että elämä on ollut rankkaa.” (Marija)

Harhailijoista Raisa koki työttömyytensä varsin raskaasti. Kyseisellä henkilöllä ongelmat olivat kasautuneet äärimmilleen ja liittyivät suurelta osin työttömyyteen Suomessa ja siitä seuraavaan taloudelliseen ahdinkoon. Toisaalta ongelmia oli jo ilmennyt haastateltavan kotimaassa, alkaen siitä, kun opiskelut taidealan korkeakoulussa aikoinaan keskeytyivät lapsen syntymän vuoksi. Raisa jäi tuolloin yksinhuoltajaksi ja hänen oli mentävä töihin, jotta sai rahaa poikansa ja itsensä elättämiseen. Myöhemmin Raisa muutti Suomeen suomalaisen miehensä kanssa, mutta erosi hänestä pian muuton jälkeen. Haastatteluhetkellä nainen oli asunut Suomessa yli 10 vuotta. Tästä ajasta suurimman osan hän oli ollut työttömänä. Näihin vuosiin mahtui paljon surua, sairastelua, masennusta, yksinäisyyttä ja katkeruutta. Raisan omien sanojen mukaan elämä loppui viimeistään silloin, kun hänen poikansa kuoli. Lapsensa kuolemasta nainen syyttää osittain suomalaista yhteiskuntaa sekä ihmisten ennakkoluuloista asennetta ulkomaalaisia kohtaan. Töitä Raisa on yrittänyt hakea niin omalta taidealalta kuin lopulta muiltakin aloilta. Pysyvämpää työtä hän ei kuitenkaan ollut saanut. Hän on päässyt vain työharjoitteluihin, jotka naisen mukaan ovat olleet pelkkää harrastustoimintaa.

”Minulla ei ole koskaan ollut todellista työtä, ei ole koskaan ollut todellista työtä mun alalta. Vaikka mä olen ollut kolme kertaa (työpaikan nimi) työharjoittelussa, mutta siellä oli vain kovin yksipuolinen työ mitä minä voin tehdä. Minä tein siellä vain piirustuksia ja maalauksia. Mutta siellä ei ole mitään suunnitelmia, ei projekteja, ei mitään. Se oli ihan vaan harjoittelua, harrastusta vain, ei kunnan työtä.” (Raisa)

Välillä Raisa on ollut myös erilaisilla työvoimapolitiittisilla kursseilla, muttei ole saanut niistä mitään itselleen. Kurseille osallistuminen on hänelle nykyään lähes mahdotonta, koska hän ei sairauden vuoksi voi istua pitkiä aikoja paikoillaan.

”Miten joku yksi kurssi voi auttaa minua tässä tilanteessa. Mennä nyt sitten taas jollekin monen kuukauden kurssille ja sen jälkeen ei taaskaan mitään. Ei, ei, ei. Vaikka ennen mä olin tyytyväinen, jos mä olin jossain yliopiston kurssilla, koska mä sain esimerkiksi kielitaidon, se on hyvä. Mutta tarvitsenko mä kotona suomalaista kielitaitoa, tarvitsenko? Jos minä olen vaan yksin kotona, niin kenen kanssa mä siellä puhun. Kissan ja televisionko kanssa?” (Raisa)

Raisa kokee, etteivät lyhyet kurssit voi auttaa häntä enää pois työttömyydestä. Hän mieltääkin erilaisista suomen kielen kursseista saadut opit täysin hyödyttämiksi, etenkin kun hän kuluttaa aikaansa vain kotona. Nykyisessä tilanteessa Raisa kokee ammatillisen osaamisensa menneen täysin hukkaan. Naisen mukaan se ei ole haitaksi pelkästään hänelle itselleen vaan koko suomalaiselle yhteiskunnalle. Nainen uskoo, että hänellä olisi vielä paljon annettavaa työelämässä, jos vaan saisi siihen mahdollisuuden.

”Mä olen niin hyvin ammatillinen henkilö ja suomalaiset eivät ota minusta sitä mikä hyödyttäisi heitä. Mitä mä voin ajatella? En muuta kuin, että ne on hölmöjä. Ei se ole pelkästään mun elämän tuhlausta, se on koko yhteiskunnan kannalta tuhlausta, se on tuhlausta heidän arvojen ja kulttuurin kannalta, missä minä voisin tehdä jotain. Koska täällä on hyvä taidekulttuuri, hyvä pohja, joka sopii minulle. Minä tunnen sen hyvin. Mutta täällä on kuitenkin joitain kohtia, joissa on heikkouksia. Niissä minä voisin auttaa. Jos mä nään, että suomalaiset eivät osaa piirtää hyvin, suomalaisilla on huono motoriikka, suomalaisilla on hidas käden liike ja tästä syystä ehkä huono piirustustaito.” (Raisa)

Kaikki ongelmat näyttävät kasautuvan Raisa elämässä; ei ole työtä, ei rahaa, ei ystäviä, ei perhettä, ei terveyttä. Vaikka elämä Suomessa on ollut vaikeaa, ei hän kuitenkaan voi muuttaa takaisin kotimaahansa vuosien Suomessa asumisen jälkeen. Hänellä ei ole voimia eikä rahaa rakentaa elämäänsä uudelleen siellä. Vuosien tuloksettoman työn etsimisen jälkeen Raisa ei usko enää mihinkään pysyvämmän ratkaisun löytymiseen, vaan sinnittelee elämässään päivän kerrallaan. Jollain tavoin nainen kuitenkin kokee olonsa rauhalliseksi itsensä kanssa. Hän kertoo kuinka antaa elämän viedä häntä nyt minne se sitten viekin.

7.2.4 Yhteenveto

Edellä on tarkasteltu harhailijoiden ryhmään sijoittamieni maahanmuuttajien lähtömaan koulutus- ja uravalintoja, Suomeen muuttoa sekä työuran muotoutumista Suomessa. Jos pärjääjille oli tyyppillistä lähtömaassa tehtyjen uravalintojen helppous ja työllistymisen vaivattomuus Suomessa, leimasi useimpien harhailijoiden kertomuksia tietynlainen valintojen vaikeus sekä tyytymättömyys omiin ratkaisuihin ja tilanteisiin niin lähtömaassa

kuin Suomessa. Useat tähän ryhmään sijoittamani haastateltavat olivat vielä lähtömaassa olleet oman alansa töissä. Suomeen muuton jälkeen töitä ei enää löytynytkään tai sitten työt olivat koulutusta vastaamattomia alemman tasoisia niin sanottuja työmarkkinoiden sisääntulotöitä. Harhailijoista vain yksi oli ollut Suomessa oman alansa töissä. Suomeen muutto merkitsikin monelle selvää ammatillisen statuksen laskua. Jotkut myös katuivat nuorena tehtyjä uravalintoja niin, että kieltäytyivät hakemasta korkeakoulututkintoa vastaavaa työtä ja päättivät hankkia kokonaan uuden ammatin.

Suomessa muotoutuneen työuran suhteen harhailijoiden tarinoissa voidaan nähdä kaksi ”päälinjaa”. Osa harhailijoista oli jo melko varhaisessa vaiheessa ”luovuttanut” ja tehnyt päätöksen olla hakematta Suomessa oman alansa töitä, toisen puoliskon kohdalla suunnitelmassa oli pyrkiä oman alan töihin, esimerkiksi ammatillisen pätevyyden hankkimisen kautta. Myös lukuisat työharjoittelut ja määräaikaiset työt ajoivat osan harhailijoista pätkätöiden vuoristorataan. Monet elätelivät usein toiveita pidempiaikaisesta työstä esimerkiksi työharjoittelun päätteeksi, mutta joutuivat yhä uudelleen pettymään, kun sitä ei ilmaantunutkaan. Joillain elämään mahtui työnhaun lisäksi myös paljon muuta murhetta, kuten masennusta, sairastelua ja työuupumusta. Pitkät työttömyysjaksot koettiin eri tavoin riippuen muista omassa elämässä tärkeiksi koetuista asioista, kuten perheestä ja muista läheisistä ihmisistä.

Harhailijoilla tie Suomen työmarkkinoille oli siis takkuinen. Vain harva oli onnistunut hyödyntämään omaa korkeakoulututkintoaan Suomen työmarkkinoilla. Näyttääkin siltä, että korkeakoulutetut maahanmuuttajat ovat monella tapaa alttiita haavoittuvuudelle, turhautumiselle ja jopa syrjäytymiselle. Statuksen putoaminen uuteen maahan muuttaessa, aikaisemman arvostuksen romahtaminen ja äkillinen kelpaamattomuus jopa työmarkkinoiden yksinkertaisimpiin töihin kalvaa monen itsetuntoa. Tähän ryhmään sijoittamistani maahanmuuttajista osa oli jo selvästi hyväksynyt heikon tilanteensa eivätkä he enää edes uskoneet mahdollisuuksiinsa työllistyä omalle alalle. Osalla oli puolestaan ammatillisen pätevyyden hankkiminen kesken, eivätkä he siksi olleet vielä hakeneet oman alan töitä. Joillain taas haastatteluhetken elämäntilanne oli pakottanut joko siirtymään kokonaan pois työelämästä tai vastaanottamaan alemman tasoista työtä.

Harhailijoiden kertomuksista nousee esille useita erilaisia tekijöitä, jotka ovat voineet vaikuttaa tämän ryhmän heikkoon työllistymiseen Suomessa. Osa tekijöistä liittyy varmasti lähtömaan korkeakoulututkinnon ja työkokemuksen kautta hankitun osaamisen hyödyntämiseen Suomessa. Haastatteluhetkellä vain yhdellä tutkinto oli rinnastettu ja kahdella ammatillisen pätevyyden hankkiminen oli kesken. Toisaalta useiden kohdalla tilannetta vaikeuttivat myös suomalaisten työnantajien ja/tai työyhteisön ennakkoluulot, mikä ilmeni muutamissa haastatteluissa hyvinkin räikeinä syrjinnän muotoina. Kolmanneksi kysymys on varmasti myös yksilöstä itsestään, hänen asenteestaan, kielitaidostaan, ammatillisesta sitoutuneisuudestaan, oman alan työkuultuuriin hallitsemista jne. eli usein tiedoista ja taidoista, jotka ovat omaksuttavissa ainoastaan kyseiselle alalle työllistymisen myötä.

On syy sitten mikä tahansa, ongelmallista tilanteessa on työelämän ja koko yhteiskunnan kykenemättömyys vastaanottaa ja hyödyntää näiden ihmisten potentiaalia. Harhailijoiden ryhmä näyttäytyy kuitenkin siinä mielessä positiivisena, että osa heistä varmasti vielä löytää oman paikkansa suomalaisessa työelämässä, kunhan ammatillinen pätevyys ja riittävä kielitaito on ensin hankittu.

7.3 Lähtömaastaan selviytyneet sinnittelijät: kohti turvallisempaa elämää

Haastattelemistani maahanmuuttajista viisi nimesin sinnittelijöiksi¹⁵². Suomeen he olivat tulleet joko pakolaisina tai turvapaikanhakijoina¹⁵³. Päätin lopulta tarkastella pakolaisina ja turvapaikanhakijoina Suomeen tulleita korkeakoulutettuja maahanmuuttajia omana ryhmänään, koska heidän tarinansa erottuivat lähtömaan elämäntilanteiden ja -kokemusten vuoksi niin selvästi muiden haastateltavien tarinoista¹⁵⁴. Sinnittelijöillä opiskelu- ja uravalintoja lähtömaassa sävytti hyvin epävakaa elämä. Useimmat olivatkin joutuneet tekemään opiskelu- ja uravalintansa kotimaidensa sotien ja levottomuuksien keskellä. Useimmille oli kuitenkin jo varhain muodostunut vahva näkemys tietylle alalle suuntautumisesta. Kotimaan levottomuuksista huolimatta kaikki olivat päässeet toivomalleen alalle ja saaneet korkeakoulututkintonsa suoritetuksi. Ennen kotimaastaan lähtöä useimmat olivat myös ehtineet työskennellä oman alansa töissä. Myös opiskelujen jälkeinen työnteko oli useilla sodan ja rauhattomuuksien sävyttämää. Myöskään elämä Suomessa ei muotoutunut helpoksi. Jotkut olivat eläneet Suomessa olonsa alkuvaiheen vastaanotto-keskuksessa, osa oli tullut Suomeen suoraan pakolaisleiriltä. Suomalaiseen yhteiskuntaan kotoutumisen vaikeus näkyi ennen kaikkea työn saannissa. Vain yksi oli ajoittain löytänyt koulutustaan vastaavaa työtä. Vaikka monet olivatkin kiitollisia uudesta ja turvallisesta elinympäristöstä, koettiin elämä vajaaksi, kun työtä ei ollut. Jokaisella tähän ryhmään sijoittamallani haastateltavalla olikin voimakas pyrkimys päästä kiinni suomalaiseen työelämään. Tämän ryhmän haastateltavat olivat ammatiltaan joko hammaslääkäreitä tai insinöörejä. Iältään he olivat haastatteluhetkellä keskimäärin 46-vuoden ikäisiä; nuorin

¹⁵² Tässä ryhmässä oli yksi haastateltava, joka ei antanut lupaa nauhoittaa haastattelua. Hänen haastattelusta ei luonnollisesti ole mahdollista esittää suoria lainauksia. Haastattelun aikana tekemiäni muistiinpanojen perusteella kirjoitin heti haastattelun jälkeen kyseisen henkilön elämästä tiivistetyn tarinan. Analyysissä hyödynnän tätä itse kirjoittamaani tarinaa henkilön uravalinnoista, opiskelusta kotimaassa, Suomeen muutosta ja työuran muotoutumisesta Suomessa.

¹⁵³ Tämän ryhmän haastateltavista yksi oli tullut Suomeen lopulta suomalaiset sukujuuret omaavan vaimonsa kanssa. Silti tämänkin henkilön elämä omassa lähtömaassa oli ollut monin tavoin sotien ja levottomuuksien sävyttämää, jonka vuoksi olen ryhmitellyt kyseisen henkilön selviytyjien ryhmään.

¹⁵⁴ Nimeämällä tähän ryhmään sijoittamani maahanmuuttajat sinnittelijöiksi, olen halunnut korostaa kuinka lähtömaan vaikeista tilanteista huolimatta kaikki olivat onnistuneet hankkimaan korkeakoulututkintonsa. Suomeen muutto merkitsi useimmille uutta ja turvallista elinympäristöä. Vaikka muutto Suomeen ei ainakaan toistaiseksi ollut merkinnyt menestymistä työuralla, oli valtaosa kiitollinen uudesta ja turvallisesta kotimaastaan. Työttömyydestä huolimatta useimmat suhtautuivat melko myönteisesti elämäänsä Suomessa. Heikosta työtilanteesta huolimatta yhteistä tälle ryhmälle oli monenlainen ponnistelu ja vaikeuksien voittaminen eri elämäntilanteissa.

oli 34-vuotias ja vanhin 54-vuotias. Haastatteluhetkeen mennessä he olivat ehtineet asua Suomessa runsaat kuusi vuotta. Naisia tässä ryhmässä oli yksi.

7.3.1 Uravalintoja, opiskelua ja työtä sodan keskellä

Tämän ryhmän haastateltavien elämää lähtömaassa varjostivat sodat ja niiden aiheuttamat levottomuudet. Useimmat olivat lähtöisin myös maista, joissa luku- ja kirjoitustaidottomien osuus on suuri ja koulunkäynti on vain osalle mahdollista korkeakoulututkinnon hankkimisesta puhumattakaan. Kuten harhailijat, myös sinnittelijät kertoivat haastatteluissa melko vähän kotimaassa tekemistään uravalinnoista ja opiskelukokemuksistaan. Monet kuittasivat aiheen uravalintaan johtaneista syistä vain toteamalla, että olivat aina olleet kiinnostuneita valitsemastaan alasta. Lisäksi jotkut mainitsivat vanhemmista tai muista henkilöistä, jotka olivat kannustaneet hankkimaan korkeakoulututkinnon. Sinnittelijöiden ryhmään sijoittamistani maahanmuuttajista vain kahden isällä oli korkeakoulututkinto, yhdenkään äidillä ei ollut korkeakoulututkintoa¹⁵⁵. Vaikka useimmat vanhemmat eivät olleet nuoruudessa käyneet kouluja lainkaan, oli perheen lapsille kuitenkin haluttu antaa tämä mahdollisuus. Usein haastateltavat olivat monilapsisista perheistä, joissa myös perheen muilla sisaruksilla oli korkeakoulututkinto. Sinnittelijöistä esimerkiksi Elias toteaa, että vanhemmat ”kärsivät ja tekivät paljon sen eteen, että saimme koulutuksen.” Kärsimyksellä ja vaivannäöllä Elias viittaa ennen kaikkea vanhempien rahalliseen tukemiseen perheen lasten koulutuksessa. Samainen mies kertoo, että hän oli jo varhain ollut tietoinen tulevasta ammatista; hän halusi opiskella hammaslääkäriksi ja edetä aina kirurgiksi asti. Vaikka miehen alavalinta perustui omaan kiinnostukseen lääketiedettä kohtaan, oli taustalla myös sen hetkisen kotimaan tilanne ja maan kansalaisten auttaminen:

”Minä olen aina pitänyt lääketieteestä, lääkäri tai hammaslääkäri. Minua kiinnostaa erityisesti tämä kirurgia. Ja minä valitsin hammaslääketieteen. En tiedä miksi, mutta minä pidän lääketieteestä. Kun olin nuori, niin minä ajattelin, että minä haluan isona lääkäriksi tai hammaslääkäriksi... No voi sanoa, että minä valitsin tämän ammatin, koska kun minä näin kuinka paljon kotimaassa oli potilaita, jotka kärsivät, joilla ei ole rahaa mennä hoitoon tai on joku muu syy, miksi he eivät saa hoitoa. Ja minä ajattelin, että joskus minä palaan kotimaahani ja autan näitä ihmisiä. Ja minä valitsin kirurgian, koska ajattelin, että sillä alueella voin auttaa ihmisiä enemmän. Koska, jos on vaan joku karies ja on rahaa, niin potilas voi odottaa, mutta jos on joku leikkaus, niin hän ei voi odottaa. Näitä ihmisiä minä haluan auttaa tai tehdä edes jotakin heidän hyväkseen. Se on tärkeää minusta ja minä olen tyytyväinen, jos voin tehdä niin.” (Elias)

Eliaksen suunnitellessa hammaslääketieteen opintojensa aloittamista käytiin miehen kotimaassa sisällissotaa. Sodan vuoksi opiskelu maassa oli vaikeaa, joten mies suunnitteli

¹⁵⁵ Monet tulivat yhteiskunnista, joissa naisten kouluttautuminen erityisesti haastateltavien vanhempien nuoruudessa ei ollut yhtä tavallista kuin miesten.

aloittavansa opinnot ulkomailla. Tätä varten hän oli suorittanut etukäteen muun muassa englannin kielen kurssseja. Kotimaassaan vallitsevan sotatilan vuoksi matkustaminen oli kuitenkin rajoitettua eikä opiskelun aloittaminen miehen toivomassa länsimaassa onnistunut. Kotimaahan Elias ei kuitenkaan halunnut jäädä. Ystäviensä innostamana mies päätyi lopulta opiskelemaan hammaslääketiedettä erääseen itäisen Euroopan maahan. Muuttoa vieraaseen maahan helpottivat maassa jo entuudestaan asuvat ystävät, jotka järjestivät miehen asumiseen sekä opiskelujen aloittamiseen liittyvät käytännön asiat. Kuudessa vuodessa mies valmistui hammaslääkäriksi. Opintojen jälkeen Eliaksen oli tarkoitus palata takaisin hammaslääkärin töihin kotimaahansa. Nyt vuorostaan opiskelumaassa oli syttynyt sota, joten Elias joutui odottelemaan tilanteen rauhoittumista maassa yli puoli vuotta. Tuon ajan hän hyödynsi työskentelemällä hammaslääkärinä ystävänsä yrityksessä. Kotimaahan palattuaan Elias ehti olla vuoden työelämässä, kunnes päätti maansa vaikean tilanteen vuoksi jättää jälleen kotimaansa. Nyt mies muutti ulkomaille veljensä luokse, jossa hän erikoistui suukirurgiaan. Samoihin aikoihin hän tapasi tulevan vaimonsa. Elias asui vaimonsa kanssa kyseisessä maassa useamman vuoden, kunnes he kyllästyivät myös tämän maan ongelmiin. Suomeen mies muutti vaimonsa kanssa 1990-luvun lopulla. Eliaksen elämä oli ollut jatkuvaa pakoa ja muuttoa maasta toiseen. Muutot olivat liittyneet niin turvallisemman ja vakaamman elämän tavoitteluun kuin korkeakoulututkimuksen hankkimiseen ja oman uran luomiseen. Mies kokeekin uhranneensa paljon korkeakoulututkintonsa vuoksi. Osittain juuri tästä syystä tutkinnosta oli muodostunut miehelle erityisen tärkeä, kuten hän sitaatissa kuvaa.

”Tämä tutkinto on tärkeä, koska minä olen kärsinyt paljon ja matkustanut sen vuoksi paljon. Tämä tutkinto on siksi minulle tärkeä. Ja Suomessakin olen pitkään vaan opiskellut ja suorittanut kurssseja, että minä voisin käyttää tätä tutkintoa täällä Suomessa. Se ei ole vain tärkeä, se on, miten voin sanoa, tärkein asia. Ja minä haluan päästä alan töihin täällä Suomessa.” (Elias)

Myös toinen sinnittelijöistä, Maryam, oli jo varhaisessa vaiheessa pohtinut ammatinvalintaansa. Nainen kertoi kuinka oli jo lapsena kiinnostunut useista eri ammateista kuten opettajan, lakimiehen, lääkärin ja insinöörin ammateista. Seuraavassa sitaatissa nainen muistelee miten hänen kiinnostuksensa eri ammatteteja kohtaan näkyi jo lapsuuden leikeissä.

”No olin kiinnostunut opettajan ja lakimiehen ammateista. Kun minä leikin toisten lasten kanssa, niin minä olin aina opettaja ja kaikki muut oppilaita. Ja toinen oli, että olin lakimies, ja minä aina puhuin sillä tavalla. Minä ajattelin lapsena joskus, että olin niin kiinnostunut siitä, että ehkä alan lakimieheksi. Ja opettaja myös. Mutta kun tulin vanhemmaksi, alkoi tulla vähän ongelmia elämään. Aloin miettimään, että mistä voin sitten saada työpaikan, mikä on hyvä.” (Maryam)

Myös kiinnostus insinöörin ammattia kohtaan sai vahvistusta jo varhain Maryamin sukulaisten ja tuttavien esimerkkien kautta.

”Minun sukulaisista kaksi henkilöä ovat insinöörejä, yksi on sähköinsinööri ja toinen on rakennusinsinööri. Ja he opiskelivat pääkaupungissa, koska he ovat vanhempia kuin minä. Silloin kun he opiskelivat, niin meidän maassa oli vielä rauhallista. Ei ollut silloin vielä sotaa. Ja minä seurasin heidän opiskelua ja työtä ja kiinnostuin myöskin siitä. Ja toinen syy oli se, että minun isäni ystävä tuli meille kotiin tai me kutsuimme hänet meille. Ja hän oli nainen, nuori kaunis nainen, ja hän sanoi minulle, että voi sinä voisit hyvin valita myös minun ammattini. Hän oli niin kiinnostunut omasta ammatista ja minä olin silloin lapsi. Ja minä katsoin häntä ja sanoin, juu minun täytyy valita hänen ammatti, koska minä tykkään hänestä.” (Maryam)

Niin kahden sukulaisen esimerkit, mutta ennen kaikkea nuoren kauniin insinöörinaisen vierailu Maryamin lapsuudenkodissa oli tehnyt häneen suuren vaikutuksen. Insinöörinaisen ulkoisen olemuksen lisäksi naisen suuri kiinnostus omaa ammattia kohtaan oli jäänyt Maryamin mieleen. Myöhemmässä vaiheessa erityisesti käytännön sanelemat syyt alkoivat myös painaa Maryamin ammatinvalinnassa. Haaveet lääketieteen opinnoista kariutuivat ensimmäiseen sisäänpääsy-yritykseen. Maryam jäi niin kauas sisäänpääsyyn vaadittavasta pistemäärästä, että päätti unohtaa lääkärin ammatin. Lopulta päätökseen suuntautua insinööriopintoihin vaikutti ennen kaikkea maan sotatilan aiheuttama käytännön mahdottomuus valita muita opiskelupaikkoja. Kotimaassa vallitsevan sisällissodan aiheuttamien levottomuuksien ja pommitusten pelossa nainen halusi asua lähellä perhettään, ja vain insinööriopintoja oli mahdollista suorittaa omassa kotikaupungissa. Kauemmas hän ei olisi uskaltanut mennä opiskelemaan. Myös Ann-Christine Marttinen (1996) on pakolaisnuorten elämää käsittelevässä kirjassaan kuvannut, kuinka piiritetyssä Sarajevossa eläneet sisarukset Nina ja Rasin valitsivat opiskeltavat alat sen perusteella, missä kyseiset oppilaitokset sijaitsivat. Maryamilla alavalintaa tukivat myös valmistumisen jälkeiset työllisyysnäkyvät: insinöörien työllisyystilanne oli kotikaupungissa hyvä, sillä kaupungissa sijaitsi tehdas, joka työllisti runsaasti eri alojen insinöörejä.

”Koska, ensimmäinen syy oli se, että omaan kaupunkiin perustettiin oma yliopisto, jossa tätä alaa (tekniikan alan koulutus) oli mahdollista opiskella. Halusin asua kuitenkin perheen kanssa, olla heidän lähellä ja opiskella, koska sinä tiedät, että minun maassa oli 25 vuotta kestävä sota, sisällissota ja erilaisia muita sotia... Ja siellä ei ollut turvallista, että olisin mennyt toiseen kaupunkiin opiskelemaan. Että aina siellä sai pelätä pommeja, siksi minun perheeni halusi, että olen heidän kanssa, enkä lähde toiseen kaupunkiin opiskelemaan, vaan haluan olla lähellä. Ja toinen syy oli, että minusta tämä ala oli parempi kuin muut ammatit, olin myös kiinnostunut siitä... Koska mä voin saada siltä alalta työpaikan. Koska minä asuin (maan nimi) ja siellä oli sellainen tehdas, ja siellä, kun valmistuu insinööriksi, niin sieltä voi saada nopeasti insinöörin töitä. Siksi minä ajattelin, että se on parempi ammatti. Ja kun minä valmistuin insinööriksi, niin minä myös sain sieltä tehtaasta hyvän työpaikan ja olin kiinnostunut siitä työstä.” (Maryam)

Maan sotatilan vuoksi elämä Maryamin nuoruudessa oli monella tavalla vaikeaa. Nainen kertoo haastattelussa, että erityisesti sodan aikana työssäkäynti sallittiin vain miehille ja naisen paikka oli kotona. Tosin palkkaa miehet eivät työstä läheskään aina saaneet. Perheen tilanne kävi erityisen tukalaksi silloin, jos perheen ainoa elättäjä mies kuoli. Tällöin perheen lapset saatettiin lähettää kadulle kaupustelemaan ja hankkimaan rahaa. Naisen työssäkäynnin ohella kiellettyä oli myös tyttöjen koulunkäynti ja poikienkin koulunkäynti pohjautui pitkälti uskonnolliselle opetukselle. Maryam kertoo kuinka jotkut opettajat kiellosta huolimatta opettivat lapsia piilossa talojen kellarikerroksissa.

”Joskus tapahtui niin, että yksi opettaja, joka oli niin ahkera ja ystävällinen ja ajatteli, etteivät lapset voi olla ilman koulua, niin hän antoi opetusta kellarissa, ihan talon takana, alhaalla. He opiskelivat siellä kellarissa, niin ettei siitä tiedetä mitään. Jos siitä joku sai tietää niin opettaja tapettiin ja kysyttiin miksi sinä opetat lapsille. Siksi hän opetti talon alla. Sinne voi tulla kaikki lapset, naapurit ja opiskella siellä. Niin vaikeaa.” (Maryam)

Jatkuva pommitusten ja väkivallan tekojen pelko tekivät elämästä epävarmaa ja turvaton. Maryamin opiskelussa sota näkyi konkreettisesti muun muassa koulutarvikkeiden kuten kirjojen puutteena.

”Opettajat toivat mukanaan Venäjältä kirjoja, englanninkielisiä kirjoja ja he käänsivät niitä meidän kielelle ja he opettivat meille niistä. Meillä ei ollut omia kirjoja, me vain kirjoitimme itse. Koska te tiedätte, kun Suomessakin on ollut sota. Sota-aikana on vähän vaikeaa opiskella ja vaikeaa tehdä kaikkea, silloin menee vähän huonosti.” (Maryam)

Maan levottomuuksista huolimatta nainen sai insinööri-opintonsa runsaassa viidessä vuodessa suoritettua. Valmistuttuaan hän pääsi töihin kaupungissa sijaitsevaan tehtaan, kuten oli ennen opintojensa aloittamista suunnitellut. Hän ehti työskennellä tehtaassa kaksi vuotta ennen kuin joutui pakenemaan kotimaastaan.

Elias ja Maryam ehtivät valmistuttuaan työskennellä vain muutaman vuoden ennen kotimaastaan lähtöä. Muut tähän ryhmään sijoittamani haastateltavat olivat valmistumisensa jälkeen työskennelleet kotimaassaan pidempään, kukin vähintään kymmenen vuotta. Lähes kaksikymmentä vuotta kotimaassaan hammaslääkärinä työskennellyt Aziz kertoo, kuinka hän oli työuransa aikana työskennellyt hammaslääkärinä niin armeijassa kuin omalla yksityisellä hammaslääkäriklinikallakin. Koko miehen työuran ajan maassa oli enemmän tai vähemmän vallinnut sodista ja levottomuuksista aiheutunut epävakaa tila. Aziz oli heti hammaslääkäriksi valmistumisensa jälkeen vastentahtoisesti värvätty neljäksi vuodeksi armeijan hammaslääkäriksi. Kieltäytymisestä olisi miehen mukaan seurannut päätyminen vankilaan. Sodan päätyttyä Aziz siirtyi useammaksi vuodeksi siviiliin hammaslääkäriksi, kunnes uuden sodan sytyttyä joutui jälleen armeijan palkkailistoille. Levottomuuksin jälleen laannuttua mies jäi pidemmäksi aikaa valtiolle töihin. Hänen oli kuitenkin tehtävä samaan aikaan myös toista työtä, koska valtion maksama

korvaus työstä oli vain nimellinen. Päivisin mies työskenteli terveyskeskuksessa hammaslääkärinä, iltaisin perustamassaan omassa hammaslääkäriklinikassaan. Miehestä tuli jossain vaiheessa myös kyseisen terveyskeskuksen johtaja. Tästä huolimatta palkkoja ei aina maksettu. Oman klinikan pyörittämisestä hän kertoi saavansa sen verran lisätuloja, että perhe pärjäsi.

”Se oli vaikeaa elämää. Esimerkiksi minä olin terveyskeskuksen johtajana siellä ja minun palkkani siellä oli vain kaksi euroa kuukaudessa. Kaksi euroa kuukaudessa... Oma klinikka auttoi, se oli hyvä. Mutta aamutyöstä sain vain kaksi euroa kuukaudessa. Ja en voi sanoa, että en halua sitä työtä, en voi. Jos sanon, että en halua, joudun vankilaan. Oli pakko mennä siihen työhön aamuisin.” (Aziz)

7.3.2 Pois sodan jaloista

Pärjääjien ja harhailijoiden muutot Suomeen rakentuivat vapaaehtoisuudelle; oli muutettu joko puolison, paluumuuton tai työn vuoksi. Pakolaisuudessa muutto perustuu usein pakkoon, kun erilaiset yhteiskunnalliset, esimerkiksi poliittiset tai uskonnolliset tekijät, pakottavat ihmisen jättämään kotinsa ja kotimaansa. (Vrt. Korkiasaari & Söderling 2007, 240.) Tässä tutkimuksessa sinnittelijöiden pakolaisuutta selittävät tutkittavien elämään ja lähihistoriaan liittyvät pitkät sodan ja vainon jaksot. Osa lähtömaastaan paenneista oli jättänyt kotinsa keskelle sodan taistelutannerta, jotkut olivat osanneet ennakoida kriisin puhkeamista ja lähteneet maasta ennen pahimpien levottomuuksien syttymistä. Yhteistä tälle ryhmälle oli erilaisten uskonnollisten, poliittisten tai rodullisten vainojen kokeminen. Kuitenkin henkilökohtaisista pakoon liittyvistä syistä haastatteluissa kerrottiin melko niukasti ja varsin yleisellä tasolla. Yksi haastateltava perusteli pakoaan armeijaan joutumisella, toinen pelkäsi päätyvänsä vankilaan, kolmas kuolemalla. Joku mainitsi arkielämän vaikeutuvan jatkuvan viranomaisten valvonnan, taloudellisen puutteen sekä rajoitetun matkustuskiellon vuoksi siinä määrin, ettei maassa voinut enää elää. Sinnittelijöistä Ali kuvailee kuinka elämä kotimaassa ennen pakoon lähtöä oli kaaosmaista; jatkuvat räjähdykset, itsemurhapommitukset, varkaudet ja murhat tekivät elämästä mahdotonta. Tavallista myös oli, että rikkaiden perheiden lapsia siepattiin, jonka jälkeen heistä pyydettiin suuria lunnasrahoja. Samoin niinkin arkisia asioita kuin veden- ja sähkönjakelua kansalaisille säännösteltiin vain muutamaan tuntiin vuorokaudessa. Miehen lopulliseen lähtöpäätökseen vaikutti oman perheen joutuminen vainon kohteeksi perheen taustan vuoksi. Perheen lähtöä edesauttoi lopulta miehen ystävä, joka oli tilanteen tasalla ja olosuhteiden pahetessa kehotti Alia perheineen jättämään maansa ja kotinsa. Seuraavassa sitaatissa mies kuvaa lähtöä edeltävää sekavaa tilannetta.

”Siellä oli silloin maan hallitus vallalla ja siellä tapahtui huonoja asioita. Siellä oli sotaa, ei ollut rauhallista elää. Minulla oli sellainen olo, että minun täytyi tehdä asialle jotain, että tämä ei voi jatkua näin. Minä puhuin minun ystäväni kanssa ja sitten hän sanoi, että minun täytyy paeta, muuten olisin ollut vankilassa. Hän ilmoitti minulle, että minun täytyy paeta perheeni kanssa heti. Ja

kaikki jäi, minun kotini, minun oma klinikkani, private clinic ja kaikki minun tavarani, autoni. Maan hallitus otti ne kaikki. Minulle ja minun perheelleni jäi vain ne vaatteet mitä meillä oli päällä. Emme voineet ottaa mitään mukaan, koska lähdimme niin nopeasti maasta. Ja minulla oli rahaa pankissa, nekin kaikki hallitus otti.” (Ali)

Vaikka Ali oli perheineen ollut jo pidempään tietoinen maansa tilanteesta, tuli lähtö lopulta niin yllättäen, että mukaan ei ehtinyt ottaa mitään. Kotimaahan jäi koko perheen omaisuus aina kodista ja henkilökohtaisista tavaroista pankissa olleisiin rahoihin asti. Alin sitaatissa korostuu myös kuinka oli jatkuvasti oltava ajan tasalla siitä, mitä ympärillä tapahtui. Jos ei ollut tietoinen tapahtumien kulusta, saattoi olla liian myöhäistä. Miehelle erityisesti hänen ystävänsä apu lähdön ajoituksessa oli ollut ratkaiseva. Voi vain arvailla, miten Alille ja hänen perheelleen olisi käynyt, mikäli he olisivat tuolloin jääneet kotimaahan.

Pakolaisena ja turvapaikanhakijana Suomeen

Itse pakomatkasta ja sen eri käännteistä haastateltavat puhuivat valikoidusti. Useimmissa haastatteluissa todettiin vain, kuinka maasta oli päästävä pikimmiten pois ja seuraavassa hetkessä oltiinkin jo uudessa asuinmaassa Suomessa. Tähän väliin jää kuitenkin vaihe, joka monilla saattoi kestää useita vuosia. Marja Pentikäinen (2005, 34–38) kutsuu pakolaisuuden prosessin tätä jaksoa välivaiheeksi tai välitilaksi, jolloin ei oikeastaan kuuluta mihinkään tai minnekään (ks. myös Huttunen 2002, 15; Ekholm, Magennis & Salmelin 2005, 53–58). Pakolaisena vieraassa maassa olevat, esimerkiksi pakolaisleirillä odottelevat, ovat ikään kuin kahden maan välissä; yhtäältä he ovat jättäneet oman kotimaansa, toisaalta he ovat tietämättömiä uudesta tulevasta asuinmaastaan. Mikäli paluu kotimaahan on mahdotonta, odottavat asukkaat pakolaisleirillä päätöstä uudesta kotimaasta. Elämää leimaa epätietoisuus siitä, mitä omalle elämälle seuraavaksi tapahtuu. Pentikäinen (2005, 109–110) kuvaa tätä vaihetta myös ensimmäiseksi hengähdystauoksi pitkiin aikoihin; kotimaasta lähteneet tietävät, että heillä on vielä paljon edessä, mutta tähän saakka on jo päästy. Käsillä olevassa tutkimuksessa esimerkiksi Maryam oli paennut vanhempiensa ja sisarustensa kanssa kotimaastaan naapurimaahan. Perheen isä oli toiminut kotimaassa merkittävässä poliittisessa asemassa ja maan tilanteen kärjistyttyä perhe oli joutunut vainon kohteeksi. Maryamin mukaan naapurivaltiosta oli tarkoitus hakea vain väliaikaista turvaa. Perhe joutui kuitenkin odottamaan uudelleensijoittamispäätöstä naapurimaassa lopulta yli neljä vuotta. Seuraavassa sitaatissa nainen kuvailee tuota aikaa ja kohtaamiaan vaikeuksia vieraassa maassa.

”Se oli vähän vaikeaa, koska ei voi mennä töihin. Täytyy olla vaan sisällä ja tehdä jotain, esimerkiksi käsitöitä. Minä tein äitini ja siskojeni kanssa paljon käsitöitä ja ompelin kukkia. Ja minun veljeni, joka on nuorin, hän oli silloin neljätoista, hän ei voi käydä koulua. Hän ja minun siskoni opiskelivat kotona ja menivät, osallistuivat sitten kokeeseen koulussa (koulu oli naisen omanmaalainen koulu)... Elämä uudessa maassa oli niin vaikeaa. Jos menee ostamaan

jotain ruokaa, niin aina joku sanoo, että miksi sinä olet tullut tänne meidän maahan, miksi sinä et mene pois. Ja minä aina sanoin, että minun oli pakko tulla, jollen olisi tullut niin minun perheeni, kaikki olisivat kuolleet... Ja hän ei kuullut mitään, hän aina vaan sanoi, että miksi sinä tulit tänne. Ja joskus minä itkin sitä, että miksi juuri meidän elämä menee näin. Ja joskus minä ajattelin, että kun me lähdimme omasta maasta, niin nyt meidän elämä on vain tässä. Ja olen pettynyt, pettynyt. Ja samalla sairas, koska olen koko ajan sisällä, enkä halua mennä ulos, koska kaikki henkilöt sanovat, että miksi sinä tulit, miksi sinä ostat. Jos minä ostan vähän hyvää ruokaa, niin kysytään, että miksi sinä ostat, miksi sinä ostat tällaista ruokaa, mistä sinä saat rahaa.” (Maryam)

Koulunkäynti ja työnsaanti oli vaikeaa¹⁵⁶. Perheessä ainoastaan Maryamin isosisko oli onnistunut saamaan pidempiaikaista opetustyötä kaupungissa sijaitsevasta perheen omanmaalaisesta koulusta. Myös Maryam oli työskennellyt muutaman kuukauden kyséisessä koulussa. Palkkaa hänelle ei maksettu, mutta työ toi kuitenkin muuten niin yksitoikkoiseen elämään mielekästä vaihtelua. Muuten päivät kuluivat pääasiassa sisällä istuen ja käsitöitä tehden. Ulos ei viitsinyt lähteä, sillä se tiesi vieraiden ihmisten jatkuvaa muistutusta omasta pakolaisuudesta ja ulkopuolisuudesta.

Pitkä odotus pakolaisleirillä päättyy, kun kutsu käy jonkin maan pakolaisten valinnoista päättävän delegaatio haastateltavaksi. Ennen haastattelua pakolaisilla saattaa olla mielikuva jostain tietyistä maista, jonne haluaisivat päästä, josta he ovat kuulleet puhuttavan hyvää ja jossa ehkä jo entuudestaan asuu sukulaisia tai tuttavita. Aina ovet juuri toivotuun maahan eivät kuitenkaan aukea. Vieläkin suurempi pettymys on edessä, mikäli päätös uudelleensijoittamisesta ylipäänsä on kielteinen. Pentikäinen (2005, 114–118) kuvaa tutkimuksessaan kuinka hänen haastattelemansa pakolaiset kokivat olevansa täysin valintadelegaation armoilla. Ihmiset toki yrittävät esittäytyä delegaatiolle mahdollisimman ”hyvinä ihmisinä” pyrkien osoittamaan olevansa valmiita kaikkiin uuden maan olosuhteisiin ja tapoihin. He joutuvat tavallaan käymään kauppaa itsestään ja elämästään. Viimekädessä näiden ihmisten kohtalo on kuitenkin viranomaisten käsissä. Pelko negatiivisesta päätöksestä kasvaa entisestään, mikäli yhden maan delegaatiolta on jo tullut kielteinen päätös. Maryamin perheen kohdalla yli neljän vuoden odotus päättyi, kun heidät kutsuttiin suomalaisen delegaatio haastateltavaksi. Haastattelun lopputulos oli myönteinen ja perhe sai kauan toivomansa tiedon uudesta kotimaastaan Suomesta. He olivat myös onnekkaita sen suhteen, että koko perhe pääsi muuttamaan samaan maahan yhtä aikaa. Kaikissa tapauksissa ei käy aina näin. Seuraavassa sitaatissa nainen kertoo lyhyesti perheen saamasta myönteisestä päätöksestä.

¹⁵⁶ Pakolaisleirillä elävät ihmiset eivät periaatteessa edes saisi työskennellä tai liikkua leirien ulkopuolella (Ulkoasiainministeriö 2007). Esimerkiksi toinen haastateltava Ali kertoo haastattelun aikana kuinka perheen asuessa pakolaisleirillä työssäkäyntiä ei sallittu. Käytännössä osa pakolaisista saattaa kuitenkin asua pakolaisleirin ulkopuolella sekä opiskella tai työskennellä kuten maan muut kansalaiset (emt.). Maryamin haastattelussa jäi lopulta epäselväksi asuiko perhe pakolaisleirillä vai leirin ulkopuolella.

”Minun isäni haki silloin turvaa YK:sta. Että meillä oli niin vaikea elämä täällä, että me haluaisimme muuttaa Eurooppaan. Ja me sanoimme, tai minä en, siskoni ja veljeni sanoivat, että haluaisimme jatkaa vielä opiskeluja, koska opiskelut ovat vielä kesken. Ja kaksi henkilöä tuli Suomesta, haastatteli meidät ja he sopivat meidän kanssa, että tervetuloa Suomeen ja voitte jatkaa opiskeluja siellä.” (Maryam)

Sitaatista saa sen käsitykset, että Maryamin perheen koulutustaustalla olisi ollut vaikutusta valintadelegaation päätökseen. Perheen lapset yhtä lukuun ottamatta olivat kaikki korkeakoulutettuja. Julkisuudessa on kritisoitu valintakriteereitä, joiden perusteella henkilöitä valitaan pakolaiskiintiöön (esim. HS 2009b). Kiintiöpakolaisten valinnan kriteerit on kirjattu ulkomaalaislakiin (L 301/2004, 92§). Valintakriteereissä huomioidaan muun muassa henkilön suojelun ja uudelleen sijoituksen tarve. Samoin arvioidaan henkilön mahdollisuudet kotoutua suomalaiseen yhteiskuntaan. Arvostelua on saanut osakseen erityisesti kriteeri edellytyksistä kotoutua Suomeen. Tällöin askeleen edellä muita saatavat olla hyvin koulutetut ja itsensä työllistävät henkilöt. Kritiikki on kohdistunut erityisesti siihen, että valintajärjestelmän suosiessa pakolaisten koulutetuinta ja sopeutuvaisinta osaa voi kiintiöiden ulkopuolelle jäädä eniten avun tarpeessa olevia henkilöitä. Haastattelusta ei kuitenkaan selviä, millä perusteilla Maryam perheineen lopulta valittiin Suomeen.

Lähtömaastaan selviytyneistä ainakin Aziz, Ali ja Maryam olivat tulleet Suomeen kiintiöpakolaisina, jolloin heillä oli jo Suomeen tullessa YK:n pakolaisjärjestö UNHCR:n myöntämä pakolaisstatus. Tällöin heidän pakolaisuutensa syitä ei enää Suomessa tutkittu. Sen sijaan niillä henkilöillä, jotka tulevat maahan turvapaikanhakijoina tilanne on toinen. Mikäli heidät hyväksytään Suomessa turvapaikanhakijoiksi, siirretään heidät jonkin kunnan vastaanottokeskukseen odottamaan viranomaisten päätöstä mahdollisesta pakolaisstatuksesta. Turvapaikkahakemuksen käsittely voi kestää pitkään, jopa vuosia, kuten oli käynyt yhdelle sinnittelijälle, Hasolle. Mies kertoo kuinka oli 1990-luvun alkupuolella paennut perheensä kanssa kotimaansa taloudellista ja poliittista tilannetta. Ennen maan kriisiytymistä perheellä oli ollut korkea elintaso: Haso oli työskennellyt insinöörinä hyvässä työpaikassa, vaimo opettajana, perheellä oli hieno talo, auto jne. Elämä oli kaikin puolin kunnossa. Maan ajautuessa sisällissotaan kaikki muuttui: palkkoja ei enää maksettu, valtion palveluksessa työskennelleet irtisanottiin, kouluja suljettiin jne. Lopulta maassa harjoitettujen etnisten puhdistusten myötä Hason perheen elämä kävi niin vaaralliseksi, että perheen oli jätettävä kotimaa. Pienessä ajassa maasta pakeni suuria määriä myös muita maan kansalaisia, joista osa päätyi Hason perheen tavoin turvapaikanhakijoiksi Suomeen. Suomeen saavuttuaan nelihenkinen perhe sijoitettiin pienen ruotsinkielisen kunnan vastaanottokeskukseen. Perheen elämää vastaanottokeskuksessa mies kuvaa vaikeaksi. Raastavaa oli vain odottaa viranomaisten päätöstä omasta ja perheen kohtalosta. Mies kertoo, kuinka hänen vaimonsa itki heidän vaikeaa tilannettaan päivittäin. Kotoutuminenkaan ei päässyt alkuun, kun ei ollut varmuutta siitä, voiko maahan jäädä asumaan. Minna Säävälän (2007, 58) mukaan turvapaikanhakijoiden

sijoittaminen pienille paikkakunnille ympäri Suomea voi myös olla ongelmallista. Monet kokevat asumisen pienillä paikkakunnilla vaikeaksi: ennakkoluulot turvapaikanhakijoita ja pakolaisia kohtaan korostuvat ja myös työnsaanti on usein mahdotonta. Monet muuttavatkin suurempiin kaupunkeihin heti kun se on mahdollista. Myönteisen päätöksen saatuaan myös Haso perheineen muutti työn toivossa suuremmalle paikkakunnalle.

7.3.3 Vaikeuksien kautta ainakin rauhallisempaan elämään

Sinnittelijöiden ryhmään sijoittamani henkilöt päätyivät lopulta Suomeen joko kiintiöpakolaisina tai turvapaikanhakijoina. Vaikka elämän alkuun pääseminen uudessa ja erilaisessa yhteiskunnassa tuottikin monenlaista vaikeutta, nousi useampien haastatteluisia esille tietynlainen helpotus ja kiitollisuus uudesta ja turvallisesta elinympäristöstä kaiken entisessä kotimaassa koetun pelon ja rauhattomuuden jälkeen.

”Suomeen tullessa toivoin, että minä taas synnyin, elämä syntyy, koska aikaisemmin minä ajattelin, että minä kuolen. Mutta kun minä tulin Suomeen, niin minä synnyin taas takaisin. Ja elämä täällä näyttää niin kauniilta ja minusta kaikki ihmiset täällä ovat olleet minulle niin ystävällisiä. Ennen minä ajattelin, kun asuin omassa maassa, että täytyy yrittää elää, muuten kuolee, koska meillä oli niin vaikea elämä siellä. Ja kun minä tulin Suomeen, niin elämä näyttää niin kauniilta ja kaikki ovat niin ystävällisiä. Ja meidän perhe on niin tyytyväinen Suomessa.” (Maryam)

Sitaatissa Maryam kuvaa kuinka Suomeen muutto merkitsi hänelle kuin uudelleen syntymistä. Suomen hän koki uutena mahdollisuutena – maana, jossa voi elää pelkäämättä jatkuvasti oman henkensä puolesta. Lisäksi hän näki ihmiset ja heidän suhtautumisensa häneen ja hänen perheeseensä myönteisessä valossa. Myös toinen haastateltava, Ali, puhui Suomesta hyvin positiiviseen ja toiveikkaaseen sävyyn. Mies oli tyytyväinen uudesta rauhallisesta elinympäristöstä. Erityisen kiitollinen hän oli avusta, jota hän ja hänen perheensä olivat uuteen maahan sopeutumisessaan saaneet.

”Meillä on hyvä elämä täällä Suomessa. Ensimmäinen turvallinen ja rauhallinen paikka pitkästä ajasta. Ja täällä voi kehittää itseään, kun voi opiskella ja harrastaa myös omaa kulttuuria. Ihmiset täällä auttavat meitä edistymään, sopeutumaan. Minä esimerkiksi menin heti suomen kielen kurssille, otin neljä suomen kielen kurssia. Ja niiden jälkeen menin tietokonekurssille, viides kurssi oli tietokonekurssi. Ja sitten on tämä ammatillinen kurssi. Ja minun toive on, että joskus voisin tehdä hammaslääkärin työtä. Se on minun toiveeni.” (Ali)

Uuteen yhteiskuntaan sopeutumista voidaan tarkastella erilaisten vaiheiden kautta (esim. Salminen 1997)¹⁵⁷. Aluksi kaikki uusi voi viehättää ja kiinnostaa. Uusi maa ja sen tavat nähdään myönteisinä ja suurin osa asioista näyttää hyvältä. Vaikka mieltä painaakin ikä-

¹⁵⁷ Uuteen kulttuuriin ja ympäristöön sopeutuminen voi tapahtua niin sanotun kulttuurishokin kautta sisältäen kuherrusvaiheen, shokkivaiheen, reaktiovaiheen ja tasaantumisen (esim. Salminen 1997).

vä entiseen kotimaahan, koetaan samalla suurta helpotusta turvaan pääsemisestä. Niin Maryamin kuin Alinkin sitaateissa heijastuu juuri tämänkaltainen kiitollisuus ja myönteinen suhtautuminen uutta elinympäristöä kohtaan. Vasta jonkin ajan päästä saatetaan alkaa pohtia uuden ympäristön heikkouksia: työn puutetta, kontaktien ja verkostojen vähyttä, ulkopuolisuutta jne. Yhtäältä suurten odotusten toisaalta niitä seuraavien pettymysten seurauksena suhtautuminen uutta kulttuuria kohtaan voi muuttua jopa torjuvaksi, jolloin vahvistetaan ja tukeudutaan jälleen omaan kulttuuriin. Kuten jatkossa ilmenee, useimmille sinnittelijöille, myös Maryamille ja Alille, elämä uudessa maassa alkoi alun kuhertelun jälkeen näyttää myös raadollista puoltaan; työtä oli vaikea löytää, samoin ikävä ja huoli kotimaahan jääneitä läheisiä kohtaan kalvoi mieltä.

Lähtömaastaan selviytyneille entinen kotimaa merkitsi menetettyä kotia, toisaalta väkivaltaisten muistojen maisemaa. Paluu entiseen kotimaahan ei useimpia houkuttanut olosuhteiden edes myöhemmin mahdollisesti rauhoittuttua. Suomi merkitsi useimmille nyt uutta kotimaata. Osoituksena tästä osa suunnitteli hakevansa suomen kansalaisuutta heti kun se vain oli mahdollista. Uusi kotimaa ei tarkoittanut kuitenkaan kokonaan selän kääntämistä entiselle kotimaalle, sillä monille entiseen kotimaahan jäi sukulaisia ja ystäviä. Huoli läheisten tilanteesta ilmenikin useimmissa haastatteluissa. Jotkut kokivat syyllisyyttä siitä, että olivat itse päässeet turvaan toisten jäädessä sodan ja levottomuuksien keskelle. Kotimaahan jääneiden tilanteita seurattiin uutisten välityksellä, samoin heihin oltiin mahdollisuuksien mukaan yhteydessä muun muassa puhelimitse. Eräs haastateltava olisi halunnut lähettää kotimaahansa jääneelle veljelleen rahaa, mutta se ei työttömyydestä johtuvien omien taloudellisten vaikeuksien vuoksi ollut sillä hetkellä mahdollista. Sota oli hajottanut perheitä, sukua ja ystäviä myös muualle maailmaan. Esimerkiksi Alilla asui sukulaisia ja ystäviä eri puolilla Eurooppaa. Samoin Azizilla oli sukulaisia ja ystäviä aina Australiassa ja Amerikassa asti. Osalla oli läheisiä edelleen pakolaisleirillä odottamassa päätöstä uudelleensijoittamisesta. Vaikka osa läheisistä asuikin kaukana Suomesta, ei tilannetta koettu kovin huonona. Tärkeintä oli, että läheiset olivat päässeet pois entisen kotimaan levottomuuksista. Ikävän tullen yhteydenpito onnistui helposti nykyaikaisen tekniikan avulla. Seuraavassa sitaatissa esimerkiksi Aziz toteaa kuinka hänen elämänsä ja mahdollisuutensa olivat nyt Suomessa – sukulaisten elämä jossain toisessa maassa.

”Ei se ole tärkeää, että kaikki ovat samassa maassa. On minulla kyllä ikävä heitä, mutta miten se nyt sanoisi, everyone has their own chance, maybe my chance is here in Finland. Ja hänen tilaisuus on Australiassa. Minä voin puhua hänen kanssaan tietokoneen avulla joka päivä. Se on ilmainen. Joka päivä voin jutella tunnin tai kaksi. Minä olen molempiin siskoihin yhteydessä.” (Aziz)

Toiveena työllistyminen – vaikka tavoitetasoa tinkimällä

Suomessa työ on keskeinen yhteiskuntaan integroiva tekijä, oli sitten kyse maahanmuuttajista tai valtaväestöstä. Työ tuo mukanaan muun muassa taloudellista riippumattomuutta, sosiaalisia suhteita, kohottaa yksilön itsetuntoa, muokkaa identiteettiä jne. Tutkimusten mukaan maahanmuuttajien, mutta erityisesti pakolaisten asema uuden maan työmark-

kinoilla on heikko siitäkkin huolimatta, että he usein hakeutuvat aktiivisesti työelämään. Pitkittyessään työttömyys estää usein normaaliin elämänrytmiin pääsemisen ja vaikeuttaa sitä kautta sopeutumista uuteen yhteiskuntaan ja sen käytäntöihin. (Forsander 2002; Forsander & Ekholm 2001a, 59.) Kathleen Valtosen (1999) 1990-luvun lopulla haastattelemissa korkeakoulututkinnon suorittaneista pakolaisista muutamaa lukuun ottamatta kaikki olivat haastatteluhetkellä vailla työtä. Valtosen (emt., 25) mukaan akateemisesti kouluttautuneiden pakolaisten tilanne voi pitkällä aikavälillä näyttää jopa hankalammalta kuin vähemmän koulutusta saaneiden. Korkeakoulututkinnon suorittaneilla pakolaisilla tutkintojen rinnastaminen voi puuttuvien tutkintotodistusten vuoksi olla erityisen vaikeaa. Itse rinnastusprosessit voivat olla pitkiä ja haastavia. Monet eivät saa suoritetuksi riittävää määrää kompensoivia opintoja sen jälkeen kun heidän pätevyytensä on arvioitu. Uuden kielen oppiminen ei tapahdu myöskään hetkessä, etenkin jos henkilöllä on vaikeita traumaattisia kokemuksia takanaan. (Valtonen 1999; Ekholm ym. 2005.)

Sinnittelijöistä kaksi oli tullut Suomeen 1990-luvulla, loput 2000-luvulla. Näin ollen tähän ryhmään sijoittamani maahanmuuttajat olivat myös työmarkkinoille suuntautumisessaan hyvin eri vaiheissa; hiljattain tulleet vasta opiskelivat suomen kieltä ja suunnittelivat tutkintonsa rinnastamista ja/tai työnhaun aloittamista. Pidempään Suomessa asuneet olivat jo aika-ajoin päässeet työharjoitteluihin tai muihin määräaikaisiin töihin. Kuitenkin haastatteluhetkellä kaikki olivat vailla työtä. Yhteisenä piirteenä sinnittelijöiden tarinoissa oli työttömyydestä huolimatta voimakas halu päästä Suomessa töihin. Toive saada työtä ei liittynyt ainoastaan taloudelliseen välttämättömyyteen tai oman korkeakoulututkinnon hyödyntämiseen. Usein työn kautta haluttiin olla hyödyksi myös suomalaiselle yhteiskunnalle ikään kuin kiitoksena ja korvauksena siitä, mitä itse oli yhteiskunnalta saatu.

”Minä tiedän, että on perheitä, jotka ovat olleet täällä kymmenenkin vuotta tai viisi vuotta, eivätkä ole saaneet työtä. He vain saavat rahaa sosiaalitoimistolta. Mutta meidän perhe itse, me emme halua häiritä muita ihmisiä, me yritämme valmistua nopeasti ja saada työpaikan. Ja kun me menemme työhön ja makсамme veroja, niin sillä me autamme taas jotain toista ihmistä, joka tarvitsee rahaa. Se on parempi kuin jäädä kotiin. Saa palkkaa ja elämä menee hyvin. Ja me voimme maksaa veroa ja autamme sillä toisia ihmisiä.” (Maryam)

Maryam korostaa sitaatissa palkkatyön merkitystä. Työn tärkeyden korostaminen voi heijastaa osittain sitä, että hän tietää mitä suomalaisessa yhteiskunnassa arvostetaan; ahkeraa työntekijää, joka omalla työnteolla ja veroja maksamalla kantaa kortensa kekoon yhteisen hyvän puolesta. Toisaalta naisen käsitys työn arvostuksesta voi kummuta myös hänen taustakulttuuristaan ja -yhteiskunnastaan. Sitaatti on mielenkiintoinen myös siksi, että naisella ei koko Suomessa olonsa aikana ole ollut työtä. Omasta työttömyydestä huolimatta hän korostaa, kuinka hänen perheessä valmistutaan nopeasti ja päästään töihin. Maryam näkee itsensä ja perheensä osana suomalaista yhteiskuntaa, jossa jokaisella on oma työnsä ja tehtävänsä. Toisin kuin jotkut ”muut maahanmuuttajaperheet”, naisen perhe ei halua olla vaivaksi muille eikä elää suomalaisen yhteiskunnan varoilla.

Kaikki tähän ryhmään sijoittamani maahanmuuttajat toivoivat ensisijaisesti löytävänsä työtä omalta alalta. Kaksi sinnittelijää, Maryam ja Aziz, olivat kuitenkin myös valmiita vaihtamaan alaa, mikäli oman alan töitä ei Suomessa löytyisi. Esimerkiksi insinööriksi kotimaassaan opiskellut Maryam oli alkanut jo miettiä muita vaihtoehtoja, sillä hän koki vaikeaksi löytää Suomesta koulutustaan ja osaamistaan vastaavaa työtä. Lisäksi insinöörin tutkinnon rinnastamiseen liittyvät lisäopinnot tuntuivat naisesta kovin työläiltä. Työllistymisen alalle ilman rinnastuspäätöstä hän koki taas omalla kohdallaan hyvin epätodennäköisenä. Työn saannin vaikeuden hän oli huomannut jo oman alan työharjoittelupaikkoja etsiessä; ovet eivät aenneet edes alan työharjoitteluun, kuten seuraavassa sitaatissa käy ilmi.

”Kun minä tulin Suomeen, enkä osannut suomen kieltä yhtään, niin minä ajattelin, että voin saada työtä täältä helposti, että menee ehkä kaksi vuotta tai kolme vuotta. Mutta täytyy osata suomen kieli, jos meinaa saada työtä. Ja kun minä olen asunut täällä nyt yli kolme vuotta, niin olen huomannut, että se on vaikeaa, koska työn löytäminen on vaikeaa. Ei se työn löytäminen ole vaikeaa vain minulle, vaan se on vaikeaa myös kaikille suomalaisille. Täytyy itse löytää työpaikka. Se on vähän vaikeaa, kun kotimaan ja Suomen välillä on niin paljon eroja. Esimerkiksi mä työskentelin kotimaassa laboratoriossa, mutta jos mä työskentelen Suomessa laboratoriossa, niin siinä on paljon eroja. Siihen täytyy valmistautua. Ja minä en usko, että voin työskennellä laboratoriossa. Minä soitan aina laboratorioon ja kysyn, että voisinko tulla työharjoittelemaan sinne. Ja he vastaavat aina, että ei ole paikkaa. Se on ikävää minusta, kun en voi mennä sinne... Työvoimatoimistossa minulle sanottiin, että on vaikeaa löytää oman alan työtä. Että minä voin myös vaihtaa ammattia ja mennä opiskelemaan uutta alaa. Minä ajattelin, että jos mä en löydä oman alan työtä, niin minä yritän jotain toista, esimerkiksi päiväkotiiin, esikouluun, peruskouluun. Mutta minä yritän joka tapauksessa saada jotain työtä, koska Suomessa jollei ole työtä, on vaikeaa elää.” (Maryam)

Sitaatissa ilmenee, miten alun myönteisyys oli karissut nopeasti naisen huomatessa, kuinka vaikeaa työnsaanti Suomessa tulisi olemaan. Suurimmaksi syyksi Maryam mainitsee kotimaassaan hankkimansa kemian alan insinöörin tutkinnon soveltumattomuuden suomalaisiin alan töihin sekä ylipäänsä maiden erilaiset alan työt ja työtavat¹⁵⁸. Myös viranomaisen taholta tullut viesti oli ollut samansuuntainen; alan töiden löytäminen tulisi Maryamille olemaan vaikeaa. Tilanne turhautti naista. Joinain hetkinä hän oli kovin murheellinen tilanteesta, toisinaan alan vaihto taas ei tuntunut niin vaikealta.

”Yksi päivä mä olin niin surullinen ja kun mä istuin bussissa, niin itkin ja ajattelin, että miksi en pääse sinne (oman alan työharjoitteluun). Ja taas vähän aikaa sitten ajattelin, ettei se ole niin tärkeää, ehkä sitten joku toinen ala tai paikka. Ja mä päätin mennä päiväkotiiin kysymään työharjoittelupaikkaa ja hän sanoi, että tervetuloa.” (Maryam)

¹⁵⁸ Vastaavanlaisia perusteluita alan vaihdolle esitti jo harhailijoiden ryhmään sijoittamani insinööriksi kotimaassaan kouluttautunut Svetlana.

Lopulta nainen päätyi hakemaan työharjoittelupaikkaa päiväkodista¹⁵⁹. Vaikka työharjoittelu päiväkodissa oli kaukana omasta alasta, oli hän tyytyväinen saadessaan edes jonkun paikan ja pääsevänsä sillä tavoin työnteossa alkuun – muodostuu lastenhoidosta hänelle sitten pysyvämpi työ tai ei. Haastatteluhetkellä työharjoittelu päiväkodissa oli vielä edessäpäin.

Myös Azizilla oli varasuunnitelma, mikäli hammaslääkärin ura Suomessa ei urkenisi. Ensisijaisena tavoitteena oli kuitenkin saada virallinen hammaslääkärinlupa ja päästä sitä kautta myöhemmin myös oikeisiin hammaslääkärin töihin. Mies kuitenkin koki, ettei hänellä ollut mahdollisuuksia omin avuin saada lääkärin lupaa Suomessa. Tästä syystä hän oli hakenut hammaslääkärin pätevyitysmiskoulutukseen toivoen saavansa koulutuksesta apua ja tukea lääkärin pätevyytensä hankkimisessa¹⁶⁰. Haastatteluhetkellä mies oli jo kertaalleen hakenut kyseiseen koulutukseen, mutta heikon suomen kielensä vuoksi häntä ei ollut valittu. Varasuunnitelmana Azizilla oli hammasteknikoksi kouluttautuminen, mikäli hammaslääkärin luvan saaminen alkaisi muodostua ylitsepääsemättömän vaikeaksi.

Myös aikaisemmissa tutkimuksissa (esim. Valtonen 1999; Haapakorpi 2004) on huomattu, kuinka korkeakoulutetut maahanmuuttajat ja erityisesti korkeakoulutetut pakolaiset joutuvat uuden maan työmarkkinoilla usein madaltamaan tavoitetasoaan työllistymisensä suhteen. Haapakorven (emt., 38) tutkimuksessa korkeakoulutettujen maahanmuuttajien, jotka tosin eivät olleet pakolaisia, työllistymistä koskevat tavoitteet rakentuivat yleisen työmarkkinatilanteen arvioinnille suhteessa maahanmuuttajien omaan kompetenssiin ja mahdollisuuksiin suomalaisessa työelämässä. Haapakorven tutkimuksessa tutkittavista maahanmuuttajista peräti kolmannes asetti tavoitetasonsa koulutustasoaan vastaamattomaksi. (Haapakorpi 2004, 38–40.)

Tietyllä tavalla vastakohtana Maryamille ja Azizille olivat loput kolme sinnittelijää, joita yhdisti voimakkaampi sitoutuminen ja pyrkimys oman alan töihin; vaihtoehtoja tutkintoa vastaamattomille töille ei oikeastaan nähty. Pidempään Suomessa asuneet Elias ja Haso olivat jo ajoittain päässeetkin kiinni suomalaisen työelämään. Esimerkiksi insinööriksi opiskellut Haso oli Suomessa työskennellyt oman alansa suunnittelu- ja konsultin tehtävissä. Osa näistä töistä oli luonteeltaan työharjoitteluja, mutta esimerkiksi viimeisin työtehtävä oli määräaikainen suunnittelijan työ erään yliopiston rahoittamassa kahden vuoden mittaisessa projektissa. Silti haastatteluhetkellä mies oli vailla työtä. Lähes Suomessa olonsa alusta alkaen mies oli lähettänyt runsaasti työhakemuksia. Työt, joita hän oli hakenut, olivat kaikki olleet oman alan töitä. Mies kertoo, kuinka oli närkäs-

¹⁵⁹ Ennen työharjoittelupaikan saamista Maryam oli hakenut kertaalleen ammattikorkeakoulun hoitotyön suuntautumisvaihtoehtoon. Pääsykokeet olivat kuitenkin olleet liian vaikeat, eikä hän ollut saanut opiskelupaikkaa. Haastattelussa nainen totesikin, että haku ammattikorkeaan oli näin jälkeenpäin ajateltuna virhe, sillä hän ei olisi millään jaksanut insinööriopintojensa jälkeen opiskella taas useampaa vuotta.

¹⁶⁰ Hammaslääkärinluvan saaminen edellyttää kolmivaiheisen kuulustelun läpäisyä. Kuulusteluihin valmistautuminen ja niistä selviytyminen omin avuin on osoittautunut monelle maahanmuuttajalle liian vaikeaksi. Hammaslääkäreille tarkoitetun pätevyitysmiskoulutuksen tavoitteena on täydentää osallistujien tiedollisia ja taidollisia valmiuksia niin, että he voisivat jossain vaiheessa laillistua toimimaan hammaslääkäreinä Suomessa. (Kahra 2007; Laine & Pöllänen 2007.)

tynyt siitä, etteivät suomalaiset työnantajat välttämättä ilmoita valinnastaan työnhakijalle jälkepäin mitään. Miehen mukaan 90 prosentissa hakemistaan työpaikoista ei häneen oltu millään tavoin oltu yhteyksissä. Hän oli myös sitä mieltä, että jos hakijoina on suomalaisia, niin paikat menevät ilman muuta ensin heille. Se oli hänestä valitettavaa, mutta jollakin tavalla ymmärrettävää. Esimerkiksi muutama kuukausi ennen haastattelua Haso oli hakenut kahta avoinna olevaa insinöörin tehtävää eräästä suuresta sähköalan yrityksestä. Kun työpaikoista ei kuulunut mitään, soitti hän lopulta yritykseen kysyäkseen tilanteesta. Miehelle kerrottiin, että tehtäviin oli jo valittu kaksi henkilöä ja Haso olisi valittu kolmantena, heti kahden suomalaisen jälkeen.

Myös kahdella hammaslääkäriksi entisessä kotimaassa kouluttautuneella henkilöllä pitkän tähtäimen tavoitteena oli jossain vaiheessa päästä hammaslääkärin töihin Suomessa. Heistä 2000-luvun puolella Suomeen muuttanut Ali suoritti haastatteluhetkellä hammaslääkärin pätevytymisopinnot. Hänellä oli selvä käsitys työurastaan Suomessa; ensin opiskellaan suomen kieli ja hankitaan hammaslääkärin lupa, sen jälkeen hakeudutaan alan töihin. Vaikka töitä ei heti löytyisi, ei pidä hakea koulutusta vastaamattomia töitä, vaan on odotettava, että tilanne paranee, kuten hän haastattelussa ”opastaa”. Ali oli erityisen luottavainen työllistymisensä suhteen, sillä hänen kotikaupungissaan oli jo pidempään ollut pula hammaslääkäreistä.

Myös toinen hammaslääkäri, Elias, oli haastatteluhetkellä toiveikas mahdollisuuksistaan työllistyä Suomessa oman alansa töihin. Miehen ajatukset eivät kuitenkaan Suomessa asumisen alkuaikoina olleet yhtä valoisat. Suomeen muutettuaan Eliaksen ensimmäiset kuukaudet kuuluivat lähinnä asunnon etsimiseen ja suomen kielen opiskeluun. Koska asuntoa ei heti löytynyt, joutui hän asumaan vaimonsa kanssa asuntolassa muiden samassa tilanteessa olevien maahanmuuttajien kanssa. Elias ei pitänyt tilanteestaan lainkaan ja oli tuolloin kovin masentunut. Oman asunnon puute, työttömyys, kielitaidottomuus jne. aiheuttivat usein myös riitoja vaimon kanssa. Jossain vaiheessa perheeseen syntyi esikoinen. Taloudellisen vastuun kasvaessa mies koki, että hänen oli saatava jotain työtä. Koska hammaslääkärin luvan puuttuessa hammaslääkärin töitä ei ollut mahdollista saada, päätti mies hakea hammashoitajan töitä. 2000-luvun alussa mies olikin hammashoitajana kolmessa eri paikassa. Työt olivat kaikki kuitenkin työharjoitteluluonteisia, jotka kestivät pisimmillään puoli vuotta. Parantaakseen mahdollisuuksiaan saada hammaslääkärinlupa ja sitä kautta jossain vaiheessa myös alan töitä, haki Elias hammaslääkäreiden pätevytymiskoulutukseen. Häntä ei kuitenkaan tuolloin valittu koulutukseen. Hammashoitajan töiden tekeminen sekä hammaslääkärin luvan puuttuminen turhauttivat miestä. Hän oli nähnyt paljon vaivaa ammattinsa eteen, opiskellut lähtömaassa jopa kirurgiksi asti, ja nyt Suomessa hammaslääkärin töiden saaminen osoittautui vaikeaksi. Seuraavassa sitaatissa mies kertoo, että heikon työtilanteensa vuoksi hän oli jopa harkinnut muuttoa toiseen maahan.

”Työ ja työelämä on minulle elämässä tärkeintä. Jos ei Suomessa ole töitä, niin sitten jossain muualla... Minä ajattelin, että minun täytyy matkustaa jonnekin muualle, toiseen maahan. Mutta vaimo sanoi vain, että ei ei missään nimessä,

et sinä voi jättää meitä tänne. Ja minä sanoin, että katsotaan... Toisessa maassa minulla olisi veli ja hän on sanonut minulle, että hän voisi etsiä minulle työtä sieltä. Ja hän löysikin, mutta hän sanoi, että palkka ei ollut siinä työssä kovin hyvä. Ja minä haluaisin matkustaa. Haluaisin aloittaa työelämän, en haluaisi vain istua kotona. Alussa mulle olisi kyllä ihan sama mikä se palkka olisi. Mutta vaimo sanoo vain, että ei ja siellä ei ole rauhaa... Ei ole rauhaa, kun on sota ja onhan siellä sotaa. Mutta minä haluaisin silti matkustaa sinne ja aloittaa työt. Mutta toisaalta minä ajattelen, että mulla on lapsi, on perhe, siellä ei olisi hyvä palkka, minä en tiedä. Mutta jos minä olisin nyt yksin, niin muuttaisin heti. Mutta en ole nyt yksin, joten täytyy ajatella minun lastani. Jos minä ajattelen häntä, niin siellä olisi huono olla, koska siellä ei ole rauhaa, vaan soditaan. Ja siksihän minä juuri tulin tänne Suomeen, kun täällä ja pohjoismaissa on rauhallista. Sen takia minä tulin tänne. Miksi siis menisin takaisin sodan keskelle. Näin minä ajattelen nyt. Sen takia minä en ole muuttanut sinne. Mutta jos minä olisin nyt yksin, niin olisin jo varmasti muualla.” (Elias)

Sitaatti kuvastaa miehen suurta tarvetta päästä oman alansa töihin. Ulkomailla asuva veli oli jopa luvannut järjestää Eliakselle kotimaastaan hammaslääkärin töitä, mikäli töitä ei Suomesta löytyisi. Perhe kuitenkin pidätteli miestä edelleen Suomessa. Mies toteaa kuitenkin, että ilman lasta ja vaimoa hän olisi varmasti jo muuttanut toiseen maahan. Toisaalta mies pohtii, kuinka järjetöntä olisi jälleen muuttaa uuteen ja vieläpä rauhattomaan maahan ja aloittaa taas kaikki alusta. Lopulta Eliaksen tilannetta helpotti tieto siitä, että hän oli toisella yrittämällä päässyt hammaslääkärin tutkintonsa pätevyyskoulutukseen. Nyt mies uskoo, että hänellä on mahdollista saada hammaslääkärin lupa ja sen myötä hammaslääkärin töitä Suomessa. Haastatteluhetkellä pätevyysopintoja suorittaessaan miehestä tuntui, että elämä oli vihdoinkin menossa oikeaan suuntaan.

”Nyt minä voin sanoa, että olen tyytyväinen, koska olen saanut tutkintoni pätevyyskoulutusta. Tai se ei nyt ole ihan vielä suoritettuna, mutta loppuvaiheessa. Toinen asia on se, että minä ajattelen nyt niin, että voin löytää nyt työpaikan Suomesta, kun olen saanut tuon pätevyyskoulutuksen alalla. Ja toivon, että voin nyt aloittaa työelämän täällä Suomessa ja olen valmis aloittamaan elämän täällä, täällä rauhallisessa ympäristössä. Lapsella on hyvä olla täällä. Näin minä ajattelen nyt. En tietenkään voi sanoa, että olen täysin tyytyväinen, koska ei minulla ole sitä työtä vielä, mutta tällä hetkellä ajattelen, että elämä on menossa parempaan suuntaan, tilanteeni on nyt parempi kuin aikaisemmin. Ja ajattelen koko ajan, että saan kohta sen työpaikan omalta alaltani ja omaa ammattiani vastaavan työn. Sen takia voin sanoa olevani tyytyväinen. Tilanne on parempi nyt kuin aikaisemmin. Olen suorittanut tutkinnon, eikä ole mennyt vielä kovin paljon hukkaan aikaa. Näin.” (Elias)

Sitaatin lopussa Elias toteaa vielä kuinka hänen tilanteensa oli kohtalaisen hyvä, koska ”aikaa ei ole vielä kovin paljon mennyt hukkaan”. Lause kuvastaa hyvin miehen koulutus- ja työuraa kokonaisuudessaan; jatkuva kouluttautuminen ensin hammaslääkäriksi, sit-

ten kirurgiksi, muutto työn toivossa Suomeen jne. Vaikuttaa siltä, että ajan käyttäminen muuhun kuin koulutus- ja työuran edistämiseen on miehestä ajan haaskausta. Kuten hän itse haastattelussa kertoo, on hänen elämänsä ollut pitkälti muuttoa maasta toiseen niin rauhattoman elinympäristön, mutta myös korkeakoulututkinnon ja toiveissa siintävän hammaslääkärin uran vuoksi.

7.3.4 Yhteenveto

Edellä on tarkasteltu pakolaisina ja turvapaikanhakijoina Suomeen tulleiden elämää lähtömaassa, siellä tehtyjä uravalintoja, Suomeen saapumista, sopeutumista uuteen maahan sekä työuran muotoutumista Suomessa. Olen nimennyt tämän ryhmän kertomukset sinnittelijöiden tarinoiksi, sillä yhteistä tälle ryhmälle oli monenlainen vaikeuksien voittaminen ja ponnistelu eri elämän vaiheissa. Sinnittelijät olivat joutuneet elämään suuren osan elämästään sodan ja rauhattomuuden keskellä. Erilaiset levottomuudet näkyivät tavalla tai toisella myös omaan ammattiin ja uraan liittyvissä valinnoissa. Tietty ala tai opiskelupaikka saatettiin valita sen perusteella mitä ja missä oli kulloinkin turvallista opiskella. Vaihtelevista tilanteista ja olosuhteista huolimatta kaikki olivat kuitenkin päässeet toivomalleen alalle ja saaneet korkeakouluopintonsa päätökseen. Jokainen sinnittelijä oli ennen Suomeen tuloa työskennellyt kotimaassaan oman alansa töissä. Osalla työuraa oli ehtinyt kertyä lähes 20 vuotta, yksi haastateltavista ehti olla työelämässä vain vuoden ennen kotimaastaan lähtöä.

Muutto Suomeen merkitsi monelle suurta helpotusta ja vapautta elämästä jatkuvan pelon ja epävarmuuden keskellä. Toisaalta muutto uuteen maahan tarkoitti luopumista omasta synnyinmaastaan, kodistaan, usein myös sukulaisistaan ja ystävistään. Ristiriitaisista ajatuksista huolimatta päällimmäisenä tunteena useimmilla oli kuitenkin kiitollisuus turvaan pääsemisestä ja asettumisesta uuteen rauhalliseen elinympäristöön.

Uusi elämä Suomessa ei muototutunut tälle ryhmälle helpoksi. Jotkut joutuivat viettämään ensimmäiset vuotensa Suomessa vastaanottokeskuksissa, jossa oman elämän hallintaan liittyvät vaikeudet korostuivat. Suurella osalla oli suomen kielen kanssa vaikeuksia. Myös tutkinnon rinnastamisen tai ammatillisen pätevyyden hankkimisen kanssa oli ongelmia. Osittain juuri näistä syistä johtuen myös työllistyminen oli vaikeaa. Haastatteluhetkellä kaikki sinnittelijät olivat vailla työtä. Heistä tosin kaksi oli aika-ajoin onnistunut saamaan työtä, joista toisella työt olivat olleet myös muita kuin työharjoitteluja. Useimmat olivat haastatteluhetkellä kuitenkin vasta työnhakunsa alkumetreillä: suomen kielen opiskelu oli useilla kesken, samoin tutkinnon pätevytysopinnot tai niihin hakeminen. Työttömyydestä huolimatta kaikilla oli kuitenkin selvä pyrkimys päästä jossain vaiheessa kiinni suomalaisen työelämään. Ensisijaisesti pyrittiin oman alan töihin. Joillakin oli myös varasuunnitelma, mikäli työllistyminen oman alan töihin ei onnistuisi. Tavoitetason maldaltamista perusteltiin joko omilla puutteellisilla edellytyksillä työskennellä oman alan töissä Suomessa tai alan heikolla työmarkkinatilanteella. Osa sen sijaan piti tiukemmin kiinni tavoitteestaan työllistyä omaa korkeakoulututkintoaan vastaaviin töihin. Heillä jo

joko oli kokemuksia oman alan töistä Suomessa tai sitten tutkinnon päteyttäminen oli hyvässä vauhdissa, jolloin myös oman alan työmahdollisuuksiin uskottiin.

Vaikka yhdelläkään sinnittelijällä ei ollut haastatteluhetkellä työtä, nähtiin tulevaisuus ja työnsaantimahdollisuudet kohtalaisen valoisina. Työttömyyteen suhtauduttiin varsin realistisesti ymmärtäen, että työllistyminen on mahdollista vasta suomen kielen ja ammatillisen pätevyyden hankkimisen kautta. Ehkäpä entisessä kotimaassa koetut asiat hahmottuvat myöhemmän elämän kannalta keskeisenä voimavarana ja suorastaan tietynlaisena elämänasenteena, mikä näkyi myös asennoitumisena Suomessa kohdattuihin vastoinkäymisiin.

8 YHTEENVETO JA JOHTOPÄÄTÖKSET

8.1 Tutkimuskohteen heterogeenisuus

Kansainvälisesti tarkasteltuna Suomessa asuu vähän maahanmuuttajia (OECD 2010). Vaikka määrät ovat jatkuvasti kasvaneet, on maahanmuuttajien osuus väestöstä edelleen vain noin kolme prosenttia. Suomi onkin ollut varsinainen maahanmuuttomaa vasta muutaman vuosikymmenen, sillä 1980-luvulta alkaen muuttotase on pysynyt yhtäjaksoisesti voitollisena¹⁶¹. (Tilastokeskus 2011a; 2011e.) Vähäisestä ulkomaalaisten määrästä huolimatta Suomessa asuvat maahanmuuttajat muodostavat taustoiltaan varsin heterogeenisen ryhmän. Suomeen muutetaan monista eri syistä. Samoin kansalaisuuksien kirjo on laaja. (Työministeriö 2005b; Korkiasaari & Söderling 2007, 263; Tilastokeskus 2007; 2011a.) Osaltaan useat eri muuttosyyt ja lukuisat kansalaisuusryhmät ovat seurausta Suomen harjoittamasta maahanmuuttopolitiikasta. Esimerkiksi 1990-luvulla inkeriläispolitiikka lisäsi ratkaisevasti entisestä Neuvostoliitosta tulleiden paluumuuttajien määriä (Työministeriö 1998; Kyntäjä 2001). Toisaalta pakolaisten määrää on säännelty Suomen valtion vuosittain asettamalla pakolaiskiintiöillä. Työperäistä muuttoa on puolestaan rajoittanut muun muassa Suomen tiukka työlupamenettely. (Työministeriö 2006.) Viimeaikoina on alettu keskustelemaan muun muassa siitä, pitäisikö työperäisen muuton ehtoja löysentää, jotta Suomeen saataisiin enemmän ulkomaista työvoimaa.

Myös koulutustaustaltaan Suomessa asuvat maahanmuuttajat muodostavat kirjavan ryhmän. Verrattuna valtaväestöön korostuu maahanmuuttajissa koulutustasojen ääripäät: maahanmuuttajissa on valtaväestöön nähden suhteellisesti enemmän kaikkein korkeimman koulutuksen hankkineita (tutkijakouluaste) sekä toisaalta perusasteen suorittaneita tai kokonaan kouluttamattomia (Tilastokeskus 2007; Forsander 2002, 122–123; Kangas-harju ym. 2003, 14–15; Pohjanpää ym. 2003, 24; Haapakorpi 2004, 23). Koulutustausta vaihtelee suuresti eri kansalaisuusryhmissä: koulutetuinta on Kiinan, Venäjän ja joidenkin länsimaiden, kuten Yhdysvaltojen kansalaisissa, kun pakolaisia tuottavista maista tulleissa korkeakoulutettujen osuus on keskimäärin hyvin alhainen, vain muutaman prosentin luokkaa. Maahanmuuttajaryhmien väliset erot koulutustaustan suhteen heijastelevat myös eri ryhmien työmarkkina-asemaa. (Tilastokeskus 2007.) Voidaankin sanoa, että Suomessa asuvia maahanmuuttajia ei yhdistä juuri muu kuin se, että he ovat muuttaneet ulkomailta Suomeen (Forsander ym. 2004, 34). Erityisesti maahanmuuttajien työllistymistä tarkasteltaessa on huomioitava, että maahanmuuttajat saapuvat Suomeen monista eri syistä ja hyvin erilaisista taustoista ja lähtökohdista. Tässä mielessä maahanmuuttajien työllisyyden tarkastelu yhtenäisenä joukkona on monilta osin harhaanjohtavaa.

¹⁶¹ Suomeen on tosin muuttanut väkeä jo paljon tätä aikaisemminkin (esim. Pitkänen 2007).

Myös käsillä olevassa tutkimuksessa mukana olevat korkeakoulututkinnon suorittaneet maahanmuuttajat muodostivat taustoiltaan varsin heterogeenisen ryhmän. Aineisto vastaa joidenkin keskeisimpien taustamuuttajien suhteen melko hyvin Suomessa asuvia maahanmuuttajia: valtaosa tutkimukseen osallistuneista oli muuttanut Suomeen entisen Neuvostoliiton alueelta, samoin muuttosyyt vaihtelivat avioliiton, paluumuuton ja pakolaisuuden kesken, muutama oli myös muuttanut työn vuoksi jne. Se sijaan esimerkiksi naisten osuus aineistossa oli koko maahanmuuttajaväestöön nähden selvästi suurempi. (Ks. luvut 2.2 ja 6.1.1; vrt. Korkiasaari & Söderling 2007, 263; Tilastokeskus 2007.) Tutkimuksen kohteena olevat maahanmuuttajat olivat kaikki suorittaneet tutkintonsa muualla kuin Suomessa. Korkeakoulutetut maahanmuuttajat edustivat useita eri ammatteja, joista suurimmat ryhmät olivat lääkärit, opettajat ja insinöörit. Runsaalla kolmanneksella oli virallinen rinnastamispäätös tutkinnon kelpoisuudesta Suomessa, kun yli puolella rinnastamispäätös puuttui. Suhteellisesti tarkasteltuna kasvatusalan tutkinnoista peräti 85 prosenttia oli rinnastettu, kun aineiston suurimman koulutusalan terveysalan tutkinnoista vajaa kolmasosa oli rinnastettu ja tekniikan alan tutkinnoista runsas viidesosa. Iältään maahanmuuttajat olivat kyselyhetkellä keskimäärin 42-vuoden ikäisiä ja Suomessa he olivat asuneet runsaat kuusi vuotta.

Käsillä olevan tutkimuksen tarkoituksena oli tarkastella lähtömaassa korkeakoulututkinnon suorittaneiden maahanmuuttajien työllistymistä ja työurien muotoutumista Suomessa. Lähestyin aihetta keräämäni kysely- ja haastatteluaineiston kautta. Kyselyaineiston tarkoituksena oli muodostaa korkeakoulutettujen maahanmuuttajien työllistymisestä ja työllistymisen tarkoituksenmukaisuudesta määrällistä kuvaa tarkastelemalla ennen kaikkea sitä, miten ja mihin korkeakoulutetut maahanmuuttajat olivat Suomessa työllistyneet. Haastatteluaineiston ja tässä erityisesti elämäkerrallisen lähestymistavan kautta pureuduin tutkittavien yksilöllisempiin kokemuksiin omasta työllistymisestä, työuran muotoutumisesta ja työllistymisen taustalla vaikuttavista tekijöistä. Laadullisen aineiston kautta näkökulma samalla laajeni: Suomen aikaisen työllisyystilanteen lisäksi tarkastelin työuran muotoutumisen taustalla vaikuttavia yksilöllisiä tekijöitä kuten lähtömaassa tehtyjä ammatinvalintoja, elämäntilanteita ja olosuhteita, Suomeen muuttoa ja ylipäänsä niitä erilaisia lähtökohtia, joista korkeakoulutetut maahanmuuttajat olivat tulleet Suomeen ja Suomen työmarkkinoille. Laadullisen aineiston kautta tarkoituksena oli siis keskittyä ennen kaikkea niihin subjektiivisiin valintoihin, tilanteisiin ja kokemuksiin, joita en kyselylomakeaineiston avulla tavoittanut, mutta jotka osaltaan olivat vaikuttamassa korkeakoulutettujen maahanmuuttajien työllisyyteen ja työuran muotoutumiseen Suomessa.

Tutkimusasetelmaa, jossa tutkimuskohdetta tutkitaan useammalla eri menetelmällä, kutsutaan *triangulaatioksi* (Denzin 1970) tai englanninkielisellä termillä *mixed methods -menetelmäksi* (esim. Brannen 1992; Johnson & Onwuegbuzie 2004). Erilaisten menetelmien, tässä tutkimuksessa ennen kaikkea erityyppisten aineistojen, yhteensovittaminen samassa tutkimuksessa ei aina kuitenkaan ole ongelmaton. Koska kvantitatiivinen ja kvalitatiivinen tutkimus pohjautuvat erilaiseen tieteen perususkomuk-

seen eli paradigmaan, voi eri menetelmien yhdistäminen aiheuttaa niin tieteenfilosofisia ristiriitaisuuksia kuin erilaisia käytännön haasteita (Brannen 1992; 2005; Metsämuuronen 2006, 204–206). Myös käsillä olevassa tutkimuksessa on tähän liittyvät omat haasteensa. Voidaan muun muassa pohtia, ovatko kerätyt aineistot perusteltuja tutkimuksen tarkoituksen kannalta. Muodostaako käsillä oleva tutkimus järkevän ja yhtenäisen kokonaisuuden kahdesta erilaisesta aineistosta huolimatta tai toisaalta juuri siitä syystä? Ovatko tutkimuksessa käytetyt teoriat, käsitteet ja näistä johdetut mittarit (tässä tutkimuksessa kyselylomake ja teemahaastattelurunko) relevantteja ja koko tutkimusasetelma siten looginen? Parhaimmillaan lopputulos voi olla yhtenäinen ja mielekäs kokonaisuus, pahimmillaan tutkimus voi jäädä kahdesta erillisestä aineisto-osiosta yhteen nivotuksi tutkimusraportiksi. Osittain lukijan päätettäväksi jää, miten olen tässä tehtävässä onnistunut. Oman ongelmansa tutkimukseen tuo vielä se, että kyselyaineisto ei tapausmäärältään ja otokseltaan ole riittävä täysin luotettavien yleistysten tekemiseen perusjoukosta eli kaikista Suomessa asuvista korkeakoulututkinnon suorittaneista maahanmuuttajista. Toisaalta, kuten aineistosta saadut tulokset osoittavat, antaa tämänkin kokoinen ja tällä tavoin kerätty aineisto viitteitä ja todisteita siitä, minkälaista korkeakoulutettujen maahanmuuttajien työllistymisen alku voi Suomessa olla. Haastatteluaineiston haasteet liittyvät puolestaan yleisempiin laadullisen aineiston ongelmiin: ovatko haastattelemani maahanmuuttajat kertoneet minulle elämästään ja kokemuksistaan tutkimukseni kannalta relevantteja asioita, onko jotain oleellista mahdollisesti jätetty kertomatta tai jäänyt tutkijalta huomaamatta, kuvastaako aineisto oikeasti tutkittavieni elämää ja kokemuksia. Koska lähestymistapani oli nimenomaan elämäkerrallinen, voidaan myös esittää kysymys siitä, miten tarkkaan haastateltavat ovat muistaneet monien vuosien jopa vuosikymmenten takaisia asioita. Lisäksi molempien aineistojen keräämiseen liittyi myös monenlaisia kielellisiä ja kulttuurisia pulmia (ks. luku 5). Edellä mainituista haasteista huolimatta uskon, että olen kahdenlaisen aineiston avulla saanut muodostettua tutkimuskohteestani monipuolisemman ja luotettavamman kuvan kuin mihin pelkällä kysely- tai haastatteluaineistolla olisin kyennyt (ks. Brannen 1992).

Työmarkkinoiden näkökulmasta maahanmuuttajat voidaan jakaa niin sanottuihin työvoimapolitiittisiin muuttajiin eli niihin, joiden muutto perustuu työvoiman kysyntään sekä muiden syiden, kuten perhesyiden, pakolaisuuden tai paluumuuton vuoksi muuttaneisiin (Forsander 2001, 29). Maahanmuuttajien työllistymisen haasteet kiteytyvätkin usein jälkimmäiseen ryhmään eli muiden kuin työvoimapolitiittisista syistä muuttaneiden ongelmiksi. Keskeinen kysymys on, kuinka Suomen työmarkkinoille sijoittuvat ne maahanmuuttajat, jotka muuttavat maahanamme muista kuin työperusteisistä syistä. Myös käsillä olevassa tutkimuksessa valtaosa maahanmuuttajista oli muuttanut Suomeen muista kuin työperäisistä syistä.

Korkeakoulututkinnon suorittaneita maahanmuuttajia tarkasteltaessa toinen oleellinen huomio liittyy lähtömaassa hankittuun korkeakoulututkintoon ja sen hyödynnettävyyteen uuden maan työmarkkinoilla. Perinteisesti hankittu tutkinto on nähty

yksilön työmarkkinaresurssina, jonka avulla on päästy tiettyihin tutkintojen oikeuttamiin asemiin työmarkkinoilla. Puhutaan jopa koulutususkosta tai koulutuksen ”ilosanomasta”, jolloin kouluttautuminen ja sen kautta hankittu osaaminen on nähty hyvänä ja tärkeänä asiana. Koulutuksen ilosanoman rinnalla on kulkenut kuitenkin myös toisenlainen ”tarina”. Kilpailun jatkuvasti kiristyessä ei pelkkä tutkinto enää takaa automaattisesti hyvää asemaa ja vakaata koko aikuisiän kestäväää työuraa. Koulutuksen on sanottu muotoutuvan tänä päivänä yhä useammin myös riskiksi ja epävarmaksi sijoitukseksi (Kivinen & Ahola 1999). Työntekijältä edellytetään yhä enemmän joustavuutta, epävarmuuden sietoa, halua jatkuvaan itsensä kehittämiseen ja osaamisen päivittämiseen. Voidaankin kysyä, vaikeuttavatko työelämän muutosten mukanaan tuomat uudenlaiset vaatimukset entisestään maahanmuuttajien asemaa työmarkkinoilla. Miten esimerkiksi maahanmuuttajat onnistuvat integroitumaan uuteen maahan ja sen työmarkkinoille, kun kilpailu kovenee ja vaatimukset kasvavat, ja miten ylipäänsä hahmottuu maahanmuuttajien paikka tällaisessa muuttuvassa ja alati epävakastuvassa maailmassa? Erityisesti lähtömaassa korkeakoulututkinnon suorittaneiden maahanmuuttajien kohdalla nousee väistämättä esiin kysymys siitä, muodostuuko koulutuksesta maahanmuuttajille vielä valtaväestöäkin epäluotettavampi keino päästä hyviin työmarkkina-asemiin.

8.2 Työllistykseen maahanmuuttajan satsattava ”suomalaisuuteensa”

Työllistyminen on yksi keskeisimmistä maahanmuuttajien uuteen maahan kotoutumisen mittareista. Vieraassa maassa asuminen ilman työtä on yksilölle ongelmallista, koska pitkittyessään työttömyys heikentää paitsi yksilön taloutta, myös hänen ammatillista osaamistaan, identiteettiään, itsetuntoaan ja voi ylipäänsä vaikeuttaa uuteen yhteiskuntaan asettumista. Mitä pidempään henkilö joutuu olemaan työmarkkinoiden laitamilla, sitä vaikeammaksi työllistyminen muodostuu. Maahanmuuttajien kohdalla työttömyys on valitettavan tavallinen ilmiö niin Suomessa kuin muuallakin. Toisaalta työllisyys vaihtelee suuresti muun muassa eri kansalaisuusryhmissä. (Tilastokeskus 2007; OECD 2010.) Vaikka tilanne on Suomessa parantunut sitten pahimpien 1990-luvun lamavuosien, työllistyvät maahanmuuttajat edelleen niin valtaväestöön kuin lähtömaansa tilanteeseen nähden heikosti. Maahanmuuttajien työmarkkina-asemaa tarkastelevissa tutkimuksissa maahanmuuttajien heikko kiinnittyminen uuden maan työmarkkinoille nähdään usein maahanmuuttajien erilaisten pääomien ja resurssien, kuten kielitaidon, koulutuksen, sosiaalisten verkostojen jne. puutteina. Työllistymistä edesauttaa, mikäli henkilöllä on käytössä nimenomaan ”paikallista” pääomaa, kuten asuinmaassa hankittu tutkinto, riittävä kielitaito, työllistymistä edistävät kontaktit jne. (esim. Frieberg 2000, Li 2001). Myös tässä tutkimuksessa maahanmuuttajien heikko asema selittyy osaltaan uuden maan työmarkkinoiden kannalta vähäisillä tai vääränlaisilla resursseilla, kuten ”vääränlaisella” koulutuksella (Bourdieu 1986).

Käsillä olevan tutkimuksen tulokset osoittivat, ettei toisessa maassa hankittua tutkintoa ja osaamista ole helppo siirtää maasta toiseen. Kyselyaineiston¹⁶² mukaan lähtömaassa korkeakoulututkinnon suorittaneiden maahanmuuttajien työmarkkina-asema oli Suomessa (pääasiallisen toiminnan mukaan) eri tarkasteluajankohtina heikko: vain muutama oli työelämässä heti maahanmuuttovuoden lopussa, kolme vuotta maahantulon jälkeen työssä oli runsas kolmannes (35 %) ja aineistonkeruuhetkellä eli vuoden 2004 lopussa työssä oli 38 prosenttia. Ero tutkittavien ilmoittamiin työmarkkinatilanteisiin lähtömaassa oli merkittävä, sillä tutkittavista kolme neljäsosaa ilmoitti olleensa työssä vielä lähtömaassa juuri ennen Suomeen muuttoa. Korkeakoulututkinto ei siis johda automaattisesti maahanmuuttajien kohdalla hyviin asemiin työmarkkinoilla, vaan Suomeen muuton jälkeen useimmilla status laskee ja edessä on ainakin aluksi työttömyyttä. Toiseksi työllistymisen vakautta (tässä muun muassa työsuhteiden määrä ja kesto, työttömyysjaksojen määrä ja kesto, koulutukseen osallistuminen) tarkasteltaessa tulokset osoittivat, kuinka korkeakoulutettujen maahanmuuttajien työura Suomessa koostui pääasiassa määräaikaista ja lyhyistä työsuhteista, runsaasta työttömyydestä sekä koulutukseen osallistumisesta. Vajaalla kolmannekselle ei ollut koko Suomessa olonsa aikana ollut ainuttakaan työsuhdetta, kolmannes kaikista työsuhteista koostui erilaisista työharjoitteluista ja muutamaa lukuun ottamatta kaikki olivat jossain vaiheessa Suomessa oloaan olleet työttömänä. Lisäksi valtaosa koulutuksesta, johon tutkittavat osallistuivat, oli työtömille maahanmuuttajille suunnattua kielikoulutusta sekä erilaista suomalaisen työelämään ja yhteiskuntaan valmentavaa koulutusta. Korkeakoulutettujen maahanmuuttajien työllisyystilanne kokonaisuudessaan oli siis hyvin epävakaa työuran koostuessa yhtäältä lyhyistä pätkistä työelämässä, toisaalta pitkistä työttömyysjaksoista ja koulutukseen osallistumisesta. Tulos saattaa ”parhaimmillaan” viitata siihen, että tutkimuskohteena olevat maahanmuuttajat ovat monilta osin vielä työuransa ja kotoutumisensa alkumetreillä. Pahimmillaan kyse voi kuitenkin ainakin osan kohdalla olla pysyvästä ilmiöstä työmarkkinoiden reunamilla tai ajautumisesta pysyvästi työmarkkinoiden ulkopuolelle.

Myönteistä kuitenkin oli, että mikäli korkeakoulutetut maahanmuuttajat ylipäänsä onnistuivat Suomessa työllistymään, vastasi työ usein joko kokonaan tai ainakin osittain hankittua korkeakoulututkintoa. Onko siis niin, että koulutettujen maahanmuuttajien ongelmana Suomessa ei niinkään olisi koulutusta vastaavan työn saaminen, vaan ylipäänsä työmarkkinoille sisään pääseminen (vrt. OECD 2007)? Tutkittavien ilmoittamista työsuhteista noin 40 prosenttia vastasi lähtömaassa hankitun korkeakoulututkinnon tasoa ja koulutusala¹⁶³. Osa maahanmuuttajalääkäreistä siis työllistyy Suomessa lääkäreiksi,

¹⁶² Kyselyaineiston avulla maahanmuuttajien työllisyyttä Suomessa tarkasteltiin niin tutkittavien pääasiallisen toiminnan mukaan eri ajankohtina (toisin sanoen ovatko korkeakoulutetut maahanmuuttajat eri tarkasteluajankohtina olleet työssä, työttöminä, koulutuksessa jne.), työllistymisen vakauden (tässä tutkimuksessa muun muassa Suomen aikaisten työsuhteiden ja työttömyysjaksojen määrän ja keston mukaan) ja työllistymisen laadun tai tarkoituksenmukaisuuden kannalta (muun muassa sen perusteella minkälaisiin työtehtäviin ja ammatteihin korkeakoulutetut maahanmuuttajat ovat Suomessa työllistyneet ja ovatko työsuhteet vastanneet maahanmuuttajien korkeakoulututkintoa).

¹⁶³ Työn ja koulutuksen vastaavuuden tarkastelu perustui maahanmuuttajan omaan käsitykseen Suomessa tehdyn työn ja lähtömaassa hankitun koulutuksen vastaavuudesta (ks. lisää luku 6.4).

opettajat opettajiksi, insinöörit insinöörin työtehtäviin jne. Tämä näkyi myös aineistosta muodostettujen uratyyppejen tarkastelussa. *Koulutusta vastaavalla vakaalla* (n=8) ja *vakiintuvalla uralla* (n=24) olevilla kaikki työt tai valtaosa töistä olivat niin tutkinnon alaa kuin tasoakin vastaavia. Kaikista aineiston työsuhteista kolmannes oli omalta koulutusosalta, mutta tutkinnon tasoon nähden alhaisempia. Lääkäriin koulutuksen hankkineilla erilaiset oman alan työharjoittelut ja avustavat työt lukeutuivat tähän ryhmään, kasvatustalon korkeakoulututkinnon suorittaneilla esimerkiksi koulunkäyntiavustajan tehtävät. Uratyypeistä erityisesti koulutusta osittain vastaava *laskeva ura* (n=17) edustaa tämänkaltaista työuran alkua. Osa työsuhteista oli myös tavalla tai toisella eri alalta mistä korkeakoulututkinto oli aikoinaan hankittu. Osa näistä töistä oli niin sanottuja työmarkkinoiden sisääntulotöitä (esimerkiksi aineistossa myyjän, siivoojan, kodinhoitajan jne. työt). Tällaisia töitä oli erityisesti *sisääntulo-* (n=7) ja *sekauralla* (n=12) olevilla. Maahanmuuttajilla pääsy tällaisiin töihin voi käydä kohtalaisen helposti, koska osa valtaväestöön kuuluvista saattaa karttaa tämänkaltaisia raskaita ja heikosti palkattuja töitä. Toisaalta, mikäli maahanmuuttajien osuus näissä töissä kasvaa, voi ongelmaksi muodostua töiden ”leimaantuminen” maahanmuuttajien töiksi, jolloin valtaväestö saattaa entisestään alkaa karttaa tämänkaltaisia töitä. Vaarana voi tällöin olla jako maahanmuuttajien ja valtaväestön töihin. Kaikkein heikoin tilanne oli kuitenkin *työttömän uralla* (n=31) olevilla, joilla ei Suomessa olon aikana ollut ehtinyt kertyä vielä ainuttakaan työsuhdetta. Samalla tämä uratyyppejä muodosti aineiston yleisimmän ”työuran”.

Tuloksia työn ja koulutuksen vastaavuudesta voidaan tulkita niin myönteisistä kuin kielteisistäkin näkökulmasta. Vaikka kaikki työt tässä tutkimuksessa eivät aina vastanneetkaan maahanmuuttajien aikaisempaa koulutusta ja osaamista, ovat erityisesti oman alan alemman tasoiset työt kuten lääkäriharjoittelut ja koulukäyntiavustajan tehtävät tarkoituksenmukaisia ja tärkeitä ponnahduslautoja parempaa ammatillista sijoittumista tavoiteltaessa – tai ainakin ne ovat tärkeitä töitä niin kauan, kun nämä työpaikat ja työtehtävät eivät muodostu henkilöille pysyviksi työnteon muodoiksi (vrt. Nätti 1993; Sutela 2006). Lisäksi tämänkaltaiset työt mahdollistavat välttämättömän oman alan kulttuurisen ja sosiaalisen kompetenssin kehittymisen, jonka myötä työllistyminen tutkintoa vastaavampiin töihin voi helpottua. Näistä syistä johtuen uskonkin optimistisesti, että ainakin osa tavalla tai toisella koulutusta vastaamattomalla uralla olevista vielä ajan ja inhimillisen pääoman karttumisen myötä päätyy koulutustaan vastaavalle työuralle. Toisaalta tulos voi kertoa suomalaisten työmarkkinoiden heikosta kyvystä hyödyntää maahanmuuttajien osaamista, kun valtaosa tutkittavista kuitenkin oli tavalla tai toisella koulutusta vastaamattomalla uralla tai kokonaan työmarkkinoiden marginaalissa. Voidaan pitää inhimillisen pääoman tuhlausena tilannetta, jossa esimerkiksi lääkäriksi itsensä lukenut maahanmuuttaja tekee erilaisia hoitoalan avustavia töitä, saatikka työskentelee koulutustaan täysin vastaamattomassa työssä esimerkiksi siivoojana. (Myös Haapakorpi 2004, 31–32.) Suoritettuna tutkinnon ja yksilön näkökulmasta kyse on myös ylikoulutuksesta tai koulutuksen ja osaamisen alihyödyntämisestä, kun henkilö joutuu tyytymään koulutustaan vaatimattomampaan työtehtävään tai henkilö on hankkinut enemmän koulutusta kuin mitä hänen sen hetkinen työtehtävänsä vaatii (esim. Rinne 1998).

Tulosta voidaan pohtia myös työmarkkinoiden lohkoutumisen näkökulmasta. Näkemykset siitä, voidaanko Suomen kohdalla puhua työmarkkinoiden etnisestä lohkoutumisesta, vaihtelevat sen mukaan miltä kantilta lohkoutumista kulloinkin tarkastellaan. Tämän tutkimuksen mukaan koulutettujen maahanmuuttajien työmarkkina-asema vaihtuu yleisellä tasolla epävarmemmalta kuin valtaväestöön kuuluvien. Aineiston valossa näyttäisi siltä, että työmarkkinat jakaantuisivat myös koulutettujen maahanmuuttajien sisällä: osa maahanmuuttajista pääsee Suomessa oman alansa töihin, osa joutuu syystä tai toisesta tekemään koulutustaan vastaamatonta työtä tai päätyään kokonaan työmarkkinoiden ulkopuolella tai ainakin sen laitamille. Osa koulutusta vastaamattomiin töihin päätyneistä oli työllistynyt erilaisiin työmarkkinoiden vähemmän arvostettuihin ammatteihin. Koska aineisto on tässä tutkimuksessa pieni, ei mistään tämänkaltaisesta työtehtävästä tai alasta muodostunut tälle ryhmälle leimallista alaa. Tässä mielessä puhe lohkoutuneista työmarkkinoista koulutettujen maahanmuuttajien kohdalla on ennen aikaista. Sen sijaan erilaisista lyhyistä ja määräaikaisista työsuhteista sekä työharjoitteluista muodostui korkeakoulutetuille maahanmuuttajille tyypillinen työnteon muoto.

Keitä työllistyneet olivat taustoiltaan?

Käsillä olevassa tutkimuksessa työllistyneitä korkeakoulututkinnon suorittaneita maahanmuuttajia tarkasteltiin joidenkin keskeisimpien taustamuuttujien kuten kansalaisuusryhmän, muuttosyyntä, muuton ajankohdan, iän, sukupuolen, koulutusalan ja tutkinnon rinnastamisen suhteen. Ongelmallista on, että taustamuuttujien tarkastelussa ei kyetty erittelemään mikä tai mitkä taustatekijöistä ovat sellaisia, jotka selittävät tutkittavien tilannetta paremmin kuin toiset (vrt. Jaakkola & Reuter 2007, 355). Voidaan vain todeta, että taustalla olevia tekijöitä on useita, jotka omalta osaltaan todennäköisesti vaikuttavat lopputulokseen. Tulokset noudattavat kuitenkin pääpiirteissään aikaisempien tutkimusten tuloksia. Ensinnäkin niin pääasiallisen toiminnan kuin työllistymisen vakauden mukaan tarkasteltuna parhaiten olivat työllistyneet Suomen kansalaisuuden saaneet sekä kahden maan kansalaiset (joilla toinen kansalaisuus useimmiten Suomi). Heikoin tilanne oli pakolaisuutta tuottavista maista tulleiden kansalaisilla. Muuttosyyntä mukaan tarkasteltuna paras tilanne oli työn vuoksi tulleilla (tosin $n=2$). Tämän jälkeen tulivat paluumuuttajat, sitten avioliiton vuoksi tulleet ja viimeisenä pakolaisina maahan tulleet. Tulos saa tukea aikaisemmista vastaavista tutkimustuloksista, joissa kaikkein heikoiten ovat usein työllistyneet pakolaisia tuottavista maista tulleet ja parhaiten länsimaista tulleet. Myös Suomen kansalaisuuden saaneilla työllisyystilanne on usein ollut hyvä. (Esim. Forsander 2002; Hämäläinen ym. 2005; Joronen 2005b; Jaakkola & Reuter 2007.) Suomen kansalaisuus voi edesauttaa kiinnittymään suomalaisille työmarkkinoille. *Työnantaja voi esimerkiksi palkata ennemmin henkilön, joka Suomen kansalaisuuden myötä ikään kuin osoittaa työnantajalle oman ”suomalaisuusasteensa”.* Toisaalta maahanmuuttaja, joka on päässyt kiinni suomalaiseen työelämään, voi työn kautta kokea kotoutuneensa uuteen yhteiskuntaan ja sitä kautta ajatella myös kansalaisuuden hankkimisen tärkeäksi. (Ks. myös Forsander 2002, 139–140.) Kansalaisuuden hankkimisen ja työllisyyden paranemisen välillä on havaittu yhteyksiä myös muissa maissa (ks. OECD 2010, 166–167).

Kuten tässä tutkimuksessa on osoitettu, ei korkeakoulututkinnon suorittaneilla maahanmuuttajilla lähtömaassa hankittu tutkinto itsessään johda hyviin asemiin työelämässä. Suomeen muuttaessaan työmarkkina-asema laskee useimmilla ja maahanmuuttajat joutuivat taistelemaan asemastaan työelämässä usein monin tavoin etulyöntiasemassa olevan valtaväestöön kuuluvan työnhakijan kanssa. Tänä päivänä työllistyäkseen tarvitaan jatkuvaa tietojen ja taitojen päivittämistä, täydennys- ja jatkokoulutusta jne. Tätä tarvitsevat niin valtaväestöön kuuluvat, mutta myös maahanmuuttajat. *Työnantajan silmissä luottamusta näyttäisi herättävän, mikäli maahanmuuttajalla on työnhaussa esittävä tutkintotodistus ”suomalaisittain hyväksytyssä muodossa”*. Kaikista tutkintonsa rinnastaneista työssä kyselyhetkellä oli yli puolet (58 %), kun rinnastamattomista työssä oli runsas neljäsosa (27 %). Tutkinnon rinnastamisen myötä tutkinto ikään kuin muuttuu suomalaisen työmarkkinoiden ja ennen kaikkea rekrytoijien kannalta luotettavammaksi. Toisaalta koska lähes puolet (42 %) tutkintonsa rinnastaneista oli kyselyhetkellä edelleen vailla työtä, tulos viittaisi myös siihen, että suomalaisittain hyväksytyt tutkinto ei pelkästään riitä, vaan tarvitaan vielä jotain lisää, jotta ovet työelämään avautuisivat. Maahanmuuttajilla onkin lisäksi oltava monenlaista muuta suomalaisen työelämän edellyttämää tietoa, taitoa, asennetta, niin sanottua sosiaalista ja kulttuurista kompetenssia, joka usein voi karttua vasta työkokemuksen ja maassa asumisen kautta.

Maassaoloajalla, iällä ja sukupuolella näytti olevan vaikutusta työllisyystilanteeseen siten, että pidempään maassa asuneilla työllisyystilanne oli parempi. Iän mukaan tarkasteltuna nuoremmista ikäryhmissä (tässä ikäryhmät 25–39-vuotiaat ja 40–49-vuotiaat) tilanne oli usein parempi kuin kaikkein vanhimmassa ikäryhmässä (50–64-vuotiaat) (ks. myös Forsander 2002; Hämäläinen ym. 2005; Joronen 2005b). Lisäksi sukupuolen mukaan maahanmuuttajanaisista aineistonkeruuhetkellä työssä oli suurempi osa kuin maahanmuuttajamiehistä (myös Linnanmäki-Koskela 2010, 54).

Tutkimuksessani korkeakoulututkinnon suorittaneet maahanmuuttajat edustivat myös useita eri koulutusaloja. Aikaisemmissa tutkimuksissa on havaittu, että työmarkkinoille siirtymisen vaivattomuus voi vaihdella aloittain (esim. Suutari 2003; Rouhelo 2008; Sainio 2008). Usein suoraan ammattiin valmistavilta aloilta (tässä tutkimuksessa erityisesti terveysala) tutkinnon hankkineilla työttömyys on pääsääntöisesti ollut vähäisempää ja työllistyminen oman alan töihin helpompaa kuin niin sanotuilla generalistialoilla (tässä esimerkiksi humanistinen ala), joissa tutkinto ei suoraan johda tiettyyn ammattiin. Selkeä käsitys omasta ammatista ja erilaisista työllistymisvaihtoehdoista voi auttaa myös rajaamaan työnhakua. Samoin työnantajalla voi olla parempi käsitys niin sanotun professiokoulutetun osaamisesta lainsäädännöllisesti määriteltujen pätevyysvaatimusten vuoksi. Lisäksi kasvava työvoiman tarve esimerkiksi terveydenhuollossa luulisi avaavan myös maahanmuuttajille ovia (esim. Sosiaali- ja terveysministeriö 2002). Korkeakoulutetuilla maahanmuuttajilla eri aloilta valmistuneiden työllistyminen näyttää kuitenkin hivenen toisenlaisena. Useimmiten työelämässä olivat kasvatusalan tutkinnon suorittaneet: kyselyhetkellä 60 prosenttia kasvatusalan tutkinnon suorittaneista oli työssä, kun esimerkiksi aineiston suurimman koulutusalan terveysalan tutkinnon suorittaneista

työssä kyselyajankohtana oli 31 prosenttia. Yksi terveystutkimuksen suorittaneiden heikompaa tilannetta selittävä tekijä löytyy näiltä aloilta valmistuneiden ammatillisen pätevyyden puutteissa: ainoastaan vajaa kolmannes oli ehtinyt kyselyhetken mennessä hankkia lääkärin pätevyyden Suomessa. Toisaalta kasvatusalan tutkimuksen suorittaneilla työsuhteet olivat muihin aloihin nähden lyhyitä ja usein myös alaa vastaamattomia esimerkiksi erilaisia koulunkäyntiavustajan tehtäviä. Kasvatusalan lyhyitä työsuhteita voi niin valtaväestön kuin maahanmuuttajienkin kohdalla selittää opetusosalalle tyypillinen ”kausityöllisyys”. Määräaikaisissa työsuhteissa olevat ovat työssä tammikuusta toukokuuhun, mutta koulujen päätyttyä jäävät kesäkuukausiksi työttömäksi ja opetustehtäviin palataan taas elokuussa. Aina tällaista kesäajan työttömyyttä ei edes koeta varsinaiseksi työttömyydeksi. Ongelmaksi se voi kuitenkin muodostua, jos siitä tulee toistuva käytäntö vuosi toisensa jälkeen. (Suutari 2003, 23.)

Työ ja koulutus koettiin vastaavan parhaiten humanistisen ja taidealan sekä muiden alojen (tässä kauppa-, yhteiskunta- ja luonnontieteet) koulutuksen hankkineilla. Humanistisen alan tutkimuksen suorittaneet olivat useimmiten erilaisissa maahanmuuttajille tyypillisissä *etnospesifeissä* töissä kuten tulkin ja kääntäjän tehtävissä, jotka usein myös miellettiin omaa tutkimuksen tasoa ja alaa vastaaviksi töiksi. Etnospesifit työt syntyvät usein erilaisten maahanmuuttajapalveluiden myötä, jolloin niiden avulla maahanmuuttajille avautuu mahdollisuus päästä suomalaisille työmarkkinoille. Tämänkaltaiset työt ovat sinänsä myönteinen asia, mutta tarjotessaan työtä vain tietyn kulttuurin edustajille sulkevat ne samalla muut maahanmuuttajaryhmät näiden töiden ulkopuolelle. Lisäksi ne voivat erityisyydessään sulkea maahanmuuttajilta muita työmahdollisuuksia, koska tämänkaltaisista töistä kertyvä työkokemus voi joissain tilanteissa olla heikosti sovellettavissa valtakulttuurin työelämän käytäntöihin. (Forsander 2002; Haapakorpi 2004, 28–29.)

Kuten edellä kuvatut tulokset osoittavat, ei korkeakoulututkinto(kaan) takaa maahanmuuttajille automaattisesti työllisyyttä uuden maan työmarkkinoilla. Tuloksia on tässä tutkimuksessa selitetty ennen kaikkea koulutuksen paikallisella luonteella: korkeakoulututkinto on ”vain” pääomaa ollen arvokasta ainoastaan silloin, kun sitä osataan uudessa ympäristössä oikealla tavalla hyödyntää (Bourdieu 1986; Wacquant 1995, 36–38). Pelkkä korkeakoulututkinto ei siten takaa maahanmuuttajille menestystä uuden maan työmarkkinoilla, koska tutkinto ja sen kautta hankitut tiedot, taidot, asenteen jne. voivat olla suomalaisten työmarkkinoiden kannalta ”vääränlaiset”. Ja mitä kaukaisemmasta kulttuurista maahanmuuttajat tulevat, sitä ”vieraampia” tiedot ja taidot usein ovat tai niin niiden ainakin ajatellaan olevan. Osoittaakseen sopivuutensa suomalaisilla työmarkkinoilla, täytyy maahanmuuttajan hankkia suomalaisittain hyväksytty tutkinto, hyvä suomen kielen taito, mielellään myös Suomen kansalaisuus, työkokemusta Suomesta jne. Koska kotoutuminen (esim. kielen oppiminen) on kuitenkin hidas prosessi, eivät maahanmuuttajat ainakaan heti hallitse näitä uuden maan pelisääntöjä, joiden hallitseminen olisi kuitenkin menestymisen välttämätön ehto. Vasta uuden yhteiskunnan käytäntöjen ja logiikan sisäistämisen myötä myös työmarkkinoilla menestymiseen tarvittava niin sanottu (tietojen, taitojen, asenteiden, verkostojen, jne.) sosiaalinen ja kulttuurinen kompetenssi voi

kehittyä (Forsander 2001b, 31–32; Ryding Zink 2001, 42). Bourdieun termein työllistyminen on mahdollista vasta, kun maahanmuuttaja on sisäistänyt valintoja ohjaavaan habitukseensa uuden ympäristön välttämättömyydet ja rajoitteet. Tätä teoreettista taustaa vasten ainakin osa tämän tutkimuksen tuloksista näyttäytyy ymmärrettävämpinä.

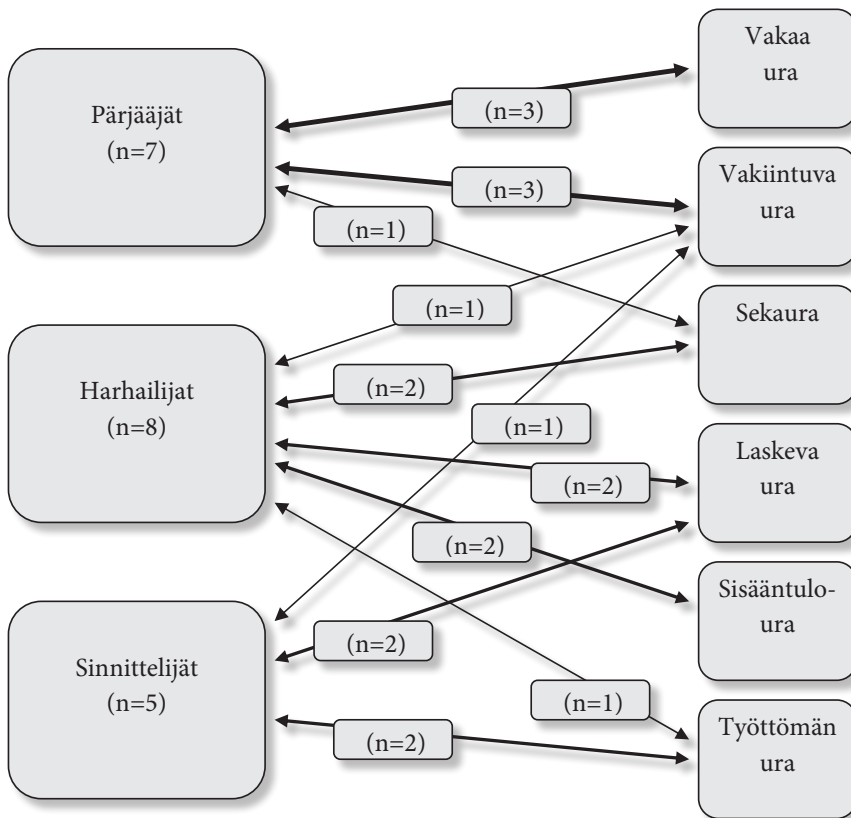
8.3 Yksilölliset valinnat ja lähtökohdat työuran muotoutumisen taustalla

Tutkimuksen toisena aineistona oli korkeakoulutettujen maahanmuuttajien yksilöllisiä elämänkulkuja kuvaava haastatteluaineisto. Aineiston tarkoituksena oli kuvata tutkittavien elämää aina heidän lähtömaassa tekemistään uravalinnoista lähtien jatkuen Suomeen muuton kautta elämän ja työuran muotoutumiseen Suomessa. Kiinnostuksen kohteena olivat ne yksilölliset tilanteet ja lähtökohdat, joissa haastateltavat olivat eläneet ja joiden pohjalta tutkittavat olivat tulleet Suomeen ja Suomen työmarkkinoille. Taustalla on ajatus siitä, että muualta Suomeen muuttaneiden henkilöiden työuran muotoutumiseen ja työelämässä kohtaamiin ongelmiin vaikuttaa myös se sosiokulttuurinen tausta ja historia, josta yksilöt ovat lähtöisin. Kun tiedetään, minkälaisista lähtökohdista ja tilanteista henkilö on Suomeen tullut ja minkälaisia valintoja hän on aikaisemmin elämässään tehnyt, on maahanmuuttajien elämäntilanteita uudessa maassa helpompi ymmärtää ja hahmottaa (myös Wrede, Nordberg & Forsander 2010, 276). Haastatteluaineiston kautta kyetään myös valottamaan yksilöllisiä syitä ja tekijöitä sille, miksi toiset korkeakoulutetut maahanmuuttajat onnistuivat työllistymään omalle alalle toisten jäädessä työmarkkinoiden laitamille tutkintojen tunnustamisesta, kielitaidosta jne. huolimatta. Haastatteluaineisto osoittaa sen, kuinka maahanmuuttajien työttömyyslukujen taakse voi kätkeytyä lukuisia erilaisia elämäntarinoita, kohtaloita, motiiveja ja valintoja.

Maahanmuuttajien haastattelukertomuksista saamani kokonaiskuvan (muun muassa uravalinta lähtömaassa ja tyytyväisyys omiin valintoihin, yksilöllinen elämäntilanne lähtömaassa, syyt Suomeen muutolle ja kokemukset asettumisesta Suomeen, työuran muotoutuminen Suomessa) perusteella jaoin aineiston kolmeen ryhmään, jotka nimesin *pärjääjiksi*, *harhailijoiksi* ja *sinnittelijöiksi*. Kussakin kertomustyypissä yhdistyy omalla tavalla niin uravalintojen tekeminen ja elämän sujuminen lähtömaassa kuin pärjääminen Suomessa. Muodostamani kertomustyypit ovat tätä tutkimusta varten luotuja tietynlaisia ”rakennelmia”. Koska yhteen ja samaan tyyppiin on yhdistetty useita haastattelukertomuksia, ei tällaista kertomustyyppiä välttämättä löydy sellaisenaan todellisesta elämästä. Muodostetut kolme ryhmää, kuten eivät edellä kyselyaineistosta muodostamani työurien alun tyyppikään ole staattisia, vaan tilanteiden mukaan muuttuvia. Tutkijaa voidaankin pitää tietyllä tavalla ”vallankäyttäjänä”: hänen tehtävänä on päättää mistä näkökulmasta ja mihin kriteereihin perustuen hän aineistoaan lähestyy, mitä osia hän aineistostaan analysoi, mihin hän kiinnittää huomioita, mitä jättää analyysin ulkopuolelle ja minkälaisia tulkintoja hän näiden pohjalta tekee. (Eskola & Suoranta 2003; Järvinen 1999, 28–32.) Tästä syystä aineistossa mukana olevat maahanmuuttajat eivät todellisuudessa ehkä itse

kokisi kuuluvansa sijoittamiini ryhmiin. Haastatteluaineiston tarkoituksena onkin ollut tarkastella tutkittavaa ilmiötä ja verrata saatujen tyyppien osia todelliseen elämään. (Roos 1987; Vanttaja 2002.)

Kyselyaineistosta muodostamani kuusi työuran alun tyyppiä ja haastatteluaineiston kolme kertomustyyppiä sulautuvat toisiinsa kuviossa 19 esitetyllä tavalla muodostaen siten kokonaisuuden korkeakoulututkinnon suorittaneiden maahanmuuttajien työurien muotoutumisesta. Kuvio osoittaa, miten kyselylomakeaineiston uratyyppit jakaantuivat haastatteluaineistosta muodostamiini ryhmiin. Kuvioista nähdään, että esimerkiksi pärjääjien ryhmään sijoittamani maahanmuuttajat päätyivät useimmiten vakaalle ja vakiintuvalle uralle. Näkökulman laajentuessa (tarkasteltaessa tässä myös lähtömaan tilanteita) asetelma voi kuitenkin muuttua: vakaalle ja vakiintuvalle työuralle saatettiin päätyä myös toisenlaisista lähtökohdista (esimerkiksi yksi harhailijoista oli päätenyt vakiintuvalle uralle, ks. kuvio 19). Vaikka tapaukset ovatkin yksittäisiä, kuvaa tulos sitä, että vaikeammistakin lähtökohdista ponnistavilla maahanmuuttajilla työllistyminen oman alan töihin on mahdollista.

Kuvio 19. Kyselyaineistosta muodostettujen uratyyppien jakaantuminen haastatteluaineiston kertomustyyppisiin.

Pärjääjien (n=7) kertomukset muotoutuivat tietyllä tavalla myönteisen kehän kautta: niin kotimaassa tehdyt opiskelualan tai -paikan valinnat kuin työuran muotoutuminen Suomessa olivat tapahtuneet suhteellisen vaivattomasti. Lähtömaassa tehtyihin ammatinvalintoihin oltiin myös jälkikäteen oltu tyytyväisiä. Uravalintoihin lähtömaassa olivat vaikuttaneet niin kotiympäristö (joko vanhempien kannustus, joskus myös tietynlainen perheperintö), vallitsevan yhteiskunnan korkeakoulutukseen ”ohjaava” ilmapiiri kuin oma kiinnostus ja menestyminen tietyissä kouluaineissa. Useimmille pärjääjille oli jo nuoruudessa varhaisessa vaiheessa muotoutunut selkeä käsitys omasta tulevaisuuden ammatista ja päätös korkeakoulututkinnon hankkimisesta oli ollut lähes itsestään selvyyttä. Osa oli päättänyt seuraamaan vanhempiensa ammatinvalintoja, jotkut olivat valinneet korkeakouluun menon juuri välttääkseen vanhempiensa ”kohtalon” päätyä heikompiin töihin. Useimmat olivat myös päässeet toivomaansa opiskelupaikkaan. Suomeen pärjääjät olivat muuttaneet joko työn, puolison tai paluumuuton vuoksi. Useimmille tähän ryhmään sijoittamistani haastateltavista tyypillistä oli myös suhteellisen vaivaton ja nopea kiinnittyminen suomalaiseen työelämään. Osaltaan tämä johtui siitä, että työpaikka saattoi olla jo Suomeen tullessa valmiina tai ensimmäinen työpaikka oli onnistuttu saamaan nopeasti Suomeen muuton jälkeen esimerkiksi verkostojen avulla, tuttavien vinkistä tai joskus jopa sattuman kautta. Useimpia pärjääjiä yhdisti niin työnhaussa kuin ylipäänsä suhtautumisessa elämään tietynlainen aktiivisuus, myönteisyys ja periksiantamattomuus. Tämä näkyi muun muassa jatkuvana itsensä kehittämisenä ja haluna uuden oppimiseen, tietynlaisena opiskelu- ja koulutusorientaationa. Osaltaan juuri tämänkaltaisen suhtautuminen saattoi luoda tähän ryhmään itseluottamusta, joka kantoi hedelmää myös Suomen työmarkkinoille pyrittäessä. Mikäli työtehtävät edellyttivät tutkinnon rinnastamista, oli rinnastaminen joko hankittu tai sitä oltiin haastatteluhetkellä hankkimassa. Suomen kieli ei noussut pärjääjillä keskeiseksi työllistymistä estäväksi tekijäksi. Tämä johtui siitä, että kielitaito joko koettiin hyväksi tai sitten suomen kielen taito ei työtehtävien kannalta ylipäänsä ollut merkittävässä asemassa. Vaikka useimmat pärjääjät olivatkin tietoisia töiden jatkuvasta epävarmuudesta ja määräaikaaisuudesta, aikoivat he kuitenkin jatkaa urallaan hankitun korkeakoulututkinnon ja työn sisällön vuoksi. Kaiken kaikkiaan elämään Suomessa oltiin tyytyväisiä ja tulevaisuus nähtiin valoisana. Vaikka osa suunnittelikin palaavansa jossain vaiheessa takaisin kotimaahansa, aiottiin Suomessa pysyä ainakin niin kauan kuin töitä riittää.

Harhailijoille (n=8) oman paikan löytyminen oli puolestaan hankalampaa. Leimallista tälle ryhmälle oli tietynlainen valintojen vaikeus ja tyytymättömyys tai epävarmuus omiin jo ehkä lähtömaassakin tehtyihin ratkaisuihin. Monille jo ammatinvalintojen tekeminen nuoruudessa oli ollut vaikeaa. Vaihtoehtoja saattoi jollakulla olla liikaa, toisaalta korkeakoulututkinto ei suinkaan kaikilla edes ollut itsestään selvä ykkösvaihtoehto. Sisäänpääsy toivottuun opintajoon tuotti joillekin vaikeuksia ja urasuunnitelmia saatettiin joutua muuttamaan matkan varrella. Korkeakouluopintojen jälkeen useat olivat vielä lähtömaassa olleet oman alansa töissä, mutta muutto Suomeen merkitsi monille ammatillisen aseman laskua. Suomessa harhailijat työskentelivät koulutusta vastaamattomissa töissä, olivat työttöminä, opiskelivat tai suunnittelivat itselleen uutta ammattia. Vain har-

valla oli sisältynyt työuraan Suomessa oman alan töitä. Jotkut myös harmittelivat nuorena tekemiään uravalintoja niin, että päättivät Suomessa hankkia uuden ammatin tai kieltäytyivät kokonaan hakemasta korkeakoulututkintoa vastaavaa työtä. Harhailijoiden heikompaan tilanteeseen löytyy varmasti useita syitä: useat kokivat kielitaitonsa heikoksi, työnhakua edistäviä sosiaalisia suhteita ja verkostoja saattoi olla niukasti, tutkinto oli rinnastamatta (tosin muutamalla prosessi oli haastatteluhetkellä käynnissä). Lisäksi harhailijoiden uralle päätymistä voitaisiin selittää lähtömaassa tehtyjen uravalintojen kautta: monet tähän ryhmään lukeutuvat kokivat, että tutkinto oli hankittu Suomen työmarkkinoiden kannalta vääralta alalta, jolloin oman alan töihin ei tosiasiaa edes pyritty, vaan suunnitelmissa oli uuden ammatin hankkiminen. Voidaan ajatella, että tällä ryhmällä oli monessa mielessä vääranlaista tai heikosti hyödynnettävissä olevaa kulttuurista ja sosiaalista pääomaa. Harhailijoiden haastatteluissa tuli selvästi esille myös se, kuinka korkeakoulututkinto oikeuttaa vain paikkaan ”työvoimajonoissa”. Koska viimekädessä työnantaja päättää keitä työtehtäviin valitaan, voi työnantaja omalla tietämättömyydellään ja ennakkoluuloisella asenteellaan estää maahanmuuttajaa pääsemästä niin oman alansa töihin, mutta myös korkeakoulututkintoa selvästi alempiin töihin. Eräskin harhailija kuvailee haastattelussa, että hän ei ollut tutkinnon rinnastamisenkaan jälkeen onnistunut saamaan oman alansa töitä, mutta hankaluuksia näytti tuottavan myös selvästi alemman tasoihin töihin pääseminen. *Korkeakoulututkinnosta voikin tällaisessa tilanteessa muodostua maahanmuuttajalle jopa työllistymisen este: lähtömaassa hankitulla tutkinnolla ei ole mahdollisuuksia päästä oman alan töihin, mutta työnantajat eivät välttämättä palkkaa korkeakoulututkinnon suorittaneita henkilöitä edes selvästi alemman tasoihin töihin.* Kyse voi olla etnisestä syrjinnästä. Toisaalta kyse voi olla siitä, että työnantajat pelkäävät etteivät koulutetut henkilöt sitoudu tutkintoonsa nähden alemman tasoihin työtehtäviin. Useissa harhailijoiden kertomuksissa ilmeni myös, että yllättäen eteen tulevat käänneet elämässä (kuten oma tai läheisten sairastuminen, heikko taloudellinen tilanne tms.) saattavat pakottaa henkilön vastaanottamaan kulloinkin saatavilla olevaa koulutusta vastaamatonta työtä tai jättäytymään kokonaan työmarkkinoiden ulkopuolelle.

Lähtökohdiltaan hyvin erilaista elämäntarinaa kertoivat *sinnittelijöiden* (n=5) ryhmään sijoittamani haastateltavat. Heidän lähes koko elämänsä lähtömaassa oli ollut sodan ja levottomuuksien sävyttämää. Tämä heijastui myös ammatinvalinnoissa: jotkut olivat esimerkiksi joutuneet valitsemaan opiskelupaikkansa sen perusteella, mitä ja missä oli ollut turvallista opiskella. Sodan vuoksi koulunkäyntiä ja ylipäänsä koko elämää entisessä kotimaassa leimasi monenlainen pelko ja materiaallinen puute. Sinnittelijöiden epävakaa elämäntilanteista huolimatta kaikki olivat kuitenkin päässeet ainakin jossain määrin toivomalleen alalle ja saaneet korkeakouluopintonsa suoritettua. Myös Suomeen muutto erosi kahdesta aikaisemmasta ryhmästä. Tilanteiden kärjistyttyä lähtö entisestä kotimaasta oli tapahtunut usein hyvinkin yllättäen ja nopeasti. Ennen Suomeen saapumista osa oli joutunut elämään pidempään pakolaisleirillä, jotkut taas olivat odottaneet vastaanottokeskuksissa päätöstä pysyvämmästä oleskeluluvasta Suomessa. Tieto uudesta kotimaasta, Suomesta, merkitsi monille suurta helpotusta ja vapautumista entisestä jatkuvan pelon ja epävarmuuden sävyttämästä elämästä. Toisaalta päätös uudesta maasta

tarkoitti useimmille lopullista luopumista omasta synnyinmaastaan (vrt. esim. pärjääjät, joista osa suunnitelti jossain vaiheessa palaavansa kotimaahansa). Ristiriitaisista ajatuksista huolimatta päällimmäisenä tunteena useimmilla oli kuitenkin kiitollisuus turvaan pääsemisestä ja uudesta rauhallisesta elinympäristöstä.

Työelämään pääseminen oli kaikille sinnittelijöille vaikeaa ja haastatteluhetkellä useilla vielä hyvin alkutekijöissä. Vain yksi oli onnistunut saamaan Suomesta oman alansa töitä. Tosin haastatteluhetkellä hänkin oli työttömänä. Verrattuna kahteen muuhun ryhmään oli sinnittelijöillä lähtökohdat työuran muotoutumiselle Suomessa hyvin erilaiset: taustalla oli sodan sävyttämä epävakaa elämä lähtömaassa, traumaattisia kokemuksia, pelkoa jne. Lähtö entisestä kotimaasta tietämättä sen enempää tulevasta vaikeuttaa luonnollisesti asettautumista ja elämän muotoutumista uudessa maassa. Tahto kotoutumisesta voi syntyä vasta, kun tietää varmuudella, että voi tai täytyy jäädä kyseiseen maahan. Lisäksi pakolaisuuden viemät psyykkiset voimavarat voivat hidastaa kotoutumista. Puutteet tulijoiden resursseissa voivat näin ollen jo lähtömaasta ja lähtökohdista riippuen olla hyvin erilaiset, jolloin myös integroituminen uuden maan työmarkkinoille voi muodostua hyvin eritahtiseksi eri ryhmillä. Vaikka jokainen sinnittelijä hakeutui-kin aktiivisesti työelämään, oli monella vielä kielen opiskelu alkutekijöissä ja tutkinnon rinnastaminen työn alla tai kokonaan edessäpäin. Tutkintojen rinnastamiseen liittyen ongelmallista pakolaisten kohdalla voi myös olla, että kaikilla ei aina edes ole osoittaa virallisia todistuksia omasta koulutuksesta tai ammattitaidosta. Ulkomaisten tutkintojen arvioiminen on myös hyvin vaikeaa, mikä näkyy osittain juuri pakolaisten koulutustaustaa koskevien tilastotietojen puuttumisena (esim. Tilastokeskus 2007). Sinnittelijöiden huonoon työtilanteeseen voi liittyä myös ennakkoluuloja suomalaisen yhteiskunnan suunnalta. Vaikka tämä ryhmä ei suoraan puhunutkaan syrjintäkokemuksista, voi rivien välistä lukea kuinka jo pelkän työharjoittelupaikan saaminen muodostui vaikeaksi. Ennakkoluuloisuus työnantajien suunnalta on valitettavaa, koska viimekädessä työnantajilla on valta päättää miten maahanmuuttajat työllistyvät ja sitä kautta myös kotoutuvat suomalaiseen yhteiskuntaan.

Tämän tutkimuksen keskeinen tulos on se, että hyvä koulutuskaan ei aina takaa maahanmuuttajalle työtä. Niin kyselylomakeaineiston työurien alkujen tyypittely kuin haastatteluaineiston analysointi kuitenkin osoittavat, että korkeakoulutuista maahanmuuttajista voidaan löytää myös se kohtalaisen vakailla työurilla oleva pärjääjien joukko, joka on onnistunut työllistymään Suomessa omalle alalle. Toisaalla on kuitenkin se määrällisesti suurempi joukko (ainakin tässä tutkimuksessa), jolla elämän muotoutuminen jo lähtömaasta alkaen on voinut olla syystä tai toisesta haasteellista ja joilla työelämään kiinni pääseminen on osittain myös siksi muotoutunut Suomessa vaikeaksi. Ainoa yhdistävä tekijä koko tällä joukolla on ulkomaalaistausta ja korkeakoulututkinto. Näin erilaisista lähtökohdista ponnistavilla on inhimillistä ja ymmärrettävää, että kotoutuminen ja työuran muotoutuminen ei uudessa maassa voi kaikilla tapahtua samalla tavalla ja yhtä mutkattomasti.

8.4 Onko Suomella varaa tuhlata osaamista?

Tässä tutkimuksessa saadut tulokset koulutettujen maahanmuuttajien työllistymisestä voidaan liittää myös laajempaan yhteiskunnalliseen keskusteluun ja niiden pohjalta esittää joitakin toimenpide-ehdotuksia. Ensinnäkin, Suomen väestö ikääntyy nopeaa tahtia. Sadassa vuodessa väestömme keski-ikä on noussut 27 ikävuodesta nykyiseen hieman yli 40-ikävuoteen (Vartia & Ylä-Anttila 2003, 14). Tilastokeskuksen väestöennusteiden¹⁶⁴ mukaan yli 65-vuotiaiden väestön osuus jatkaa kasvuaan nyt ja tulevaisuudessa. Tällä hetkellä runsas kuudennes Suomen väestöstä on 65-vuotiaita tai sitä vanhempia. Vuoteen 2025 tultaessa 65-vuotiaiden tai sitä vanhempien osuuden on arvioitu nousevan neljännekseen koko väestöstä, kun vuonna 2040 osuus olisi jo yli neljäsosa väestöstä. Samalla työikäisten (15–64-vuotiaiden) osuus vähenee. Työikäisen väestön on arvioitu pienenevän nykyisestä 66 prosentista 59 prosenttiin vuoteen 2025 tultaessa ja edelleen 58 prosenttiin vuoteen 2040 mennessä. (Tilastokeskus 2009f.) Väestön ikääntymisen on arvioitu rasittavan niin sanottua huoltosuhdetta (työssä käyvän väestön suhde muihin kuin työssä käyviin) ja sen myötä koko suomalaisen hyvinvointiyhteiskunnan rahoitusperustaa. Työikäisen väestön vähentyessä työvoiman saatavuuden on sanottu myös vaikeutuvan, kun työmarkkinoille ei tule työvoimaa aikaisemmasta määrin. Työvoimapulan on arvioitu koskettavan erityisesti sosiaali- ja terveystaloutta sekä palvelualaa. Näiltä aloilta poistuu runsaasti iäkästä työvoimaa, toisaalta vanheneva väki tarvitsee yhä enemmän erilaisia hyvinvointiyhteiskunnan palveluja. (Esim. Työministeriö 2007; Tuomaala & Torvi 2008; Honkatukia, Ahokas & Marttila 2010.) Työvoimapulaa voidaan ehkäistä monin eri keinoin, kuten parantamalla työn tuottavuutta sekä pidentämällä työuria. Yhtenä keinona työvoimavajeen täyttämiseen on esitetty myös ulkomaista työvoimaa. Ulkomainen työvoima voisi helpottaa työvoiman saatavuusongelmaa, mutta myös laajentaa osaamispohjaa, lisätä innovatiivisuutta jne. Yhtäältä on keskusteltu siitä, kuinka jo Suomessa asuvia maahanmuuttajia tulisi paremmin saada kiinnitettyä työelämään. Toisaalta on korostettu Suomen houkuttelevuuden lisäämistä, jotta maahamme muuttaisi enemmän työvoimaa. Jälkimmäisessä näkemyksessä kyse on ennen kaikkea työperusteisen maahanmuuton edistämisestä. (Työministeriö 2006; 2007; Tuomaala & Torvi 2008; Asa & Muurinen 2010.)

Ulkomaisten työvoiman mahdollisesta roolista Suomen työvoimatarpeen tyydyttämisessä on esitetty erilaisia skenaarioita ja malleja (esim. Työministeriö 2007; Tuomaala & Torvi 2008). Tilanne ei luonnollisestikaan ole kovin yksinkertainen, sillä kokonaisuuteen vaikuttavat hyvin monet asiat, kuten työurien pidentäminen, koulutustarjonta Suomessa, väestön hakeutuminen eri aloille, eri ammattialojen houkuttelevuus, maassamuutto, maastamuutto jne. (Tuomaala & Torvi 2008, 20). Uusia tulijoita ei voida myöskään yksioikoisesti ohjata jollekin tietylle työvoimapula-alalle, sillä työvoiman tarve ei ole vain

¹⁶⁴ Tilastokeskuksen väestöennusteet perustuvat havaintoihin syntyvyyden, kuolevuuden ja muuttoliikkeen menneestä kehityksestä. Niitä laadittaessa ei oteta huomioon esimerkiksi taloudellisten, sosiaalisten eikä muiden yhteiskunta- tai aluepoliittisten päätösten mahdollista vaikutusta tulevaan väestönkehitykseen. Laskelmat ilmaisevat lähinnä sen, mihin väestökehitys johtaa, jos se jatkuisi nykyisen kaltaisena. (Tilastokeskus 2009f.)

määrällistä, vaan ennen kaikkea laadullista. Kysymys ei siis ole minkä tahansa työvoiman tarpeesta, vaan tietyn alan ja osaamisen tarpeesta. (Forsander 2000a.) Lisäksi ja ennen kaikkea, jos Suomeen muutto merkitsee useimmille yhteiskunnan elätettäväksi kuin elättäjäksi joutumista, kuten käsillä olevassa tutkimuksessa, kumoutuu ajatus ainakin osittain ulkomaisesta työvoimasta työvoiman tarpeen täyttäjänä. Tilanne on kuitenkin saanut Suomen yhä voimakkaammin pohtimaan niitä eri vaihtoehtoja, joilla tänne saataisiin houkuteltua lisää osaavaa työvoimaa. Haasteellista on, että ikääntyvästä väestöstä on tullut ongelma myös monissa muissakin maissa, jolloin kilpailu työvoimasta eri maiden välillä kiristyy. Suomi ei myöskään tule koskaan olemaan muuttovirtojen ykköskohdema, joten tänne kohdentuva työvoiman muutto tulisi käyttää tehokkaasti hyödyksi. Vaikka arvion mukaan Suomeen on viime vuosina muuttanutkin aikaisempaa enemmän työperäisiä muuttajia, on työn vuoksi tulleiden osuus vielä varsin pieni, vain 5-10 prosenttia kaikista muuttajista (Työministeriö 2005b). Jotta maahamme saataisiin lisää työvoimaa, pitäisikö Suomessa sallia yhä vapaampi työvoiman maahantulo edellyttäen erilaisten oleskelu- ja työlupajärjestelmien yksinkertaistamista ja nopeuttamista? Pitäisikö jopa ammattien sääntelyä höllentää, jotta työllistyminen olisi maahanmuuttajilla helpompaa? Toisaalta, pitäisikö tulijoita valikoida yhä tarkemmin esimerkiksi koulutuksen, työkokemuksen, kielitaidon, iän jne. mukaan, kuten tehdään Kanadassa (esim. Lewin-Epstein ym. 2003, 393–395) ja vastikään on ryhdytty tekemään Tanskassa, jotta tulijat olisivat juuri suomalaisten työmarkkinoiden kannalta oikeanlaista työvoimaa? Tulijoiden määrä ja työllistyminen on kuitenkin myös edellä mainituissa vaihtoehdoissa epävarma. Lisäksi viimeisintä vaihtoehtoa, tiettyihin kriteereihin perustuvaa tulijoiden valikointia, on kritisoitu eettisesti arveluttavaksi ennen kaikkea lähtömaiden kannalta; useat maat kun tarvitsevat myös omaan käyttöönsä nämä inhimilliset voimavarat. Suomessa on myös keskusteltu maamme vetovoimatekijöistä, joiksi on nähty muun muassa puhdas luonto, maan yleinen vakaus ja turvallisuus, toimivat julkiset palvelut jne. Näitä korostamalla osaavaa väkeä voitaisiin houkutella Suomeen. Toisaalta kun on tutkittu ulkomaalaisten ajatuksia Suomesta, kiteytyvät ne usein mielikuviin Suomesta maana, jonka kieli on vaikea, verotus on korkea, ilmasto on kylmä, kaupungit ovat pieniä ja maa muutenkin harvaan asuttu. Lisättäessä tähän vielä maamme monimutkainen ja hidas lupajärjestelmä sekä ulkomaalaisten heikot mahdollisuudet päästä sisälle suomalaiseen työelämään, ei Suomi työmarkkinoineen näytä kovin houkuttelevalta ja vetovoimaiselta muuttomaalta. Kärjistetysti voidaan jopa esittää kysymys, kannattaako työperäistä maahanmuuttoa ylipäänsä edistää, mikäli työllistyminen on niin vaikeaa. Lisäksi moni jo maassa asuva koulutettu henkilö punnitsee tarkkaan Suomeen jäämisen ja muualle lähtemisen etuja ja haittoja, mikäli oma tai puolison työllisyystilanne on heikko.

Työperäisen maahanmuuton kasvattamisesta puhuttaessa kummalliselta tuntuu, että ulkomailta rekrytoitava työvoima olisi jollakin tavoin erilaista kuin jo maassa asuva maahanmuuttajaväestö. Päinvastoin, resurssinäkökulman mukaan maassa jo pidempään asuneilla suomen kielen taito on parempi kuin juuri maahan tulleilla. Samoin pidempään maassa asuneilla, vaikka sitten työttömänäkin olleilla, on juuri tulleisiin tulijoihin nähden todennäköisesti enemmän hallussa suomalaisen yhteiskunnan käytäntöjen ja

logiikan tuntemusta, tutkinnon tunnustamisesta puhumattakaan. Kuten Forsanderkin (2002) kysyy, onko niin, että maassa-asuminen ilman työtä häivyttää maahanmuuttajatyönhakijan haluttavuutta työnantajan silmissä ja ulkomailta uuden väen houkuttelu tuntuu jollakin tavoin paremmalta vaihtoehdolta. Tämän tutkimuksen tutkimusjoukko on juuri sitä potentiaalia – koulutettua, motivoitunutta ja työikäistä väkeä – jota suomalainen yhteiskunta ainakin väittää tarvitsevänsä. Voidaan pitää niin yksilön kuin yhteiskunnankin resurssien tuhlaamisena tilannetta, jossa maassa pysyvästi asuvat koulutetut maahanmuuttajat työskentelevät tavalla tai toisella koulutustaan vastaamattomissa epävakaisissa töissä, työmarkkinoiden laitamilla tai ovat kokonaan työmarkkinoiden ulkopuolella. Ongelmallista myös on, että maahanmuuttajat joutuvat usein toimimaan tietynlaisena puskurityövoimana, joka joustaa talouden vaihteluiden mukaan: nousukauden aikana maahanmuuttajia rekrytoidaan viimeisenä, laskusuhdanteen aikana ulkomaista työvoimaa taas irtisanotaan ensimmäisenä. Pahimmillaan tämänkaltaisesta kehityksestä ei seuraa pelkästään työelämän kahtia jakaantumista suomalaisten ja maahanmuuttajien töihin, vaan myös koko suomalaisen yhteiskunnan polarisoitumista. Koska viitteitä etnisesti lohkoutuneista työmarkkinoista on olemassa myös jo Suomessa (esim. Paananen 1993; Sutela 2005; myös tämä tutkimus), olisi ensiarvoisen tärkeää saada maahanmuuttajien resurssit työmarkkinoiden tehokkaaseen käyttöön ja välttää tällä tavoin työmarkkinoiden jakaantuminen. Työllistämällä maahanmuuttajat koulutustaan vastaaviin töihin edistetään myös yksilön kotoutumista uuteen maahan sekä säästetään suomalaisen yhteiskunnan resursseja ja inhimillistä pääomaa. Kokonaan uuden koulutetun työvoiman kouluttaminen on kallista, samoin kuin yksilöiden työttömyyskortistossa pitäminen.

Miten sitten maassa jo asuvien työttömien tai tavalla tai toisella epävakaisessa asemassa olevien koulutettujen maahanmuuttajien osaaminen saataisiin paremmin ja täysimääräisesti hyödynnettyä? Erilaiset kotoutumistoimenpiteet, kuten kielikoulutus, jota ilmeisen paljon jo järjestetään, sekä ammatillisen pätevyyden hankkimiseen liittyvät täydennyskoulutukset, ovat avainasemassa. Nämä toimenpiteet tulisi kuitenkin ajoittaa yhä aikaisempaan vaiheeseen, välittömästi maahanmuuton jälkeiseen aikaan, jotta maahanmuuttajat saataisiin mahdollisimman nopeasti erilaisten kotoutumistoimien piiriin. Lisäksi koulutetuilla maahanmuuttajilla kielikoulutuksen tulisi olla kohdennetumpaa, suoraan omaan ammattisanastoon liittyvää. Koulutettujen maahanmuuttajien tutkintojen tunnustamiseen ja ammatillisen pätevyyden hankkimiseen liittyvään täydennyskoulutukseen tulisi myös ohjata lisää resursseja, jotta kaikilla rinnastamis päätöstä tarvitsevilla olisi mahdollisuus hankkia ammatillinen pätevyys Suomessa ja sitä kautta työllistyä oman alansa töihin. Nyt kaikilla ei ole mahdollisuuksia hankkia pätevyyttä omin avuin, koska itsenäinen valmistautuminen kuulusteluihin voi osoittautua monille ylivoimaiseksi haasteeksi. Mikäli resurssien puutteessa kaikilla halukkailla ei ole mahdollisuutta päästä näihin koulutuksiin, luopuu osa kokonaan aikaisemmasta urasta ja edessä voi olla alemman tason työn vastaanottaminen, siirtyminen kokonaan toiselle alalle, pitkäaikainen työttömyys tai pahimmassa tapauksessa syrjäytyminen koko suomalaisesta yhteiskunnasta. Lisäksi osa työelämässä tarvittavista tiedoista ja taidoista on varmasti sellaisia, jotka opitaan parhaiten työpaikoilla. Onkin syytä kysyä, tulisiko työnantajien kantaa tilanteesta

suurempi vastuu ja ahkerammin kouluttaa maahanmuuttajista omiin työtehtäviinsä sopivaa työvoimaa.

Koska näyttäisi siltä, että Suomessa koulutettujen maahanmuuttajien ongelmana ei niinkään olisi koulutusta vastaavan työn saaminen, vaan ylipäänsä työmarkkinoille sisään pääseminen, olisi pohdittava tarkemmin myös sitä, miten nimenomaan koulutettuja maahanmuuttajia autettaisiin hivuttautumaan työmarkkinoille ja siellä ensimmäisiin työpaikkoihin. Erilaisten työharjoitteluiden kautta on mahdollisuus tutustua suomalaiseen työelämään ja sen käytäntöihin sekä päästä mahdollisesti sitä kautta myös pysyvämpiin töihin. Toisaalta niin kauan kuin nämä harjoittelut muodostuvat maahanmuuttajien ainoiksi keinoiksi olla mukana työelämässä, on asiassa epäonnistuttu. Kotoutumistomissa tulisi myös huomioida maahanmuuttajaväestön heterogeenisuus, sillä eri maissa tutkintonsa suorittaneiden täydennyskoulutustarpeet ovat hyvin yksilölliset. Erilaiset lähtökohdat huomioiden pystyttäisiin myös työllistymisen esteisiin todennäköisemmin vastaamaan paremmin. Lisäksi ja ennen kaikkea kyse on suomalaisen yhteiskunnan asenteista ja ennakkoluuloista. Maahanmuuttajien heikossa työllistymisessä ei ole kyse pelkästään maahanmuuttajien resursseista, ”tarjontapuolen ongelmista”, vaan myös työnantajien ja koko yhteiskunnan asenteista ja käytännöistä. Ennakkoluulojen on havaittu vähentyvän mitä enemmän ollaan tekemisissä maahanmuuttajien kanssa. Lisäksi oleellista on tiedon lisääminen maahanmuuttajista. Erityisesti käsillä oleva tutkimus avaa toivottavasti monia silmiä huomaamaan, minkälaisista lähtökohdista maahanmuuttajat ovat Suomeen tulleet ja minkälaisen ”suomalaisuuden” haasteiden edessä he painiskelevat tavoitellessaan omaa paikkaansa suomalaisessa työelämässä ja yhteiskunnassa. Maahanmuuttajilla on monenlaista osaamista ja tarjottavaa, kuten kielitaitoa, kulttuurien tuntemusta jne., jota valtaväestön edustajilla ei välttämättä aina ole ja jota tämän päivän monikulttuurinen yhteiskunta tarvitsee ja tulee yhä enemmän tarvitsemaan. Maahanmuuttajat tulisikin nähdä myönteisenä voimavarana ja mahdollisuutena, kuten eräs haastattelemani maahanmuuttajalääkäri kuvailee. Mikäli suomalainen yhteiskunta ei ymmärrä hyödyntää tätä osaamista nyt, tuhlaa se väistämättä omia tämän hetken ja tulevaisuuden pääomia.

”Minunlaisia lääkäreitä tarvitaan, koska täällä on paljon ulkomaalaisia asiakkaita. Ja tarvitaan erilaisia lääkäreitä, ketkä osaavat ja tuntevat nämä erilaiset asiakkaiden kulttuurit. Koska mä ymmärrän niitä, jotka tulevat tuolta idän kulttuureista. Mä ymmärrän heitä paljon paremmin kuin te. Aasialaisia, afrikkalaisia tai mistä vaan maailmasta. Mä ymmärrän heitä paremmin kun te, koska olen heidän kanssaan ollut tekemisissä. Ja tunnen myös kielen. Ja olen asunut siellä. Ymmärrän, mulla ei ole mitään ongelmia tällaisten asiakkaiden kanssa. Ja olen vielä halpa, kun en mä tarvitse tulkkia, kun tulee venäläisiä tai ruandalaisia tai kolumbialainen tai englantilainen asiakas. Ja se on heillekin helppoa ja mukavampaa asioida. Se on niin luontevaa, kun ymmärretään toisiamme, sanon vaan, että tervetuloa, mitä kuuluu.”

LÄHTEET

- Ahlqvist, K. & Ahola, A. (toim.) 1996. Elämän riskit ja valinnat. Hyvinvointi lama-Suomessa? Helsinki: Tilastokeskus.
- Ahmad, A. (2005). Getting a Job in Finland. The Social Networks of Immigrants from the Indian Subcontinent in the Helsinki Metropolitan Labour Market. Research Reports No. 247. Department of Sociology, University of Helsinki.
- Ahola, S. 1995. Eliitin yliopistosta massojen korkeakoulutukseen. Korkeakoulutuksen muuttuva asema yhteiskunnallisen valikoitumisen järjestelmänä. Koulutussosiologian tutkimuskeskus. Raportti 30. Turku: Turun yliopisto.
- Ahola, S. 2004. Korkeakoulutus ja työelämä – lähtökohtia ilmiöön ja sen tutkimukseen. Teoksessa P. Tynjälä, J. Välimaa & M. Murtonen (toim.) Korkeakoulutus, oppiminen ja työelämä. Jyväskylä: PS-kustannus, 15–36.
- Ahola, S., Kivinen, O. & Rinne, R. 1991. Koulutuksesta työelämään. Koulutus ja ammattirakenteiden kytkeytyminen. Koulutussosiologian tutkimusyksikkö, tutkimusraportteja 7. Turku: Turun yliopisto.
- Aigner, D.J. & Cain, G.G. 1977. Statistical Theories of Discrimination in Labor Markets. *Industrial and Labor Relations Review*, Vol. 30, No. 2, 175–187.
- Alasuutari, P. 1999. Laadullinen tutkimus. 3. uudistettu painos. Tampere: Vastapaino.
- Alkula, T. Pöntinen, S. & Ylöstalo, P. 1994. Sosiaalitutkimuksen kvantitatiiviset menetelmät. Helsinki: WSOY.
- Allport, G.W. 1954. *Nature of Prejudice*. Reading, MA: Addison-Wesley.
- Amuedo-Dorantes, C. & Mundra, K. 2010. Legalization and Immigrant Homeownership: Evidence from Spain. Department of Economics. Working Paper, Rutgers University, Newark. <http://andromeda.rutgers.edu/~econnwk/workingpapers/2010-005.pdf> (luettu 26.1.2011).
- Antikainen, A. Rinne, R. & Koski, L. 2006. Kasvatussosiologia. 3. painos. Helsinki: WSOY.
- Aro, M. 2003. Pitääkö koulutus lupauksensa? *Sosiologia* 4/2003, 313–328.
- Aro, M. 2006. Toreilta ja turuilta Internetiin. *Nettihuutokaupat ja sosiaalinen pääoma*. *Yhteiskuntapolitiikka* 71 (2), 193–196.
- Arrow, K. 1973. Higher Education as a Filter. *Journal of the Public Economics* 2, 193–216.
- Asa, R. & Muurinen, H. 2008. Maahanmuutto työvoiman tarpeen täyttäjänä? Helsinki: European Migration Network (EMN).
- Asplund, R. & Lilja, R. 2000. Has the Finnish labour market bumped the least educated? In L. Borghans & A. de Grip. (eds.) *The Overeducated Worker? The Economics of Skill Utilization*. Cheltenham: Edwar Elgar Publishing Ltd, 57–76.
- Barrett, A. & Duffy, D. 2008. Are Ireland's Immigrants Integrating into Its Labour Market? *International Migration Review*, Vol. 42, No. 3, 597–619.
- Battu, H. & Sloane, P.J. 2002. Overeducation and Ethnic Minorities in Britain. Discussion Paper No. 650. Bonn: Institute for the Study of Labour (IZA). <ftp://repec.iza.org/RePEc/Discussionpaper/dp650.pdf> (luettu 1.2.2011).
- Bauer, T. & Zimmerman K.F. 1998. Occupational mobility of ethnic migrants. Research on immigration and integration in the metropolis. Working paper series 98-11. Vancouver: Vancouver Centre of Excellence.
- Becker, G. 1962. Investment in human capital: A theoretical analysis. *The Journal of Political Economy* 5, 9–49.
- Berger, S. Piore, M.J. 1980. *Dualism and discontinuity in industrial societies*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Berry, J.W. 1997. Immigration, acculturation and adaptation. *Applied Psychology An International Review*, Vol. 46, No. 1, 5–68.
- Bertaux, D. 1981. Introduction. In D. Bertaux (ed.) *Biography and Society. The Life History Approach in the Social Sciences*. Beverly Hills, California: SAGE Publications, 5–15.
- Bevelander, P. & Pendakur, R. 2009. Citizenship, Co-ethnic Populations and Employment Probabilities of Immigrants in Sweden. Discussion Paper No. 4495. Bonn: Institute for the Study of

- Labour (IZA). <http://ftp.iza.org/dp4495.pdf> (luettu 12.1.2011).
- Bevelander, P. & Pendakur, R. 2010. Citizenship and Employment – comparing two cold countries. Paper presented in first TEMPO (TEmporary Migration, integration and the role of POlicies) conference on international migration. Dublin 28-29 October 2010. Institute for International Integration studies – Trinity College Dublin. <http://www.cepr.org/meets/wkcn/2/2429/papers/pebdakurfinal.pdf> (luettu 5.1.2011).
- Bevelander, P. & Veenman, J. 2008. Naturalization and socioeconomic integration. The Case of the Netherlands. In P. Bevelander & D.J. DeVoretz (eds.) *The Economic of Citizenship*. Malmö Institute for Studies of Migration, Diversity and Welfare (MIM)/Malmö University. Malmö: Holmbergs, 65–88. <http://muep.mah.se/bitstream/2043/7487/1/The%20economics%20MUEP.pdf> (luettu 3.1.2011).
- Blom, R. Melin, H. & Pyöriä, P. 2001. Tietotyö ja työelämän muutos. Palkkatyön arki tietoyhteiskunnassa. Helsinki: Gaudeamus.
- Borjas, G.J. 1985. Assimilation, Changes in Cohort Quality, and the Earnings of Immigrants. *Journal of Labour Economics*, 3, 463–489.
- Borjas, G.J. 1994. The Economics of Immigration. *Journal of Economic Literature*, 32, 1667–1717.
- Bourdieu, P. 1986. The Forms of Capital. In J.G. Richardson (ed.) *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*. New York: Greenwood Press, 241–258.
- Bourdieu, P. & Passeron, J-C. 1977. *Reproduction in Education, Society and Culture*. London: Sage Publications.
- Brannen, J. 1992: Combining qualitative and quantitative approaches: an overview. In J. Brannen (ed.) *Mixing Methods: qualitative and quantitative research*. Aldershot: Avebury, 3–37.
- Brannen, J. 2005. Mixing Methods: The Entry of Qualitative and Quantitative Approaches into the Research Process. *International Journal of Social Research Methodology*, Vol. 8, No. 3, 173–184.
- Brennan, J. Kogan, M. & Teichler, U. 1996. Higher Education and Work. A Conceptual Framework. In J. Brennan, M. Kogan & U. Teichler (eds.) *Higher Education and Work*. Higher Education Policy Series 23. London: Jessica Kingsley Publishers, 1–24.
- Broberg, G. 1990. Rasism. Teoksessa I. Svanberg & H. Runblom (toim.) *Det mångkulturella Sverige*. En hadbok om etniska grupper och minoriteter. 2. painos. Stockholm: Gidlunds bokförlag, 313–318.
- Brune, Y. 1993. *Invandrare I svenskt arbetsliv: En rapport till statens invadrarverk*. Tranås: Statens invadrarverk.
- Buzdugan, R. & Halli, S.S 2009. Labor Market Experiences of Canadian Immigrants with Focus on Foreign Education and Experience. *International Migration Review* Vol. 43, No. 2, 366–386.
- Carlsson, M. & Rooth, D-O. 2006. Evidence of Ethnic Discrimination in the Swedish Labour Market Using Experimental Data. Discussion Paper No. 2281. Bonn: Institute for the Study of Labour (IZA). http://www.adbkalmar.se/documents/Carlsson_Rooth2006dp2281.pdf (luettu 26.5. 2011).
- Castles, S. 2003. Towards a sociology of forced migration and social transformation. *Sociology* 37, 13–34.
- Castles, S. & Kosack, G. 1973. *Immigrant Workers and Class Structure in Western Europe*. Oxford: Oxford Univerity Press.
- Castles, S. & Miller, M.J. 2003. *The Age of Migration. International Population Movements in the Modern World*. Third edition. New York: Guilford.
- Castles, S. & Miller, M.J. 2009. *The Age of Migration. International Population Movements in the Modern World*. Fourth edition. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Chiswick, B.R. 1978. The Effect of Americanization on the Earnings of Foreign-born men. *The Journal of Political Economy*, Vol. 86, No. 5, 897–921.
- Chiswick, B.R. 1986. Is the New Immigration Less Skilled Than the Old? *Journal of Labor Economics*, Vol. 4. No.2, 168–192.
- Chiswick, B.R. 1999. Are Immigrants Favorably Self-Selected? *American Economic Review*, Vol. 89, No. 2, 181–185.
- Chiswick, B.R. Lee, Y.L. & Miller, P. 2005. Longitudinal Analysis of Immigrant Occupational Mobility: A Test of the Immigrant Integration Hypothesis. *International Migration Review*, Vol. 39, No. 2, 332–353.
- Clifton, R.A. 1997. Race and Ethnicity in Education. In L.J. Saha (ed.) *International Encyclopedia of the Sociology of Education*. Oxford: Pergamon, 550–555.

- Collins, R. 1979. *The Credential Society*. New York: Academic Press.
- Constant, A. & Zimmermann, K.F. 2003. *Circular Movements and Time Away for the Host Country*, Discussion Paper No. 960. Bonn: Institute for the Study of Labour (IZA). <http://ftp.iza.org/dp960.pdf> (luettu 24.2.2011).
- Dell'Aringa, C. & Pagani, L. 2009. *Labour Market Assimilation and Over Education: The Case of Immigrant Workers in Italy*. Working Paper Series. Milano: Department of Economics University of Milan. <http://dipeco.economia.unimib.it/repec/pdf/mibwpaper178.pdf> (luettu 29.5.2011).
- Denzin, N. K. 1970. *The research act*. Chicago: Aldine.
- DeVoretz, D. J. & Pivnenko, S. 2008. *The Economic determinants and consequences of Canadian citizenship ascension*. In P. Bevelander & D.J. DeVoretz (eds.) *The Economic of Citizenship*. Malmö Institute for Studies of Migration, Diversity and Welfare (MIM)/Malmö University. Malmö: Holmbergs, 23–61. <http://muep.mah.se/bitstream/2043/7487/1/The%20economics%20MUEP.pdf> (luettu 5.1.2011).
- Duvander, A.-Z.E. 2001. *Do Country-Specific Skills Lead to Improved Labour Market Positions? An Analysis of Unemployment and Labour Market Returns to Education Among Immigrants in Sweden*. *Work and Occupations*, Vol. 28 No. 2, May 2001, 210–233.
- Edwards, R.C. 1979. *Contested Terrain: The Transformation of the Workplace in the Twentieth Century*. New York: Basic Books.
- Ekholm, E. 1994. *Syrjäytyä vai selviytyä – pakolaisten elämää Suomessa*. Sosiaali- ja terveystieteiden selvityksiä 9. Helsinki: Painatuskeskus Oy.
- Ekholm, E. Magennis, S. & Salmelin, L. 2006. *Uusi alku. Käsikirja pakolaisten valinnasta, vastaanotosta ja kotoutumisesta*. Helsinki: Työministeriö.
- Eskola, J. & Suoranta, J. 2003. *Johdatus laadulliseen tutkimukseen*. 6. painos. Tampere: Vastapaino.
- Eskola, J. & Suoranta, J. 2008. *Johdatus laadulliseen tutkimukseen*. 8. painos. Tampere: Vastapaino.
- Eskola, J. & Vastamäki, J. 2010. *Teemahaastattelu: Opit ja opetukset*. Teoksessa J. Aaltola & R. Valli (toim.) *Ikkunoita tutkimusmetodeihin 1. Metodin valinta ja aineistonkeruu: Virikkeitä aloittelevalle tutkijalle*. 3. uudistettu ja täydennetty painos. Jyväskylä: PS-Kustannus, 26–44.
- Faist, T. 2000. *The Volume and Dynamics of International Migration and Transnational Social Spaces*. Oxford: Oxford University Press.
- Fischer, M. 2009. *Diversity management and the business case*. In K. Kraal, J. Roosblad & J. Wrench (eds.) *Equal Opportunities and the Ethnic Inequality in European labour Markets. Discrimination, Gender and Policies of Diversity*. International Migration, Integration and Social Cohesion in Europe (IMISCOE Reports). Amsterdam University Press, 95–118.
- Forsander, A. 2000a. *Työvoiman tarve ja maahanmuuttopolitiikka – onko maahanmuuttajien osaaminen vastaus työvoiman kysyntään? Teoksessa M-L. Trux (toim.) Aukeavat ovet – kulttuurien moninaisuus Suomen elinkeinoelämässä*. Helsinki: WSOY, 143–202.
- Forsander, A. 2000b. *Tilastot maahanmuuttajien kuvaajina*. Teoksessa M-L. Trux (toim.) *Aukeavat ovet – kulttuurien moninaisuus Suomen elinkeinoelämässä*. Helsinki: WSOY, 335–341.
- Forsander, A. 2001. *Kenelle ovet aukeavat? Maahanmuuttajat ja työllistymisen ehdot*. *Työpoliittinen Aikakauskirja* 2, 28–38.
- Forsander, A. 2002. *Luottamuksen ehdot. Maahanmuuttajat 1990-luvun suomalaisilla työmarkkinoilla*. Helsinki: Väestöntutkimuslaitos, Väestöliitto.
- Forsander, A. 2003. *Maahanmuuttajat sukupuoliteuilla työmarkkinoilla – mistä löytyy naisen paikka? Työpoliittinen Aikakauskirja* 1, 64–73.
- Forsander, A. 2004. *Maahanmuuton merkitys väestönkehityksen kannalta. Teoksessa Väestökehitykseen vaikuttaminen – tulisiko syntyvyyttä ja maahanmuuttoa lisätä? Tulevaisuusselonteon liiteraportti* 3. Helsinki: Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja, 59–107.
- Forsander, A. 2007. *Kotoutuminen sukupuolittuneille työmarkkinoilla? Maahanmuuttajien työmarkkina-asema yli vuosikymmen Suomeen muuton jälkeen*. Teoksessa T. Martikainen & M. Tiilikainen (toim.) *Maahanmuuttajanaiset: Kotoutuminen, perhe ja työ*. Helsinki: Väestöntutkimuslaitos, Väestöliitto, 312–334.
- Forsander, A. & Alitolppa-Niitamo, A. 2000. *Maahanmuuttajien työllistyminen ja työhallinto. Keitä, miten ja minne? Työhallinnon julkaisu* 242. Helsinki: Työministeriö.
- Forsander, A. & Ekholm, E. 2001a. *Maahanmuuttajat ja työ*. Teoksessa A. Forsander, E. Ekholm, P. Hau-

- taniemi, A. Ali, A. Alitolppa-Niitamo, E. Kyntäjä, N. Quoc Cuong (toim.) Monietnisyyss, yhteiskunta ja työ. Helsinki: Palmenia-kustannus, 57–82.
- Forsander, A. & Ekholm, E. 2001b. Etniset ryhmät Suomessa. Teoksessa A. Forsander, E. Ekholm, P. Hautaniemi, A. Ali, A. Alitolppa-Niitamo, E. Kyntäjä, N. Quoc Cuong (toim.) Monietnisyyss, yhteiskunta ja työ. Helsinki: Palmenia-kustannus, 83–160.
- Forsander, A. Raunio, M. Salmenhaara, P. & Helander, M. 2004. Sykettä ja suvaitsevaisuutta. Globaalin osaamisen kansalliset rajat. Helsinki: Edita.
- Frantz, J. 2007. Suomen ulkomaalaislainsäädäntö. Teoksessa T. Heikkinen (toim.) Vastaanotosta kotoutumiseen. Perustietoa turvapaikanhakijoiden ja pakolaisten kanssa työskenteleville. Työhallinnon julkaisuja 381. Helsinki: Työministeriö, 29–36.
- Friedberg, R.M. 2000. You Can't Take It with You? Immigrant Assimilation and the Portability of Human Capital. *Journal of Labor Economics*, Vol. 18, No. 2, 221–252.
- Granfelt, R. 1998. Kertomuksia naisten kodittomuudesta. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.
- Haapakorpi, A. 2004. Kulttuurista rajankäyntiä. Nuorten ja korkeakoulutettujen maahanmuuttajien koulutus- ja työmarkkinahistoria ja -orientaatio. Helsinki: Palmenia.
- Haapakorpi, A. 2008. Tohtorien varhaiset urat työmarkkinoilla ja tohtorikoulutuksen merkitys työelämässä. Helsinki: Aarresaari.
- Hallitusohjelma 2011. Pääministeri Jyrki Kataisen hallituksen ohjelma. Helsinki: Valtioneuvoston kanslia. <http://www.vn.fi/hallitus/hallitusohjelma/pdf332889/fi.pdf> (luettu 1.9.2011).
- Hammar, T. 1990. Democracy and the nation state. Aliens, denizens and citizens in a world of international migration. Aldershot: Avebury.
- Havén, H. 1998. Koulutus Suomessa. SVT Koulutus 1998:1. Helsinki: Tilastokeskus.
- Hayfron, J.E. 2008. The economics of Norwegian citizenship. In P. Bevelander & D.J. DeVoretz (eds.) *The Economic of Citizenship*. Malmö Institute for Studies of Migration, Diversity and Welfare (MIM)/Malmö University. Malmö: Holmbergs, 91–104. <http://muep.mah.se/bitstream/2043/7487/1/The%20economics%20MUEP.pdf> (luettu 7.1.2011).
- Heikkilä, T. 2008. Tilastollinen tutkimus. Helsinki: Edita.
- Heikkilä, E. & Pikkarainen, M. 2008. Väestön ja työvoiman kansainvälistyminen nyt ja tulevaisuudessa. Siirtolaisuustutkimuksia A 30. Turku: Siirtolaisuusinstituutti.
- Heimonen, J. 2007. Kielitaito osana ammattitaitoa. Teoksessa H-P. Huttunen & T. Kupari (toim.) Specimasta opittua. Korkeasti koulutetut maahanmuuttajat työelämään. Turku: Turun työvoimatoimiston Kansainväliset palvelut, 49–53.
- Henriksson, M. 1992. ”Työttömyysturva kiinnosti”. *Suomen Lääkärilehti* 47 (32), 3053.
- Hirsjärvi, S. & Hurme, H. 2008. Tutkimushaastattelu. Teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Lisäpainos. Helsinki: Yliopistopaino.
- Holopainen, M. & Pulkkinen, P. 2002. Tilastolliset menetelmät. Helsinki: WSOY.
- Honkatukia, J. Ahokas, J. & Marttila, K. 2010. Työvoiman tarve Suomen taloudessa vuosina 2010–2025. VATT-tutkimuksia 154. Helsinki: Valtion taloudellinen tutkimuskeskus.
- Honkonen, R. 1995. Elämäkerrallinen lähestymistapa opiskelijatutkimuksen menetelmänä. Teoksessa J. Nieminen (toim.) Menetelmävalintojen viidakossa. Pohdintoja kasvatuksen tutkimisen lähtökohdista. Tampereen yliopisto. Kasvatustieteiden laitos. Julkaisusarja B n:o 13.
- HS 2009a. ”Harjoittelun nimissä riistetään työvoimaa” ja ”Saako palkattomaan työhön pakottaa?” Mielipide. Helsingin Sanomat 7.11.2009.
- HS 2009b. ”Kiintiöpakolaisten vastaanotossa ei juuri ole järkeä”. Sunnuntaidepatti. Kirjoittanut Alexis Kouros. Helsingin Sanomat 4.10.2009.
- HS 2010. ”Maahanmuuttoasenteet ovat jyrkentyneet Suomessa selvästi”. HS-gallup. Kotimaa. Helsingin Sanomat 15.3.2010.
- Huilla, M. 2007. Turvapaikkamenettely Ulkomalaisvirastossa. Teoksessa T. Heikkinen (toim.) Vastaanotosta kotoutumiseen. Perustietoa turvapaikanhakijoiden ja pakolaisten kanssa työskenteleville. Työhallinnon julkaisu 381. Helsinki: Työministeriö, 8–17.
- Huotelin, H. 1992. Elämäkertatutkimuksen metodologiset ratkaisut. Esimerkkitapauksena ”Koulutuksen merkitystä etsimässä” –projektin menetelmälliset valinnat. Kasvatustieteiden tiedekunnan tutkimuksia 46. Joensuu: Joensuun yliopisto.

- Huttunen, L. 2002. Kotona, maanpaossa, matkalla. Kodin merkitykset maahanmuuttajien omaelämäkerroissa. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Huttunen, L. 2005. Etnisyys. Luokittelusysteemejä ja elettyä yhteisöllisyyttä. Teoksessa A. Rastas, L. Huttunen & O. Löytty. Suomalainen vieraskirja. Kuinka käsitellä monikulttuurisuutta. Tampere: Vastapaino, 117–160.
- Huttunen, L. Löytty, O. & Rastas, A. 2005. Suomalainen monikulttuurisuus. Paikallisia ja ylijärsallisia suhteita. Teoksessa A. Rastas, L. Huttunen & O. Löytty. Suomalainen vieraskirja. Kuinka käsitellä monikulttuurisuutta. Tampere: Vastapaino, 16–40.
- Huttunen, H-P. & Kupari, T. (toim.) 2007. Specimasta opittua. Korkeasti koulutetut maahanmuuttajat työelämään. Turku: Turun työvoimatoimiston Kansainväliset palvelut.
- Hyvönen, H. 2008. Maa muuttuu, muuttuuko äitiys? Suomalaisten ja virolaisten kokemuksia äitiydestä maahanmuuton jälkeen. Yhteiskuntapolitiikka 73:5, 508–523.
- Hyypä, H. 1999. Varanto varastossa. Koulutus sivistää, jalostaa ja varastoi joutoväkeä. Koulutussosiologian tutkimuskeskus. Turku: Turun yliopisto.
- Hämäläinen, U. 2002. Koulutuksesta työelämään. Nuorten työllistymiseen vaikuttavat tekijät. Tutkimuksia 83. Helsinki: Palkansaajien tutkimuslaitos.
- Hämäläinen, U. 2003. Ylikoulutusta korkeakoulutettujen työmarkkinoilla? Tutkimuksia 87. Helsinki: Palkansaajien tutkimuslaitos.
- Hämäläinen, K. Kangasharju, A. Pekkala, S. & Sarvimäki, M. 2005. 1990-luvun maahanmuuttajien työllisyys, tuloverot ja tulonsiirrot. Työpoliittinen tutkimus 265. Helsinki: Työministeriö.
- Hänninen, V. 1999. Sisäinen tarina, elämä ja muutos. Acta Universitatis Tamperensis 696. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Jaakkola, M. 1991. Suomen ulkomaalaiset: perhe, työ ja tulot. Työpoliittinen tutkimus 15. Helsinki: VAPK-kustannus.
- Jaakkola, M. 1999. Maahanmuutto ja etniset asenteet. Työpoliittinen tutkimus 213. Helsinki: Työministeriö, Edita.
- Jaakkola, M. 2005. Suomalaisten suhtautuminen maahanmuuttajiin vuosina 1987–2003. Työpoliittinen tutkimus 286. Helsinki: Työministeriö.
- Jaakkola, M. 2009. Maahanmuuttajat suomalaisten näkökulmasta. Asennemuutokset 1987–2007. Tutkimuksia 2009:1. Helsingin kaupungin tietokeskus.
- Jaakkola, M. & Reuter, A. 2007. Maahanmuuttajanaiset entisen Neuvostoliiton alueelta: Resurssit ja sijoittuminen työmarkkinoille. Teoksessa T. Martikainen & M. Tiilikainen (toim.) Maahanmuuttajanaiset: Kotoutuminen, perhe ja työ. Helsinki: Väestöntutkimuslaitos, Väestöliitto, 335–359.
- Jaakkola, T. 2000. Maahanmuuttajat ja etniset vähemmistöt työhönnotossa ja työelämässä. Työpoliittinen tutkimus 218. Helsinki: Työministeriö.
- Jasinskaja-Lahti, I. Liebkind, K. & Vesala, T. 2002. Rasismi ja syrjintä Suomessa. Maahanmuuttajien kokemuksia. Gaudeamus.
- Johnson, B. & Onwuegbuzie, A. 2004. Mixed Methods Research: A Research Paradigm Whose Time Has Come. Educational Researcher, Vol. 33, No. 7, 14–26.
- Johnston, B. & Little, B. 2007. Socio-biographical Background and Educational Bath. In U. Teichler (ed.) Careers of University Graduates. Views and Experiences in Comparative Perspective. Dordrecht: Springer, 15–40.
- Jokisaari, S. 2006. Kotoutumislain merkitys kotoutumisessa maahanmuuttajan näkökulmasta. Siirtolaisuusinstituutti. <http://www.migrationisinstituute.fi/>. Web Reports No. 18 (luettu 9.1.2007).
- Joronen, T. 2005a. Maahanmuuttajat yrittäjinä. Teoksessa M. Hannikainen (toim.) Työväestön rajat. Väki voimakas 18. Tampere: Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, 161–187.
- Joronen, T. 2005b. Työ on kahden kauppa – maahanmuuttajien työmarkkina-aseman ongelmia. Teoksessa S. Paananen (toim.) Maahanmuuttajien elämää Suomessa. Helsinki: Tilastokeskus, 59–82.
- Joronen, T. 2007. Työmarkkinoiden monenlaiset maahanmuuttajanaiset. Haaste suomalaiselle sukupuolijärjestelmälle. Teoksessa T. Martikainen & M. Tiilikainen (toim.) Maahanmuuttajanaiset: Kotoutuminen, perhe ja työ. Helsinki: Väestöntutkimuslaitos, Väestöliitto, 285–311.
- Joronen, T. & Ali, A. A. 2000. Maahanmuuttajien yritystoiminta Suomessa 1990-luvulla. Teoksessa M-L. Trux (toim.) Aukeavat ovet – kulttuurien moninaisuus Suomen elinkeinoelämässä. Helsinki: WSOY, 204–259.

- Joronen, T. Salmenkangas, M. & Ali, A. A. 2000. Maahanmuuttajien yrittäjyys Helsingin seudulla. Helsinki: Helsingin kaupungin tietokeskus.
- Julkunen, R. 2008. Uuden työn paradoksit. Keskusteluja 2000-luvun työprosess(e)ista. Tampere: Vastapaino.
- Julkunen, R. & Nätti, J. 1995. Muuttuvat työajat ja työsuhteet. Työministeriön työaikamuotojen tutkimus- ja kehittämisprojektin I vaihe. Työpoliittinen tutkimus 104. Helsinki: Työministeriö.
- Julkunen, R. & Nätti, J. 1997. Työn jakaminen: moraalit, talous, politiikka. Tampere: Vastapaino.
- Julkunen, R., Nätti, J. & Anttila, T. 2004. Aikanyrjähdys. Keskiluokka tietotyön puristuksessa. Vastapaino: Tampere
- Järvinen, T. 1999. Peruskoulusta toisen asteen koulutukseen. Siirtymävaiheen kokemukset ja koulutusvalintojen taustatekijät oppilaiden kertomina. Turku: Turun yliopisto.
- Kahra, H. 2007. Lääkäriksi Suomeen. Teoksessa H-P. Huttunen & T. Kupari (toim.) 2007. Specimasta opittua. Korkeasti koulutetut maahanmuuttajat työelämään. Turku: Turun työvoimatoimiston Kansainväliset palvelut, 66–69.
- Kangasharju, A. Korpinen, L. & Parkkinen, P. 2003. Suomessa asuvat ulkomaalaiset. Esiselvitys. VATT-keskustelualoitteita 297. Helsinki: Valtion taloudellinen tutkimuskeskus.
- Kansanen, P. 2004. Johdantoa kasvatustieteellisissä tutkimuksissa käytettävien tutkimusmenetelmien systematiikkaan. Teoksessa P. Kansanen ja K. Uusikylä (toim.) Opetuksen tutkimuksen monet menetelmät. Jyväskylä: PS-kustannus, 9–21.
- Kansanen, P. & Uusikylä, K. (toim.) 2004. Opetuksen tutkimuksen monet menetelmät. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Kasvio, A. 1994. Uusi työn yhteiskunta. Suomalaisen työelämän muutokset ja kehittämismahdollisuudet. Helsinki: Gaudeamus.
- Kero, R. 1996. Suureen länteen. Siirtolaisuus Suomesta Pohjois-Amerikkaan. Suomalaisen siirtolaisuuden historia 1. Turku: Siirtolaisuusinstituutti.
- Kivinen, O. & Ahola, R. 1999. Higher education as human risk capital. Reflections on changing labour markets. Higher Education 38, 191–208.
- Kivinen, O. & Rinne, R. 1995. Koulutuksen periytyvyys. Nuorten koulutus ja tasa-arvo Suomessa. SVT. Koulutus 1995:4. Helsinki: Tilastokeskus.
- Kivinen, O. & Silvennoinen, H. 2000. Koulutushyvän jakautuminen: koulutuksen vaikuttavuusmekanismit. Teoksessa R. Raivola (toim.) Vaikuttavuutta koulutukseen. Suomen Akatemian koulutuksen vaikuttavuusohjelman tutkimuksia. Helsinki: Edita, 51–69.
- Kofman, E., Roosblad, J. & Keuzenkamp, S. 2009. Migrant and minority women, inequalities and discrimination. In K. Kraal, J. Roosblad & J. Wrench (eds.) Equal Opportunities and the Ethnic Inequality in European labour Markets. Discrimination, Gender and Policies of Diversity. International Migration, Integration and Social Cohesion in Europe (IMISCOE Reports). Amsterdam University Press, 47–68.
- Koistinen, L. 1997. Polkuja perille. Turun seudun maahanmuuttajien työvoimapalvelut ja työllistyminen 1994–1996. Työhallinnon julkaisu 175. Helsinki: Työministeriö.
- Korkiasaari, J. & Söderling, I. 1998. Finland: From a country of emigration into a country of immigration. In I. Söderling (ed.) A Chancing pattern of migration in Finland and its surroundings. Helsinki: The Population Research Institute, 7–28.
- Korkiasaari, J. & Söderling, I. 2007. Muuttoliike. Teoksessa S. Koskinen, T. Martelin, I-L. Notkola, V. Notkola, K. Pitkänen, M. Jalovaara, E. Mäenpää, A. Ruokolainen, M. Ryyänen & I. Söderling (toim.) Suomen väestö. 2. uudistettu laitos. Helsinki: Gaudeamus, 239–270.
- Korkiasaari, J. & Tarkiainen, K. 2000. Suomalaiset Ruotsissa. Suomalaisen siirtolaisuuden historia 3. Turku: Siirtolaisuusinstituutti.
- Kraal, K., Wrench, J., Roosblad, J. & Simon, P. 2009. The ideal of equal opportunities and the practice of unequal chances. In K. Kraal, J. Roosblad & J. Wrench (eds.) Equal Opportunities and the Ethnic Inequality in European labour Markets. Discrimination, Gender and Policies of Diversity. International Migration, Integration and Social Cohesion in Europe (IMISCOE Reports). Amsterdam University Press, 9–21.
- Kuosma, T. 1992. Ulkomaalaisen maahantulo ja maastalähtö. Tutkimus ulkomaalaisvalvonnan oikeudellisesta sääntelystä Suomessa. Helsinki: Lakimiesliiton kustannus.

- Kuosma, T. 2004. Uusi ulkomaalaislaki. Helsinki: Lainvoima, Multikustannus Oy.
- Kyhä, H. 2011. Miksi maahanmuuttajalääkäri ei työllisty lääkäriksi? Teoksessa A. Laine & T. Ruoholinn (toim.) Terveystieteen ammatit ja koulutus. Helsinki: Gaudeamus, 202–223.
- Kyntäjä, E. 2001. Venäjältä ja Virosta tulleet maahanmuuttajat sekä inkerinsuomalaiset paluumuuttajat Suomessa. Teoksessa A. Forsander, E. Ekholm, P. Hautaniemi, A. Ali, A. Alitolppa-Niitamo, E. Kyntäjä & N. Quoc Cuong (toim.) Monietnisyys, yhteiskunta ja työ. Helsinki: Palmenia-kustannus, 148–160.
- Laakkonen, R. 1997. Suomen siirtolaisuus. Teoksessa T. Dahlgren, J. Kortteinen, K.J. Lång, M. Pentikäinen & M. Scheinin (toim.) Vähemmistöt ja niiden syrjintä. 2. painos. Ihmisoikeusliiton julkaisusarja 4. Helsinki: Yliopistopaino, 123–132.
- Laine, M. & Pöllänen, M. 2007. Kokemuksia EU:n ulkopuolelta tulevien hammaslääkäreiden pätevyyskoulutuksesta. Teoksessa H-P. Huttunen & T. Kupari (toim.) 2007. Specimasta opittua. Korkeasti koulutetut maahanmuuttajat työelämään. Turku: Turun työvoimatoimiston Kansainväliset palvelut, 70–73.
- Lammi-Nieminen, T. 1997. Inkerinsuomalaiset paluumuuttajat Jyväskylässä – työstä ja työttömyyden kokemisesta. Teoksessa M. Pitkänen & A. Jaakkola (toim.) Inkerinsuomalaiset kunnassa. Jyväskylä: Suomen kuntaliitto, 100–113.
- Lange, A. 1992. Reflektioner kring rasism. Centrum för invandringsforskning CEIFO. Stockholm: Stockholms universitet.
- Lange, A. & Westin, C. 1981. Etnisk diskriminering och social identitet. Stockholm: LiberFörlag, Publica.
- Lantta, H. 1997. Valtiotieteilijät työelämässä: Sijoittumisselvitys vuonna 1993 tiedekunnasta valmistuneista sekä vuonna 1990 tutkinnonsuoritus-oikeuden saaneista valtiotieteiden ylioppilaista. Opintotoimiston julkaisuja/Valtiotieteellinen tiedekunta, Helsingin yliopisto. Helsinki: Valtiotieteellinen tiedekunta.
- Lehtisalo, L. & Raivola, R. 1999. Koulutus ja koulutuspolitiikka 2000-luvulle. Juva: WSOY.
- Lehto, A.-M., Lyly-Yrjäläinen, M. & Sutela, H. 2005. Pysyvän työn toivossa. Määräaikaisten työsuhteiden käytöstä ja kokemisesta. Työpoliittinen tutkimus 291. Helsinki: Työministeriö.
- Lepola, O. 2000. Ulkomaalaisesta suomenmaalaisiksi. Monikulttuurisuus, kansalaisuus ja suomalaisuus 1990-luvun maahanmuuttopoliittisessa keskustelussa. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Lewin-Epstein, N., Semyonov, M. & Kogan, I. 2003. Institutional Structure and Immigrants Integration: A Comparative Study of Immigrants' Labor Market Attainment in Canada and Israel. International Migration Review, Vol. 37, No 2, 389–420.
- Li, P.S. 2001. The Market Worth of Immigrants' Educational Credentials. Canadian Public Policy – Analyse de Politiques, Vol. XXVII, No. 1, 23–38.
- Liebkind, K. 1994. Johdanto. Teoksessa K. Liebkind (toim.) Maahanmuuttajat. Kulttuurien kohtaaminen Suomessa. Helsinki: Gaudeamus, 9–20.
- Liebkind, K. 1994. Maahanmuuttajat ja kulttuurien kohtaaminen. Teoksessa K. Liebkind (toim.) Maahanmuuttajat. Kulttuurien kohtaaminen Suomessa. Helsinki: Gaudeamus, 21–49.
- Liebkind, K. 2000. Kun kulttuurit kohtaavat. Teoksessa K. Liebkind (toim.) Monikulttuurinen Suomi. Etniset suhteet tutkimuksen valossa. Helsinki: Gaudeamus, 13–27.
- Liebkind, K. & Jasinskaja-Lahti, I. 1997. Maahanmuuttajien onnistuneen integroitumisen esteitä. Teoksessa H. Schulman & V. Kanninen (toim.) Sovussa vai syrjässä: Ulkomaalaisten integroituminen Helsinkiin. Helsinki: Helsingin kaupungin tietokeskus, 93–108.
- Liebkind, K. Mannila, S. Jasinskaja-Lahti, I. Jaakkola, M. Kyntäjä, E. & Reuter, A. 2004. Venäläinen, virolainen, suomalainen. Kolmen maahanmuuttajaryhmän kotoutuminen Suomeen. Helsinki: Gaudeamus.
- Liljander, J.-P. 1999. Pierre Bourdieu. Valikoiva erotautuminen koulutuksessa. Teoksessa T. Aittola (toim.) Kasvatussosiologian teoreetikoita. Uudesta kasvatussosiologiasta oppimisen kriittiseen tarkasteluun. Helsinki: Gaudeamus, 105–128.
- Lincoln, Y. & Guba, E. 1985. Naturalistic inquiry. Beverly Hills: Sage.
- Linnanmäki-Koskela, S. 2010. Maahanmuuttajien työmarkkinaintegraatio. Vuosina 1989–1993 Suomeen muuttaneiden tarkastelua vuoteen 2007 asti. Helsinki: Helsingin kaupungin tietokeskus.
- Lutz, B. & Sengenberger, W. 1974. Arbeitsmarktstrukturen und öffentliche Arbeitsmarktpolitik.

- Kommission für wirtschaftlichen und sozialen Wandel, No 26. Göttigen.
- Lyytinen, E. 2007. Pakkomuutto globaaliongelmanna. Pakkomuuton käsitteellistäminen ja pakkomuuttajaryhmien suojelun maantieteelliset diskurssit. Turun yliopiston maantieteen laitoksen tutkielma. Siirtolaisuusinstituutti. Web Reports No. 22. Saatavana <http://www.migrationinstitute.fi/pdf/webreports22.pdf> (luettu 7.2.2007).
- Löytty, O. 2005. Toiseus. Teoksessa A. Rastas, L. Huttunen & O. Löytty (toim.) Suomalainen vieraskirja. Kuinka käsitellä monikulttuurisuutta. Tampere: Vastapaino, 161–189.
- L 301/ 2004. Ulkomaalaislaki. (Nykyinen) <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2004/20040301>
- L 323/2009. Laki ulkomaalaislain muuttamisesta. <http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2009/20090323>
- L 359/2003. Kansalaisuuslaki. <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2003/20030359>
- L 378/1991. Ulkomaalaislaki. (Aikaisempi) <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/kumotut/1991/19910378>
- L 493/1999. Laki maahanmuuttajien kotouttamisesta ja turvapaikanhakijoiden vastaanotosta. <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990493>
- L 559/1994. Laki terveydenhuollon ammattihenkilöistä. <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1994/19940559>
- L 1386/2010. Laki kotoutumisen edistämisestä. <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2010/20101386>
- Maahanmuuttajien integroituminen suomalaiseen yhteiskuntaan elämän eri osa-alueilla 2009. Esi selvitysraportti. Työterveyslaitos, Kuntoutussäätiö, Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
- Maahanmuutto- ja pakolaispoliittinen toimikunta 1997. Hallittu maahanmuutto ja tehokas kotoutuminen. Ehdotus hallituksen maahanmuutto- ja pakolaispoliittiseksi ohjelmaksi. Komiteamietintö 1997:5. Helsinki: Sisäasiainministeriö.
- Maahanmuuttovirasto 2011. ”Inkerinsuomalaisten paluumuuttojono suljetaan 1.7.2011.” Lehdistötiedote. Maahanmuuttoviraston internetsivut 20.6.2011. <http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:wgzNJ6aA6csj:www.migri.fi/netcomm/content.asp%3Farticle%3D4191%26frontpage%3Dtrue+paluumuuttojonon+sulkeminen&cd=6&hl=fi&ct=clnk&gl=fi&client=firefox-a&source=www.google.fi> (luettu 31.8.2011).
- Maahanmuuttoviraston oleskelulupatilastot. <http://www.migri.fi/netcomm/content.asp?article=3124>
- Maahanmuuttoviraston turvapaikka- ja pakolais tilastot. <http://www.migri.fi/netcomm/content.asp?article=3127>
- Makkonen, T. 2000. Rasismi Suomessa 2000: tutkimusraportti. Ihmisoikeusliitto.
- Manninen, J. & Luukannel, S. 2002. Humanistit työelämänpoluilla. Helsingin yliopistosta valmistuvien humanistien työelämäorientaatio, osaaminen ja työllistyminen. Humanistisen tiedekunnan julkaisuja 1/2002.
- Martikainen, T. 2007. Maahanmuuttajaväestön sukupuolittuneisuus, perheellistyminen ja sukupolvisuus. Teoksessa T. Martikainen & M. Tiilikainen (toim.) Maahanmuuttajanaiset: Kotoutuminen, perhe ja työ. Helsinki: Väestöliitto, 38–67.
- Martikainen, T. Sintonen, T. & Pitkänen P. 2006. Ylirajainen liikkuvuus ja etniset vähemmistöt. Teoksessa T. Martikainen (toim.) Ylirajainen kulttuuri. Etnisyys Suomessa 2000-luvulla. Helsinki: Suomen Kirjallisuuden Seura, 9–41.
- Martikainen, T. & Tiilikainen, M. (toim.) 2007. Maahanmuuttajanaiset: Kotoutuminen, perhe ja työ. Helsinki: Väestöliitto.
- Martinheikki-Kokko, K. 2002. Kotoutumissuunnitelma maahanmuuttajan kompetenssin kartoittamisvälineenä. Teoksessa O. Lepola (toim.) Koto-maana Suomi. Kertomuksia maahanmuutosta 1999–2001. Helsinki: Työministeriö, Edita, 41–50.
- Martti, S. 1999. Koulutus, työmarkkinat ja elämänkulkku: ”Käymme yhdessä ain, käymme aina rinnakkain...”. Teoksessa R. Linnakangas (toim.) Koulutus ja elämänkulkku. Näkökulmia koulutuksen vaikuttavuuteen. Lapin yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja C. Työpapereita 28. 287–311.
- Marttinen, A-C. 1996. Lasku. Pakolaisnuorten elämää Suomessa. Helsinki: Kirjaneliö.
- Massey, D.S. Arango, J. Hugo, G. Kouaouci, A. Pellegrino, A. & Taylor, E.J. 1993. Theories of International Migration: A Review and Appraisal. Population and Development Review, Vol. 19, No. 3, 431–466.
- Mattoo, A. Neagu, I.C. and Özden, C. 2005. Brain Waste? Educated Immigrants in the U.S. Labor Market. World Bank Policy Research Working Paper 3581.

- Metsämuuronen, J. 2004. Pienten aineistojen analyysi. Parametrittomien menetelmien perusteet ihmistieteissä. Metodologia-sarja 9. International Methelp. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.
- Metsämuuronen, J. 2006. Tutkimuksen tekemisen perusteet ihmistieteissä. 2. laitos, 3. uudistettu painos. Helsinki: International Methelp.
- Mikkonen, I. 1996. Työvoimakoulutus ja työmarkkinapolun käänteet. Vaikuttavuuden arviointia ensimmäisen vuoden seurannan perusteella. Työpoliittinen tutkimus 129. Helsinki: Työministeriö.
- Miles, R. 1982. Racism and migrant labour. London: Routledge & Kegan Paul.
- Miles, R. 1994. Rasismi. Alkuteos: Racism. Suom. A. Tiisanen & J. Koivisto. Tampere: Vastapaino, Gummerus.
- Moilanen, L. 2007. Työelämän muutoksen ristiallokko – Epävarmuudesta eettiseen? Teoksessa A. Kasvio & J. Tjäder (toim.) Työ murroksessa. Helsinki: Työterveyslaitos, 198–223.
- Monitori 2009. Nopeasti kiinni uuteen maahan. Kotoutumislain uudistuksen tavoitteena on tukea aiempaa useamman maahanmuuttajan yksilöllistä ja perhekohtaista kotoutumista. Sisäasiainministeriö, Maahanmuuttoasioiden ammattilehti Monitori 4/2009, 14–15.
- Murphy, R. 1988. Social Closure. Oxford: Clarendon Press.
- Myrskylä, P. 2003. Maahanmuuttajat hivuttautuvat työmarkkinoille. Hyvinvointikatsaus. Tilastollinen aikakauslehti 3. Helsinki: Tilastokeskus, 32–37.
- Myrskylä, P. 2010. Taantuma ja työttömyys. Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisuja, työ ja yrittäjyys 57/2010.
- Mäkelä, K. 1990. Kvalitatiivisen analyysin arviointiperusteet. Teoksessa K. Mäkelä (toim.) Kvalitatiivisen aineiston analyysi ja tulkinta. Helsinki: Gaudeamus, 42–61.
- Naumanen, P. 2002. Koulutuksella kilpailukykyä. Koulutuksen yhteys miesten ja naisten työllisyyteen ja työn sisältöön. Koulutussosiologian tutkimuskeskuksen raportti 57. Turku: Turun yliopisto.
- Niemi, M. 2003. Näлкä vai vapaudenkaipuu? Siirtolaisuus Etelä-Pohjanmaalta Pohjois-Amerikkaan. Siirtolaisuusinstituutti. <http://www.migrationinstitute.fi/db/articles/art.php?artid=44> (luettu 6.9.2006).
- Nieminen, H. 1990. Aikuisopiskelu naisen elämäkokonaisuudessa, opiskeluun liittyvät motiivit ja niiden muuttuminen. Aikuis- ja nuorisokasvatuksen laitoksen julkaisuja. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Nieminen, S. 2011. Maahanmuuttajasairaanhoidtajien työlääät tiet ammattiin. Teoksessa A. Laine & T. Ruoholinna (toim.) Terveystieteen ammatit ja koulutus. Helsinki: Gaudeamus, 224–246.
- Nilsson, A. & Wrench, J. 2009. Ethnic inequality and discrimination in the labour market. In K. Kraal, J. Roosblad & J. Wrench (eds.) Equal Opportunities and the Ethnic Inequality in European Labour Markets. Discrimination, Gender and Policies of Diversity. International Migration, Integration and Social Cohesion in Europe (IMISCOE Reports). Amsterdam University Press, 23–46.
- Nori, H. 2011. Keille yliopiston portit avautuvat? Tutkimus suomalaisiin yliopistoihin valikoitumisesta 2000-luvun alussa. Turun yliopiston julkaisuja C:309.
- Nummenmaa, L. 2006. Käyttätymistieteiden tilastolliset menetelmät. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.
- Nätti, J. 1985. Katsaus työmarkkinoiden segmentaatioteorioihin. Työvoimapolitiittisia tutkimuksia 53. Helsinki: Työvoimaministeriö.
- Nätti, J. 1988. Työmarkkinoiden lohkoutuminen Suomessa. Työvoimapolitiittisia tutkimuksia 78. Helsinki: Työvoimaministeriö.
- Nätti, J. 1989. Työmarkkinoiden lohkoutuminen. Segmentaatioteoriat, Suomen työmarkkinat ja yritysten työvoimastrategiat. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Nätti, J. 1993. Temporary employment in the Nordic countries: A trap or a 'bridge'. Work, Employment and Society 1993:3, 451–464.
- OECD 2006. International Migration Outlook. Sopemi 2006 Edition. Paris: OECD.
- OECD 2007. International Migration Outlook. Sopemi 2007 Edition. Paris: OECD.
- OECD 2010. International Migration Outlook. Sopemi 2010. Paris: OECD.
- OECD Factbook 2010. Economic, Environmental and Social Statistics. Population and migration

- International migration – Trends in migration http://stats.oecd.org/BrandedView.aspx?oeid_bv_id=factbook-data-en&doi=fb10-data-en (luettu 25.1.2011).
- Opetushallitus 2004. Ulkomailla suoritettujen tutkintojen tunnustaminen Suomessa. Helsinki: Opetushallitus.
- Opetushallitus 2006. Venäjän koulutusjärjestelmä. Helsinki: Opetushallitus.
- Opetushallitus 2007. Aikuisten maahanmuuttajien kotoutumiskoulutus. Suositus opetussuunnitelmaksi. Helsinki: Opetushallitus.
- Opetushallitus 2010a. Ulkomaisten tutkintojen tunnustaminen Suomessa. Oppaat ja käsikirjat 2010:3. (verkkojulkaisu) http://www.oph.fi/download/124801_Ulkomaisten_tutkintojen_tunnustaminen_Suomessa.pdf (luettu 5.10.2010).
- Opetushallitus 2010b. Ulkomailla hankitun opettajakelpoisuuden tunnustaminen Suomessa. Oppaat ja käsikirjat 2010:2. (verkkojulkaisu) http://www.oph.fi/download/124828_Ulkomailla_hankitun_opettajakelpoisuuden_tunnustaminen_Suomessa.pdf (luettu 2.12.2010).
- Opetusministeriö 2002. ETA-alueen ulkopuolelta tulevien lääkäreiden ammatinharjoittamisoikeudet ja työllistyminen. Opetusministeriön työryhmän muistioita 8:2002. Helsinki: Opetusministeriö.
- Paananen, S. 1993. Työvoimaa rajan takaa. Työpoliittinen tutkimus 54. Helsinki: Työministeriö.
- Paananen, S. 1999. Suomalaisuuden armoilla. Ulkomaalaisten työnhakijoiden luokittelu. Helsinki: Tilastokeskus.
- Pentikäinen, M. 2005. Loputon matka. Vietnamlaisien ja somalialaisten kertomuksia pakolaisuudesta. Työpoliittinen tutkimus 274. Helsinki: Työministeriö.
- Phelps, E.S. 1972. The Statistical Theory of Racism and Sexism. *The American Economic Review*, Vol. 62, No. 4, 659–661.
- Piore, M.J. 1979. *Birds of passage. Migrant labor and industrial societies*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Pitkänen, K. 2007. Suomen väestön historialliset kehityslinjat. Teoksessa S. Koskinen, T. Martelin, I-L. Notkola, V. Notkola, K. Pitkänen, M. Jalovaara, E. Mäenpää, A. Ruokolainen, M. Ryyänen & I. Söderling (toim.) *Suomen väestö. 2.uudistettu laitos*. Helsinki: Gaudeamus, 41–75.
- Pohjanpää, K., Paananen, S. & Nieminen, M. 2003. *Maahanmuuttajien elinolot. Venäläisten, virolaisten ja vietnamlaisien elämää Suomessa 2002. Elinolot 2003:1*. Helsinki: Tilastokeskus.
- Portes, A. 1998. *Social Capital: Its Origins and Applications in Modern Society*. *Annual Review of Sociology*, Volume 24, 1–24.
- Portes, A. & Landolt, P. 1996. The Downside of Social Capital. *The American Prospect* no. 26, May-June, 1996.
- Puhakka, A. 2011. Maistereiden työssään tarvitsemia taitoja kartoittamassa. Teoksessa A. Puhakka & V. Tuominen (toim.) *Kunhan kuluu viisi vuotta – ylemmän korkeakoulututkinnon suorittaneiden työurat. Aarresaari-verkosto*. Tampereen yliopistopaino, 61–86.
- Putnam, R.D. 1993. *Making democracy work. Civic traditions in modern Italy*. Princeton: Princeton University Press.
- Puuronen, V. 2006. Näkökulmia etnisten suhteiden tutkimukseen Suomessa. Teoksessa T. Martikainen (toim.) *Ylirajainen kulttuuri. Etnisyys Suomessa 2000-luvulla*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 42–54.
- Pylvänäinen, H. 1989. Pakolaiset Suomen työelämässä. Sosiaalhallituksen raporttisarja 17. Helsinki: Sosiaalhallitus.
- Rahkonen, K. 1995. Elämäkerta: Tarua ja totta. Teoksessa E. Haavio-Mannila, T. Hoikkala, E. Peltonen & A. Vilkkö. (toim.) *Kerro vain totuus. Elämäkertatutkimuksen omaelämäkerrallisuus*. Helsinki: Gaudeamus, 142–156.
- Raattila, P. 2004. Venäläiset ja virolaiset suomalaisten Toisina. Tapaustutkimuksia ja analyysimenetelmien kehittäjä. Tampere: Tampereen yliopistopaino Oy.
- Rastas, A. 2005. Kulttuurit ja erot haastattelutilanteessa. Teoksessa J. Ruusuvuori & L. Tiittula (toim.) *Haastattelu. Tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus*. Tampere: Vastapaino, 78–102.
- Rea, A. Wrench, J. & Ouali, N. 1999. Introduction: Discrimination and diversity. In J. Wrench, A. Rea & N. Ouali (eds.) *Migrants, Ethnic Minorities and the Labour Market. Integration and Exclusion in Europe*. London: McMillan, 1–18.
- Reitz, J.G. 1990. Ethnic Concentrations in Labour Markets and Their Implications for Ethnic Inequality. In R. Breton & W.W. Isajiw & W.E. Kalbach & J.G. Reitz (eds.) *Ethnic Identity and*

- Equality: Varieties of Experience in a Canadian City. Toronto: University of Toronto Press, 135–195.
- Reitz, J.G. 2001. Immigrant Success in the Knowledge Economy: Institutional Change and the Immigrant Experience in Canada, 1970–1995. *Journal of Social Issues*, Vol. 57. No. 3, 579–613.
- Reitz, J.G. 2002. Host Societies and the Reception of Immigrants: Research Themes, Emerging Theories and Methodological Issues. *International Migration Review*, Vol. 36, No. 4, 1005–1019.
- Reuter, A. & Jaakkola, M. 2005. Venäjänkielisten, virolaisten ja kaksikielisten maahanmuuttajien sosiaaliset suhteet. Teoksessa S. Paananen (toim.) *Maahanmuuttajien elämää Suomessa*. Helsinki: Tilastokeskus, 23–41.
- Rifkin, J. 1997. Työn loppu. Suom. R. Liljamo. Helsinki: WSOY.
- Rinne, R. 1998. Akateemiset tutkinnot muuttavana työmarkkinavaluuttana. Teoksessa M-R, Järvinen, R. Rinne & E. Lehtinen (toim.) *Yliopistot ja muuttuva työelämä*. Turku: Turun yliopiston kasvatustieteiden laitos, Turun yliopiston täydennyskoulutuskeskus, 13–42.
- Rinne, R. & Jauhiainen, A. 1988. Koulutus, professionaalistuminen ja valtio. Julkisen sektorin koulutettujen reproduktioammattikuntien muotoutuminen Suomessa. *Kasvatustieteiden tiedekunta*. Julkaisusarja A:128. Turku: Turun yliopisto.
- Rinne, R. Kivinen, O. & Kivirauma, J. 1984. Lähtökohtia peruskoulutuksen yhteiskunnallis-historiallisen muotoutumisen tutkimiseen. Turun yliopiston kasvatustieteiden tiedekunta. Julkaisusarja B, Turku: Turun yliopiston kasvatustieteiden laitos.
- Rinne, R. & Salmi, E. 1998. Oppimisen uusi järjestys. Uhkien ja verkostojen maailma koulun ja elämänmittaisen opiskelun haasteena. Tampere: Vastapaino.
- Rinta-Hoiska, M. 2010. Selvitys tilapäisen oleskeluvuonon nojalla Suomessa oleskelevien ulkomaa-alaisten kotikunnan määräytymisestä. Helsingin kaupungin maahanmuutto-osasto.
- Ronkainen, J. 2006. Monikansalaisuus ja monimuotoistuva suomalaisuus. Teoksessa T. Martikainen (toim.) *Ylirajainen kulttuuri. Etnisyys Suomessa 2000-luvulla*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 237–256.
- Roos, J.P. 1985. *Elämäntapaa etsimässä*. Helsinki: Tutkijaliitto.
- Roos, J.P. 1987. *Suomalainen elämä. Tutkimus tavallisten suomalaisten elämänkerroista*. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden Seura.
- Roos, J.P. 1988. *Elämäntavasta elämäkertaan*. Jyväskylä: Gummerus.
- Rosenbaum, J.E. 1986. Institutional Career Structures and the Social Construction of Ability. In J.G. Richardson (ed.) *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*. New York: Greenwood Press, 139–171.
- Rouhelo, A. 2008. Akateemiset urapolut. Humanistisen, yhteiskuntatieteellisen ja kasvatustieteellisen alan generalistien urapolkujen alkuvaiheet 1980- ja 1990-luvuilla. Turun yliopiston julkaisu C:227.
- Ryding Zink, C. 2001. Where you come from decides where you are heading. A qualitative study of well-educated immigrants entering the labor market in Sweden. Working paper series 7. Uppsala: Sociologiska institutionen.
- Räisänen, H. 1996. Työvoimakoulutuksen talous ja vaikuttavuus. Työvoimakoulutuksen makrotalouden vaikuttavuustutkimuksen loppuraportti. Työpoliittinen tutkimus 135. Helsinki: Työministeriö.
- Saarikallio, M., Hellsten, K. & Juutilainen, V-P. 2008. Korkeakoulusta työelämään? Väylänä ulkomainen tai kotimainen tutkinto. Sosiaali- ja terveysturvan tutkimuksia, 96. Helsinki: Kela.
- Saari, M. 2000. Tunnustetaanko tutkinnot? Tutkintojen tunnustaminen Euroopan unionissa esimerkkinä Suomen ja Saksan liittotasaval- lan tutkintojen vastavuoroinen tunnustaminen. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Saarto, A. 1983. Alkoholistien elämäntapa elämäkertojen perusteella. Järvenpää: Järvenpään sosiaalilääkäri.
- Saarto, A. 2010. Kiertomuutto – vanha termi uusissa puissa. Teoksessa R. Asa & H. Muurinen *Maahanmuutto työvoimantarpeen täyttäjänä*. Helsinki: European Migration Network (EMN), 88–91. http://www.emn.fi/files/285/220910_EMN-Raportti_FINAL_KORJATTU.pdf (luettu 23.2.2011).
- Sainio, J. 2008. Kitkaa ja kasautuvia vaikeuksia. Akateemisten työuran alkua hankaloittavia tekijöitä. AKAVA/Aarresaari-verkosto. Kirjapaino Hermes.

- Salminen, O. 1997. Entisestä Jugoslaviasta tulleiden pakolaisten kotoutuminen. ”Täällä on kaikki hyvin, mutta...” Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.
- Salmio, T. 2000. Kylmän sodan loppuminen ja EU-jäsenyys muuttivat Suomen maahanmuuttopolitiikkaa. *Siirtolaisuus Migration* 2, 21–26.
- Scheinin, M. 1996. Mitä on syrjintä? Teoksessa T. Dahlgren, J. Kortteinen, M. Pentikäinen & M. Scheinin (toim.) Vähemmistöt ja niiden syrjintä Suomessa. Ihmisoikeusliitto ry:n julkaisusarja nro 4. Helsinki: Yliopistopaino, 7–19.
- Sengenberger, W. 1984. What has happened to the labour market? Teoksessa P. Koistinen & R. Tainio (toim.) Työ, työvoiman käyttö ja sosiologia. Joensuu: Joensuun yliopisto, 29–40.
- Siekinen, K. 2007. Syvähaastattelu. Teoksessa J. Aaltola & R. Valli (toim.) Ikkunoita tutkimusmetodeihin 1. Metodien valinta ja aineistonkeruu: Virikkeitä aloittelevalle tutkijalle. Jyväskylä: PS-Kustannus, 44–59.
- Siisiäinen, M. 2003. Yksi käsite, kaksi lähestymistapaa: Putnamin ja Bourdieun sosiaalinen pääoma. *Sosiologia* 3, 204–218.
- Siltala, J. 2004. Työelämän huonontumisen lyhyt historia. Muutokset hyvinvointivaltioiden ajasta globaaliin hyperkilpailuun. Helsinki: Otava.
- Silvennoinen, H. 2002. Koulutus marginalisaation hallintana. Helsinki: Gaudeamus.
- Sisäasiainministeriö 2009. Inkerinsuomalaisen paluumuuttajajärjestelmää muutetaan. Sisäasiainministeriön tiedote 28.12.2009.
- Sosiaali- ja terveysministeriö 2002. Kansallinen projekti terveydenhuollon tulevaisuuden turvaamiseksi. Työvoiman tarve ja keskinäinen työnjako. Työolosuhteiden kehittäminen ja täydennyskoulutuksen järjestäminen 15.1.2002. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.
- Spence, M.A. 1974. *Marketing Signalling: Informational Transfer in Hiring and Related Screening Processes*. Cambridge: Harvard University Press.
- Stalker, P. 1994. *The work of strangers: A survey of international labour migration*. Geneva: International Labour Office.
- Steinhardt, M.F. 2008. Does citizenship matter? The economic impact of naturalizations in Germany. Centro Studi Luca d’Agliano Development Studies Working paper No. 266. http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1295995 (luettu 13.11.2011).
- Suikkanen, A. Linnakangas, R. Kallinen, S. & Karjalainen, A. 1998. *Palkkatyömarkkinat. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 9*. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.
- Sutela, H. 2005. Maahanmuuttajat palkkatyössä. Teoksessa S. Paananen (toim.) Maahanmuuttajien elämää Suomessa. Helsinki: Tilastokeskus. Maahanmuuttajat palkkatyössä, 83–109
- Sutela, H. 2006. Työsuhteen määräaikaisuuden kokeeminen. Teoksessa A.-J. Lehto, H. Sutela & A. Miettinen (toim.) Kaikilla mausteilla. Artikkeleita työolotutkimuksesta. Helsinki: Tilastokeskus.
- Suutari, M. 2003. Korkeakoulutettujen työelämää alkuvuodet. LAASER-projektin loppuraportti. Helsinki: Akava.
- Syrjälä, L. 2010. Elämäkerrat ja tarinat tutkimuksessa. Teoksessa J. Aaltola & R. Valli (toim.) Ikkunoita tutkimusmetodeihin 1. Metodien valinta ja aineiston keruu: Virikkeitä aloittelevalle tutkijalle. 3. uudistettu ja täydennetty painos. Jyväskylä: PS-kustannus, 244–261.
- Syrjälä, L. & Numminen, M. 1988. Tapaustutkimus kasvatustieteessä: Case study in research on education. Oulun yliopiston kasvatustieteiden tiedekunnan tutkimuksia 51. Oulu: Oulun yliopisto.
- Säntti, J. 2004. Elämäntarinoiden tuottaminen ja tulkitseminen. Teoksessa P. Kansanen & K. Uusikylä (toim.) Opetuksen tutkimuksen monet menetelmät. Jyväskylä: PS-kustannus, 179–200.
- Säävälä, M. 2007. Uussuomalainen nainen etsii paikkaansa. Venäläisten ja kosovonalbaanien elämänpolut työssä ja kotona. Helsinki: Väestöliitto.
- Söderling, I. 1997. Maahanmuuttoasenteet ja elämäntähtäminen. Helsinki: Väestöliitto.
- Teese, R. 1997. *Reproduction Theory*. In L.J. Saha (ed.) *International Encyclopedia of the Sociology of Education*. Oxford: Pergamon, 92–97.
- Teichler, U. 1999. Higher education policy and the world of work: Chancing conditions and challenges. *Higher Education Policy*, Vol. 12, No. 4, 285–312.
- Teichler, U. & Kehm, B.M. 1995. Towards a new understanding of the relationships between higher education and employment. *European Journal of Education*, Vol. 30, No. 2, 115–132.
- TEO 2003. *Terveydenhuollon oikeusturvakeskuksen toimintakertomus vuodelta 2003*. Terveydenhuollon oikeusturvakeskus. <http://www.valvira.fi/files/TEO%202003.pdf>

- Thomas, W. & Znaniecki, F. 1918 (1994). *The Polish Peasant in Europe and America*. New York: Octagon Books.
- Tiilikainen, M. 2003. *Arjen islam: Somalinaisten elämä Suomessa*. Tampere: Vastapaino.
- Tiilikainen, M. 2008. *Menestyvät maahanmuuttajainaiset*. Helsinki: Väestöliitto.
- Tilastokeskus 2003. *Ulkomaalaiset ja siirtolaisuus 2002. Väestö*. Helsinki: Tilastokeskus.
- Tilastokeskus 2006a. *Työssäkäynti*. (verkkojulkaisu) *Ulkomaalaistaustaisten yleisimmät ammatit olivat siivoojat ja myyjät vuonna 2006*. Helsinki: Tilastokeskus. http://www.stat.fi/til/tyokay/2006/tyokay_2006_2008-12-30_tie_004.html (luettu 15.3.2011).
- Tilastokeskus 2006b. *Työssäkäynti*. (verkkojulkaisu) *Työllinen työvoima ammattiryhmän mukaan 2006*. Helsinki: Tilastokeskus. http://pxweb2.stat.fi/Dialog/varval.asp?ma=060_tyokay_tau_106_fi&ti=Ty%F6llinen+ty%F6voima+ammattiryhm%E4n%2C++sukupuolen+ja+i%E4n+mukaan+2006%2D2008&path=../Database/StatFin/vrm/tyokay/&lang=3&multilang=fi (luettu 17.3.2011).
- Tilastokeskus 2007. *Ulkomaalaiset ja siirtolaisuus 2006. Väestö*. Helsinki: Tilastokeskus.
- Tilastokeskus 2008. *Työssäkäynti: Väestö*. (julkaisematon aineisto) *Työllinen työvoima ammattiryhmän ja äidinkielen mukaan 31.12.2008*. Helsinki: Tilastokeskus.
- Tilastokeskus 2009a. *Palkkarakenne: Palkat ja työvoimakustannukset. Kokonaisansiot koulutustason ja sukupuolen mukaan, 2007*. Suomen tilastollinen vuosikirja. *Statistisk årsbok för Finland. Statistical Yearbook of Finland*. 104. vuosikerta. Helsinki: Tilastokeskus.
- Tilastokeskus 2009b. *Väestön koulutus rakenne: Koulutus. 15 vuotta täyttänyt väestö koulutustason mukaan, 1980–2007*. Suomen tilastollinen vuosikirja. *Statistisk årsbok för Finland. Statistical Yearbook of Finland*. 104. vuosikerta. Helsinki: Tilastokeskus.
- Tilastokeskus 2009c. *Työssäkäynti: Väestö*. (julkaisematon aineisto) *15–64 -vuotiaiden työttömyysaste ja työllisyysaste koko väestö ja ulkomaalaiset 1987–2007*. Helsinki: Tilastokeskus.
- Tilastokeskus 2009d. *Työvoimatutkimus: Työmarkkinat*. (verkkojulkaisu) *Työttömyysasteet koulutustason ja sukupuolen mukaan vuosina 2000 – 2008, 15–74-vuotiaat*. Helsinki: Tilastokeskus. www.stat.fi/til/tyti/2009/17/tyti_2009_17_2010-12-03_tau_025_fi.html (luettu 4.3.2011).
- Tilastokeskus 2009e. *Väestön koulutus rakenne: Koulutus 2008: Koulutus. Tutkinnon suorittanut väestö koulutustason ja -alan mukaan 31.12.2007*. Suomen tilastollinen vuosikirja. *Statistisk årsbok för Finland. Statistical Yearbook of Finland*. 104. vuosikerta. Helsinki: Tilastokeskus.
- Tilastokeskus 2009f. *Väestö: Väestöennuste*. (verkkojulkaisu) *Väestöennuste 2009 iän ja sukupuolen mukaan, koko maa 2009–2060*. Helsinki: Tilastokeskus. http://pxweb2.stat.fi/database/StatFin/vrm/vaenn/vaenn_fi.asp (luettu 4.5.2011).
- Tilastokeskus 2010. *Työvoimatutkimus: Työmarkkinat*. (verkkojulkaisu) *Palkansaajat työsuhteen tyyppin mukaan (%) 2010/11 – 2009/11*. Helsinki: Tilastokeskus. http://www.stat.fi/til/tyti/2010/11/tyti_2010_11_2010-12-21_tau_013_fi.html (luettu 25.3.2011).
- Tilastokeskus 2011a. *Väestö: Väestö rakenne*. (verkkojulkaisu) *Kansalaisuus iän ja sukupuolen mukaan 1990–2010*. Helsinki: Tilastokeskus. http://pxweb2.stat.fi/Dialog/varval.asp?ma=020_vaerak_tau_101_fi&ti=Kansalaisuus+i%E4n+ja+sukupuolen+mukaan+maakunnittain+1990+%2D+2010&path=../Database/StatFin/vrm/vaerak/&lang=3&multilang=fi (luettu 30.8.2011).
- Tilastokeskus 2011b. *Väestö: Väestö rakenne*. (verkkojulkaisu) *Syntymävaltio iän ja sukupuolen mukaan 1990–2010*. Helsinki: Tilastokeskus. http://pxweb2.stat.fi/Dialog/varval.asp?ma=040_vaerak_tau_103_fi&ti=Syntym%E4valtio+i%E4n+ja+sukupuolen+mukaan+maakunnittain+1990+%2D+2010&path=../Database/StatFin/vrm/vaerak/&lang=3&multilang=fi (luettu 30.8.2011).
- Tilastokeskus 2011c. *Väestö: Väestö rakenne*. (verkkojulkaisu) *Kieli iän ja sukupuolen mukaan maakunnittain 1990–2010*. Helsinki: Tilastokeskus. http://pxweb2.stat.fi/Dialog/varval.asp?ma=030_vaerak_tau_102_fi&ti=Kieli+i%E4n+ja+sukupuolen+mukaan+maakunnittain+1990+%2D+2010&path=../Database/StatFin/vrm/vaerak/&lang=3&multilang=fi (luettu 30.8.2011).
- Tilastokeskus 2011d. *Väestö: Suomen kansalaisuuden saamiset*. (verkkojulkaisu) *Suomen kansalaisuuden saaneet 1990–2010*. Helsinki: Tilastokeskus. http://pxweb2.stat.fi/Dialog/varval.asp?ma=010_kans_tau_101_fi&ti=Suomen+kansalaisuuden+saaneet+1990++2010&path=../Database/StatFin/vrm/kans/&lang=3&multilang=fi (luettu 30.8.2011).

- Tilastokeskus 2011e. Väestö. Muuttoliike. (verkkojulkaisu) Väestönmuutokset ja väkiluku 1749 - 2010, koko maa. Helsinki: Tilastokeskus. http://pxweb2.stat.fi/Dialog/varval.asp?ma=070_muutl_tau_202_fi&ti=V%E4est%E4est%F6nmuutokset+ja+v%E4kiluku+1749+%2D+2010%2C+koko+maa&path=../Database/StatFin/vrm/muutl/&lang=3&multilang=fi (luettu 29.8.2011).
- Tilastokeskus 2011f. Väestö: Väestörakenne. (verkkojulkaisu) Väestö kielen mukaan sekä ulkomaan kansalaisten määrä ja maa-pinta-ala alueittain 1980 - 2010. Helsinki: Tilastokeskus. http://pxweb2.stat.fi/Dialog/varval.asp?ma=060_vaerak_tau_107_fi&ti=V%E4est%E4est%F6+kielen+mukaan+sek%E4+ulkomaan+kansalaisten+m%E4%E4r%E4+ja+maa%2Dpinta%2Dala+alueittain++1980+%2D+2010&path=../Database/StatFin/vrm/vaerak/&lang=3&multilang=fi (luettu 29.8.2011).
- Toivonen, T. 1999. Empiirinen sosiaalitutkimus. Filosofia ja metodologia. Porvoo: WSOY.
- Trux, M-L. 2000. Monimuotoinen työyhteisö. Teoksessa M-L. Trux (toim.) Aukeavat ovet - kulttuurien moninaisuus Suomen elinkeinoelämässä. Helsinki: WSOY, 261-316.
- Tuomaala, M. & Torvi, K. 2008. Kohti työperusteista maahanmuuttoa: Ulkomailta palkattavan työvoiman tarpeen arviointi. TEM analyysijä 9/2008. Helsinki: Työ- ja elinkeinoministeriö.
- Tuomi, J. & Sarajärvi, A. 2009. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. 6. uudistettu painos. Helsinki: Tammi
- Turner, J.H. & Mitchell, D.E. 1997. Contemporary Sociological Theories of Education. In L.J. Saha (ed.) International Encyclopedia of the Sociology of Education. Oxford: Pergamon, 21-31.
- Turton, D. 2003. Refugees and "Other Forced Migrants". Refugee Studies Centre Working Paper No. 13. University of Oxford.
- Työministeriö 1998. Inkerinsuomalaisten maahanmuutto Suomeen 1990-luvulla. Työhallinnon julkaisu 215. Helsinki: Työministeriö.
- Työministeriö 2001. Maahanmuutto- ja pakolaispolitiikan kehittäminen ja yhteydet työpolitiikkaan -projekti. Loppuraportti. Työhallinnon julkaisu 283. Helsinki: Työministeriö.
- Työministeriö 2003. Inkerinsuomalaisten paluumuuttajien kielitestin perusteet. http://www.mol.fi/mol/fi/99_pdf/fi/04_maahanmuutto/07_aineistot_kirjasto/01_esitteet/ipaki/ipaki_fin.pdf (luettu 23.10.2006).
- Työministeriö 2004. Kiintiöpakolaisten vastaanotto. Helsinki: Työministeriö. http://www.mol.fi/mol/fi/99_pdf/fi/04_maahanmuutto/06_pakolaisuus/kipava2004.pdf (luettu 24.11.2006).
- Työministeriö 2005a. Yhteistyössä kotoutumiskoulutusta toteuttamaan. Työ- ja opetushallinnon työryhmän raportti. Työhallinnon julkaisu 351. Helsinki: Työministeriö.
- Työministeriö 2005b. Työryhmän ehdotus hallituksen maahanmuuttopoliittiseksi ohjelmaksi. Työhallinnon julkaisu 355. Helsinki: Työministeriö.
- Työministeriö 2006. Hallituksen maahanmuuttopoliittinen ohjelma. Työhallinnon julkaisu 371. Helsinki: Työministeriö.
- Työministeriö 2007. Työvoima 2025. Täystyöllisyys, korkea tuottavuus ja hyvät työpaikat hyvinvoinnin perustana työikäisen väestön vähentyessä. Työpoliittinen tutkimus 325. Helsinki: Työministeriö. http://www.mol.fi/mol/fi/99_pdf/fi/06_tyoministerio/06_julkaisut/06_tutkimus/tpt325.pdf
- Ulkoasiainministeriö 2007. Elämä pakolaisleirillä on paremman huomisen toivomista. Uutiset 23.8.2007. Ulkoasiainministeriö: Global.finland.fi-verkkojulkaisu. <<http://global.finland.fi/public/default.aspx?contentId=99524&nodeId=80>> (luettu 9.12.2009).
- UNHCR 1993. Käsikirja pakolaisaseman määrittämisen menettelyistä ja perusteista. Pakolaisten oikeudellista asemaa koskevan vuoden 1951 yleissopimuksen ja vuoden 1967 pöytäkirjan mukaisesti. Geneve: Yhdistyneiden kansakuntien pakolaisasiain päävaltuutetun virasto.
- UNHCR 2004. Resettlement Handbook. Department of International Protection. Geneva: United Nations High Commissioner for Refugees.
- Vainio, T. Mäkelä, T. Mikkola, K. & Tienhaara, P. 2007. Työvoimapolitiittisen koulutuksen vaikutavuuden parantaminen. Talonrakentaminen ja metalliala. Työpoliittinen tutkimus 334. Helsinki: Työministeriö.
- Valjus, S. & Nirvi, M. 2005. Korkeakoulutettujen maahanmuuttajien kotoutumista tukeva koulutus Suomessa. Tampere: Suomen kesäyliopistot.
- Valli, R. 2010. Kyselylomaketutkimus. Teoksessa J. Aaltola & R. Valli (toim.) Ikkunoita tutkimusmetodeihin 1. Metodien valinta ja aineistonkeruu: Virikkeitä aloittelevalle tutkijalle. 3. uudistettu ja täydennetty painos. Jyväskylä: PS-Kustannus, 103-127.

- Valtioneuvoston selonteko eduskunnalle 2008. http://209.85.129.132/search?q=cache:r88vCp87qMJ:www.intermin.fi/intermin/images.nsf/files/75b8e2d283fdb4acc22574d600432065/%24file/ko-touttamislakiselonteko_021008.pdf+Valtioneuvoston+selonteko+eduskunnalle&cd=3&hl=fi&ct=clnk&gl=fi (luettu 14.1.2010).
- Valtonen, K. 1999. Pakolaisten integroituminen Suomeen 1990-luvulla. Työhallinnon julkaisu 228. Helsinki: Työministeriö.
- Valtonen, K. 2001. Cracking monopoly: immigrants and employment in Finland. *Journal of ethnic and migration studies*, Vol. 27, No. 3, 421–438.
- Valvira 2009. Sosiaali- ja terveystieteen lupa- ja valvontaviraston toimintakertomus 2009. Sosiaali- ja terveystieteen lupa- ja valvontavirasto. http://www.valvira.fi/files/Valvira_TOIMINTAKERTOMUS_2009.pdf
- Vanttaja, M. 2002. Koulumenestyjät. Tutkimus laudaturyrioppilaiden koulutus- ja työurista. Turku: Suomen kasvatustieteellinen seura.
- Vartia, P. & Ylä-Anttila, P. 2003. *Kansantalous 2028*. Helsinki: Elinkeinoelämän Tutkimuslaitos ETLA.
- Vehkalahti, K. 2008. Kyselytutkimuksen mittarit ja menetelmät. Helsinki: Tammi.
- Viitala, R. 2007. Työsuhde murroksessa: lisääntyvä vuokratyö. Teoksessa A. Kasvio & J. Tjäder (toim.) *Työ murroksessa*. Helsinki: Työterveyslaitos, 185–197.
- Vilka, H. 2007. Tutki ja mittaa. Määrällisen tutkimuksen perusteet. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.
- Virtanen, P. 2000. *Projektityö*. Helsinki: WSOY.
- Von Hertzen-Oosi, N., Harju, H., Haake, N. & Aro, T. 2009. Ulkomaalaisten tilapäinen työnteko Suomessa. Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisuja. Työ ja yrittäjyys 37/2009. Helsinki: Työ- ja elinkeinoministeriö.
- Vähätalo, K. 1998. Työttömyys ja suomalainen yhteiskunta. Tampere: Vastapaino.
- Vähätalo, K. 2005. Maahanmuuttajat ja kantaväestö pitkäaikaistyöttöminä pääkaupunkiseudulla. Helsinki: Helsingin kaupungin tilastokeskus.
- Wacquant, L.J.D. 1995. Kohti sosiaalista prakseologiaa: Bourdieun sosiologian rakenne ja logiikka. Teoksessa P. Bourdieu & L.J.D. Wacquant. *Refleksiiviseen sosiologiaan*. Tutkimus, käytäntö ja yhteiskunta. Joensuu: Joensuu University Press, 20–84. (Alkuteos: *Invitation to Reflexive Sociology*, 1992).
- Wahlbeck, Ö. 2005. Turkkilaiset maahanmuuttajat yrittäjinä Suomessa. Paikallinen ja transnationaalinen sosiaalinen pääoma. *Janus*, Vol. 13, No. 1, 39–53.
- Wanner, R.A. 2003. Entry Class and the Earnings Attainment of Immigrants to Canada, 1980–1995. *Canadian Public Policy*, Vol. 29, No. 1, 53–71.
- Williams, A.M. & Baláz, V. 2005. What Human Capital, Which Migrants? Returned Skilled Migration to Slovakia From the UK. *International Migration Review*, Vol. 39, No. 2, 439–468.
- Wrede, S. 2008. Miten globalisaatio haastaa terveydenhuollon protektionismin? Ammattilaisten kansainvälinen liikkuvuus ja ammattijärjestöjen strategiat. Teoksessa M. Helander (toim.) *Going Global. Ay-liikkeen menestysresepti globaalissa ajassa?* Helsinki: Jyväskylä: Minerva, 249–282.
- Wrede, S. 2010. Suomalainen työelämä, globalisaatio ja vieraat työssä. Teoksessa S. Wrede & C. Nordberg (toim.) *Vieraita työssä. Työelämän etnistyvä eriarvoisuus*. Helsinki: Palmenia Helsinki University Press, 7–31.
- Wrede, S., Nordberg, C. & Forsander, A. 2010. Etnistytvä eriarvoisuus ja keinot kohti tasa-arvoa. Teoksessa S. Wrede & C. Nordberg (toim.) *Vieraita työssä. Työelämän etnistyvä eriarvoisuus*. Helsinki: Palmenia Helsinki University Press, 274–283.
- Wrench, J. 1999. Employers and anti-Discrimination Measures in Europe: Good Practice and Bad Faith. In J. Wrench, A. Rea & N. Ouali (eds.) *Migrants, Ethnic Minorities and the Labour Market. Integration and Exclusion in Europe*. London: McMillan, 229–251.
- Ylänkö, M. 1997. Afrikkalaisten integraationäkymät. Pohdintoja Suomen lähtökohdista vastaanottajamaana. Teoksessa H. Schulman & V. Kanninen (toim.) *Sovussa vai syrjässä: Ulkomaalaisten integroituminen Helsinkiin*. Helsinki: Helsingin kaupungin tietokeskus, 27–58.
- Ylänkö, M. 2000. Measuring acceptance? – Inter-marriage levels as an indicator of tolerance in the Finnish context of integration. Teoksessa I. Söderling (toim.) *Yearbook of population research in Finland. XXXVI*. Helsinki: The Population Research Institute, The Family Federation of Finland, 179–197.

LIITTEET

Liite 1. Kyselylomake

Kyselylomake

Koodi

Ympyröi oikea vastausvaihtoehto tai kirjoita vastauksesi annetuille viivoille. Voit tarvittaessa ympyröidä useampia vaihtoehtoja.

Taustatiedot

1. Sukupuoli

- 1 Mies
- 2 Nainen

2. Syntymävuosi 19 _____

3. Syntymämaa _____

4. Kansalaisuus _____

5. Äidinkieli _____

6. Suomeen muuttovuosi _____

7. Suomeen muuton syy

- 1 Työ
- 2 Opiskelu
- 3 Paluumuuttaja
- 4 Pakolaisuus/turvapaikan hakija
- 5 Avioliitto
- 6 Perheen yhdistäminen
- 7 Muu. Mikä? _____

8. Siviilisääty

- 1 Avo- tai avioliitto
- 2 Naimaton
- 3 Eronnut
- 4 Leski
- 5 Muu. Mikä? _____

Koulutus- ja työhistoria

Seuraavat kysymykset (kysymykset 9-15) koskevat **suorittamaasi korkeakoulututkintoa**. Jos sinulla on useampia korkeakoulututkintoja, merkitse tarvittavat tiedot kustakin korkeakoulututkinnostasi.

9. Minkä korkeakouluasteen tutkinnon (-tutkinnot) olet suorittanut?

- 1 Tutkijakoulutusasteen tutkinnon (tieteellisen lisensiaatin tai tohtorin tutkinto)
- 2 Ylemmän korkeakouluasteen tutkinnon (opiskeluvuusia takana keskimäärin 16-17 vuotta peruskoulun aloittamisesta lukien, esim. opettajat, lääkärit, diplomi-insinöörit)
- 3 Alemman korkeakouluasteen tutkinnon (opiskeluvuusia takana keskimäärin 14-15 vuotta peruskoulun aloittamisesta lukien, esim. insinöörit)
- 4 Alimman korkea-asteen tutkinnon (opiskeluvuusia takana keskimäärin 13-14 vuotta peruskoulun aloittamisesta lukien, esim. sairaanhoitajat)

10. Mikä on suorittamasi korkeakoulututkinnon (-tutkintojen) koulutusala?

- 1 Kasvatustieteellinen tai opettajakoulutus
- 2 Humanistinen tai taidealan koulutus
- 3 Kaupallinen koulutus
- 4 Yhteiskuntatieteellinen koulutus
- 5 Luonnontieteellinen koulutus
- 6 Tekniikan koulutus
- 7 Maa- ja metsätalouden koulutus
- 8 Terveys- tai sosiaalialan koulutus
- 9 Palvelualojen koulutus
- 10 Muu. Mikä? _____

11. Minkä niminen on suorittamasi korkeakoulututkinto (-tutkinnot)? _____

12. Valmistiko suorittamasi korkeakoulututkinto (-tutkinnot) sinut suoraan johonkin ammattiin?

- 1 Kyllä. Mihin? _____
- 2 Ei _____

13. Minä vuonna olet suorittanut korkeakoulututkinnon (-tutkinnot)? _____

14. Missä maassa olet suorittanut korkeakoulututkinnon (-tutkinnot)? _____

15. Jos olet suorittanut korkeakoulututkinnon (-tutkinnot) muualla kuin Suomessa, onko tutkintosi tunnustettu vastaamaan suomalaista tutkintoa (joko opetushallituksessa tai terveydenhuollon oikeusturvakeskuksessa)?

- 1 Kyllä. Minä vuonna? _____
- 2 Ei ole _____
- 3 Olen suorittanut tutkinnon Suomessa _____

16. Minkä koulutusasteen vanhempasi ovat suorittaneet?

Isän koulutusaste:	Äidin koulutusaste:
1 Korkea-asteen koulutus	1 Korkea-asteen koulutus
2 Keskiasteen koulutus	2 Keskiasteen koulutus
3 Perusasteen koulutus	3 Perusasteen koulutus
4 Ei mitään koulutusta	4 Ei mitään koulutusta

17. Jos sinulla on sisarusksia, niin kuinka moni heistä on suorittanut...

- 1 Korkea-asteen koulutuksen _____
- 2 Keskiasteen koulutuksen _____
- 3 Perusasteen koulutuksen _____
- 4 Ei mitään koulutusta _____

18. Mitä teit lähtömaassasi juuri ennen Suomeen muuttoa?

- 1 Olin vakinaisessa työsuhteessa. Minkälaista työtä teit? _____
- 2 Olin määräaikaisessa työsuhteessa. Minkälaista työtä teit? _____
- 3 Olin työttömänä
- 4 Opiskelin
- 5 Hoidin kotia tai lapsia
- 6 Olin varusmies- tai siviilipalveluksessa
- 7 Muu. Mikä? _____

19. Työsuhteesi Suomeen muuton jälkeen.

Merkitse alla olevaan taulukkoon niin tarkkaan kuin muistat Suomessa olon aikaiset työsuhteesi aikajärjestyksessä aloittaen Suomen muuton jälkeisestä ensimmäisestä työsuhteestasi päätyn viimeisimpään (tämän hetkiseen) työsuhteeseesi. Ensimmäinen sarakke on täytetty sinulle esimerkiksi. Jos tila ei riitä voit jatkaa paperin kääntöpuolelle.

	Ammatti tai tehtävä, jossa toimit	Työsuhteen luonne	Oliko työ työllistämistukityö?	Työsuhteen alkamisajankohda	Työsuhteen päättymis ajankohta	Työnantaja	Vastasiko työ koulutus-tasoasi?	Vastasiko työ koulutus-alaasi?	Työsuhteen päättymisen syy
	(Kirjoita ammatit alla oleviin ruutuihin esimerkin mukaisesti)	(Valitse sopiva vaihtoehto alla olevasta viitteestä 1)	(Ympyröi oikea vaihtoehto)	(Noin, kuukausi/ vuosi)	(Noin, kuukausi/ vuosi)	(Valitse sopiva vaihtoehto viitteestä 2)	(Ympyröi oikea vaihtoehto)	(Ympyröi oikea vaihtoehto)	(Valitse sopiva vaihtoehto viitteestä 3)
	Esimerkki: Opettaja	1	Kyllä / Ei	8/2002	8/2003	2	Kyllä / Ei	Kyllä / Ei	6
1			Kyllä / Ei				Kyllä / Ei	Kyllä / Ei	
2			Kyllä / Ei				Kyllä / Ei	Kyllä / Ei	
3			Kyllä / Ei				Kyllä / Ei	Kyllä / Ei	
4			Kyllä / Ei				Kyllä / Ei	Kyllä / Ei	
5			Kyllä / Ei				Kyllä / Ei	Kyllä / Ei	
6			Kyllä / Ei				Kyllä / Ei	Kyllä / Ei	
7			Kyllä / Ei				Kyllä / Ei	Kyllä / Ei	
8			Kyllä / Ei				Kyllä / Ei	Kyllä / Ei	

Viite 1: Työtehtävän luonne

- 1 Määräaikainen kokoaikatyö
- 2 Pysyvä kokoaikatyö
- 3 Määräaikainen osa-aikatyö
- 4 Pysyvä osa-aikatyö
- 5 Muu. Mikä?

Viite 2: Työnantaja

- 1 Yksityinen yritys
- 2 Valtio
- 3 Kunta
- 4 Seurakunta
- 5 Yhdistys
- 6 Muu. Mikä?

Viite 3: Työsuhteen päättymisen syy

- 1 Määräaikainen työsuhde päättyi
- 2 Sain pysyvän tai pidempiaikaisen työpaikan muualta
- 3 Siirryin päätoimiseksi opiskelijaksi
- 4 Muutin uudelle paikkakunnalle
- 5 Perhetilanteeseen liittyvät syyt
- 6 Irtisanominen tai lomautus työpaikalla
- 7 Sain paremmin koulutustani vastaavan työn
- 8 Sain parempipalkkaisen työn
- 9 Sain mielenkiintoisemman ja haasteellisemman työn
- 10 Työtahti oli liian kova / töitä oli liikaa
- 11 Työmatkat olivat hankalat

20. Työttömyytesi Suomeen muuton jälkeen.

Merkitse alla olevaan taulukkoon niin tarkkaan kuin muistat Suomessa olon aikaiset työttömyysjaksosi aikajärjestyksessä aloittaen Suomeen muuton jälkeisestä ensimmäisestä työttömyydestä päätyn viimeisimpään. Ensimmäinen sarakke on täytetty sinulle esimerkiksi. Jos tila ei riitä voit jatkaa paperin kääntöpuolelle.

	Työttömyyden alkamisajan-kohta	Työttömyyden päättymisajan-kohta	Työttömyyden syy	Mitä teit juuri ennen työttömäksi joutumistasi?	Työttömyyden päättymisen syy
	(Noin, kuukausi/vuosi)	(Noin, kuukausi/vuosi)	(Valitse sopiva vaihtoehto viitteestä 4)	(Valitse sopiva vaihtoehto viitteestä 5)	(Valitse sopiva vaihtoehto viitteestä 6)
	Esimerkki: 9/2003	1/2004	1	2	3
1					
2					
3					
4					
5					
6					
7					
8					

Viite 4: Työttömyyden syy
 1 Minut irtisanottiin tai lomautettiin
 2 Määräaikainen työsuhde päättyi
 3 Siirryin hoitamaan kotia tai perhettä
 4 Sairastuin
 5 Muu. Mikä?

Viite 5: Ennen työttömyyttä
 1 Olin määräaikaisessa työssä
 2 Olin vakinaisessa työssä
 3 Opiskelin
 4 Hoidin kotia tai lapsia
 5 Olin varusmies- tai siviilipalveluksessa
 6 Olin lomautettuna
 7 Muu. Mikä?

Viite 6: Työttömyyden päättymisen syy
 1 Sain määräaikaisen työn
 2 Sain vakinaisen työn
 3 Aloitin/jatkoin opiskelua
 4 Ryhdyin hoitamaan kotia tai lapsia
 5 Menin varusmies- tai siviilipalvelukseen
 6 Muu. Mikä?

21. Mikäli olet Suomessa olosi aikana ollut työttömänä, mitkä asiat mielestäsi vaikuttivat työttömyytesi jatkumiseen? Merkitse rastittamalla kunkin väittämän kohdalle mielestäsi sopiva vaihtoehto.

	Täysin samaa mieltä	Jokseenkin samaa mieltä	Ei samaa, muttei eri mieltäkään	Jokseenkin eri mieltä	Täysin eri mieltä
1. En ollut tarpeeksi aktiivinen työnhaussa					
2. Minulta puuttuivat työnhakua edistävät yhteydet (esim. ystävät, sukulaiset)					
3. Työkokemukseni oli puutteellinen					
4. Ulkomailla hankkimaani työkokemusta ei arvostettu					
5. Suomessa hankkimaani työkokemusta ei arvostettu					
6. Koulutustani vastaavaa työtä ei ollut tarjolla					
7. Ulkomailla hankkimaani tutkintoa ei arvostettu					
8. Suomessa hankkimaani tutkintoa ei arvostettu					
9. Olen ulkomaalainen					
10. Suomen kielen taitoni oli puutteellinen					
11. Muu. Mikä? _____					

22. Opiskeluun/koulutukseen osallistumisesi Suomeen muuton jälkeen.

Merkitse alla olevaan taulukkoon niin tarkkaan kuin muistat Suomessa olon aikaiset opiskelu- tai koulutusjaksot aikajärjestyksessä aloittaen Suomeen muuton jälkeisistä ensimmäisistä opinnoista tai koulutukseen osallistumisesta päättyen viimeisimpään. Ensimmäinen sarake on täytetty sinulle esimerkiksi. Jos tila ei riitä voit jatkaa paperin kääntöpuolelle.

	Koulutus (Valitse sopiva Vaihtoehto viitteestä 7)	Koulutuksen alkamisajankohta (Noin, kuukausi/vuosi)	Koulutuksen päättymisajankohta (Noin, kuukausi/vuosi)
	Esimerkki: 3	1/2004	3/2004
1			
2			
3			
4			
5			
6			
7			
8			

Viite 7: Mikä koulutus

- 1 Henkilöstökoulutus (työnantajan tukemana työpaikalla tai muualla)
 2 Maahanmuuttajakoulutus (sisältää mm. suomen kielen opintoja, yhteiskuntatietoutta jne.)
 3 Työllisyyskoulutus (työvoimakoulutus)
 4 Ammattitutkintoon johtava koulutus (ammattillinen peruskoulutus)
 5 Korkea-asteen tutkintoon johtava koulutus
 6 Muu. Mikä?

Kyllä, haluan osallistua haastatteluun.

**Haastattelun tarkoituksena on käsitellä tarkemmin työ- ja koulutusuraasi Suomessa.
 Haastattelussa sinulla on myös mahdollisuus kertoa
 omia kokemuksia ja ajatuksia työhön ja koulutukseen liittyvistä asioista.**

Jotta voimme sopia kanssasi haastattelun ajankohdasta, täytähän alapuolelle yhteystietosi.

Nimi: _____

Puhelinnumero: _____

LÄMMIN KIITOS VASTAAMISESTA!

Liite 2. Haastattelurunko

1. KOULUTUS- JA TYÖHISTORIA LÄHTÖMAASSA
 - Kerrotko elämästäsi entisessä kotimaassasi/lähtömaassasi. Miten ja miksi päädyit opiskelemaan juuri kyseistä alaa?
 - o Miten kiinnostuksesi kyseistä alaa kohtaan heräsi?
 - o Mitkä tekijät valintaasi vaikuttivat?
 - o Saitko mielestäsi itse vapaasti valita opiskeltavan alan? Jos et, niin kuka/mikä päätökseen vaikutti (vanhemmat, suku, ystävät, aikaisempi koulumenestys)?
 - Oliko sinulla jossain vaiheessa muita opiskelusuunnitelmia? Mitä?
 - o Miksi et kuitenkaan toteuttanut näitä suunnitelmia?
 - Kuinka tyytyväinen olit tuolloin hankkimaasi tutkintoon? Miksi?
 - o Olisiko jotain kannattanut tuolloin tehdä toisin? Mitä? Miksi?
 - Miten tavallista korkeakoulututkinnon suorittaminen on kotimaassasi/maassa, jossa olet tutkinnon suorittanut?
 - Onko opiskelu kyseisessä maassa kallista? Miten itse rahoitit opiskelusi? Saako yhteiskunnalta esim. jonkinlaista taloudellista tukea, muuta tukea?
 - Minkälaisena muistat opiskeluaikasi?
 - o Miten helppoa/vaikeaa sinulla oli päästä opiskelemaan kyseistä tutkintoa/alaa?
 - o Pidetkö opiskelusta?
 - o Miten mielestäsi menestyit opinnoissasi (tuntuiko opiskelu raskaalta, vaikealta, helpolta, missä asioissa olit hyvä, missä heikompi)? Olitko tyytyväinen opiskelumenestykseesi?
 - Kerrotko työurastasi ja työtehtävistäsi aikaisemmassa kotimaassasi/lähtömaassasi.
 - o Minkälaista työtä teit?
 - o Vastasivatko tekemäsi työt koulutustasi?
 - o Olitko tyytyväinen töihisi ja työtehtäviisi kotimaassasi? Miksi?
 - o Olitko työttömänä? Miksi?
2. MUUTTO SUOMEEN
 - Mitkä tekijät vaikuttivat muuttoon?
 - Miksi muutit juuri Suomeen?
 - Muutitko yksin/perheen kanssa?
 - Kauanko olet asunut Suomessa?
 - Minkälaista oli muuttaa Suomeen?
3. TYÖURA JA TYÖNHAKU SUOMESSA
 - Muuttaessasi Suomeen suunnittelit ja haaveilit varmasti etukäteen työurasta täällä Suomessa. Minkälaista uraa suunnittelit itsellesi etukäteen? Miten suunnitelmistasi ovat toteutuneet?
 - Mitä töitä olet Suomessa tehnyt?
 - Ovatko työt vastanneet lähtömaassa hankkimaasi tutkintoa?
 - Oletko ollut tyytyväinen töihisi ja työtehtäviisi Suomessa? Miksi?
 - Mikä on tämänhetkinen työtilanteesi?
 - Oletko hankkinut Suomessa lisäkoulutusta? Mitä?
 - Minkälaisia ajatuksia sinulla nousee mieleen, kun vertaat työuraasi kotimaassasi ja työuraasi Suomessa?
 - Miten olet kokenut työnhaun Suomessa?
 - Miten sinua on kohdeltu työnhaussa/työpaikoilla, joissa olet ollut?

- o Oletko kokenut syrjintää?
- o Uskotko, että sinua kohdeltaisiin eri tavoin, jos sinulla ei olisi ulkomaalaistaustaa? Miksi?
- o Minkälaisia esteitä olet työhaussasi kokenut?
- Mitä työ sinulle merkitsee? Minkälainen asema työnteolla on sinun elämässäsi (työ merkitsee toimeentuloa, elämän tärkeintä asiaa, itsensä kehittämistä, päivittäistä rutiinia, sosiaalista ulottuvuutta)?
- Jos olet ollut työttömänä Suomessa, miten olet kokenut tuon ajan?
 - o Mikä katkaisi työttömyytesi?

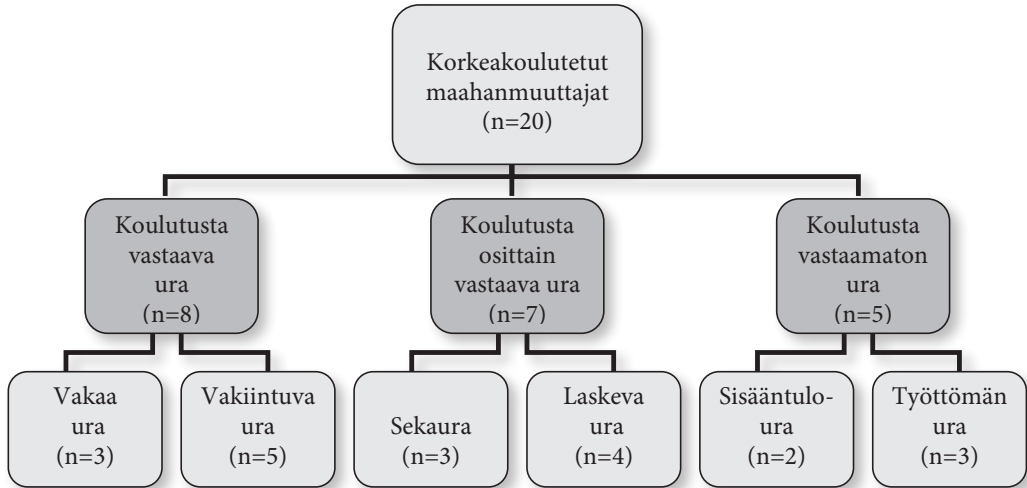
4. KORKEAKOULUTUTKINNON MERKITYS

- Mitä korkeakoulututkinto merkitsee sinulle?
 - o Miten paljon arvostat akateemista koulutusta (korkeakoulututkinto muiden joukossa, parempi kuin muut, takaa hyvät lähtökohdat menestymiselle)?
 - o Mitä korkeakoulututkinto on sinulle antanut (hyvän itsetunnon, uskon omaan osaamiseen ja kykyihin, hyvä työpaikan, taloudellisesti vakaan tilanteen, yleissivistyksen)?
 - o Onko korkeakoulututkinnostasi mielestäsi ollut hyötyä Suomessa? Minkälaista?
 - o Onko korkeakoulututkinnostasi ollut jotain haittaa?
 - o Uskotko, että korkeakoulututkinto on jollakin tavoin muuttanut sinua (mm. ajattelutavat, asennoituminen eri asioihin jne.)?

5. TULEVAISUUS

- Mitä suunnitelmia sinulla on tulevaisuuden suhteen?
 - o Jos ajattelet elämääsi muutaman vuoden päähän, missä kuvittelet olevasi silloin?
 - o Aiotko jäädä Suomeen pysyvästi? Miksi mahdollisesti muutat pois Suomesta?
 - o Miten arvelet työurasi kehittyvän tulevaisuudessa? Uskotko, että saat esim. koulutusta vastaavaa työtä?
 - o Aiotko hankkia lisää koulutusta? Mitä?
 - o Miltä tekemäsi koulutus- ja ammatinvalinnat tuntuvat näin jälkikäteen?
- Voitko kertoa vielä omasta perhetilanteestasi? Onko puolisoa, lapsia?
 - o Onko puolisollassi korkeakoulututkinto?
 - o Onko hän tällä hetkellä työelämässä? Jos on, niin mitä hän tekee?
 - o Jos lapsia, niin opiskelevatko he. Minkälaista koulutusta toivoisit lapsillesi?

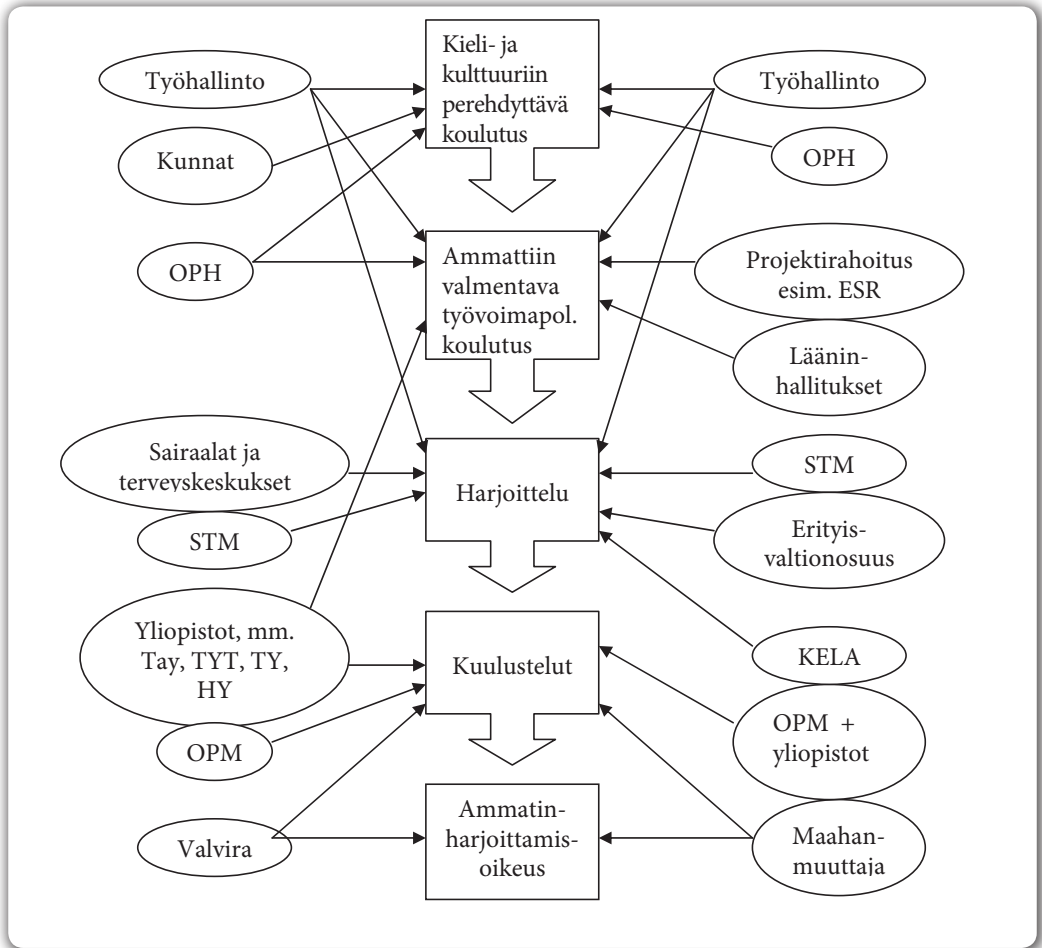
Liite 3. Haastateltavien jakaantuminen kyselyaineiston työurien mukaan

Liite 4. Maahanmuuttajat äidinkielen mukaan (n=99).

1. venäjä
2. arabia
3. japani
4. viro
5. albania
6. dari
7. ukraina
8. hollanti
9. bosnia
10. englanti
11. kiina
12. ranska
13. saksa
14. suomi
15. swahili
16. tanska
17. venäjä + ukraina
16. arabia + englanti
17. suomi + venäjä

Liite 5. Vastuu-, toteuttaja- ja rahoittajatahot EU/ETA-alueen ulkopuolella lääkärin tutkinnon suorittaneen henkilön ammatinharjoittamislupaprosessissa (lähde: Kyhä 2011).

Liite 6. Korkeakoulutettujen maahanmuuttajien uratyypit työllisyyttä, työttömyyttä ja koulutukseen osallistumista kuvaavien muuttujien mukaan.

	Vakaa ura (n=8)	Vakiin- tuva ura (n=24)	Sekaura (n=12)	Laskeva ura (n=17)	Sisään- tuloura (n=7)	Työttö- män ura (n=31)	Kaikki (n=99)
Työsuhteiden määrä	2,4	3,6	3,9	2,4	2,7	0	2,1
Työssäolo- kuukausia	34 kk	33 kk	39 kk	19 kk	16 kk	0 kk	20 kk
Yhden työ- suhteen kesto	14 kk	9 kk	10 kk	8 kk	6 kk	0 kk	9,5 kk
Työttömyys- jaksojen määrä	1,5	2,3	3,5	2,6	2,7	1,5	2,2
Työttömyys- kuukausia	24 kk	39 kk	33 kk	29 kk	41 kk	40 kk	35 kk
Yhden työttö- myysjakson kesto	16 kk	17 kk	9 kk	11 kk	15 kk	27 kk	16 kk
Koulutukseen osallistumisen määrä	3,5	2,8	3,8	3,3	3,3	3,6	3,3